

Szociológiai Doktori Iskola

Bocz János

A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon

A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig

Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet

Témavezető:

dr. Letenyei László, egyetemi docens

dr. Moksony Ferenc, DSc (módszertan)

© Bocz János 2009

A dolgozat elkészítéséhez a Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány ösztöndíja
nyújtott támogatást.

Budapesti Corvinus Egyetem

Szociológia Ph.D. program

A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon
A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek
közepéig

Ph.D. értekezés

Bocz János

Budapest, 2009

Tartalomjegyzék

Táblázatok jegyzéke.....	7
Ábrák jegyzéke.....	12
I. Bevezetés.....	15
1.1. Miért fontos a civil és nonprofit szervezetek vizsgálata?	15
1.2. A témában folytatott nemzetközi és hazai kutatások	19
1.3. Kutatási problémakör	21
1.4. Hipotézisek és indoklásuk.....	23
2.1. A civil társadalom fogalmának előzményei az ókortól a XVIII. századig.....	28
2.2. A civil társadalom fogalma a XIX. és a XX. században.....	32
2.3. A civil társadalom, a civil szervezetek kortárs értelmezései.....	33
2.4. A nonprofit szervezetek fogalmi és tartalmi meghatározásai	40
2.4.1. A nonprofit szervezetek ismérvei Magyarországon.....	45
2.4.2. A disszertációban vizsgált nonprofit szervezetek köre	49
III. A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos elméleti megközelítések.....	50
3.1. Közgazdaságtani elméletek.....	50
3.1.1. Heterogenitáselmélet. A közjavak elmélete. A piac, állam kudarcának elmélete.....	50
3.1.2. A szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete. A bizalomelmélet.	55
3.1.3. A fogyasztói ellenőrzés elmélete.....	59
3.1.4. Támogatási elméletek.....	60
3.1.5. Viselkedési modellek – Optimálási és hatékonysági modellek	63
3.1.6. A kínálati oldal elmélete	64
3.1.7. A nonprofit szektor érdekcsoportjainak elmélete.....	74
3.2. Szociológiai elméletek	78
3.2.1. Egyesületek és korporációk a XIX. századi társadalomtudományokban.....	79
3.2.2. A nonprofitok, mint a csoport- és szervezetszociológia szereplői	83
3.2.3. A nonprofit szervezetek létrejöttével kapcsolatos szociológiai elméletek.....	85
3.2.4. A nonprofit szervezetek és a társadalmi tőke.....	90
3.2.5. A nonprofit szervezetek egyes típusaival összefüggő szociológiai megközelítések.....	92
3.2.6. A nonprofit szervezetek strukturalista-funkcionalista megközelítései.....	97
4. Interdiszciplináris elméletek	99
4.1. A kormányzat és nonprofit szektor közötti partneri viszony	99
4.2. A harmadik út modell.....	108
4.3. A társadalmi eredet elmélet.....	108

4.4. A jóléti állam elméletek, a nonprofit szektor, mint intermedier terület	110
IV. Nonprofit szervezetek Magyarországon	118
4.1. Az alapítványi és egyesületi élet előzményei és gyökerei 1945-ig	118
4.2. Az önszerveződések korlátozásának időszaka (1948-1989)	123
4.3. A hazai nonprofit szektor kialakulása és fejlődése (1989-2006)	126
4.4. A hazai nonprofit szektor kialakulását és fejlődését befolyásoló környezeti tényezők ..	127
4.5. A kormányzati politika hatása a szektor fejlődésére	139
4.5.1. A jogi- és pénzügyi szabályozás változásai 1990 és 2008 között	139
4.5.2. Kormányzati felügyelet és irányítás	148
4.5.3. Közvetett költségvetési támogatások	150
4.5.4. A kormányzat és a civil, nonprofit szféra kapcsolatának mérlege	155
4.6. Egy lehetséges elméleti keret a hazai nonprofit szektor fejlődésének magyarázatára	159
V. A nonprofit szektor belső szerkezetének változásai, 1996-2006	167
5.1. A szervezetek jogi formája és a szervezetszám alakulása	167
5.2. A szervezetek területi elhelyezkedése és tevékenységszerkezete	169
5.3. A nonprofit szervezetek által foglalkoztatottak	177
5.4. A nonprofit szervezetek bevételei	183
5.5. A normatív és nem normatív támogatások gyakorisága és eloszlása	187
5.6. Civil és nem civil jellegű szervezetek a nonprofit szektorban	193
VI. A nonprofit törvények hatása a szektor működésére	203
6.1. A személyi jövedelemadó 1+1%-a	203
6.2. A közhasznúsági törvény	216
6.3. A Nemzeti Civil Alapprogram (NCA)	223
VII. Zárófejezet	231
7.1. A kutatás módszerei, a felhasznált adatok	231
7.2. A dolgozat főbb tudományos megállapításai, eredményei	234
VIII. Hivatkozások jegyzéke	246
IX. Függelék	262
9.1. Jogszabályok	262
9.2. Fogalmak	271
X. Összefoglaló táblázatok	288
XI. Publikációs jegyzék	332

Táblázatok jegyzéke

1. A jóléti pluralizmus szereplői és jellemzői, 1996	115
2. Az egyesületek aránya tevékenységcsoportok szerint 1862, 1878, 1932, 1982, 1987, 1989	125
3. A nonprofit szervezetek főállású foglalkoztatottjainak változása 1996 és 2006 között. 181	
4. A nonprofit szervezetek adatgyűjtésének módszertanában történt fontosabb változások 1991 és 2005 között	233
5. A nonprofit szektorra vonatkozó fontosabb jogszabályok változása	266
6. A közhasznú társaságokra és a nonprofit gazdasági társaságokra vonatkozó szabályozás összehasonlítása	270
7. Az alapítványok, egyesületek (egyletek) és más nonprofit szervezetek száma 1862 és 2006 között	288
8. Az egyesületek száma tevékenységcsoportok szerint 1862, 1878, 1932, 1982, 1987, 1989	289
9. A nonprofit szervezetek száma jogi formájuk szerint, 1989-2006.....	289
10. A nonprofit szervezetek száma területi elhelyezkedésük szerint, 1996-2000, 2003-2006	290
11. A nonprofit szervezetek száma településtípusok szerint, 1996-2000, 2003-2006	291
12. A nonprofit szervezetek száma tevékenységcsoportok szerint	291
13. A nonprofit szervezetek száma aszerint, hogy volt-e fizetett foglalkoztatottjuk, 1996-2000, 2003-2006	292
14. A nonprofit szervezetek száma a fizetett foglalkoztatottak státusza szerint, 1996-2000, 2003-2006	292
15. A nonprofit szervezetek számított főállású foglalkoztatottjainak létszáma jogi forma szerint, 1996-2000, 2003-2006	292
16. A nonprofit szervezetek számított főállású foglalkoztatottjainak létszáma tevékenységcsoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006.....	293
17. A nonprofit szervezetek száma aszerint, hogy volt-e önkéntes segítőjük, 1996-2000, 2003-2006	293
18. A nonprofit szervezetek önkénteseinek száma, 1996-2000, 2003-2006	294
19. A nonprofit szervezetek száma aszerint, hogy volt-e bevételük	294

20. A nonprofit szervezetek bevételének összege jogi formájuk szerint, 1996-2000, 2003-2006	294
21. A nonprofit szervezetek bevételének összege összevont bevételi csoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006.....	295
22. A nonprofit szervezetek bevételének összege részletes bevételi csoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006.....	295
23. A nonprofit szervezetek bevételének összege tevékenységcsoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006	297
24. A normatív és nem normatív támogatást kapott nonprofit szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006	298
25. A normatív és nem normatív támogatások összege millió forintban, 1996-2000, 2003-2006	298
26. A közhasznú társaságok és a többi nonprofit szervezet fontosabb mutatóinak változása, 1996-2000, 2003-2006.....	299
27. A civil és nem civil jellegű nonprofit szervezetek fontosabb mutatói, 1996-2000, 2003-2006	300
28. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézmények száma, és az ezen intézményekben nevelt gyermekek és tanulók száma a 1996/1997 és az 1999/2000 tanévek között.....	301
29. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézmények száma, és az ezen intézményekben nevelt gyermekek és tanulók száma a 2001/2002 és a 2005/2006 tanévek között.....	302
30. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézmények száma, és az ezen intézményekben nevelt gyermekek és tanulók száma a 2006/2007 és a 2007/2008 tanévekben.....	303
31. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézmények száma, és az ezen intézményekben nevelt gyermekek és tanulók száma az 1997/1998 és a 2007/2008 tanévekben.....	304
32. A központi költségvetés kiadásainak főösszege, valamint ebből a társadalmi önszerveződésekre fordított kiadások összege és aránya 1996 és 2008 között	305
33. Az összes és a normatív központi költségvetési és önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma és a támogatások összege, 1996-2000, 2003-2006	306
34. A normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006	307

35. A normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezeteknek nyújtott támogatások összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006.....	307
36. A normatív önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006	308
37. A normatív önkormányzati támogatást kapott szervezeteknek nyújtott támogatások összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006.....	308
38. Az összes és a nem normatív központi költségvetési és önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma és a támogatások összege, 1996-2000, 2003-2006	309
39. A nem normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006.....	309
40. Az összes és a nem normatív központi költségvetési és önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma és a támogatások összege, 1996-2000, 2003-2006	310
41. A nem normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006.....	310
42. A nem normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezeteknek nyújtott támogatások összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006.....	311
43. A nem normatív önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006	311
44. A nem normatív önkormányzati támogatást kapott szervezeteknek nyújtott támogatások összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006.....	312
45. A központi alapoktól támogatást kapott nonprofit szervezetek fontosabb mutatói, 1996-2000, 2003-2006.....	312
46. A közalapítványok különböző bevételi forrásainak összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006	313
47. A közalapítványok részesedése a különböző bevételi forrásokból és a szervezetek aránya, 1996-2000, 2003-2006	313
48. Az alapítványok különböző bevételi forrásainak összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006.....	314
49. Az alapítványok részesedése a különböző bevételi forrásokból és a szervezetek aránya, 1996-2000, 2003-2006.....	314
50. Az egyesületek különböző bevételi forrásainak összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006	315
51. Az egyesületek részesedése a különböző bevételi forrásokból és a szervezetek aránya, 1996-2000, 2003-2006.....	315

52. Az Szja. 1%-os felajánlást kapott civil szervezetek száma és a civil szervezeteknek felajánlott összeg az APEH adatai szerint, 1997-2007	316
53. A Szja. 1%-os bevételek összege településtípusok szerint, 1997-2000, 2003-2006	316
54. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek bevételeinek összege a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006	316
55. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek száma a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006	317
56. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek aránya a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006	317
57. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek bevételeinek aránya a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006	317
58. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek bevételeinek összege a szervezetek tevékenységcsoportja szerint, 1997-2006	318
59. A Szja. 1%-os bevételéből részesülő nonprofit szervezetek aránya, 1997, 2000, 2003-2006	319
60. A Szja. meghatározott részének felhasználására vonatkozó adatok, 1997–2006.....	320
61. A civil szervezetekre érvényesen rendelkező magánszemélyek száma a nyilatkozatok származási helye és a jövedelemsáv szerint, 2006	321
62. A civil szervezetekre érvényesen rendelkező magánszemélyek aránya a nyilatkozatok származási helye és a jövedelemsáv szerint, 2006	321
63. A civil szervezetekre érvényesen rendelkező magánszemélyek aránya a nyilatkozatok származási helye és a jövedelemsáv szerint, 2006	322
64. A közhasznú szervezetek száma jogi formájuk, településtípus és tevékenységcsoportok szerint, 1998, 2000, 2003, 2006.....	323
65. A közhasznú szervezetek aránya jogi formájuk, településtípus és tevékenységcsoportok szerint, 1998, 2000, 2003, 2006	324
66. A közhasznú szervezetek aránya jogi formájuk, településtípus és tevékenységcsoportok szerint, 1998, 2000, 2003, 2006	325
67. A nonprofit szervezetek száma, aszerint, hogy kaptak-e lakossági és vállalati támogatást 1998 és 2006 között.....	326
68. A nonprofit szervezetek aránya, aszerint, hogy kaptak-e lakossági és vállalati támogatást 1998 és 2006 között.....	326
69. A közhasznú szervezeteknek nyújtott lakossági és vállalati támogatások átlagos összege ezer Ft-ban 1998 és 2006 között.....	326

70. A lakossági támogatást kapott közhasznú szervezetek regressziós modellje, 2004.....	327
71. A lakossági támogatást kapott közhasznú szervezetek regressziós modellje, 2006.....	327
72. A vállalati támogatást kapott közhasznú szervezetek regressziós modellje, 2004.....	327
73. A vállalati támogatást kapott közhasznú szervezetek regressziós modellje, 2006.....	327
74. A pályázati támogatást kapott nonprofit szervezetek száma és megoszlása településtípusok szerint, 2004, 2005	328
75. A nonprofit szervezetek pályázati támogatásból származó bevételeinek összege és megoszlása településtípusok szerint, 2004, 2005	328
76. A NCA első három fordulója során kért és kiosztott támogatások összege és megoszlása településtípusok szerint, 2004, 2005	328
77. A NCA első három fordulója során támogatást kért és kapott szervezetek száma, 2004, 2005	328
78. A NCA-tól kapott támogatások összege és aránya, 2004, 2006.....	329
79. A NCA-tól elnyert támogatási összeg és annak megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 2004, 2005.....	329
80. A pályázati támogatást kapott nonprofit szervezetek száma és megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 2004, 2005	330
81. A pályázati támogatást kapott nonprofit szervezetek pályázati bevételeinek összege és megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 2004, 2005.....	330
82. A nonprofit szektor összes pályázati bevételeinek és a NCA pályázati kiadásainak megoszlása a szervezetek tevékenységcsoportja szerint, 2004, 2005	331

Ábrák jegyzéke

1. Az állami költségvetés egyes adóbevételei, valamint a nonprofit szektor bevétele milliárd forintban, 2006	19
2. A jólétmix, a jóléti pluralizmus háromszög modellje, 1988	113
3. A nonprofit szervezetek száma Magyarországon, 1989 és 2006 között	126
4. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási szervezetek aránya Magyarországon, 1996 és 2007 között.....	132
5. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézményekben az ellátottak és a tanulók aránya Magyarországon, 1996 és 2007 között	132
6. A központi alapokból támogatást kapott nonprofit szervezetek és a támogatások összegének aránya az összes nonprofit szervezethez és az összes bevételhez viszonyítva, 1996-2000, 2003-2006	151
7. A nonprofit szervezetek aránya jogi formájuk szerint, 1996-2000, 2003-2006.....	168
8. A nonprofit szervezetek aránya településtípusok szerint, 1996-2000, 2003-2006.....	170
9. A nonprofit szervezetek aránya regionális elhelyezkedésük szerint	171
10. A nonprofit szervezetek aránya tevékenységcsoportok szerint.....	173
11. A nonprofit szervezetek száma tevékenységcsoportok és jogi formájuk szerint	176
12. A nonprofit szervezetek aránya aszerint, hogy volt-e fizetett munkavállalójuk	178
13. A foglalkoztatottak száma ezer főben megadva nemzetgazdasági ágak szerint és a nonprofit szektorban, 1998-2000, 2003-2006.....	178
14. A foglalkoztatottak száma ezer főben megadva a szolgáltatási és a nonprofit szektorban, 1998-2000, 2003-2006	179
15. A számított főállású foglalkoztatottak aránya jogi forma szerint.....	180
16. A számított főállású foglalkoztatottak aránya tevékenységcsoportok szerint, 1993-2000, 2003-2006	181
17. A nonprofit szervezetek bevételeinek növekedése az 1996-os évhez viszonyítva.....	183
18. A nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása jogi forma szerint, 1996-2000, 2003-2006	184
19. A nonprofit szektor bevételeinek megoszlása a főbb bevételi források szerint, 1996-2000, 2003-2006	185

20. Az állami támogatásból származó bevételek megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006	186
21. A normatív támogatás kapott szervezetek, és az általuk kapott támogatások összegének aránya az összes nonprofit szervezethez és az összes bevételhez viszonyítva, 1996-2000, 2003-2006	187
22. A nem normatív támogatás kapott szervezetek, és az általuk kapott támogatások összegének aránya az összes nonprofit szervezethez és az összes bevételhez viszonyítva, 1996-2000, 2003-2006	189
23. A normatív központi költségvetési támogatás összegének megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006	191
24. A normatív önkormányzati támogatás összegének megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006.....	191
25. A nem normatív központi költségvetési támogatás összegének megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006.....	192
26. A nem normatív önkormányzati támogatás összegének megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006.....	192
27. A közalapítványok aránya az összes nonprofit szervezet között és részesedésük aránya a különböző bevételi forrásokból, 1996-2000, 2003-2006	195
28. A közhasznú társaságok aránya az összes nonprofit szervezet között és részesedésük aránya a legfontosabb bevételi forrásokból, 1996-2000, 2003-2006.....	198
29. Az alapítványok aránya az összes nonprofit szervezet között és részesedésük aránya a legfontosabb bevételi forrásokból, 1996-2000, 2003-2006	200
30. Az egyesületek aránya az összes nonprofit szervezet között és részesedésük aránya a legfontosabb bevételi forrásokból, 1996-2000, 2003-2006	200
31. A civil és nem civil jellegű nonprofit szervezetek fontosabb mutatói 1996-ban	201
32. A civil és nem civil jellegű nonprofit szervezetek fontosabb mutatói 2006-ban	201
33. A személyi jövedelemadó 1+1%-ból felajánlást kapott civil szervezetek száma, 1997-2006	206
34. A személyi jövedelemadó 1+1%-ból a civil szervezeteknek felajánlott összeg milliárd forintban, 1997-2006	207
35. A személyi jövedelemadó 1%-os bevételéből részesülő szervezetek bevételének megoszlása településtípusok szerint, 1997-2000, 2003-2006.....	208
36. A személyi jövedelemadó 1%-os bevételéből részesülő szervezetek bevételének megoszlása a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint	209

37. A személyi jövedelemadó 1%-os bevételéből részesülő szervezetek bevételének megoszlása a szervezetek tevékenységcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006.....	211
38. A személyi jövedelemadó 1%-os bevételének potenciónalisán felajánlható, a civil szervezeteknek felajánlott és a költségvetésben maradó összege milliárd forintban 2001 és 2005 között.....	213
39. A civil szervezetekre potenciónalisán nyilatkozó és az érvényesen rendelkező magánszemélyek aránya jövedelemsávok szerint, 2006.....	214
40. A nonprofit szervezetek aránya aszerint, hogy kértek-e és kaptak-e közhasznúsági státuszt, 1997-2000, 2003-2006.....	218
41. A lakossági támogatást kapott közhasznú és nem közhasznú státussal rendelkező szervezetek száma, 1998-2000, 2003, 2004, 2006	220
42. A vállalati támogatást kapott közhasznú és nem közhasznú státussal rendelkező szervezetek száma, 1998-2000, 2003, 2004, 2006	220
43. A lakossági és vállalati támogatást kapott közhasznú szervezeteknek adott támogatások átlagos összege, 1998-2000, 2003, 2004, 2006	221
44. A nonprofit szektor összes pályázati bevételének és a NCA pályázati kiadásainak megoszlása településtípusok szerint, 2004, 2005	226
45. A nonprofit szektor összes pályázati bevételének és a NCA pályázati kiadásainak megoszlása a legnagyobb arányú támogatást kapott szervezetek tevékenységcsoportja szerint, 2004, 2005.....	227

I. Bevezetés

Az alábbi dolgozat témája a nonprofit szektor. Egy olyan szektor, amelynek a szociális és a gazdasági térben elfoglalt helyéről, határaitól, sőt még nevééről sincs egyetértés a hazai és nemzetközi tudományos életben. A médiában, a politikában és a mindennapi szóhasználatban is egyre elterjedtebbé vált a civil és nonprofit szervezetek fogalmának használata, de a kifejezés jelentés tartalmával, és az ide tartozó szervezetek körével kapcsolatban továbbra is sok a félreértés. Egy olyan szervezet együttesről lesz tehát szó, amelyről számos eltérő megközelítés, sőt tévhit él a társadalomban és a tudományos közvéleményben egyaránt. A disszertáció elkészítésének egyik célja éppen ezért az, hogy tisztázza, Magyarországon milyen szervezetek tartoznak a szektorba, milyen folyamatok jellemezték e nem-piaci szervezetrendszer fejlődését és működését az elmúlt évtizedben.

A szektorba tartozó szervezetek körével, társadalmi szerepével kapcsolatos konszenzus hiánya ellenére a civil és nonprofit szervezetek társadalmi integrációban betöltött szerepe és növekvő gazdasági jelentősége miatt a nemzetközi és a hazai kutatók részéről egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik e szervezetek tevékenysége iránt. Ennek hátterében az individualizációs tendenciák, a társadalmi kapcsolathálózatok növekvő jelentősége, a civil szerveződéseknek a globalizálódó világban betöltött növekvő aktivitása, a politikai pártokból történő kiábrándultság, a hagyományosan kétszektörű (állami-piaci, magán-közületi) intézményrendszert feltételező megközelítések ártékelése és az állami szerepvállalás újragondolása húzódik meg. Az a felismerés, hogy a civil és nonprofit szervezetek az állami és piaci szektorok helyett vagy mellett, azokkal együttműködve, egyre jelentősebb szerepet kaphatnak a különböző társadalmi csoportok érdekeinek képviselésében, a társadalmi szükségletek kielégítésében.

1.1. Miért fontos a civil és nonprofit szervezetek vizsgálata?

A civil és nonprofit szervezetek társadalmi és gazdasági jelentősége egyaránt indokolja a szektor alaposabb vizsgálatát. A szektor civil jellegű szervezetei (az egyesületek és a magánalapítványok) lehetővé teszik a társadalmi önszerveződést, szociális teret biztosítanak az állampolgárok közösségi aktivitásához, és erősítve az egymás iránti bizalmat elősegítik a társadalmi szolidaritás eszméjének gyakorlati megvalósítását.¹ E

¹ Nemzetközi és hazai kutatások is alátámasztották azt a hipotézist, hogy a szociális kohézió az egyik legjelentősebb egészségügyi védőfaktor a modern társadalmakban. Ennek megléte esetén a gazdagabbak

szervezetek lehetőséget nyújtanak a polgároknak arra, hogy egy meghatározott cél, azonos érdeklődési kör mentén létrehozzák saját egyesületüket, vagy egy adott település lakóinak adományaiból felépítsenek egy helyi emlékhelyet. Az állami és önkormányzati intézmények nonprofitok létrehozásával növelhetik és rugalmasabban kezelhetik bevételi forrásaikat, az ilyen szervezetek jellegüknél fogva igen jelentős kedvezményeket vehetnek igénybe gazdálkodásuk során. Meglehetősen nehéz, sőt gyakran értelmetlen is bármilyen fontossági sorrendet, vagy hierarchiát felállítani az egyes szervezetek társadalmi funkciója, jelentősége között. Az önkéntesek munkáján alapuló falusi polgárőrségek ugyanis hasonlóan fontos közösségi szerepet tölthetnek be, mint a fizetett alkalmazottakkal működő városi foglalkoztatási közalapítványok, vagy a kulturális, egészségügyi intézmények üzemeltetését végző közhasznú társaságok.

A civil és nonprofit szervezetek az emberek és társadalmi intézmények közötti kapcsolatok interakciós terei, s norma, érték, kultúra és érdek közvetítő funkciójuk is van. A nonprofit szervezeteket ezért vizsgálhatjuk úgy is, mint a társadalmi tőkével, a társadalmi integrációval kapcsolatban álló társadalmi entitásokat. Egyaránt lehetnek a társadalmi tőke mérőeszközei, annak kifejezői és közvetítői is.

A civil, nonprofit szervezeti tagság volt például a társadalmi tőke egyik mérőeszköze és egyben kifejeződési formája Robert D. Putnam kutatásában, melyben a szerző a civil elkötelezettséget a lakóhelyi szervezetekben, egyesületekben történő részvétellel, az ott eltöltött idő változásával mérte. Putnam 1995-ben megjelent cikke alapján a társadalmi tőke az emberek közötti horizontális kapcsolatok készletét, a polgári, civil kötelezettségek kapcsolathálózatát jelentette. Magába foglalta a normákat és a bizalmat, vagyis az élet azon sajátosságait, amelyek a közös javakért folytatott harcban hatékony együttműködést tesznek lehetővé (*Putnam, 1995*).

A civil és nonprofit szervezetek lehetnek a társadalmi tőke hordozói, közvetítői is. Pierre Bourdieu hívta fel a figyelmet a társadalmi tőke erőforrás jellegére, a különböző tőkefajták egymásba konvertálhatóságának lehetőségére. Értelmezésében a társadalmi tőke olyan erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak, vagy másként kifejezve, olyan erőforrások, amelyek az egy csoporthoz való tartozáson alapulnak (*Bourdieu 1997*). Egy nagyobb alapítvány kuratóriumi tisztsége, egy ismertebb egyesület munkájában történő részvétel a résztvevők számára ezért nemcsak

hajlandóak áldozatokat hozni a közösségért, a lemaradók pedig kevésbé érzik azt, hogy magukra maradtak, egy számukra „idegen” világban (*Kopp-Skrabski-Szedmák, 1998*).

presztízs-növelő, társadalmi tőkéjüket növelő tényező, de egyúttal lehetővé teszi a különböző tőkefajták kifejezését és konvertálását is.

Még tágabb értelemben vizsgálva a civil és nonprofit szervezetek a társadalmi integráció egyik fontos intézményeként, a rendszerintegrációs mechanizmusok közvetítő közegeként is értelmezhetők. Anthony Giddens David Lockwood társadalmi és rendszerintegrációs elméletét továbbfejlesztve az integráció két típusát különböztette meg. Az egyiket, melyet „társadalmi integrációnak” nevez a hasonló értékekkel, szocializációval rendelkező egyének direkt interakcióján alapul, s nélkülözhetetlen hozzá az egyének közvetlen jelenléte, az egymás iránti bizalom, valamint a kapcsolatok időnkénti megerősítése. Az integráció másik formája a „rendszerintegráció”. Az egység itt a különböző társadalmi rétegek, csoportok, közösségek között, a különböző intézmények, egyesületek szervezésével a hosszú távú érdekek révén jön létre. Giddens a jóléti államok válságával, a család szerepének csökkenésével, a globalizációs és ökológia kihívásokkal kapcsolatban egy ún. „harmadik út” megvalósítását javasolta, amelynek egyik alapfeltétele az állam és a civil társadalom partnerként történő együttműködése, a „harmadik” (nonprofit) szektor bevonása a társadalom megújításába (Giddens, 1984, 1998).

Az állam és civil társadalom közötti együttműködés alapja az a bizalom lehet, amely meghatározó szerepet játszik a nemzetek jólétét és versenyképességét illetően is. Francis Fukuyama jutott erre a következtetésre, amikor a bizalom és társadalmi jólét összefüggéseit kutatta. Véleménye szerint a különböző földrészek és kultúrák összemérhetőek egymással, mert a technikai fejlődés hasonlívá és összefüggővé formálta a nemzetgazdaságokat beillesztve őket a világgazdaság egészébe. Fukuyama szerint a sikeres gazdasági közösségeket minden társadalomban a bizalom² fogja össze, s integráló hatását a civil aktivitáson keresztül fejt ki. A szerző megfogalmazásában: „*a liberális politikai és gazdasági intézmények életképessége a civil társadalmak egészségétől és dinamizmusától függ*” (Fukuyama 1997). Nem véletlen, hogy a különféle nemzetközi intézmények (pl. ENSZ, EU, Világbank) is egyre gyakrabban hivatkoznak a civil, illetve nonprofit szervezetek fontos társadalmi szerepére, sőt a legújabb megközelítések a nemzetközi nem kormányzati szervezetek aktivitásával összhangban a globális civil társadalom kialakulásának hatásait elemzik (Anheier-Glasius-Kaldor, 2004).

Nem elhanyagolható a civil, nonprofit szektor potenciálja a gazdasági erőforrások birtoklását, a társadalmi szükségletek kielégítését illetően sem. A nonprofit szervezetek az

² A bizalom Fukuyama értelmezésében a szabályszerű, becsületes és együttműködésre kész viselkedés elvárása egy közösségen belül, a közös normák alapján, e közösség más tagjai részéről (Fukuyama, 1997).

átlagostól eltérő keresletre reagálva hiánypótló szerepet tölthetnek be a társadalmi szolgáltatások biztosításában. A fejlett országokban – részben történelmi hagyományok, részben az állami szerepvállalás tudatos korlátozása következtében gyakran vesznek át és végeznek – különösen a szociális- és egészségügyi ellátás, az oktatás- és kultúra területén – állami, önkormányzati feladatokat, érdekképviselési és támogatói tevékenységük egyre gyakrabban szolgáltatói feladatokkal is kiegészül.

Habár a nonprofit szervezetek egyes országokon belüli szerepére számos – elsősorban a fejlett országokra – vonatkozó kutatási eredmény ismert, átfogó nemzetközi empirikus összehasonlító vizsgálatra³ eddig mindössze egy – a Johns Hopkins University Institute for Policy Studies által megszervezett – alkalommal került sor. Ennek elsődleges oka a nonprofit szervezetek fogalmának országonként jelentősen eltérő értelmezése, az, hogy az egyes országok különböző kulturális és történelmi hagyományai miatt ma sincs egyetértés a szektorba tartozó szervezetek körét, a nonprofitok piaci és az állami szektorokhoz viszonyított helyzetét illetően. Habár a 1990-ben indított vizsgálat óta már több mint egy évtized eltelt nem érdektelen a kutatás néhány – 1995-re vonatkozó eredményét – e dolgozatban is megemlíteni.

Az elemzésbe bevont országokban a nonprofit szektor egy 1,1 ezer milliárd dollár kiadású ágazatnak felelt meg, s az itt realizálódó kiadások aránya a bruttó hazai össztermékhez viszonyítva átlagosan 5 százalékot képviselt. A nonprofitok közel 19 millió ún. fizetett számított főállású foglalkoztatottat alkalmaztak, és a vizsgált országok népességének átlagosan 28 százaléka végzett önkéntes munkát nonprofit szervezetek számára. Országonként és tevékenységi csoportonként azonban igen jelentősek voltak különbségek. Míg a nyugat-európai országokban a nonprofitoknál dolgozók háromnegyedét az oktatás, az egészségügy és a szociális ellátás területén foglalkoztatták, addig a közép-európai országokban a nonprofitoknál alkalmazottak több mint egyharmada a kulturális és a szabadidős szervezeteknél dolgozott. Végül említést érdemel az is, hogy a nonprofitok a nyugat-európai országokban fontos szerepet tölthettek be a munkahelyteremtésben is. 1990 és 1995 között átlagosan 24%-al nőtt a nonprofit szervezeteknél foglalkoztatottak aránya, s ez különösen az egészségügyi, a szociális ellátás

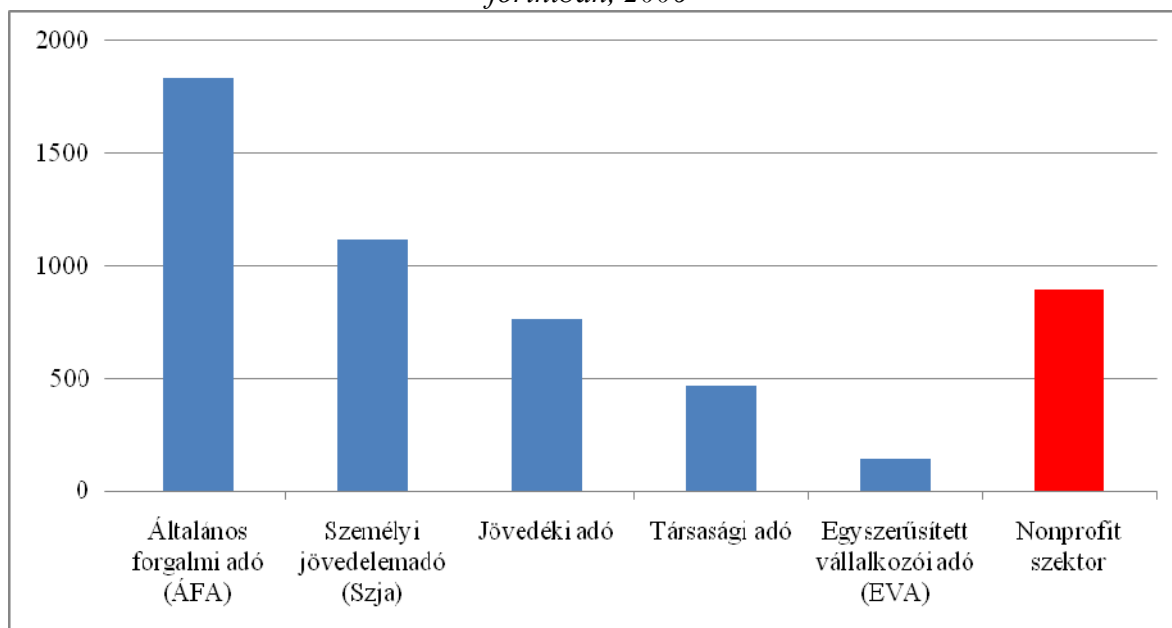
³ Az 1990-ben kezdődött kutatásban először 12, majd végül 22 országban elemezték a nonprofit szektor szerepét, méreteit, szerkezetét és pénzügyeit. A vizsgálatba bevont országok az alábbiak voltak: Argentína, Ausztria, Ausztrália, Belgium, Brazília, Csehország, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Hollandia, Izrael, Írország, Japán, Kolumbia, Magyarország, Mexikó, Németország, Spanyolország, Szlovákia, Peru, Románia (*Salamon et al. 1999*).

területén, valamint az oktatási ágazatban teremtett új munkahelyeket (*Salamon et al., 1999*).

A hazai adatok szintén a szektor fejlődését, gazdasági súlyának erősödését jelzik. Magyarországon az 1990-es óta a nonprofit szervezetek száma 16-ról 58 ezerre, a szektor bevétele pedig 1996 és 2006 között 240-ról 896 milliárd forintra növekedett. A legfrissebb, 2006-os adatok szerint a szektorban foglalkoztatottak száma elérte a 100 ezer főt, a szervezetek bevallása szerint 3,8 millió ember tartozott tagjaik közé, és 438 ezer ember önkéntes munkával segítette céljaik megvalósítását. A szektorban összpontosuló erőforrások megértése érdekében érdemes egymással összehasonlítani a nonprofitoknál realizálódó és az állami költségvetésben megjelenő egyes adóbevételek nagyságrendjét. Az alábbi ábrából jól látható, hogy a 2006-ban a nonprofit szektorban összpontosuló források nagyságrendje azonos volt az állami költségvetés jövedéki és egyszerűsített vállalkozási adóból származó bevételeinek együttes összegével.

1. ábra

Az állami költségvetés egyes adóbevételei, valamint a nonprofit szektor bevétele milliárd forintban, 2006

Forrás: KSH és az 2007. évi CXXVIII. törvény a Magyar Köztársaság 2006. évi költségvetésének végrehajtásáról.

1.2. A témában folytatott nemzetközi és hazai kutatások

A külföldi, főként angolszász és német társadalomtudományi elméletek alapján a nonprofit szervezetek létrejötte közgazdasági és szociológiai tényezőkkel egyaránt magyarázható. Előbbiek a rendelkezésre álló közjavak szűkösségével (*Weisbrod, 1977*,

1986), a nonprofit szervezetek iránti nagyobb bizalommal (*Hansmann, 1987*), a kereslet heterogenitásával (*James, 1987*) magyarázták a nonprofit szektor kifejlődését és országok közötti eltéréseit. A szociológiai megközelítésekben⁴ viszont a mindenkori társadalmi- és történeti tényezőkre, a hatalmi struktúra elleni fellépésre, és az életmódban, a társadalmi szerkezetben történt változásokra, a különböző érdekcsoportok igényeinek kielégítésére helyezték a nagyobb hangsúlyt. Ezek alapján a civil és nonprofit szervezetek alapítása és működése a fennálló hatalmi szerkezet elleni tiltakozással (*Smelser, 1963; Tilly, 1978*), az állami túlterheltséggel (*Etzioni-Halevy, 1983*), a környezethez történő folyamatos alkalmazkodással (*Touraine, 1981*), az evolúciós fejlődés „szervezett sokféleségével” (*Grabher és Stark, 1996*), életmódbeli változásokkal, a társadalmi és politikai döntések befolyásolásának szándékával, az egyes érdekcsoportok számára megfelelő eredmények elérésével (*Krashinsky, 1997*) magyarázható. Az interdiszciplináris jellegű megközelítések szerint ugyanakkor a nonprofitok közötti különbségek, a szektor társadalmi funkciója és kifejlődése az egyes országok eltérő történeti, kulturális és gazdasági fejlődésével (*Salamon-Anheier, 1998*) és a nonprofitok jóléti államban betöltött érdekközvetítő szerepével (*Evers, 1988; Evers és Olk, 1996*) magyarázható.

A nemzetközi elméletek hazai alkalmazhatósága azonban nem mindig lehetséges. 1989 előtt a mai nonprofitok jelentős részének – kivéve a politikailag neutrális (pl. sportegyesületek), vagy a hatalom által létrehozott és befolyásolt (pl. Hazafias Népfront, szakszervezeti szövetségek) – működését és elterjedését az egypárti politikai rendszer és a korabeli gazdasági struktúra (pl. a szabad önszerveződés és a piaci viszonyok hiánya, az állam monopóliuma a társadalmi szolgáltatások biztosításában) meggátolta. A nonprofit szervezetek 1980-as évek végétől kibontakozó hazai fejlődése és megalakulásuk körülményei ezért jelentősen eltért a demokratikus társadalmi berendezkedésű országokétól. A többletkeresleti igények kielégítése és a támogatási források megszerzése mellett a szektor hazai kialakulásában jóval meghatározóbb szerepet játszott a politikai szerkezet megváltozása, a korábbi társadalmi szervezetek számottevő részének fennmaradása, valamint a gazdasági- és tulajdonosi szerkezet átalakulása.

Magyarországon a nonprofitokkal kapcsolatos kutatások viszonylag korán, már a 80-as évek végén elkezdődtek, s ebben úttörő szerepet játszott a Nonprofit Kutatócsoport, amely a nonprofit kutatás szakmai műhelyeként felhívta a figyelmet e szervezetek társadalmi és gazdasági jelentőségére. Az elmúlt 18 évben számos a szektorra vonatkozó

⁴ Habár ezen elméletek nagy részét nem a civil és nonprofit szervezetekkel kapcsolatban fogalmazták meg, megállapításaik mégis jól használhatók az ilyen szervezetek létrejöttének és társadalmi szerepének bemutatására.

összefoglaló kiadvány és tanulmány jelent meg, és egyre több információ vált elérhetővé a nonprofit szervezetek működéséről. A kutatások egy része a szektor általános bemutatására, a külföldi elméletek ismertetésére helyezte a hangsúlyt (*Kuti-Marschall, 1991; Bartal, 1999*), mások a nonprofit szervezetek hazai modelljének megalkotására tettek kísérletet (*Hegyesi, 1991; Lévai-Széman, 1993, Fülöp, 2002; Bullain, 2005*). A szintetizáló jellegű munkák a szektor fejlődési tendenciáit, jogi és közgazdasági környezetét elemezték (*Vajda, 1995, 1997; Kuti, 1998; Bíró, 2002; Bartal, 2005*), míg a statisztikai elemzések (*Bocz et al. 1994, 1998, 2002, 2006*) a hazai nonprofitok működési és gazdálkodási adatainak megismeréséhez nyújtottak segítséget. Az átfogó jellegű publikációk mellett számos olyan kutatási tanulmány is megjelent, amelyek speciális területeket vizsgáltak: az egyszázalékos támogatásokat (*Kuti-Vajda, 1997; Bíró-Gerencsér, 2000*); az önkéntes munkát (*Czakó et al., 1995; Czike-Bartal, 2005; Czike-Kuti, 2006*); a közösségfejlesztést (*Vercseg, 2004*); egyes nonprofit tevékenységi területeket (*Szalai, 1997; Bocz, 2004*); az önkormányzatok és nonprofit szervezetek közötti együttműködést (*Sebestény, 1998; Harsányi-Széman, 1999; Szabó, 2000*); a nonprofit szervezetekkel kapcsolatos magyarországi diskurzust (*Glózer, 2006*).⁵

1.3. Kutatási problémakör

Az elmúlt 30 évben Magyarországon „társadalmi”, jelenleg „civil”, illetve „nonprofitnak” hívott szervezetek társadalmi jelentősége és gazdasági potenciálja nem megkérdőjelezhető, ugyanakkor sokszor tapasztalható, hogy a velük kapcsolatos információkat rosszul interpretálják. Ennek egyik alapvető oka a helytelen fogalomhasználat, a másik pedig az, hogy a szektort gyakran homogén szervezetegyüttesként értelmezik.⁶ Egy-egy szervezet (csoport) sajátosságai, vagy éppen botrányai alapján a szektor egészére vonatkozóan vonnak le általános következtetéseket, figyelmen kívül hagyva, hogy a civil és nonprofit szervezetek létrejötte, céljai és működési lehetőségei is nagymértékben különböznek egymástól.

⁵ Külön fejezetet érdemelne a civil társadalommal, annak elmélettörténeti előzményeivel, jelentéstartalmával kapcsolatos nemzetközi és hazai kutatások felsorolása. Az ezzel kapcsolatos hivatkozásokat a „*Hivatkozások jegyzéke*” tartalmazza.

⁶ Tipikus esete ennek, amikor a civil és nonprofit szervezeteket, illetve a közhasznú szervezeteket és közhasznú társaságokat egymás szinonimájaként használják. Mindez azonban megnyilvánulhat abban is, amikor a nonprofit szervezetek fogalma alatt csak az alapítványokat és egyesületeket értik, figyelmen kívül hagyva, hogy a szervezetszámukat illetően kevés, de a gazdasági potenciáljukat illetően meghatározó jelentőségű közhasznú társaságoknál összpontosul a szektor bevételeinek és a foglalkoztatottaknak a legnagyobb hányada.

A disszertációban abból a *kutatási problémából* indulok ki, hogy a hazai nonprofit szektor jelentősen átalakult az elmúlt évtizedekben. Ez nemcsak a szervezeti- és tevékenységstruktúra megváltozásában nyilvánult meg, hanem abban is, hogy a korábban sem homogén szervezetsoport az anyagi és humán erőforrások egyre nagyobb mértékű koncentrációja következtében nagymértékben differenciálódott, egyre világosabb határok húzhatók meg a különböző jogi formájú nonprofitok működési lehetőségei és gazdálkodási erőforrásai között. *A kutatás témája*, hogy feltárja a hazai szektor kialakulását befolyásoló tényezőket, megvizsgálja a kormányzati intézkedéseknek a szektor fejlődésére és összetételére gyakorolt hatását, bemutassa a szektoron belüli koncentrációsi folyamatokat, és végül elemezze a nonprofit szervezetekre vonatkozó legfontosabb törvények eredményeit, azok szektorra kifejtett hatását.

A dolgozat felépítése a következő. Először felvázolom azokat a kutatási hipotéziseket, amelyekre a vizsgálat irányult. Ezt követően a különböző nemzetközi és hazai definíciók alapján a civil és nonprofit és szervezetekkel kapcsolatos fogalomhasználat eltérő értelmezéseit mutatom be, majd a nonprofit szervezetek kialakulásával és társadalmi szerepével kapcsolatos nemzetközi elméleteket ismertetem. A disszertáció következő fejezetében a nonprofit szektor magyarországi kialakulásának körülményeit elemezve arra keresek választ, hogy az elmúlt évtizedben miért jöttek létre nagy számban nonprofit szervezetek Magyarországon, és ezt hogyan befolyásolta a kormányzat a nonprofit szervezetek mindenkori jogszabályi- és gazdálkodási környezetének alakításával. Ezt követően a hazai nonprofit szektor szerkezeti átalakulására koncentrálna – keresztmetszeti jellegű idősoros adatok felhasználásával – az 1996 és 2006 között történt legfontosabb változásokat mutatom be, különös tekintettel az anyagi és humán erőforrások szektoron belül végbement koncentrációjára. Végül, a nonprofit szervezetekre vonatkozó három alapvető (az Szja. 1+1%-os, az ún. közhasznúsági, és a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló) törvény szektorra gyakorolt hatását vizsgálom meg, arra keresve választ, hogy a törvényalkotók eredeti szándékai és a szektorban megfigyelhető eredmények mennyire voltak összhangban egymással. A disszertációt a felhasznált adatbázisokat bemutató módszertani fejezet, valamint egy, a gyakorlatban is jól használható, a nonprofitok jogi- és adóügyi szabályozását és a nonprofit szektorral kapcsolatos fogalmakat tartalmazó fogalmi, és a dolgozatban felhasznált ábrák alapadatait tartalmazó táblamelléklet zárja.

1.4. Hipotézisek és indoklásuk

1. hipotézis: nem minden civil szervezet nonprofit, és nem minden nonprofit szervezet civil. A két szervezetcsoport nem azonos, de a nonprofit szervezeteknek éppúgy lehetnek civil jellegzetességeik, mint ahogy a civil szerveződéseknek is lehetnek nonprofitokra jellemző sajátosságaik.

Kifejtés, indoklás: E rendhagyó hipotézis vizsgálatára azért van szükség, mert a fogalmi tisztázás elengedhetetlen a nonprofit szektor hazai vizsgálatában, a civil és nonprofit szervezetek elnevezéseket ugyanis gyakran egymás szinonimájaként használják. Annak ellenére, hogy a két szervezetcsoport között van átfedés eszméletörténeti háttérük, időbeli kialakulásuk, a létrejöttüket elősegítő és/vagy gátló konkrét társadalmi- és gazdasági kontextus jelentősen eltért, ráadásul e fogalmak jelentéstartalma időben és térben is folyamatosan változott.

Megjegyzés: A két megnevezéssel kapcsolatban sem Magyarországon sem külföldön – nem beszélhetünk egzakt és általánosan elfogadott jelentéstartalomról. Rokon értelmű kifejezésként használva viszont immanens sajátosságaik tűnnek el, s eredeti jelentésük heterogenizálásával a civil és nonprofit szervezetek végül nem lesznek sem civilek, sem nonprofitok.

Módszer: A civil és nonprofit szervezetekkel kapcsolatos elméletörténet, a különböző fogalmi definíciók ismertetése és feldolgozása.

2. hipotézis: a magyar nonprofit szektor kialakulása és fejlődése jelentősen eltért a fejlett országokban megfigyelhető fejlődési trendektől.

A nonprofit szektor magyarországi kialakulását és fejlődését a nemzetközi elméletekben megfogalmazott magyarázatok helyett, illetve mellett jóval erőteljesebben befolyásolták a hazai társadalmi- és gazdasági környezet megváltozásával és a kormányzati döntéshozók tevékenységével összefüggő tényezők. Ilyen volt például a politikai szerkezet megváltozása, a korábbi társadalmi szervezetek továbbélése, a gazdasági- és tulajdonosi szerkezet átalakulása, a forráshiányos állami- és önkormányzati intézményrendszer, valamint a mindenkori kormányzatnak a nonprofit szervezetek működési feltételeit- és gazdálkodási lehetőségeit szabályozó politikája.

Kifejtés, indoklás: A hazai történeti és jogszabályi környezet változásának bemutatásával annak bizonyítására törekszem, hogy a magyarországi nonprofit szektor kialakulásában és fejlődésében – a nemzetközi elméletekben hangsúlyos többletkeresleti igények kielégítése,

a bizalom és a támogatási források megszerzése mellett – meghatározó szerepet játszott a politikai szerkezet megváltozása, a korábbi társadalmi szervezetek továbbélése, valamint a gazdasági- és tulajdonosi szerkezet átalakulása. Magyar sajátosságnak nevezhető és a szektor strukturális átalakulását is jelentősen befolyásolta, hogy a forráshiányos állami- és önkormányzati intézmények nonprofitok létrehozásával igyekeztek bővíteni gazdálkodási forrásaikat, a kormányzati politika pedig a nonprofitokra vonatkozó jogi-és gazdálkodási környezet folyamatos változtatása, a direkt és indirekt támogatások révén nagymértékben meghatározta a szektor mindenkori szerkezetét és fejlődési lehetőségeit.

Megjegyzés: A nonprofit szervezetek alapítására és társadalmi szerepére vonatkozó – empirikusan gyakran nem is igazolható – nemzetközi elméletek következtetései csak korlátozott értelemben használhatók a szektor magyarországi kialakulásának és fejlődésének leírására.

Módszer: A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos külföldi elméletek ismertetése, a szektor hazai kialakulását megelőző történeti fejlődés bemutatása. A nonprofit szektor magyarországi kialakulását befolyásoló társadalmi-gazdasági környezet – empirikus adatokkal és jogszabályi változásokkal alátámasztott – elemzése, a külföldi elméletekben megfogalmazott tényezők hazai alkalmazhatóságának egy meghatározott tevékenységi terület (az oktatás) példáján keresztül történő bemutatása.

3. hipotézis: *Magyarországon korlátozott együttműködés jellemzi az állam, az önkormányzatok, illetve a nonprofit szektor kapcsolatát. Ennek következménye a nonprofitok korlátozott szolgáltatói szerepvállalása és foglalkoztatási potenciálja.*

Az állam- és az önkormányzatok, illetve a nonprofit szervezetek között Magyarországon hiányzik a partneri kapcsolat és a szoros együttműködés a társadalmi szolgáltatások biztosításban. Ez oka, és egyben következménye is annak, hogy a szektorba tartozó szervezetek csak kismértékben vettek át korábban állami- és önkormányzati szervek által ellátott feladatokat, s a szektor munkaerő-piaci súlya sem számottevő.

Kifejtés, indoklás: A nemzetközi elméletek és adatok alapján a modern jóléti társadalmakban a növekvő állami támogatás hozzájárult a nonprofit szektor megerősödéséhez, együtt járt az állami- és önkormányzati feladatok átadásával, átvállalásával, s ennek következményeként jelentősen nőtt a nonprofitok szektorban foglalkoztatottak száma. Magyarországon viszont az utóbbi 10 évben hiába nőtt jelentősen a szektor állami támogatása és hiába indultak a foglalkoztatás növelésére irányuló kormányzati programok, sem a tömeges feladatátadás, sem a munkavállalók számának

jelentős növekedése nem jellemző. A normatív támogatásokra és a foglalkoztatottakra vonatkozó eredmények azt jelzik, hogy az állami- és különösen az önkormányzati feladatok átvállalása csak kevés nonprofit szervezetnél fordul elő, nemzetgazdasági szinten pedig továbbra is alacsony a szektor foglalkoztatási potenciálja. Ezek oka a szektorok közötti munkamegosztás- és együttműködés (bizalom) hiányában, az állam és a nonprofit szektor ellentmondásos viszonyában kereshető.

Megjegyzés: A nonprofitokkal kapcsolatos nemzetközi és magyarországi elemzések egyaránt kitüntetett figyelmet tulajdonítanak az állam és a nonprofit szektor kapcsolatának. A hazai nonprofit szektorral kapcsolatos publikációk az utóbbi években meglepéssel állapították meg, hogy jelentősen nőtt a foglalkoztatottak száma, s az állami támogatások összes bevételen belüli részaránya pedig Magyarországon is elérte a fejlett országok mutatóit. Az adatok alaposabb vizsgálata azonban arra utal, hogy az állami költségvetési támogatások szerkezete (normatív vs. nem normatív) és eloszlása rendkívül egyenlőtlen, a fizetett munkavállalók alkalmazása pedig csak kevés, de jól körülhatárolható szervezetnél jellemző.

Módszer: A nonprofit szervezetekre vonatkozó 1996-2000 és 2003-2006 közötti adatfelvételek eredményeinek újrafeldolgozása, és a megfogalmazott hipotézis vizsgálata idősoros (a normatív és a nem normatív támogatásokra, illetve a foglalkoztatottakra vonatkozó) adatok elemzésével.

4. hipotézis: *a gazdasági erőforrások növekvő koncentrációja miatt a szektor polarizálódott, az anyagi és humán erőforrások egyre nagyobb mértékben a szektor nem civil jellegű szervezeteihez áramlanak.*

Az eltérő források eltérő fejlődési esélyeket biztosítanak a civil és nem civil jellegű szervezeteknek, s ez hosszabb távon a szektor kettészakadásához vezethet.

Kifejtés, indoklás: Az elmúlt 18 évre vonatkozó adatok a szektor egészének szinte töretlen fejlődésre utalnak. Az egyes nonprofitoknak azonban területi elhelyezkedésüktől és szervezeti formájuktól függően mindig is igen eltérő esélyei voltak a kormányzati, a lakossági és a piaci szektorból érkező támogatások megszerzésére. Az új nonprofit jogi formák 1994-es megjelenését követően az anyagi- és humán erőforrások egyre nagyobb mértékben koncentráálódtak a „nem civil” jellegű nonprofitoknál, s ezeken belül is egy meghatározott szervezettípusnál (a közhasznú társaságoknál).

Megjegyzés: A szektorban koncentráló erőforrások elemzése felhívja a figyelmet arra, hogy a szektor egészére vonatkozó információk bemutatása mellett jóval nagyobb

hangsúlyt kellene kapnia a területi jellemzők, az egyes szervezeti típusok és a környezeti (pl. jogi, közgazdasági) tényezők alaposabb vizsgálatának. A nonprofit szektorra vonatkozó kutatásokban a keresztmetszeti adatfelvételek mellett egyre indokoltabb lenne panelszerű vizsgálatok végrehajtása.

Módszer: A nonprofit szervezetekre vonatkozó 1996-2000 és 2003-2006 közötti adatfelvételek eredményeinek újrafeldolgozása, és a megfogalmazott hipotézis vizsgálata idősoros (a bevételi forrásokra és a foglalkoztatottakra vonatkozó) adatok elemzésével.

***5. hipotézis:** a nonprofit törvények elfogadását követően jelentősen bővültek a szervezetek potenciónális támogatási forrásai és a kedvezőbb működési feltételek hozzájárultak a szektor megerősödéséhez. A törvényalkotók szándékával ellentétben viszont a forrásokhoz történő egyenlőtlen hozzáférés növelte a szektoron belüli egyenlőtlenségeket, s a lakosság és nonprofit szervezetek viszonyára a „mérsékelten csökkenő távolságtartás” a jellemző.*

Kifejtés, indoklás: Az elmúlt évtizedben számos jogszabály született a nonprofitok anyagi forrásainak bővítése, a működési feltételek stabilizálása, a szervezetek iránti bizalom növelése és az intenzívebb lakossági kapcsolatok megerősítése érdekében. Az ún. „NOSZA” projektet kivéve azonban alig volt olyan hazai kutatás, amely megvizsgálta volna, hogy a jogi szabályozás elérte-e a törvényalkotók eredeti szándékát, valóban elősegítette-e a nonprofitok kiegyensúlyozottabb működését és a különböző forrásokhoz történő egyenlőbb hozzáférését. A szektor működésre nagy hatást gyakorló három (a személyi jövedelemadó 1+1%-os felhasználásáról, az ún. közhasznúsági és a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló) törvény megszületését és hatását vizsgáló elemzésben azt vizsgálom meg, hogy a jogszabályok hogyan befolyásolták a szektoron belül meglévő egyenlőtlenségeket és növelték-e a nonprofitok iránti bizalmat.

Megjegyzés: Az utóbbi évtizedben a lakosság növekvő mértékben támogatja a nonprofit szervezeteket, de ezek a támogatások csak jól körülhatárolható szervezetcsoportok számára biztosítanak jelentős többletforrásokat. A személyi jövedelemadó 1%-nak felajánlására vonatkozó APEH adatok szerint a potenciónális adományozók nagyjából fele nem él ezzel a lehetőséggel.

Módszer: A nonprofit szervezetekre vonatkozó törvények hatásainak elemzése a 1996-2000 és 2003-2006 közötti KSH felvételek, valamint az APEH és az NCA adatai alapján. A megfogalmazott hipotézis vizsgálata idősoros (a támogatottak számára és a támogatások nagyságára vonatkozó) adatok logisztikus regressziós és keresztábra elemzésével.

Módszertani szempontból a dolgozat hipotéziseinek vizsgálata a nemzetközi és hazai szakirodalom és a nonprofitokkal kapcsolatos jogszabályok feldolgozásának tartalmi elemzésén (1-2. és 5. hipotézisek), részben különböző forrásokból (Központi Statisztikai Hivatal, az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal, Nemzeti Civil Alapprogram) származó empirikus adatok másodfeldolgozásán alapul (2-5. hipotézisek). Az idősoros adatok bázisát a KSH 1996-2000, és 2003-2006⁷ közötti időszakra vonatkozó teljes körű felvételei alkották. Az összehasonlíthatóság érdekében a különböző évekhez kapcsolódó mutatókat és a disszertációban felhasznált adatbázisokat – ahol lehetséges volt – több lépcsőben egységesítettem. Az idősoros adatok közül a 2001. és a 2002. évek kihagyását az indokolta, hogy a vonatkozó években reprezentatív adatgyűjtéseket végeztek, és e felvételek eredményeit nem lehetett a dolgozatban használt idősoros mutatókkal összehasonlíttani. A Szja. 1%-os felajánlásokra vonatkozó információkat az APEH által publikált éves jelentésekből kigyűjtve állítottam össze, míg a NCA 2004-es 2005-ös támogatási adatait egy 2006-ban megjelent kutatás eredményeit felhasználva dolgoztam fel. A disszertációban az adatok vizsgálata során két egyszerű, de jól használható módszert, a keresztábra elemzést és a logisztikus regressziós elemzést használtam. A különböző adatállományok integrálását és elemzését az SPSS programcsomaggal végeztem el.

⁷ A KSH nonprofit szervezetekre vonatkozó adatainak 2006-os évvel történő „lezárása” azzal függ össze, hogy a disszertáció leadásának időpontjában ez volt az utolsó feldolgozható adatbázis. A KSH-ban a vonatkoztatási évet (2006) követő években dolgozzák fel a nonprofit szervezetek adatait, a 2006-os adatok pedig csak 2008-ban váltak hozzáférhetővé.

II. Civil társadalom, civil szervezet, nonprofit szervezet

A hazai civil és nonprofit szektor rendkívül heterogén összetételű, s alapvetően ebből fakad vizsgálatának nehézsége is. A szervezetek nagymértékben különböznek jogi formájuk, tevékenységi szerkezetük, valamint működési és gazdálkodási lehetőségeik szerint. Egyszerre vannak jelen a milliárdos nagyságrendű bevétellel és a pár ezer forinttal gazdálkodó, sőt a bevételek nélkül működő szervezetek. Egyeseknek több tucat fizetett alkalmazottjuk van, mások céljaik elérése érdekében csak önkéntes segítőkre támaszkodhatnak, és vannak olyan szervezeti formák, amelyeknek sem tagjaik sem önkénteseik nincsenek.

A disszertáció első részében a civil és nonprofit szervezetek fogalmával kapcsolatos külföldi és hazai értelmezéseket mutatom be. A fogalmi tisztázás elengedhetetlen a civil és nonprofit szervezetek bármilyen szempontú vizsgálatában, a különböző megközelítések ugyanis gyakran a heterogén értelmezési keretre vezethetők vissza. Annak ellenére, hogy a köznapis és a tudományos közéletben is egyre gyakrabban használják a civil és nonprofit kifejezést, a fogalmakkal kapcsolatban – sem itthon, sem külföldön – nem beszélhetünk egységes és általánosan elfogadott jelentéstartalomról. Sokszor egymás szinonimájaként használják őket, pedig e kifejezések jelentéstartalma időben és térben is eltér. Ezek alapján nem meglepő, hogy velük kapcsolatos félreértéseket leggyakrabban a fogalmak különböző értelmezései okozzák.

Sokan a nonprofit szervezetek kifejezéshez a civil szervezetek fogalmát társítják, és vannak, akik ezt megfordítva, a civil szervezetek szinonimájaként használják a nonprofit szervezeteket. Utóbbiak fogalmának és társadalmi szerepének jobb megértéséhez ezért nem árt először megismerni a civil társadalommal és a civil szervezetekkel kapcsolatos megközelítéseket. A fogalmi keretek tisztázása érdekében ezért, elsőként a civil társadalom klasszikus és modern fogalomhasználatát, a civil szervezetek kortárs definícióit mutatom be, s csak ezt követően ismertetem a nonprofit szervezetekre vonatkozó nemzetközi és hazai meghatározásokat.

2.1. A civil társadalom fogalmának előzményei az ókortól a XVIII. századig

Az ógörög „politike koinona”, majd a latin „societas civilis” egy olyan típusú társadalom felfogást jelentett, amelyben a közérdek iránt érdeklődő polgárok aktívan részt vettek a politika és a szervezet- és intézményrendszer alakításában. A görög városállamok

hanyatlásának idején azonban meglazultak az egyént a közösséghez kötő bensőséges kapcsolatok szükségessé vált az emberi viszonyok, a társadalmi rend új elméletének megfogalmazása. A civil társadalom eszméjének megértéséhez ezért egészen az ókorig érdemes visszatekintenünk, felidézve a görög sztoikus filozófia képviselőinek gondolatait. Az általuk képviselt egyetemes természetjogi felfogás egyaránt magába foglalta a természet gondviselését és az emberi lélekben munkálkodó józan értelmet. E felfogás a normatív jelleggel bíró igazságosságra, a józan észen alapuló és megváltoztathatatlan „igaz törvényre” visszavezetve magából a kozmikus rendből származott.

A kereszténység elterjedését követően annak bölcselei is átvették a természetjogról alkotott elméletet, de azt a keresztény világképhez igazítva „denaturizálták”. Míg korábban a természetjogot annak képviselői a világ működésének természetes rendjéből és az emberi észből származtatták, ettől kezdve annak alapja és forrása az isteni akarat volt. A középkori keresztény felfogásban a természetjog az isteni kinyilatkoztatáshoz kötve alárendelt szerepbe került. A tomista etika ugyanakkor megteremtette a természeti és az isteni kibékítésének gondolati lehetőségét, az isteni törvények és a természetjog egymás kiegészítői voltak. A politikai rend, az állam céljai ilyen megközelítésben szorosan összefüggtek az isteni elrendeléssel, s így a kereszténység erkölcsi céljainak megvalósítását szolgálták.

Később, a humanista jogtudósok egy része jogelméletét a „ius gentium”-ra, a népek jogára, mai szóhasználattal a nemzetközi jogra alapozta, s a természetjogi felfogás némileg háttérbe szorult. A XVI. század végén, a XVII. század elején azonban a reformáció okozta kihívások és az abszolutista állam szerepével kapcsolatos viták idején ismét előtérbe került. A természetjogot az uralkodó hatalma ellen fellépő francia hugenották, angol kálvinisták, és a meglévő hatalmi viszonyokat fenntartani akaró ellenreformáció képviselői egyaránt felhasználták saját érdekeik képviseletében. Adam B. Seligman idézve: *...”a természetjognak a józan észen és szerződésen alapuló racionalizálását és rendszerezését végül Hugo Grotius, a modern természetjogelmélet megalapítója végezte el. Grotiussal mondhatni a természetjog kereszténység előtt eszméje kelt életre, jelesül az a gondolat, hogy a természetjog az észen és nem a kinyilatkoztatáson alapul”...* (Seligman, 1997). Grotius 1625-ben megjelent munkájában az isteni helyeslés már nem oka, hanem következménye a természetjog és a józan ész elrendelésének. Ebből a természetjogi felfogásból indultak ki azok későbbi a szellemi irányzatok, melyeket ma a civil társadalom eszméjével kapcsolatban hivatkozni szoktak. Az átmenet időszaka az isteni kinyilatkoztatáson és gondviselésen alapuló társadalmi rendből az ész és az egyenlő

és független egyénekből álló társadalomkép kialakulása között természetesen hosszú és igen sokszínű volt.

Az egyenlő és független egyének eszméjének kialakulását illetően elsőként John Locke filozófiai rendszerét kell megemlíteni, amely átmenetet képzett a középkori ideák és felvilágosodott skót gondolkodók eszmevilága között. Locke az egyéni jogok (az egyenlőséghez, a függetlenséghez, a tulajdonhoz való jogok) fontosságát hangsúlyozta, de ezeket továbbra is a Teremtő alkotta, isteni eredetű vallási világból vezette le. Nála a politikai (polgári) társadalom, a politikai társulás tere, melyet az egyének akkor hoztak létre, amikor a természeti állapotból kilépve „testületté” egyesültek. A polgári társadalom azonban még nem vált el az államtól, olyan terület, ahol az egyének a szerződés- és kölcsönös megegyezés révén a természeti állapotból eredő problémákat „kijavíthatják”, orvosolhatják. A polgári társadalom így Locke-nál egy tökéletesebb formában megvalósított természet adta szabadságként jelent meg, amely biztosította azokat az egyéni jogokat, amelyeket az emberek a természeti törvények uralma alatt élveztek.

A civil, polgári társadalom fogalmának kialakulása a XVII. század végétől a XVIII. század végéig tartó időszakra tehető. Előtérbe kerülését – akkor és később is – a társadalmi rend válsága idézte elő. A földrajzi felfedezések, az árutermelés fejlődése, az Angliában, majd Európában és Észak-Amerikában végbement társadalmi változások, a nemzetállamok kialakulása alapjaiban változtatták meg a korábbi gazdasági rendszert és a társadalmi viszonyokat. Megkérdőjeleződtek a társadalmi rend addigi alapjai: az Istenre, az uralkodói entitásra, a tradíciókra visszavezetett és azon alapuló hatalmi és tulajdoni viszonyok. A társadalmi rend alapjait a természetjogi filozófiai irányzatok képviselői valamilyen szerződéselmélet alapján a rációban (Thomas Hobbes), a kultúrában, a nemzeti szellemben (Charles-Louis Montesquieu), vagy éppen az erkölcsben, a vallásban (David Hume) vélték megtalálni. A XVIII. század végén Auguste Comte a család- és a munkamegosztás fontosságára, míg Alexis de Tocqueville a demokrácia jelentőségére hívta fel a figyelmet. A társadalom megszerveződésének és működésének általános érvényű elveit keresve a szerződéselméletek biztosították azt az ideológiai környezetet, amelyben a civil társadalom fogalmának új értelmezése kialakulhatott. A szerződésjogi paradigma értelmében az állam és a jog az emberek között tudatos megegyezésen alapuló szerződés eredménye, a természetes állapot általános jellemzője pedig a korlátlan egyéni szabadság. Erről azonban az emberek tudatosan lemondtak az állam javára, hogy biztonságukat, magántulajdonukat és egyéb személyes jogaikat biztosítsák.

A XVIII. században a természetjogi irányzat hatása egyre erőteljesebbé vált Anglia amerikai gyarmatain, valamint Európában a skót felvilágosodás erkölcsfilozófiájában. Utóbbi az, amelyet ma a civil társadalommal kapcsolatos modern fogalmak közvetlen előzményének tekinthetünk. Ennek képviselői ismerték fel, hogy az emberek cselekvéseit az önzés, illetve az önzetlenség elvei együttesen vezérik, ők fektették le a polgári társadalom eszmei alapjait, azt hangsúlyozva, hogy az emberekben jelen lévő természetes együttérzés, az „erkölcsi érzület” az, amely egyesíti az embereket annak érdekében, hogy együttesen cselekedjenek. Ők voltak azok, akik a társadalmi rendet az emberek együttműködésre vonatkozó természetes hajlamából vezették le, s a társadalmat az elkülönült egyének összességéként értelmezték. Adam Smith az emberi létezés erkölcsi alapját a mások által történő elismertségre és megbecsültségre törekvésekből származtatta, míg Adam Ferguson szerint a hiúság volt az, mely az embereket a társadalomhoz kapcsolja, miközben mások véleménye által válnak azzá amik. A társadalmi rend egyre inkább lelkiismereti kérdéssé vált, s a társadalmi cselekvést kiváltó önzés és önzetlenség etikai problémáját a skót felvilágosodás gondolkodói új deista filozófiai világgéppel vélték megoldani. A társadalomról kialakított képük összekapcsolódott a morállal, amelyet már nem az isteni valóságban, hanem a földön kellett megtalálni. A civil (polgári) társadalom klasszikus fogalmának e korszakában a társadalmi rend természetes, evilági eredetű, a civil társadalomról alkotott kép középpontjában pedig az a „erkölcsi érzék” (szolidaritás) állt, amely az emberek lelkében lakozó természetes jó szándékból eredt.

A XVIII. században kialakuló polgári nyilvánosság már egyidejűleg vonta kétségbe az uralkodói hatalomgyakorlás reprezentatív legitimitációját, s igényelte a beleszólást a közügyek gyakorlásába. A korábban rendekbe, testületekbe szerveződő társadalom felbomlott és a létrejött egyletek, klubok, asztaltársaságok és más szerveződések egyre inkább eltekintettek tagjaik rendi és vagyoni különbségeitől, számukra már nem az előjogok, hanem az (ész)érvek váltak meghatározóvá. A természetjogi paradigmának megfelelően az új entitás az ész és az egyén lett, melyet a feudalista társadalom bírálataira és a polgári társadalom természetes és ésszerű igazolására használtak fel. A társadalmat alkotó magánemberek egyúttal a közügyek meghatározásából részt követelő polgárokká (citoyens) váltak, akiknek identitása tulajdonosi függetlenségükön és gazdasági erejükön (bourgeois) alapult. Ugyanakkor a civil társadalomba tartozók köre – éppúgy, mint a görög és római társadalomban – ekkor is korlátozott volt, nem terjedt ki ugyanis sem a vagyontalanokra, sem a nőkre. A XVIII. században a civil társadalom még egyet jelentett a politikai, polgári társadalommal, arról történő leválása a XIX. században történik meg.

2.2. A civil társadalom fogalma a XIX. és a XX. században

Az angolszász gondolkodóktól eltérően a német filozófia képviselői közül *Immanuel Kant* az ész nyilvános használatát tartotta az emberi nem kiskorúságból való kilábalása módjának. Nála a "nyilvánosságban", mint sajátos minőségben a magán- és köz-, a társadalom és az állam szétválasztásának tendenciája mutatkozott meg, másrészt az „ész használatának” felértékelődésében a ráció kultuszának felvilágosodás-kori vonulata folytatódott. Kantnál a jogegyenlőséget érvényre juttató nyilvánosság a polgári társadalom szervező ereje, a nyilvánosság pedig a jog szférájába tartozó entitás, ahol létrejön az egyéni és a kollektív akaratok közötti kölcsönös és ésszerű megegyezés. A társadalom és állam szétválasztása végül a hegeli jogfilozófiában vált alapkérdéssé, szembenállásuk konfliktusának feloldása a világ jobbításának módja, ahol a jobbítás az egyén elidegenedésének felszámolását jelentette. A magánszféra és a polgári társadalom konfliktusa nála egy harmadik, ezek felett álló entitásban, az államban oldódott fel. A polgári társadalmat Kant választotta le az államról, de végül *G. W. F. Hegel* mondta ki, hogy a civil társadalom az államtól független érintkezések és kereskedések színtere, amely élesen elválik a kormányzástól és a közéleti szerepléstől, de egyúttal szimbiózisban is van azokkal. Hegelnél a polgári társadalom a történeti fejlődés eredményeként létrejött entitás, amely a különféle érdekkifejezések színtere, de amely önmagában nem képes a társadalmi rend- és stabilitás fenntartására. Megközelítésében ezért van szükség az államra, amely korlátozza az egyének szabadságát a többi ember szabadsága érdekében, de egyúttal jogokat és gazdasági önállóságot is biztosít számukra.

A polgári társadalom klasszikus fogalmi tradícióját illetően – a polgár, illetve a társadalom jobbításának közös motívumától eltekintve – itt tér el alapvetően az angolszász és a német filozófiai vonulat. Előbbiek a társadalom jobbításának útját a gazdasági és az erkölcsi szférákon belül, míg a német irányzat a nyilvánosság, az ész használata, és az állam előtérbe kerülése segítségével gondolták el. A civil, polgári társadalom nyugat-európai koncepciójában azonban a civil társadalom az állam gyámkodása, fokozódó szerepvállalása ellenére sem szűnt meg, mivel az állampolgároknak mindig volt lehetőségük a civil társadalmi lét valamilyen formájára. A kapitalista társadalmak részben azáltal, hogy biztosítottak egyfajta üzleti függetlenséget, valamilyen mértékben mindig nyitottak maradtak a civil kezdeményezések és a privát szféra irányába.

A marxista ideológia azonban – a tulajdonviszonyok feltételezett elsődlegessége és meghatározó szerepe miatt – mindenfajta konfliktust ezekből, s az eltérő osztályérdekekből vezetett le, s nagyrészt ennek következménye, hogy az állam és civil

társadalom között egyre ellenségesebb lett a viszony. *Karl Marxnál* a civil társadalom egy fajta burzsoá kamufházsként, a kizsákmányolás eszközeként jelent meg, s a szerző azonosságjelet téve a civil társadalom és a polgári társadalom közé, a civil társadalmat az önző érdekeiket szolgáló, egymástól elidegenedett gazdasági élet szereplőire korlátozta. Marx elfordult a hegeli civil társadalom elmélettől, s a munkásosztályban találta meg azt az erőt, amely helyreállítja állam és társadalom kettősségét. Lényegében ennek következménye az a *Lenin* által követett kommunista ideológia is, amelyben a munkásosztályt képviselő párt válik az általános érdek kifejezőjévé, s a civil társadalom azonnal negatív jelenséggé válik, miután „a párt” veszi át a hatalmat. Ettől kezdve a civil társadalom káros, mert a partikuláris érdekek megjelenítője, s az általános érdekek párt általi kifejezése miatt nincs szükség sem, a külön érdek megjelenítésére sem a független közvéleményre (nyilvánosságra). A termelő eszközök államosítása a gazdaság területén is korlátozza a lehetőséget a partikuláris érdek megjelenítését illetően. Csak munkavállalók léteznek, de ezeknek önálló érdekképviselője már nincs, és nem is kell, hogy legyen, mert érdekeiket a párt, az őket alkalmazó állam vezető ereje fejezi ki.

A marxista nézeteket valló *Antonio Gramscinál* a civil társadalom feletti hatalom megszerzése lehetőség biztosít a politikai uralom elnyeréséhez. Számára a civil társadalom a gazdasági kapcsolatokat nem tartalmazó társadalmi érintkezés – állam és a piac között elhelyezkedő – közvetítő közege, amelybe beletartoznak a kulturális intézmények, az iskolák, az egyházak, a szakszervezetek és a szövetségek is. A civil társadalom ilyen értelemben egy nyilvános konfliktus zóna, a politikai nézetek kifejeződésének és a nyilvánosan kifejtett kultúrának a színtere. Értelmezésében a burzsoá osztály éppen a "kulturális szuperstruktúra" segítségével uralkodik, s „tartja kezében” a munkásosztályt. A forradalmi harc egyik eszközének látott civil társadalom – az osztályok közötti háború „lövészárka” – nála a győzelem érdekében meghódítandó entitás, melyet vagy el kell pusztítani, vagy a politikai tömegpártnak a saját soraiba kell olvasztania, mivel ideiglenes és történelmileg elvethető szerveződés.

2.3. A civil társadalom, a civil szervezetek kortárs értelmezései

A XX. század erőszakos megnyilvánulásai alapján a társadalomtudományi gondolkodók a totalitáriánus társadalmi berendezkedések (fasizmus, kommunizmus) ellenszerét a *nyitott társadalom* koncepciójában találták meg. Ennek jelentőségét Karl Popper tanítványa, Ralf Dahrendorf a következőképpen fogalmazta meg: ...”*A nyílt társadalom a maga rendetlenségével, antagonizmusaival, kényelmetlenségeivel, de mindenek felett*

alkotmányos nyitottságával és örökre befejezetlenségével – a jó társadalom. ... Az embereknek kötődésre és választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy életlehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék. És ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk.” ... (Dahrendorf, 1997).

A nyílt társadalom alapját képező szabadpiaci mechanizmusok és a demokratikus intézmények formális megléte ellenére azonban sokan továbbra is otthontalanul érezték magukat a társadalmi valóság egyre bonyolultabb világában, hiányzott számukra a valahová tartozás érzése. A XXI. század globalizációs tendenciái, az egyes társadalmakban érzékelhető anómikus jelenségek miatt a kutatók figyelmé ezért ismét a kulturális- és értékalapú tényezők irányába, a piac- és a demokrácia intézményeinek hideg világa felől a civil társadalom otthonosabb melegsége felé fordult.

A *kortárs fogalomhasználatban* a civil társadalomnak három, egymást részben átfedő, a fejlett nyugati országokban és Kelet-közép Európában azonban más-más tényezőket hangsúlyozó megközelítése különböztethető meg. Az első, – többnyire a társadalomtudósok által használatos – formában a civil társadalom *empirikus-analitikus fogalom*, amelyet a társadalmi jelenségek és társadalmi szerveződések bizonyos formáinak leírására használnak. Ez az ideáltipikus jellegű megközelítés annak érdekében használja a fogalmat, hogy leírja és megértse a komplex társadalompolitikai valóságot, annak eredetét, fejlődését, illetve következményeit. A második *politikai-stratégiai jellegű*, és azon erőfeszítésekhez, illetve annak meghatározásához kapcsolódik, hogy mit lehet, illetve mit nem lehet megtenni egy adott politikai cél elérése érdekében. Szorosan összekapcsolódik a hatalom mindenkori korlátozásával, és az állam-civil társadalom viszonyával. Példaként említhetők azok a politikusok, akik folyamatosan korlátozva hatalmukat elősegítették az átmenetet egy önkényuralmi rendszerből egy demokratikus rendszerbe, de ezzel kapcsolatban említhetők azok a társadalmi mozgalmak és pártok is, amelyek „jelszóként”, vagy az aktuális kormányzati intézkedéseket bírálva használják a civil társadalom fogalmát az állampolgárok „mozgósítása” érdekében. Harmadik jelentésében a civil társadalom *normatív, filozófiai fogalom*, amely nemcsak a társadalmi rend leírására, hanem a jó társadalom megjelölésére is szolgál. E posztfundamentalista értelmezésben a civil társadalmat az állami és polgári intézmények szétválása, a nyilvánosság, az állam által nem kontrollált kommunikációs médiumok sokfélesége, a civil szerveződések törvény által garantált szabadsága jellemzi, amelyek lehetővé teszik a vitát, a felelősségre vonhatóságot és a képviselőket (Keane, 1998; Seligman, 1992).

A vizsgált fogalmak tudományos értelmezését és használatát az sem könnyíti meg, hogy a különböző nemzetközi intézmények is más-más tényezőkre helyezik a hangsúlyt, amikor megpróbálják definiálni a civil társadalmat és a civil szervezeteket. A *London School of Economics* (LSE) elemzőinek meghatározása szerint a civil társadalom azokat a szabad (korlátozásmentes) kollektív cselekvéseket jelenti, amelyek közös érdekek, célok és értékek mentén szerveződnek. Elméletileg ezek az intézményi formák megkülönböztethetők a piaci, állami és családi intézményi formáktól, de valójában ez a határ rendkívül összetett, gyakran elmosódott és vitatott. A civil társadalom olyan különböző társadalmi tereket, társadalmi szereplőket és intézményi formákat fog át, amelyeknek autonómiája, társadalmi ereje és intézményesülési szintje is eltérő. A civil társadalmat gyakran olyan szervezetek alkotják, amelyek regisztrált jótékonyági szervezetként, nem-kormányzati szervezetként, közösségi csoportként, nőszervezetként, hitéleti szervezetként, szakmai egyesületként, szakszervezetként, önszervező csoportként, társadalmi mozgalomként, üzleti egyesületként, egyesülésként, szövetségként és más érdekképviseleti szervezetként működnek.⁸

A *Világ Bank* (VB) meghatározása alapján a civil társadalom fogalma azokra a nem-kormányzati és nem profitorientált szervezetekre utal, amelyek aktívan részt vesznek a közösségi életben, és kifejezésre juttatják saját tagjaik vagy mások érdekeit és értékrendjét, legyenek azok erkölcsi, morális, kulturális, politikai, tudományos- szakmai, vallási vagy emberbaráti jellegűek. Értelmezésükben a civil társadalom a családi, az állami és a piaci szférán egyaránt kívül áll. Nem tartoznak bele a for-profit tevékenységet végzők, de ide tartozhatnak a szakmai és üzleti (érdekképviseleti) jellegű szervezetek. Korábban a VB sokkal szűkebben értelmezte a nem-kormányzati szervezetek (NGO) fogalmát, és csak azon szakmai, érdekközvetítő és nonprofit szervezeteket sorolták közéjük, melyek támogatást és szolgáltatásokat nyújtottak a gazdasági- és társadalmi fejlődés, az emberi jogok védelme, illetve a szociális ellátás területein. Az utóbbi időben – feltehetően nem kis részben az antiglobalizációs megmozdulások hatására – a Világ Bank civil társadalmi szervezetnek és potencióális partnernek tekinti a szakszervezeteket, a közösségi jellegű bázisszervezeteket, a különféle társadalmi mozgalmakat, a hitéleten alapuló és a jótékony célú szervezeteket, az oktatási intézményeket, valamint az alapítványokat és más szakmai szerveződések is.⁹

⁸ <http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/>

⁹ <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/CSO/0,,contentMDK:20101499~menuPK:244752~pagePK:220503~piPK:220476~theSitePK:228717,00.html>

Az *Európai Unió* (EU) dokumentumai a civil társadalom, illetve a civil társadalmi szervezetek¹⁰ fogalmára vonatkozóan szintén több – általános elveket és szervezeti típusokat is felsoroló – értelmezést nyújtanak. Az EU Gazdasági és Szociális Bizottsága „*A civil társadalmi szervezetek szerepe és hozzájárulása Európa felépítéséhez*” címmel 1999-ben megjelent állásfoglalásában – Tocqueville, Durkheim és Weber alapján – a modern civil társadalom négy alapelvét sorolta fel:

1. ...”*A civil társadalmat többé-kevésbé intézményesült szervezetek hálózata alkotja, amelyek autonóm társadalmi szféraként működve nem tartoznak sem az államhoz, sem a családnak. E szervezetek számos társadalmi feladatot, funkciót látnak el (nemcsak gazdasági, hanem vallási, kulturális, szociális stb. értelemben is), és meghatározó a szerepük a társadalmi integrációban.*”...

2. ...”*Az egyének szabadon dönthetnek arról, hogy csatlakoznak-e a civil társadalmi szervezetekhez: sohasem erőszakos nyomás következményeként vesznek részt, az egyesületek, a szakmai és üzleti szervezetek, illetve más társadalmi csoportok munkájában.*”...

3. ...”*A civil társadalom intézményes kereteit a jogrendszer biztosítja: az egyének demokratikus alapjogai, valamint a szabad véleményalkotás és az egyesülés szabadsága. Habár a civil társadalom független az államtól, ez természetesen nem azt jelenti, hogy független a törvényektől.*”...

4. ...”*A civil társadalom olyan társadalmi tér, ahol a közösségi és állampolgári célok és értékek kifejeződnek: a demokratikus folyamatok fenntartása érdekében a civil társadalmi szervezetek fontos és nélkülözhetetlen közvetítő szerepet töltenek a be az egyének és az állami intézmények között... A civil társadalom elősegíti... a szubszidiaritás eszméjének megvalósulását.*”...¹¹

A Bizottság állásfoglalása alapján ...”*a civil társadalom összefoglaló megnevezés mindazon társadalmi, egyéni, és kollektív cselekvésekre, melyek nem az államtól származnak, és nincsenek állami kontroll alatt.*”...¹² A civil társadalom fejlődése egy táran értelmezett kulturális folyamat, melynek meghatározó alkotóelemei közé tartozik a pluralizmus, az autonómia, a szolidaritás, a lakossági öntudat kifejlesztése, a társadalmi részvétel, valamint az oktatás fejlesztése, a társadalmi felelősségvállalás és a szubszidiaritás.

¹⁰ http://www.ces.eu.int/pages/en/acs/SCO/SCO_accueil_en.htm/

¹¹ Official Journal of the European Communities C 329/10/3.7. 1999.11.17.

¹² Official Journal of the European Communities C 329/10/5.1. 1999.11.17.

Az idézett állásfoglalásban egy általános definíciót követően konkrétan meg is nevezik, hogy milyen szerveződések tekintenek civileknek. Eszerint a civil társadalmi szervezetek olyan ...”szervezeti struktúrák, amelyekben a tagok céljai és felelőssége a közösségi érdekekkel függ össze, és amelyek közvetítő szerepet töltenek be a közintézmények és az állampolgárok között.”...¹³ Ennek alapján a civil társadalmi szervezetek közé sorolhatók:

1. ...”a munkaerő-piac szereplői (az ún. szociális partnerek);
2. az egyéneket közös célok elérése érdekében tömörítő nem-kormányzati szervezetek (NGOs), (pl. a környezetvédelmi és emberi jogokat védő szervezetek, a fogyasztóvédelmi szövetségek, a jótékonyági és karitatív szervezetek, valamint az oktatási és képzési tevékenységet végző szervezetek);
3. az ún. közösségi bázison alapuló szervezetek (CBOs), (pl. a tagság orientált ifjúsági és családvédelmi szervezetek, valamint mindazon szervezetek, amelyek bevonják az állampolgárokat helyi és helyhatósági szinten a közösségi életbe;
4. a vallási alapon létrejött közösségek”¹⁴

Az Európai Bizottság által 2001-ben kiadott ún. „Fehér Könyv”¹⁵ szinte ugyanezeket¹⁶ a szervezeti típusokat felsorolva határozza meg a civil társadalmi szervezetek körét. A Gazdasági és Szociális Bizottság szintén 2001-ben kiadott állásfoglalásában azonban a fentiekől már némileg eltérő módon határozta meg a civil társadalom fogalmát: ...”egyfajta harmadik rendszer, amely az állam és a piac mellett kifejlődve közvetítő szerepet játszik a civil társadalom állampolgárai és az állam, illetve a piac között. A civil társadalom olyan társadalmi tér, ahol az állampolgári és közösségi célok és értékek érvényesülnek, és a civil társadalmi szervezetek közvetítői szerepe a demokratikus folyamatok véghezvitelében nélkülözhetetlen” ...¹⁷

Az *Open Society Institute* (OSI) szakértői szerint a civil szervezetek fogalma azon egyesületekre, szövetségekre, társaságokra, alapítványokra, jótékonyági, nonprofit

¹³ Official Journal of the European Communities C 329/10/5.1. 1999.11.17.

¹⁴ Official Journal of the European Communities C 329/10/8.1. 1999.11.17.

¹⁵ Commission of the European Communities. COM (2001) 428. 2001.07.25.
és http://ec.europa.eu/governance/white_paper/index_en.htm.

¹⁶ A különbség az, hogy a vallási közösségeket nem nevesítik külön. A Fehér Könyv szerint a civil társadalmi szervezetek közé sorolhatók ...”a szakszervezetek és a munkáltatók szervezetei (az ún. szociális partnerek); a nem-kormányzati szervezetek; a szakmai szervezetek; a jótékonyági és karitatív szervezetek; az alulról szerveződő ún. közösségi bázison alapuló szervezetek; valamint mindazon szervezetek, amelyek bevonják az állampolgárokat helyi és helyhatósági szinten a közösségi életbe és közreműködnek az egyházak és vallási közösségek munkájában.”

¹⁷ Opinion of the Economic and Social Committee on “Organised civil society and European governance: the committee’s contribution to the drafting of the White Paper”, OJ C 193. 2001.10.07.

szervezetekre és más olyan entitásokra vonatkozik, amelyek nincsenek alárendelve az állami, kormányzati rendszernek és tevékenységüket nem profitszerzési céllal végzik (ha profitot termelnek, azt nem oszthatják szét). Ide tartoznak ezért a civil társadalmi szervezetek (CVOs), a nem profitorientált vagy nonprofit szervezetek (NPOs), valamint az önkéntességen alapuló magánszervezetek (PVOs). Nem tartoznak viszont a civil szervezetek közé a szakszervezetek, a politikai pártok, a termelészövetkezetek, és azon vallási szervezetek, melyek elsődlegesen csak hitéleti tevékenységet végeznek.¹⁸

A fentiek alapján az olvasóban is felmerülhet a kérdés, hogy a civil társadalom és a civil szervezetek fogalma, illetve a civil szervezetek köre definiálható-e egyáltalán. Nem arról van-e szó, hogy a fogalmakhoz túlzott társadalmi elvárások kötődnek, s olyan tartalmakat társítanak hozzájuk, amelyek egy ideáltipikus, de a valóságban soha sem létrehozható elméleti konstrukciót feltételeznek.

A kérdés megválaszolása előtt mindenképpen érdemes megismerni *Jürgen Habermas* megközelítését is, akinél a civil társadalom a társadalmi nyilvánosság fogalmának egyfajta örököse. Intézményes bázisát az önkéntes alapon létrejövő nem állami és nem gazdasági szerveződések alkotják, a civil szféra az „*uralommentes kommunikáció tere*”, mely nem engedi, hogy az állam bekebelezze az „életvilágot”, behatoljon azok struktúráiba, a civil társadalom ezért az ellenállást jelképezi az állami, hatalmi kommunikációs rendszerrel szemben. *A civil társadalom a nyilvánosság és a diskurzus eszközeit felhasználva a nyitott társadalom modellje egy zárt társadalommal szemben.* Lényegében ezt habermasi gondolasort követik J. C. Alexander, Arató András¹⁹ és Mislivetz Ferenc munkái (*Alexander, 1987 és 1998; Arató, 1990 és 1992; Mislivetz, 2000*), akik a civil társadalom lényegét a nyilvánosságban, a kritikai diskurzusban látták.

...”*A civil társadalom fogalma e felfogás képviselői szerint inherens módon ellentmondásos; az ellentmondásosság a reflexivitásból, a heterogenitásból és a résztvevők egyenlőségéből egyszerre adódik. A civil társadalom horizontális szerveződési formái, a hálózatok, akárcsak a sokféle formát öltő önkéntes társulások a nyilvánosság arénájában fejtik ki tevékenységüket, küzdenek, vitatkoznak, kampányolnak; működésük*

¹⁸ Open Society Institute. Guidelines for Laws Affecting Civic Organizations.

¹⁹ Arató András szerint a civil társadalom a gazdaság, az állam, a politikai szervezetek, valamint az állampolgárok közötti interakció társadalmi szférájaként értelmezhető, s meg kell különböztetni az államtól, a politikai társadalomtól és a tulajdon intézményén alapuló gazdasági társadalomtól is.*A modern civil társadalmat az állampolgári kezdeményezés és az önmozgósítás változatos formái hozzák létre, és a társadalmi differenciálódást stabilizáló jogrendszer, mindenekelőtt az alanyi jogok intézményesítik.*... (*Arató, 1990; Szalai, 2002*). A Habermasi megközelítéshez hasonlóan Arató szerint is az a civil társadalom szerepe, hogy a demokratikus tárgyalások és a kulturális nyilvánosság szférájában zajló szabad viták közvetítése révén befolyást gyakorolhat a hatalomra.

ezért nem feltétlenül mindig civilizált és udvarias. A civil társadalom legdinamikusabb szereplői a mozgalmak és ad hoc tömörülések (adhocráciák); meg kell küzdenek a demokratikus részvétel és a gyors döntéshozatal közötti állandó ellentmondással is. Folyamatos veszélyként áll előttük a bürokratizálódás-kooptálás vagy a felszámolódás-felbomlás alternatívája. A törékeny jelleg, átmenetiség és egzisztenciális fenyegetettség tehát állandó attribútumai annak a társadalmi jelenségnek, amit civil társadalomnak nevezünk.

A protestálási potenciál, a kritikai diskurzus kezdeményezése és a hatalmi működés társadalmi kontrollja az a három fő szereplehetőség, ami az önkéntes társulások, hálózatok és társadalmi mozgalmak számára kijelöli a jövő feladatait. A társadalmi demokratizálódás ugyanis folyamat, nem pedig torta, ami ha egyszer elkészül, nincs más dolgunk vele, mint felosztani és elfogyasztani. A civil társadalom fogalma tehát inkább a szerveződési formák sokféleségének interakcióiban, mintsem egyetlen speciális szervezeti formában ragadható meg...” (Miszlivetz, 2000).

A szerző J. Alexander alapján a civil társadalmat a szolidaritás szférájaként, a kölcsönös megértések hálózataként fogja fel, ahol a társadalom egészének univerzalisztikus és a társadalmat alkotó közösségek partikularisztikus értékei és cselekvései együtt élnek egymással. ...”*A civil társadalom világa a strukturált, társadalmilag megteremtett tudat világa is, „a kölcsönös megértések hálózata, amely az explicit intézmények alatt és felett működik”...* (Alexander, 1987 és 1998). A Parsons-i terminológiát alkalmazva ilyen értelemben a civil társadalom függ ugyan a többi szférától, de mint alrendszer mégis elkülöníthető a politikai, gazdasági és vallási élettől.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a demokratikus alapjogok és intézmények eltérő időbeli érvényesülésének, kifejlődésének köszönhetően *a civil társadalomnak ma is igen eltérő jelentéstartalma van nyugat-, illetve kelet-európában.* A volt szocialista országokban a civil társadalom fogalma elsősorban az államtól független, nem ritkán azzal szemben álló egyének közösségi kötődésére, cselekvésére utal, s kevésbé hangsúlyos a nyugati értelmezésben központi szerepet elfoglaló autonóm egyén szerepe. A nyugat-európai és angolszász országokban viszont a civil társadalom tevékenysége inkább az individualista életvitelből fakadó társadalmi problémák enyhítését szolgáló közösségi cselekvést (lásd például az adományozási szokásokat, az önkéntes munka megítélését) szolgálja, s kevésbé hangsúlyos az állammal kapcsolatos szembenállás (Seligman, 1997).

Idővel aztán az is kiderült, hogy a történelem kelet-európában sem ért véget, s a civil társadalom poszt-szocialista országokban játszott reneszánszához sokkal inkább az eltérő

történeti fejlődésnek és az állammal szembeni bizalmatlanságnak van és volt köze. Az 1990-es éveket követően a civil társadalom fogalma és tartalma a posztszocialista országokban és Magyarországon is megváltozott, egyfajta metamorfózison ment át. A korábbi szocialista rendszer „öröksége” sok szempontból nem tűnt el, az alulról szerveződő kezdeményezések és az informális közösségi kapcsolatok helyét pedig részben az intézményesült civil és nonprofit szervezetek vették át. A társadalmi- és gazdasági szerkezet átalakulásának valósága sokakban az etatista értékrendet erősítette meg, s ez együtt járt a biztonságérzetet nyújtó „szocialista állam” iránti nosztalgiával. Az utóbbi években tapasztalható tendenciák (a politikai pártokkal, és az állami intézményekkel kapcsolatos bizalmatlanság, a normatív értékek devalvációja) következtében azonban az informális családi- és baráti kötelekbe vetett bizalom felértékelődött, s a civil társadalmi szervezetek munkája iránti igény is ismét előtérbe került. Jól jelzi ezt a különféle hazai környezet- és jogvédelmi szervezetek növekvő aktivitása, a bázis jellegű szervezetek (pl. nagycsaládosok) megerősödése, vagy a politikai pártok helyett alternatívát kínáló, új típusú társadalmi mozgalmak szerepvállalása.

Összességében elmondható, hogy bárhog is értelmezzük a „civilség” fogalmát ösztársadalmi jelentősége nehezen vitatható. Aktív civil társadalom/szervezetek nélkül nincs független és demokratikus politikai rendszer, és nincs, aki megvédje az állampolgárokat az állam hatalmával, a piaci mechanizmusok hideg valóságával, a másság iránti intolerancia erőszakosságával szemben. Valójában mindegy, hogy a közösségért cselekvőkre, vagy az autonóm egyénekre (*közösségiség vs. individualizmus, vagy más megközelítésben univerzális vs. partikuláris érdekek*) helyezük a hangsúlyt, civilek nélkül a társadalom atomizálódhat, az állampolgárokból pedig alattvalók lehetnek.

Végül, Mislivetz Ferenc tanulmánya alapján még egy fontos tanulságra szeretném felhívni a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy mindig figyelembe kell venni azt is, hogy... *”ki az, aki a civil társadalom nevében beszél, aki kijelöli a „kint” és a „bent” lévő körét, és aki egyben hozzáfér a civil társadalom fenntartásához szükséges forrásokhoz”*... (Mislivetz, 2000). Utóbbi megállapítása különösen aktuális a magyarországi helyzetre, ahol nemcsak a civil, hanem a nonprofit szervezetekre történő hivatkozások esetében is érdemes megfogadni tanácsát.

2.4. A nonprofit szervezetek fogalmi és tartalmi meghatározásai

A civil társadalommal, a civil szervezetekkel kapcsolatban leírtak alapján talán az sem meglepő, hogy a nonprofit szervezetek esetében sem beszélhetünk általánosan elfogadott,

mindenhol azonos értelemben használt meghatározásról. Ez tulajdonképpen érthető is, hiszen az eltérő kultúrájú, történeti fejlődésű és különböző jogrendszerű országokban formailag és tartalmilag is más és más szervezetek tartoznak közéjük.

A nonprofit szektort²⁰ és a nem-kormányzati szervezetek fogalmát a legtöbb szerző olyan kontextusban próbálja megragadni, hogy elhatárolják őket más szektoroktól (pl. nem állami, nem piaci és nem családi), vagy az egzaktabb definíciók érdekében kiegészítik, országuk sajátosságainak megfelelően „transzformálják” a különböző ismertetőjegyeket. Még a fejlett nonprofit szektorral rendelkező országokban is több, és eltérő jelentéstartalmú megnevezést használnak az ilyen szervezetek meghatározására. *Ausztria, Németország, Svájc*: Gemeinnütziger Sektor (a közjót szolgáló szektor); Gemeinwirtschaft (közszolgáltató gazdaság); Nicht-Ewerbssector (nem üzleti szektor); Stiftungen (alapítványok); Vereins- und Verbandswesen (az egyesületi és szövetségi tevékenység). *Franciaország*: Économie sociale (társadalmi gazdaság); Secteur à but non-lucratif (nem-profitcélú szektor). *Egyesült Államok és Nagy Britannia*: Civil society organizations – CSOs – (civil szervezetek); Charities (jótékonyági szervezetek); Community-based organizations – CBOs – (közösségi alapú szervezetek); Grass-Roots Organizations – GROs – (alulról szerveződő csoportok, szervezetek), Independent sector (független szektor); Non-governmental organizations – NGOs – (nem-kormányzati szervezetek), Non-profit sector vagy nonprofit sector (nonprofit szektor); Not for profit vagy nonprofit organizations – NPOs – (nem profitorientált vagy nonprofit szervezetek); Private voluntary organizations – PVOs – (önkéntességen alapuló magánszervezetek), Third sector (harmadik szektor), Voluntary sector (öntevékeny vagy önkéntes szektor). *Olaszország*: Associazionismo (egyesületi mozgalom); Terzo settore (harmadik szektor); Volontariato (öntevékenység) (Kuti-Marschall, 1991; Bartal, 2005).

Lester Salamon és Helmut K. Anheier mutatott rá, hogy a nonprofitokkal kapcsolatos különböző fogalomhasználat hátterében gyakran az áll, hogy az eltérő megnevezésekkel a szektor egy-egy jellemző sajátosságára hívják fel a figyelmet. A „karitatív szektor” szóhasználat például a szektorba áramló magánadományok jelentőségét hangsúlyozza, míg a „független szektor” a kormányzat és a privát szektor mellett létező harmadik

²⁰ A nonprofit szektor fogalma eredetileg az Egyesült Államokból származik. Akkor került be az amerikai köztudatba, mikor a XIX. század vége felé szükségessé vált a magán- és közületi szektorok között húzódoó határvonalak megkülönböztetése. Addig a különféle jótékony szervezeteket a közületi szektorhoz sorolták mivel általánosan elfogadott volt, hogy közérdekű tevékenységet végeznek. Mikor azonban az állami befolyásolás már sérthette a szervezeti, üzleti érdekeket fontossá vált a két szektor elhatárolása, s ezt követően a nonprofitokat már az elkülönülő magán szektorhoz sorolták (Hartz, 1948; Stevens, 1982).

társadalmi „erő” fontosságát emeli ki. Az „önkéntes szektor” fogalmat azok használják, akik a nonprofitok működését illetően az önkéntes munkavállalók szerepét kívánják hangsúlyozni; az „adómentes szektor” megnevezés a nonprofitokat egyes országokban megillető adómentes szabályozás miatt alakult ki, míg a „nem-kormányzati szektor” szóhasználat a nonprofitoknak a közösségi életben betöltött szerepét, és a társadalmi- és gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását emeli ki (*Salamon és Anheier, 1992*).

Az általános jellegű meghatározások összetettségére (és nehézségére) jó példák az ENSZ és az *Európai Unió nem-kormányzati szervezetekre, illetve önkéntes szerveződésekre vonatkozó definíciói*, amelyek egyidejűleg próbálják ötvözni az önszerveződést, érdekképviselést (civil jelleg) és a közjavak termelését (nonprofit szolgáltatási jelleg) hangsúlyozó megközelítéseket. Az ENSZ meghatározása alapján *..., a nem-kormányzati szervezetek nem profit elérése érdekében alakult állampolgári önszerveződések olyan csoportjai, amelyek helyi, nemzeti és nemzetközi szinten szerveződnek a közjavak termelése céljából. Feladat orientáltak és az emberek közös érdekeinek képviselőire hozzák létre őket. A nem-kormányzati szervezetek számos szolgáltatói és humanitárius tevékenységet látnak el, bevonják az állampolgárokat az őket érintő döntéshozatalba, figyelemmel kísérik a kormányzati eljárásokat, és az állami programok végrehajtását, valamint közösségi szinten a civil társadalom képviselőiként bátorítják a társadalmi részvételt.*” ...²¹

Az EU Gazdasági és Szociális Bizottsága – a korábban már idézett 1999-es állásfoglalásában – azért, hogy a közösségi (össztársadalmi) célokat szolgáló (pl. környezet- és jogvédelmi, a karitatív és oktatási) szervezeteket megkülönböztessék az ún. *bázis alapon létrejött és elsősorban a tagságra irányuló tevékenységet végző ifjúsági és családvédelmi szervezetektől a nem-kormányzati szervezetek fogalmát* *..., az egyéneket közös célok elérése érdekében tömörítő szervezetként*” ... definiálta. Az EU egy 2000-ben megjelent dokumentuma²² viszont már konkrétabb leírást adva a *nem-kormányzati szervezetek közös jellemzőit* az alábbiak szerint foglalta össze:²³

- Nem profitszerzési céllal hozták őket létre. Habár lehetnek fizetett alkalmazottaik és végezhetnek jövedelemszerző tevékenységet a megtermelt profitot vagy többletbevételt nem oszthatják fel a tagok vagy a vezetőség között.

²¹ <http://www.un.org/dpi/ngosection/criteria.asp/>

²² Commission Discussion Paper. The Commission and Non-Governmental Organizations: Building a Stronger Partnership. Com (2000) 11/1.2 final. 2000.01.18.

²³ A felsorolt kritériumok nagyon hasonlítanak a korábban már említett nemzetközi összehasonlító kutatás által használt nonprofit definícióhoz.

- A nem-kormányzati szervezetek önkéntes alapon szerveződnek, és általában az önkéntes részvétel jellemző a működésükre.
- A nem-kormányzati szervezetek bizonyos mértékű szervezettségük és formális működésük miatt megkülönböztethetők az informális és ad hoc csoportoktól. Általában rendelkeznek alapító okirattal vagy más, a szervezet célját és tevékenységi körét meghatározó dokumentummal. Elszámolással tartoznak tagjaik és támogatóik felé.
- A nem-kormányzati szervezetek függetlenek a kormányzattól és más állami intézményektől, a politikai pártoktól, valamint az üzleti, kereskedelmi szervezetektől.
- A nem-kormányzati szervezetek céljai és értékrendszere nem öncélú. Céljuk, hogy a nyilvánosság előtt működve meghatározott társadalmi csoportok, vagy a társadalom egészének jóléte érdekében végezzék tevékenységüket. Nem képviselik tagjaik gazdasági vagy személyes érdekeit.

Az Európai Közösség Bizottságának 1997-ben megjelent közleménye a fentiekhez nagyon hasonló, öt ismérvet tartalmazó definíciót adott *az önkéntes szervezetekről*:²⁴

1. minimális mértékű formalizáltság vagy intézményesültség, amely megkülönbözteti őket az informális vagy ad hoc módon létrehozott társasági, családi csoportosulásoktól;
2. non-profit jellegű működés, ami azt jelenti, hogy tevékenységük alapvető célja nem az, hogy profitot termeljenek a tagok és a vezetőségük számára;
3. függetlenség a kormányzattól és más állami hatóságoktól, ami azt jelenti, hogy a szervezet önigazgató módon működik, és szabadon alkotja meg saját szabályait és működési folyamatát;
4. elfogulatlan, érdekmentes magatartás, ami nemcsak a szervezet alapvető profit elvűségének hiányát jelenti, hanem azt is, hogy a vezetőségük nem a személyes haszonszerzés érdekében végzi tevékenységét;
5. bizonyos mértékű aktivitás a közösségi szférában, s tevékenységük ellátása során részvétel a közjavak termelésében.²⁵

²⁴ Figyelemre méltó, hogy az alapítványokkal jóval kisebb terjedelemben foglalkozik ugyanez a dokumentum. Az alapítványok és önkéntes szervezetek között alapvetően úgy tesz különbséget, hogy előbbieket magán, privát célú, míg utóbbiakat közcélú, közhasznú szervezetekként írja le.

²⁵ Communication from the Commission on Promoting the Role of Voluntary Organisations and Foundations in Europe COM (1997) 241/2.3. 1997.06.06. Magyarul megjelent: „Az Európai Közösség Bizottságának

A Bizottság 1997-es közleményében az *önkéntes szervezetek típusait* a szervezetek által ellátott funkciók alapján különböztette meg:

- a tagoknak, ügyfeleknek különböző jellegű szolgáltatásokat, gondoskodást nyújtó szervezetek (pl. szociális és egészségügyi ellátás, tanácsadás);
- érdekképviselői jellegű szervezetek, amelyek célja kampányok és lobbytevékenység, érdekvédelem a társadalmi közvélekedés megváltoztatásának érdekében;
- önszolgáltató vagy kölcsönösen segítséget nyújtó szervezetek, amelyeket a közös érdekekkel vagy szükséglettel rendelkező egyének hoztak létre abból a célból, hogy kölcsönösen segítsék, támogassák egymást;
- forrás és forráselosztást koordináló szervezetek, az ún. „közvetítő testületek, amelyek koordinációs tevékenységük révén információkat vagy támogatásokat nyújtva segítik a szektor és az állami hatóságok közötti párbeszédet, vagy az egyes szervezetek, illetve a szektor egészének tevékenységét.²⁶

A terminológiai „kavalkádot” Magyarországon részben úgy sikerült feloldani, hogy a szektor meghatározó kutatói²⁷ a nemzetközi összehasonlító kutatásban használt (*Salamon et al., 1999*) és az Egyesült Államokból származó definíciót honosították meg, s a „nonprofit” kifejezés vált a leginkább elfogadottá. Az utóbbi években azonban a köznapi, sőt a szakmai szóhasználatban is gyakran találkozhatunk az e körbe tartozó szervezetek másféle elnevezésével: civil, öntevékeny, önkéntes, nem kormányzati szervezetek. Ez a jelenség részben hasznos, mert felhívja a figyelmet arra, hogy a nonprofit szektor nem homogén szervezetek összessége, hanem olyan heterogén sokaság, melyben a civil és nem civil, a kormányzathoz közeli és attól távol álló, az önszerveződésen alapuló érdekképviselői és a gazdasági haszonra (is) törekvő kvázi piaci szervezetek is egyaránt jelen vannak. Nagyrészt azonban káros, mert a helytelen fogalomhasználat értelmezési zűrzavart és gyakran előforduló rossz általánosításokat eredményez. Így mosódhat össze a köztudatban a közhasznú társaságok és a közhasznú szervezetek alapvetően eltérő

Közleménye az önkéntes szervezetek és alapítványok szerepének erősítéséről Európában”. Európa Ház, Budapest, 1998.

²⁶ Communication from the Commission on Promoting the Role of Voluntary Organisations and Foundations in Europe COM (1997) 241/4. 1997.06.06. Magyarul megjelent: „Az Európai Közösség Bizottságának Közleménye az önkéntes szervezetek és alapítványok szerepének erősítéséről Európában”. Európa Ház, Budapest, 1998.

²⁷ Alapvetően a Nonprofit Kutatócsoport tagjainak köszönhető ez.

fogalma, és ma már a civil és nonprofit szervezetek szinonimaként történő használata is általános gyakorlatnak számít a döntéshozóknál és a médiákban.

2.4.1. A nonprofit szervezetek ismérvei Magyarországon

Habár a különböző kormányprogramokban, jogszabály értelmezésekben többször is előfordult a „civil”²⁸ és „nonprofit”²⁹ megnevezés a *hatályos magyar jogrendszerben* hosszú ideig nem voltak önálló jogi kategóriák. A ma összefoglalóan nonprofitként hivatkozott szervezetek szabályozását elsősorban a Polgári Törvénykönyv egyes jogi személyekről szóló rendelkezései, valamint az adó- és pénzügyi jogszabályok tartalmazzák. A nonprofitokra érvényes jogi szabályozás azonban ma is meglehetősen szerteágazó, több tucat törvény és kormányrendelet vonatkozik alapításukra és gazdálkodásukra. Az egyes szervezettípusok (jogi formák) szabályozását a Ptk., a pénzügyi jellegű szabályokat az adó- és számviteli törvények, az állami támogatásokat a költségvetési törvények tartalmazzák, de ezen felül külön törvények vonatkoznak az érdekképviseletekre, a közhasznú szervezetekre, valamint az önkéntes munkára is.

A jogi szabályozást illetően külön is említést érdemel a civil és nonprofit szervezetek nyilvántartását végző Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala (OITH), amely közhiteles nyilvántartás vezet a Magyarországon bejegyzett társadalmi szervezetekről és alapítványokról. Ebből elvben megismerhető lenne a hazai civil és nonprofit szervezetek száma, tevékenysége és elérhetősége. Folyamatosan problémát okoz azonban, hogy az OITH által vezetett nyilvántartás nincs megfelelően frissítve és sok esetben hibás, nem létező szervezeteket és elérhetőségi adatokat tartalmazó információkat tartalmaz.³⁰ Az elmúlt években történtek ugyan kísérletek arra, hogy a hazai nonprofit regisztereket³¹

²⁸ Lásd például az adatvédelmi biztos 611/A/1996 sz. állásfoglalását, amely szerint ...”a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény nem ismeri a civil szervezet fogalmát. A civil szervezet alkotmányjogi, politológiai kategória, olyan szervezetet jelöl, melynek alapítója nem az állam, az állam valamely szerve, azt az Alkotmány 93. §-ában foglalt egyesülési jog alapján a polgárok hozzák létre.”...

²⁹ A nonprofit, mint minősítő jelző csak 2006-tól – a nonprofit gazdasági társaságok önálló jogi gazdasági formaként történő elismerését követően – került be a Polgári Törvénykönyvbe.

³⁰ Részben ezzel magyarázható, hogy miközben a KSH adatai szerint nagyjából 60 ezer nonprofit szervezet működik Magyarországon az OITH adatai szerint az ilyen szervezetek száma 80-100 ezres nagyságrendet képvisel.

³¹ Jelenleg is több, mint fél tucat – eltérő formájú és adattartalmú – hivatalos nyilvántartás van a civil és nonprofit szervezetekre vonatkozóan: egy-egy az APEH-nál és az OITH-ban, egy a Kht.-ra és a nonprofit gazdasági társaságokra vonatkozóan a cégbíróságokon, egy az NCA elektori adatbázisában, egy az Egyenlő Bánásmód Hatóságnál, egy a közérdekű önkéntes tevékenységet folytató szervezetek hatósági nyilvántartásban, egy a Civil Információs Portál szervezeti adatbázisában és kettő (GSZR és NOPREG) a KSH-ban.

összehangolják és aktualizálják, de ezek erőforrások hiányában meghiúsultak, a civil és nonprofit szervezetek pontos számáról ma sincsenek pontos és megbízható információk.³²

A nonprofit szektorba tartozó szervezetek körét illetően a közgazdasági és a statisztikai megfigyelésbe tartozó sokaság is eltér egymástól. *A nemzetgazdasági elszámolások rendszerében* a nonprofit szervezeteket tevékenységük és gazdálkodási forrásaik alapján három alrendszerbe sorolják. A nemzeti számlák összeállításakor *a háztartásokat segítő* szervezetek közé sorolják azokat, amelyek alapvetően a lakosságot szolgálják, bevételszerző tevékenységet csak korlátozott mértékben folytatnak, finanszírozási forrásaik között pedig túlsúlyban vannak a magántámogatások. A nemzetgazdasági elszámolások a háztartásokat segítő nonprofit szektorba sorolják a politikai pártokat és az egyházakat, szerzetesrendeket is. *A kormányzati szektorba* tartoznak ugyanakkor azokat a közalapítványi, alapítványi vagy közhasznú társasági formában működő nonprofit intézményeket, amelyek működésében az állami felügyelet közvetlenül érvényesül, továbbá bevételeiknek több mint 50%-a költségvetési forrásból származik. *A vállalati szektorba* tartoznak viszont a nagyrészt piaci termelést folytató, azaz költségeiket árbevételből fedező nonprofit intézmények, továbbá a munkaadói érdekképviselők, a vállalkozók, munkáltatók és termelők szervezetei, valamint a gazdaság- és vállalkozásfejlesztési céllal működő alapítványok, közalapítványok és közhasznú társaságok.

A KSH statisztikai felvételeiben használt definíció szerint a nonprofit szektorba a magán- és közalapítványok, az egyesületek, az egyesülések, az érdekképviselők és szakszervezetek, a közttestületek, a közhasznú társaságok, valamint a nonprofit szervezetek által alapított intézmények tartoznak bele, függetlenül attól, hogy milyen tevékenységet végeznek, és honnan származnak bevételeik. A szektor statisztikai definíciójába az egyházak és a szerzetesrendek nem tartoznak bele, az egyházi alapítványok és vallási egyesületek azonban igen.

³² A 2007 nyarán elfogadott 1065/2007. (VIII. 23.) Korm. határozat (a kormányzati civil kapcsolatok fejlesztését szolgáló egyes intézkedésekről) 2008. június 30-ai határidővel előírta egy ún. civil információs portál működtetését, amelyen elvileg elérhető a minisztériumok és egyéb központi államigazgatási szervek által az Interneten közzétett, civil szervezetekre vonatkozó minden nyilvános információ, és tartalmazza a civil szervezetek részére juttatott támogatások adatait. A hiánypótló jellegű portál (<http://www.civil.info.hu>) működik ugyan, de a hozzáférhető információk köre és használata korlátozott. A minisztériumok által támogatott nonprofitoknak sem a neve, sem a nekik adott támogatás összege nem hozzáférhető, míg a civil szervezetek keresésekor az OITH nyilvántartásában csak a nonprofit szervezetek neve és irányítószáma alapján lehet keresni, tevékenységi csoportok szerint viszont már nem.

A hazai gyakorlatban *a szektor kutatói* öt ismérvet használnak a nonprofit szervezetek fogalmi meghatározására: a profitszétoosztás tilalma; a kormánytól való függetlenség; önkéntesség, öntevékenység; önkormányzatiság; intézményesültség.

A profitszétoosztás tilalma a nonprofit jelleg egyik legfontosabb, és egyben a piaci szervezetektől történő elhatárolást is magába foglaló kritérium. Lényege, hogy a nonprofit szervezetek esetlegesen létrejött profitjukat nem oszthatják szét alapítóik, tagjaik, vezetőségük és alkalmazottaik között. Fontos megjegyezni, hogy ez nem a profitszerzés kizárását jelenti, hanem a profit szétoosztásának tilalmát írja elő.

A kormánytól való függetlenség az állami, kormányzati szektortól történő elhatárolást is magába foglaló kritérium. Eszerint a nonprofit szervezeteknek az államtól, a mindenkori kormányzattól függetlennek kell lenniük.

A nonprofit jelleg következő kritériuma alapján *önkéntesség, öntevékenység* jellemzi a szervezeteket. A nonprofit jelleg e kritériuma alapján a tagság, vagy a szervezet munkájában történő részvétel nem kötelező, valamint önkéntes munka, illetve pénzbeli hozzájárulás jellemzi a szervezeteket. A tagság és a munkájukban való részvétel nem törvényi előírás vagy egyéb kényszer eredménye.

A nonprofit jelleg további kritériuma az *önkormányzatiság*. Ez alatt alapvetően azt kell érteni, hogy a nonprofit szervezetek öngazgatók és saját vezetőséggel rendelkeznek.

A nonprofit jelleg utolsó kritériuma az *intézményesültség*. Eszerint a nonprofitoknak viszonylag stabil szervezeti felépítésük van, rendszeresen és intézményes keretek között működnek.

A magyarországi gyakorlat ismeretében a fenti kritériumok közül kettő érvényesülése erősen vitatható. Az *államtól és a kormányzattól való függetlenség* az állami és önkormányzati szervek által alapított nonprofitok, illetve a döntően kormányzati támogatásból³³ működő szervezetek (pl. egyes közalapítványok, közhasznú társaságok) esetében sokszor nem vagy csak korlátozottan érvényes, s tényleges státuszuk leginkább a

³³ Az állami támogatások egyre inkább meghatározó szerepére jó példa, hogy miközben 2006-ban a nonprofit szervezetek 37,5%-ának (21.732 db szervezetnek) származott az összes bevétel 75, vagy annál több százaléka állami forrásokból, ugyanez a mutató 1996-ban még csak 16,5% (7.485 db szervezet) volt. Az állami támogatások meghatározó szerepe miatt a szektor statisztikai eredményeinek publikálása során indokolt lenne külön elemezni ezeket a szervezeteket. A nonprofit szervezetekre vonatkozó statisztikákban állami támogatásnak a következő bevételi források számítanak: a költségvetésből származó normatív és nem normatív támogatások, a központi alapoktól, a Nemzeti Civil Alapprogramból, a személyi jövedelemadó 1%-ból, az ÁFA visszatérítésből, a normatív és nem normatív önkormányzati támogatásból, a helyi költségvetési intézménytől kapott, valamint a helyi iparüzési adóból származó bevételek.

nemzetközi szakirodalomban használt ún. „fél-állami” („Quango”)³⁴ jelleggel írható le. Figyelembe kell azonban venni, hogy Magyarországon bizonyos nonprofit szervezeti formák (pl. közalapítványok) alapítója csak állami és/vagy önkormányzati szervezet lehet, és a magyarországi gyakorlat úgy alakult, hogy e szervezeteket is a szektorba sorolják.

Az *önkéntesség és öntevékenység* érvényesülése több szervezeti típusnál szintén nagyon vitatható, teljesülése alapvetően csak a civil jellegű nonprofitoknál (egyesületek, magánalapítványok egy része) érvényes. A köztestületeknél, a piaci jellegű (pl. Kht.) nonprofitoknál, vagy a kormányzati közalapítványoknál és az intézményi kötöttségű magánalapítványoknál (pl. vállalatok, egészségügyi intézmények) gyakran nincs, illetve alig van önkéntes, s az öntevékenység sem jellemző. A szektor homogén sokaságként történő elemzése azonban mindezeket elfedi, a jövőben ezért mindenképpen indokolt lenne külön vizsgálati- és elemzési egységként kezelni az egyes nonprofit szervezeti formákat.

Összefoglalóan elmondható, hogy a civil és a nonprofit szervezetekre vonatkozóan a nemzetközi és a hazai gyakorlatban is több, részben egymásnak is ellentmondó meghatározást használnak. Annak ellenére, hogy a két szervezetcsoport között van átfedés nem minden nonprofit egyidejűleg civil szervezet, és nem minden civil szervezet nonprofit. Eszmetörténeti hátterük, időbeli kialakulásuk, a létrejöttüket elősegítő és/vagy gátló konkrét társadalmi- és gazdasági kontextus (az európai kontinens vs. az Egyesült Államok; az autonóm állampolgárok jogainak érvényre juttatása vs. törekvés a magán és közületi szektorok elhatárolására; a nonprofit szektor kialakulásának körülményei a „fejlett” és a poszt szocialista országokban) jelentősen eltért, ráadásul az idők során a fogalmak jelentéstartalma is folyamatosan változott. Egymás szinonimájaként használva éppen immanens sajátosságaik tűnnek el, s eredeti jelentésük heterogenizálásával a civil és nonprofit szervezetek végül nem lesznek sem civilek, sem nonprofitok.

Elsősorban az oktatásban kellene nagyobb hangsúlyt kapnia a velük kapcsolatos alaposabb ismeretátadásnak, és a parttalan terminológiai vitát úgy lehetne lezárni, ha arra helyeznénk a hangsúlyt, hogy bár *a két szervezetcsoport nem azonos, de a nonprofit*

³⁴ Az ún. Quango (Quasi-Autonomous Non-Governmental Organizations), vagyis a „csak részben autonóm nem kormányzati szervezetek” elnevezést egyes angolszász országokban (Ausztrália, Egyesült Királyság, Írország) használják azokkal a (pl. egészségügyi, oktatási stb.) szervezetekkel kapcsolatban, amelyek szoros kapcsolatban állnak a kormánnyal és részt vesznek annak programjaiban. A Quango-k a nem kormányzati szervezetekhez képest kisebb szervezeti autonómiával rendelkeznek, gyakran a kormányzat kezdeményezésére jönnek létre és jelentős állami támogatásban részesülnek. Az utóbbi években a Quango elnevezés némileg pejoratív „felhangja” (értsd: „kvázi-autonóm”) miatt elterjedt az ún. „NDPB” (Non-departmental Public Body), vagyis a nem kormányzati közcélú intézmény szóhasználat is.

szervezeteknek éppúgy lehetnek civil jellegzetességeik (pl. az önkéntesség, a kormánytól való függetlenség), mint ahogy a civil szerveződéseknek is lehetnek nonprofitokra jellemző sajátosságai (pl. intézményesült működés a profitszerzés elsődleges célja nélkül).

2.4.2. A disszertációban vizsgált nonprofit szervezetek köre

A dolgozatban a KSH statisztikai felvételeiben használt definíció értelmében használok a nonprofit megnevezést, és a szektor leírása, belső szerkezeti átalakulásának vizsgálata során azokat a szervezeteket tekintem nonprofitnak, amelyek magánalapítványként, közalapítványként, egyesületként, egyesülésként, közttestületként, munkavállalói érdekképviselőként, szakmai- munkáltatói érdekképviselőként, valamint nonprofit szervezetek által alapított intézményként működtek és szerepeltek a KSH kérdőíves adatgyűjtéseiben 1996 és 2006 között.

III. A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos elméleti megközelítések

A dolgozat következő fejezetében bemutatom azokat az elméleti megközelítéseket, amelyek a nonprofit szervezetek létrejötte, társadalmi szerepe kapcsán az elmúlt néhány évtizedben születtek. Az alábbi részben – diszciplínák szerint – a legfontosabb közgazdasági, szociológia és interdiszciplináris elméleteket, valamint a nonprofitok létrejöttével, társadalmi funkciójával és osztályozásával kapcsolatos teóriákat tekintem át.³⁵

3.1. Közgazdaságtani elméletek

3.1.1. Heterogenitáselmélet. A közjavak elmélete. A piac, állam kudarcának elmélete

A nonprofit szervezetek létrejöttével és gazdaságban betöltött szerepével foglalkozó egyik legnagyobb hatású közgazdaságtudományi elmélet megalkotója *Burton A. Weisbrod* amerikai közgazdász volt. Keresleti megközelítésű teóriáját – attól függően, hogy melyik vizsgálati területére helyezik a hangsúlyt – egyaránt nevezik „*a közjavak elméletének*”, „*heterogenitáselméletnek*”, és „*a piac, az állam kudarcának elméletnek*”. Egy három – állami, profitorientált magán és nonprofit – szektorból álló gazdasági modellt feltételezve arra keresett választ, hogy a fogyasztók számára milyen javakat biztosítanak a különböző szektorok, milyen munkamegosztás van ezek között, és végül mi az oka, hogy közjavakat előállító nonprofit szervezetek jönnek létre a fogyasztói igények kielégítése érdekében (*Weisbrod, 1964, 1975, 1977, 1988*).

Kiindulópontja az volt, hogy a racionálisan cselekvő egyének maximális egyéni haszonra törekszenek és az egyéni aktorok különböző haszonfüggvényét a számukra elérhető közjavak és magánjavak együttese határozza meg. A fogyasztók közjavak iránti keresletét a kormányzat elsődlegesen az adórendszer révén biztosítja, a kormány által biztosított közjavak mennyiségét és minőségét pedig a politikai szavazási folyamat határozza meg. Az állam azonban az adórendszeren keresztül nem minden fogyasztónak biztosít az általuk fizetett adóval azonos határhasznot. Ilyen esetben ugyanis nem maradna kielégítetlen kereslet, és nem lenne szükség a kollektív javak kormányzati szektoron kívüli biztosítására, mivel a befizetett adók ellenében minden fogyasztó lényegében ugyanakkora mennyiséget igényelne a kollektív javakból. Ehelyett a kormány által biztosított közjavak

³⁵ Ennek során jelentős mértékben támaszkodom a „*Harmadik szektor*” című összefoglaló tanulmánykötetre (*szerk.: Kuti-Marschall, 1991*) és Bartal Anna „*Nonprofit elméletek, modellek, trendek*” c. munkájára (*Bartal, 2005*).

mennyiségét és minőségét egyfajta súlyozott többségen alapuló politikai szavazási folyamat határozza meg. A kormányzat arra törekszik, hogy növelje mindenkori szavazóinak számát, s ezért a közjavak kínálatát az átlagos fogyasztók igényeihez igazítja. *A kormány által biztosított ellátási szintet ezért a közjavak iránti kereslet átlaga határozza meg.* Ennek viszont az lesz a következménye, hogy a kormányzat sohasem tudja teljesen kielégíteni az összes állampolgár keresletét, mindig maradnak olyanok, akiknek kereslete meghaladja az „átlagost”, míg másoké az alatt marad.

A kormány ellátásával elégedetlenek több különböző lehetőség közül választhatnak. Egyrészt *elköltözhetnek*³⁶ egy olyan helyre, ahol az egyéni adóterhek és a kapott közszolgáltatások közötti arányok számukra kedvezőbbek, másrészt – akik a több közszolgáltatásért fizetni is hajlandók – *alacsonyabb szintű (ön)kormányzatokat hozhatnak létre*, és ezeket kötelezhetik arra, hogy a számukra fontos közjavakat az általuk kívánt mennyiségben és minőségben állítsák elő. Előbbiek esetében a költözéssel kapcsolatos költségek, utóbbiak estében pedig a potyautas fogyasztók okoznak problémát, s az egyének bármelyik megoldást is választják, továbbra is marad kielégítetlen kereslet a kormányzat által biztosított kollektív javak iránt. Az elégedetlenek számára felmerülő harmadik megoldás az, hogy más piaci szereplőkhöz, a *profitorientált magánszektor vállalkozásaihoz és/vagy a nonprofit szektor szervezeteihez fordulnak reziduális és többletkeresletük kielégítése érdekében.*

Weisbrod nem értett egyet azzal az uralkodó – alapvetően két piaci mechanizmussal: magánszektor és állami szektort feltételező – közgazdasági irányzattal, mely szerint a piaci szektor a kollektív fogyasztási javakat az optimálisnál kisebb mennyiségben állítja elő, s emiatt a kormányzat felelőssége, hogy azok növekvő kínálatát biztosítsa. Úgy gondolta, hogy *a magánszektor, a nonprofit szektor és a kormányzati szektor nem alternatív, egymást kizáró szereplők ugyanazon javak kielégítését illetően*, hanem egyidejűleg létező aktorai a fogyasztási javak biztosításának. Weisbrod elméletében *a nonprofit szervezetek kettős társadalmi-gazdasági funkciót látnak el: egyrészt kiegészítik a közjavak állami kínálatát, másrészt alternatív ellátó, szolgáltató szerepet töltenek be a kollektív javak helyettesítésére szánt piaci szektor által előállított magánjavakkal szemben. A nonprofit szervezetek a magánszférában állítanak elő közjavakat, és a kormányzati szektor tevékenységét kiegészítve az átlagost meghaladó reziduális és többletkeresletet elégítik ki.*

³⁶ Weisbrod értelemszerűen az Egyesült Államokat tekintette ideáltipikus modellje vonatkoztatási területének.

Az elmélet alapján a fogyasztók által támasztott keresletet jelentősen befolyásolhatja a lakossági kereslet homogenitása, illetve heterogenitása. Minél nagyobb az adott társadalom homogenitása, – minél hasonlóbbak a lakosság társadalmi hovatartozását és a közjavak iránti keresletet meghatározó státus ismérvek³⁷ – annál kisebb az egyéni keresletek között várható eltérés, s így a kollektív javak mennyiségével és minőségével kapcsolatos elégedetlenség is.

Weisbrod a nonprofit kutatások egyik legfontosabb vizsgálati területét alapozta meg, amikor a kollektív javak iránti kielégítetlen kereslettel kapcsolatban a *különböző szektorok közötti kölcsönhatásokat (munkamegosztást)* vizsgálta. Arra keresett választ, hogy a közjavakkal szemben a fogyasztók miért a magánsector által biztosított magánjavakat részesítik előnyben, és miért a profitorientált, illetve a nonprofit szektorhoz fordulnak igényeik kielégítése érdekében. Úgy gondolta, hogy a fogyasztói preferenciák szempontjából a kollektív javak egyik legnagyobb hátránya, hogy az egyes fogyasztók nem vagy csak alig tudják befolyásolni azok jellemzőit, minőségüket és felhasználásukat. Legnagyobb előnyük az, hogy viszonylag alacsony az árak, s emiatt a fogyasztók többsége számára hozzáférhetőek. A fogyasztók mégis gyakran azért döntenek a piacon megszerezhető magánjavak mellett, mert a helyettesítendő közjavaktól eltérő termékeket akarnak megszerezni, s ezeket többre is értékeli, mert számukra nagyobb szuverenitást nyújtanak. A kollektív javak és a magánjavak közötti választást továbbá a fogyasztók mindenkori jövedelmi helyzete is befolyásolja. Az alacsony jövedelműeknél előfordulhat, hogy egyiket sem veszik igénybe, míg a náluk magasabb jövedelműeknél a kollektív javak iránti kereslet jövedelemrugalmassága pozitív, döntésüket a kollektív, illetve a magánjavak egységköltsége befolyásolja. A kifejezetten magas jövedelműeknél viszont valószínűsíthető, hogy a költségalapú megfontolások már egyáltalán nem játszanak szerepet, s körükben a kollektív javak fogyasztásához képest sokkal gyakoribb a helyettesítésükre alkalmas magánjavak megvásárlása.

A nonprofit kutatások egy másik fontos elemzési területét érintette Weisbrod akkor, amikor potyautas probléma felől közelítve a *nonprofit szervezeteknek nyújtott támogatások* motivációját vizsgálta. A kollektív finanszírozást (adózás) kikényszeríthető kormányzattal szemben a kollektív javakat és szolgáltatásokat nyújtó nonprofit szervezetek a jogi kényszer hiánya miatt hátrányos helyzetben vannak, ezért nekik is

³⁷ Weisbrod szerint a közjavak keresletével összefüggő státusismérvek (pl. vallási és más társadalomdemográfiai ismérvek) jelentősen, míg az adóterhekkel korreláló ismérvek (pl. jövedelem) kevésbé befolyásolják a közjavak kielégítetlen keresletével kapcsolatos eltérő igényeket.

szembe kell nézniük a klasszikus potyautas problémával, amelyben a kollektív javak felhasználóinak egy része nem járul hozzá a javak finanszírozásához. A különböző társadalmi kényszerek, az egyéni haszonfüggvények, és a nonprofitoknak adományokat nyújtók sajátos motivációi azonban egyaránt elősegítik, hogy az állampolgárok jogi kényszer, és ellenszolgáltatás nélkül is támogatják a nonprofitokat. Ennek kapcsán Weisbrod elsőként a társadalmi nyomást említette. Eszerint társadalmi elvárás, hogy az állampolgárok támogassák a közösségi célokat elősegítő szervezeteket, s az anyagi és/vagy más szempontból hátrányos helyzetű csoportokat. Másodsorban a Pareto-optimális újraelosztáshoz kapcsolódó tézist említette, mely szerint az egyéni haszonfüggvények olyanok, hogy az adományozó egyénnek már magából az adományozás tényéből és a másoknak biztosított előnyökből is haszna származhat. Ilyen közvetlen vagy közvetett egyéni haszon lehet például a személyes elégedettség, az adományozás által a másokból kiváltott hála és társadalmi megbecsültség, a presztízs növekedése. A társadalmi tőkével kapcsolatos elméleti megközelítésekhez hasonlóan az ilyen egyéni hasznok a későbbiekben akár anyagi haszonná is válhatnak, s ily módon multiplikatív hatást gyakorolhatnak a már ténylegesen rendelkezésre álló más típusú tőkékre is.

A nonprofitokat támogató adományozók motivációival kapcsolatban *opciós keresletnek* nevezte azt a jelenséget, amikor a nonprofitoknak nyújtott adományok esetében az adományozóknak az az elvárása, hogy egyes általuk fontosnak tartott szolgáltatások lehetőségét akkor is biztosítsák, amikor az adott szolgáltatásra aktuálisan (még) nincs szükségük (*Weisbrod, 1964*). Jellegzetes példaként említette ezzel kapcsolatban az adományokból működő nonprofit kórházakat, amelyeket részben a várható jövőbeni igénybevétel miatt támogatják adományaikkal az emberek. Bizonyos esetekben ezért elképzelhető, hogy az adományozás motivációjának háttérében olyan kapacitások iránti opciós kereslet áll, amikor az elvárások valószínűsíthetően meghaladják az igénybevétel tényleges mértékét (*Lee és Weisbrod, 1977*).

Weisbrod szerint a fentiekén túl még a teljes kormányzati finanszírozás hiányában is hatékonysági érvekkel támasztható alá a nonprofit szervezeteknek szánt adományok társadalmi és kormányzati támogatása. Valószínűsíthető ugyanis, hogy – a nonprofitok által nyújtott kollektív fogyasztási javak társadalmi hasznosságának és a potyautas probléma ismeretében is – az állampolgárok jelentős része támogatja az olyan kormányzati programokat, amelyek részben átvállalják, részben szubvenciók és/vagy

adókedvezmények formájában támogatják a nonprofitok által nyújtott közcélú szolgáltatásokat.

Munkásságában az *állami, kormányzati és a nonprofit szervezetek közötti munkamegosztás* – későbbiekben sokat vizsgált – területét érintette, amikor leszögezte, hogy *a kollektív javak iránti keresletre adott reakcióidő* is eltérő a különböző szektorokban. Az igényekre leggyorsabban „válaszolók” sorrendjét nem a kormányzat vezeti, mivel a már meglévő állami ellátórendszerek működtetése, vagy újak felállítása meglehetősen költséges és időigényes. A fogyasztók kollektív javak iránti kereslete viszont jellemzően nem egyidőben és koncentráltan merül fel, s nem vált ki azonnali állami beavatkozást. Az állam ezért kezdetben egyáltalán nem biztosítja a még csak kevesek által kívánt közjavakat, s ezért a kielégítetlen fogyasztók az állami szektoron kívül, a profitorientált és/vagy a nonprofit szervezeteknél keresnek megoldást.

A nonprofit szervezetek ezért ilyen értelemben a kormányzattól várt kollektív fogyasztási javak egy részének biztosításáról gondoskodó nem-kormányzati szerveződéseként definiálhatók. Történelmi példákkal támasztotta alá azon hipotézisét, hogy a nonprofit szervezetek szerepvállalása történetileg megelőzte a közjavakról való kormányzati gondoskodást. Kisebbségben lévő társadalmi csoportok például akkor hoztak létre önkéntességen alapuló szervezeteket bizonyos közjavak előállítására (pl. iskolák, kórházak, szegényellátás, tűzoltóság, csatornázás stb.), amikor még nem érett meg a helyzet arra, hogy egyes – később azzá váló – (köz)javakat a politikai többség nyomására a kormányzat biztosítson. Általános következtése az, hogy a nonprofit szektor kormányzati szektort időben megelőzve tud reagálni a kollektív javak iránt felmerülő keresletre.

Az állami és a nonprofit szektor egymáshoz viszonyított aránya Weisbrod szerint a kielégítetlen kereslet nagyságával és szóródásával függ össze, míg a két szektor által biztosított kollektív javak egymáshoz viszonyított aránya azzal, hogy az állami szektor milyen mértékben képes az állampolgárok keresletét kielégíteni. Minél nagyobb a kielégítetlen kereslet, annál nagyobb a nonprofit szektor várható mérete, és minél nagyobb a kereslet szóródása annál szélesebb körű a nonprofitok szektor várható tevékenysége. Minél homogénebb a fogyasztói kereslet, minél hasonlóbb az adófizetők által elvárt közszolgáltatások mennyisége, minél jobban közelíti az adórendszer az egyéni határhasznoknak megfelelő árakat, annál kisebb a kielégítetlen kereslet, és annál kisebb lesz a nonprofit szektor is az államihoz képest. A nonprofit szektor részesedése a kollektív javak biztosításában tehát közvetlenül az e javak iránti egyéni keresletek

heterogenitásának megfelelően változik: *minél kisebb a heterogén kereslet, annál kisebb a nem kormányzati szektor, és minél nagyobb a heterogenitás annál nagyobb a nonprofit és a piaci szektor részesedése az állami szektorhoz képest.*

A fentiek analógiája alapján magyarázza a nonprofit szektor méretének országok közötti eltérését is. Eszerint a homogén összetételű népességgel rendelkező országokban kisebb lesz a profitorientált és a nonprofit, és nagyobb lesz az állami szektor által biztosított kollektív javak aránya. A heterogénebb összetételű – s ez által a kollektív javak iránt változatosabb keresletet támasztó – országokban viszont kisebb lesz az állami szektor és, és nagyobb teret kap a kollektív javak magánjavakkal, illetve a nonprofit szervezetek szolgáltatásaival való helyettesítése.³⁸

A szektorok közötti ágazatokon belüli munkamegosztást vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy azt elsősorban az adott termék vagy szolgáltatás jellege határozza meg, más megfogalmazásban: az, hogy a kollektív javak és a helyettesítésükre használható magánjavak mennyire hasonlítanak egymáshoz, illetve mennyire különböznek előállítási költségeik. Azokban az ágazatokban, ahol a kormányzati szektor alapvetően magánjavakat biztosít, a kielégítetlen kereslet általában a szektor kifejlődésében nyilvánul meg, s a nonprofit szektor aránya viszonylag kicsi marad. Ha azonban a kormányzati szektornak alapvetően a kollektív javakból nem sikerül kielégítenie a keresletet, akkor a helyettesítést főleg nonprofitok biztosítják és a profitorientáltak aránya lesz kisebb.

Weisbrod munkássága rendkívül termékenynek bizonyult, a nonprofit szervezetekkel kapcsolatos elméleti és empirikus vizsgálatok egész sorát indította el, amelyek később bővítették a nonprofitok létrejöttével, és a különböző szektorok közötti munkamegosztással kapcsolatos megállapításait.

3.1.2. A szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete. A bizalomelmélet.

Weisbrod gondolatmenetét Henry Hansmann amerikai közgazdász fejlesztette tovább a **„szerződéses kapcsolatok kudarcának”, vagy más néven a „bizalomelméletnek”** nevezett teóriájában (*Hansmann, 1980, 1981, 1985, 1987*). Véleménye szerint a szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete komplementere a közjavak elméletének, utóbbi a szerződéses kapcsolatok kudarcára alapozott elmélet speciális esete.

³⁸ A nagy vallási és etnikai megosztottsággal magyarázzák például, hogy Hollandiában és Belgiumban az oktatáshoz kapcsolódó nonprofitok aránya lényegesen nagyobb, mint más kulturálisan homogénnek tekinthető országokban (*James, 1987*).

Definíciója szerint azok a szervezetek tekinthetők nonprofitoknak, amelyek profitjukat nem oszthatják szét vezetőik, tagjaik és alkalmazottaik között (*Hansmann, 1987*). Értelmezésében természetesen nem a profitszerzés kategorikus tilalmáról volt szó, hanem arról, hogy a megszerzett profitot a szervezet szolgáltatásainak fejlesztésére kell felhasználni és/vagy a szervezeten kívüli természetes vagy jogi személyeknek adományként, támogatásként kell átadni. A közgazdasághoz kapcsolódó nonprofit elméleti megközelítések két típusát különböztette meg: *a nonprofit szervezetek gazdasági szerepével, illetve az azok viselkedésével foglalkozó elméleteket*. Előbbiek a kereslet oldaláról közelítve a nonprofitok gazdasági szerepére, funkciójára kerestek választ, és elsősorban azt vizsgálták, hogy a fogyasztók bizonyos ágazatokban miért a nonprofit, és miért nem a kormányzati vagy a profitorientált szervezetekhez fordultak keresletük kielégítése érdekében. Utóbbiak ezzel szemben a nonprofit szervezetek céljaira, a nonprofit menedzserek motivációira, a nonprofitok sajátosságaira és hatékonyságára kerestek magyarázatot, és azt vizsgálják, hogy bizonyos ágazatokban miért vannak jelen a szolgáltatást végző nonprofitok, és mivel magyarázható a nonprofitok ágazatok közötti megoszlása.

A nonprofit szervezetek *szerepével* kapcsolatosan a nonprofit szervezetek négy ideáltípusát különböztette meg bevételei forrásaik, valamint irányításuk módja alapján. Azon szervezeteket, amelyeknek bevételi forrásai nagy részben adományokból származnak, *adományokból működőknek*; azokat, pedig amelyek jövedelmei döntően termékek és szolgáltatások ár- és díjbevételeiből származnak *üzleti bevételből működő* nonprofitoknak nevezte. Azon szervezeteket, amelyeknek irányításáról, vezetőiről azok döntenek, akiktől a szervezet jövedelme származik *önigazgató típusú*, míg azokat, amelyeknél mások döntenek a vezetőségről *vállalkozói típusú* nonprofitoknak nevezte. A fentiek alapján négy – a valóságban gyakran egymást is átfedő – nonprofit szervezeti típust különböztetett meg.

Hansmann elismerve Weisbrod munkásságának érdemeit úgy gondolta, hogy Weisbrod tézisei nem adtak egyértelmű magyarázatot arra, hogy miért működik sok olyan nonprofit szervezet, amelyek nem hagyományos közjavakat, hanem magánjavakat és szolgáltatásokat állítanak elő, illetve a fogyasztók miért a nonprofit szervezetekhez és miért nem a profitorientált szervezetekhez fordulnak keresletük kielégítése érdekében (*Hansmann, 1987*). Utóbbi kérdésre adott válasza alapvetően a fogyasztók és termelők közötti bizalommal, a mindenkori szerződő felek közötti *információs potenciállal* függött

össze.³⁹ Keresleti jellegű elméletének lényege, hogy *a nonprofit szerveződések olyan környezetben és területeken jelennek meg, ahol a fogyasztók nem tudják pontosan megítélni, hogy az általuk kapott szolgáltatás mennyisége és/vagy minősége megfelel-e az elvárható szintnek. A megszokott szerződéses kapcsolatok ilyenkor nem nyújtanak elegendő védelmet a fogyasztóknak a termelőkkel szemben.* Az információs asszimetria miatt ugyanis a profitorientált szolgáltatóknak a lehetőségük, elsődleges profitszerzési érdekük miatt pedig a motivációjuk is megvan arra, hogy a fogyasztóknak az ígértnél és megfizettnél kevesebb és rosszabb minőségű szolgáltatást nyújtsanak. Velük ellentétben viszont a nonprofitok nagyobb védeltséget nyújtanak a fogyasztóknak, mivel profitjukat nem oszthatják szét – azt szervezetük fejlesztésre kell fordítaniuk –, továbbá anyagilag is függenek az adományozóktól. Vezetőségük és alkalmazottaik elvileg nem húzhatnak személyes hasznot a minőségrontásból, s ezért nem is érdekeltek a fogyasztók félrevezetésében.

A nonprofit szervezetek ezért akkor kerülnek előnyösebb helyzetbe más szolgáltatókkal szemben, ha a fogyasztóknak nyújtott védeltség értéke nagyobb lesz, mint az általuk nyújtott szolgáltatások – esetlegesen – alacsonyabb hatékonyságából származó hátrányok. A fogyasztók ilyen esetben inkább nonprofit szolgáltatóhoz fordulnak, de a nagyobb ellenőrizhetőség fejében a szolgáltatás színvonalának kisebb hatékonyságával kell szembenéznük. Hansmann szerint a nonprofit szervezetek – a profitmaximálási érdekek hiánya miatt – alacsonyabb hatékonysággal működnek, mint a profitorientált szervezetek, s ezzel magyarázható, hogy többnyire azokban az ágazatokban vannak jelen, ahol a piac nem működik tökéletesen. Ahol a szerződéses kapcsolatok kudarcra rontja a profitorientált vállalkozások hatékonyságát, egyúttal lehetővé teszi a nonprofit szervezetek megjelenését is.

Hansmann elmélete az adományokból és az üzleti bevételekből működő nonprofitok létrejöttére és az egyének, illetve a kormányzat általi támogatottságára is magyarázatot nyújt. Információs asszimetria esetén a szolgáltatást vásárló egyéni fogyasztóknak és a kormányzatoknak a nonprofit szervezeti forma biztosítékot jelenthet arra, hogy befizetéseiket valóban a megvásárolni kívánt szolgáltatások előállítására fordítják, ezért

³⁹ Hansmann megelőzően más kutatók empirikus vizsgálatai is kimutatták, hogy a szolgáltatók és a fogyasztók eltérő információs potenciállal rendelkeznek az adott termékeket, szolgáltatásokat illetően. Arrow például a nonprofit kórházak létrejöttét részben az ellátottak a szolgáltatók közötti információs asszimetriával magyarázta (*Arrow, 1963*), míg mások azzal indokolták a nonprofit formában működő bölcsődék és óvodák térnyerését, hogy a szülők megbízhatóbbnak tartják a részben az adományaikból fenntartott szervezeteket, mint a piacon működő profitorientált szolgáltatókat, akiknek elsődleges célja a profitszerzés (*Nelson és Krashinsky, 1973*).

hajlanak arra, hogy a profitorientált szervezetekkel szemben inkább a nonprofit formában működő szolgáltatókat válasszák. Ezzel nemcsak közvetlenül támogatják a nonprofitokat, hanem közvetve is, hiszen egyúttal további keresletet is támasztanak azok tevékenysége iránt.

A jelentős részben *adományokból működő nonprofit szervezetek esetében* Hansmann szerint az adományozó, egyúttal az adott szolgáltatás vásárlója is lehet, s a szolgáltatást vagy mások számára (pl. hátrányos helyzetű csoportok, katasztrófák áldozatai stb.) vásárolja, vagy olyan közfogyasztási javak közül választja, amelyeknél nehezen különíthető el, hogy mennyi belőlük egy adott fogyasztó vásárlása (pl. nonprofit kórház). Mivel a kormányzati vagy profitorientált szolgáltatók esetében a vásárlók nem tudják pontosan megítélni, hogy az eladók valóban, és az elvárható színvonalon teljesítik az ígért szolgáltatást, ezért az állami vagy profitorientált szolgáltatók helyett inkább nonprofit szervezeteket segítenek adományaikkal. A szolgáltatást vásárló *egyéni fogyasztóknak* akár a reziduális keresletet meghaladó közjavak vásárlásáról (pl. oktatási, egészségügyi szolgáltatás), akár más, nem közjavaknak tekinthető termékek, szolgáltatások (pl. nemzetközi segélyszervezetek által adott támogatások) vásárlásáról van szó a nonprofit szervezeti forma – mivel kizárja a profit szétosztását – biztosítékot jelenthet arra, hogy befizetéseiket valóban a megvásárolni kívánt szolgáltatások előállítására fordítják. Hasonló a helyzet a kormányzat által nyújtott közvetlen, vagy indirekt támogatások, adományok esetében is. Mivel gyakran a kormányzatok sem tudják megítélni, hogy az eladók ténylegesen és a kívánt színvonalon teljesítik-e az ígért szolgáltatást, ezért hajlanak arra, hogy az egyértelműen profitorientált szervezetekkel szemben inkább a nonprofit szervezeti formában működő szolgáltatókat támogassák, s ezzel egyúttal további keresletet is támasztanak a nonprofitok tevékenysége iránt.

Részben a fentiekben leírtakkal jellemezhetők az *üzleti, vállalkozói bevételekből működő nonprofit szervezetek* is, azzal a kiegészítéssel, hogy esetükben két további tényező is fontos szerepet játszik. A nonprofitok által nyújtott szolgáltatások sokszor annyira összetett jellegűek, hogy azok mennyiségét és minőségét a vásárlók nehezen tudják megítélni, sőt gyakran a szolgáltatást vásárló és azért díjat fizetők személye sem azonos a szolgáltatást ténylegesen igénybe vevő személyekkel (pl. idősgondozásra irányuló, iskolai és oktatási szolgáltatások). Egyik legtipikusabb példája ennek valószínűleg az egészségügy, ahol a beteg nem tudja megítélni, hogy az általa kapott egészségügyi szolgáltatás mennyiben elégséges, vagy sem. Az információs asszimetria, valamint a szolgáltatóval szembeni bizalom, illetve bizalmatlanság ilyen esetekben szintén

arra ösztönzi a fogyasztókat, hogy a kevésbé ismert és megbízhatónak tartott profitorientált szolgáltatók helyett inkább a nonprofit szolgáltatót válasszák. Az üzleti, vállalkozói bevételekből működő szervezetek további sajátossága, hogy gyakran olyan tevékenységet folytatnak, amelyet a fogyasztók hosszabb távon és rendszeresen vesznek igénybe (pl. idősgondozás, gyermekellátás). A profitorientált szolgáltatók profitnövelési érdekeik miatt hajlamosabbak arra, hogy visszaéljenek azzal, hogy a „szervezetváltás” jelentős költségekkel járhat a vásárlók részére, a fogyasztók ezért ilyen esetben ismét abban érdekeltek, hogy a piaci helyzetükkel – jellegükből fakadóan – kevésbé visszaélő nonprofit szolgáltatót válasszák (Hansmann, 1987).

Hansmann Weisbrodhoz hasonlóan kitért a *nonprofitok és az állami, kormányzati szervezetek közötti viszony elemzésére is*. A két szolgáltatói forma előnyeinek és hátrányainak összehasonlítását azért is indokoltnak tartotta, mert sok nonprofit működik olyan ágazatokban, ahol az állami szerepvállalás is jelentős (pl. egészségügyi ellátás, alap- és középfokú oktatás). A téma kutatói szerint az állami szervezetek előnye a nonprofitokkal szemben az, hogy a kötelező adórendszer révén könnyebben jutnak hozzá a működéshez szükséges anyagi erőforrásokhoz, és a szorosabb kormányzati felügyelet miatt náluk egyszerűbben biztosítható a szolgáltatások minőségének ellenőrzése. Hátrányuk ugyanakkor, hogy a rendszer működtetése jelentős bürokráciát igényel, s emiatt az állami szolgáltatások költségesebbek és kevésbé rugalmasabbak. Részben éppen ez utóbbi lehet gyakran a nonprofitok előnye, másrészt az, hogy „sokszínű” tevékenységi körük miatt számos, egymástól független szervezet jön létre, akik azzal, hogy versenyhelyzetet teremtenek, egyúttal javítják a piaci verseny feltételrendszerét is (Nelson és Krashinsky, 1973; Hansmann, 1980).⁴⁰

3.1.3. A fogyasztói ellenőrzés elmélete

A szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete azonban – a Hansmanni terminológiával önigazgató típusú (pl. társadalmi klubok, szülők által létrehozott szervezetek, önszerveződésen alapuló egyesületek) – nonprofitok esetében nem mindig nyújtottak elégséges magyarázatot a nonprofit szervezetek létrejöttére és működésére. A keresleti jellegű közgazdasági elméletek között említhetők ezért azok az ún. **„fogyasztói ellenőrzést hangsúlyozó megközelítések”** is, amelyek lényege, hogy *a nonprofit szervezetek létrehozásának alapvető célja a termelők és szolgáltatók fölötti közvetlen fogyasztói*

⁴⁰ Lásd még ezzel kapcsolatban a dolgozat későbbi fejezetében elemzett ún. „szervezett sokféleség” elméletét.

kontroll biztosítása. Ilyen esetben a fogyasztók, vagyis a nonprofit szervezetek tagjai gyakorolják az ellenőrzést a szervezetben, és kiküszöbölik a szolgáltatók esetleges monopolhelyzetéből származó hátrányokat. Jó példaként említhetők erre azok a zártkörű klubok, ahol a tagok azért választják nonprofit formát, mert teljesen ellenőrzésük alatt akarják tartani a szervezet működését. Ezzel nemcsak a mindenkori tagság összetételét tudják meghatározni, hanem elkerülhetik azt is, hogy egy profitorientált tulajdonos a monopolhelyzetével visszaélve az indokoltnál magasabb árat fizettessen velük a szolgáltatásokért (*Hansmann, 1987*).

Más kutatók még a fentieknél is fontosabb szerepet tulajdonítottak a fogyasztói ellenőrzésnek, s közvetlenül ezzel indokolták sok nonprofit szervezet létrehozását. Ben-Ner például három olyan szituációt írt le, amikor a fogyasztók részére indokolt lehet, hogy direkt ellenőrzést gyakoroljanak a termelő- és szolgáltató – köztük a nonprofit – szervezetek felett (*Ben-Ner, 1986*). Az első esetben információs asszimetria áll fenn az igényelt termék vagy szolgáltatás minőségét illetően. A második esetben a termék vagy szolgáltatás minősége ellenőrizhető és a minőségi skála is széles, de a termelők vagy szolgáltatók monopolhelyzete miatt a termék vagy szolgáltatás mégis csak egyfajta minőségben áll rendelkezésre. A harmadik esetben kollektív fogyasztási javak előállításáról van szó, és a kollektív döntések nagyobb jólétet eredményezhetnek a fogyasztóknak, mint a profitorientált magánberuházók allokációs döntései.

3.1.4. Támogatási elméletek

Szintén a közgazdasági, empirikusan azonban nehezen igazolható keresleti modellek közé tartoznak az ún. „*támogatási elméletek*”. Közös jellemzőjük, hogy *a nonprofitok létrejöttét azzal magyarázzák, hogy az ilyen szervezetek viszonylag sok közvetlen, illetve közvetett támogatásban részesülnek.* Egyes kutatók ezzel indokolták a nonprofit szervezetek elterjedését olyan ágazatokban, ahol a nonprofitok a profitorientált szervezetek versenytársainak tekinthetők (*Fama-Jensen, 1983*). Voltak ugyan olyan empirikus vizsgálatok, melyek azt bizonyították, hogy a nonprofitoknak nyújtott támogatások szignifikánsan növelték az ilyen szervezetek „súlyát” bizonyos ágazatokban (*Neave, 1983*), de általánosságban mégis inkább az fogalmazható meg, hogy a különféle (pl. adó, illeték és vám) kedvezmények „csak” hozzájárultak a nonprofit szervezetek megerősödéséhez, de nem voltak meghatározó jelentőségűek a nonprofitok ágazati elterjedését illetően.

A támogatási elméletek között érdemes megemlíteni Hansmann munkásságának azon megállapításait is, amelyek *a nonprofit szervezeteknek nyújtott adományok motivációjával és az ágazatok közötti eltérésekkel* kapcsolatosak. Hansmann úgy gondolta, hogy mivel az adományozók nehezen tudják adományaik felhasználását ellenőrizni a szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete magyarázatot adhat ugyan arra, hogy az adományok révén finanszírozott szervezetek miért nonprofit formában működnek, ugyanakkor nem magyarázza azt, hogy bizonyos szolgáltatásokat miért, másokat pedig miért nem adományok révén finanszíroznak.

Egyes szolgáltatások és ágazatok (pl. szociális ellátás) esetében természetes (hagyományos) megoldásnak tartotta a nonprofit szervezetek adományokon keresztül történő finanszírozását, más területeken (pl. az előadóművészetekhez, a múzeumokhoz, a felsőoktatáshoz kötődő nonprofitok esetében) viszont az *adományokat a piacnak az adott ágazat működési zavarait korrigáló korrekciós eszközének* tekintette. A „magas” kultúrához tartozó előadóművészeteknél például az adományok révén történő finanszírozást részben a *presztízs fogyasztással* magyarázta, de az önkéntes *árdiszkrimináció* egyik formájaként is említette. Az ilyen típusú előadásoknál ugyanis a potenciális közönség viszonylag kicsi, míg a felmerülő állandó költségek aránya viszonylag nagy – szemben a populáris produkciókkal, ahol a nagyobb kereslet miatt az állandó költségek relatíve kisebbek mint a változó költségek –, és a jegyeket nem lehet olyan magas áron árusítani, hogy minden felmerülő költséget fedezzenek. Szükség van ezért egyfajta árdiszkriminációra, s mivel a fajlagosan nagyobb költségeket a jegyárakban nem mindig lehet érvényre juttatni, ezért az ilyen típusú előadások iránt erősen érdeklődőket egyszerűen megkérlik, hogy adományaikkal is járuljanak hozzá a költségekhez.

A magánoktatás esetében az adományok részben a közjavak finanszírozását szolgálják, részben fedezik, kiegészítik a hátrányos helyzetű csoportok tagjainak oktatási költségeit. Emellett azonban szintén korrekciós eszközöknek tekinthetők akkor, amikor a volt hallgatók egyfajta *hallgatólagos kölcsönt* visszafizetve támogatják korábbi iskolájukat. Sok hallgató felsőoktatási költségeit sem önállóan, sem családja segítségével nem tudja előteremteni és kölcsönt sem vehet fel annak finanszírozására. A nonprofit iskolák a hallgatóknak nyújtott csökkentett tandíjak, ösztöndíjak révén pontosan ezt a kölcsönt helyettesítik. A hallgatólagos megállapodáson alapuló rendszer révén a hallgatók elvégezhetik tanulmányaikat, viszont pályájuk későbbi szakaszában volt iskolájuknak

nyújtott adományaikkal lényegében önkéntesen visszafizetik a korábban azoktól kapott kölcsönt.

Hansmann fontos szempontnak tartotta az *adományozás személyes presztízs fenntartására* irányuló és *társadalmi csoport-hovatartozást kifejező* funkcióját is. A volt iskola támogatásakor például az adományozó nemcsak az adott (oktatási) szervezet magas színvonalának fenntartásához járul hozzá, hanem egyúttal saját iskolai végzettségének megbecsültségét is megőrzi. Az adományozás ilyen értelemben egyfajta tagdíj, Bourdieu-i értelemben vett társadalmi tőke, s egyben erőforrás is, amelynek révén az adományozó egy adott társadalmi csoporthoz tartozását fejezi ki és kapcsolatai révén később számos előnyhöz juthat.

Más kutatók az adományokból is finanszírozott nonprofitok létrejöttét és működését egyéb keresleti tényezőkkel magyarázták. Weisbrod opciós modelljével azonos kiindulópontú volt például Holtmann-nak a vállalatok viselkedésére vonatkozó megközelítése. Eszerint egy adott vállalatnak gyakran még a kereslet tényleges ismerete előtt kell döntenie az árakról és az állandó költségeket meghatározó kapacitásmaximumról. A társadalom szempontjából a vállalat magatartása akkor lenne optimális, ha olyan kapacitás szintet választana, ahol a várható határhaszon megegyezik a várható határköltséggel, s az árat ez utóbbihoz viszonyítva határoznák meg. Ez a profitorientációt nélkülöző logika azonban a vállalatoknak nem elfogadható, mert számukra nullaszaldós, vagy negatív megtérülést eredményezne (Holtmann, 1983). A modell alapján arra lehet következtetni, hogy az adományokból finanszírozott nonprofitok – szemben a profitorientált vállalatokkal – alacsonyabb árakat és magasabb kapacitási szintet választhatnak, s így jobban közelítik a társadalmi optimumot. Az adományokból élő nonprofitok létrejötte ezért részben azoknak a kapacitásokkal összefüggő, de tényleges keresletet megelőző tényezőknek köszönhető, amelyeket a profitorientált gazdálkodók kielégítetlenül hagynak.

A nonprofit szervezetek gazdasági szerepével összefüggő eddig ismertetett elméletek elsősorban a fogyasztói keresletre fókuszálva vizsgálták a nonprofit szervezetek viselkedését. Van azonban a közgazdasági teóriáknak egy másik nagy csoportja is, amelyek a *nonprofit szervezetek viselkedését* vizsgálva a kínálati oldalon kerestek választ a nonprofitok működésére.

3.1.5. Viselkedési modellek – Optimálási és hatékonysági modellek

A nonprofit szervezetek viselkedésére vonatkozó *optimálási és hatékonysági modellek* közös jellemzője, hogy a nonprofitok által nyújtott kínálat rugalmasságára, a szervezetek költségeire és hatékonyságára fókuszálnak. A neoklasszikus közgazdaságtani irányzathoz kapcsolódóan a viselkedési modellek többsége *optimálási modell*, amelyek gyakran egy adott ágazat szervezeteinek magatartását vizsgálják. Az ilyen modellek szerzői számára problémát jelent a „célfüggvény” meghatározása, mivel – szemben a profitorientált szervezetekkel, ahol az a maximális profit elérése – a nonprofitok esetében ezt nehéz egyértelműen definiálni. Esetükben ezért célfüggvényként részben *a nonprofitok által nyújtott szolgáltatások mennyiségének, és/vagy minőségének növelését*, részben *a szervezetek költségvetésének növelését* feltételezik.

A *mennyiségi növekedésre* példaként említhetők azok a nonprofitok, amelyek vezetői minél szélesebb körben, és minél nagyobb mennyiségben akarják tevékenységüket ellátni (pl. a szociális, humanitárius szervezetek). A *minőségi javulást* kitűzők esetében viszont azok az értelmiségi, szellemi foglalkozásukat tömörítő nonprofitok említhetők, amelyeket a szervezet magas színvonalú munkája tesz elégedetté (pl. nonprofit színházak, múzeumok).

A szervezetek *költségvetésének növelését* feltételezők szerint a gazdálkodási források gyarapítása a nonprofitok elemi érdeke, mert nemcsak a szervezet megbecsültségének növekedésével járhat együtt, hanem növelheti a szervezet alkalmazottainak, vezetőinek jövedelmét. Utóbbiak számára ugyanis a költségvetés növekedése hivatkozási alapként szolgálhat a megrendelők felé arra, hogy egyúttal igazolják a szervezet alkalmazottainak béremelését (Hansmann, 1987). Az optimálási modellek szerzői azt feltételezik, hogy az ilyen nonprofitok – annak érdekében, hogy versenyképesek maradjanak a piacon – eleve költségeik csökkentésére törekszenek.

A viselkedési modellek másik csoportját az ún. *hatékonysági modellek* alkotják. Ezek kiindulópontja az, hogy *a nonprofit szervezetek hatékonysága mindenképpen kisebb lesz, mint a profitorientált piaci szervezeteké, mivel hiányoznak náluk a profitérdekelt tulajdonosok*. Egyes kutatók szerint a nonprofitok menedzsmentje abban különbözik a profitorientált szervezetekétől, hogy előbbieket feladataikat kevésbé veszik komolyan, és gyakrabban törekszenek jövedelmük természetbeni juttatásokkal való kiegészítésére (Clarkson, 1972). A hatékonysági megközelítések képviselői szerint a nonprofit szervezetek vezetősége leginkább azért érdekelt a költségek csökkentésében, mert ez által növelhető a szervezet kibocsátása, s így gyarapodik személyes presztízszük. Más kutatók

viszont arra hívták fel a figyelmet, hogy a nonprofitok az alacsony hatékonyság mellett *a kereslet növekedésére is lassabban reagálnak*, mint a profitorientált szervezetek. Az ezzel kapcsolatos vizsgálatok a kínálat rugalmatlanságát a tevékenység bővítéséhez szükséges tőke hiányára vezetik vissza, illetve arra, hogy a nonprofitok menedzsmentje – éppen a profit hiánya miatt – nem igazán érdekelt a kereslethez történő gyors alkalmazkodásban (*Steinwald és Neuhauser, 1970; Hansmann, 1985*).

A nonprofitok a kereslethez történő rugalmasabb alkalmazkodás és a nagyobb fogyasztói támogatás érdekében két említésre méltó technikával élnek. Egyrészt az általuk nyújtott termékek és szolgáltatások keresztfinanszírozása révén egyes termékeket és szolgáltatásokat piaci áron forgalmazznak, s ennek profitjából finanszíroznak más, általuk fontosnak tartott tevékenységeket, másrészt adományokat gyűjtenek. Az adományok ilyen értelemben, nem támogatásként, hanem az adományozó által vásárolt szolgáltatás ellenértékeként minősíthetők, az adománygyűjtés pedig nem más, mint a nonprofit szervezet termékeinek, szolgáltatásainak piaci értékesítését szolgáló marketing tevékenység.

A viselkedési modelleknél kell röviden említeni azt a kérdést is, hogy hogyan befolyásolják a nonprofit szervezetek működését a tagok és az adományozók. A Hansmanni terminológiával vállalkozói típusú nonprofit szervezetek vezetőit a profit szétosztásának tilalma és a piac erői korlátozzák, míg az önzagató típusú – a tagok vagy az adományozók ellenőrzése és irányítása alatt működő – nonprofitoknál belső érdekcsoportok befolyásolhatják a szervezet működését. Ben-Ner szerint az utóbbi típusú nonprofitoknál a tagok vagy az adományozók által gyakorolt ellenőrzés jelenti a szervezet létének igazolását, s az egyes érdekcsoportok meghatározó befolyásra tehetnek szert a szervezet termelésének és árainak kialakításában, s ez által mások rovására növelhetik saját jólétüket (*Ben-Ner, 1986*).

3.1.6. A kínálati oldal elmélete

A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos eddig ismertetett elméletek elsősorban a keresleti tényezők koncentrálva, és az Egyesült Államok gazdasági környezetét modellezve fogalmazták meg következtetéseit. Lényegében ezt az egyoldalúságot kritizálta Estelle James, aki *a kínálati oldal tényezőit* is bevonta a vizsgálati körbe. Nemzetközi összehasonlító adatokat felhasználva próbált magyarázatot találni a nonprofitok létrejöttére, eltérő kormányzati támogatottságára, és az egyes ágazatokban és a különböző országokban meglévő különbségekre (*James, 1982, 1983, 1986, 1987, 1989*).

James a keresleti elméletekkel kapcsolatban több kritikai észrevételt is megfogalmazott. A keresleti elméletek közös jellemzője, hogy a nonprofitoknak a profitorientált szervezetekkel szembeni előnyeivel magyarázták, hogy egyes ágazatokban miért található sok nonprofit szervezet és másokban miért nem. Eszerint a fogyasztók a profitorientált szervezetek helyett inkább az általuk megbízhatóbbnak tartott, nem profitmaximalizálásra törekvő nonprofitokhoz fordulnak, akiket nem ösztönöz a minőség csökkentésére a termelők és fogyasztók közötti információs asszimetria. A megbízhatósággal magyarázható, hogy a nonprofitoknak nagyobb az esélyük arra is, hogy adományokat kapjanak az állampolgároktól. A nonprofit szervezetek tehát olyan környezetben jönnek létre és tudnak hatékonyan működni, ahol fontos a megbízhatóság, mivel a potenciális fogyasztók és adományozók nem rendelkeznek megfelelő információkkal a termékek és szolgáltatások minőségi jellemzőiről.

James **első** kritikai észrevétele szerint azonban a keresleti modellek *nem magyarázták megbízhatóan sem a nonprofit szektor nagyságának ágazatok, sem országok közötti különbségeit*. Nemzetközi adatok alapján arra a következtetésre jutott, hogy bár *a szektor nagysága eltér az egyes országokban, de sokban hasonlít azt illetően, hogy milyen ágazatokban működnek nonprofitok*. Ezek többnyire olyan közjavakat előállító területek (pl. egészségügy, kultúra, oktatás, szociális ellátás), ahol az ellátásban főleg állami, kormányzati szervezetek vesznek részt, s a nonprofit és profitorientált szektorok közötti verseny mérsékeltnak mondható. Közös jellemzőjük továbbá a nagymértékű munkaerő-intenzitás, és a szolgáltatások emberi tőkét növelő jellege.

A nonprofit szektor nagyságának országok közötti eltéréseit a keresleti elméletek részben a *többletkereslet iránti igénnyel* magyarázták. Azt, hogy a fogyasztók a közjavak iránti keresletük érdekében miért inkább a magánszektor nonprofit szolgáltatóihoz fordulnak James a fejlődő országok oktatási rendszerének példáján keresztül szemléltette. Azzal érvelt, hogy az alapfokú oktatás esetében a legszegényebb rétegek számára is nyilvánvaló annak haszna, míg a felső szintű oktatásnál a vagyonosabb rétegek hajlamosabbak magasabb adóterheket vállalni annak tudatában, hogy gyermekeik az átlagosnál lényegesebb nagyobb arányban részesülnek ennek szolgáltatásaiból. Más a helyzet azonban a középfokú oktatás esetében. Itt ugyanis a középfokú állami oktatás kínálatának csökkentése irányába hat, hogy a kevésbé művelt mezőgazdaságból élő vidéki lakosság esetében az ilyen szintű oktatás iránti kereslet alacsony, és a városi elit rétegek sem szívesen fizetnek magas adókat a sokak számára hozzáférhető középfokú állami oktatás széles körű kiterjesztése és magas színvonalú biztosítása érdekében. Az alapfokú

oktatás bővülése és a felsőoktatás iránti igény növekedése miatt azonban a városi középrétegek egyre nagyobb arányban akarják középiskolába küldeni gyermekeiket. Többletkereslet jelenik meg ezért a középfokú oktatás szolgáltatásai iránt, és ezek a rétegek a magánszektor (nonprofit és profitorientált) szervezeteihez fordulnak igényeik kielégítése érdekében, külön is megfizetve azok szolgáltatásait. Mindezek miatt a fejlődő országokban a nonprofit szektor várható részesedése az alapfokú oktatásban kicsi, a középfokúban magas, míg a felsőfokú oktatásban ennél kisebb, de még így is számottevő lesz (*James, 1986*).

A kereslet iránti igénnyel kapcsolatban két ellentétes póluson található országot is bemutatott példaként. Japánt, ahol a középfokú- és felsőoktatásban igen jelentős a nonprofit szektor aránya, illetve Svédországot, ahol viszont kicsi a nonprofit szervezetek oktatásban játszott szerepe. Előbbi esetében a rendkívül gyors gazdasági fejlődésben, illetve az uralkodó politikai párt magánszektor preferáló kormányzati politikájában, míg Svédország esetében a szociáldemokrata skandináv jóléti modell társadalom felfogásában – az oktatásra (is) kiterjedő széles körű állami felelősség- és szerepvállalásban vélte felfedezni ennek magyarázatát (*Marklund, 1979; James, 1982; James és Benjamin, 1987*). Japán példája felveti azt a kérdést, hogy a gazdasági fejlődés következményeként szükségszerűen bővül-e a kvázi-közjavak állami, kormányzati előállítása, és ezzel egyidejűleg csökken-e a magánszektor szolgáltatásai iránti kereslet. James erre adott válasza az, hogy „nem”. Az átlagos fogyasztói kereslet ugyanis nőhet úgy is, hogy ezzel nem feltétlenül arányosan növekszik az ilyen javak állami előállítása. Lehetséges ugyanis, hogy a megnövekedett kereslet miatt a kormányzat a finanszírozást átvállalja, de az igények tényleges kielégítését mégsem az állami, hanem a magánszektor szervezetei végzik majd.

Más kutatók *a többletkereslet helyett a kereslet differenciáltságával, és a lakosság kulturális heterogenitásával* magyarázták a nonprofit szektor kialakulását és országokénti nagyságát. Közös kiindulópontjuk az volt, hogy az állam azért sem képes a közjavak iránti összes keresletet kielégíteni, mert a fogyasztók kereslete nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is erősen differenciált. Az állami szektor szolgáltatásait kiegészítő magánszektor ezért várhatóan annál nagyobb lesz: 1. minél heterogénabbak a lakosság kulturális (vallási, nyelvi, etnikai) hovatartozással kapcsolatos preferenciái; 2. minél kevésbé esik egybe a lakossági kulturális sokfélesége és területi eloszlása; 3. minél inkább kénytelen a kormányzat az állami szektor szolgáltatásait uniformizálni; 4. minél kevésbé akarják a társadalmi normákat meghatározó csoportok

saját preferenciáikat másokra rákényszeríteni. James ezzel kapcsolatban szintén az oktatás példáján keresztül igazolta hipotéziseit:

1. A magániskolák leggyakrabban olyan országokban és vagy kontinenseken (pl. az Egyesült Államok, Japán, India, Latin-Amerika) találhatóak meg, ahol igen nagyok a jövedelmi egyenlőtlenségek, és van olyan fogyasztói réteg, akik meg tudják fizetni az átlagosnál lényegesen magasabb szintű oktatási szolgáltatásokat. Az egyes országok vizsgálata során azonban a jövedelmeknél – mint magyarázó változóknál – erősebben hatottak a népesség heterogenitásával, kulturális sokszínűségével kapcsolatos ismérvek, s a magániskolák létrejötte szorosabban függött össze a népesség heterogenitásával, mint a lakossági jövedelmek szóródásával. A kulturális szempontból homogén országokban nincs akkora differenciált kereslet az átlagost jóval meghaladó oktatási szolgáltatások iránt, s az állam által biztosított oktatási rendszer mindenki számára kielégítő lehet (pl. Svédország).

2. A heterogén kulturális összetételű, de földrajzilag nagyjából azonos területen élő népességgel rendelkező országokban (pl. Svájc), a különböző kantonokban a helyi kormányzat által nyújtott szolgáltatások igazodnak a területükön élő lakosság igényeihez, s így meg tudnak felelni az ország egészének kulturális szempontból eltérő, de területileg mégis homogén összetételű népességcsoportjai által támasztott elvárásoknak.

3. A XIX. században az Egyesült Államokban az éppen uralkodó állami asszimilációs ideológia következtében uniformizálni akarták az oktatási rendszert, s ennek megfelelően létrehozták az állami iskolák hálózatát. Erre reagálva azonban az asszimilációra kevésbé hajlamos, de markáns kisebbségi csoportok alternatív ellátó rendszert hoztak létre, s így jött létre például a katolikus magániskolák hálózata, kiegészítve a központi kormányzat centralizált iskolarendszerét.

4. A volt, vagy jelenlegi uralkodó társadalmi csoportok meghatározó befolyásolásának legtisztább példáját Franciaország nyújtja, ahol a XVIII. század végén, a forradalmat követően az egyház korábbi monopóliumát megszüntetni akaró új uralkodó elit megtiltotta, hogy egyházi vagy magán szervezetek lássanak el oktatási tevékenységet.

A kulturális heterogenitásnak a magánszektorra gyakorolt hatását illetően említi továbbá Hollandia és Belgium, India, Malaysia és Izrael példáját, ahol a nagy kulturális (etnika, nyelvi) heterogenitás következtében igen jelentős oktatási tevékenységet ellátó nonprofit szektor jött létre. Mindezek alapján James megállapítja, hogy *a modern ipari társadalmakban nem annyira a többletkereslet, sokkal inkább a kereslet heterogenitása magyarázza a magánszektor, s ezen belül a nonprofit szervezetek szerepvállalását a közjavak és a kvázi-közjavak előállításában (James, 1987).*

James keresleti elméletekkel kapcsolatos **második** kritikai megállapítása szerint a korábbi szerzők kevés figyelmet fordítottak a nonprofitok alapítóinak összetételére és azok motivációira, s nem tulajdonítottak nagy jelentőséget annak, hogy *a nonprofit szervezeteket igen számottevő arányban az egyházak és a különböző ideológiai szervezetek hozzák létre*. A kvázi-közjavakat előállító nonprofitok alapítóinak motivációit illetően három lehetséges indítékot említett:

1. *A profit*. Ilyen esetben a szervezet csak formája szerint nonprofit, az alapítás elsődleges célja azonban a profit megszerzése és szétosztása a szervezet alapítói, vezetősége között. Ez a motívum különösen az olyan országokban (pl. Japán, Kolumbia) lehet erős, ahol bizonyos tevékenységeket, szolgáltatásokat (pl. oktatás) csak nonprofit formában lehet végezni.

2. *A társadalmi megbecsültség, a politikai befolyás növelése*. Az első esetben a szervezet megalapítása vagy nagy összegű adományokkal történő támogatása részben azzal függ össze, hogy az alapítók, adományozók ily módon akarják megalapozni vagy növelni még hiányzó, vagy már meglévő társadalmi presztízsüket, elismertségüket.⁴¹ Jó példája ennek az Egyesült Államok, ahol a létrehozás, vagy annak számottevő elősegítése nem közvetlen anyagi érdekekkel, hanem az adott személy vagy szervezet társadalmi jó hírének növekedésén keresztül a társadalmi tekintély megerősítésével, annak növelésével függ össze. Hasonló a helyzet a politikai befolyás növekedése tekintetében is. Ilyenkor az alapítás látens célja, hogy az alapító a nonprofit szervezet létrehozása révén (pl. iskola, egészségügyi szolgáltatás létrehozása) számottevő befolyást szerezzen a helyi társadalomban, közösségben.

3. *Ideológiai motívum*. James a fenti kettőnél is meghatározóbb alapítói motívumnak tartotta az *ideológiai szándékot*. Ebben az esetben a közvetlen anyagi, vagy nem anyagi célok nem játszanak meghatározó szerepet a nonprofitok létrehozásában, s az alapítók sem magánszemélyek, hanem ideológia szervezetek: szakszervezetek, politikai csoportok, és a különféle egyházak, vallási közösségek. Számukra a nonprofit formában létrehozott és működtetett szervezetek lehetőséget teremtenek arra, hogy támogatóik bázisát kiszélesítsék, befolyásukat megnöveljék. Az általuk alapított nonprofitok *nem egyszerűen az adott tevékenység szolgáltatói, hanem egyidejűleg ideológia-közvetítő, az adott érdekcsoport értékeit átadó intézmények is egyben*.

⁴¹ A külföldi egészségügyi, oktatási, kulturális szervezetek névadása sokszor összekapcsolódik az alapítók személyével.

James az egyházak, vallási közösségek által alapított nonprofitok nagy számára vonatkozóan példaként említette az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, Franciaországban, valamint a Latin-Amerikai és a Közel-Keleti országokban működő nonprofit iskolákat, szociális- és egészségügyi szervezeteket. Véleménye szerint az ideológiai szervezetek alapítók közötti számottevő aránya a nonprofit szektor országokénti méretét és ágazati összetételét is befolyásolta. Megállapítása szerint *azokban az országokban lesz nagyobb a nonprofit szektor, ahol sok az eltérő ideológiai szervezet, míg azokban lesz kisebb, amelyek vallási, politikai és kulturális értelemben homogénebb összetételűek.*

A kínálati oldalra vonatkozó megközelítése meggyőzőbbnek tűnik azt illetően, hogy *miért bizonyos területeken, ágazatokban* (pl. oktatás, egészségügy) *koncentrálódnak, miért nonprofit formában* működnek, illetve *miért vannak más szolgáltatásokhoz képest előnyösebb helyzetben* az egyházak, ideológiai közösségek által létrehozott nonprofitok. Az alapítás célja az egyházak, ideológiai szervezetek által létrehozott szervezetek esetében a társadalmi támogatás elnyerése és biztosítása, ezért logikusnak tekinthető, hogy elsősorban olyan szervezetek létrehozására, olyan szolgáltatások ellátására törekszenek, amelyek lényegesek a lakosság számára. Fontosak, mint például az iskola, ami a szocializáció egyik legfontosabb intézménye, és nélkülözhetetlenek, mint például az egészségügyi ellátás, amire élete során bármikor szüksége lehet az embereknek.

A nonprofit forma választása szinte kézenfekvő az egyházi, ideológia szervezetek esetében, és számos előnnyel is jár számukra. Mivel nem profitmaximalizációra törekszenek, elsődleges céljuk a minél több támogató, hívő megszerzése és megtartása, amihez a nonprofit szervezetek tökéletesen megfelelnek. Továbbá miután létrehozták a szervezetet, több szempontból is *előnyben vannak az adott ágazatban működő többi szolgáltatóhoz képest*: 1. az általuk biztosított szolgáltatásokat és szervezeteket, intézményeket igénybe vevő fogyasztók (ügyfelek) köre részben már eleve adott, mert vallási, ideológiai okokból kötődik hozzájuk; 2. a fogyasztók feltételezhetik, hogy a vallásos, az ideológiailag elkötelezett emberek által irányított szervezetek megbízhatóbbak mint más szolgáltatók, ezért inkább hozzájuk fordulnak mint a profitorientált vagy az állami szervezetekhez; 3. „versenytársaikhoz” képest jobbak az esélyeik az önkéntes munka támogatások, és a pénzügyi adományok elnyerését illetően, s ezért alacsonyabb árakon tudnak szolgáltatásokat biztosítani; 4. más szolgáltatókhoz képest az egyházi nonprofit szervezetek könnyebben tudják előteremteni az alapításhoz szükséges tőkét, hiszen potenciális forrásként mindig mögöttük áll anyaegházuk, vallási közösségük; 5.

gyakran rendelkeznek olyan mértékű politikai befolyással, amely elősegíti, hogy nonprofit szervezeteik számára állami támogatásokat is meg tudjanak szerezni; 6. társadalmilag is elismert nonprofit szervezeteik már korábbi jó hírük révén is biztosak lehetnek abban, hogy a szolgáltatási áraik emelkedését követően is megmaradnak, és lesznek hozzájuk forduló ügyfelek. A fejlődő és fejlett országok oktatási nonprofit szektorát vizsgálva James többváltozós regresszió modellek segítségével empirikusan is tesztelte a keresleti és kínálati tényezőkkel kapcsolatos hipotéziseit, és arra az eredményre jutott, hogy különösen *a kulturális heterogenitás és a vallási indíték volt erős magyarázó tényező a nonprofit szektor országokénti kiterjedtségét és tevékenységi megoszlását illetően (James, 1986).*

James keresleti elméletekkel szemben megfogalmazott **harmadik** kritikája az volt, a nonprofitok és a kormányzatok közötti munkamegosztással kapcsolatban nem veszik figyelembe azt, hogy a nonprofit szervezetek leggyakrabban olyan javakat állítanak elő, amelyek egyaránt kielégíthetnek köz- és magánfogyasztási igényeket, s ezért *a nonprofitok a kvázi-közjavak termelőiként nem a profitorientált piaci, hanem inkább az állami, kormányzati szektorral állnak versenyben.* És bár versenytársai egymásnak, de a finanszírozást illetően a két szektor együttműködése, egymást kiegészítő szerepe a jellemző. Sok országban a nonprofit szervezetek forrásainak legnagyobb hányadát állami, kormányzati szervek biztosítják, ezért fontos kérdés, hogy *a kormányok miért finanszírozzák a nonprofit szervezeteket.*

Vizsgálatai kiterjedtek a nonprofit szervezetek létrehozásával és működtetésével kapcsolatos anyagi források, valamint a nonprofitok és az állam közötti kapcsolat kérdéskörére is.⁴² Úgy vélte, hogy a nonprofit szervezetek elsősorban az olyan relatíve kis tőkeigényű, de munkaerő-intenzív ágazatokban vannak jelen, mint például az oktatás, egészségügy és szociális ellátás. A Japánban és Latin-Amerikában található nonprofit egyetemeken például részben ezzel magyarázható az egyetemek tevékenység szerkezete is: jobban jellemző rájuk a tanítás, mint a kutatás, s a tantárgyi struktúrájukban is inkább a humán, s nem a költséges beruházásokat is igénylő természettudományi tantárgyak a dominánsak.

Teljesen mindegy azonban, hogy kis, vagy magas tőkeigényű tevékenységet végeznek a nonprofitok, az alapítói és működési források megszerzése mindkét esetben komoly problémát jelenthet, s a potenciális finanszírozók köre is meglehetősen korlátozott. Az alapítói tőkét biztosító finanszírozók között említést érdemelnek a

⁴² James ezzel kapcsolatos megállapításai jól adaptálhatók a jelenlegi magyarországi helyzetre is.

nonprofit szervezetekhez (pl. egyesületekhez, kórházakhoz) kötődő alapítványok, az egyházi nonprofitok estében az anyaegyházak, a szervezet leendő alkalmazottai és a különféle magánszemélyek, szervezetek. Habár sokan gondolják azt, hogy a – többnyire jómódúnak is feltételezett – magánszemélyek jelentős mértékben hozzájárulnak a nonprofit szervezetek alapítói és működési költségeihez a valóságban náluk jóval fontosabb szerepet játszanak a működési források biztosításban az állami és kormányzati szervezetek (James, 1982). Más kutatók nemzetközi összehasonlító vizsgálataiból ezzel összhangban szintén az derült ki, hogy egy kiterjedt nonprofit szektor hosszabb távú működéséhez mindenképpen szükség van az állami támogatásokra. Még a magánadományokra és díjbevételekre nagymértékben támaszkodó Egyesült Államokban is igen jelentős a kormányzati támogatások szerepe, a fejlett európai országokban pedig az állami támogatás egyértelműen hozzájárult a nonprofit szektor megerősödéséhez. Neave oktatással kapcsolatos kutatása szerint például minél nagyobb volt az oktatásban a nonprofit szervezetek aránya, annál nagyobb valószínűséggel kaptak a nonprofit oktatási szervezetek állami támogatást (Neave, 1983). Ez az eredmény a különböző országokban eltérő mértékben volt tekinthető a nonprofit szektor pozíciójával összefüggő előzménynek, illetve következménynek. Hollandiában például a kormányzati segítségnyújtás segítette elő a szektor megerősödését (ok), míg Franciaországban és Japánban éppen a nonprofit szektor erős politikai befolyása kényszerítette ki az állami támogatást (okozat).

A kormányzati támogatással kapcsolatban James három kérdést fogalmazott meg: 1. az állam a profitorientált szervezetek helyett miért a nonprofit szervezeteket támogatja? 2. A szolgáltatás „átruházása” helyett az állam miért nem hoz létre kormányzati szervezeteket a közjavak iránti fogyasztói igények kielégítésére? 3. Van-e, és ha igen, milyen az összefüggés az állami finanszírozás és a nonprofit szektor szabályozása között?

James szerint *anyagi* okokból a kormányzat azért lehet érdekelt a nonprofit szervezetek támogatásában, mert *azok (működési- és bér) költségei gyakran kisebbek, mint az azonos tevékenységet ellátó államiaké*. Ebben az esetben a kisebb működtetési és bérköltségek indokolják a nonprofitok támogatását. Az állami szervezetekkel összehasonlítva a nonprofitokra egyrészt nem nehezedik akkora politikai nyomás, hogy (szolgáltatási) díjaikat alacsonyan tartsák, és ezért nagyobb díjbevételekre tehetnek szert. Másodszor, a nagyobb önállóság érdekében a nonprofit szervezetek hajlamosak arra is, hogy a költségek egy részét magukra vállalják, s a nagyobb autonómiáért cserébe lemondanak inkább a haszon egy részéről. A nonprofitoknál alkalmazottak bérköltsége továbbá sokszor kisebb, mint a kormányzati szervezeteknél dolgozóké. Utóbbi oka

egyrészt az, hogy a nonprofitok munkájuk során önkénteseikre is támaszkodhatnak, másrészt az, hogy a náluk dolgozók személyes elkötelezettségük miatt hajlamosabbak munkájukat alacsonyabb bérért is elvégezni.

A pénzügyiek mellet *nem anyagi szempontok* is „ösztönözhetik” a kormányzatot a nonprofit szervezetek támogatására. Ilyen például *a kormányzati politikára erős befolyást gyakorló csoportok hatása*. Ebben az esetben a kormányzat azért támogat egyes nonprofitokat, mert a hatalmon lévő politikai elit számára fontos, hogy megszerezze, vagy megtartsa az adott társadalmi, ideológiai csoportok támogatását. A legkézenfekvőbb példája ennek az egyházak által létrehozott és működtetett nonprofit szervezetek esete. A politikai elit ilyenkor azért támogat – állami forrásokból – egyházi nonprofitokat, mert szüksége van az adott egyház, vagy – gyakrabban – az azzal szoros kapcsolatban álló politikai párt támogatására.

A másik fontos szempont *a nonprofit szervezetekkel kapcsolatos bizalom*. A nonprofit formában működő szolgáltatók a profitorientált szervezetekkel szemben – a korábban már említett profitmaximalizálás hiánya miatt – már eleve előnyösebb helyzetből indulnak az állami támogatások megszerzését illetően. Az információs asszimetriával összefüggésben a kormányzatnak kisebb kockázattal jár – a nehezen ellenőrizhető profitorientált szervezetek helyett – a megbízhatóbbnak tartott nonprofitokat támogatni, vagy őket megbízni a szolgáltatások végrehajtásával. Valószínűbb ugyanis, hogy azok valóban a szükséges mennyiségi növekedés, vagy a minőség javítása érdekében használják fel az állami támogatásokat.

A kormányzati szabályozással kapcsolatos harmadik kérdésének azért van fontos szerepe, mert szorosan összefügg *a nonprofit szervezetek autonómiájával*. Nem mindegy ugyanis, hogy a kormányzati támogatás megszerzése következtében a korábbi állapotnak megfelelően megmarad, vagy csökken a nonprofit szervezetek önállósága, milyen következményei, illetve milyen ára lesz a kormányzati támogatásnak. Egyszerre merül fel kérdésként és hipotézisként, hogy a pénzügyi támogatást finanszírozó állam nem törekszik-e ilyen esetekben a nonprofitok szigorúbb szabályozására, közvetlenül vagy közvetve veszélyeztetve ezzel a nonprofit szektor függetlenségét, rugalmasságát és sokszínűségét. James ezzel kapcsolatos eredményei azt jelzik, hogy: 1. a nonprofitok állami szabályozása a kormányzati finanszírozástól függetlenül is bekövetkezhet; 2. a szektor által kapott állami támogatások növekedése viszont nagy valószínűséggel együtt jár a szektor, a támogatást kapott szervezetek önállóságának csökkenésével.

Az állami támogatást kapott nonprofitokat gyakran kötelezik arra, hogy pénzügyi adataikat, azok felhasználását tételesen is benyújtsák a kormánynak. A szervezeti autonómiát azonban a döntéshozók gyakran akkor is össztársadalmi – az állampolgárok által befizetett adókból finanszírozott támogatások ellenőrzésére vonatkozó jogosultság – érdekekre hivatkozva korlátozzák, amikor arról van szó, hogy a politikusok vagy politikai csoportok hatalmi helyzetbe kerültek a támogatott szervezetekkel szemben, s ezt saját befolyásuk megerősítésére használják fel. Időben az állami beavatkozás már a támogatási döntésekkel egyidejűleg megtörténhet. Japánban például akkor szabályozták részletesen a nonprofit oktatási szervezetek létrehozását, amikor azzal egyidőben bevezették az ilyen iskoláknak nyújtott állami támogatásokat. Gyakoribb azonban az, hogy a nonprofitok először anyagilag válnak függővé a kormányzati támogatástól, és csak ezt követően történnek meg az önállóságukat korlátozó intézkedések (utóidejűség).

Az állami beavatkozás egyaránt érintheti a nonprofit szervezetek működési feltételeit és döntési mechanizmusát. A működési tényezőket illetően a szabályozás kiterjedhet a nonprofit szervezetek által végzett tevékenységek előfeltételeire, és a szolgáltatások „kimeneti” tényezőire is. Mindkettőre jó példák az olyan, nonprofit iskolákkal szemben támasztott követelmények, mint a tanárok száma, munkaideje, képzettsége (input), illetve a tanterv, a vizsgarendszer állami meghatározása (output). Gyakori az is, hogy a könnyebb ellenőrizhetőség, mérhetőség miatt az állam az előfeltételeket szabályozza részletesebben, s ez lehet az oka, hogy James-el ellentétben a kimeneti tényezőket vizsgáló kutatók az állami ellenőrzés hiányára vonatkozó eredményekre jutottak például a szociális szolgáltatások vonatkozásában (*Kramer, 1981*).

A működési feltételek mellett a szabályozás gyakran terjed ki a nonprofit szervezetek döntési rendszerére és vezetőségének összetételére is. Ilyen esetben a támogatáshoz való hozzáférés egyik feltétele az, hogy a nonprofit szervezeteket teljes körű ellátásra kötelezik, mivel így nem diszkriminálhatnak egyes fogyasztókat, nem mérlegelhetik, hogy bizonyos ügyfelek jogosultak-e a szolgáltatásokra vagy sem. A társadalmi ellenőrzésre hivatkozva Hollandiában és Svédországban egyes nonprofit szervezetek csak akkor kaphatnak kormányzati támogatást, ha vezetőségükben a fogyasztók és az alkalmazottak képviselői is részt vesznek és döntéseiket is demokratikus módon hozzák. A közvetlen állami beavatkozásra azonban Franciaország az egyik legjobb példa, ahol a nonprofit iskolák vezetőségének kötelezően tagja az állam képviselője, így biztosítva egyrészt a kormányzati források felhasználásának közvetlen ellenőrzését, másrészt a központi, vagy helyi kormányzati érdekek képviseletét. Összefoglalóan elmondható, hogy az *állami*

támogatásokhoz való hozzáférés érdekében a nonprofitoknak gyakran kell lemondaniuk önállóságuk egy részéről, és szorosabb kormányzati ellenőrzéssel kell szembe nézniük.

3.1.7. A nonprofit szektor érdekcsoportjainak elmélete

A szervezetelmélet eredményeit felhasználva a keresleti és kínálati szempontú elméletek szintézisére törekedett Michael Krashinsky, amikor a nonprofit szervezetekkel kapcsolatos bizalom problémáját összekötötte a keresleti és kínálati oldalon egyaránt megtalálható **érdekcsoportok vizsgálatával**. Krashinsky hiányosnak tartotta a nonprofitokkal kapcsolatos keresleti elméleteket, mert gyakran csak az egyéni fogyasztók igényeire való reagálás szempontjából vizsgálták a nonprofitok létrejöttét. A valóságban azonban a kormányzat is sokszor nonprofit szolgáltatókat bíz meg bizonyos tevékenységek ellátásával, vannak olyan vállalkozók is, akik nonprofit formában végzik tevékenységüket, s vannak olyan nonprofit szervezetek is, amelyek ideológiai motívumok miatt választják a nonprofit formát. Elmélete segítséget nyújt a keresleti és a kínálati oldalon található érdekcsoportok motivációinak jobb megértésére, és jól értelmezhető abból a szempontból is, hogy más szolgáltatókhoz képest a nonprofitok miért alkalmasabbak a különféle érdekeltek igényeinek kielégítésére.

Kiindulási pontja az volt, hogy a különböző állami és forprofit szervezetek, a magánszemélyek – eltérő érdekek alapján –, de egyaránt nonprofit szervezetekhez fordulhatnak igényeik kielégítése érdekében, s a nonprofitok létrejötte részben éppen annak köszönhető, hogy képesek megfelelő értékeket és eredményt termelni az érdekeltek különböző csoportjai számára (*Krashinsky, 1997*). Utóbbiak olyan szereplők, akiknek érdekeltégük van a szervezetben, vagy igénylik a szervezet tevékenységét, és az általuk kapott javak meghaladják a tőlük elvárt hozzájárulási kötelezettségeket. Az érdekeltek lehetnek ún. „belső érdekeltek” (pl. vezetők, munkavállalók és tagok), akik igényt tartanak a szervezet erőforrásaira, és lehetnek ún. „külső érdekeltek” (pl. ügyfelek, a kormányzat, érdekképviselők, a helyi közösségek és a lakosság) akik nem dolgoznak a szervezetnek, nem „tulajdonosok” benne, de igényt mutatnak a szervezet tevékenysége iránt (*Jones, 1995*).

A közgazdaság-tudományi teóriák alapján a különböző érdekeltek között számos konfliktus van, s a nonprofit szervezetekkel kapcsolatban két megközelítés figyelhető meg. Az *első* szerint a nonprofitok más intézményi formáknál alkalmasabbak a különböző igények kielégítésére, mert eredményesebben oldják meg a konfliktusokat, s akkor fejlődnek ki, ha hatékonyabban tudnak biztosítani egy bizonyos árucikket vagy

szolgáltatást, mint más intézményi formák. Az ilyen jellegű megközelítések három irányzat köré csoportosíthatók.

Az első Burton Weisbrod nevéhez köthető, aki a heterogén igények felmerülésével és kielégítetlenségével magyarázta a nonprofitok elterjedését. Ő azt állította, hogy a nonprofit szervezetek feloldják a kormányzati segítségnyújtás korlátait, s a fogyasztók ezért a nonprofitokhoz fordulnak az átlagost meghaladó igényeik kielégítése érdekében. Az állami ellátás kikényszerítése érdekében a fogyasztók is összefoghatnának, de ez időigényes, s nem mindig hatékony. Ráadásul sokak szerint a kormányzati ellátás költségesebb és nem eléggé fogékony a problémákra, s a nagy kormányzati struktúrák az egyéni szabadságot is fenyegethetik. Mindezek miatt a nonprofit szervezetek hatékonyabban tudják maximalizálni a keresleti oldal érdekeltjeinek jólétét.

A második irányzat Henry Hansmann nevéhez köthető, aki a szerződéses kapcsolatok kudarcával, a korábban már ismertetett információs asszimetriával, a nonprofitok iránti nagyobb bizalommal magyarázta a szervezetek létrejöttét. Elmélete jól illik az érdekeltek felőli megközelítésbe. A konfliktus e megközelítés szerint a „tulajdonosok” (belső kínálati oldalú érdekeltek”) és a termékért fizető vásárlók („külső, keresleti oldalú érdekeltek”) között áll fent.⁴³ Hansmann magyarázata alapján a nonprofitok megbízhatóbbak, könnyebben elégítik ki a keresleti oldal érdekeltjeinek az igényeit, és ez indokolja a nonprofit szervezetek iránti igényt.

A harmadik irányzat Ben-Ner nevéhez köthető, aki szerzőtársaival együtt a fogyasztóknak és más érdekelteknek az információs asszimetriát kiküszöbölő, a termékekre és a szervezet ellenőrzésére vonatkozó törekvéssel indokolta a nonprofitok létrejöttét. Ben-Ner szerint a tagok és az adományozók által gyakorolt ellenőrzés jelenti a szervezet létének igazolását, s a tagok és az adományozók egyes érdekcsoportjai meghatározó befolyásra tehetnek szert a szervezet termelésének és árainak kialakításában (*Ben-Ner, 1986*). Ben-Ner és szerzőtársai a közvetlen fogyasztói ellenőrzés alatt állókat „tiszteséges” nonprofitoknak tartották, megkülönböztetve őket a másféle kontroll alatt működőktől (*Ben-Ner és Van Hoomisen, 1989 és 1992; Ben-Ner és Gui, 1993*).

Mindhárom megközelítésben a hangsúly azon van a hangsúly, hogy *keresleti* szempontból a nonprofitok nagyobb mértékben képesek kielégíteni a magánszemélyek igényeit, mint más szervezeti formák. Az igénybe vevők lehetnek olyan magánszemélyek, akik egy családtag számára vásárolnak termékeket és szolgáltatásokat, de lehetnek olyan

⁴³ Ben-Ner és Gui ugyanezen két csoportnak a „kínálati-oldal” érdekeltjei és a „keresleti-oldal” érdekeltjei nevet adta (*Ben-Ner és Gui, 1993*).

adományozók is, akik más, például rászoruló személyeknek vásárolnak árukat. Lehetnek a közjavak fogyasztói, akiknek az igényeit a kormányzat nem tudja hatékonyan kielégíteni, és lehetnek kormányzati szereplők, akik a nonprofitok iránti nagyobb bizalom, a profitérdekeltség hiánya miatt fordulnak hozzájuk. Elvileg a kormányzatok is megtermelhetnék, biztosíthatnák ezeket a javakat, de két tényező is ez ellen szól. Először is a verseny és a teljesítménymutatók hiánya, másodsor az, hogy a nonprofitok egyfajta „szigetelő” réteget biztosíthatnak a kormányzatnak, ha a politikai szempontból potenciálisan rossz döntéseiket át akarják hárítani a szolgáltatás tényleges biztosítójára. Végül érdemes megjegyezni, hogy a termelők maguk is hasznosnak tarthatják a nonprofit szervezetekkel való üzleti kapcsolatot. Sok vállalat (pl. gyógyszergyárak, olajcégek stb.) támogat például nonprofitokat adományokon keresztül presztízs szempontok (pl. társadalmi felelősségvállalás), vagy más gazdasági érdekek miatt, továbbá más szervezeteknek, intézményeknek is érdekükében állhat a közjavak beszerzése a nonprofit szervezetek segítségével (pl. kereskedelmi kamarák).

A keresleti oldal mellett a *kínálati* oldal képviselői is érdekeltek a fenti rendszer fenntartásában. A nonprofitokat irányító vezetők például gyakran a fogyasztók soraiból kerülnek ki, vagy pedig azon szakképzett személyzetből (pl. orvosok, tanárok), akik felismerték, hogy mekkora társadalmi igény van egy adott szervezet szolgáltatásaira. Egy nonprofit szervezet így egyidejűleg elégítheti ki a fogyasztók keresleti, és a saját céljaikat is érvényesítő belső érdekeltek kínálati igényeit.

Vannak olyan megközelítések is, amelyek szerint a nonprofitok alapítói között olyan egyének és intézményi szereplők is vannak, akiknek olyan komplex céljaik vannak, amelyek nem tartalmazzák a profitmaximalizációt. Young például olyan nonprofit vezetői motivációkat említett (pl. pénzszerzés, kreativitás, autonómia stb.) amelyek eltérő sorrendű hierarchiája alapján a vállalkozók más és más területeken igyekeznek elhelyezkedni és céljaikat megvalósítani (*Young, 1981*). Mások ideológiai motívumokra helyezték a hangsúlyt (*James, 1987*), míg megint mások a keresztfinanszírozás céljából létrehozott nonprofitokat hozták fel példaként (*James és Rose-Ackerman, 1986*).

A közgazdasági elméletek *másik irányzata szerint a konfliktusok a nonprofit szervezetekben is fennmaradnak*, és valamilyen más megoldást (pl. kormányzati beavatkozást) igényelnek. Vannak ugyanis olyan vállalkozók, aki visszaélve a nonprofit névvel kihasználják a fogyasztókat, továbbá az is állandóan felmerülő kérdés, hogy nonprofitok valóban hatékonyabban termelnek-e, mint más szolgáltatók. Paradox módon ezek a problémák részben éppen azokból a feltételekből (pl. a profitmaximalizálás hiánya,

a nonprofitok iránti bizalom) származtathatók, amelyekkel a nonprofit forma választása indokolható.

Ezek egy része a *profitszétosztás tilalmával* kapcsolatos. Azáltal, hogy a nonprofitok vezetői és tagjai elfogadják, hogy semmilyen profitot nem sajátíthatnak ki maguknak, hallgatólagosan ahhoz is hozzájárulnak, hogy felhagynak a minőség rontásának és az árak emelésének, vagyis a fogyasztók kihasználásának szándékával. Mindennek azonban az a feltétele, hogy ez kikényszeríthető és ellenőrizhető legyen. Ha a kényszer nem erőteljes és az ellenőrzés gyenge, akkor a nonprofitok előnyei eltűnnek. Egyes szerzők a „forprofitok áruhában” kifejezést használták, amikor azt elemezték, hogy egyes nonprofitok vezetői úgy kerülték meg a profitszétosztás tilalmát, hogy a nonprofit szervezetek bevételeit saját céljaikra fordították (*Steinberg és Gray, 1993*). Mások szerint, ha a kormányzat anyagi támogatást és egyéb előnyöket biztosít a nonprofit szervezeteknek, akkor ez arra ösztönözheti a profitorientált vállalkozókat, hogy nonprofit szervezetnek „álcázzák” magukat (*Krashinsky, 1997*). Hansmann már a 1980-as évek elején figyelmeztetett arra, hogy a nonprofitok egy része a szabályozásokat felhasználva és megkerülve szétosztja bevételének egy részét a nagyobb fizetések és az alkalmazottaknak juttatott egyéb juttatások formájában (*Hansmann, 1980*).⁴⁴

A másik fontos probléma a *hatékonyság* kérdése. A közgazdasági elméletek azt állítják, hogy a profit bevételéhez fűződő tulajdonosi igények hiánya megszüntetheti és korlátozhatja a hatékony termelés iránti ösztönzést. James és Rose-Ackerman szerint a tulajdonosi érdekeltség hiánya a nonprofitoknál bürokratikusabb ellenőrző mechanizmusokhoz és magasabb költséggörbékhez vezethet (*James és Rose-Ackerman, 1986*). További gondokat okozhat, hogy a nonprofitok nem biztos, hogy pontosan azt termelik, amit a fogyasztók eredetileg akarnak. Mivel a profit esetükben nem ösztönző erő, a nonprofit vezetők lassabban reagálhatnak a változó fogyasztói igényekre, így a túl nagy kereslet lehet, hogy várólistákat eredményez majd bizonyos területeken (*Nelson és Krashinsky, 1973*). Ha viszont a nonprofitok vezetői túlértékelik a minőség szerepét, jobb minőségű végterméket termelnek, mint amit a fogyasztók igényelnek (*Newhouse, 1970*). Végül, az is elképzelhető – sőt a gyakorlatban sokszor előfordul –, hogy a keresztfinanszírozás érdekében a nonprofitok a szervezet egyik területén profitot

⁴⁴ Hazai viszonylatban példaként említhetők erre azok a szociális alapítványok, amelyek – törvényesen, de nem mindig etikusan – a befolyt adományok jelentős részét a szervezetük működtetésére fordítják.

termelnek annak érdekében, hogy más tevékenységi területeken önköltség alatti áron tudjanak szolgáltatni.⁴⁵

3.2. Szociológiai elméletek

A célzottan a nonprofit szervezetekre vonatkozó viszonylag sok közgazdaságtudományi megközelítéssel összehasonlítva aránylag kevés szociológiai jellegű elmélet található a szakirodalomban. Ennek oka részben a definíciós problémákkal (mely szervezeti formák és milyen tartalmi sajátosságok alapján tekinthetők nonprofitnak), részben időbeli tényezőkkel függ össze. A nonprofit szervezet, mint fogalmi kategória történetileg kifejezetten újnak nevezhető, bár egyes ma is létező típusai (pl. az egyesületek, az érdekképviselőek, illetve az alapítványok) Európában és a tengeren túl is régi történelmi múlttal rendelkeznek. A nonprofit szektor, a nonprofit szervezetek modern fogalma azonban viszonylag későn, a XIX. század végén alakult ki az Egyesült Államokban, amikor szükségessé vált a magán- és közületi, kormányzati szektor elhatárolása. Működésük alaposabb vizsgálata még ennél is később, a II. Világháborút követően került – az amerikai nonprofit szektor igen gyors gazdasági növekedésének köszönhetően – a tudományos érdeklődés fókuszába. A kutatások megindulása az európai kontinensen még későbbi időszakra tehető, az eddigi legátfogóbb – egységes nemzetközi módszertant alkalmazó – kutatás csak az 1990-es évek legelején kezdődött el (*Salamon-Anheier-List-Toepler-Sokolowski (1999)*).

A nonprofitok szervezetek működését a közgazdasági tézisek elsősorban a kereslet és kínálat, az adományozás motiváció, a különböző szektorok közötti munkamegosztás kérdéskörében tárgyalják. Vizsgálatukban főleg azokra a nonprofit szervezetekre koncentrálnak, amelyek tevékenységében a szolgáltatói szerepkör és az adományozás kérdései a fontosak. A nonprofit szervezetek létrejötte és társadalmi szerepe a szociológiában érthetően más aspektusban merül fel. A velük kapcsolatos megállapítások a társadalmi feltételrendszerre, a nonprofit és civil szervezetek társadalmi szerepére és jelentőségére, valamint az egyes típusok kialakulására és céljaik környezet általi változására fókuszálnak.

⁴⁵ A nonprofitok termékeinek fogyasztói mellett a magántámogatók is hasonló problémákkal kénytelenek szembesülni, amikor meg akarnak bizonyosodni arról, hogy a nonprofitok vezetői valóban az elvárható igényeknek megfelelően termelnek-e.

3.2.1. Egyesületek és korporációk a XIX. századi társadalomtudományokban

Már a *klasszikus társadalomtudományi gondolkodók* munkáiban is számos, a mai nonprofitok egyes típusaival kapcsolatba hozható megállapítást, utalást találhatunk. Az alábbiakban Alexis de Tocqueville egyesülésekkel és társulásokkal, Max Weber egyesületekkel és érdekképviselésekkel, illetve Emile Durkheim szakmai- foglalkoztatási csoportokkal (korporációkkal) kapcsolatos nézeteit fogom bemutatni.

Alexis de Tocqueville több kötetes munkája „*A demokrácia Amerikában*” ma is a politikai szociológia alapművének tekinthető. Az 1835-ben megjelent második, és az öt évvel később megjelent harmadik kötetben a szerző külön fejezetet szentelt a politikai egyesüléseknek és a polgári társulásoknak. Ezeket a mai értelemben vett egyesületeket megkülönböztette céljaik, típusaik, szerveződési szintjeik szerint, a legnagyobb hangsúlyt azonban a demokráciában betöltött szerepükre helyezte. Sokszor idézett megállapítása szerint: ... *”az egyesülés szabadsága a többség zsarnoksága elleni nélkülözhetetlen biztosítékká vált. ... Az egyesülési jog az én szememben csaknem olyan elidegeníthetetlen az emberi természettől, mint az egyéni szabadság. A törvényhozó csak úgy tiporhatja el, ha magát a társadalmat veszi célba.”* ... (Tocqueville, 1983). A politikai célból létrehozott egyesületek és polgári társulások nála a közös érdekek felismerése alapján létrejött szerveződések, melyek úgy biztosítják az önálló cselekvés szabadságát, hogy egyúttal lehetővé teszik a kollektív emberi cselekvést. Biztosítékot nyújtanak a politikai despotizmus, az uralkodói önkény, a zsarnokság ellen.

Az amerikai és európai viszonyok összehasonlítása kapcsán felhívta a figyelmet az egyesülési szabadság eltérő értelmezésére is. Úgy látta, hogy míg a kontinensen a politikai egyesüléseket a többség nevében fellépő „harc” eszköznek tekintik, addig az Egyesült Államokban inkább a kisebbséget alkotó állampolgárok számára az erőforrásokat egyesítő, de békés célú és törvényes eszközöket felhasználó „befolyást” szerezni akaró csoportosulások.⁴⁶ Másképpen megfogalmazva: Európában a politikai egyesüléseket a győzni, míg a tengeren túl a meggyőzni akarás érdekében hozták létre.

Tocqueville elhatárolta egymástól a politikai és polgári célú egyesüléseket, de egyben egymásra hatásukat is vizsgálta. Előbbiek elsődleges célja az állampolgárok védelme a többség korlátlan uralmával, az uralkodói hatalom önkényével szemben, míg utóbbiaké a közös cselekvés valamilyen eszmei, erkölcsi stb. cél érdekében. Nagyon leegyszerűsítve, a

⁴⁶ Tulajdonképpen Tocqueville ezen megállapítása „köszön vissza” a civil társadalom – korábban ismertett – eltérő közép-európai és nyugat-európai értelmezésében (szemben állás az állammal vs. közösségi cselekvés a társadalmi problémák kezelése érdekében).

politikai egyesüléseket inkább valami, vagy valaki ellenében, addig a polgári társulásokat inkább valami érdekében (eszmei, erkölcsi stb. célok) hozták létre. A két társulási forma között kölcsönös, egymás működését elősegítő kapcsolatot feltételezett. Úgy vélte, hogy a polgári társulások megkönnyítik a politikai egyesülések létrejöttét, de egyúttal utóbbiak is elősegítik a polgáriak kialakulását. Érvélese szerint a polgári társulásokba gyakran csak a tagok anyagi kötelezettségvállalásával lehet belépni, és emiatt sokan bizalmatlanok velük szemben. A politikai egyesülések – ahol nincs szüksége anyagi elkötelezettségre – azonban jó példát nyújtanak arra vonatkozóan, hogy egymással társulva hatékonyan és eredményesebben lehet fellépni a közös célok érdekében.

Tocqueville kauzális összefüggést látott a társulások léte és a társadalmi egyenlőség között is. ...”*A demokratikus népeknél ... minden polgár független és gyenge; egymagában szinte semmire sem képes, és egyikük sem tudná kötelezni a hozzá hasonlókat arra, hogy neki segédkezet nyújtsanak. Így hát mind tehetetlenségbe hullanak, ha nem tanulják meg, hogy szabadon segítsenek egymásnak. ... Ha nem tennének szert a köznapi életben való társulás művészetére, maga a civilizáció forogna veszélyben.*”... (Tocqueville, 1983). Az egyesülés lehetősége révén ilyen értelemben a társulások az emberek közötti egyenlőség garanciáját is jelentik a társadalomban.

Figyelemre méltóan liberális gondolatmenetet követett arra vonatkozóan is, hogy milyen szerepe legyen az államnak a társadalmi célok megvalósításában. Egyértelműen elvetette az állam mindenhatóságát hangsúlyozó megközelítéseket, s e helyett inkább a társulások meghatározó szerepe mellett érvelt: ...”*Egy demokratikus nép erkölcsse és műveltsége éppoly nagy veszélyben forogna, mint kereskedelme és ipara, ha a kormány mindenütt átvinné a társulások szerepét. ... A demokratikus országokban a társulás művészete a fő-fő tudomány; az összes többi előrehaladása ennek fejlődésétől függ.*”...

A mai nonprofit szervezetekkel kapcsolatban **Max Weber** munkásságából leginkább az egyesületekre és az érdekképviselőkre vonatkozó egzakt meghatározásait szokták kiemelni, de gondolatmenetét érdemesebb ennél tágabb megközelítésben tárgyalni. *Gazdaság és Társadalom* c. művének első kötetében a mai értelemben vett nonprofit szervezetek alapvető szerveződési formáit határozta meg, amikor megkülönböztette a társadalmi kapcsolat két típusát: „*közösségnek*” nevezve azt, ha a társadalmi cselekvést a résztvevők szubjektíve átértzett (érzelmi-indulati vagy tradicionális) összetartozásán alapuló beállítottsága jellemzi, és „*társulásnak*” nevezve azt, ha a társadalmi cselekvést racionálisan (érték- vagy célracionálisan) motivált érdekkiegyenlítődéson vagy ugyanígy motivált érdekkapcsolódáson alapuló beállítottság jellemzi (Weber, 1987). Előbbiekre

példaként említhetők a közös iskolát támogató öregdiákok, vagy a vallási és ideológiai alapon létrejött nonprofit szerveződések. Utóbbira példák a tagság közös érdekeit, céljait képviselő mai egyesületi és érdekképviseleti formában működő önszerveződések. A két típus közötti vékony határvonalra, illetve annak átjárhatóságára utalt, amikor megjegyezte, hogy a társadalmi kapcsolatok többsége részben közösség-, részben társulás jellegű. Egy tisztán célracionálisan létrehozott szerveződés ugyanis az eredeti szándékolt célt túllépve idővel értékracionálisan is motivált szerveződéssé válhat. Gondoljunk például azokra a társulásként induló nonprofitokra, amelyek eleinte csak az elkülönült tagok képviselete érdekében jöttek létre, de idővel a tagok valódi közösségévé is váltak. A weberi terminológia alapján a mai nonprofit szervezetekre leginkább a cél- és értékracionális cselekvés a jellemző, de előfordulhat az indulati, emocionális cselekvés (pl. tiltakozó tüntetéseken) is.

Az egyesületeket – az intézményekkel párba állítva – olyan szervezetként határozta meg, amelyeknek racionálisan lefektetett tételes rendje van. Megközelítésében a két szervezeti forma közötti különbség viszonylagos. Leginkább abban nyilvánul meg, hogy az intézményeknél a rend kikényszerített, míg az egyesületeknél csak ritkán fordul elő, hogy az a szervezeten kívülállókra is rákényszeríthető. Weber az egyesületekhez képest részletesebben, s nagyobb jelentőséget tulajdonítva tárgyalta az *érdekképviseleteket, hivatásrendeket*. Definíciója szerint ezek olyan képviselő-testületek, amelyekbe a képviselőket nem szabadon választják, hanem bizonyos foglalkozási, azonos rendi vagy osztály hovatartozás szerint. Úgy gondolta, hogy a modern ... *”racionális képviselet nem más, mint érdekképviselők általi képviselet.”*... (Weber, 1987).

A képviselő-testületeket megkülönböztette aszerint, hogy milyen csoportok jutottak képviselethez, illetve aszerint, hogy milyen formában (szavazással vagy kompromisszummal) rendezték vitáikat. Úgy vélte, hogy az érdekképviseletek mindig nagy osztálpártok kialakulása révén jöttek létre. Az ilyen képviseletek létrehozatalának szándéka gyakran összefüggött azzal, hogy bizonyos rétegektől meg akarták vonni a választójogot; vagy nagy tömegeket akartak kizárni oly módon, hogy foglalkozás alapján osztják el a mandátumokat; vagy gazdaságilag fölényben lévő rétegeket akartak kizárni annak révén, hogy csak a formálisan vagyontalanokra korlátozták a választójogot. Véleménye szerint az ilyenfajta képviseletek kizárják annak lehetőségét, hogy a (párt)politikákban kizárólag érdekek működjenek, illetve e testületekre az is jellemző, hogy „vezér nélküliek”. Hivatásos érdekképviselőként ugyanis csak olyan képviselők jöhethetnének számításba, akik idejüket teljes egészében az érdekképviselet szolgálatába

tudnák állítani, a megfelelő háttérrel nem rendelkező rétegek érdekszervezeteiben ezért csak legfeljebb fizetett titkárok léphetnek fel. Végül, fontos megjegyezni azt is, hogy – Durkheimhez hasonlóan – ő is fontos szerepet tulajdonított a hivatásrendi képviselők létrejöttének: ...”*A hivatásrendi képviselő kialakulásának komoly esélyei vannak. Ezek az esélyek a technikai-gazdasági fejlődés stabilizálódásának időszakaiban szerfelett megnőnek, ilyenkor ugyanis e nélkül teljesen ellanyhul, minimálisra csökken a pártélet.*”... (Weber, 1987).

A mai nonprofit szervezetek sajátos típusát képviselő szakmai- és foglalkozási érdekképviselők korabeli ideáltípusai azok a *hivatásrendi csoportok (korporációk)*, melyek **Emile Durkheim** „*Az öngyilkosság*” c. munkájában kaptak kiemelt, de a maitól eltérően értelmezett szerepet. Durkheim úgy vélte, hogy a korporációk olyan szerveződések, amelyek az egyének és az állam közötti közvetítő közegként funkcionálva alkalmasak lesznek majd a társadalmi integráció megteremtésére, mivel a bennük megtestesülő korporatív érdek lehetővé teszi a társadalmi érdekek érvényesülését az egyéni magánérdekekkel szemben (Durkheim, 2003).

A társadalmi élet mindenre kiterjedő állami szabályozása, s a teljes szabályozatlanság anarchiája között számára az egyének és az állam közötti közvetítő közegként funkcionáló hivatásrendek teszik lehetővé a társadalmi szolidaritást. ...”*Az egyetlen megoldás az, ha az államtól függetlenül, de az állam hatása számára elérhető módon létrehozunk olyan kollektív erőkből álló együtteseket, amelyeknek a szabályozó hatása változatosabban érvényesülhet. ... Nincs olyan foglalkozás a társadalomban, amelynek ne volna szüksége erre a szervezetre, és amely alkalmas ne volna rá. Ily módon újra szorosabbra fonódnék, és egész terjedelmében megszilárdulna a társadalmi szövődék, amelynek láncszemei oly vésszesen kilazultak.*”... (Durkheim, 2003).

A francia szociológus megközelítésében a korporáció a gazdaságban funkcionálisan nélkülözhetetlen csoport, amely ...”*egyszerre szolidáris mechanikusan (mert tagjai hasonlóak) és organikusán (mert munkamegosztási funkció szerint alakul tagsága és munkamegosztásos kapcsolatban van más csoportokkal).*”... Olyan társadalmi intézmény, amely egyidejűleg képesek egyesíteni ...”*az egymást kizárni látszó közös tudatot és a hivatási elkötelezettséget, munkamegosztási erkölcsöt*”... (Némedi, 2001). Durkheim értelmezésében a szakmai- foglalkozási alapon létrejövő társadalmi csoportok nemcsak orvosolhatják a társadalomban meglévő anómikus, patológikus jelenségeket, hanem elősegítik a modern társadalmi viszonyok kialakulását is.

3.2.2. A nonprofitok, mint a csoport- és szervezetszociológia szereplői

A nonprofitok a *csoport- és szervezetszociológia* szempontjából nehezen besorolható szerveződések. A csoportszociológia megkülönbözteti az ún. *elsődleges és másodlagos csoportokat* (Cooley, 1969), az elsőbe sorolva az emberek azon kisebb közösségeit, ahol a résztvevőket viszonylag szoros érzelmi kapcsolatok fűzik össze (pl. család, rokonság, baráti közösségek), míg a másodikba sorolva azokat, amelyekben a résztvevők viszonylag rendszeresen találkoznak, de a közöttük lévő kapcsolat kevésbé intenzív, sőt gyakran személytelen (pl. klubok, sportegyesületek). A nonprofit szervezeti formák közül az egyesületek és az érdekképviselői jellegű szervezetek mindkét típusba besorolhatók, attól függően, hogy csoporttagok közötti kapcsolat mennyire szoros vagy intenzív. Az elsőbe tartoznak például azok a szervezetek, amelyeket kisebb baráti társaságok, azonos problémákkal szembesülő szülők (pl. kisebb környezetvédelemmel, fogyatékkal élő gyerekek megsegítésével foglalkozó szervezetek) hoztak létre, és ahol a csoporttagságot nemcsak a közös cél, hanem a már a megalakuláskor is meglévő, illetve a csoport tagjaival a működés során fokozatosan kialakuló érzelmi azonosulás is összetartja. Másodlagos csoportoknak nevezhetők viszont azok a nonprofitok, amelyeket például a magán- és jogi személy tagok érdekeinek képviselője, elősegítése céljából hoztak létre (pl. szakmai és foglalkozási érdekképviselői, közhasznú társaságok), és a tagok közötti érzelmi kötődés nem jellemző, vagy egyáltalán nincs is.

Hasonló a helyzet a nonprofitok, mint „szervezetek” besorolása szempontjából is. A hazai nonprofitok egy része (pl. közalapítványok, közhasznú társaságok) – szemben az informális formákkal – a formális szervezetek közé sorolhatók. Amennyiben azonban a „szervezetet” szigorúan az emberek személytelen kapcsolatain alapuló, hierarchikus keretek között működő, konkrét cél megvalósítása érdekében létrehozott, és a tevékenységét pontosan szabályozott nagyobb csoportjaként definiáljuk bizonyos nonprofit formák esetében (pl. egyesületek) a (formális) szervezetként történő meghatározás már erősen vitatható. Sok olyan egyesület működik ugyanis, amelyekben a csoporttagok között kifejezetten személyes kapcsolatok vannak, s nincsenek hierarchikus alá-és fölérendeltségi viszonyok. A nonprofitok esetében továbbá gyakran tapasztalható a tevékenységi kör változása, átalakulása is. Gondoljunk például azokra a környezetvédelmi és szociális céllal létrehozott egyesületekre, amelyek a folytonosan változó külső feltételrendszer (pl. környezetvédelmi problémák, pályázati feltételek) miatt állandóan kénytelenek tevékenységüket és fellépésüket a megváltozott környezeti tényezőkhöz igazítani, és annak megfelelően módosítani.

A nonprofitok besorolása nem egyértelmű abból a szempontból sem, hogy *bürokratikus*, vagy *nem bürokratikus* szervezeteknek tekinthetők-e. A valóságban csak az adott szervezet céljainak, belső szerkezetének ismeretében sorolhatók egyik vagy másik kategóriába. Anthony Giddens mutatott rá, hogy a szociológusok hajlamosak arra, hogy a modern társadalmakban működő szerveződések kizárólag elsődleges csoportokként vagy bürokratikus szervezetekként vizsgálják. A gyakorlatban azonban sok más átmeneti és különálló szervezeti forma is létezik, amelyek sem az egyik, sem a másik fenti csoportba nem sorolhatók be (*Giddens, 1993*).⁴⁷

Érdeemes végül megemlíteni a szervezetszociológia *institucionalista iskolájának* nonprofit szervezetekre is általánosítható megállapításait. Az irányzat képviselői szerint egyes szervezetek a helyi és kormányzati hatalmi eliteknek alárendelt módon működnek (pl. önkormányzati és kormányzati közalapítványok), míg mások teljes autonómiával végezhetik tevékenységüket. Vannak továbbá olyan szervezetek is, amelyek valójában „önálló életet élnek”, függetlenül az alapítók vagy a szervezet vezetőinek szándékaitól. És végül, de nem utolsó sorban felhívták a figyelmet a környezeti tényezők jelentőségére is. A későbbiekben bemutatandó – és Alain Touraine nevéhez kapcsolható ún. *historicitás* elmélethez hasonlóan – e megközelítés képviselői a szervezeteket a környezetükkel folyamatosan interakcióban álló struktúrában képzelték el. A szervezetek ilyen értelemben állandóan alkalmazkodnak és gyakran kénytelenek rögtönözni annak érdekében, hogy megfeleljenek a folytonosan változó környezeti tényezőknek (pl. a pénzügyi források hozzáférhetőségének, a jogszabályi környezet megváltozásának stb.). Konkrét szervezetekre vonatkozó esettanulmányokban ismertették, hogy a nonprofit szervezeteken belüli folyamatok (pl. az informális csoportok befolyása) és a szervezetekre ható külső tényezők hogyan befolyásolták a szervezetek működését, s változtatták meg azok eredeti célrendszerét (*Messinger, 1955; Seeley, 1957; Perrow, 1961; Zald-Ash, 1966*).⁴⁸

⁴⁷ A nonprofitok szervezetek definíciós kérdésével kapcsolatban itt érdemes röviden kitérni arra is, hogy a köznyelvben és a tudományos életben gyakran helytelenül, egymás szinonimájaként használják a nonprofit szervezet, illetve a nonprofit intézmény fogalmakat. Andorka Rudolf mutatott rá, hogy szociológiai értelemben a szervezetet egy konkrét csoportként, míg az intézményt az emberi tevékenységek bizonyos csoportjára vonatkozó viselkedési normák és értékek együtteseként kell értelmezni (*Andorka, 1997*).

⁴⁸ Jó példája ennek Joseph Gusfield munkája, aki a Keresztény Nők Antialkoholista Egyesületének példáján keresztül mutatta be, hogy az amerikai alkoholtilalom megszűnését követően hogyan változott meg az egyesület teljes célrendszere és működési mechanizmusa. A társadalmi környezet megváltozása miatt tagjai megtartása érdekében a szervezet kénytelen volt feladni korábbi, kizárólag az alkoholfogyasztással szemben megfogalmazott céljait, s átalakult egy, a középosztálybeli erkölcsöket és életmódot bíráló, azt megváltoztatni akaró szervezetté (*Gusfield, 1955*).

3.2.3. A nonprofit szervezetek létrejöttével kapcsolatos szociológiai elméletek

A szociológia hatalmi- és társadalmi struktúrák átalakulásával összefüggő megállapításai a nonprofit szervezetek létrejöttével és társadalmi szerepével is kapcsolatba hozható megközelítések, és összekapcsolhatók egyes közgazdaságtani teóriákkal. A közgazdaságtan heterogenitás és bizalomelméleteivel köthetők össze például az állami túlterheltségre és a legitimációs válságra vonatkozó szociológiai megközelítések.

A XX. század utolsó évtizedeiben a nyugat-európai országokban számos jele mutatkozott annak, hogy az állampolgárok kiábrándultak a hagyományos pártpolitikákból és megváltoztak a választói magatartás- és politikai aktivitás korábbi mintái. A gazdasági növekedés lassulása miatt a kormányzatok egyre kevésbé tudták betartani választási ígéreteiket, a kormányzati és gazdasági szereplők, sőt az állampolgárok részéről is növekedett a kétely a jóléti államok hatékonyságát illetően. A fenti jelenségekre adott társadalomtudományi válaszok két elméleti irányzat köré csoportosíthatók. Az *állami túlterheltség elmélete* szerint a kormányzatok a növekvő társadalmi igények miatt olyan feladatokat és szolgáltatásokat vállaltak- és finanszíroztak, amelyeket egyre kevésbé tudtak hatékonyan kielégíteni. A nagy kormányzati szervezetek a növekvő tehetetlenségi erejük miatt egyre kevésbé tudtak megfelelni a társadalmi igényeknek, s az állami kiadások mértéke meghaladta a bevételeket. A politikai pártok olyan ígéretekkel álltak a választók elé, amelyek biztosításához hiányoztak a megfelelő erőforrások, s mindezek miatt a választók egyre inkább kiábrándultak a hagyományos kormányzati- és pártpolitikákból (*Etzioni-Halevy, 1983*).

A *legitimációs válság elméletének* képviselői ugyanakkor abból indultak ki, hogy a gazdasági életbe történő állami beavatkozásra és a jóléti szolgáltatások finanszírozására szükség van a társadalom és a gazdaság stabilitásának megőrzése érdekében. Ennek oka, egyrészt az, hogy a gazdaság bizonytalanná válhat egy olyan környezetben ahol a társadalmi szükségletek kielégítése túlságosan is nagymértékben függ a piaci szerveződések által kielégített javaktól és szolgáltatásoktól. Másrészt, a kormányzatoknak olyan társadalmi igényeket (pl. egészségügyi- és szociális ellátás, infrastruktúra fejlesztése) is ki kell elégíteniük, amelyeket a magánvállalatok az elégséges profit hiánya miatt nem szívesen vállalnak fel. Az államnak így egyre több feladatot kell ellátnia, ugyanakkor az ezekhez szükséges anyagi forrásokat döntően az adófizető magánszemélyek és piaci vállalkozások biztosítják. A kormányzatok így egymással ellentétes követelmények és érdekek csapdájába kerülnek, s ez egyre nagyobb nehézséget jelent számukra. A politikai pártok, s különösen a jelentősebb állami szerepvállalást

hangoztatók egyre kevésbé lesznek képesek ígéreteiket beváltani, s mindez a társadalmi támogatás csökkenéséhez, s végül legitimációs válsághoz vezethet (*Habermas, 1993; Offe, 1985*).

A nonprofit szervezetek létrejötte szempontjából mindkét teória jól használható. Az elsőtől – a közgazdaságtan heterogenitáselméletével összhangban – levezethető, hogy az állam túlterheltsége miatt az elégedetlen fogyasztók igényeik kielégítése érdekében más – piaci vagy nonprofit – szolgáltatókhoz fordulnak reziduális és többletkeresletük kielégítése érdekében. A második megközelítés a közgazdaságtan szerződéses kapcsolatok kudarcának és a fogyasztói ellenőrzés elméleteivel kapcsolható össze. A legitimációs válság következtében ugyanis feltételezhető, hogy az állami, kormányzati szervezetekkel szembeni bizalom csökkenése miatt a fogyasztók szintén inkább piaci vagy nonprofit szolgáltatókhoz fordulnak, s ilyenkor a nonprofitok által a fogyasztóknak nyújtott nagyobb – vélt vagy valós – védelem miatt előnyösebb helyzetbe kerülhetnek a többi szolgáltatóhoz képest.

A nonprofitok bizonyos típusainak szervezetfejlődése szempontjából jól értelmezhetők Neil Smelser és Charles Tilly *társadalmi mozgalmak létrejöttével* kapcsolatos megközelítései is. Megállapításaik felhasználhatók a nonprofitok létrejöttének magyarázó tényezőiként, számos egyesületi és érdekképviselői nonprofit esetben kimutathatók az általuk leírt, bár sorrendileg eltérő fejlődési szakaszok.

Smelser a kollektív cselekvés, illetve a társadalmi mozgalmak létrejöttének hat feltételét különböztette meg: strukturális lehetőség; strukturális feszültség; általánosított meggyőződések elterjedése; ún. kiváltó tényezők megléte; szervezett csoport; a társadalmi ellenőrzés mechanizmusa (*Smelser, 1963*). *Strukturális lehetőség* alatt azokat a társadalmi-környezeti viszonyokat értette, amelyek elősegítik és lehetővé teszik a társadalmi mozgalmak megjelenését. Ilyen feltételként említhető például a keresleti-kínálati viszonyok kielégítetlensége, a hatalmi intézményrendszer megváltozása, amelyek egyrészt igényt, másrészt cselekvési lehetőséget teremtenek a társadalmi mozgalmak működéséhez. Ezek a lehetőségek elősegítik a társadalmi mozgalmak kialakulását, de nem elegendők azok tényleges megalakulásához. Ennek teljesüléséhez egy további feltétel a *strukturális feszültség* is szükséges. Ez alatt azokat a viszonyokat értette, amelyek egymásnak ellentmondó célokat és érdekeket hoznak létre a társadalmon belül. A problémák feszültséget idéznek elő a társadalomban, s egyfajta ingerként kiváltják a kollektív cselekvést. Gondoljunk itt azokra a szerveződésekre, amelyek a társadalmi egyenlőség (pl. nők és férfiak, etnikai csoportok, fogyatékkal élők jogai), vagy a társadalmi környezet (pl.

ipari fejlődés vs. környezetvédelem) érdekeinek védelmében hoztak és hoznak létre csoportosulásokat, vagy formális szervezeteket.

A harmadik feltétel az *általánosított meggyőződések* elterjedése. Smelser ezalatt azt értette, hogy a mozgalmak meghatározott eszmék (pl. társadalmi szolidaritás) hatása alatt és azokat felhasználva formálódnak ki. Ezek megfelelő ideológia alapot biztosítanak a mozgalom követőinek, s egyfajta követendő célként, „iránytűként” szolgálnak a cselekvők számára. Példaként említhetők erre a nők egyenlő jogait és a munkavállalók érdekeit képviselő mozgalmak. Előbbiek a nemek közötti egyenlőség, utóbbiak az önszerveződés szabadságának általános eszméit felhasználva léptek fel a társadalmi viszonyok jobbítása, megváltoztatása érdekében. A negyedik feltétel az ún. *kiváltó tényezők* megléte. Ezek olyan konkrét társadalmi események, amelyek közvetlenül váltják ki a kollektív cselekvők fellépését. E tényezők köre rendkívül változatos. Éppúgy ide tartozhat a természeti környezetet megváltoztató gát megépítése, mint egy sokak számára hátrányos törvénytervezet benyújtása, vagy például bizonyos társadalmi csoportok jogainak korlátozása.

A fenti négy feltétel azonban nem feltétlenül eredményezi mozgalmak kialakulását. Ehhez szükséges még egy olyan *szervezett csoport* is, amely részvételre ösztönözve az embereket megszervezi és „működteti” a mozgalmat. A társadalmi mozgalmak kifejlődését és lehetőségeit végül nagyban befolyásolja a *társadalmi ellenőrzés mechanizmusa* is. Ez alatt a mozgalom fellépésére adott hatalmi, kormányzati viselkedési módokat, módszereket kell érteni. A mindenkori hatalom ugyanis tűrheti, tilthatja, sőt integrálhatja is egy mozgalom követeléseit. A hatalmi reakció egyaránt lehet békés és erőszakos, a tényleges „válasz” az aktuális társadalmi feltételrendszer függvényében alakul és módosul. Egy társadalmi mozgalom fennmaradásához és aktív működéshez a fentiekén túl további összetevők is szükségesek lehetnek. A vezetők és a résztvevők közötti rendszeres kommunikáció, bizonyos anyagi és tárgyi erőforrások biztosítása egyaránt befolyásolhatja, hogy a mozgalomként induló szerveződések a továbbiakban hogyan tudják céljaikat megvalósítani, tagjaikat megszervezni (*Smelser, 1963*).

Smelser téziseit több tekintetben is kritizálni lehet. Egyrészt, a szerző az egyes tényezőket hierarchikus módon képzelte el, pedig a valóságban ezek nem mindig sorrendben követik egymást. Egy jól szervezett csoport például már akkor társadalmi mozgalmakat szervezhet, és kollektív cselekvésre ösztönözhet másokat, mikor a strukturális feszültség még csak nagyon kevés emberben tudatosult (pl. a korai globalizációellenes csoportok). Az általánosított meggyőződések elterjedtsége, ideológiai

alátámasztottsága sem mindig feltétlenül szükséges a kollektív cselekvés előidézéséhez. Konkrét társadalmi események (pl. politikai, környezetvédelmi vagy etnikai feszültségek) ugyanis spontán módon is megnyilvánulhatnak, s kiválthatnak tömegdemonstrációkat előidézve későbbi társadalmi mozgalmak létrejöttét. Smelser elméletének legnagyobb problémája azonban az, hogy a társadalmi mozgalmakat valamilyen konkrét társadalmi helyzetre adott tudatos társadalmi válaszként értelmezte, s kevésbé vette figyelembe a spontán, és kevésbé tudatos kollektív cselekvés lehetőségeit. A fentiek ellenére megállapításai jól értelmezhetők és hasznosíthatók a nonprofit szervezetek létrejöttének magyarázó tényezőiként, számos egyesületi és érdekképviselői nonprofit esetében kimutathatók az általa jellemzett, bár sorrendileg gyakran eltérő fejlődési szakaszok.

Charles Tilly *tiltakozási elméletében* a kollektív cselekvés négy szükséges alkotóelemét különböztette meg. 1. A részt vevő csoport megszervezése. 2. A mozgósítás. Ennek során a csoport megszerzi a cselekvés végrehajtásához szükséges tárgyi, anyagi erőforrásokat. 3. A részt vevők közös érdekei. Ez alatt azt értette, hogy az adott csoportban kialakulnak és tudatosulnak a kollektív cselekvés révén megszerezhető előnyök és a cselekvés következtében előálló hátrányok. 4. Alkalm. Ez alatt olyan, gyakran a véletlennel is összefüggő társadalmi helyzetet értett, amely lehetővé teszi a közös cselekvés végrehajtását (Tilly, 1978).

Tilly szerint akkor jönnek létre társadalmi mozgalmak, amikor az előbbi feltételek fennállnak, és az embereknek vagy azok csoportjainak nincsenek meg az intézményes eszközei, hogy véleményüket hatékonyan képviseljék vagy a kormányzat megakadályozza őket szükségleteik kielégítésében. Az erre válaszul kialakuló kollektív cselekvés típusai a történeti és kulturális feltételrendszerrel függően rendkívül változatosak. Ide tartozhat a békés demonstráció éppúgy, mint egy az érdekeiket képviselő szervezet létrehozása, sőt az erőszakos fellépés is. Habár a szerző a forradalmakkal kapcsolatos kollektív cselekvésre vonatkozóan állítja fel téziseit, teóriája a nonprofitok egyesületi és érdekképviselői formában létrejött szervezetei esetében értelmezhető. Az általa leírt alkotóelemek első három összetevőjét sokszor megtalálhatjuk az egyesületek és érdekképviselői létrejöttének vizsgálatakor. Különbség legfeljebb a sorrendben van: a közös érdekek artikulálása ugyanis gyakran megelőzi a nonprofit szervezetek tagjainak megszerveződését és a működéshez szükséges erőforrások megszerzését.

A nonprofit szervezetek létrejöttével kapcsolatban említenem kell még három szintén jól használható teoretikus megközelítést. Az elsőt James Davies dolgozta ki a 60-as évek elején *a relatív deprivációval összefüggő társadalmi tiltakozással* kapcsolatban. Lényege,

hogy a társadalmi tiltakozás gyakran nem az élet- és hatalmi körülmények legrosszabb, legnehezebb időszakaiban tör felszínre, hanem sokszor az életfeltételek javulásakor. A legnagyobb nyomorban vagy diktatúrákban élők körülményeiket sokszor beletörődéssel, csendes lemondással tűrik. Életszínvonaluk emelkedésével azonban elvárásaik is megnövekednek, s ha tényleges életkörülményeik javulása lelassul, a növekvő várakozások miatt kialakul a tiltakozásra való hajlam. A tiltakozás oka ezért végeredményben nem az abszolút, hanem a relatív depriváció, mikor a tényleges és az elvárt viszonyok között feszültség alakul ki (Davies, 1962).

A társadalmi feltételrendszer vizsgálata helyett Alain Touraine **a mozgalmak céljainak megértését és változását** helyezte elemzése fókuszába. Arra keresett magyarázatot, hogy a mozgalmak céljai hogyan módosulnak az eltérő nézeteket valló csoportok hatására. Kiindulópontja szerint a modern társadalmakra egy ún. „historicitásnak” nevezett szemléletmód jellemző, s a társadalmi folyamatok megismerésének segítségével lehetőség nyílik a társadalmi létfeltételek átalakítására. Megközelítésében a társadalmi mozgalmak ezért nem a társadalmi differenciáltságra és problémákra adott irracionális válaszok, hanem olyan entitások, amelyek együtt fejlődnek ki azokkal a nézetekkel és stratégiákkal, amelyek a megszüntetés módjaira vonatkoznak. Minden társadalmi mozgalom esetében vannak olyan célok és érdekek, amelyek mellett, és vannak olyan nézetek és intézmények, amelyek ellen fellép. A társadalmi mozgalmak ily módon a már létező szervezetekkel és problémákkal, gyakran rivális csoportokkal tudatosan szembehelyezkedve jönnek létre. Célrendszerük és aktivitásuk a mindenkori társadalmi kontextusnak megfelelően folyamatosan változik. Fejlődésük során a fennálló viszonyokat folyamatosan újraértelmezik és a rivális csoportokkal együtt kölcsönösen újrameghatározzák. Példaként a nőmozgalmakat említette, amelyek (pl. választójogot követelve) nemcsak a férfiak által uralt intézményrendszer ellen léptek fel, hanem egyúttal befolyásolták a férfiak gondolkodásmódját is. Utóbbiak szemléletmódváltozása aztán a nőmozgalmak céljait, aktivitását és módszereit is megváltoztatta. A társadalmi mozgalmak fejlődése és működése ezért egyfajta hatás-kölcsönhatás folyamatként jellemezhető, amely a mindenkori kontextus alapján állandóan változik.

Touraine szerint a társadalmi mozgalmakat olyan összefüggésrendszerekben kell vizsgálni, melyet ő cselekvési mezőknek nevezett. Ezt egyfajta társadalmi térként és egyúttal a részt vevők közötti kapcsolatként értelmezhetjük, amely a mozgalom és azon tényezők között létezik, melyekkel szemben a mozgalom fellép. A cselekvési mezőkben történő kölcsönös értelmezés és artikuláció vezethet el azoknak a feltételeknek a

megváltozásához, amelyek érdekében vagy ellen a mozgalom fellép. Attól függően, hogy mennyire sikeresen vagy sikertelenül alakul a célok és érdekek „egyeztetése”, egy társadalmi mozgalom felbomolhat, formális szervezetté alakulhat, vagy bizonyos csoportok kiválásával akár egy új mozgalom is kifejlődhet (*Touraine, 1977, 1981*).

Végül, röviden szeretnék kitérni arra is, hogy a nonprofit szervezetek iránt a XX. század végén és a XXI. század elején megnyilvánuló fokozott érdeklődést, konkrétan létrejöttüket és a társadalmi interakcióban betöltött szerepüket lehetséges egy elvontabb megközelítésben is tárgyalni. A legújabb kori társadalmi rendszerekre a kutatók változatos elnevezéseket használnak: posztindusztriális, információs, tudás alapú, posztmodern társadalmak. A különböző elnevezések és az eltérő jövőképek ellenére azonban a leírásoknak mégis van egy többé-kevésbé közös vonásuk. Egyetértenek abban, hogy az emberek életmódja, életkörülményei, gondolkodásmódja jelentősen megváltozott, sok társadalomra a nagymértékű individualizáció a jellemző. A különböző „befolyásoló csatornákon” keresztül az embereket személyiségük önkiteljesítésére, sokszínűsége ösztönzi, miközben sokan a hagyományos közösségek és kötelékek meglazulásának veszélyeire is felhívják a figyelmet. A társadalmi szolidaritás, a társadalmi integráció fogalmának megújuló népszerűsége, az ökológiai és a globalizációs kérdések előtérbe kerülése jelzik, hogy ma is számos olyan probléma van, melyekkel mikro és makroszinten egyaránt szembe kell néznie, akár a kisebb közösségeknek, akár a nagyobb társadalmi formációknak. A civil jellegű nonprofit önszerveződéseket ezért, egyfajta cselekvési és interakciós csatornaként kell értelmeznünk, amelyek folyamatosan megújulva, magukat és környezetüket is folyamatosan újraértelmezik és befolyásolják, s nemcsak teret nyújtanak az egyének önkiteljesítésére, hanem egyúttal fontos közvetítő csatornák is az egyének, azok kisebb csoportjai, valamint a társadalom alrendszerei között.

3.2.4. A nonprofit szervezetek és a társadalmi tőke

A nonprofit szervezetek a fenti értelemben az emberek közötti kapcsolatok interakciós terei, s norma, érték, kultúra közvetítő funkciójuk is van. A nonprofit szervezetek ezért vizsgálhatók úgy is, mint *a társadalmi tőkével és a társadalmi integrációval* kapcsolatban álló társadalmi entitások. Egyaránt lehetnek a társadalmi tőke mérőeszközei, annak kifejezői és közvetítői is.

Mint korábban utaltam rá a nonprofit szervezeti tagság volt a társadalmi tőke egyik mérőeszköze és egyben kifejeződési formája Robert D. Putnam kutatásában, melyben a szerző a civil elkötelezettséget az egyesületekben történő részvétellel, az ott eltöltött idő

változásával mérte. Putnam szerint a társadalmi tőke közjóság, kollektív ismérv. Éppúgy bele tartoznak az egyének közötti kapcsolatok, a szoros társadalmi kapcsolatháló, mint az erős civil szervezetek, valamint a kölcsönösség, a szolidaritás és a bizalom ezen alapuló normái. Külön is felhívta a figyelmet arra, hogy a társadalmi tőke szorosan összekapcsolódik a „civil kurázi” fogalmával, ami sokkal hatékonyabb, ha a kölcsönös társadalmi kapcsolatok sűrű hálózatába ágyazódik (Putnam, 1995).⁴⁹

Pierre Bourdieu alapján viszont a nonprofit szervezetek a társadalmi tőke *hordozói, közvetítői*. Ha a társadalmi tőke azokat az erőfeszítéseket foglalja magába, amelyeket az egyének a társadalmi kapcsolatháló kialakítása céljából kifejtnek (Bourdieu 1997), akkor az alapítványok kuratóriumi tisztségének betöltése, az egyesületek munkájában történő részvétel révén az érintettek erősíthetik társadalmi státusukat, sőt ez lehetővé teszi számukra különböző tőkefajtáik kifejezését és konvertálását is.⁵⁰

A társadalmi tőke kutatói közül James S. Coleman is fontos jelentőséget tulajdonított a társadalmi (nonprofit) szervezeteknek a társadalmi tőke biztosításában és fenntartásában. Értelmezésében a társadalmi tőke erőforrásként hasznosítható kapcsolatrendszer, amelynek három alaptípusa: a kötelezettségek és az elvárások, az információs csatornák, valamint a normák és a szankciók. A társadalmi tőke megteremtésének, megőrzésének és megváltozásának feltételeit a kapcsolatháló zártságát és stabilitását biztosító társadalomszerkezeti sajátosságok, az ideológiák és a társadalmi szervezetek alkotják. Coleman szerint társadalmi tőkét alkothatnak a hatalmi viszonyok, valamint a kisajátítható és szándékosan kialakított szervezetek is (Coleman, 1988, 1990).

Mindenképpen említést érdemel Michael Woolcock megközelítése is, aki három, a társadalmi tőkével kapcsolatos irányzatot különített el. Az első a mikro-közösségek (pl. nonprofitok) és a makro-intézmények kapcsolatára, a második pedig a tőke forrásaira (pl. társadalmi kapcsolatháló) koncentrált. A harmadik lényegében elutasítja a definíciós kényszert, és nagyon leegyszerűsítve azt tekinti társadalmi tőkének, amit az e témával foglalkozók annak gondolnak. Woolcock általános definíciója szerint a társadalmi tőke azokra a normákra és kapcsolathálózatokra vonatkozik, amelyek elősegítik a kollektív cselekvést. Úgy értelmezte a társadalmi tőkét, mint egy olyan attribútumot, amely

⁴⁹ Hazai viszonylatban gondoljunk például Zengő-hegy esetére, amikor a különböző környezetvédelmi szervezetek és a helyi lakosság együttes összefogása akadályozta meg a rádiólokátor-állomás felépítését.

⁵⁰ Egy 2000-ben végzett kutatás szerint az 1998-ban megválasztott parlamenti képviselők 51 és a polgármesterek 27%-a volt tagja legalább egy alapítvány kuratóriumának (Bocz, 2000).

egyaránt elősegíti a társadalmi fejlődés mikéntjének (hogyanjának) és következményeinek (eredményének) jobb megértését (*Woolcock 2000*).

Még tágabb értelemben vizsgálva a nonprofitok egyes típusai a társadalmi integráció egyik fontos intézményeként, a rendszerintegrációs mechanizmusok közvetítő közegeként is értelmezhetők. Anthony Giddens David Lockwood társadalmi és rendszerintegrációs elméletét továbbfejlesztve az integráció két típusát különböztette meg. Az egyiket, melyet ő „társadalmi integrációnak” nevez a hasonló értékekkel, szocializációval rendelkező egyének direkt interakcióján alapul, s nélkülözhetetlen hozzá az egyének közvetlen jelenléte, az egymás iránti bizalom, valamint a kapcsolatok időnkénti megerősítése. Az integráció másik formája a „rendszerintegráció”. Az egység itt a különböző társadalmi rétegek, csoportok, közösségek között, a különböző intézmények, egyesületek szervezésével a hosszú távú érdekek mentén jön létre (*Giddens, 1984*).

3.2.5. A nonprofit szervezetek egyes típusaival összefüggő szociológiai megközelítések

A nonprofitokkal kapcsolatban említést érdemelnek a nonprofit szervezetek meghatározott típusainak működését vizsgáló megközelítések is. A nonprofitok sajátos csoportjainak tekinthetők például az „önsegélyező csoportok és önkéntes társulások”, amelyek élesen elkülöníthetők a bürokratikus szervezetektől.

Az *önsegélyező* szerveződések alapítói többnyire hasonló helyzetű emberek, akik azonos problémákkal szembesülve közös érdekeik érvényesítése céljából hozzák azokat létre. E csoportok nem hierarchikusan szerveződnek és nincsenek meg bennük a bürokratikus szervezetekre jellemző merev pozíciók sem. A csoport összetartó ereje valamilyen erkölcsi eszme, tágabb értelemben egyfajta közös gondolkodásmód, idea. Tagságuk változó, nagymértékben támaszkodnak adományokra és tagdíjakra, nincsenek állandó és rendszeres bevételi forrásaik. Fizetett foglalkoztatottjaik általában nincsenek, vagy ha vannak is, azok keresete jóval kisebb, mint a más szervezeteknél dolgozóké. Anthony Giddens szerint e csoportok két fő jellegzetessége a *kapcsolathálók kiépítése és a célirányultság*. Előbbi azt jelenti, hogy a tagok folyamatosan kommunikálva megosztják egymással információikat és tapasztalataikat. A célirányultság pedig arra utal, hogy a csoport egyaránt igyekszik befolyásolni a tagok és mások attitűdjeit, tevékenységüket a közös cél érdekében folyamatosan igyekeznek összehangolni (*Giddens, 1993*).

Az *önsegélyező* csoportok általában a bürokratikus szervezetek mellett – ritkábban azok ellenében – jönnek létre. Előfordulhat azonban az is, hogy egy *önsegélyező* csoport a szervezeti átalakulás révén formális szervezetté válik, s létrejönnek a bürokratikus

szervezetekre jellemző strukturális és hierarchikus viszonyok. Giddens önszegélyező csoportokra vonatkozó leírása magyarázatot adhat sok szociális és egészségügyi (pl. a sérültek, a nagy családok megsegítésével foglalkozó, illetve a mentálhigiénés), valamint egyes környezetvédelmi és vallási nonprofit megalapítására és szervezetfejlődésére. A nonprofitok jelentős hányadát kitevő egyesületek, társadalmi szervezetek és érdekképviselők egy része gyakran különféle mozgalmak formális szervezetté alakulása révén jött létre. A továbbiakban a tiltakozó és társadalmi mozgalmakkal, a munkavállalói érdekképviselőkkel és a különféle érdekcsoportokkal kapcsolatos társadalomtudományi megközelítéseket mutatom be.

A szociológia a különféle *tiltakozó és társadalmi mozgalmakat* a nem intézményesült politikai tevékenységet folytató csoportosulásokhoz sorolja. A tiltakozó mozgalmak jellemzője, hogy eleinte – a térben és időben aktuális – törvényesség határán, sokszor a fennálló hatalommal szemben fejtették ki tevékenységüket, és gyakran váltották ki a mindenkori politikai hatalom válaszlépéseit. A kormányzati reakciók a tiltakozás figyelmen kívül hagyásától, az erőszak alkalmazásáig, a követelések hivatalos politikai programokba integrálásáig terjedhetnek. A *társadalmi mozgalmakkal* kapcsolatban, a szakirodalomban többféle meghatározást is használnak, s ez érthető is, ha figyelembe vesszük, hogy az egyes mozgalmak társadalmi bázisa, szervezettsége és fellépése is igen eltérő térben és időben egyaránt. Általánosságban a társadalmi mozgalmak olyan szerveződéseként határozhatók meg, amelyeket valamilyen közös érdek és/vagy cél megvalósítására, a már kialakult intézmények szféráján kívül, de kollektív cselekvés révén hoztak létre (*Eyermann-Jamison, 1991*).

Velük kapcsolatban a fentiekől némileg eltérő definíciót fogalmazott meg Joachim Raschke német politológus, aki a társadalmi mozgalmakat olyan mozgósításon alapuló kollektív cselekvőkként definiálta, amelyek meghatározott folyamatossággal és tartóssággal rendelkeznek, magas szimbolikus integráció és csekély szerepspecifikálódás alapján állnak, és változatos szervezeti és cselekvési formákban követik azon céljukat, hogy alapvető társadalmi változásokat vigyenek véghez, vagy a már végbement változásokat visszafordítsák (*Raschke, 1985*).

Az eltérő fogalomértelmezések miatt nem érdektelen röviden áttekinteni a társadalmi mozgalmak *történeti jelentésváltozásait*. A XIX. század első felében főleg azok, a művelt rétegek által vezetett demokratikus, liberális és nemzeti mozgalmak sorolhatók közéjük, amelyek az alkotmányos népképviselők, az egyéni autonómia, illetve a nemzeti függetlenség érdekében fejtették ki véleményüket. Az ipari társadalom korában viszont

már azok a tömegmozgalmak is idetartoztak, amelyek prototípusát a munkásmozgalmak jelentették. E tömegmozgalmak egyik sajátossága az volt, hogy gyakran ideológiai alapon szerveződtek. Fontos megemlíteni, hogy a társadalmi mozgalmak és a formális szervezetek közötti határok képlékenyek, a társadalmi mozgalomként induló csoportosulások – hasonlóan az önszerveződő csoportokhoz – a későbbiekben sokszor váltak bürokratikus szervezetté. A különféle mozgalmak tevékenységüknek és céljaiknak megfelelően más-más szervezeti formákat hoztak létre: a politikai követeléseket megfogalmazók munkáspártokat, a gazdasági követeléseket hangoztatók szakszervezeteket és érdekképviselőket, a szociális ellátást előtérbe helyezők betegsegélyező- és biztosító egyesületeket, míg a szabadidős és kulturális tevékenységek fontosságát hangsúlyozók olvasóköroket, dalárdákat, szabadidős egyesületeket.

A XX. század elején létrejött ún. totalitárius mozgalmak (pl. a nemzetiszocialisták, a fasiszták, a kommunisták) eleinte a parlamentarizmus megszüntetését, valamilyen diktatórikus hatalmi forma létrehozatalát tűzték ki célul, szervezetileg pedig az erős centralizáció és az erőszakos megmozdulások jellemezték őket. A XX. század második felében a szakszervezetek és a politikai pártok szabad megalapításának lehetősége miatt – legalábbis a demokratikus berendezkedésű országokban – a klasszikus értelemben vett politikai mozgalmak meghatározó szerepe lényegesen csökkent. Az 1960-as éveket – mikor a diákmovalmak élték fénykorukat – követően, az újonnan létrehozott mozgalmakat „új” és/vagy „alternatív” névvel illették. Ezek már nem a politikai rendszer átalakulását, hanem gyakran kívánatosnak tartott életforma „stílusokat” (pl. természet- és környezetvédelem, vegetáriánus életforma stb.) és/vagy globális elvárásokat (pl. béke) helyeztek a tevékenységük fókuszába (*Bihari-Pokol, 1992*). Az 1970-es és 1980-as évektől kezdődően további, leginkább a globalizációval és meghatározott társadalmi csoportokkal összefüggő kérdések is napirendre kerültek (pl. a „harmadik világ” problémái, a szegénység, „észak-dél”, a nők hátrányos megkülönböztetése, az etnikai- és kisebbségi csoportok jogai). Az utóbbi években ismét erősödni látszik a különféle társadalmi mozgalmak aktivitása. Az elmúlt évtizedek mozgalmainak sajátosságai az alábbiakban foglalhatók össze: programjaikat nem ideológia, hanem inkább eszmei alapon határozzák meg, ezek a folyamatos diskurzusban konkretizálódnak; nem jellemző rájuk a hierarchikus szervezeti felépítés; többnyire közvetlen részvételi formában (pl. globalizációellenes tömegdemonstrációk) fejezik ki követeléseiket; céljuk nem

kifejezetten a társadalmak, hanem inkább az egyes személyek és intézmények gondolkodás- és viselkedés módjának átalakítása.⁵¹

A társadalmi mozgalmak egy másfajta kategorizálását dolgozta ki David Aberle, aki a mozgalmakat céljaik szerint négy típusba sorolta: transzformatív, reform, megváltási és alternatív mozgalmak. Az első két csoportba soroltak a társadalom, míg a harmadik és negyedik csoportba tartozók az egyéni szokások, habitusok megváltoztatását szeretnék elérni. A *transzformatív* szerveződések átfogó társadalmi változások elérésére törekednek, az általuk kívánatosnak tartott változások radikálisak és a mozgalom fellépése gyakran erőszakos jellegű (pl. forradalmi és egyes vallási mozgalmak). A *reform* mozgalmak nem az egész társadalmi rendszert akarják megváltoztatni, hanem csak annak bizonyos elemeit. Ezek gyakran lépnek fel a társadalmi igazságtalanságok vagy valamilyen életvitelbeli változtatás mellett, illetve ellen (pl. polgárjogi, abortuszellenes mozgalmak). A *megváltás* jellegű csoportok célja az egyének életmódjának mélyreható, gyakran teljes megváltoztatása, e mozgalmak sokszor vallási jellegűek (pl. jehovisták, pünkösdisták). Végül, az alternatívák közé sorolhatók azok, melyek célja az egyének bizonyos szokásainak részleges megváltoztatása (pl. antialkoholista, dohányzás ellenes mozgalmak) (Aberle, 1966).

A tiltakozó és társadalmi mozgalmak társadalmi szerepére és a hatalom velük kapcsolatos reakcióira számos példa sorolható fel a hazai történelemben is. Az uralkodó elit velük kapcsolatos „aggodalmára” jó példa az egyesületek hazai szabályozása. 1848 előtt működésük engedélyezése az uralkodó kizárólagos jogát képezte, majd 1867 után az egyesületek felügyelete, s így az alapszabályok láttamozása a magyar belügyminiszter hatáskörébe került. Nem sokkal volt jobb a helyzet 100 évvel később sem. Az 1970-ben, majd 1981-ben kiadott törvényerejű rendeletek szerint ugyanis bejelentési kötelezettség terhelte az egyesület alapítására irányuló szervezőmunkát is, s a jövőbeli felügyelő szerv a szervezőmunka feltételeinek megsértése esetén már magát a szervezést is betilthatta. Érdeemes felidézni azt is, hogy a Kelet-Európai politikai rendszerváltást megelőzően számos későbbi demokratikus párt eleinte mozgalomként vagy egyesületi formában próbált meg megszerveződni.

A nonprofit szervezetek egyik markáns csoportjaként meghatározható *munkavállalói érdekképviseletek*, a *szakszervezetek* a munkások képviselői mozgalmából jöttek létre a XIX. század végétől. A munkások szervezkedését eleinte illegálisnak minősítették,

⁵¹ Lásd még ezzel kapcsolatban a dolgozat későbbi részében leírt ún. globális civil társadalom kialakulását és jellemzőit.

gyakran erőszakosan léptek fel ellenük. Nagy-Britanniában a XIX. század utolsó negyedében vált törvényessé a szakszervezetek alapításának joga, más európai országokban és a tengerentúlon ez csak jóval később következett be. Fejlődésük sokáig töretlen volt, taglétszámuk pedig folyamatosan növekedett. Befolyásuk a kormányzati politikára és a munkaadókra országonként változó volt, általánosságban mégis elmondható, hogy jelentős szerepet játszottak a munkakörülmények javításában és a foglalkoztatottak jogainak elismertetésében. Az iparosodott országokban az utóbbi három évtizedben társadalmi befolyásuk és tagságuk csökkent. Ennek oka több tényezővel magyarázható. A világgazdasági recesszió miatt növekedett a munkanélküliség, s ez a szakszervezetek alku pozícióit meggyengítette. Csökkent azon tradicionális iparágak (pl. nehézipar) gazdasági szerepe, amelyek a szakszervezetek hagyományos szerveződési bázisát alkották. A rugalmasabb termelésre való áttérés pedig meggyengítette azokat a szakszervezeteket is, amelyek a munkásokat tömegesen foglalkoztató nagy gyárakban voltak a legerősebbek (*Fulcher, 1991*). A világgazdasági verseny fokozódásával az alacsonyabb bérszínvonalú munkahelyek erős konkurenciát támasztottak a fejlett országokban dolgozók számára, s a munkalehetőség megtartása ma már gyakran erősebb érvként számít, mint a szakszervezeti jogok érvényre juttatása. A jobboldali kormányok mindig is igyekeztek visszaszorítani a szakszervezetek térnyerését, továbbá a volt szocialista országokban – a korábbi évtizedek tapasztalatai alapján – sokan ábrándultak ki a szakszervezeti mozgalomból. Mindezek mellett és ellenére a munkavállalói érdekképviselők ma is a nonprofit szervezetek egyik meghatározó csoportjának tekinthetők, s az egyik legnagyobb taglétszámmal rendelkező szervezetegyüttest alkotják.

A mozgalmaktól és szakszervezetektől részben eltérő, de sok tekintetben velük rokon szerveződéseként vizsgálhatók az ún. *érdekcsoportok*, melyeket a politikai döntéshozókat befolyásoló szerveződéseként definiálhatók. Az amerikai pluralista demokráciaelmélet szerint a modern társadalmak politikai rendszereinek egyik meghatározó vonása, hogy különböző csoportérdekek versengenek egymással, s ez megakadályozza, hogy bármilyen társadalmi csoport túlságosan nagy hatalomhoz jusson. Az elmélet képviselői szerint a modern demokráciákban az egyes állampolgároknak ténylegesen minimális esélye és lehetősége van arra, hogy közvetlenül befolyásolják a politikai döntéseket. A kormánynak a hatalom centralizálására vonatkozó törekvéseit valójában a sokféle érdeket képviselő különféle érdekcsoportok korlátozzák. Ezek az egymással is versengő érdekcsoportok teszik lehetővé a hatalom megosztását, kizárva bármely csoport és érdek kizárólagos érvényre jutását. Az érdekcsoportok rendkívül sokszínűek. Egyaránt közéjük

tartozhatnak a munkáltatókat és munkavállalókat képviselő érdekképviseletek, a különféle vállalatok, üzleti szervezetek, valamint a sajátos társadalmi csoportok érdekeit kifejező etnikai, vallási, környezetvédelmi, családvédelmi stb. szervezetek. Közöttük és a kormányzat között egy állandó alkufolyamat zajlik, amelynek eredményeképpen az érdekcsoportok befolyásolják a kormányzati döntéshozatalt, s így egyetlen egyedi érdek sem lehet kizárólagosan meghatározó. Ez az ideáltipikus egyensúly nemcsak a kormányzás, hanem a választások időszakában is érvényesül, hiszen a pártok csak akkor juthatnak elegendő tömegtámogatáshoz, ha figyelembe veszik a különféle érdekcsoportok szempontjait.

Az elmélet szerint az érdekcsoportok versenye és befolyása nemcsak a politikai döntéshozatal legfelső, hanem regionális és települési, sőt kisebb közösségek szintjén is érvényes. Az elmélet bírálói viszont arra mutattak rá, hogy az egyes érdekcsoportok befolyási potenciálja, s így érdekérvényesítési lehetősége korántsem egyforma. Vannak ugyanis olyan – elsősorban gazdasági, üzleti – csoportok, melyeknek másokénál jóval nagyobb befolyásuk van a politikai és kormányzati döntéshozatalra (*Held, 1987*).

3.2.6. A nonprofit szervezetek strukturalista-funkcionalista megközelítései

A nonprofit szervezetek társadalmi és gazdasági szerepének felértékelődésével, interdiszciplináris megközelítésével összhangban a 90-es évek elejétől előtérbe került a szektor szervezeteinek *funkcionális* elemzése is. Ezek a vizsgálatok elsősorban a szervezeti célok bemutatására, a nonprofitok funkcióira, valamint a társadalmi- és politikai intézményrendszerre gyakorolt hatásukra irányultak. Jelentőségük abban nyilvánult meg, hogy felhívták a figyelmet arra, hogy a nonprofit szektor nem homogén szervezetek halmaza, hanem eltérő intézményi formában megjelenő és különböző célokat követő heterogén szervezetek együttese, amelyek a rájuk irányuló vizsgálat céljától függően más-más megközelítést igényelnek.

A szektor heterogenitása ellenére a kutatók többé-kevésbé egyetértenek abban, hogy a civil és nonprofit szervezetek a demokrácia és a társadalmi átalakulás fontos intézményei, előmozdítják a társadalmi integrációt és hozzájárulnak a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez. Politikai szereplőként a hatalmi döntések befolyásoló és társadalmi kontrolljai, gazdasági értelemben pedig nemcsak foglalkoztatóként vannak jelen, hanem – gazdasági teljesítményük révén – az állami redistribúció fontos intézményei is egyben.

Bartal Anna munkái alapján a nonprofitok funkcionális megközelítését illetően – három, Parsons-i és Luhmann-i gyökereket követő elméletet: Gesa Walcher jóléti pluralista, és Christoph Badelt, valamint Alfred Zauner társadalmi alrendszerek kapcsolódási pontjait hangsúlyozó munkáit érdemes bemutatni.

Walcher 1997-es munkájában a jóléti pluralizmus koncepció alapján⁵² modellezte a nonprofit szervezetek szektorok közötti és szektoron belüli szerepét. Egyik kiindulópontja a nonprofitok többfunkciós jellege volt, amely azokból a különböző szervezeti tulajdonságokból és célokból vezethető le, amiket a nonprofitok az állami és piaci intézményekkel, illetve a háztartásokkal közösen megosztanak. Másik kiindulópontja szerint a nonprofitok az egyes funkciókat az állam, a piac és a háztartások által szolgáltatott erőforrások függvényében töltik be. Modelljében a nonprofitok szektorok közötti funkciója az, hogy a különböző társadalmi szereplők között egyfajta asszimiláció és kooperáció révén közvetítsék a szektor „külső kapcsolatait” során elnyert erőforrásokat. A jóléti pluralizmus modelljében a nonprofitok két szektoron belüli szerepet is betöltenek: az allokatív és az integratív funkciót. Előbbi az állam és a piac hiányosságainak kiegészítését, kiegyensúlyozását jelenti, míg utóbbi alatt a civil társadalmi funkciót, a társadalmi és politikai aktivitás kell érteni (*Walcher, 1997*).

Christoph Badelt szerint a nonprofit szektor társadalmi helyének megértése érdekében a szervezetek formális ismérveinek (pl. jogi formájuk, a szervezet mérete) leírása mellett fontos megvizsgálni a nonprofitokat institucionalista (szervezeti, intézményi közelséget elemző) szempontból is. Modelljében a nonprofit szervezetek a különböző társadalmi részrendszerek (politika, egészségügy, jogrendszer, stb.) kapcsolódási pontjain állnak, és működésük feltétele a kapcsolódási képesség (lásd Luhmann-nál az ún. kommunikációs médiumok) kialakítása a rendszert alkotó többi szereplővel. Ezt a képességet ugyanakkor jelentősen befolyásolja, hogy a nonprofitok milyen célból jöttek létre, és milyen szerepet akarnak betölteni a szektort övező társadalmi mikro- vagy makro-környezetben, illetve magán a szektoron belül. Az intézményi rendszer többi szereplőjével kialakított kapcsolódási képességük lehet direkt, de különböző kényszerek hatására kialakulhat indirekt módon is (*Badelt, 2002, Bartal, 2005*).

A fentiek alapján az *Alfred Zauner* által kidolgozott és az „intézményi közelséget” vizsgáló funkcionális megközelítés a nonprofit szervezetek három típusát különbözteti meg: 1. az államhoz, a közigazgatáshoz (hazai viszonylatban az önkormányzatokhoz)

⁵² A jóléti pluralista elméletet a következő fejezetben, az *interdiszciplináris* elméletek között mutatom be.

közelálló, 2. a gazdaság közeli, és 3. a bázis közeli nonprofitokat. Zauner szerint ezek a funkcionális típusok különböző jellemzőkkel írhatók le.

Az államhoz és az önkormányzatokhoz közelálló nonprofit szervezetek (pl. a közalapítványok és közhasznú társaságok) szorosan kötődnek az állami és közigazgatási szervezetekhez, s ez nemcsak finanszírozásukban, hanem szervezeti felépítésükben és személyzeti összetételükben is megfigyelhető. Ezek a szervezetek gyakran olyan feladatokat látnak el, melyeket az állami intézmények nem tudtak megoldani, de nem is hagyhattak figyelmen kívül. Az ide tartozó szervezetek részben kiegészítik, részben pótolják az állam közszolgáltatói funkcióit.

A gazdaság közeli nonprofit szervezetek jellemzője, hogy költségvetésük döntő részét az ügyfeleknek nyújtott szolgáltatások, vagy a vállalkozásokból eredő díjbevételek, illetve a normatív kormányzati (önkormányzati) támogatások teszik ki (hazai viszonylatban ilyenek jellemzően a közhasznú társaságok). Habár részben helyettesíthetik az államot a közfeladatok ellátásában, működésüket és a nonprofit forma választását alapvetően a „monetáris” jelleg, a gazdasági racionalitás (pl. adózási szempontok) határozzák meg.

A legheterogénebb, s egyben harmadik csoportot *a tagság- és bázisközeli nonprofit szervezetek* alkotják. Ide tartoznak például a karitatív és a különböző érdekcsoportokat integráló szervezetek, valamint a legtöbb kulturális és szabadidős nonprofit. Ezek tevékenysége elsősorban a tagokra irányul, szolgáltatásaikat is sokszor csak a tagok vehetik igényben, s esetükben igen fontos és gyakori az önkéntes munka megléte is (Zauner, 2002).

4. Interdiszciplináris elméletek

4.1. A kormányzat és nonprofit szektor közötti partneri viszony

A közgazdasági elméletek elsősorban a nonprofit szektor létrejöttére és szektorok közötti szerepére helyezték a hangsúlyt, a politológia, szociológia és a közgazdaságtan határterületén elhelyezhető alábbi megközelítések viszont főként a nonprofitok társadalmi jelentőségét, valamint a kormányzat és a nonprofit szektor közötti partneri viszony rendszerét vizsgálták. A Lester M. Salamon nevéhez köthető ún. „interdependencia elmélet” alapvető célja annak a kérdésnek a megválaszolása volt, hogy az állam és a nonprofit szervezetek között miért, milyen helyzetekben alakulhat ki partneri viszony.

Salamon eleinte az Egyesült Államokra, majd később kiterjesztett értelemben a modern jóléti államokra vonatkoztatva arra hívta fel a figyelmet, hogy a nonprofit szektornak fontos, sőt, egyre jelentősebb szerepe van a különféle termékek, – leginkább a

humánszolgáltatások – biztosításában, s ezt nem a kormányzattal szemben, hanem gyakran éppen annak segítségével tölti be. Ennek elsődleges oka az, hogy nonprofit szervezetek egyre nagyobb mértékben vesznek részt az állami finanszírozású szolgáltatások előállításában. Bizonyos esetekben a kormányzat hoz létre nonprofitokat, s az Egyesült Államokban a nonprofit szervezetek részesednek azokból az összegekből is, amelyeket a kormány az állampolgároknak ad támogatásként bizonyos (pl. felsőoktatási, egészségügyi) szolgáltatások megvásárlásához. A két szektor közötti kapcsolat ezért kölcsönösnek, sőt egymásrútalttnak is mondható, hiszen a nonprofit szervezetek legfontosabb bevételi forrásai az állami támogatásokból származó bevételek (*Salamon és Abramson, 1982; Salamon, 1983, 1984; Salamon-Anheier, 1995, 1996*).

A kormányzat és a nonprofitok együttműködésének vizsgálata hosszú ideig háttérbe szorult a tudományos kutatásokban, sőt inkább azért aggódtak a szakma és a nonprofit szervezetek képviselői, hogy a kormányzati támogatás nem veszélyezteti-e túlzott mértékben a nonprofit szektor függetlenségét. A két szektor kapcsolatának félreértelmezése nemcsak elméleti hiátust teremtett, hanem a gyakorlatban is problémát okozott. Az Egyesült Államokban ugyanis a nyolcvanas évek elején végrehajtott költségvetési megszorítások részben éppen arra a feltevésre épültek, hogy az állami és a nonprofit szektor konfliktusban van egymással, s a nonprofitok fejlődését a kormányzat leginkább úgy segítheti elő, ha nem avatkozik bele a szektor önfejlődésébe. A „figyelem hiányát” Salamon részben történeti, ideológiai tényezőkkel, részben a nonprofit szektorral foglalkozó elméletek azon megközelítésével magyarázta, hogy a kormány és a nonprofitok együttműködése nem, vagy csak korlátozottan lehetséges (*Salamon, 1987*).

Mindezek megértéséhez először vissza kell mennünk az időben a 1930-as évek elejére, amikor az amerikai jóléti állam rendszere az 1933-ban bejelentett New Deal programot követően kezdett kialakulni, és jelentősen megnöttek a kormányzat jóléti kiadásai. Ekkor egy olyan – lényegében európai eredetű – társadalmi ellátórendszer és jóléti államstruktúra kialakulását feltételezték, amelyben a kormányzati szektor hatalma válik dominánssá a piaci és a nonprofit rovására. A kialakuló rendszer elfogadásában paradox módon sokáig a liberális és a konzervatív párti döntéshozók is érdekeltek voltak. Előbbiek számára már hosszú ideje célként fogalmazódott meg a professzionális és egységes állami apparátus által nyújtott (szociális) közszolgáltatások biztosítása, az állam fokozottabb társadalmi felelősségvállalása, míg utóbbiak a modern jóléti állam hatalmának eltúlzásával azt a „veszélyt” akarták felnagyítani, amelyet az állami beavatkozás az egyéni szabadság és társadalmi értékek szempontjából jelenthet. A

konzervatív ideológusok szerepfelfogását jól tükrözi Robert Nisbet szociológus egy jóval későbbi munkájának gondolatmenete, amely szerint inherens konfliktus van a kormányzat és a különböző „közvetítő” (pl. nonprofit) szervezetek között, s ebből a kormányzat kerül ki győztesen (*Nisbet, 1962*). A későbbiekben Nisbet két tanítványa ebből azt a következtetést is levonta, hogy az állam idővel egyeduralkodóvá válik majd a társadalmi szolgáltatások biztosításában (*Kerrine és Neuhaus, 1979*). A nonprofit szervezetek jelentőségének figyelmen kívül hagyásához a fentiekén túl az is hozzájárult, hogy a politikai vitákban és elemzésekben mindig a politika kialakítására, s nem annak végrehajtására esett nagyobb hangsúly, pedig utóbbiban a nonprofitok továbbra is nagy szerepet játszottak (*Hargrove, 1975*.)

A kormányzat és a nonprofit szektor együttműködésének feltárása és annak elemzése azonban nemcsak a modern jóléti állam elméleteiből hiányzott, hanem a téma kutatására meghatározó befolyást gyakorló két: a „piac és a kormány kudarcára” és a „szerződéses kapcsolatok kudarcára” vonatkozó közgazdasági nonprofit elméletből is. Előbbi – mint korábban jeleztem – Weisbrod nevéhez köthető, és a nonprofit szektor létrejöttét azzal magyarázta, hogy a piaci és az állami szektor is kudarcot vall a kollektív javak iránti társadalmi kereslet kielégítésében (*Weisbrod, 1977*). A piaci szereplők az igényelnél jóval kisebb mennyiségben biztosíthatják a kollektív javakat, mivel kevés fogyasztó hajlandó fizetni az ingyen is hozzáférhető javakért. Az alacsony piaci kereslet és a „potyautas probléma” miatt a termelők kevesebbet állítanak elő ezekből a kollektív javakból, mint amennyire a fogyasztóknak szükségük van, kielégítésük ezért hagyományosan az állam feladata. Mivel a Weisbrodi megközelítésben a nonprofit szervezetek lényegében a kormányzat tevékenységét pótolják az átlagostól eltérő vagy az állam által nem biztosított termékek és szolgáltatások ellátását illetően, az elméletből következően a kormány és a nonprofit szervezetek együttműködése inkább ellentétes a teória logikájával. Ha ugyanis a kormányzat együttműködik a nonprofitokkal és támogatja is őket, jogosan merülhet fel az a kérdés, hogy a nonprofit szervezetek miért a kormányzatot helyettesítve látják el az állam által finanszírozott javak, szolgáltatások biztosítását és miért nem a kormányzat végzi el ezt a tevékenységet.

A nonprofit szektor kialakulásával kapcsolatos másik meghatározó elméleti megközelítés Hansmann szerződéses kapcsolatok kudarcának nevezett elmélete volt (*Hansmann, 1980*). Ennek lényege, hogy a nonprofit szervezetek akkor kerülnek előnyösebb helyzetbe más szolgáltatókkal szemben, ha a fogyasztóknak nyújtott védettség, a velük szemben megnyilvánuló bizalom értéke nagyobb lesz, mint az általuk

nyújtott szolgáltatások alacsonyabb hatékonyságából származó hátrányok. Mivel azonban a kormányzatok legtöbb szociális programjára az erős szabályozottság jellemző, a Hansmanni elmélet alapján nehéz megfelelő érveket találni a nonprofit szervezeteknek nyújtott kormányzati megbízásokra vagy a nonprofit szektor állami szabályozására (*Rose-Ackerman, 1985*). Sőt, feltételezve, hogy a közjó érdekében működő állami szervezetek még a nonprofitoknál is kevésbé érdekeltek a fogyasztókkal szembeni bizalommal való visszaélésben, az elméletből inkább az következhet, hogy a kormánynak saját szervezeteket kellene létrehoznia a nonprofitok tevékenységének helyettesítésére.

Salamon nívója az volt, hogy a jóléti amerikai államelmélettel és a meghatározó közgazdasági elméletekkel szemben ráirányította a figyelmet a kormányzat és a nonprofit szervezetek közötti együttműködés vizsgálatának jelentőségére, és az államnak a nonprofitokon keresztül történő szolgáltatások biztosításában, és ezek finanszírozásában játszott szerepére. A kormányzat és a külső szolgáltatók közötti kapcsolatrendszernek Salamon az ún. „*third party government*” elnevezést adta, amely azt jelenti, hogy a közösségi (állami, kormányzati) források elköltése és az ilyen szolgáltatások biztosítása egyaránt külső szereplők (leggyakrabban (magán és nonprofit szervezetek) bevonásával történik (*Salamon, 1981, 1987*).

Kiindulási pontja az volt, hogy a jóléti államokban a kormány a szolgáltatások biztosítása során egyaránt lehet irányítói, finanszírozói és a szolgáltatás előállítójának szerepkörében. Kritikusan viszonyult a jóléti állam amerikai elméletéhez, mert abban csak az első két szerep volt hangsúlyos, és alig irányult figyelem a kormányzatnak, mint a szolgáltatások előállítójának a tevékenységére. Az Egyesült Államokban a központi és szövetségi kormányzatok gyakran fordulnak külső szolgáltatókhoz az általuk finanszírozott javak gyakorlati előállítására, a közszolgáltatások biztosítása érdekében. A korábbi elméletek által feltételezett állami bürokratikus struktúra létrehozása helyett tehát nagyrészt profitorientált magán, vagy nonprofit külső szolgáltatók (pl. kórházak, bankok, vállalatok, nonprofit szervezetek) segítségével oldják meg feladataikat, s ennek eredménye a Salamon által „*third party government*”-nek nevezett rendszer. A szövetségi kormány például támogatási programok keretében nyújt anyagi forrásokat olyan célokra, mint a sokgyermekes családok segélyezése, hallgatók egyetemi tandíjának biztosítása, az államok közötti autópályák építése.

A feladatok megvalósítása, a források átadása, a külső szolgáltatókkal történő végrehajtás több tényezővel magyarázható. Részben a föderalista rendszer kormányzati munkamegosztásából következik, de sokkal inkább tulajdonítható annak a politikai

ideológiai megfontolásnak, hogy a kormányzat a nélkül akarja biztosítani az általános jólétet növelő állami finanszírozást, hogy egyidejűleg nagy állami ellátó apparátust építene ki. A rendszer működéséhez az ország plurális politikai szerkezete is hozzájárul. A kormányprogramok elfogadtatásához ugyanis gyakran az érintett érdekcsoportok támogatását is meg kell szerezni, s ennek egyik lehetséges módja, hogy a kormány bevonja őket a program végrehajtásába. Mindez természetesen jár együtt a felelősség megosztásával az állami és a magánszektor szervezetei között.

A rendszer egyik problematikus pontja éppen az együttműködés következménye. Mivel a végrehajtandó cél érdekében sok különböző szervezetnek kell kooperálnia az állami irányítóknak igen bonyolult összehangoló munkát kell végezniük, s ennek következtében nagyon megnehezül a nyilvántartás és az ellenőrzés (*Salamon, 1981; Smith, 1975; Staats, 1975*). A rendszer működtetéséből származó előnyök azonban nagyobbak, s ez hatékonysági tényezőkkel magyarázható. A kormányzat egyszerűbben és olcsóbban hajthatja végre feladatait, ha új bürokratikus szervezeti struktúrák létrehozása helyett olyan szervezetekkel kooperál, amelyek az adott regionális célterületen már működnek, s megfelelő tapasztalataik és szakembereik vannak a feladatok ellátására. Különösen igaz ez a kísérleti programok esetében, amelyeknél a helyi körülmények, a speciális igények ismerete nagyban hozzájárulhat a feladat hatékony elvégzéséhez. A külső szolgáltatókkal történő együttműködés során a közkiadások prioritásrendszere egy demokratikus politikai folyamatban alakul ki, s a tényleges szolgáltatásokat olyan kisméretű, a problémákat közelről ismerő szervezetek látják el, amelyekről feltételezhető, hogy személyesebb, emberközpontúbb munkát végeznek, mint a nagy és bürokratikus állami intézmények. A kormányzat által finanszírozott szolgáltatásokat továbbá egymással versenyhelyzetben álló szervezetek állítják elő, ami szintén javíthatja a hatékonyságot és csökkentheti a költségeket (*Fitch, 1974; Savas, 1984*).

Ebben a rendszerben más szervezeti formákkal összehasonlítva a nonprofitoknak jobb esélyeik vannak arra, hogy részesedjenek a kormányzati megrendelésekből. Egyrészt céljaik is jóval inkább összeegyeztethetőek a kormányzati célokkal, mint a profitorientált vállalkozásokéi, másrészt mivel számos területen (szociális ellátás, egészségügy) már a kormányzatot megelőzően megjelentek ellátóként, az állam számára természetes partnerek a szolgáltatások biztosításában. A kormányzatnak egyszerűbb és olcsóbb a már meglévő öntevékeny szervezetek támogatása és bővítésének finanszírozása, mint új kisebb-nagyobb állami ellátó hálózatok kiépítése. Összefoglalóan elmondható, hogy a nonprofit szervezetek kiterjedt állami támogatása az amerikai gyakorlatban azon alapul, hogy a

kormány történelmi tradíciók, ideológiai szempontok és hatékonysági, gazdálkodási megfontolások alapján külső szolgáltatók segítségével végzi el az állami közszolgáltatások biztosítását. Salamon megfogalmazásában: ...*”Ha a jóléti államnak azzal a modelljével dolgozunk, amelyben az állam együttműködik a külső szolgáltatókkal, akkor egyáltalán nem rejtély, hogy miért olyan nagy az öntevékeny szektor szerepe, s miért olyan fontos a kormány és a nonprofit szervezetek közötti kooperáció, sőt, ezek a jelenségek tökéletesen érthetőek, és teljesen egybevágóak elméleti várakozásainkkal.”*... (Salamon, 1987).

Salamon megkérdőjelezte azokat a közgazdasági elméleteket, amelyek szerint a nonprofit szervezetek csak azokon a területeken lépnek fel, amelyeket az elsődleges (a piac- és az állami) ellátórendszerek betöltetlenül hagynak. Úgy gondolta, hogy: *a piac kudarcára nem a kormányzat adja az elsődleges reakciót, hanem a társadalom, amelynek tagjai emiatt hoznak létre nonprofit, öntevékeny szervezeteket.* A nonprofitok ilyen értelemben tehát nem „másodlagos” szervezetek, amelyek azért jöttek létre, mert a kormány kudarcot vallott a kollektív javak biztosításában, hanem *a kormányt kell inkább olyan szervezetnek tekinteni, amely az öntevékenységre, a nonprofitok kudarcára reagálva szerepet vállal a kollektív javak finanszírozásában és előállításában.* Mindezt alapvetően azzal magyarázta, hogy a kollektív javak hiányára való kormányzati reagálás „tranzakciós költségei” sokkal nagyobbak, mint az öntevékeny, nonprofit szervezetek költségei. A tényleges kormányzati cselekvés kiváltásához ugyanis számos előzetes lépésnek kell megtörténnie: „jól hallható” társadalmi érdekcsoportoknak kell felhívnia a kormányzat figyelmét a problémára, megfelelően informálni kell a hivatali apparátust, ki kell alakulni a megoldást sürgető politikai többségnek, konszenzusra kell jutni a megoldást illetően, meg kell teremteni a jogszabályi háttérrel, és azoknak megfelelő programokat kell kidolgozni és beindítani. Mindez jelentős időt és energiát igényelhet a kormányzat részéről. Az öntevékeny, nonprofit szervezetek részéről azonban jóval kisebbek a tranzakciós költségek, ráadásul céljaik eléréséhez támaszkodhatnak önkéntes segítők aktivitására is. Valószínűsíthető tehát, hogy számos esetben a piac kudarcával összefüggő negatív jelenségekre a nonprofit szervezetek adják az első választ, s a kormány beavatkozását csak akkor kérik, amikor önerejük már nem elégséges a hatékony érdekartikulációhoz. Ebből viszont az következik, hogy *a kormány beavatkozása nem annyira helyettesíti, mint inkább kiegészíti a nonprofit szektor tevékenységét* (Salamon, 1987).

Az „öntevékenységre kudarc” alatt Salamon azokat a tényezőket érti, amelyek szükségessé tehetik a kormány beavatkozását, és a nonprofit szektor állami támogatását.

Az öntevékenység kudarcát négy tényező idézheti elő: (1) az alacsony hatékonyság, (2) a partikularizmus, (3) a paternalizmus és (4) az amatőrizmus. Az *alacsony hatékonyság* alapvetően a nonprofit szervezetek forráshiányával függ össze. Lényege, hogy a nonprofitok nem tudnak megfelelő nagyságrendű és folyamatosan rendelkezésre álló forráshoz jutni, amely elegendő a társadalmi problémák megoldásához és a kollektív javak iránti fogyasztói kereslet kielégítéséhez. Ez részben a „potyautas” problémával kapcsolatos. Egy „gondoskodó” társadalomban a rászorultaknak – függetlenül attól, hogy ők fizetnek-e érte vagy sem – részesülnie kell a számukra szükséges ellátásban, az emberek többsége azonban másokra hagyja ennek finanszírozását. Ha a finanszírozás önkéntes hozzájárulásokon alapulna, nem lehetne előteremteni annyi forrást, amennyi a társadalom egésze számára elegendő lenne. Elégséges és kellően megbízható bevételt ezért csak úgy lehet biztosítani, ha az állam az adózási rendszer segítségével a hozzájárulást kötelezővé teszi.

Az öntevékenység kudarca és a nonprofit szervezetek alacsony hatékonysága a gazdaság és a társadalom tagjainak aktuális helyzetével, a nonprofit szervezetek és a rászorultak területi elhelyezkedésével is összefügg. A gazdasági világválság időszakában bebizonyosodott, hogy az öntevékeny, nonprofit szervezetek éppen akkor nem voltak képesek megfelelő mértékben segíteni a rászorultakon, amikor azok a leginkább igényelték volna, mivel a gazdasági hanyatlás miatt a társadalmi adományok is elapadtak. Előfordul továbbá az is, hogy bár egy adott régióban, területen lenne igény a nonprofit szervezetek munkájára, elegendő forrás hiányában azok mégsem jönnek létre, s a rászorultak nagy csoportjai ellátás nélkül maradnak. Összefoglalóan elmondható, hogy bár az öntevékenységre és a nonprofit szervezetek munkájára alapozott rendszernek sok előnye lehet a tranzakciós költségek csökkentése és a társadalmi felelősségérzet erősítése miatt, de társadalmi méretekben mégsem alkalmas arra, hogy biztosítsa az össztársadalmi igények kielégítéséhez szükséges erőforrásokat.⁵³

A *partikularizmus* azért okozhat problémát, mert következtében a rászorultak jelentős csoportjai maradhatnak ki az ellátottak, a szolgáltatáshoz hozzáférők köréből, az ellátás pedig a nonprofit szervezetek vagy az adományozók szubjektív preferenciáinak függvényében alakulhat. A nonprofitok és az őket adományokkal támogatók hajlamosak tevékenységüket a népesség speciális csoportjaira összpontosítani, és emiatt fennáll a

⁵³ Lényegében ez bizonyosodott be Magyarországon is az I. Világháborút követő időszakban, amikor a gazdasági világválság következtében a jótékonsági egyesületek a pénz elértéktelenedése és az adományok csökkenése miatt egyre kevésbé tudtak szociális támogatást nyújtani a rászorulóknak (Bocz, 1997).

veszélye annak, hogy bizonyos társadalmi csoportok szándékosan, vagy szándékolatlanul, de kimaradnak a szolgáltatáshoz hozzáférők közül.

A nonprofitokat a múltban és a jelenben is gyakran érte az a vád, hogy elsősorban a „tisztességes” rászorultakkal foglalkoznak, és a nehezebb eseteket, a „problémásabb” társadalmi csoportok ellátását inkább az állami szervezetrendszerre hagyják. Egy az Egyesült Államokban végzett felmérés eredménye szerint a nonprofitok által ellátást kaptak többsége csak a szervezetek 30 százaléka esetében volt szegénynek minősíthető, 50 százaléka esetében pedig a szegények aránya az ügyfelek 10 százalékát sem érte el (*Salamon, 1984*). Némileg hasonló a helyzet a nonprofit szervezetek munkáját adományokkal támogatók esetében is, akik gyakran igen eltérő attitűddel viseltetnek a különböző társadalom csoportok iránt. A New York-ban működő nonprofit szervezetekre vonatkozó korai vizsgálatból például az derült ki, hogy a gyerekeknek szánt szolgáltatások nagy részét egészen a hatvanas évek elejéig a katolikus és a zsidó szervezetek biztosították. Mivel azonban a második világháborút követően a városba bevándorolt rászorult feketék többsége protestáns volt, gyermekeik kimaradtak a nonprofit szervezetek által ellátottak köréből (*Beck, 1970 és 1971*). Ugyanilyen helyzetbe kerültek más etnikai és kisebbségi társadalmi csoportok (pl. homoszexuálisok, rokkantak, spanyol anyanyelvű bevándorlók, nők) is, amikor megpróbálták finanszírozókat, adományozókat találni saját szervezeteik támogatásához.

A partikularizmus a fentieken túl főleg párhuzamosságokhoz is vezethet az ellátásban. A nonprofit szervezetek létrehozását és munkáját ugyanis nemcsak a társadalmi támogatás szükségessége, hanem különböző egyéni vagy közösségi érdekek is motiválják. Eltérő összetételű és érdekű társadalmi csoportok hoznak létre saját szervezeteket, s az embereket gyakran vallási, etnikai csoportok tagjaként ösztönzik adományozásra. Ennek eredményeként a különböző érdekcsoportok vonzáskörébe tartozó szervezetek száma jóval nagyobb lehet a társadalmilag optimálisnak tekinthető szintnél, s ez csökkenti a rendszer hatékonyságát, és növeli a fenntartás és működtetés költségeit.

A *paternalizmus* bizonyos szempontból összefügg az előzőekben leírt partikularizmus problémájával. Lényege, hogy az öntevékenységre alapuló rendszerben azok dönthetnek a támogatandó célcsoportokról és a szervezet által végzett tevékenységekről, akik hozzájárulnak vagy biztosítják a nonprofit szervezetek működését. Ez alatt nemcsak anyagi javakat kell értenünk, hanem ide tartoznak a humán erőforrások is, például az önkéntesek tevékenysége. Az önkéntes munkához is időre és tudásra van szükség, ráadásul gyakran olyan komplex tevékenységet kell ellátni, ami már túlmutat az

önkéntesek által végzett társadalmi munkán, és megfelelő professzionalizációt igényel. Ha a nonprofit szervezetek működési forrásai kizárólag az egyéni jótékonyágon alapulnak, akkor az adományozók határozhatják meg, hogy a szervezetek mivel foglalkozzanak és kiket támogassanak. Ily módon nem a társadalmi szükségesség, a társadalom többségi akarata, hanem egy jól körülhatárolható vagyonos társadalmi csoport határozhatja meg a nonprofit szektor tevékenységét. Sok országban az egyéni adományok levonhatók a jövedelemadó alapból, s a gazdagok így nemcsak a saját pénzükről rendelkeznek, hanem egyúttal az állami erőforrások allokációjáról is döntenek, anélkül, hogy a döntési folyamatot más társadalmi csoportok is befolyásolhatnák. Ráadásul mindez a kiszolgáltatottság érzését keltheti a támogatottakban, hiszen a megsegítésükre adott összegek elköltésébe gyakran semmilyen beleszólásuk nincs. Történetileg visszatekintve a paternalizmussal keveredő partikularizmus jellemezte a korai filantrópiát, de az Egyesült Államokban és Európában ma is gyakran bírálják a támogatói rendszert az „érdemes és érdemtelen” rászorultak megkülönböztetése miatt.

Az öntevékenység kudarcának utolsó tényezője az *amatőrizmus*, ami részben a paternalizmus következménye. Lényege, hogy a nonprofit szervezetek jó szándékúan ugyan, de nem megfelelően képzett önkéntesek vagy munkatársak segítségével, amatőr módon közelítenek meg és próbálnak megoldani komplex egyéni és társadalmi problémákat. A nonprofit szektor fejlődésével egyre hangsúlyosabbá vált a szakmailag jól képzett vezetők és szakemberek alkalmazásának szükségessége, de számos szervezet korlátozott erőforrásai miatt sem, a múltban sem a jelenben nem képes elfogadható béreket fizetni a jól képzett szakembereknek.⁵⁴

Összefoglalóan elmondható, hogy az elmélet alapján a nonprofit szervezetek és a kormányzat együttműködése kiküszöbölheti, de legalábbis kompenzálhatja a két szektor gyengeségeit, és felerősítheti előnyeiket. Egy demokratikus kormányzat elvben képes arra, hogy a társadalmi ellátás anyagi forrásait biztosítva demokratikus döntési folyamatban határozza meg a társadalmilag kívánatosnak tartott célokat és eszközrendszereket. Szakmai normák kidolgozásával és megfelelő ellenőrzési eljárások kidolgozásával javíthatja a különböző szereplők által biztosított szolgáltatások minőségét, a partikularizmus és paternalizmus szintjét minimálisra korlátozva pedig elérheti, hogy a rászorultak az alapvető szociális ellátást állampolgári jogként és ne kiváltsággként kapják

⁵⁴ Paradox módon ez volt az oka, hogy a XIX. század végén és a XX. század elején még a progresszív társadalmi csoportok is elleneztek az öntevékeny, nonprofit szervezetek kormányzati és közösségi támogatását, attól féltek ugyanis, hogy ily módon elvonják a forrásokat egy szakmailag is hozzáértő állami ellátó hálózat kifejlődésétől.

meg. Ebben a kívánatosnak tartott modellben sem a nonprofit szektornak az állammal való helyettesítése, sem a kormányzatnak a nonprofitokkal való felváltása nem lenne hatékony, a leginkább célravezető megoldás, ha a kormányzati és nonprofit szereplők együttműködnek egymással. Utóbbiak ugyanis rugalmasabban alkalmazkodva az ügyfelek igényeihez inkább képesek személyesebb, emberközelibb szolgáltatásokat nyújtani, s egyúttal fenntartják a versenyt is a különböző (állami, profitorientált és nonprofit) szolgáltatók piacán.

4.2. A harmadik út modell.

Az angolszász és kontinentális megközelítések ötvözéseként, az interdependencia elmélet „európai kiterjesztéseként” értékelhető az ún. „*harmadik út modell*”, amelyet az 1990-es évek elején Lester Salamon Helmut Anheier-el együtt dolgozott ki (*Salamon-Anheier, 1993*). A szerzők az Egyesült Államok és Németország nonprofit szektorának vizsgálata alapján a különféle szolgáltatók közötti együttműködés fontosságát hangsúlyozták.

Egyaránt elutasították a piac, az állam, illetve a nonprofit szervezetek dominanciáját a társadalmi szolgáltatások biztosításában, s a különböző állami, kormányzati és nem kormányzati szektor szereplői közötti együttműködés mellett érveltek. Gyakorlati példakkal illusztrálták, hogy *a szolgáltatásokat nem kizárólagosan a profitorientált, nonprofit vagy állami szervezeteknek kell ellátniuk, hanem a három szektornak egymással kooperálva, egymást kiegészítve kell biztosítani azokat*. Eszerint az államnak jelentős szerepe volt, van és lesz a szolgáltatások engedélyezését és finanszírozását illetően, de a végrehajtást a profitorientált vagy a nonprofit szolgáltatók végezhetik el. A két országban már létező gyakorlat szerint ilyenkor az állam különféle adókedvezmények, anyagi és tárgyi eszközök, ingatlanok stb. formájában támogatja a szolgáltató szervezeteket, ennek fejében azonban szorosabb ellenőrzést, felügyeletet gyakorolhat felettük.

4.3. A társadalmi eredet elmélet.

Salamon Helmut Anheier-el együtt az 1990-es évek végén dolgozta ki az ún. „*társadalmi eredet*” elméletet, amely a korábbiaknál jóval nagyobb szerepet tulajdonított az egyes országok eltérő társadalmi, kulturális és gazdasági fejlődésének. Az elmélet szerzői összehasonlították a nonprofit szervezetek létrejöttével kapcsolatos legfontosabb elméleteket annak érdekében, hogy megpróbáljanak választ találni a nonprofit szektor és szervezeteinek nemzetenként eltérő kialakulási és fejlődési folyamatára.

Kiinduló pontjuk az volt, hogy *az állami, a forprofit és a nonprofit szektorok kialakulása és mérete, valamint a közöttük történő választás lehetősége nem egyszerűen az egyéni fogyasztók szabad döntésétől függött, hanem a történeti fejlődés előzményeitől függően alakult ki*, és utóbbiak alapvetően meg is határozták az adott időben és helyen elérhető lehetőségeket. Úgy vélték, hogy a nonprofit szektorok kifejlődése során az industrializációs fejlődésben, a munkásmozgalmi törekvésekben, a nemzetállamok és a demokratikus politikai rendszerek kialakulásában, az állampolgári jogok kiszélesedésében, valamint az osztálykompromisszumokban és az eltérő szociálpolitikai és társadalombiztosítási ellátórendszerekben megnyilvánuló országokéinti különbségek egyaránt szerepet játszottak.

A jóléti államok különböző fejlődési útjai, demokratizálódási folyamatai és a nonprofit szektor eltérő beágyazottsága alapján azt a következtetést vonták le, hogy a nonprofit szektor kialakulásának is több útja van. A jóléti államok történeti fejlődését figyelembe véve *négy különböző nonprofit szektor-fejlődési modellt* írtak le: 1. A liberális modellt (fejlett angolszász országok), melyre a relatíve alacsony állami, kormányzati jóléti kiadások mellett, a viszonylag nagy nonprofit szektor a jellemző. E modellben a közszolgáltatások nyújtásában mind a kormányzat, mind a nonprofit szektor alternatív szereplőként vannak jelen. 2. A szociáldemokrata modellt (pl. Svédország) melyben a kiterjedt állami közszolgáltatások mellett a nonprofit szektor jóval kisebb, és tevékenysége is eléggé behatárolt: politikai, társadalmi vagy éppen rekreációs érdekeket fejez ki. 3. A korporatista modellt (pl. Németország, Olaszország) melynek jellemzője, hogy viszonylag nagyok a kormányzat jóléti kiadásai, és a nonprofit szektor mérete, kiterjedése is számottevő. 4. Az államhatalmi modellt, melynek ideáltípusa a szerzők szerint Japán. E modellben a korlátozott kormányzati szociális, jóléti védelem mellett korlátozott nonprofit szektor található (*Salamon és Anheier, 1998*).

A szerzők által felállított elméleti keret legfőbb pozitívuma, hogy igyekezett kapcsolatot teremteni a közgazdasági elméletek és az összehasonlító történeti elemzések között, hátránya ugyanakkor, hogy kizárólag a fejlett jóléti államok modellezésére törekedtek, és nem tértek ki más (pl. a fejlődő vagy a posztkommunista) országok fejlődési lehetőségeire. A nonprofitok társadalmi beágyazottságát illetően a jelenleg legjobban alkalmazható megközelítések közé tartoznak viszont a következő fejezetben leírt ún. jóléti elméletek, amelyek a nonprofitokat egyfajta intermedier, a piac, a háztartások és az állam közötti társadalmi térben elhelyezkedő közvetítő szerepben ábrázolták.

4.4. A jóléti állam elméletek, a nonprofit szektor, mint intermedier terület⁵⁵

Az államnak tulajdonított meghatározó szerepfelfogás miatt az 1980-as években a jóléti állammal kapcsolatos elméletek a nonprofit szervezetek társadalmi funkcióját a mainál jóval ellentmondásosabb szerepkörben értelmezték. Claus Offe például a kapitalista társadalmak fragmentációjával kapcsolatos munkájában a válságjelenségek megnyilvánulásaként értékelte, hogy a jóléti államokban összekapcsolódnak azok a „közvetítő csatornák”, amelyek révén a civil társadalom és a politikai autoritás szereplői hatást gyakorolhatnak egymásra. Úgy vélte, hogy ennek következtében a civil társadalom és a politikai hatalom egyes képviselői immanens sajátosságaiktól eltérő társadalmi szerepeket fognak betölteni, ami alááshatja a hatalommegosztás alkotmányos kereteit. A kormányban részt vevő politikai pártok – amelyek eredetileg az állampolgárok érdekeit képviselték – például az állami, kormányzati kommunikáció orgánumaivá válhatnak, míg egyes civil szervezetek – melyek eredetileg társadalmi érdekkifejező csoportok voltak – kvázi kormányzati érdekeket képviselő szervezetekké változnak át.⁵⁶ Offe szerint azáltal, hogy a jóléti állam stabilitásának és legitimitásának megőrzése érdekében egyre több funkciót enged át a magánszektorba tartozó és „félállami” szervezeteknek csökkenti szuverenitását és szűkíti saját kormányzati lehetőségeit (*Offe, 1985*). Más szerzők⁵⁷ – a családokhoz és az egyházakhoz hasonlóan – a nonprofit szervezeteket is olyan – a társadalmi problémákat részben orvosoló – „premodern” társadalmi szereplőként írták le, amelyek a piaci mechanizmusok elterjedése és a fokozódó állami szerepvállalás növekedése következtében fokozatosan elvesztik majd társadalmi funkciójukat, mert nem tudják kielégíteni a rászorult csoportok igényeit.

A nonprofit szervezetek megítélésével kapcsolatos *fordulat a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején* következett be, amikor a két szektorú (állam és piac) társadalom- és gazdaság szemléletet meghaladva a háztartásokat és a nonprofit szervezeteket is a

⁵⁵ Az alábbi fejezetben nagymértékben támaszkodtam Bartal Anna „*Nonprofit elméletek, modellek, trendek*” c. könyvének „*A nonprofit elméletek elemzési kerete: A jóléti állam*” c. fejezetében leírtakra.

⁵⁶ A hazai gyakorlatban jó példák erre azok a „független” érdekképviselők, vagy társadalmi szervezetek szövetségei, amelyek gyakran a kormányzati vagy az ellenzéki pártok „szócsöveként” funkcionálnak, illetve azok a kormányzat által létrehozott intézmények és „civil” szakértőkből álló tanácsadó testületek, amelyek a kormányzati politika legitimitációját szolgálják. Lásd még ezzel kapcsolatban a „szervezetlen kapitalizmus” („disorganized capitalism”) elnevezésű politikai szociológiai irányzatot. Ennek képviselői (pl. Scott Lash és John Urry) a liberális demokráciák politikai részvételre és reprezentációra vonatkozó elveinek erodálódását az állam megváltozott szerepével, az új típusú kihívásokkal (pl. a foglalkoztatási szerkezet megváltozása, a növekvő munkanélküliség, az informális szektor térnyerése) és a korporatista szervezetek (pl. érdekképviselési jellegű nonprofitok) céljai, illetve a politikai igények és az elosztási konfliktusok közötti megoldatlan feszültség problémáival magyarázták.

⁵⁷ Lásd ezzel kapcsolatban a *Salamon-Anheier, 1996* által idézett forrásokat és *Flora et al., 1982* munkáit.

társadalmi jólétet befolyásoló, aktív gazdasági szereplőnek tekintették. Míg a korábbi kutatások a jóléti szolgáltatásokat előállító intézmények funkciójára és szerepére koncentráltak, addig az ún. *jólétmix, illetve a jóléti pluralizmus koncepciók*⁵⁸ teoretikusai a különböző szektorok (állam, piac, háztartások, nonprofitok) egymáshoz való viszonyát „quasi” kapcsolathálózati megközelítésben vizsgálták.

A nonprofit szervezetek megváltozott társadalmi szerepe, a jóléti ellátórendszerben betöltött új típusú funkciójának megértése érdekében érdemes itt is visszamenni az időben és röviden áttekinteni a társadalmi- és gazdasági környezet megváltozásának nonprofitokra gyakorolt hatását. Az 1960-as éveket követően a nonprofit szektor – nagyrészt jelentős mértékű állami támogatásának köszönhetően – egyre nagyobb szerepet játszott a humán szolgáltatások biztosításában, ami nemcsak a szervezetszám rendkívül gyors növekedésével járt együtt, hanem a kormányzati támogatásoktól való függés fokozódásával is. Az ún. független, vagy nonprofit szektor gazdasági súlyának megerősödése az Egyesült Államokban és Európában is növelte a szektor kormányzati, társadalmi elismertségét, a szektor vizsgálata pedig fokozatosan interdiszciplináris kutatások tárgyává vált. A szektor fejlődését és jellegét leíró első elemzések ugyanakkor elsősorban az amerikai gyakorlatból kiinduló közgazdaságtani megközelítések voltak és az állam, a piac „kudarcát”, illetve a nonprofitok iránti bizalmat használták magyarázó változóként. Ezek a makrogazdasági modellek azonban többnyire elméleti konstrukciók voltak, és nem mindig adtak magyarázatot a nonprofit szektor méretének és összetételének nemzetek közötti különbségeire.

Az 1980-as évektől kezdve mindkét kontinensen megváltozott, átrendeződött a nonprofit szektor és az állam, a piac, a háztartások egymáshoz való viszonya. A kormányzati funkciók (ellátások) egy részét privatizálták, a nonprofitok felé irányuló állami támogatások csökkentek, s az addig jellemzően nonprofitok által dominált tevékenységi területeken (pl. egészségügyi- és szociális ellátás, oktatási szolgáltatások) a nonprofitok és a piaci, for-profit alapon működő ellátók versenye egyre erősödött. A fokozódó verseny és az államtól származó bevételek kiesése miatt az ellátási, szolgáltatási piac szereplői is új módszereket, a megváltozott környezethez alkalmazkodó túlélési stratégiákat követtek. A humánszolgáltató nonprofitok egy része például részben vagy

⁵⁸ A két megnevezés tartalma nagyjából azonos, az eltérő megnevezés a különböző diszciplínák terminológiájával magyarázható.

egészben profitorientált szervezetté alakult át, míg a for-profit vállalatok nonprofit jellegű szervezeti részlegeket és intézményeket hoztak létre (Kramer, 2000).⁵⁹

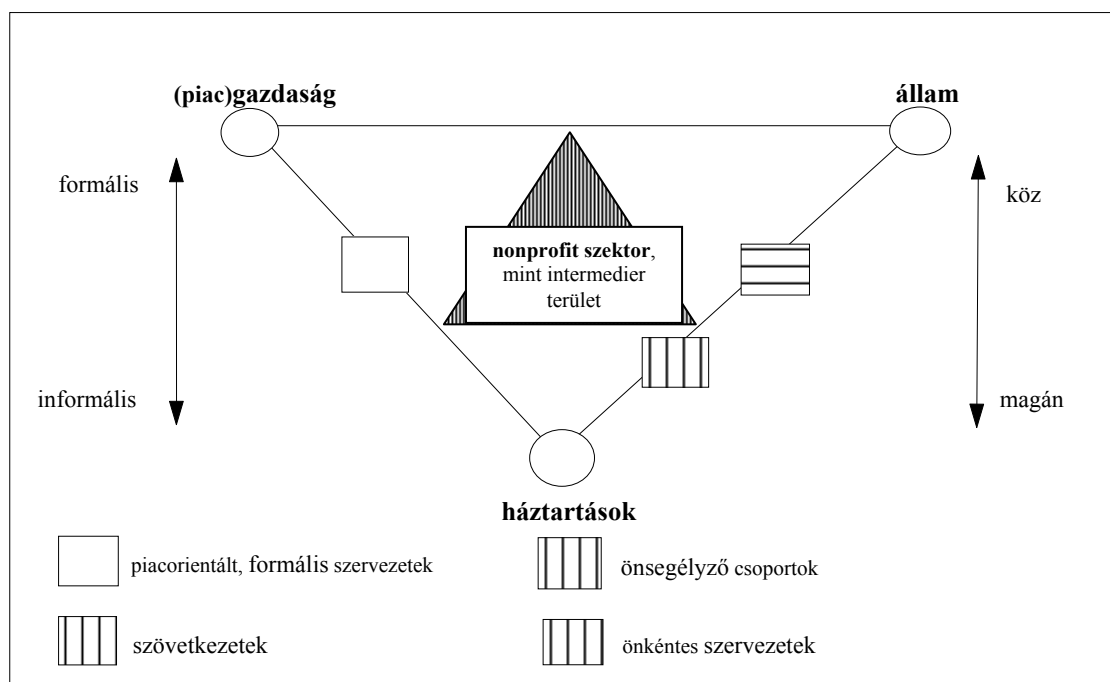
Mindez egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy a kormányzati, a profitorientált és a nonprofit szektorok közötti határok elmosódtak, s kialakult az ún. „kevert társadalmi gazdaság” fogalma. Az intézményi izomorfizmust hangsúlyozó megközelítésekben az egyes jóléti szektorok vizsgálata helyett a különböző szektorok egymással való kapcsolatára helyeződött a hangsúly, a „magán és köz”, vagy az „állam és társadalom” szétválasztása helyett a jóléti intézmények növekvő egymásrautaltsága, és hálózatszerű működése kapott meghatározó jelentőséget.

Lényegében a fenti elméleti bázison alapulnak az ún. jóléti pluralizmussal kapcsolatban kidolgozott modellek. E koncepciók elsősorban abban tértek el más nonprofit elméletektől, hogy bennük nem annyira az egyes szektorok közötti különbségek (az egyes szektoroknak a szükségletek kielégítésében játszott kudarca, és emiatt azok teljesítményének pótlása), hanem inkább az állam, a piac és a háztartások, nonprofitok közötti hálózati kapcsolatok, s a szektorok egymásrautaltsága kapott kiemelt figyelmet. A modellekben továbbá hangsúlyos szerepet kapott a nonprofit szervezetek funkcionális elemzése is. Utóbbit azért érdemes kiemelni, mert a nonprofitok gazdasági szerepével foglalkozó amerikai elméletek elsősorban a nonprofitok közszolgáltató funkciójára fókuszáltak, s jóval kisebb figyelmet fordítottak az érdekérvényesítő, illetve a tagorientált, valamint az önszervező és önszervező szervezetek társadalmi szerepére.

Az ún. *jólétmix* elméletek alkotóinak célja az volt, hogy felhívják a figyelmet arra, hogy a háztartások nem pusztán „fogyasztók”, hanem aktív gazdasági szereplőként a jólét és a társadalmi integráció erőforrásai is egyben. Az elmélet képviselői (Rein, 1986, Rose, 1985, Evers, 1988 és 1995) szerint a jólét biztosításában az államnak, a piacnak és a háztartásoknak, egyaránt fontos szerepük van. A háztartások gazdálkodását megjelenítő „harmadik” (vagy „önkéntes”) szektor – az „informális termelés révén” – részben kibővíti a kínálatot, új típusú igényeket és jogokat generál, de egyúttal érvényesül benne egy „államtalanítási” trend is, mely szerint a családi, társadalmi életet meg kell védeni a külső beavatkozásoktól. Adalbert Evers egy ún. „*jóléti háromszögben*” modellezte a rendszer szereplőit.

⁵⁹ Lásd bővebben ezzel kapcsolatban Ralph M. Kramer: „*A Third Sector in the Third Millennium?*” (Egy harmadik szektor a harmadik évezredben?) c. 2000-ben megjelent művét és az abban hivatkozott tanulmányokat. *Voluntas*, Volume 11, Number 1, March. 2000. Springer Netherlands.

2. ábra
A jólétmix, a jóléti pluralizmus háromszög modellje, 1988

Forrás: Bartal, 2005 és Evers, 1988 alapján.

Ebben az egyes részrendszerek egymást kiegészítve működnek, mivel önállóan sem az állam, sem a piac, sem a háztartások nem tudják biztosítani az elvárható jólétet. A „jólétmixben” az önkéntes szervezetek, önszegítő csoportok (nonprofitok) az állam és a háztartások közötti térben, illetve más megközelítésben a formális és az informális szervezetek között helyezkedtek el, s egyfajta gazdasági- és társadalmi érdekközvetítő szerepet tölthettek be.

A fenti modell továbbfejlesztett változatának nevezhető az Evers és Thomas Olk nevéhez kapcsolható ún. *jóléti pluralista koncepció*, amely szintén rendszerelméleti alapokat használt fel a különböző szektorok közötti kapcsolati háló, valamint az intézményi struktúrák egymáshoz való viszonyának bemutatására. A szerzők kiindulási pontja az volt, hogy a jóléti szükségletek kielégítése *a piac, az állam, a háztartások és a civil, nonprofit szervezetek összehangolt együttműködése révén* valósítható meg. Fő kérdésük az volt, hogy az egyének, háztartások milyen módon és formában tudják saját jólétükre használni a különböző szektorok szolgáltatásait,⁶⁰ s ez a kereslet hogyan csatolódik vissza a szektorok által nyújtott szolgáltatásokra és a kínálatra.

⁶⁰ Evers és Olk a „szektorhasználatot” illetően a háztartások bevételi szerkezetet tartották meghatározónak, s úgy látták, hogy a háztartások a különböző stratégiákat követve nem egyszerűen passzív befogadók, hanem jólétük

Úgy vélték, hogy az egyének élethelyzete és a háztartások jóléte több különböző szektor teljesítményének a függvénye, s ez nemcsak a különböző anyagi és nem anyagi erőforrások (pl. anyagi javak, társadalmi tőke, idő stb.) feletti rendelkezési potenciáltól, hanem az ezen erőforrások mobilizálásához szükséges preferenciáktól és képességektől is függ. A jólét biztosítása vagy növelése a különböző szereplőktől mikro- és makroszinten más és más cselekvési stratégiákat igényel. Mikroszinten az egyéni képességeket és cselekvéseket a jóléti terméket előállító szervezetek logikájával és szelektivitásával kell összekapcsolni, míg makroszinten a jólétben szerepet játszó szektorok együttműködése, kooperációja révén lehet biztosítani a jóléti élethelyzetek kialakításához szükséges legoptimálisabb esélyeket.

Evers és Olk szerint e modellben a nonprofit szektor fejlődését és jellegét az határozza meg, hogy a nonprofit szervezetek az államtól, piactól és az informális szektorból származó potencióális lehetőségeket (pl. támogatásokat) hogyan tudják felhasználni és összehangolni saját céljaikkal és erőforrásaikkal. A különböző szektoroknak saját logikájuknak megfelelően kell igazodniuk egymáshoz. Az erőforrást biztosító partnerek (pl. az állami és piaci intézmények) érdeke az, hogy a nonprofitok biztosította lehetőségeket úgy használják ki, hogy az saját, a jóléti pluralizmusban elfoglalt szerepüket erősítse, ugyanakkor a nonprofitok szempontjából az a lényeges, hogy saját kompetenciáikat és cselekvési stratégiáikat úgy igazítsák partnerükhöz, hogy a szükséges erőforrásokat biztosítani tudják tevékenységükhöz, de egyúttal függetlenségüket is megőrizték (*Evers és Olk, 1996; Evers, 1998*).

A modellben a nonprofit szektor – mint a szociális szolgáltató szervezetek együttese – a társadalmi integráció fontos szereplője, amely kapcsolatot teremt a jólétet meghatározó különböző intézményi szereplők között. Más megfogalmazásban: ...*”A jóléti pluralista modellben a nonprofit szektor egyfajta intermedier terület, amely azáltal lesz komplex kapcsolatok színtere, hogy összekapcsolja a jóléti háromszög többi elemét”*...(*Bartal, 2005*).

növelése érdekében gyakran tudatos cselekvési stratégiákat (pl. jövedelmük kiegészítése érdekében mellékállást vállalva) követnek.

1. A jóléti pluralizmus szereplői és jellemzői, 1996

Megnevezés	Intézmény			
	Piac	Állam	Közösség	Civil társadalom
A jóléti termelés szektora:	a piac, mint a kereslet és kínálat közötti koordinációs mechanizmus	az állam, mint közszolgáltató szektor	az informális szektor, mint a háztartási termelés szektora	a nonprofit szektor, mint intermedier terület
A cselekvés-koordináció elve:	verseny	hierarchia	személyes, morális elkötelezettség	önkéntesség
A fő vonatkoztatási érték:	választási szabadság	egyenlőség	reciprocitás, altruizmus	szolidaritás
A kínálati oldal aktorai:	vállalkozások, eladók	államigazgatás	családok, háztartások, társadalmi hálózatok (pl. rokoni és baráti kapcsolatok)	egyesületek
A keresleti oldal aktorai:	fogyasztók, vevők	állampolgár	a közösség tagja (család, nemzet)	egyesületek tagjai
Érintkezési szabály:	fizetőképesség	legális polgári igényjog	beleszületés, kooptálás	rászorultság
Cseremédiüm:	pénz	jog	értékmegőrzés, figyelem	argumentálás, kommunikáció
Járulékos jószág kritérium:	jólét	biztonság	személyes részvétel	társadalmi és politikai aktivitás
Az intézményi deficit:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ egyenlőtlenséget generál; ▪ a nem monetarizálható szükségletek nem érvényesíthetők 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ a standardizált univerzális szükségletek kielégítésére törekvés miatt elhanyagolja a kisebbségi szükségleteket; ▪ korlátozza az egyéni rendelkezési szabadságot; ▪ gyengíti az önszorgató motívumok érvényesülését 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ a választási szabadság korlátozása a morális kötelezettség révén; ▪ „nem” tagok kizárása 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ egyenlőtlen részesedés a teljesítményekből és jószágokból; ▪ professzionalizációs deficit; ▪ a management és a szervezeti struktúra redukált hatékonysága

Forrás: Bartal, 2005, illetve Evers és Olk, 1996 alapján.

Evers szerint a nonprofitok közvetítő jellege olyan kapcsolatokról származik, amelyek révén a szektorok közötti interakciók intenzívebbé válnak. A nonprofitok és az állam közötti interakció vizsgálatában például inkább az együttműködés lesz a hangsúlyos, és kisebb figyelmet kap az állammal szembeni függetlenség. A piaci intézményekkel való kapcsolatuk viszont abban nyilvánul meg, hogy a (szervezet)vezetési elveket és módszereket illetően a nonprofitok egyre inkább a piaci szereplőkre jellemző gyakorlatot követnek. Vállalkozásaik révén továbbá a nonprofitok versenyhelyzetbe kerülnek a piaci szereplőkkel, ami idővel visszatükröződik a nonprofitok céljainak újrafogalmazásában is. Az informális szektorban megjelenő szubkulturális igények gyakran szintén a nonprofitok által formalizálódnak, s ezért a nonprofit szektor gyakran a civil társadalmat és a nyilvánosságot képviselő entitásként manifesztálódik (Evers, 1995).

A nonprofit szektornak a jóléti pluralizmus más aktoraival való kapcsolatát illetően Evers három alapvető mintát különböztetett meg: a szektorok közötti asszimilációt, a kizáródást és a konfliktuális együttműködést. A nonprofit szektor szervezeteinek az állami vagy piaci intézményekkel kapcsolatos *asszimilációja* akkor következik be, ha egy szervezet „nonprofit” funkcióját veszély fenyegeti, és emiatt egy másik szektor cselekvési logikáját kezdi el követni. Amikor saját küldetésük megvalósítása helyett a nonprofitok kénytelenek nem-intézményesített célokat követni, akkor nem többfunkciós intermedier szervezetként fognak működni, hanem „felveszik” az állami, vagy a piaci intézmények tulajdonságait. Az állami támogatásoktól való függés, a helyi piaci viszonyokhoz történő túlzott alkalmazkodás a nonprofit szervezetek túlbürokratizálódásához, illetve a forprofit szervezeti jellemzők túlzott adaptálódásához vezethet. Ezáltal viszont éppen a nonprofitok azon tulajdonságai (pl. rugalmasság, innovációs készségét, civil társadalmi jellegük) veszhetnek el, változhatnak meg, amelyek megkülönböztetik őket az állami és piaci intézményektől.

A *kizáródás* a fentiekkel éppen ellentétes szervezeti kapcsolatként írható le. Ilyenkor a nonprofitok annyira autonóm módon akarnak működni, hogy ezzel társadalmi szerepvállalásuk és cselekvésük is összeférhetlenné válik az állami és piaci szervezetek logikájával, s a nonprofitok számára ilyenkor csak a tiltakozás vagy a defenzív önvédelem felvállalása marad. Ezek miatt azonban nem is számíthatnak az állami és a piaci szektor támogatására, ezért fennmaradásuk és erőforrásaik biztosítása érdekében – a társadalmi szolidaritáson vagy az egyéni altruizmuson alapuló támogatásokra –, az informális szektorból származó adományokra és az önkéntes munkára lesznek ráutalva. Evers szerint az asszimilációhoz hasonlóan a kizáródás is rossz cselekvési logika, mivel a szervezeti autonómia sohasem realizálható totális értelemben.

A nonprofit szektor és az állam közötti ideáltipikus kapcsolat az ún. *konfliktuális kooperáció*. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az állam és a nonprofit szervezetek közötti együttműködés a szolgáltatás és ellenszolgáltatás formájában alakul ki, másrészt azt, hogy mindkét fél „partnerként” kezeli egymást. Utóbbi értelemben nemcsak a nonprofitok ismerik fel az állami támogatások jelentőségét saját céljaik megvalósítását és a szervezetük működtetését illetően, hanem az állam is elismeri a nonprofit szervezetek teljesítményét, s így megfelelő legitimitációt kapnak a nonprofitoknak adott állami támogatások. Evers szerint a jóléti pluralista modellben a szektorok közötti „társadalmi szerződés” az egyik alapja a társadalmi innovációk létrejöttének, ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy szektorok közötti együttműködés új típusú konfliktusokkal járhat, s

ezért a kooperatív feladatmegosztás mellett nagyobb figyelmet kell fordítani az állam és a nonprofitok céljai között meglévő ellentmondások feloldására (*Evers, 1995*).

A fentiekben ismertetett koncepció több szempontból is nagy jelentőségű. Egyrészt az ideológiai tényezőket megkerülve meghaladja a hagyományos bipoláris (állam vs piac) megközelítéseket, másrészt ráirányíthatja a kutatók figyelmét a társadalom- és gazdaság hálózatszerűen működő kapcsolatrendszerére. A háztartások és a nonprofit szervezetek bevonása révén a jólétmix korrigálja az állam és a piac hiányosságait, többszereplőssé teszi a jóléti termelés, a szolgáltatások biztosításának mechanizmusát. Habár a teória egyes állításai vitathatók,⁶¹ de összességében mégis felhívják a kormányzat és a kutatók figyelmét a harmadik (az informális, önkéntes) szektor fontos gazdasági és érdekközvetítő szerepére, és a hálózati megközelítések alkalmazásában rejlő kihasználatlan lehetőségekre.

Az eddig bemutatott nemzetközi elméletek elsősorban az Egyesült Államok és a fejlett demokráciával rendelkező országok társadalmi- gazdasági környezetéből kiindulva kerestek magyarázatot a nonprofit szervezetek létrejöttére és társadalmi szerepére. E teóriák magyarországi alkalmazhatósága azonban nem mindig lehetséges, a civil- és önszerveződésen alapuló szervezetek, a nonprofit szektor hazai fejlődése ugyanis sok tekintetben eltért a fejlett demokráciák gyakorlatától. A dolgozat következő részében először az alapítványi és egyesületi élet hazai gyökereit és történeti előzményeit mutatom be, majd a nonprofit szektor magyarországi kialakulásának okait és körülményeit vizsgálom meg, különös tekintettel arra, hogy a mindenkori kormányzati politika hogyan befolyásolta a civil és nonprofit szervezetek működési feltételeit.

⁶¹ Evers-ék például kimondatlanul is feltételezik, hogy az egyes szereplők tudatában vannak a többi aktor jelentőségének a jóléti termékek és szolgáltatások biztosításában, az egyes szereplők pedig „partnerként” tekintenek egymásra. A nonprofit szervezetek társadalmi szerepének elismerése azonban nem jelenti automatikusan azt is, hogy az állami és kormányzati szereplők a nonprofit szervezeteket egyenrangú félként kezelnék a társadalmi szükségletek kielégítését illetően, a fejlett országok gyakorlata pedig inkább azt bizonyítja, hogy a különböző szektorok közötti együttműködés több évtizedes – változó intenzitású – fejlődés eredménye.

IV. Nonprofit szervezetek Magyarországon

4.1. Az alapítványi és egyesületi élet előzményei és gyökerei 1945-ig

A civil és nonprofit jellegű szervezetek létrejötte és elterjedése viszonylag hosszú történeti fejlődésre vezethető vissza. A különböző történeti időszakokban az önkéntes szervezetek természetesen lényegesen különböztek mai utódaiktól, összetételük, szervezeti formáik a mindenkori társadalmi-gazdasági viszonyoknak megfelelően alakult. Új szervezeti formák jöttek létre, egyesek megszűntek, vagy nagymértékben átalakultak. Voltak olyan, először egyesületként létrejövő szervezetek (pl. takarékpénztárak) amelyek profitorientált gazdasági szervezetté alakultak át, és voltak egyesületek, különféle vallásfelekezetek által fenntartott szociális intézmények, amelyek állami, önkormányzati fennhatóság alá kerültek. Az önkéntes szervezetek működése a politikai hatalom megengedő, vagy éppen szankcionáló jellegével is összefüggött. Egyes uralkodók, kormányok támogatták, mások korlátozták, sőt tiltották a civil szervezetek megalakulását. A legoptimálisabb körülmények között azokban az időszakokban tudtak működni, amikor létrejöttük nem függött ideológiai korlátoktól, az éppen uralkodó politikai hatalom beavatkozásától.⁶²

A történeti előzmények egészen a korai magyar állam kialakulásáig visszavezethetők. Az első – a maiaktól lényegesen különböző – alapítványszerű juttatások a középkor idején az uralkodó, illetve a világi és egyházi főurak által az egyháznak nyújtott adományok voltak. Ezek biztosították a kolostorokban, káptalanokban végzett betegápolási, szegénységélyezési tevékenység anyagi hátterét. Az adományozásban egyaránt fontos szerepet játszott a felebaráti szeretet és az egyházi tanítások, az Isten előtti érdemszerzés igénye. A szerzetesrendek által elkezdett karitatív munkát a testvérületek⁶³ és a lovag- és ispotályos rendek folytatták (*Somogyi, 1941*). A városok önállóságának megerősödésével a korábban egyházi ellenőrzésű ispotályok felügyeletét a városi tanácsok igyekeztek átvenni, és a helyi polgárok alapítványait, hagyatékát a városi bírságok bevételeivel egészítették ki a működtetés fedezeteként. Később – részben – a reformáció hatására megtörténik az alapítványok részbeni szekularizációja, s a XVI. században egyre nagyobb

⁶² Nem véletlen, hogy a kormányok mindig is igyekeztek befolyást gyakorolni a különféle önszerveződésekre. Az autokratikus és totalitáriánus rendszerek számára a civil szerveződések mindig potenciális ellenséget jelentettek, hiszen létrejöttük – az önszerveződés szabadsága – veszélyeztette a hatalom monopolizálására törekvő csoportok érdekeit. Ilyen értelemben a nonprofit szervezetek szerepe a hatalom-civil társadalom viszonyaként is értelmezhető, ahol az önszerveződések a társadalmi kontrollt, a mindenkori hatalom ellensúlyát biztosítják.

⁶³ A testvérületek világi személyekből alakult kolostori kötelékben élő közösségek voltak, amelyek a középkor idején karitatív (szegények és betegek, idegenek, vándorok megsegítésével összefüggő) tevékenységet folytattak.

számban jönnek létre világi alapítványok, de ezek összetételéről, tevékenységéről sajnos nagyon keveset tudunk.⁶⁴ Az 1715-ből, illetve 1723-ból származó alapítványokra vonatkozó korabeli szabályozás szerint az uralkodó, illetve a helytartótanács tagjai felügyelték és ellenőrizték az alapítványok működését (*Kecskés, 1988*). Az alapítványi és egyesületi élet magyarországi továbbfejlődését ezt követően azonban hosszú időre visszavetette a kiegyensúlyozatlan belpolitikai helyzet és az ország területén zajló háborúk.

A levéltári források nagy részének megsemmisülése miatt főleg a XIX. századtól vannak ismét alapítványokra vonatkozó információk.⁶⁵ Balázs Magdolna kutatásaiból ismert, hogy a XIX. századi alapítványok legnagyobb részében az adományozó – a maiakhoz hasonlóan – jótékonyági, oktatási, kulturális és tudományos célokat fogalmazott meg, és ingatlan, vagy pénztámogatás formájában igyekezett ennek feltételeit megteremteni (*Balázs, 1991*). Az alapítványtételben a jótékonyág, a humanitás mellett a lakóhelyhez való tartozás, sőt az önkifejezés szándéka is szerepet játszott. A nők esetében például a jó szándékú segítségnyújtás a közéletben történő részvételre, a társadalmi ismertség, elismertség növelésére is alkalmat adott. Fontos megemlíteni azt is, hogy az alapítványtétel vagy alapítványi hozzájárulás – a mai gyakorlattól eltérően – az alapító, adományozó számára semmilyen tekintetben nem járt anyagi haszonnal, köztartozásait, adóját nem csökkenthette a felajánlott ingóság vagy ingatlan ellenértékével. A jótékonyági alapítványok például eleinte többnyire árvaházak, szeretetotthonok, menhelyek létesítésére jöttek létre, szerepkörük azonban az idők folyamán – a mindenkori társadalmi szükségletek függvényében – kibővült, átalakult. Az alapítványok és a kormányzat kapcsolatát – ellentétben az egyesületekkel – egészen a II. Világháborúig inkább az együttműködés, mintsem a gyanakvó állami felügyelet jellemezte. Nemcsak arról van szó, hogy az alapítványtevők állami, önkormányzati intézményeket (pl. kórházakat, oktatási intézményeket) támogattak magánadományokból, hanem arról is, hogy a kormány, a helyhatóságok gyakran pénzzel, vagy éppen ingyenesen átadott ingatlan biztosításával segítették elő az alapítványi célok megvalósítását.

⁶⁴ A korabeli világi alapítványok feltehetően leginkább jótékony (szegények, árvák, idősek megsegítése) céllal létesültek. A XVIII. századból származó adatok szerint például 1815-ben Sándor István végrendeletében 10 ezer forintot hagyott ...”a szegény gyermekek számára, kik szülőiktől elhagyatott és talált gyermekeknek neveztetnek”... (*Bagyó, 1929*).

⁶⁵ Ezek az azonban szintén nem teljes körűek, csak a Budapesten kezelt és a XIX. század elejétől 1934-ig létrejött alapítványokra vonatkoznak.

Érdeemes röviden kitérni a korabeli alapítványt tevők társadalmi összetételére is. A XIX. század végéig nagyrészt az arisztokrácia, a nagypolgárság képviselői közül került ki, később azonban – mai szóhasználattal élve – a középosztály tagjai kerültek túlsúlyba. Leginkább ügyvédek, orvosok, tanárok, újságírók, városi tanácsosok stb. találhatók közöttük, de – erejéhez mérten – a kispolgárság is részt vett a karitatív tevékenységben.

Lényegesen több információ áll rendelkezésre az egyesületek történeti múltjáról. A korporatív jellegű, de kényszertagságon alapuló céhek már az intézményesült önszerveződés előfutárainak tekinthetők. Gazdasági érdekvédelmi tevékenységük mellett a tagok szociális segítségnyújtására is kiterjedt munkájuk, sok szempontból ezek a szervezetek tekinthetők a mai egyesületek elődeinek.

A modern egyesületek megszerveződése Magyarországon nagyjából a reformkor idején indult igazán fejlődésnek, amikor létrejöttek az első városi polgárokat tömörítő szervezetek, amelyek intézményes társadalmi háttérrel biztosították az érdekkifejezésre és az általuk fontosnak tekintett célok megvalósítására. A hatalom a XVIII. század végén tartva a felvilágosodás és a nemzeti önállóság eszméinek terjedésétől eleinte bizalmatlanul szemlélte az egyesületi szerveződést, az állam és az egyesületek viszonyát sokáig a „húzd meg, ereszd meg” politikája jellemezte.

A XIX. század közepén főleg felekezetekhez- és foglalkozási csoportokhoz kötődő egyesületek (pl. vallási és önszegélyező egyletek) működtek, de létrejöttek az első polgári kaszinók és az olvasó- és nőegyletek is. Ekkor alakultak az első ún. kiseddóvók (óvodák), és voltak a magyar nyelv ápolását, a magyar termékek védelmét, a tudományos tevékenységet, a mezőgazdaság, az ipar korszerűsítését zászlajukra tűző egyletek is. Külön is említést érdemelnek a szociális célú szervezetek, amelyek jelentős részét izraelita vallásúak hozták létre. Az általuk alapított egyesületek vallási és szociális tevékenységet egyaránt elláttak, létrejöttek szorosan összekapcsolódott történelmi tradícióikkal.⁶⁶ Az 1800 előtt létrejött egyesületek több mint ötven százaléka izraelita jótékonyági egylet volt (*Pajkossy, 1993*).⁶⁷

⁶⁶ Ez feltehetően összefüggött hátrányos társadalmi helyzetükkel és azzal, hogy más vallásfelekezetekhez képest sokkal inkább rákényszerültek a közösségi összefogásra. A jótékonyág gyakorlása, a betegek megsegítése a zsidó vallásban is kötelességként jelenik meg, intézményesült formái a bibliai időkig visszavezethetők. Az ún. szent egyletek (Chevra Kadisa) például a temetések intézése mellett betegeket és szegényeket támogattak, létrehozataluk minden hitközség megalakulása után kötelező volt. Elterjedtek voltak az ún. beteglátogató egyesületek (Chevra bikur cholim) is, amelyek a betegek látogatásán túl a rászoruló családokat is támogatták (*Magyar Zsidó Lexikon, 1929*).

⁶⁷ Természetesen a többi vallásfelekezetre is jellemző volt a jótékonyág, a rászorultak támogatása. Ez azonban – legalábbis ebben az időszakban – nem egyesületi formában, hanem szorosan az adott egyház intézményeihez kötődve (pl. ispotály) vagy más formában intézményesülve (pl. ápoló rendek) valósult meg.

Az 1848-as forradalmat követően a korábbi liberális joggyakorlatot szigorú központi felügyelet váltotta fel. Egy 1852-ben kiadott császári pátens az új egyesületek alakulását a kormány engedélyéhez kötötte, a már létező egyesületek működését pedig teljesen ellenőrzése alá vonta.⁶⁸ A hatalom beavatkozása ideiglenesen visszavetette a társadalmi önszerveződést. Ez a magyarázata annak, hogy míg a század közepe táján körülbelül félezer egyesület működött az országban, számuk egy nem sokkal későbbi statisztika szerint alig változott, 579 darab⁶⁹ volt (*Magyar Tudományos Akadémia Statistikai Bizottsága, 1862*).

Nem sokkal később a politikai viszonyok stabilizálódása jótékonyan hatott az egyesületi élet továbbfejlődésére, és az 1867-es kiegyezést követően az egyesületi szerveződés ismét szabadabbá vált. Egy 1873-ban keltezett belügyminiszteri rendelet⁷⁰ szerint az egyesületek hatósági felügyeletének feladatköre csupán az államérdek megóvására és a visszaélések meggátlására vonatkozott. Eltekintve bizonyos speciális jellegű egyesületekre vonatkozó rendelkezésektől, valamint néhány általános, de jelentőségét illetően csekély törvényi megfogalmazás kivételével a dualizmus korszakát az egyesületi jog kodifikátlansága és a szokásjogra alapozott állami felügyeleti jog jellemezte. Ennek köszönhetően a különféle kormányrendeletek – a politikai és munkásegyséletek, valamint a nemzetiségi egyesületek kivételével – viszonylag tág teret engedtek az egyesületi élet megszerveződésének és működésének (*Bocz, 1992*).

16 év alatt (1878-ra) a jelenlegi országterületen a hatszorosára nőtt az egyesületek (1.917 db) száma, 1932-ben pedig már 14.365 egyesület működött az országban.⁷¹ Az egyesületi élet fellendülése több tényezőnek köszönhető. Egyaránt szerepet játszott benne a politikai helyzet konszolidációja és a XIX. század végének, a XX. század elejének társadalmi-gazdasági változásai. Megindult az ipar és a mezőgazdaság modernizációja, az urbanizációs folyamatok felgyorsultak. Megerősödtek a polgári-vállalkozói rétegek és kialakult egy viszonylag stabil középosztály. Ugyanakkor az állam sokáig nem vállalt szerepet a szociális problémák kezelésében és a szegények, a betegek, valamint a munkanélküliek ellátása a XX. század elejéig jelentős részben a településekre, az

⁶⁸ 1848 előtt az egyesületek működésének engedélyezése az uralkodó kizárólagos jogát képezte, e jogkörét 1848-ig a helytartótanács, majd az abszolutizmus idején a Bécsben székelő belügyminisztérium útján látta el. Az önkényuralom idejének politikáját jól jellemzi, hogy 1858-ig még a Magyar Tudományos Akadémia sem ülésezhetett.

⁶⁹ Ez az adat azonban a korabeli Magyarország területére vonatkozik, a jelenlegi Magyarország területén az egyesületek száma körülbelül 320-350 darab volt.

⁷⁰ 1867 után az egyesületek felügyelete, s így az alapszabályok láttamozása a magyar belügyminiszter hatáskörébe került.

⁷¹ Az 1878-as és 1932-es adatok egyaránt a jelenlegi Magyarország területére vonatkoznak.

egyházakra, a karitatív személyekre, illetve az ún. önszegélyező- és jótékonyági egyesületekre⁷² hárult. Mindezek az egyesületek számának ugrásszerű növekedéséhez vezetett. Természetesen nemcsak mennyiségi változások, hanem strukturális átalakulások is történtek az egyesületi szférában. A kulturális és felekezeti alapú szervezetek aránya csökkent,⁷³ ugyanakkor az életmódban és a foglalkoztatási szerkezetben történt változások következtében a szabadidős és a szakmai jellegű szervezetek aránya megnőtt. Magyarországon ebben az időszakban élénk egyesületi élet volt, a társadalmi önszerveződések fontos szerepet játszottak a közéletben. Különösen aktív tevékenységet fejtettek ki a jótékonyág, az egészségügy és a kultúra területén, számos szociális és oktatási intézmény alapításában volt kiemelkedő szerepük.⁷⁴

A világháborúk idején azonban működésüket ismét szigorúan korlátozták, a korábbi liberális gyakorlat helyébe a szigorú hatósági kontroll lépett. Az 1912. évi XLIII. tc. felhatalmazta a Belügyminisztériumot, hogy *„...,oly törvényhatóságok területén, ahol az állam biztonsága szempontjából szükséges új egyesületeknek, vagy fiókegyesületeknek alakítását megtilthatja, a már meglévő egyesületek, vagy fiókegyesületek gyűlését ellenőrizheti, működését korlátozhatja, vagy felfüggesztheti.”* ...

Fontos megemlíteni, hogy az I. Világháborút követően a Károlyi kormány idején született meg a magyar egyesületi jog első általános jellegű és egyben legliberálisabb törvényi szabályozása, amely szinte teljesen szabaddá tette az egyesületi életet.⁷⁵ Nem sokkal később azonban egy 1919. évi szeptemberi miniszterelnöki rendelet hatályon kívül helyezte a forradalmi időszak rendelkezéseit, és egyidejűleg visszaállította az azt megelőző jogszabályok hatályát.⁷⁶ A továbbiakban a II. világháborút megelőző időszakig

⁷² Budapesten például 1874-ben egyesületek segítségével állították fel és üzemeltették az első népkonyhákat (Schuler, 1935). Habár a központi kormányzat a XIX. század végétől a szociális (korabeli szóhasználat: emberbaráti) intézmények működtetésében egyre jelentősebb szerepet vállalt a hazai társadalombiztosítás széles körű létrejöttéről csak 1927-től beszélhetünk, amikor elfogadták a betegségi és baleseti biztosításról szóló törvényt, majd a következő évben az öregség, rokkantság, özvegyiség, árvaság esetére szóló kötelező biztosítás bevezetéséről rendelkező jogszabályt. Ezek azonban nem terjedtek ki a mezőgazdasági munkavállalókra, és így széles társadalmi rétegek kimaradtak a társadalombiztosítási ellátásból. Nem véletlen, hogy még 1932-ben is az összes egyesület 16 százaléka (2.245) szociális jellegű önszegélyező- és jótékonyági egyesület volt, és náluk összpontosult az egyesületi tagok és a bevételek körülbelül egyharmada.

⁷³ Ez részben azzal magyarázható, hogy a szociális jellegű felekezeti intézmények egy része állami, önkormányzati felügyelet alá került.

⁷⁴ Jó példa erre a 1885-ben alapított Fehérkereszt Országos Lelencház Egyesület, amely az árva gyermekek intézeti elhelyezése céljából jött létre (Bagyó, 1929). Az ún. Budai Jóltevő Asszonyi Egyesület kezelésében az 1820-as években a következő intézmények voltak: „kereseti-ház” elszegényedett nők részére, öt leány-munka-iskola, vakok gyógyintézete, kisdédóvoda, „nőápolóda” (Könyves T. K., 1929).

⁷⁵ Az 1919. évi III. Néptörvény eltörölte az egyesület szervezésének, illetve megalakulásának bejelentési kötelezettségét és a jogi személyiség elnyerésének feltételeként megszabott bírósági bejegyzés megtagadására is csak egy esetben, büntető törvénykönyvbe ütköző cél esetében nyújtott lehetőséget.

⁷⁶ 5084/1919. M.E. számú rendelet.

az egyesületek jogi szabályozása alapvetően nem változott, de 1938-tól ismét az államhatalom korlátozó jellege vált dominánssá. Az egyesülési jognak, mint alapvető emberi jognak durva megsértéseként értékelhetőek azok az 1930-as évek végétől elfogadott jogszabályok, amelyek először limitálták, majd meg is tiltották zsidó származásúak egyesületi, kamarai tagságát.⁷⁷ A korszak egészére ugyanakkor az egyesületek és az állam ellentmondásos viszonya volt jellemző. Az időszakos – olykor durva – állami korlátozások ellenére például a hatalom által nem kívánatos szerveződések (pl. munkáspártok) a kulturális, vagy éppen szabadidős egyesületi formát használhatták fel politikai tevékenységük álcázására, s voltak olyan (pl. levante) egyesületek is, amelyeket éppen a kormányzat nyomására, vagy annak jelentős támogatásával hoztak létre.

A társadalmi-gazdasági, és politikai változások ekkor is visszatükröződtek az egyesületek tevékenységszerkezetének átalakulásában. Míg a XIX. század közepe táján az önszervező, a jótékonyági és a kulturális egyesületek voltak túlsúlyban, a század végére a szakmai alapon szerveződő szervezetek vették át a vezető szerepet. A két világháború között a szabadidős- és szociális jellegű egyesületek, míg a II. Világháborút követően a politikai szempontból semleges sportegyesületek száma volt a legnagyobb.

4.2. Az önszerveződések korlátozásának időszaka (1948-1989)

1945 után jelentős fordulat következett be a társadalmi önszerveződések, s így az egyesületek és alapítványok megítélésében. Habár az egyesülési jogot az 1946. évi I. Törvény, majd az 1949. évi népköztársasági alkotmány is biztosította – ez utóbbi ismét csak a dolgozók részére – az államszocialista rendszer társadalompolitikai elképzeléseinek megfelelően a szociális, egészségügyi, kulturális tevékenységgel foglalkozó egyesületek szerepét állami intézmények, vállalatok, az érdekképviselők tevékenységét pedig a kormányzati ellenőrzés alatt álló szakszervezetek vették át. A „mindenható” állam(párt) vált a társadalom és gazdaság legfőbb irányítójává, civil önszerveződésekre nem volt szükség.

Az egyesületek magasabb szintű jogi szabályozására ezt követően csak az 1950-es évek közepén került ismét sor. Paradox módon az 1955. évi 18. törvényerejű rendelet (tvr.) a későbbi jogszabályokhoz viszonyítva viszonylag liberálisan szabályozta az

⁷⁷ 1938. évi XV. tc., A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról. 1938. évi XVII. tc., Az egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról. 1939. évi II. tc., A honvédelemről. 1939. évi IV. tc., A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. 1210/1944 M.E. rendelet A zsidók közszolgálatának és közmegegyezésének, továbbá ügyvédi működésének megszüntetéséről.

egyesületi jogot, ugyanakkor a kor politikai berendezkedése miatt ez a gyakorlatban nem érvényesülhetett. Később, az 1959-ben elfogadott polgári törvénykönyv az egyesületeket céljaik alapján definiálta. Megfogalmazása szerint az egyesületek a dolgozók társadalmi, kulturális és egyéb tevékenységének fejlesztése érdekében jöhetnek csak létre, nyilvántartásba vételüknek pedig akkor van helye, ha az alapítók a törvényes feltételeknek eleget tettek és az egyesület működésre képes.

Az 1970-ben, majd 1981-ben kiadott törvényerejű rendeletek már sokkal egyértelműben jelezték az állami felügyelet szigorodását és kiterjesztését. Az említett időszakban bejelentési kötelezettség terhelte az egyesület alapítására irányuló szervezőmunkát is, s a jövőbeli felügyelő szerv a szervezőmunka feltételeinek megsértése esetén már magát a szervezést is (!) megtilthatta. A felügyelő szerv korlátozó jogosítványait kiterjesztették arra vonatkozóan is, ha az egyesület előreláthatóan nem felelne meg a nyilvántartásba vétel feltételeinek, illetve ha az egyesület célja ellentétbe kerülhet az állami, társadalmi és gazdasági renddel. Említést érdemel még az 1972. évi alkotmánymódosítás is, amely már nem csak a dolgozók, hanem általános állampolgári jogként deklarálta az egyesülés szabadságát. Az 1983. évi 27. tvr. némileg csökkentette a direkt állami beavatkozás lehetőségét, s a felügyeleti jogkörök átcsoportosításával lehetővé tette egyrészt, hogy országos egyesület vagy annak helyi csoportja feletti felügyeletet társadalmi szervezet is elláthasson, másrészt azt is, hogy az egyesületek felügyeletét országos egyesület vagy egyesületek szövetsége is gyakorolhassa. Egyesületek alapítása és működése azonban valójában csak a hatalom szempontjából neutrális, vagy éppen preferált területeken volt lehetséges. A korszak antidemokratikus és képmutató gyakorlatát jól jellemzi az a történet, amelyben a Minisztertanács Tanácsai Hivatalának főosztályvezető-helyettese az *Élet és Irodalom* egyik 1983. novemberi számában azt írta, hogy az egyesületalakítást illetően *„...a jogi szabályozás előbbre tart, mint közgondolkodásunk”* (értsd: a szabályozás jóval megengedőbb, mint szükséges lenne), majd amikor ezt értelmiségiek kritizálni merték behívatta őket az irodájába és egyetemi oktatói állásuk elvesztésével fenyegette meg őket (Ungváry, 2007).⁷⁸ Az 1980-as évek végén egy országos egyesületi felvétel szerint összesen 8.514 egyesület működött az országban, s közöttük a legnagyobb arányt a sportegyesületek képviselték (36%), a második és harmadik legnagyobb csoportot pedig a szabadidős (24%) és tűzoltó egyesületek (14%) alkották (KSH, 1989).

⁷⁸ Lásd ezzel kapcsolatban bővebben: <http://hvg.hu/print/200709HVGFriss62.aspx> és a http://hvg.hu/itthon/20070302_ungvarkollath2.aspx cikket.

Az II. Világháborút követően az alapítványok még az egyesületeknél is rosszabb helyzetbe kerültek. 1949 után alapítványt csak az alapítvány célja szerint érdekelt miniszter jóváhagyásával lehetett létrehozni, és 1959-et követően az alapítványt, mint jogintézményt is megszüntették.⁷⁹ Az egypártrendszer idején az alapítványi élet gyakorlatilag megszűnt, a háború előtti jelentős alapítványi vagyon pedig nagyrészt az állam tulajdonába került.

2. Az egyesületek aránya tevékenységcsoportok szerint 1862, 1878, 1932, 1982, 1987, 1989

Tevékenységszoport	1862	1878	1932	1982	1987	1989
Kulturális, vallási	27,6	18,0	12,6	0,2	1,4	3,9
Sport	0,3	1,3	6,6	51,5	45,9	36,3
Szabadidős, hobby	27,3	14,4	32,6	16,1	26,3	23,8
Oktatási, tudományos	3,4	4,5	0,7	1,1	1,8	1,6
Egészségügyi, szociális	30,4	19,0	19,8	0,1	0,2	6,7
Tűzoltó	–	6,2	9,3	30,4	22,5	13,9
Szakmai	6,6	31,9	16,4	–	–	7,6
Egyéb	4,4	4,6	2,0	0,6	1,9	6,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Az 1862 és 1989 közötti adatok forrásai a Magyar Tudományos Akadémia és a Központi Statisztikai Hivatal kiadványai.

Megjegyzés: Az 1862-es és 1878-as adatok egyaránt a jelenlegi országterületen működő egyesületekre vonatkoznak. A korabeli országterületen 1862-ben 579, míg 1878-ban 3.995 egyesület működött az akkori statisztikák alapján.

A tágabb világpolitikai környezet és a hazai „puha diktatúra” változásainak köszönhetően az 1980-as évek második felében egyre erősebb társadalmi igény jelentkezett a „társadalmi tér” átalakítására, s ebben fontos szerepet játszottak a civil szerveződések is. Ekkor jöttek létre az első környezetvédelemmel, településfejlesztéssel, jogvédelemmel foglalkozó egyesületek, amelyek igyekeztek aktivizálni az állampolgárokat az addig is létező, de nyilvánosan nem kritizálható problémák (pl. a szegénység, a környezetvédelem, a határon túl élő magyarok védelme stb.) kezelése érdekében. Az önszerveződések sok esetben szervezeti háttérrel, egyfajta fórumot teremtettek a politikai hatalommal szembeni „másként gondolkodásra” is. Az 1980-as évek végén civil szerveződésekkel alakult meg a korábbi egypártrendszerrel szemben fellépő jelenlegi parlamenti pártok jelentős része is.⁸⁰ A társadalmi környezet megváltozásának hatása idővel a jogrendszerben is érvényesült. 1987-től ismét lehetővé vált az alapítványtétel, és 1989-ben elfogadták az egyesülési

⁷⁹ Helyette az ún. közérdekű kötelezettségvállalás jogintézménye jött létre, de ennek érvényességéhez a cél szerint illetékes állami felügyeleti szerv jóváhagyása volt szükséges. Alapítványt az 1987. évi 11. törvényerejű rendelet alapján 1987. szeptember 1-től lehetett létrehozni.

⁸⁰ A Magyar Demokrata Fórum történetének kezdetét az első lakiteleki találkozó időpontjával (1987. szeptember 27.) szokták összekapcsolni. Az eredetileg társadalmi szervezetként létrehozott FIDESZ alapítói nyilatkozatát 1998 március 30-án írták alá. Az SZDSZ az 1988. május 1-én megalakult Szabad Kezdeményezések Hálózatból jött létre.

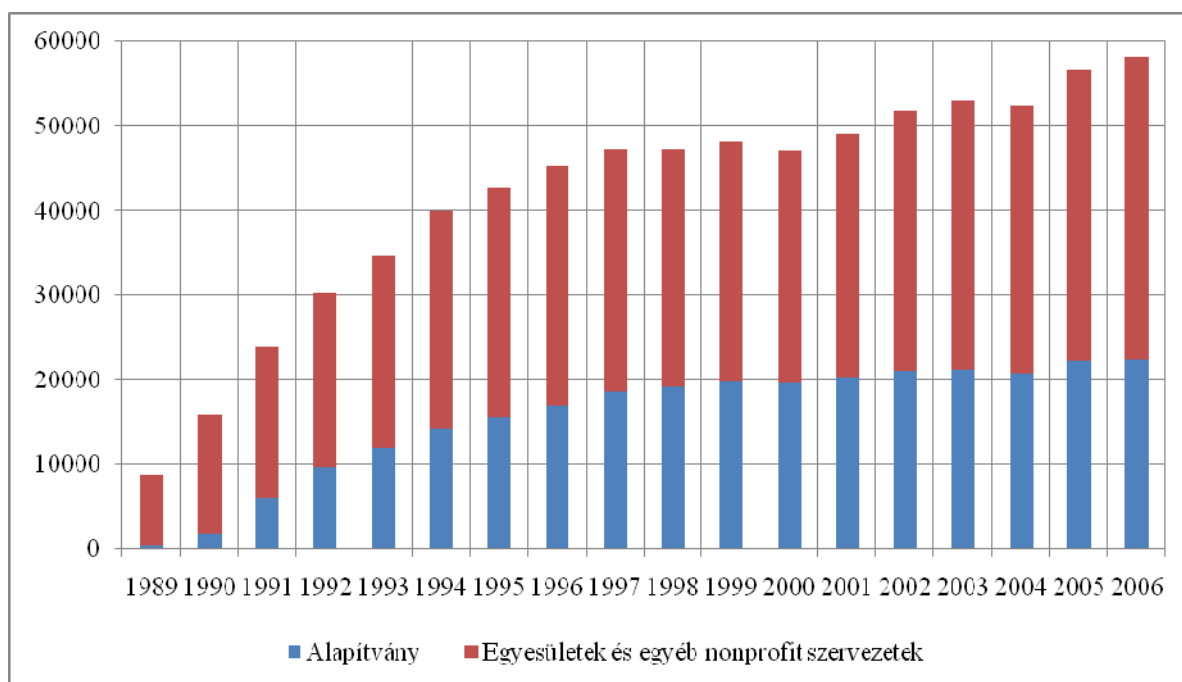
szabadságról szóló törvényt, amely megteremtette a társadalmi önszerveződések létrehozásának demokratikus normákon alapuló törvényi garanciáit. Az 1990. évi I. törvény megszüntette azt az alapítványokra vonatkozó korlátozást, melynek értelmében alapítványt csak a tevékenysége szerint illetékes állami hatóság engedélyével lehetett létrehozni, s az ugyanebben az évben hatályba lépett adótörvények rendkívül kedvező feltételeket biztosítottak a kialakulóban lévő hazai nonprofit szektor működéséhez.⁸¹

4.3. A hazai nonprofit szektor kialakulása és fejlődése (1989-2006)

1989-et követően a civil és nonprofit szervezetek száma ugrásszerűen megnőtt. Az 1990-es adatokhoz képest 2006-ban az alapítványok száma a tizenkétszeresére,⁸² az egyesületeké és más nonprofit szervezeteké a négyszeresére nőtt. A továbbiakban azt vizsgálom meg, hogy milyen tényezőkkel magyarázható a nonprofit szektor hazai kifejlődése és szerkezetének átalakulása.

3. ábra

A nonprofit szervezetek száma Magyarországon, 1989 és 2006 között

Forrás: KSH adatfelvételek

Megjegyzés: A 2001-re és 2002-re vonatkozó adatok becslésen alapulnak.

⁸¹ Az adótörvények értelmében a nonprofit szervezetek alaptevékenysége adómentességet élvezett. Az alapítványoknak nyújtott vállalati és lakossági adományok levonhatók voltak az adóalapból, és adómentesek voltak az alapítványok által kifizetett ösztöndíjak is.

⁸² Ez azzal függ össze, hogy alapítványokat 1987-ig nem is lehetett létrehozni.

4.4. A hazai nonprofit szektor kialakulását és fejlődését befolyásoló környezeti tényezők

A külföldi elméletek alapján a nonprofit szervezetek létrejötte közgazdasági, szociológiai és történelmi, kulturális tényezőkkel egyaránt magyarázható. A nemzetközi megközelítések magyarországi alkalmazhatósága azonban nem mindig érvényesíthető. 1989 előtt a ma nonprofitnak tekinthető szervezetek – kivéve a politikailag neutrális (pl. sportegyesületek), vagy a hatalom által létrehozott és befolyásolt (pl. Hazafias Népfront, szakszervezeti szövetségek) – működését az akkor hatályos jogszabályok, s legfőképp az egypárti képviseleti rendszer, a korabeli hatalmi struktúra megátolták. A nonprofit szervezetek 1980-as évek végétől kibontakozó hazai fejlődése és megalakulásuk körülményei ezért jelentősen eltértek a demokratikus társadalmi berendezkedésű országok gyakorlatától. Az alábbiakban a nonprofit szektor magyarországi összetételére és szerkezetére hatást gyakorló legfontosabb változásokat, folyamatokat mutatom be.

1. A politikai szerkezet megváltozása. A szektor kialakulására kétségtelenül nagy befolyást gyakorolt a tágabb társadalmi, politikai környezet 80-as évek végén, 90-es évek elején történt megváltozása. Míg Magyarországon a 80-as évek vége előtt legálisan csak a politikailag neutrális egyesületek és a hatalom által kontrollált érdekképviseltek működhetek, a demokratikus politikai berendezkedés már lehetőséget biztosított a korábban informálisan működő, illetve a megváltozott környezetnek megfelelően új célokat és érdekeket képviselő – pl. emberi jogi és környezetvédelmi szervezetek –, valamint a piaczgazdasági környezethez alkalmazkodó érdekképviseltek törvényes megalapítására. A politikai és gazdasági környezet megváltozása „mérhetően is” jelentős szerepet játszott a nonprofitok – s ezen belül különösen az alapítványok⁸³ és érdekképviseltek⁸⁴ – számának eleinte gyors növekedésében, s megfelelő háttérrel biztosított a szektor további fejlődéséhez, lehetővé téve az új nonprofit szervezeti formák későbbi elterjedését.

2. A korábbi társadalmi szervezetek fennmaradása, illetve a régi egyesületek újjáéledése. Az újonnan létrejött nonprofitok mellett bizonyos értelemben továbbélt a múlt is. A stabil szervezeti, támogatói bázissal rendelkező régi társadalmi szervezetek jelentős része nem szűnt meg, hanem civil és nonprofit szervezetként működött tovább. Ilyen szervezetek voltak jellemzően a sport- és szabadidős szervezetek, valamint a kulturális

⁸³ A 2006-ban működő alapítványok egyharmadát (33%) 1990-1993 között hozták létre.

⁸⁴ A 2006-ban működő munkavállalói érdekképviseltek 44%-át 1990-1993 között alapították. Ugyanez a mutató a szakmai- és munkáltatói érdekképviseltekénél 35% volt.

nonprofitok egy része. Említést érdemel azonban a szervezetek egy sajátos csoportja is, amelyek lényegében „ott próbálták meg folytatni, ahol elődeik abbahagyták”. A 90-es évek elején több, korábban betiltott, vagy „megszűnésre ítéltetett” egyesület – többnyire a régi tagok aktivitásának köszönhetően – újjáalakult, és az 1945 előtti, illetve utáni tevékenységét igyekezett több-kevesebb sikerrel tovább folytatni.⁸⁵

A régi és új szervezetek szektoron belüli súlyának megítéléséhez némi támpontot nyújthat, ha összehasonlítjuk az 1993-ban és 2006-ban működő szervezetek alapítási évére és tevékenységére vonatkozó információkat. Az eredmények jelzés értékűek⁸⁶ abból a szempontból, hogy az 1990 előtt létrehozott szervezetek mekkora hányada működött tovább a 90-es évek elején, illetve maradt fent még a 2000-es évek második felében is. Az adatok a szektor jelentős fluktuációját jelzik. Az 1993-ban működő szervezetek valamivel több, mint egyharmadát (36%), a 2006-ban működők egytizedét (11%) alapították 1989 előtt. A politikai rendszerváltozás előtt létrehozott szervezetek száma jelentősen csökkent, – és még, ha figyelembe is vesszük, hogy 1993 óta számos új nonprofit alapítottak – az adatok arra utalnak, hogy az „idősebb szervezetek” számottevő hányada idővel „kihullott”, „lecserélődött” a szektorban.

A 90-es évek elején elsősorban a kisebb településeken és egyesületi formában működő (pl. sport, tűzoltó)⁸⁷ szervezetek, az államszocialista rendszerhez kötődő nagy szakszervezetek helyi alapszervezetei, és a rendszerváltozás előtti, illetve közvetlenül azután létrejött, de tömegbázissal nem rendelkező politikai jellegű ifjúsági és felnőtt generációkat tömörítő szervezetek (pl. a KISZ és az Úttörő Szövetség és az új politikai pártok szervezetei) szűntek meg nagy számban. Az 1990-1993 között megalakultak között viszont az átlagosnál nagyobb arányban voltak alapítványok, valamint szakmai- és munkáltatói szerveződések. Előbbieknél az „alapítási láz” valószínűleg az akkor érvényes

⁸⁵ A 2006-ban működő nonprofitok 1,5%-nak (891 szervezetnek) az alapítási éve az 1945-ös, vagy az előtti időszakra datálható.

⁸⁶ Egzakt következtetések levonására azonban csak részben alkalmasak, mert az adatok keresztmetszeti jellegűek és vannak olyan 1990 után alapított szervezetek is, amelyek ma is a – még 1990 előtt létrehozott – „jogelőd” szervezetek alapítási évét használják.

⁸⁷ A II. Világháború előtt jelentős tűzvédelmi szerepet betöltő önkéntes tűzoltó egyesületek a 1960-as évektől, s elsősorban a községekben és nagyközségekben kezdtek ismét elterjedni. A rendszerváltást megelőző években közel 1500 önkéntes tűzoltóság működött, több mint ötvenezer tűzoltóval. Az állami és szövetkezeti vállalatoknál 1400 helyen létesült vállalati tűzoltóság, ahol a tagok többsége önként vállalta a tűzoltói szolgálatot. A vállalati tűzoltók száma körülbelül ötvenezer fő volt. E társadalmi szerveződések tagsági bázisához tartozott még kb. harmincezer ifjúsági- és úttörő tűzoltó, akik az önkéntes, illetve a vállalati tűzoltóságokhoz kapcsolódtak. A 90-es években az önkéntes tűzoltó mozgalom aktivitása nagymértékben csökkent, s csak azokon a településeken élt tovább, ahol az önkormányzatok anyagilag is támogatni tudták a tűzoltó egyesületeket. Társadalmi szerepük ismételt felismerésére utal, hogy 2008-ban törvényben is szabályozták tevékenységüket. *Forrás:* 2008. évi XXXIII. törvény az önkéntes tűzoltó egyesületekről.

nagyvonalú adókedvezményekkel is összefüggött, míg az érdekképviseltek látványos növekedése a gazdasági átalakulás nyomán megjelenő régi-új vállalkozói csoportok önszerveződésével a tulajdonosi szerkezet megváltozásával, és a munkavállalók új érdekképviseléseinek létrehozásával magyarázható.

Az új és régi nonprofit szervezetek társadalmi szerepét illetően itt érdemes megemlíteni azt a Lévai Katalin és Széman Zsuzsa nevéhez köthető hazai modellalkotási kísérletet, amelyben a szerzők – a nonprofitnál tágabb értelemben használt – voluntáris szervezeteket egy többszektorú jóléti modellben pozícionálták (*Lévai-Széman, 1993*). *Társadalmi trigonometria* elnevezésű négy (piac, állam, informális és voluntáris) szektorból álló modelljükben a voluntáris szektor a politikai rendszerváltozást követően jóval nagyobb hangsúlyt kapott, ugyanakkor véleményük szerint megosztottá is vált a korábbi társadalmi szervezetek átörökített kapcsolati tőkéje és az újonnan létrejött nonprofitok eltérő (értésd korlátozottabb) lehetőségei miatt. Úgy gondolták, hogy a szektor a jelentős számbeli növekedése ellenére sem a fejlett demokráciákban kialakult mintákat fogja követni, mert hiányoznak az ehhez szükséges ellenőrzési mechanizmusok.

Elméleti koncepciójuk és következtetései az elmúlt évek tapasztalatai alapján ma már – szükségszerűen – más megvilágításban értelmezhetők. A rendszerváltást megelőzően alapított szervezetek – még ha jóval kisebb arányban is, de – ma is szerves részét képezik a hazai nonprofit szektornak. Számos korábbi társadalmi szervezet azóta megszűnt vagy átalakult, a régi és új szervezetek közötti – még 1993-ban vélelmezett – előnyök és hátrányok a társadalmi- és gazdasági szerkezetben történt változásoknak köszönhetően kiegyenlítődték, vagy új határvonalak mentén újratermelődték. A magyarországi nonprofit szektor ma már sok tekintetben (pl. a bevételi szerkezet és hazai jogrendszerbe szervesen beépült nonprofit törvénynek köszönhetően) jóval közelebb áll a fejlett országokhoz, mint egyes korábbi szocialista ország gyakorlatához. Kétségtelen azonban az is, hogy az ellenőrzési mechanizmusok hiánya még mai is sok szempontból jellemző sajátossága a hazai nonprofit szektornak.⁸⁸

3. *A gazdasági- és tulajdonosi szerkezet átalakulása.* A 90-es évek első évtizedében a szektor fejlődését jelentős mértékben befolyásolta a gazdasági környezet megváltozása is. Az átalakulás első néhány évében gazdasági recesszió volt Magyarországon, ami részben a

⁸⁸ Utóbbival kapcsolatban gondoljunk csak az egyes parlamenti ciklusokban a civil és nonprofitoknak adott támogatások, kedvezmények eltérő nagyságára, a pályázati támogatások „sajátos” elosztási szempontjaira, a nonprofit szervezetek pályázati rendszerének összehangolatlanágára, vagy az egységes etikai vagy adománygyűjtési szabályok kidolgozatlanágának ma is meglévő hiányára.

hagyományos kelet-európai exportpiacok elvesztésével, az importliberalizáció okozta belföldi termelésesökkenéssel függött össze, és együtt járt a beruházások és a lakossági fogyasztás visszaesésével. Ekkor zajlott le az állami tulajdon privatizációjának első hulláma, az önkormányzatok településeket „üzemeltető” tulajdonosokká váltak, s átalakult a hazai vállalatok tulajdonosi szerkezete. Mindez az éppen kialakuló nonprofit szektor összetételére is hatással volt, s elsősorban abban nyilvánult meg, hogy sok – korábban állami vállalatokhoz, termelősövetekhez kötődő – társadalmi szervezet (pl. sportszervezetek, politikai ifjúsági szervezetek, szakszervezeti alapszervezetek) a donor intézmények átalakulása következtében megszűnt.

A környezeti feltételek megváltozása azonban egyúttal az új szervezeti formák létrehozását, kialakulását is elősegítette. A „rég-új” tulajdonosok (menedzserek) és munkavállalók a 90-es évek elején a tranzíciós gazdasági környezetben az új intézményrendszernek megfelelő érdekképviselői intézményeket hoztak létre, míg az önkormányzatok a lakossági és vállalati támogatások megszerzése, a települések üzemeltetése érdekében először alapítványokat, majd 1994-től közalapítványokat és közhasznú társaságokat alapítottak. A 90-es évek elejének igen liberális és kedvező adományozási szabályozását felhasználva a magánszemélyek- és különböző intézmények (magán) alapítványokat hoztak létre, majd 1994 után az országgyűlés és a kormányzati intézmények a közfeladatok ellátása érdekében közalapítványokat alapítottak. A nonprofit szervezeti forma adta lehetőségeket idővel minden gazdasági szereplő felismerte, s később látni fogjuk, hogy a környezeti feltételekhez történő gyors alkalmazkodás egy adott szervezettípust (a közhasznú társaságokat) jelentős előnyhöz is jutatta a szektoron belüli és kívüli szervezetekkel szemben. A nonprofitok speciális típusát alkotó közhasznú társaságok rendkívüli sikeressége nagyrészt annak köszönhető, hogy a megváltozott gazdasági környezet biztosította lehetőségeket kihasználva jelentős versenyelőnybe kerültek a piaci szereplőkkel, a költségvetési intézményekkel, valamint a szektor civil szervezeteivel szemben, s ezt az előnyt hosszabb távon is érvényesíteni tudták.

4. A kielégítetlen keresletre történő reagálás, az alternatív szolgáltatói szerepkör. A nemzetközi elméletekkel összhangban a szektor hazai kifejlődését az is elősegítette, hogy a nonprofitok olyan kielégítetlen szükségleteket tudtak pótolni, illetve olyan intézményi ellátásokat tudtak alternatív szolgáltatóként betölteni, amelyek az államszocialista rendszerben állami monopóliumok voltak. Az alábbiakban a nonprofit szervezetek elterjedését a szolgáltatási szférában a nevelési- és oktatási intézmények példáján keresztül

mutatom be.⁸⁹ Az oktatási nonprofitok külföldön is fontos szereplői a szektornak,⁹⁰ s az 1985-ös oktatási törvény 1990. évi módosítása itthon is megszüntette az állam monopolisztikus szerepét az iskoláztatásban. Az idősoros adatok egyértelműen jelzik, hogy a nonprofitoknak egyes részterületeken valóban sikerült versenyhelyzetbe kerülniük az állami és önkormányzati fenntartású intézményekkel szemben, de az oktatási intézményrendszer hazai fejlődésének vizsgálata arra is rávilágít, hogy a nonprofit szolgáltatók elterjedése valószínűleg jóval hosszabb folyamat lesz, mint azt sokan várták.

Az 1997 és 2007 közötti időszakban országosan mind a nevelési- oktatási intézmények, mind a bennük tanulók száma csökkent, de ugyanezen periódusban a nonprofit- és más piaci szereplők⁹¹ által fenntartott intézmények száma a négyszeresére, a bennük nevelt és/vagy tanuló hallgatók száma pedig a háromszorosára nőtt.⁹² Az összesített adatok háttérében azonban jelentősek a különbségek az intézmények és a szolgáltatásukból részesülők száma, illetve az egyes oktatási intézmények szintje szerint. A nonprofitok által fenntartott intézmények aránya jóval nagyobb, mint a bennük tanulóké, s a következő ábrákból az is látható, hogy a nonprofit szolgáltatók valójában csak a középfokú oktatásban (szakiskolák és a középiskolák) váltak az állami- és önkormányzati intézmények versenytársaivá. A többi intézményi szinten (óvoda, általános iskola, felsőfokú oktatás) a nonprofitok az összes intézmény és hallgató kevesebb, mint

⁸⁹ Ilyen tevékenységi terület azonban a szociális- és egészségügyi ellátás is, ahol azokat az idők, betegek ellátásával foglalkozó nonprofitokat érdemes megemlíteni, amelyek speciális, és személyre szabott ellátásokat tudnak biztosítani az igénylőknek. A szociális- és egészségügyi ellátást végző nonprofit ellátók és az általuk ellátottak számára vonatkozó jelenlegi adatok azonban hiányosak és ellentmondóak, ezért a dolgozatban sem használtam fel őket. Nem lehet például hozzáférni olyan elemi adatokhoz sem, hogy jelenleg hány egészségügyi szolgáltató működik nonprofit formában.

⁹⁰ Az angolszász országokban és Japánban például az oktatási szektor meghatározó hányadát képviselik. A 90-es évek elejére vonatkozó adatok szerint az Egyesült Államokban az egyetemek és egyéb felsőoktatási intézmények fele nonprofit formában működött, az Egyesült Királyságban az alsó- és középfokú oktatás tanulóinak 22 százaléka, Japánban pedig az egyetemi hallgatók több mint 75 százaléka nonprofit intézményekbe járt. Az Egyesült Királyságban a nonprofit szektor összes kiadásának 43, Japánban pedig 40 százalékát az oktatási- és kutatási nonprofitok generálták (*Salamon-Anheier, 1996*).

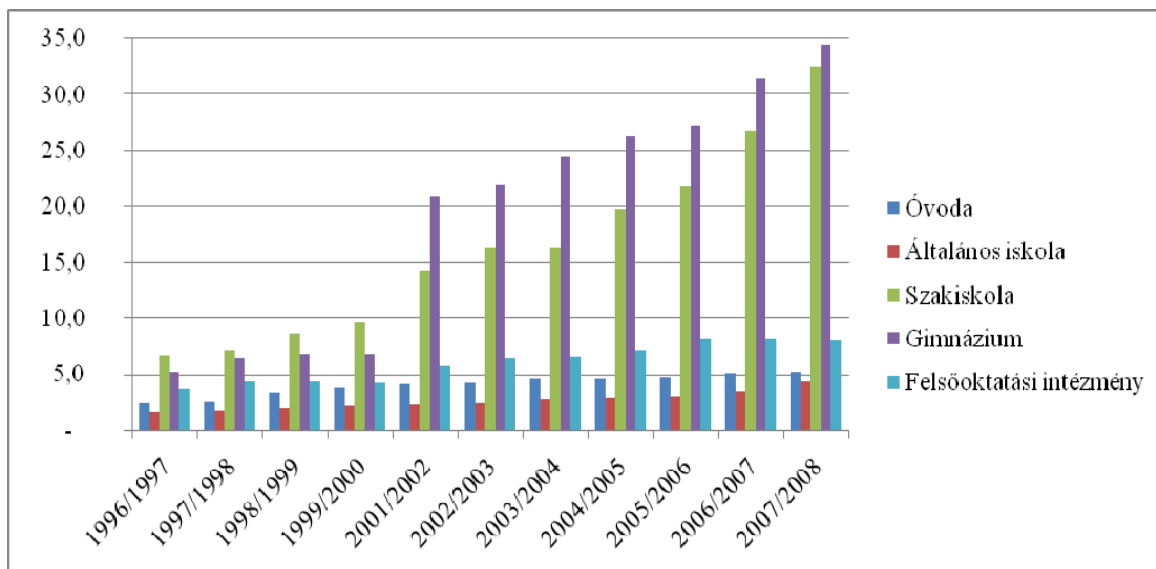
⁹¹ A hivatkozott adatokban a nonprofit szervezetek fogalma alatt az alapítványi, egyesületi, közhasznú társasági formában, míg a „más piaci szereplők” fogalma alatt a piaci szereplők (Rt., Kft.) valamint a természetes személyek (egyéni vállalkozók) által fenntartott intézményeket kell érteni. A két szolgáltatói csoportot (nonprofit és más piaci szereplők) azért kellett összevonni, mert a hivatalos oktatásstatisztikai adatokban az ún. „egyéb” kategória együttesen tartalmazza az egyesületek és közhasznú társaságok, valamint az alapítványok és természetes személyek által fenntartott intézményeket. Az összevont csoportban a nonprofit szervezetek által fenntartott intézmények teszik ki a nevelési és oktatási intézmények döntő részét, de a rendelkezésre álló adatok alapján nem lehet külön csoportra bontva vizsgálni őket.

⁹² A speciális szakiskolák és a gyógypedagógiai intézmények adatai nélkül 1997/1998-ban Magyarországon 313 db nevelési és oktatási intézmény (az összes intézmény 3,0%-a) működött nonprofit szervezet és/vagy piaci szereplő fenntartásában. 2007/2008-ban ugyanez a mutató már 1 198 db (az összes intézmény 11,6%-a) volt. 1996/1997-ben 38 095 fő (az összes óvodás és tanuló 1,9%-a) nonprofit szervezet és/vagy piaci szereplő által fenntartott intézményben tanult. 2007/2008-ban ugyanez a mutató 117 431 fő (az összes óvodás és tanuló 6,0%-a) volt.

együtizedét képviselik, s érdemi változásra feltehetően a közeljövőben sem lehet számítani.⁹³

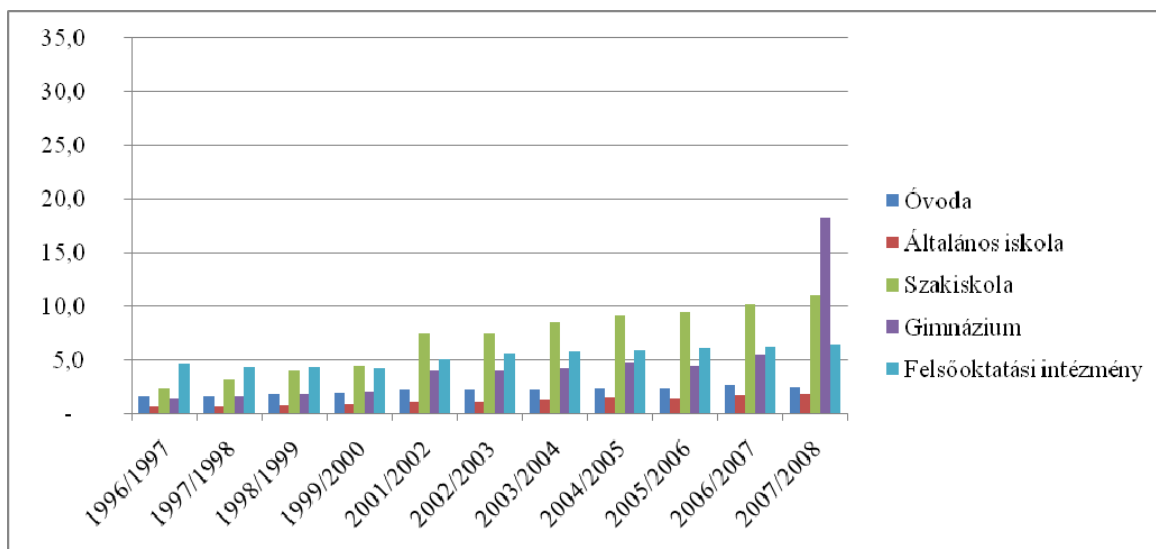
4. ábra

A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási szervezetek aránya Magyarországon, 1996 és 2007 között

5. ábra

A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézményekben az ellátottak és a tanulók aránya Magyarországon, 1996 és 2007 között

Forrás: Oktatás statisztikai évkönyvek 2001/2002–2007–2008, Magyar Statisztikai Évkönyv, 1999.

Megjegyzés: Az ábra nem tartalmazza a speciális szakiskolák és a szakközépiskolák adatait. Az 1996–1999 közötti adatok az 1999-es Magyar Statisztikai Évkönyvből, a 2001–2008 közötti adatok az oktatási statisztikai évkönyvekből származnak. A szakiskolákra és gimnáziumokra vonatkozó 1996–2000 közötti összesített adatok az intézményekre és nem a feladatellátási helyekre vonatkoznak.

⁹³ Változás leginkább a felsőoktatás területén elképzelhető, de ehhez ma még hiányzik a társadalmi konszenzus, és valószínűleg a fizetőképes kereslet szintje sem éri el az intézményrendszer gyors és alapvető megváltoztatásához szükséges szintet.

A nemzetközi elméletek⁹⁴ a nonprofitok középfokú oktatásban játszott növekvő szerepét részben a kereslet heterogenitásával, részben azzal magyarázták, hogy az alapfokú oktatás bővülése és a felsőoktatás iránti igény növekedése miatt a városi középrétegek egyre nagyobb arányban küldték középiskolába gyermekeiket, s az ezzel kapcsolatos többletkeresletük kielégítése érdekében a szülők a magánszektor (nonprofit és profitorientált) szervezeteihez fordultak. Ez a magyarázat a középfokú intézmények, s különösen a gimnáziumok esetében valószínűleg Magyarországon is érvényes, de a nonprofit iskolák hazai elterjedését más tényezők is befolyásolták.

Alacsony részarányuk az alapfokú oktatásban például részben azzal magyarázható, hogy a csökkenő gyermeklétszám mellett az önkormányzati iskolák kínálata kielégítette a hazai igényeket, de valószínűleg még ennél fontosabb szerepet játszott az, hogy az alapítványi iskolák automatikusan nem kaptak kiegészítő támogatást az önkormányzatoktól. Biztos bevételként ezért csak a – működésére önmagában sokszor nem elegendő – állami normatíva állt rendelkezésükre, s az önkormányzati fenntartású intézményekkel szemben így eleve hátrányosabb helyzetbe kerültek.

Másképp alakult viszont a helyzet a középfokú oktatásban, ahol a 90-es években keresleti hiány jött létre. Ennek háttere a jövedelmi különbségekkel, a középszintű oktatás felértékelődésével és a hazai oktatás rendszer területi sajátosságaival is összefügg. Az átlagosnál nagyobb jövedelemmel rendelkező városi középosztály egy része meg tudta fizetni a kedvezőbb működési feltételekkel rendelkező és a továbbtanulásra hatékonyabban felkészítő magániskolákat, amelyek leginkább városokban működtek. Valószínűleg szerepet játszott a nonprofitok elterjedésében az is, hogy a szülők jobban megbíztak a magánszektor intézményeiben, s az állami, önkormányzati intézményekkel szemben tőlük speciális igények (pl. kisebb osztálylétszám, egyén- és személyiségközpontú nevelési technikák alkalmazása stb.) teljesítését is elvárták.⁹⁵

⁹⁴ A hazai oktatási rendszer jelenlegi szerkezete hasonlít az Estelle James szerint a fejlődő országokra jellemző modellre, amelyben a nonprofit szektor részesedése az alapfokú oktatásban kicsi, a középfokúban magas, míg a felsőfokú oktatásban a középfokúnál kisebb, de azért még számottevőnek nevezhető (*James, 1986*).

⁹⁵ A nonprofit oktatási intézményekkel kapcsolatos negatív hírek (pl. a jászladányi alapítványi általános iskola, a kőbányai Montessori középiskola esete) ellenére a szülők ezzel kapcsolatos elvárása nem is alaptalan. Egy Tomasz Gábor nevéhez köthető 2008-ban megjelent hazai kutatás szerint a 2006/2007-ben működő nonprofit és piaci szereplők által fenntartott intézményekben – az állami, önkormányzati és egyházi intézményekkel összehasonlítva – jobb volt a tárgyi felszereltség, kevesebb diák jutott egy tanárra, kisebb volt az osztálylétszám és több volt a férfi tanár. *Forrás: http://www.ame.hu/uploads/TG_Eloadas.doc.*

A hazai⁹⁶ és nemzetközi kutatások alapján az oktatási intézmények nonprofit szervezetként történő működtetése az intézmények dolgozói, alapítói szempontjából is racionális választásnak, a társadalom egészét illetően pedig potencióális lehetőségnek tekinthető. Szakmai- és értékközvetítő szempontból a nonprofit forma lehetővé teszi az alternatív pedagógiai célok- és oktatási módszerek alkalmazását, de egyúttal biztosítja az alapítók saját ideológiai- és nevelési értékeinek közvetítését is. Előbbiekre jó példák az ún. Waldorf, Rogers, Montessori iskolák, míg utóbbiak esetében a vallási, vagy etnikai- és nemzetiségi felekezetek, csoportok által létrehozott oktatási intézményeket érdemes megemlíteni. A nonprofitok mind pedagógia, mind gazdasági értelemben jóval nagyobb döntéshozói szabadsággal (függetlenséggel) rendelkeznek, mint az önkormányzati intézmények, de elsődleges társadalmi hasznuk abban nyilvánul meg, hogy az „oktatási piacon” elősegítik a versenyt és a jobb minőségű szolgáltatások elterjedését. Jelenlétük kontroll és egyben kihívás is a többi oktatási intézmény számára. Rugalmasságuknál fogva képesek alkalmazkodni az új feladatokhoz, és lehetőséget biztosítanak a kísérletezésre, az új módszerek kipróbálására.

Összefoglalóan elmondható, hogy bár a hazai nonprofit nevelés- és oktatási intézmények ma még elsősorban csak a középfokú oktatás szintjén váltak az állami és önkormányzati intézmények versenytársaivá, társadalmi jelentőségüket mégsem szabad lebecsülni. Társadalmi szerepük elsősorban az, hogy a mindenkori oktatási rendszer biztosította kínálatot kiegészítik és pótolják. Amikor az alapítványi- és magániskolák szavakat halljuk a valóban kizárólag piaci alapon⁹⁷ működő intézmények mellett lehetőleg mindig gondoljunk azokra a nonprofit óvodákra és iskolákra is, amelyek a sérült emberek (pl. látás- és mozgássérültek, autisták stb.) nevelése, oktatása érdekében jöttek létre, vagy azokra az intézményekre, amelyekben a szociálisan hátrányos helyzetűek, az iskolákból kizárt és a tanulási zavarokkal küszködők újabb esélyt kapnak hátrányaik enyhítésére és kompenzálására.

5. A forráshiányos intézmények bevételeinek növelése, a támogatások megszerzése, a nonprofit szervezeti forma nyújtotta kedvezmények kihasználása. A nonprofit szervezeti forma nemcsak a kielégítetlen szükségletek pótlására nyújtott lehetőséget, hanem a forráshiányos állami- és önkormányzati intézmények számára lehetővé tette gazdálkodási

⁹⁶ Lásd ezzel kapcsolatban például Várhegyi György [1996]: *Független iskolák Magyarországon – Remények és valóság* – AME. Budapest; Halász Gábor-Lannert Judit (szerk.) [2000]: *Jelentés a magyar közoktatásról 2000*. Országos Közoktatási Intézet Budapest, valamint <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=Jelentes97-0304#top>.

⁹⁷ A magániskolák éves tandíjai a több százezer forinttól a több milliós forint összeghatárig szóródnak.

forrásaik bővítését is. A nemzetközi megközelítések közül érdemes itt visszautalni azokra a támogatási elméletekre, melyek szerint a nonprofitok létrehozásának elsődleges célja a különböző támogatások megszerzése. Magyarországi viszonylatban utóbbi motiváció szintén érvényes, azzal a kiegészítéssel, hogy itthon ezt nagymértékben elősegítette a költségvetési intézmények forráshiánya, a normatív támogatások, illetve a működtetési költségek közötti „olló” növekedése.

Utóbbi megállapítás különösen az egészségügyi- és szociális, valamint az oktatási ellátást végző nonprofitokra és állami, önkormányzati intézményekre érvényes, amelyek alapítványaik létrehozásával nemcsak a lakosságot, hanem a vállalati, üzleti szervezeteket is igyekeztek bevonni a feladatellátásba és az intézmények finanszírozásába, sőt az ilyen bevételek révén a költségvetési intézményekre vonatkozó szigorúbb gazdálkodási kereteket is rugalmasabbá teheték. Az egészségügyi intézményeknél tipikus példái ennek a műszerfejlesztésre, a kórházi osztályok támogatására, míg az oktatási intézmények esetében a tanulók kirándulása, az iskolai ünnepélyek finanszírozása céljából létrehozott alapítványok. A forráshiányos működés miatt létrehozott nonprofitok számát és az így megszerzett bevétel nagyságrendjét nehéz pontosan megbecsülni, de az ilyen szervezetek száma legalább 4-5 ezer, míg az általuk a lakosságtól és vállalatoktól kapott támogatások összeg legalább 8,4 milliárd (!) forint lehetett 2006-ban.⁹⁸

Célzott kutatásokat és esettanulmányokat igényelne a kizárólag a (pl. külföldi és hazai fejlesztési és beruházási) támogatások és a nonprofit formához kapcsolódó kedvezmények megszerzése érdekében létrehozott nonprofit szervezetek vizsgálata. Bizonyos értelemben az alapítványok és a közhasznú társaságok jelentős része ide sorolható,⁹⁹ mégis indokolt különbséget tenni azon szervezetek között, amelyeket társadalmi szempontból indokolható köz- vagy magáncél (pl. a helyi falunap, az oktatási vagy szociális intézmény működtetése, egy beteg családtag megsegítése) érdekében hoztak létre, illetve azok között, amelyeknél az alapítók elsődleges célja a támogatások, illetve a kifejezetten a nonprofit szervezeti formához kapcsolódó kedvezmények megszerzése volt. Utóbbiak közé sorolhatók például azok a nonprofitok, amelyeket azért alapítottak, mert lehetővé tette a költségvetési támogatások „célzott és rugalmas”

⁹⁸ A becslés alapjául az szolgált, hogy hány magánalapítvány főtevékenysége kapcsolódott az általános iskolai, középiskolai és felsőfokú oktatáshoz, valamint az egészségügyi intézmények támogatásához, és bevételi szerkezetükben mekkora volt a lakosságtól, a vállalatoktól és bankoktól kapott támogatások összege 2006-ban. Valószínűleg azonban a fentiéknél jóval több szervezetről és jóval nagyobb összegről van szó, de a becslés tudatosan egy „alsó” becslési értékekre irányult.

⁹⁹ Hiszen létrejöttük célja a támogatások és adományok megszerzése, a bevételek biztosítása a szervezet céljainak megvalósítása érdekében.

felhasználását (pl. egyes az állami és önkormányzati intézmények, regionális fejlesztési tanácsok által alapított közhasznú társaságok), illetve lehetőséget biztosított a mindenkori kormányzathoz közel álló érdekcsoportok támogatására (pl. egyes állami közalapítványok), és a strukturális kényszerek (pl. a kormányzati létszámleépítések kivédésére létrehozott közhasznú társaságok) hatásainak csökkentésére. Az ilyen céllal alapított szervezetek számát lehetetlen pontosan megbecsülni, de feltételezhető, hogy a közhasznú társaságok és alapítványok egy részét elsősorban az ilyen típusú támogatások és kedvezmények megszerzése, s csak másodsorban a közösségi vagy társadalmilag indokolt célok motiválták a nonprofit szervezet megalapításakor.

8. *A döntéshozói, jogalkotói szándék.* A hazai nonprofit szektor fejlődésére a politikai és közgazdasági tényezők mellett természetesen befolyásolt gyakorolt a – következő fejezetben részletesebben tárgyalt – kormányzati döntéshozók jogalkotó tevékenysége is. A magyarországi szervezetek egy része például nem azért működik ma is nonprofit formában, mert alapítóik tudatosan ezt a formát választották, hanem azért, mert így hozta a sorsuk. Jellemzően ilyenek a közalapítványok¹⁰⁰ és a közttestületek (pl. hegyközségek),¹⁰¹ vagy az ún. országos sportági szakszövetségek¹⁰² melyek alapítását törvény írta elő és lényegében jogszabályi kényszer hatására jöttek létre.

9. *Az új típusú kihívások (pl. globalizáció, regionalizmus), a globális civil társadalom kialakulása, a civil és nonprofit szervezetek növekvő szerepe az érdekegyeztetési folyamatokban.* A nonprofitok hazai társadalmi szerepvállalására és kormányzati elismertségére a tágabb világpolitikai- és világgazdasági környezet megváltozása is hatást gyakorolt. Szabó Máté szerint például a nem-kormányzati szervezetek a globalizációs tendenciákkal összefüggésben, a hagyományos politikai pártok és az állam háttérbe szorulása következtében kerültek előtérbe (Szabó, 2004). Következtetésének magyarázatát a globalizáció és a regionalizáció azon folyamataiban kell keresni, amelyek a nemzetállami funkciók átalakulásához vezettek és elősegítették a nem-kormányzati

¹⁰⁰ A Polgári törvénykönyv szabályozása alapján a közalapítvány alapítására jogosult szerv alapítványt csak közalapítványként hozhat létre.

¹⁰¹ Az 1994. évi CII. törvény értelmében a hegyközség egy vagy több település termelői és felvásárlói által a tevékenységükhöz fűződő közös érdekeik előmozdítására, valamint az általuk előállított termékek származás-, minőség- és eredetvédelmére létrehozott közttestület. Szőlészeti és borászati termelő-, illetve felvásárló-tevékenység borvidéki településen csak hegyközség tagjaként folytatható.

¹⁰² A 2004. évi I. törvény értelmében az országos sportági szakszövetség olyan sportszövetség, amely sportágában kizárólagos jelleggel lát el feladatokat és törvényben megállapított különleges jogosítványokat gyakorol. A szakszövetségnek kizárólag olyan sportszervezetek lehetnek tagjai, amelyek az adott sportág versenyrendszerében részt vesznek. A szakszövetségekre többnyire a társadalmi szervezetekre és az egyesületekre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Egy sportágban csak egy szakszövetség működhet.

szervezetek bekapcsolódását a globális és az európai uniós döntési mechanizmusokba. Az így létrejött entitás – a globális civil társadalom – legfőbb jellegzetessége, hogy kívül esik a párt- és kormányzati politika szféráján, szervezeti formái és céljai alapján is igen heterogén, s nem érvényesek rá a nemzeti keretek. Kapcsolatrendszere közvetlen és mozgékony, cselekvési módjait pedig nagymértékben meghatározzák kommunikációs lehetőségei (Miró Kiss, 2002).¹⁰³ Ezek a mozgalmak olyan posztmodern társadalmi-politikai térben szerveződnek meg, melyet a globális problémák felismerése, és azok valamilyenfajta kezelésének igénye köt össze. Közös jellemzőjük a tiltakozás mozzanata az adott, többnyire hatalmi pozícióban lévő politikai-gazdasági elit eljárás módja, elosztási döntései ellen, s ez az összekötő kapocs is egyben, ami a legkülönbözőbb társadalmi szervezeteket és mozgalmakat integrálja.

A különféle társadalmi mozgalmak aktivistái olyan egyszerűen elérhető (pl. az internetet felhasználó és azon szerveződő) nemzetek feletti hálózatokat hoztak létre, ami az egyes nemzetek társadalmi mozgalmait kollektíven cselekvő világhálózattá változtatta.¹⁰⁴ Ennek hatása nemcsak globális, hanem regionális szinten is megnyilvánult. Nem véletlen, hogy az Európai Unió is igen részletesen foglalkozik a civil társadalmi szervezetek társadalmi szerepével és a velük való kooperáció kérdésével. Az EU saját bürokratikus intézményrendszerének „súlya” és a kinevezett, s nem közvetlenül választott tisztségviselők nagy száma miatt különösen rászorult a nem-kormányzati szervezetekkel történő együttműködésre. Utóbbi mindkét fél számára előnyös, hiszen a civil és nonprofit szervezetek képviselői befolyásos bizottságoknál lobbizhatnak, az EU pedig a kapcsolattartás intézményesítése révén saját legitimációs igényeit elégítheti ki (Tarrow, 1995).¹⁰⁵

¹⁰³ A globális civil társadalom kialakulásával kapcsolatban lásd bővebben az alábbi munkákat. Miró Kiss Ida [2002]: *Globális? Civil? Társadalom – avagy minek nevezzélek?* Anheier, H. K. – Glasius, M. – Kaldor, M. (szerk.) [2004]. *Globális Civil Társadalom I.*

¹⁰⁴ Jó példák erre a különböző globalizáció-ellenes és környezetvédő szervezetek által szervezett figyelemfelhívó akciók és demonstrációk, amelyeket különböző országokban, de azonos célokat megfogalmazva – és gyakran azonos időben – szervezték meg. A globális szervezetek cselekvési potenciálját nem szabad és nem is kell lebecsülni. Érdekérvényesítési lehetőségeiket jól jellemzi, hogy például környezet- és állatvédelmi indokokkal alátámasztva elérték, hogy bizonyos termékeket (pl. elefántcsont) ne lehessen internetes kereskedelmi portálokon forgalmazni, vagy, hogy az élőállatokat a tehergépjárművekkel csak jóval „emberségesebb” körülmények lehessen szállítani.

¹⁰⁵ Tarrow az EU és a nem-kormányzati szervezetek együttműködését illetően a környezetvédelmet, illetve a regionális érdekvédelmet említi példaként. Véleménye szerint többféle stratégia is hatásosan alkalmazható a társadalmi érdekek európai szintű érvényesítésekor. Az első, amikor a „lobbisták” európai kapcsolathálózati háttérrel jelennek meg Brüsszelben, a második, amikor nemzeti szintű támogatottsággal és a kormánnyal közösen lép fel egy „lobbi” az uniós döntéshozóknál. A harmadik, előzőektől eltérő stratégia kiinduló helyzete az, amikor a nemzeti szintű egyeztetésben gyenge pozíciójú érdekcsoportok kerülő úton, az európai uniós szintjén próbálják meg érdekeiket érvényesíteni, s ezzel a konfliktusokat európaivá változtatni (Tarrow, 1995).

A globális civil társadalom kialakulása Magyarországon is érezte hatását. Nemcsak abban nyilvánult meg, hogy a civil és nonprofit szervezetek nemzetközi hálózatának megfelelően itthon is létrejöttek – főként a környezetvédelem és a jogvédelem területén – a lobbiz- és érdekvédő szervezetek,¹⁰⁶ hanem abban is, hogy elmúlt évtized hazai kormányai – még akkor is, ha ez sokszor csak korlátozottan és következmények nélkül valósul meg –, de egyre nagyobb figyelmet fordítanak az érdekegyeztetési mechanizmusokra és az érintett társadalmi szereplőkkel való kommunikáció jelentőségére.

10. A fentiek mellett *a hazai nonprofit szektor kialakulása, pontosabban annak „kialakítása”* a témával foglalkozó hazai nonprofit szakértők, és a nonprofit szervezeteknél foglalkoztatott vezetők érdekvényesítő tevékenységével is összefüggött.¹⁰⁷ Az 1990-es években a demokratikus átmenet elősegítése, és az új ellátási- és szolgáltatási formák meghonosítása érdekében több külföldi intézmény és nonprofit szervezet alapított Magyarországon működő tagszervezeteket és indított el olyan programokat, amelyek nemcsak nonprofit formában működtek, hanem egyúttal „abból is éltek”. Az e területtel foglalkozók értelemszerűen abban voltak érdekeltek, hogy szervezetük tevékenysége, vizsgálati területük jelentősége minél nagyobb társadalmi nyilvánosságot kapjon és önálló tudományterületként jelenjen meg mind a tudományos mind a mindennapi életben. Természetes módon ennek érdekében befolyásukat, kapcsolathálózati potenciáljukat is felhasználták, s ezzel nemcsak a nonprofit szektorral kapcsolatos ismeretek hazai elterjesztésében, a nonprofit szervezetek munkájának megismertetésében játszottak meghatározó szerepet, hanem egyúttal saját egzisztenciális céljaikat is megvalósították.

Az eddig felsorolt példák a szektor hazai kialakulását és fejlődését befolyásoló tágabb és szűkebb politikai, társadalmi-gazdasági környezet hatását illusztrálták. Van azonban még egy olyan döntéshozói csoport, amelynek tevékenysége a fentieknél is meghatározóbb befolyást gyakorolt a szektor működési feltételeire, ez pedig nem más, mint a mindenkor kormányzat.

¹⁰⁶ 2006-ban Magyarországon összesen 1398 szervezet végzett környezetvédelmi, míg 823 végzett jogvédelmi tevékenységet. A nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező, kvázi globális civil szervezetek száma ennél természetesen lényegesen kisebb, legfeljebb néhány tucatra tehető. Mivel azonban gyakran fontos társadalmi- és gazdasági kérdésekben nyilvánítanak véleményt, kommunikációs, illetve mozgósítási potenciáljuk miatt befolyásukat és jelentőségüket semmiképpen nem szabad lebecsülni.

¹⁰⁷ Szeretném hangsúlyozni, hogy az ezzel kapcsolatos megállapításokat neutrális, s nem minősítő értelemben használom.

4.5. A kormányzati politika hatása a szektor fejlődésére

A hazai és külföldi szerzők is egyetértenek abban, hogy kormányzati politika nemcsak gátolhatja, hanem a jogi- és a pénzügyi feltételrendszer szabályozásával nagymértékben ösztönözheti is a nonprofit szervezeti formák elterjedését. Közvetve, például a szektor működését biztosító kiszámítható és stabil jogszabályi környezet, a támogatásokra vonatkozó gazdálkodási- és pénzügyi szabályok kialakításával (pl. a nonprofitoknak nyújtott adományozás feltételeinek szabályozásával) és közvetlenül, például a nonprofitnak adott direkt pénzügyi támogatással, ingatlanok átadásával egyaránt segítheti és/vagy korlátozhatja működési feltételeiket, jövőbeni fejlődésüket.

Fontos kérdés az is, hogy milyen együttműködés alakult ki a nonprofit szervezetek és az állami, és az önkormányzati szektor között. A nonprofitok gazdálkodásában fontos bevételi forrást jelentenek az állami és az önkormányzati szervektől kapott bevételek, s az ezekhez történő hozzáférés, a támogatások nagysága és típusai (normatív vs. nem normatív) szintén jelzésértékű arra vonatkozóan, hogy a nonprofitok milyen mértékben számíthatnak támogatásukra, és milyen mértékben vállalnak át tőlük feladatokat. Az együttműködés továbbá nemcsak pénzügyi vonatkozásban nyilvánulhat meg, hanem abban is, hogy a nonprofit szervezeteket hogyan és milyen módon vonják be a társadalmi érdekegyeztetésbe, a mindenkori kormányzat valódi partnernek, vagy csak szimbolikus mellékszereplőnek tekinti-e őket a döntéshozási folyamatokban.

4.5.1. A jogi- és pénzügyi szabályozás változásai 1990 és 2008 között

A nonprofit szervezetekre vonatkozó 80-as évek végén és 90-es évek legelején született törvények¹⁰⁸ a hazai jogi- és pénzügyi szabályozás legliberálisabb rendelkezései voltak.¹⁰⁹ Nemcsak a nonprofit szervezetek szabad és törvényes garanciákon nyugvó megalapítását (pl. az alapítvány jogintézményének visszaállítása, az egyesülési szabadság garantálása, az alapítványok hatósági engedélyezésének visszavonása) biztosították, hanem meghatározó szerepet játszottak a szektor gyors ütemű kifejlődésében is. Az 1990-ben hatályba lépő adótörvények alapján a nonprofit szervezetek tevékenysége adómentes volt, az alapítványoknak adott támogatások teljes összege leírható volt az adóalapból, és adómentesek voltak az alapítványok által kifizetett ösztöndíjak is.

¹⁰⁸ A nonprofitok szervezetekre vonatkozó legfontosabb jogszabályok felsorolását a disszertáció „*Jogszabályok*” c. melléklete tartalmazza.

¹⁰⁹ A jogi- és gazdálkodási környezet 1990 és 1997 közötti változásával kapcsolatban lásd még bővebben Kuti Éva: „*Hívjuk talán nonprofitnak*” c. könyvének III. fejezetét.

Az államháztartás pénzügyi helyzete és a kedvezményekkel való visszaélések azonban gyorsan ráébresztették a pénzügyi döntéshozókat arra, hogy a liberális szabályozás és az állami kontroll hiánya nem kívánt veszélyeket is magában rejt, s a kormányzat évről-évre szigorított a szabályozáson. Először az 1991-es számviteli törvény elfogadásával megszüntették a természetbeni adományok adókedvezményét, majd ugyanebben az évben úgy módosították a társasági adótörvényt, hogy 1992-től már csak azok a nonprofitok kaphattak társasági adómentességet, amelyek vállalkozási tevékenységből elért bevétele nem haladta meg az adóévben elért összes bevétel 10 százalékát, de legfeljebb 10 millió Ft-ot. Ekkor szigorították először a vállalati és magánszemélyek adományainak adókedvezményét is. Az új szabályozás alapján csak azok a vállalatok írhatták le adóalapjukból a támogatásokat, amelyek olyan – az adótörvényben nevesített tevékenységet végző¹¹⁰ és erről az adóhatóságtól igazolást kapott – alapítványokat támogattak, amelyek igazolni tudták, hogy az adományozókat nem részesítették ellenszolgáltatásban. Hasonló módon korlátozták a magánszemélyek adókedvezményeit is. Csak a meghatározott tevékenységet folytató alapítványoknak ellenszolgáltatás nélkül nyújtott lakossági adományok élveztek adómentességet, és 1992-ben kormányrendeletekkel szabályozták az alaptevékenységnek minősülő alapítványi és egyesületi tevékenységeket.

Az 1993-ban módosított adótörvények tovább szűkítették az alapítványoknak nyújtott adományok kedvezményeit, és a szigorítás a következő években is folytatódott. 1994-től az alapítványoknak nyújtott lakossági és vállalati támogatások már csak az előző évben fizetett adó 50%-áig voltak levonhatók az adóalapból, és az 1995-től hatályos személyi jövedelemadó törvény alapján az adományokat már nem lehetett leírni az adóalapból, helyette közvetlenül az adót lehetett csökkenteni. 1995-től az alapítványoknak nyújtott lakossági adományoknak már csak 30%-a volt levonható a fizetendő adóból. Az 1994-ben módosított társasági adótörvény eltérő kedvezményeket biztosított – a 1994-től bevezetett új nonprofit formának – a közalapítványoknak és a magánalapítványoknak. Valószínűleg a közalapítványok államilag is preferált szerepével magyarázható, hogy a számukra nyújtott vállalati adományok teljes összege levonható volt az adóalapból, míg a magánalapítványok esetében az adóköteles jövedelem 20%-ában állapították meg a

¹¹⁰ Az adótörvényekben felsorolt tevékenységi területek az alábbiak voltak: betegségmegelőzés- és gyógyítás, tudományos, kutatási, környezetvédelmi, műemlékvédelmi, kulturális, oktatási, diák- és tömegsport, vallási tevékenység, a közrend és a közbiztonság védelme, az öregek és hátrányos helyzetűek, a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek, a határon túli magyarság és a törvényhozói munka segítése, valamint a menekültek támogatása. 1995-ig kellett az adóhatóságtól ilyen igazolást kérniük az alapítványoknak.

levonás felső határát. Ekkor ért véget viszont az a korábban is nehezen indokolható gyakorlat, hogy az adóhatósággal engedélyeztetni kellett az alapítványok adókedvezményre jogosító igazolásait, illetve az, hogy az adott évben fizetendő személyi jövedelemadó alapját úgy határozták meg, hogy az előző évben nyújtott adományok után járó kedvezményt a még egy évvel korábban befizetett adó összegétől tették függővé.

Habár a fenti leírás a folyamatosan szigorodó kormányzati politika képét tükrözi vissza, a helyzet jobb megértése érdekében röviden kitérni az ország egészének akkori gazdasági helyzetére. Nemcsak arról volt szó ugyanis, hogy nonprofit jellegű adta kedvezményeket kihasználva sokan visszaéltek a kezdeti liberális szabályozással, hanem arról is, hogy az egyre fenyegetőbb árnyékként megjelenő költségvetési és államháztartási hiány érdekében mindenáron növelni kellett az állami bevételeket. A szektorba áramló lakossági és vállalati adományok, valamint az állami támogatások több tízmilliárd forinttal csökkentették a költségvetés adóbevételeit és egyúttal növelték annak kiadásait. Az 1993-as, s különösen az 1994-es évre jellemző *korlátozások ezért nem a kormányzat nonprofit szektor ellenes politikájával, hanem sokkal inkább a költségvetési bevételek növelésére és a kiadások csökkentésére irányuló kényszerpályás cselekvési mozgásterével magyarázható.*

Az ún. „Bokros csomag” bevezetését követően a kormányzati döntéshozók is felismerték, hogy nonprofitokra vonatkozó korlátozások további szigorítása már a szektor ellehetetlenüléséhez vezethet, s valószínűleg ezzel magyarázható, hogy érdemi adópolitikai változásra 1995-ben nem került sor, sőt az 1996-ban elfogadott 1996. évi CXXVI. törvény (az ún. 1%-os törvény) elfogadásával lehetőséget biztosítottak az adófizetőknek arra, hogy első alkalommal 1997-ben rendelkezhessenek befizetett adójuk 1%-nak felhasználásáról kedvezményezettként vagy egy konkrét civil, nonprofit szervezetet, vagy egy kiemelt intézményt, vagy egy konkrét egyházat megjelölve.¹¹¹

Az *1%-os törvény* valódi áttörést jelentett az állam és a nonprofit szektor viszonyában. Az adófizetők azáltal, hogy közvetlenül rendelkezhetek adójuk felhasználásáról direkt módon is részt vettek az állami újraelosztás folyamatában. A felajánlások révén a kedvezményezett szervezetek többletforrásokhoz jutottak, ami a kiszámíthatóbb működési feltételeket és a bevételek hosszabb távú tervezhetőségét is elősegítette.

¹¹¹ Az ún. 1%-os, az ún. közhasznúsági és a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló törvények megszületésével és a nonprofit szektorra gyakorolt hatásával a dolgozat későbbi fejezetében részletesen is foglalkozom.

Az 1997-es év újabb, a szektor egészét kedvezően, a régebben működő társadalmi szervezeteket pedig még kedvezőbben érintő változásokat hozott. Ekkor fogadták el az ún. közhasznúsági és a társadalmi szervezetek által használt ingatlanok rendezéséről szóló törvényeket. A *közhasznúsági státusz*¹¹² megszerzése révén a szervezetek és azok támogatói számos adó- és egyéb kedvezményt vehettek igénybe, és jelentős kedvezményt kaphatott az is, aki igénybe vette a közhasznú szervezetek szolgáltatását, illetve támogatta e szervezeteket. A törvény megszületését követően egyszerűsödött és átláthatóbbá vált a nonprofit szervezetek érintő támogatási rendszer, mivel a nonprofitok a közhasznú jogállásuk alapján részesültek a különféle kedvezményekből. Ennek megfelelően módosultak az adótörvények is. Az 1997-ben elfogadott törvények alapján a közhasznú szervezeteknél a lakossági adományok 30, a kiemelkedően közhasznúaknál 35%-a volt levonható a fizetendő adóból.¹¹³ A levonható összeg felső határa közhasznú kedvezményezettnél az adó 15, kiemelkedően közhasznúaknál pedig az adó 30%-a volt. A közhasznú szervezeteknél a vállalati adományok 20, a kiemelkedően közhasznúaknál 150%-a volt levonható az adóalapból. A levonható összeg felső határa mindkét esetben az adóalap 20%-a volt. A változások következtében adózási szempontból a kiemelkedően közhasznú státust kapott alapítványok és az összes közhasznú státust kapott egyesület helyzete javult, a közhasznú alapítványoké érdemben nem változott, míg a közhasznú státusszal nem rendelkező szervezeteké potenciónálisan romlott.

Az 1997-es évhez köthető a *társadalmi szervezetek által használt ingatlanok* rendezéséről szóló első törvény elfogadása is, amelynek alapján a nonprofit szervezetek tulajdonába kerültek azok az állami tulajdonú ingatlanok, amelyekre a korábbiakban ingyenes használati jogot szereztek.¹¹⁴ Összességében a törvény stabilabb infrastrukturális és működési feltételeket teremtett sok szervezet számára, de sem elfogadása sem utóélete nem volt tanulságoktól mentes. Az 1997. évi CXLII. törvény és az ezt módosító 1999. évi

¹¹² A közhasznú szervezetek két típusa (fokozata) különböztethető meg: a (többségi jogosítványokkal nem rendelkező) közhasznú szervezetek, valamint a további kedvezményeket igénybe vehető ún. kiemelkedően közhasznú szervezetek. Utóbbi státuszt csak azok a szervezetek kaphatják meg, melyek olyan közfeladatot látnak el, melyről törvény vagy törvény felhatalmazása alapján más jogszabály szerint állami szervnek vagy a helyi önkormányzatnak kell gondoskodnia, illetve tevékenységük és gazdálkodásuk legfontosabb adatait a helyi vagy országos sajtó alapján nyilvánosságra hozzák.

¹¹³ A személyi jövedelemadó esetében ugyanezek a feltételek voltak érvényesek a 1999-es módosítást követően 2000-ben is.

¹¹⁴ Az 1990. évi LXX. törvény alapján a társadalmi szervezeteknek az állami tulajdonú ingatlanokra vonatkozó kezelői joga kártalanítás nélkül megszűnt. Az ingatlanok kezelői joga a Pénzügyminisztérium Zárolt Állami Vagyont Kezelő és Hasznosító Intézményéhez, majd a Kincstári Vagyoni Igazgatósághoz került. A törvény alapján azonban a társadalmi szervezetet ingyenes használati jog illette meg arra az ingatlanra, amelyre vonatkozóan a kezelői joga megszűnt.

CVII. törvény rendelkezései alapján a társadalmi szervezetek, illetve (1997-ben még csak a szociális, kulturális és oktatási, majd 1999-től a tudományos, egészségügyi és ifjúsági célú) egyesületek és alapítványok kérvényt nyújthattak be az állami vagyont kezelő szervezethez, hogy – ingyenesen hozzájutva az általuk használt ingatlanokhoz – hosszabb távra is biztosítva legyenek működési feltételeik. Az első, 1997-es szabályozás alapján a legtöbb szervezet – pályáztatás nélkül – már egy egyszerű kérelem alapján megszerezhetette az ingatlant, s a társadalmi szervezetek működésére szánt állami ingatlanvagyon körülbelül nyolcvan (!) százalékát már ekkor kiosztották. A szabályozás elsősorban a régebben működő és meghatározott tevékenységet végző szervezetek számára volt előnyös. Sok, a korábbi politikai rendszerben létrehozott társadalmi szervezet és az új, – de meghatározott tevékenységet végző – alapítvány és egyesület igen kedvező feltételekkel szerezhetett meg olyan – gyakran igen értékes – ingatlanokat, melyeket addig is ingyen használhattak. A fennmaradt ingatlanok 2000-ben és 2001-ben történt elosztása szintén ellentmondásosan zajlott. Az állami kezelésben maradt ingatlanokra ekkor már pályázni kellett, de a döntéshozatal során több olyan szervezet is ingatlanhoz jutott, amelyeket közvetlenül a pályázat benyújtása előtt alapítottak, s a nyertesek között ekkor is számos olyan szervezet volt, akik az éppen hatalmon lévő kormánypártokhoz álltak közelebb.

Az 1998-as és 1999-es években a személyi jövedelemadót illetően nem történt érdemi változás, míg a társasági adó esetében 1999-től a vállalati adományok levonható összegének felső határa a kiemelkedően közhasznú szervezetekre vonatkozó korábbi 20%-ról 25%-a módosult. Jelentősebb, a magántámogatásokat tovább korlátozó változás történt viszont 2000-ben a személyi jövedelemadó kedvezményeket illetően. A befizetett összeg százalékos kedvezményét és a levonható összeg felső határát is módosították, és a magánszemélyek a kiemelkedően közhasznú szervezetnek adott befizetések korábbi 35%-a helyett már csak annak 30%-át igényelheték vissza, s a közcélú adományok felső határát már nem az adó meghatározott százalékában, hanem konkrét pénzüsszegben állapították meg. Az adólevonás lehetősége a kiemelkedően közhasznú szervezetnek nyújtott közcélú adomány esetében – az adó korábbi 30%-a helyett – legfeljebb évi 100 ezer forint, a közhasznú szervezetnél pedig – az adó korábbi 15%-a helyett – legfeljebb évi 50 ezer forint volt.¹¹⁵ 2001-től a magánszemélyek által közhasznú szervezeteknek nyújtott közcélú adományok adócsökkentési lehetőségbe beszámították már az egyházaknak történő

¹¹⁵ A két korlátot külön-külön kellett figyelembe venni, így az, aki kiemelkedően közhasznú szervezet mellett közhasznú szervezetet is támogatott, együttvéve akár 150 ezer forintig terjedően is csökkenthette az adóját.

adományozás utáni kedvezményt is, és a vállalati adományok esetében a kedvezményezett szervezetek részére térítés nélkül nyújtott szolgáltatás bekerülési értéke is adománynak minősült, továbbá nem volt kedvezményes a nonprofit szervezetek vállalkozási eredménye terhére közhasznú szervezeteknek adott adomány, illetve közérdekű kötelezettségvállalás sem. Kisebbségi módosításokat leszámítva a nonprofitokra vonatkozóan 2001 óta sem a személyi jövedelemadó, sem a társasági adótörvényben nem történtek érdemi változások, s ezért a korábbi időszakhoz viszonyítva viszonylag stabil és kiszámítható adóügyi szabályozásként értékelhető az ezredfordulót követő időszak.

A kormányzatnak a nonprofit szektor működési feltételeit meghatározó szerepe azonban az új évezredben sem csökkent, sőt tovább nőtt. A 2003 és 2007 közötti időszakban több, a szektor szervezeti összetételét és a humán- és anyagi erőforrások nagyságát befolyásoló jogszabály született. Az első ezek közül a *Nemzeti Civil Alapprogramról (NCA) rendelkező 2003. évi L. törvény* volt, amely bővítette a nonprofitok által elérhető pályázati forrásokat, mivel a költségvetésből átutalt pénzből a NCA az 1%-os felajánlásokkal azonos összeggel, de legalábbis a ténylegesen befizetett személyi jövedelemadó összegének felével támogathatta a NCA-hoz pályázatot benyújtó nonprofit szervezeteket. Az NCA törvény elfogadása egyértelműen komoly szakmai- és érdekérvényesítési siker volt, mivel a civil és nonprofit szervezetek képviselői éveken keresztül hiába próbálták meggyőzni a döntéshozókat arról, hogy az 1%-os felajánlások költségvetésben maradó hányada visszakerüljön valahogy a nonprofit szervezetekhez. Habár – mint később látni lehet – a törvény nem minden tekintetben váltotta be a hozzá fűzött reményeket, kétségtelen tény, hogy a központi támogatások korábbi elosztási rendszeréhez képest jelentős előrelépést jelentett, és számottevően növelte a nonprofitok potenciális pályázati forrásait.

Két évvel később, 2005-ben a szektor szempontjából szintén jelentős előrelépésként értékelhető a *2005. évi LXXXVIII. törvény (a közérdekű önkéntes tevékenységről)* megszületése. Kodifikációs előzményei már 2001 szeptemberéig visszavezethetők, amikor egy jogászokból és nonprofit szakértőkből álló munkacsoport törvénymódosítási javaslatot készített „*Törvényjavaslat az önkéntes segítői munka elismeréséről*” címmel. Akkor még az 1995. évi Szja. és a 1997-es közhasznúsági törvény módosításával próbálták meg rendezni az önkéntességgel kapcsolatos problémákat, de végül az önálló törvényi szabályozás szükségességét a döntéshozók is elfogadták, s ez 2002-ben írásban is

megfogalmazódott a kormányzat civil stratégiájában.¹¹⁶ A törvény megalkotása azért is meghatározó jelentőségű volt, mert Magyarországon a korábbi szabályozás, nemhogy elősegítette, hanem éppen ellenkezőleg, inkább gátolta az önkéntes tevékenységet. Habár – 1945 előtt és után is – voltak hagyományai az önkéntes munkavégzésnek, hosszú évekig „kvázi” feketemunkaként nem minősült munkaviszonynak, nem számított bele a szolgálati időbe, nem járt utána sem, társadalom- sem felelősségbiztosítás, s nem lehetett az önkéntes munkával kapcsolatban költségtérítést sem igénybe venni.

Az önálló törvény elfogadása ezért minden szempontból nagy előrelépést jelentett. Úgy ösztönözte a közérdekű önkéntes tevékenységet, hogy egyidejűleg jogilag is szabályozott viszonyokat teremtett mind az önkéntes munkát vállalók, mind az önkénteseket fogadó szervezetek esetében, s egyúttal társadalmi szempontból elismerte az önkéntes munkavégzés fontosságát. A törvény csak a közérdekűnek minősülő önkéntes tevékenységre terjedt ki,¹¹⁷ az érintett felek között pedig polgári jogi viszonyt hozott létre. A munkavégzésről például a feleknek szerződést kell kötniük, ami bizonyos esetekben kiváltható szóbeli megállapodással is, de a jogszabály egyéb bejelentési és adminisztrációs kötelelességeket is előírt a fogadó szervezeteknek, melyek célja az esetleges jogviták megakadályozása és az önkéntes munkavégzők védelme.

A 2006-os év valószínűleg szintén korszakhatárnak fog számítani a nonprofit szektor hazai történetében. Ekkor fogadták el ugyanis a *2006. évi IV. törvényt a gazdasági társaságokról, illetve az államháztartásról és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2006. évi LXV. törvényt*. Előbbi a közhasznú társaságok, utóbbi a közalapítványok sorsát pecsételte meg. A gazdasági társaságokról szóló törvény értelmében 2007. július 1. után közhasznú társaságot már nem lehetett alapítani, a létezők pedig 2009-ig társasági szerződésük módosításával nonprofit korlátolt felelősségű társaságként működhetnek tovább, más nonprofit gazdasági társasággá alakulhatnak át, vagy jogutód nélkül megszűnhetnek.¹¹⁸ A 2006. évi LXV. törvény¹¹⁹ és az ezzel összefüggő 2118/2006 (VI.

¹¹⁶ Ehhez jelentős nemzetközi „nyomás is társult”. 2002 elején ugyanis Varsóban nemzetközi konferencia foglalkozott a témával, s az ott elfogadott ajánlás önálló törvényi szabályozást javasolt az önkéntességre vonatkozóan. Az ajánlás alapján Magyarországon kívül Horvátországban is készült ilyen törvénytervezet, míg Lengyelország, Litvánia és Csehország az elmúlt években már elfogadott önkéntesekre vonatkozó törvényt.

¹¹⁷ Közérdekű önkéntes tevékenységnek számít a fogadó szervezetnél ellenszolgáltatás nélkül végzett munka, kivéve, ha az önkéntes a tevékenységét saját maga vagy közeli hozzátartozója javára végzi, ha a tevékenység jogszabályon, jogerős bírósági határozaton vagy hatósági kötelezésen alapul, illetve, ha a felek (a fogadó szervezet és a munkavállaló) között más jogviszony áll fenn.

¹¹⁸ A közhasznú társaságokkal a disszertáció egyik későbbi fejezetében még részletesen foglalkozom.

¹¹⁹ Az elfogadott törvény végül a benyújtott törvényjavaslatnál jóval kevésbé volt szigorú. Az eredeti törvényjavaslat – a parlament által alapított, vagy nemzetközi szerződés, illetve törvény következtében létrehozott közalapítványt kivéve – az összes közalapítványt meg akarta szüntetni 2007. december 31-ig.

30.) Kormányhatározat alapján új közalapítványok létrehozását megtiltották, a meglévőkre szigorúbb szabályozást léptettek érvénybe, számos közalapítványt pedig megszüntettek és feladataikat – szerencsésebb esetben – más szervezetekhez, intézményekhez integrálták. E törvények pontos hatását ma még nehéz prognosztizálni, de az biztos, hogy nagy hatással lesznek a nonprofit szektor egészére, s a jövőben a szektorba áramló állami támogatások nagyságrendje feltehetően csökkenni fog.

A 2007-es évvel kapcsolatban mindenképpen említést az a kormányhatározat¹²⁰, amely a kormányzat és a civil kapcsolatok fejlesztését célozta meg. Ennek alapján a két szféra közötti kapcsolatok fejlesztése érdekében a kormányzati intézményeknek többek között:

- *..., Civil információs portált kell működtetni, amelyen elérhető a minisztériumok és egyéb központi államigazgatási szervek által az Interneten közzétett, civil szervezetekre vonatkozó minden nyilvános információ...;*
- *...a civil információs portálon létre kell hozni azt a felületet, amelyen keresztül a központi államigazgatási szervek által vezetett, Interneten elérhető nyilvános adatbázisok civil szervezetekre vonatkozó adatai, valamint a társadalmi szervezetekről és alapítványokról vezetett közhiteles nyilvántartás adatai egy helyen lekérdezhetők és megjeleníthetők (országos civil adatbázis)...;*
- *...meg kell újítani a társadalmi szervezetek és alapítványok közhiteles nyilvántartását. Országos, bíróság által vezetett nyilvántartási rendszeren keresztül kell biztosítani az elektronikus nyilvántartásba vételt és változás-bejegyzést, létre kell hozni a társadalmi szervezetek és alapítványok egységes, nyilvános azonosítóját. Elő kell készíteni az ehhez szükséges jogszabály-módosításokat...;*
- *...az adminisztrációs terhek csökkentése és az egyenlő esélyű hozzáférés előmozdítása érdekében a civil szervezetek vonatkozásában is bővíteni kell az ügyfélkapun keresztül történő elektronikus ügyintézés formáit, különös tekintettel az állami szervek felé történő adatszolgáltatási kötelezettségek teljesítésére és a pályázati eljárások során a párhuzamos adatszolgáltatások elkerülésére...;*
- *...a kormányzat munkáját segítő, civil részvétellel működő tanácsadó, javaslattevő, véleményező testületekre vonatkozó szabályokat át kell tekinteni, és szükség szerint módosítani kell annak érdekében, hogy a civil résztvevőre vonatkozó javaslatétel,*

¹²⁰ A 1065/2007. (VIII. 23.) Korm. határozat a kormányzati civil kapcsolatok fejlesztését szolgáló egyes intézkedésekről. A határozatban – többnyire 2008-ban lejáró határidőkkel – összesen 11 pontban fogalmaztak meg cselekvési célokat és feladatokat a kormányzati- és más államigazgatás szervek számára.

illetve a civil résztvevő kiválasztása az adott terület vonatkozásában széles körű civil érdekképviseletet biztosító, átlátható és alkotmányos módon történjék...;

- *...át kell tekinteni a civil szervezetek részére szolgáltatást nyújtó, minisztériumok által támogatott szervezetek, szakmai hálózatok tevékenységét, és javaslatot kell tenni a Kormány részére a feladat- és hatáskörök, funkciók párhuzamosságát megszüntető, a szolgáltatások színvonalát emelő, a feladatok hatékony megosztását biztosító szolgáltatási rendszer kialakítására.”...*

Habár a 2007-es határozat célkitűzései igen impozánsak és azok megvalósulása valóban nagyban elősegítené a két szektor közötti hatékonyabb együttműködést, a 2008-ban lejárt határidők alapján a kézzelfogható eredmények legfeljebb „füstösök, de semmiképpen sem lángolóok”. A civil információs portál létrejött, de az azon keresztül hozzáférhető információk köre korlátozott és hiányos (pl. a nonprofitoknak nyújtott minisztériumi támogatások, együttműködési szerződések), az országos civil adatbázis kialakítása és az elektronikus ügyintézés „gyermekcipőben jár”, a tanácsadó és véleményező testületekre vonatkozó szabályok áttekintésére, az új szolgáltató rendszer kialakításra vonatkozó érdemi kormányzati cselekvéseknek pedig a nyomait sem lehet felfedezni.

A kormányzat és a nonprofit szektor közötti „ambivalens” viszonyt jól jellemzi az a 2008 januárjában hatályba lépett – az áfával kapcsolatos – törvénymódosítás is, amelynek eredményeként, ha egy vállalkozás ingyenesen ad át valamilyen terméket vagy szolgáltatást nonprofit szervezetnek, akkor azok után vissza kell fizetnie a korábban általa levont áfa összegét. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ha egy cég nonprofit szervezeteknek természetbeni támogatást ad, akkor annak adóját be kell fizetnie a költségvetésnek. A módosítás következtében drasztikusan csökkenhetnek a vállalatok által adományozott természetbeni támogatások, ami igen sok – főleg karitatív tevékenységet végző – nonprofit szervezet munkáját fogja megnehezíteni.¹²¹

Végül mindenképpen említést érdemel a 2009. januárjától hatályos 2007. évi CLXXXI. törvény a közpénzekből nyújtott támogatások átláthatóságáról, amellyel az államháztartás alrendszeréből, az európai uniós forrásokból, és a nemzetközi

¹²¹ A Pénzügyminisztérium (PM) szerint a törvényi változtatás – a 2007. CXXXVII. törvény, amely a 2006/112/EK EU direktíva (korábban 77/388/EGK, azaz hatodik ÁFA-irányelv) alapján a megújult közösségi szintű ÁFA szabályozást követi – az uniós jogharmonizáció következménye. A PM indoklását azonban többen is vitatják arra hivatkozva, hogy több Európai országban bevett gyakorlat a természetbeni adományok forgalmi adó mentessége.

megállapodás alapján finanszírozott egyéb programokból származó természetbeni vagy pénzbeli támogatásokkal kapcsolatos visszaéléseket próbálják meg kivédeni. A törvény igen szigorú összeférhetlenségi szabályokat állapított meg. Ezek alapján nem pályázhat, és támogatásban sem részesülhet az állami vezető, a regionális fejlesztési tanács elnöke, a fejlesztési ügynökség vezetője, a döntés előkészítésben közreműködő, illetve maga a döntéshozó. Az érintettek hozzátartozói és gazdasági érdekeltiségük is a kizártak körbe tartoznak. A civil szféra és a politika szétválasztása érdekében a törvény öt évre kizárja az államháztartásból, uniós forrásból vagy nemzetközi megállapodás alapján nyújtott nem normatív támogatásokból azokat a társadalmi szervezeteket, egyházakat, szakszervezeteket és alapítványokat, amelyek párttal együttműködési megállapodást kötöttek, közös jelöltet állítottak, vagy amelyek képviseleti szervében párt országgyűlési, európai parlamenti vagy helyi önkormányzati képviselői ülnek.

A törvény a kizárási szabályok érvényesülése érdekében bejelentési és nyilvánosságra hozatali szabályokat tartalmaz. A pályázatokat eszerint egy központi honlapon közzé kell tenni a nyertesek és a nyert összeg megjelölésével, valamint a pályázat teljesítését igazoló beszámolóval együtt. A törvényalkotók fenti szándéka természetesen csak helyeselhető. A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos kormányzati szabályozás és a későbbiekben bemutatott nonprofit törvények hatásvizsgálata azonban óvatosságra kell intse a téma kutatóit. A jogszabályok eredeti céljai és azok gyakorlati eredményei ugyanis nem mindig voltak összhangban egymással, s az állami ellenőrzés rendszere egyes szakterületeken ma is komoly erőforráshiánnyal küzd. Csak remélhető, hogy a fenti törvényt illetően, nemcsak a célok megfogalmazása, hanem azok gyakorlati megvalósítása is kellő súllyal fog a jövőben érvényesülni.¹²²

4.5.2. Kormányzati felügyelet és irányítás

A civilekkel és nonprofitokkal kapcsolatos kormányzati politika ellentmondásos szerepfelfogására utal, hogy a civilekkel kapcsolatos intézményrendszer kormányzati

¹²² A törvény például kizárja a támogatásokból azokat a társadalmi szervezeteket, egyházakat, szakszervezeteket és alapítványokat, amelyek pártokkal együttműködési megállapodást kötöttek, közös jelöltet állítottak, vagy – időkorlát nélkül – amelyek képviseleti szervében párt országgyűlési, európai parlamenti vagy helyi önkormányzati képviselők ülnek. Ilyen adatokat tartalmazó adatbázis azonban jelenleg nem létezik. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy akkor mi alapján fogják a döntéshozók elutasítani vagy elfogadni a különböző pályázatokat, s a nyilatkozattételi kötelezettség esetén ki fogja ellenőrizni, hogy az érintettek valóban megfelelnek a törvényi elvárásoknak. E dolgot szerzőjének egyik korábbi munkája éppen azt bizonyította be, hogy a parlamenti képviselők és az önkormányzati döntéshozók az átlagnál jóval nagyobb arányban vesznek részt a nonprofit szervezetek munkájában. 1994-ben a parlamenti képviselők 42, a polgármesterek 49%-a, 2002-ben viszont már 64, illetve 61%-uk volt tagja egyesületnek, vagy alapítvány kuratóriumának (Bocz, 2004).

ciklusonként, sőt azon belül is folyamatosan változott, az államigazgatásban pedig csak részben alakultak ki a civil és kormányzati kapcsolatok kezelésének stabil intézményi keretei. Ez nemcsak a civilekkel és nonprofitokkal foglalkozó kormányzati szervezetek állandó átalakulásában nyilvánult meg, hanem abban is, hogy civil és nonprofit ügyek illetékessége és hatásköre hol az intézményi hierarchia magasabb, hol annak alacsonyabb szintjére került.

A 90-es évek második felére a minisztériumok többségében önálló szervezeti egységeket hoztak létre a civil és nonprofit szervezetekkel kapcsolatos párbeszéd elősegítése érdekében, de néhány év elteltével ezeket átalakították vagy más szervezeti egységekbe integrálták. A civil ügyek „hullámzó” kormányzati kezelésére jó példa, hogy míg 1997-ben a Miniszterelnöki Kabinetirodában még csak egy kormánytanácsadó foglalkozott a civil szférát érintő ügyekkel, a 1998-as kormányváltást követően a Miniszterelnöki Hivatalban már (MEH) egy egész főosztály (a Civil Kapcsolatok Főosztály) végzett ilyen tevékenységet. A 2002-es választásokat követően ismét megváltozott a kormányzati intézményrendszer, s a MEH-ből 2004-ben az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztériumhoz került a kormányzat és a civil szféra kapcsolatának kezelése. Jelenleg a társadalmi- és civil kapcsolatok fejlesztéséért a Szociális- és Munkaügyi Miniszter a felelős, de ilyen jellegű feladatai vannak a Miniszterelnöki Hivatal ún. Társadalmi Párbeszéd Koordinációs Irodájának, valamint az egyes szaktárcák különböző szervezeti egységeinek is. Az egységes kormányzati kezelés hiányát jelzi, hogy miközben egyes minisztériumokban önálló főosztály foglalkozik a civil ügyekkel, addig másokban teljesen változó szervezeti egységek végzik az ezzel kapcsolatos feladatokat. Van ahol a miniszteri kabinet, máshol a közkapcsolati és kommunikációs osztályok, megint máshol heterogén feladatkörű főosztályok felelősek a civil és nonprofit szervezetekkel kapcsolatos munkák ellátásáért.¹²³

¹²³ A minisztériumok civil ügyekért felelős szervezeti egységeinek – 2008. szeptemberi állapotra vonatkozó – felsorolását tartalmazza a http://www.parlament.hu/civil/menu/index_v5.htm honlap. A jelenlegi helyzet olykor Móricz Zsigmond által írt történeteket felidéző gyakorlatára jó példa az a tanácsadói szerződés, amelyet a Miniszterelnöki Hivatal kötött az orvosi műszer- és gépkereskedéssel (!) foglalkozó Medich-Technik Betéti társasággal. A MEH honlapján hozzáférhető szerződés szerint a Miniszterelnöki Hivatal a 2008 február 15. és a július 31. közötti időszakra közel 5 millió Ft értékű szerződést írt alá a társasággal, melynek értelmében a Bt. „közreműködik a társadalmi és politikai kapcsolattartás stratégiájának kialakításában, szakértőként stratégiaileg támogatja a kabinetfőnök alá tartozó szervezeti egységek politikai és civil kapcsolatainak koordinációját”.

4.5.3. Közvetett költségvetési támogatások

A civil és nonprofit szervezetek több módon is részesülhetnek költségvetési támogatásban. Az éves költségvetési törvényekben az ilyen szervezetek támogatása a központi, illetve az önkormányzati és az elkülönített állami pénzalapok költségvetéséből származhat. A támogatás lehet normatív és nem normatív, utóbbiak pedig lehetnek címzett előirányzatok, az általános tartalékból egyedi kormányhatározat alapján kifizetett támogatások, és történhetnek a központi fejezeti kezelésű előirányzatok terhére is. Az alábbiakban az állami pénzalapokból származó támogatásokat mutatom be.¹²⁴

Az *elkülönített állami pénzalapok* a mindenkori kormányok részére ma is jelentős mértékű „mozgásteret”¹²⁵ biztosítanak az egyedi kormányzati, és az állami társadalmi célok megvalósítására. Ezek közül a nonprofitok szempontjából a két legfontosabb: a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) és a Munkaerőpiaci Alap (MA),¹²⁶ valamint az utóbbi bevételeinek egy részét kezelő Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA). Az 1993. évi XXIII. törvénnyel létrehozott *Nemzeti Kulturális Alap* az Oktatási és Kulturális Minisztérium felügyelete alá tartozó, önálló költségvetési szerv, kezelője a Nemzeti Kulturális Alaprogram Igazgatósága. Az Alaprogramot a miniszter által kinevezett bizottság irányítja. Az NKA a kulturális szektorba irányuló támogatások legnagyobb magyarországi forrása, célja a kulturális értékek, szolgáltatások támogatása és megőrzése. Az NKA fő forrása a kulturális járulék, s önálló pályázati rendszerén, illetve a miniszter egyedi döntésén¹²⁷ alapuló támogatásokon keresztül évente több milliárd forinttal támogatják a kulturális (többek között a nonprofit) szervezeteket.

¹²⁴ A nonprofit szervezeteknek nyújtott normatív és nem normatív támogatások problémakörét a dolgozat egy későbbi (a nonprofit szektor bevételeivel foglalkozó) fejezete tárgyalja részletesen.

¹²⁵ A kormányzati „mozgásteret” bővítésére példa, hogy a 183/2008. (VII. 16.) Korm. rendelettel úgy módosították az államháztartás működési rendjéről szóló 217/1998. (XII. 30.) Korm. rendeletet, hogy a miniszterek által – a központi költségvetésben jóváhagyott fejezeti kezelésű előirányzatok terhére – az alapítványoknak adható támogatási keretet 7-ről 100 (!) millió Ft értékhatárra növelték.

¹²⁶ 2006-ban a Munkaerőpiaci Alapból a nonprofit szervezetek 12,5 milliárd Ft összegű támogatáshoz jutottak. Ennek egy részét az OFA programjainak támogatása jelentette. A nonprofit szervezetek, mint program megvalósítók a munkaerőpiaci programokra a foglalkoztatási alaprészből, valamint a rehabilitációs célú programok kapcsán működésükhöz a rehabilitációs alaprészből kaphattak támogatást. A támogatások másik részét a szakképzés fejlesztése keretében az egyházi, alapítványi iskoláknak adott támogatások tették ki, melyet az ún. képzési alaprészből kaptak. *Forrás:* <http://www.parlament.hu/irom38/03578/adatok/fejezetek/63.pdf>.

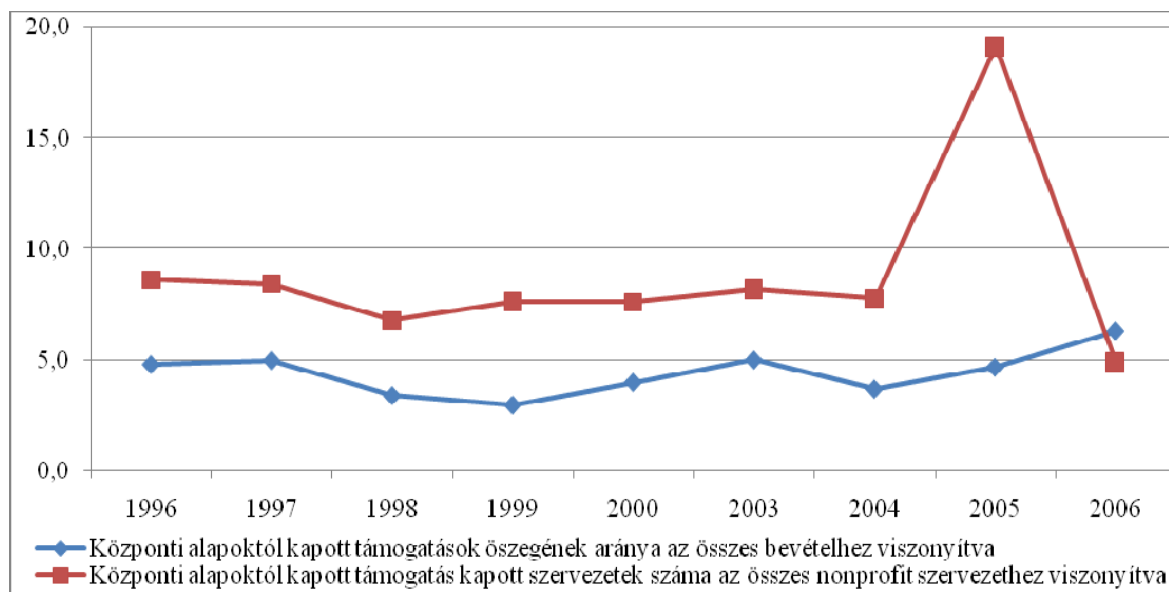
¹²⁷ A Nemzeti Kulturális Alap miniszteri keretét – mely a jelenleg érvényben lévő szabályozás szerint a teljes keretösszeg egynegyede, vagyis közel kétmilliárd (!) forint – először 1994-ben különítették el. A kezdetben tízszázalékos összeget az akkori kormány ötven százalékra növelte. Akkor azonban az állami finanszírozású intézmények csak a miniszteri keret terhére pályázhattak. Később ezt a szabályt eltörölték, és a miniszteri keretet az NKA szétesztható pénzének 25 százalékára csökkentették. 1999-ben az akkori kormány megszüntette az NKA pénzügyi önállóságát, és azt Nemzeti Kulturális Alaprogram címen a kulturális tárca költségvetése alá rendelte. Egy 2006-ban életbe lépett törvénymódosítást követően az NKA ismét elkülönített állami pénzalapként működik. 2007-ben 8,7 milliárdból gazdálkodott, pályázatra pedig 7,8 milliárd állt rendelkezésére. 2007-ben az ún. miniszteri keretösszeg 1,95 milliárd forint volt.

A *Munkaerőpiaci Alap* elkülönített állami pénzalap, melynek forrásait a munkaadók- és munkavállalók járulékbefizetései biztosítják. Ezekből a forrásokból részesül a kormány által – a munkanélküliség enyhítése és a foglalkoztatás bővítését szolgáló intézményrendszer fejlesztése érdekében – eredetileg 1992. június 30-án alapított *Országos Foglalkoztatási Közalapítvány*, amely 1997 óta közalapítványként végzi munkáját. Az OFA programjainak fedezetére évről-évre eltérő – de igen jelentős¹²⁸ milliárdos – nagyságrendű forrás áll rendelkezésre, ami a MA három alaprészéből tevődik össze: az ún. foglalkoztatási, az ún. rehabilitációs és az ún. felnőttképzési alaprészből.

A központi alapokból származó és a nonprofit szektorba áramló források jelentőségét sem le, sem túlbecsülni nem szabad. A következő ábrából látható, hogy az ilyen támogatásokhoz a szektor szervezeteinek kevesebb, mint egytizede jutott hozzá, és nagyságrendileg körülbelül az összes bevétel 5%-át tette ki.

6. ábra

A központi alapokból támogatást kapott nonprofit szervezetek és a támogatások összegének aránya az összes nonprofit szervezethez és az összes bevételhez viszonyítva, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Megjegyzés: A szervezetekre vonatkozó 2005-ös adatokban a NCA-tól támogatást kapott szervezetek is szerepelnek.

¹²⁸ 2004-ban az OFA 2,9 milliárd Ft összegű pályázati támogatást nyújtott a civil és nonprofit szférának, 2006-ban az OFA által felhasználható teljes támogatási keret 4,2 milliárd Ft volt. *Forrás:* OFA évkönyvek, 2004 és 2006.

A támogatás ugyanakkor a vizsgált tíz év alatt szinte folyamatosan növekedett, és összességében az ötszörösére (11,5 milliárd forintról 56,0 milliárd forintra) nőtt. Az ezekből részesülő nonprofit szervezetek száma azonban mégsem mondható nagyknak, 1996-ban még 3905, 2006-ban viszont már „csak” 2863 szervezet részesült ilyen támogatásban. A központi alapok és a különböző kormányzati források jó lehetőséget nyújtanak a két szféra közötti együttműködés szorosabbá tételére, a speciális és jól irányzott programok megvalósítására. Valódi értéküket, tényleges hatékonyságukat azonban a gyakorlat minősíti, s az ezzel kapcsolatos információk meglehetősen ellentmondásosak. Eredményességüket azért nehéz megítélni, mert kevés a nyilvánosan is elérhető információ, s a kutatók csak a kormányzathoz közel álló intézmények beszámolóit és néhány nehezen hozzáférhető független kutatás eredményei alapján vonhatnak le következtetéseket. Érdemes ezért néhány – az OFA-hoz és a Munkaerőpiaci Alaphoz kötődő 2006-os – véletlenszerűen kiválasztott program, illetve egy 2007-ben végrehajtott kutatás eredményét bővebben is ismertetni.

Az OFA¹²⁹ által 2006-ban indított ún. „Önkéntes program” például 190 millió forintos támogatási kerettel rendelkezett, s a projektterv szerint *„..., a támogatással mintegy 104 önkéntes és 92 fogadó szervezet legalább 10 hónapig tartó bevonására kerül sor a koordináló szervezetek támogatásával 7 régióban, valamint Budapesten. A program végén várhatóan 32 önkéntes munkába kerül. A program második komponense eredményeként erősödik a koordináló szervezetek közötti hálózati együttműködés, az önkéntesek és a fogadó szervezetek egységesen magas színvonalú felkészítésben részesülnek, s egységesebb lesz a program kommunikációja, ismert és látogatott lesz a program honlapja.”*... (OFA évkönyv, 2006). Egyszerű matematikai művelettel kiszámítható, hogy a fentiek alapján a 104 önkéntes 10 hónapig történő foglalkoztatása fejenként 1,8 forintjába került az adófizetőknek, és bár nem lehetett megtudni, hogy a program honlapja mennyivel lett látogatottabb, sajnos végül az sem volt kideríthető, hogy a program végeztével hány önkéntes munkája maradt meg és hánynak szűnt meg a munkaviszonya.

Szintén tanulságosak az OFA ún. „civil szervezetek foglalkoztatási kapacitásának tartós növelésére” irányuló programjának eredményei. Ezt a projektet az OFA, a megyei munkaügyi központok, és a Nemzeti Civil Alapprogram (NCA) munkatársaiból alakult szakértői bizottság tagjai dolgozták ki. A NCA a civil szervezetek működési költségét támogatta, a megyei munkaügyi központok az új munkatársak képzési támogatásához

¹²⁹ Az OFA programok leírása és a megítélt támogatási források összege az OFA 2006-os évkönyvéből származik. *Forrás:* http://ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebPageReader&WG_OID=PAGf71e4718f05178faf.

járultak hozzá, míg az OFA a nyertes szervezetek új munkatársainak személyi költségeit támogatta 12 hónapon keresztül.¹³⁰ A program két komponensből állt: a „Civil szervezetek foglalkoztatási kapacitásának tartó növelése”, és egy ún. „Mentor hálózat működtetése” az első komponens nyerteseinek szakmai segítésére. Végül, a 418 millió forintos megítélt támogatásból 255 „érintett”¹³¹ részesült támogatásban, ami „érintetteként” számolva 1,6 millió forintos támogatási összeget tett ki.¹³² A munkaügyi központok és a NCA ezzel kapcsolatos költségei nem voltak hozzáférhetőek, s emiatt a teljes projekt költsége sem volt megismerhető.

Harmadikként érdemes bemutatni a Munkaerőpiaci Alap egyik nonprofitok foglalkoztatását elősegítő programját is, amelyre eredetileg 200 millió Ft állt rendelkezésre az alap 2006. évi költségvetésében. A cél a nonprofit szektor humán erőforrásokkal történő megerősítése volt a közsférából „felszabaduló” munkavállalók nonprofit szektorba történő irányításával. A program – háromszor 10 hónapos időszakra kiterjedő – bértámogatást, járulékátvállalást tartalmazott, ciklusonként egyenletesen csökkenő mértékben. A program indulásakor 162 nonprofit szervezettel kötöttek megállapodást, s 384 fő kezdte meg tevékenységét a civil szektorban. A program időtartama alatt azonban folyamatos volt a lemorzsolódás, s végül a 2006. évben már csak harmadannyi (55 db) nonprofit szervezet, 101 foglalkoztatottjára terjedt ki, s ennek költsége 98,1 millió Ft-ot tett ki.

A nonprofitokat költségvetési forrásokból támogató programok eredményességéről meglehetősen sötét képet festett egy, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium megbízásából 2007-ben végzett kutatás is, amelyben azokat a szakmai támogató rendszereket¹³³ vizsgálták, amelyek civil és nonprofit szervezeteknek nyújtottak

¹³⁰ Mindez azt jelenti, hogy az összes költséget a központi költségvetésből finanszírozott intézmények biztosították.

¹³¹ Hogy valójában hány személy foglalkoztatását sikerült a programmal ténylegesen is megvalósítani nem deríthető ki.

¹³² A teljességhez hozzátartozik, hogy az eredeti kiírás „problémái” miatt az OFA 2006 decemberében másodszor is kénytelen volt meghirdetni a pályázási lehetőséget. Ekkor már azok a szervezetek is pályázhattak, akiknek a pályázat beadásakor minimum 6 hónapja volt legalább 1 főállású alkalmazottja (addig 12 hónap volt a feltétel), és akiknek jogerős bírósági nyilvántartásba vétele 2004. december 31-ig történt meg (az előző körben 2002. december 31. volt a feltétel). A célcsoportot is bővítették az állami intézményekből elbocsátott köztisztviselők és közalkalmazottak körével, valamint a fél éves továbbfoglalkoztatási kötelezettség is 1 évre változott.

¹³³ A kutatás keretében összesen 11 ún. Szakmai Támogató Rendszer (SZTR) vizsgálatára került sor három különböző kutatási módszer (kérdőíves vizsgálat, dokumentumelemzés, fókuszcsoporthozos interjú) segítségével. A vizsgálatba bevont támogató rendszerek az alábbiak voltak: Civil Szolgáltató Központok (CISZOK), Országos Esélyegyenlőségi Hálózat – Esélyek Háza Esélyegyenlőségi Koordinációs Irodák, EU-Háló Partnerség Program, HEFOP-Gordiusz program, Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat, NFT Házhoz jön - Új Magyarország Fejlesztési Terv (UMFT) Tanácsadói Hálózat, OFA Civil Mentor Program, OFA Kht., OFA-ROP hálózat,

szolgáltatásokat. A kutatási összefoglaló szerint a megkérdezett 500 nonprofit szervezet egyharmada egyetlen Szakmai Támogató Rendszerről (SZTR) sem halott, s így azok működéséről, funkciójáról sem rendelkezettek információkkal. A szakmai támogatást nyújtó szervezetek tevékenység szerinti eloszlása igen egyenlőtlen volt. Miközben a szektor egészét négy SZTR segítette, a foglalkoztatási ágazatban ezek száma öt, az ifjúsági és a szociális célú szervezetek esetében viszont mindössze egy-egy ilyen szolgáltató működött.

A szolgáltatók egy része párhuzamos feladatellátást végzett, és minden SZTR-re jellemző volt, hogy működésük az állami támogatásoktól függött. Saját vállalkozási bevétel mindössze egy SZTR esetében (az OFA Kht.) fordult elő, s a szolgáltatók tevékenységükért semmilyen ellenszolgáltatást nem kértek. Utóbbi azt jelenti, hogy a szolgáltatások költségét megbecsülni sem lehetett, s így végeredményben azt sem lehetett tudni, hogy az adott szolgáltatásnak volt-e valamilyen piaci értéke.

A vizsgált SZTR-ek nem voltak innovatívak, még az online típusú szolgáltatásokra is alig volt példa. A civil és nonprofit szervezetek által fenntartott rendszerek forrásai az elmúlt években nem emelkedtek, ami egyre inkább megnehezítette és ellehetetlenítette a szakszerű működést. Az összefoglaló következtetések a kutatás végrehajtói megfogalmazásában sem voltak biztatóak: *...”a támogatási rendszer egy igen sajátos „védett szolgáltatói piac” képének kialakulásához vezetett... Egy olyan „piac” jött létre, ahol a vevők nem igazi vevők, a szolgáltatók sem igazi szolgáltatók, így a vásárlókért sem folyik semmilyen „harc”, ahol nem létezik a szolgáltatók között valódi versenyhelyzet, ahol a szereplők nem konkurálnak, és nem is kooperálnak, ahol még a szolgáltató szereplők sincsenek tisztában szolgáltatásaik árával.”... (Revita Alapítvány, 2007).*

A fentiekben ismertetett eredmények alapján felmerülhet a kérdés, hogy a nonprofitokkal kapcsolatos kormányzati programok kellően előkészítettek-e, és a ráfordítások, illetve az elért eredmények összhangban vannak-e egymással. A dolgozat szerzőjének véleménye szerint az elmúlt években a nonprofit szervezeteket érintő több kormányzati program (pl. munkahelyteremtés a nonprofit szektorban, nagyobb társadalmi nyilvánosság, az állami ellenőrzés fokozottabb érvényesítése) eredménye erősen megkérdőjelezhető, a költségvetési források egyedi döntéseken alapuló elosztása (pl. az ún. miniszteri keretek bővítése és megléte) pedig továbbra is ellentmondásban van a közpénzek átlátható felhasználásával kapcsolatos elvárásokkal.

4.5.4. A kormányzat és a civil, nonprofit szféra kapcsolatának mérlege

Összefoglalóan elmondható, hogy a civil és nonprofit szervezetek, illetve a kormányzat viszonyát az elmúlt évtizedekben egy ellentmondásos, leginkább kiegyensúlyozatlannak nevezhető kapcsolat jellemezte, ami szorosan összefüggött a hazai társadalmi- és gazdasági környezet mindenkori állapotával. A pártállami politika 1989 előtt kifejezetten akadályozta a civil és nonprofit szervezetek megalapítását, *az 1948 és 1988 közötti időszakra* ezért a *tiltás és a közvetlen hatalmi beavatkozás* volt a jellemző. Ténylegesen csak a politikai rendszerváltást követően vált valóban lehetővé az egyesülés szabadsága és a hazai nonprofit szektor kialakulása. *Az 1990-93 közötti folyamatokban* azonban egyidejűleg volt megfigyelhető *a korábbi struktúrák lebomlása és az újak kialakulása*. A korábbi társadalmi szervezetek egy részének továbbélése mellett a gazdasági és tulajdonosi szerkezetváltás következtében sok szervezet megszűnt, de számos új is alakult. Az 1990 és 1991-es évek liberális jogi- és pénzügyi szabályozása rendkívül kedvező lehetőségeket nyújtott a nonprofit szervezetek megalapítására, s ez meghatározó szerepet játszott a szektor gyors ütemű kifejlődésében. Részből a kedvezményekkel történő visszaélések, de sokkal inkább az államháztartás romló pénzügyi helyzete miatt a 90-es évek első harmadától évről-évre egyre szigorúbban szabályozták a nonprofitokra vonatkozó adókedvezményeket, és az új nonprofit szervezeti formák 1993-as kodifikálásával a szektor szervezeti struktúráját is átalakították. *Az 1992-1995 közötti időszakot* ezért *a szektor működési körülményeit folyamatosan módosító, a kedvezményeket korlátozó, de egyúttal az új nonprofit szervezeti formákat a szektorba integráló kormányzati időszaknak* nevezhetjük.

A 90-es évek közepére nagyjából „stabilizálódtak” a nonprofitokra vonatkozó adózási jogszabályok, amit alátámaszt az is, hogy ezt követően érdemi változásra csak 2000-ben és 2007-ben került sor. A pénzügyi szabályozás állandósága jó lehetőséget teremtett a kormányzatnak arra, hogy a hazai viszonylatban új, de a nemzetközi gyakorlatban már bevált gyakorlatokat itthon is meghonosítsa. Egyértelműen kedvezőbb gazdálkodási és infrastrukturális körülményeket teremtett a nonprofit szervezetek számára például az 1996-ban elfogadott 1%-os, az 1997-es és 1999-es ingatlanrendezésről rendelkező, valamint az 1997-es közhasznúsági törvény. Habár 2000-ben a személyi jövedelemadó kedvezményeket tovább korlátozták, a jogi- és pénzügyi környezetet illetően *az 1996-2000 közötti időszak egy viszonylag kiegyensúlyozott, részletesebb és egyértelműbb szabályozású, a szektor működési feltételeit jelentősen javító periódusnak* nevezhető. *A 2001-es és 2002-es évek* egy meglehetősen csendes, a szektor egésze

szempontjából *sem pozitív, sem negatív változásokat nem hozó időszakként írható le*, melyet a háttérben zajló szakmai konzultációk, a szektor fejlődésre vonatkozó értékelések, és a további nonprofit törvényeket előkészítő munkák jellemeztek. Utóbbiak első eredményei 2003-ban jelentek meg, amikor elfogadták a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló törvényt, majd 2005-ben, amikor az önkéntes tevékenység törvényi kodifikációjára került sor.

Hangsúlyváltás történt viszont a kormányzati munkában a 2000-es évek közepétől, s egymás után születtek meg a nonprofit szektor szerkezetét és működési feltételeit is nagymértékben befolyásoló jogszabályok. A 2006. évi IV. (a gazdasági társaságokról szóló) törvény a közhasznú társaságok, a 2006. évi LXV. törvény pedig az új közalapítványok létrehozásának lehetőségét szüntette meg. A közhasznú társaságok esetében valószínűleg közrejátszott ebben, hogy az állami- és önkormányzati intézmények közhasznú társaságok alapításával kerültek meg a költségvetési intézményekre vonatkozó szigorúbb szabályozást, és a Kht.-nak „álcázott” korábbi állami, önkormányzati szervezeteket így továbbra is költségvetési és önkormányzati forrásokból lehetett és kellett támogatni. A közalapítványokat illetően viszont a döntéshozók feltehetően figyelembe vették, azokat a kormányzati – többnyire az ÁSZ által végzett – vizsgálatokat, amelyek egyértelműen jelezték, hogy az állami közalapítványok működése sem a létrehozásukkor megfogalmazott célokkal, sem a mindenkor hatályos gazdálkodási szabályokkal nincsenek összhangban. A gazdálkodási szabályokat kijátszó „kiskapuk bezárása” és a társadalmi szempontból kevésbé hatékony szervezeti formák működésének kormányzati szigorítása mindenképpen üdvözlendő, mert tisztább és átláthatóbb viszonyokat teremthet a szektor egészében. Az egészségügyi- és oktatási intézményrendszer átalakítása kapcsán kialakult viták, az egészségügyi érdekvédelmi szervezetek jogkörének 2006-os megváltoztatása, az állami hatáskörök bővítése azonban arra utal, hogy a civil és nonprofit szféra, illetve a kormányzati szereplők közötti érdekegyeztetési rendszer ma sincs összhangban egymással, s mindkét félnek sok tanulnivalója van egymástól. A kormányzatnak a hatalmi jogosítványok gyors alkalmazása helyett éppúgy figyelembe kell vennie a szakmai érdekképviselők véleményét, ahogy utóbbiaknak is a tiltakozás mellett alaposan mérlegelnie kell a kormányzati célok megvalósításának hosszabb távú előnyeit és hátrányait.

A kormányzat által megfogalmazott elvárások és a gyakorlati cselekvés közötti összhang hiányára utal az is, hogy a szektor és a kormányzat közötti kapcsolatok fejlesztése érdekében kitűzött 2007-es célok nem, vagy csak korlátozott mértékben

valósultak meg, az érdekegyeztetési rendszer továbbra is súlyos problémákkal terhelt, és az uniós jogharmonizációra hivatkozva jelentősen korlátozták a nonprofit szektornak nyújtott vállalati támogatások lehetőségét. A *2006-os és az azt követő évek* kormányzati időszaka mindezek alapján *az intenzívebb állami beavatkozással, a nonprofit szektor szerkezetét befolyásoló szabályozási rendszer jelentős átalakításával, a korlátozott érdekegyeztetési folyamatokkal* jellemezhető.

Továbbra is hiányzik az az egyértelmű és világos kormányzati politika, amely megkönnyítené a szektorok közötti munkamegosztás kialakulását és elősegítené a társadalmi szolgáltatások kielégítésének hatékonyabb ellátását. A hazai civil és nonprofit szervezetek az elmúlt 18 évben olyan környezetben végezték munkájukat, amelyet a civil szervezetekkel kapcsolatos kormányzati intézményrendszer folytonos átalakítása, a feladatok, a felelősség- és a hatáskörök különböző kormányzati intézmények, illetve intézményi szintek közötti megosztása, s nem kis részben a pártpolitikai befolyásoltság jellemezett. A civil és nonprofit érdekképviselők, illetve a kormányzat közötti érdekegyeztetés rendszerére leginkább az instabilitás a jellemző, a mindenkori kormányok és a hatalmon lévő politikai pártok igyekeztek olyan intézményi struktúrákat létrehozni, ami a hozzájuk közelebb álló szerveződések számára biztosítottak előnyösebb működési feltételeket.

A kormányzati intézményrendszer folyamatos átalakítása tovább csökkentette e rendszer hatékonyságát, s ennek következményei a szolgáltatói jellegű feladatok átadásának hiányában, és az érdekegyeztetési mechanizmusok „gyengeségeiben” is megmutatkoznak. Annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedben jelentősen nőtt a szektor állami támogatása viszonylag kevés nonprofit szervezet vállalt át korábban állami- és önkormányzati szervek által ellátott feladatokat, és a két szektor együttműködésének fejlesztésre irányuló kormányzati programok hatékonysága is erősen megkérdőjelezhető. A változó környezeti tényezők a kormányzati és a nonprofitok közötti partneri viszony kialakulása helyett, sokkal inkább a különféle érdekcsoportok lobbytevékenységének kedvezett. Habár az utóbbi 10 évben egyre intézményesültebbé vált a társadalmi érdekegyeztetés rendszere, továbbra is jellemző rá a párhuzamos feladatkörök ellátása,¹³⁴

¹³⁴ Jó példája ennek az ún. Gazdasági Egyeztető Fórum. A gazdaságpolitikai egyeztető testületbe nyolc kormányzati tárca és a különféle vállalkozói, gyáriparos kereskedelmi szövetségek, magyar és nemzetközi szakmai kamarák képviselőit hívták meg, míg a munkavállalók képviselői megfigyelői minőségben egy főt delegálhattak. A kormányrendelettel alapított testület összetétele alapján joggal vetődhet fel a kérdés, hogy a testület nem arra szolgál-e, hogy a kormány – az Országos Érdekegyeztetési Tanácsot megkerülve és annak

az érdekegyeztetési folyamatban részt vevők köre kormányzati ciklusonként változó,¹³⁵ a kormányzati intézkedések és jogszabálytervezetek véleményezésére fordítható idő sokszor „komolytalan”, a megfogalmazott javaslatokra vonatkozó visszajelzési rendszer pedig rendkívül hiányos. Az elektronikus információ-szabadságról szóló törvény¹³⁶ (Eitv.) értelmében például az önkormányzatoknak és a minisztériumoknak legalább 15 napos véleményezési határidőt kell(ene) biztosítani az általuk előterjesztett tervezetek társadalmi véleményezésére. 2007-ben és 2008-ban ezt a követelményt mindössze egy minisztérium tartotta be. Több minisztériumnál is jellemző gyakorlatnak számít, hogy a jogszabálytervezeteket „gyorsított eljárás” keretében nyújtják be, ezzel is csökkentve a véleményezésre szánt lehetséges időt.¹³⁷ Sajnos általános eljárásnak tekinthető az is, hogy a tervezetek előkészítői – a törvényi szabályozást figyelmen kívül hagyva – a beérkezett észrevételekről, illetve az elutasított észrevételek esetében az elutasítás indokairól semmilyen összefoglalót nem készítenek, s ha készítenek is ilyeneket, azt nem hozzák nyilvánosságra. A jelenlegi gyakorlat szerint a minisztériumok a törvény betartásának „illuzórikus valóságát” keltve úgy biztosítják a véleményezés lehetőségét, hogy a gyorsított eljárás lehetőségével élve befolyásolják a véleményezés időtartamát, a visszajelzések elmulasztásával pedig korlátozzák a nyilvánosságot.¹³⁸

Összefoglalóan elmondható, hogy a hazai nonprofit szektor kialakulása és fejlődése több – önmagában nehezen mérhető – tényezőnek és különböző, néha ellentétes irányú (pl. megszűnés és megalakulás) folyamatok együtthatásának köszönhető. A szektor kialakulásának első időszakában inkább a társadalmi-gazdasági szerkezet átalakulásának és az alapítványokra vonatkozó kedvező adószabályozásnak, s kevésbé a társadalmi önszerveződések iránti igény jelentős növekedésének volt meghatározó szerepe. A fejlődés későbbi szakaszában viszont a szigorúbb gazdasági környezet, az új nonprofit formák elterjedése, az aktívabb kormányzati szerepvállalás (a nonprofit törvények megalkotása) és ezen belül a szektor egyes szervezetszervezetjainak nyújtott jelentős

feladatkörét részben átvéve – a munkavállalók képviselőinek érdemi beleszólása nélkül próbáljon meg megegyezni a munkáltatókkal.

¹³⁵ Jellemzően ilyenek voltak például az ifjúsági érdekegyeztető fórumok.

¹³⁶ 2005. évi XC. törvény az elektronikus információszabadságról.

¹³⁷ Különösen jellemző ez az Egészségügyi, a Környezetvédelmi és Vízügyi, valamint az Oktatási és Kulturális minisztériumokra, amelyek az összes általuk 2008-ban benyújtott tervezet 78, 56, illetve 47%-át gyorsított eljárásban nyújtották be. A 2007-ben és 2008-ban közzétett összes jogszabálytervezet 83, illetve 82%-ában (!) gyorsított eljárást alkalmaztak a minisztériumok. *Forrás:* <http://jogalkotas.hu/drupal/taxonomy/term/46>.

¹³⁸ Az elmélet és gyakorlat összhangjának hiányára a legjobb példa a Pénzügyminisztérium, amely például sem 2007-ben, sem 2008-ban nem alkalmazta az Eitv. jogszabálytervezetek nyilvánosságára vonatkozó előírásait. Lásd még erről bővebben a NOSZA egyesület által működtetett <http://jogalkotas.hu> c. honlapon található elemzéseket.

kormányzati támogatás határozta meg a ma is jellemző működési és gazdálkodási környezetet. A multinacionális vállalatok közvetítésével ugyanakkor új típusú társadalmi felelősségvállalási modellek¹³⁹ is meghonosodtak Magyarországon, és a nonprofit szektorral kapcsolatos képzések- és szolgáltatások eredményeként a hazai nonprofitok egy része ma már professzionális színvonalon és korszerű (pl. adománygyűjtési) technikákat alkalmazva végzi tevékenységét.

A szektor azonban ma is igen heterogén szervezetek halmazaként működik, de ez nemhogy hátrányos, hanem kifejezetten előnyös is lehet a szektor egésze szempontjából. A szervezeti sokszínűség előnyeinek leírására teszek kísérletet az alábbiakban, amikor a szervezetszociológia evolúciós irányzatának egyik modelljét próbálom meg a hazai körülményekre alkalmazni.

4.6. Egy lehetséges elméleti keret a hazai nonprofit szektor fejlődésének magyarázatára

A magyarországi nonprofit szektor heterogén összetételének és fejlődésének magyarázatára több szempontból is jól alkalmazható modellként szolgálhat a szervezetszociológia evolúciós irányzatának egyik elméleti megközelítése, melyet eredetileg a posztoszocialista viszonyok közötti gazdasági intézményrendszer átalakulásával kapcsolatosan fogalmaztak meg (*Grabher és Stark, 1996*). Az elmélet szerint a gazdasági szereplők vizsgálata során az elemzéseknek nem az elszigetelt aktorokra, hanem az őket összekötő hálózatokra kell irányulnia. A gazdasági szereplők ugyanis a környezeti tényezőknek megfelelően átértelmezik, és újjászervezik a rendelkezésükre álló erőforrásokat, s ezzel innovatív jellegű, rekombináns szervezeti formákat alakítanak ki. Az így létrejövő „szervezett sokféleség” pedig nem hátráltató tényezője, hanem a hosszabb távú alkalmazkodóképesség miatt potenciális lehetősége a posztoszocialista intézményrendszer átalakulásának.

A szerzők megközelítése három kulcsfogalom köré épül fel: örökségek, kapcsolódások és körzetek. Értelmezésükben az örökség nem egyszerűen a „múlt” maradványa, hanem a „jövő” egyik erőforrása; a kapcsolódások teszik lehetővé, hogy a

¹³⁹ A vállalati társadalmi felelősségvállalás (az ún. „CSR” – Corporate Social Responsibility) lényege, hogy a gazdálkodó szervezetek felelősséggel tartoznak azért a természeti- és társadalmi környezetért melyben működnek. A vállalkozások ezért üzleti tevékenységük során és az érdekeltekkel együttműködve önkéntesen figyelembe veszik a szociális és környezeti szempontokat. A nonprofit szervezetek vonatkozásában ez azt jelenti, hogy a multinacionális cégek tudatosan támogatnak a tevékenységükkel kapcsolatban álló (pl. az olajipari vállalatok környezetvédelmi) programokat és nonprofit szervezeteket.

szereplők újjászervezzék erőforrásaikat; míg a körzetek a társadalmi cselekvés eltérő logikák mentén szerveződő helyszínei, ahol a különböző felfogások végül egy komplex ökológiai rendszerre szerveződnek. Az elméletnek a hazai nonprofitok vizsgálata kapcsán levonható egyik fontos tanulsága az, hogy a szektor elemzésekor nemcsak a nonprofit szervezetekre, hanem az őket körülvevő társadalmi- gazdasági környezet és a szektor közötti kapcsolathálózatra, az egyes szereplők közötti relációs viszonyokra kell fókuszálni. Összességében ugyanis ezek a társadalmi- és gazdasági „keretek”, környezeti sajátosságok azok, amelyek a nonprofitok mindenkori működési feltételeit meghatározzák.

Az *örökségek* kapcsán a szerzők azt a neoliberais megközelítést bírálták, amely szerint a szabadpiaci rendszer gondoskodik a leghatékonyabb szervezeti formák kiválasztásáról, s a társadalmi-gazdasági változások befejezetlenségét jelzi, ha továbbélnék a régi államszocialista rendszer korábbi szervezeti formái és társadalmi viszonyai. A szervezett sokféleség elmélete alapján azonban az intézményi örökség nemcsak gátolhatja, hanem elő is segítheti az átalakulást. Hazai viszonyokra lefordítva mindez azt jelenti, hogy az 1990 után létrejövő nonprofit szektor egyik öröksége a korábbi „társadalmi szervezetek” továbbélése – a náluk összpontosult anyagi erőforrások és társadalmi tőkék felhalmozása révén – rövid távon hátráltathatta ugyan egy új nonprofit szektor kialakulását, de hosszabb távon mégis hozzájárult a nonprofitoknak az új társadalmi- és gazdasági szerkezethez történő alkalmazkodásához. *A régi szervezetek fennmaradása és az új szervezeti formákkal történő együttélése ilyen értelemben nem tekinthető egyfajta múltból átörökölt csökevénynek, mivel fenntartva a változatosságot elősegítette, hogy új tevékenységi célok mentén új típusú nonprofit szervezeti formák jöjjenek létre.* Az öröklött és az új szervezeti formák ötvözésére jó példák a különböző (állami, piaci és nonprofit) jellegű szervezeti formák rekombinációjaként 1994-től működő közalapítványok, közhasznú társágok és köztestületek.¹⁴⁰ A közalapítványokat például a magánalapítványok mintájára a különféle lakossági és vállalati adományok megszerzése és az állami vagyon hatékony közcélú felhasználásnak érdekében hozták létre. A piaci és a nonprofit szervezeti forma előnyeit egyaránt élvező közhasznú társaságoktól a szolgáltatási tevékenységek elterjedését és meghonosodását várták, míg a köztestületek a korábbi szakmai kamarák és ipartestületek jogutódjainak számítottak.

¹⁴⁰ Ilyenek azonban a 2006 után létrehozható nonprofit gazdasági társaságok is, amelyek intézményesült elődei a közhasznú társaságok voltak.

Az életterek elkülönülésének¹⁴¹ biológiai elve alapján 1990-től a nonprofit szektorban folyamatosan egymás mellett működhetnek a régi és új, a kis és nagy szervezetek, s a szervezeti változatosság biztosította a szektor fejlődése során a kiválasztódás változatos lehetőségeit.¹⁴² Az evolúciós elmélet alapján az evolúció nem egyetlen úton halad a tökéletesség felé, hanem egyszerre több lehetséges fejlődési vonalon megy végbe, melyek nem mindegyike vezet optimális változásokhoz. A szerzők megfogalmazásában: ...”*ha némely fejlődési ösvény nem hoz hatékony megoldásokat vagy optimális eredményeket, az nem az evolúciós kudarc jele, hanem az evolúciós kiválasztódás előfeltétele: ha nincs változatosság, nincs evolúció sem...*”. Az evolúció ezért szükségszerűen tartalmazza a sikertelenségen át vezető fejlődést is, s a környezettől függően dőlhet le, hogy mi számít életképesnek, s mi nem. Az egyes nonprofit szervezetek különféle evolúciós pályái – az például, hogy az alapítványok és egyesületek hosszú ideig eltérő adókedvezményekben részesülhettek – és az ezekkel összefüggő eltérő hatékonysági szintek ezért nem feltétlenül a kiválasztódás gyengeségének jelei, hanem bizonyos értelemben az általános hatékonyság emelkedésének feltételei. Jó példa erre a közhasznúsági törvény megszületése, amelyet részben az a felismerés motivált, hogy a nonprofit szervezetek kedvezményeit nem az egyes szervezeti formák, hanem a szervezetek által végzett tevékenységek alapján kell meghatározni. Amennyiben korábban nem lett volna eltérő az alapítványok és egyesületek adókedvezményeinek szabályozása, akkor paradox módon feltehetően kevésbé hangsúlyosan merülhetett volna csak fel, hogy a szektorra vonatkozó kedvezményeket egységes módon kell szabályozni.

A hazai nonprofit szektor sokfélesége és változatossága a szektor egészének fontos erőforrása. Az evolúciós elmélet nyelvén megfogalmazva: *a nonprofitok szervezeti sokfélesége és sokféleségük szervezettsége tette lehetővé, hogy a szektor fejlődése egyidejűleg több szálon menjen végbe, s így a rendszer a bekövetkező környezeti változásokkal szembesülve, azokat feldolgozva könnyebben átvészelhette a nehezebb időszakokat.* Voltak is ilyenek. A 90-es évek első felében az adózási jogszabályok folyamatos változtatása többször is kiszámíthatatlan működési környezetet jelentett a

¹⁴¹ Az életterek elkülönülése azt jelenti, hogy ún. „ütköző övezetek” léteznek a különféle alpopulációk között. Az alpopulációk elválasztása és az ütköző övezetek létezése lehetővé teszi a kevésbé hatékony szervezeti formák fennmaradását az éppen leghatékonyabbak mellett anélkül, hogy előbbiek azonnal ki lennének téve a szelekciós nyomásnak. A hazai nonprofit szektor esetében jó példák erre azok „alvó szervezetek”, amelyek akár több évig is passzív módon léteznek, de egy új vezetőség hatására, vagy új támogatási források megszerzése révén hirtelen aktív szervezetté válnak.

¹⁴² A régi struktúrák elsietett lebontására és újjáéledésére jó példák az 1990 után forráshiány miatt megszűnt önkéntes tűzoltó egyesületek, melyeket 2008-ban próbáltak meg törvényi szabályozással újjáéleszteni.

nonprofitok számára. A szervezett sokféleség és az életterek elkülönülése révén azonban az egyes alrendszerek (a különböző tevékenységű és szervezeti formájú nonprofitok) többféle választ adhattak a környezeti kihívásokra,¹⁴³ s így a rendszer életképessége végső soron egy magasabb szintre került.

A szerzők szerint ráadásul a kiválasztódási folyamat környezete is folyamatosan átalakul, s egy adott szervezeti forma szintén kiválthat olyan környezeti változásokat, melyek aláássák saját hatékonyságát. Az átmenet során legéletképesebbnek mutakozó szervezeti formák az időközben megváltozott környezet miatt ezért idővel akár el is bukhatnak a szelekciós folyamatban. A nonprofit szektorból jó példák erre a közalapítványok és közhasznú társaságok, amelyek 1994-es alapításuk után – legalábbis gazdasági értelemben – gyors és látványos karriert futottak be, de a megváltozott környezeti tényezők – az államháztartási szempontból gazdaságtalan és kevésbé ellenőrizhető működés – miatt a 2000-es évek második felében mégis megszüntették vagy átalakulásra kényszerítették őket.

Az evolúciós elmélet alapján a változatosság újratermelődése attól is függ, hogy lehetséges-e egymás mellett élniük a különféle hatékonysági szinteknek. Az evolúció ugyanis megakadhat, ha a kevésbé hatékony formákat a kiválasztódás azonnal megsemmisíti (kis változatosság), de ha semmiféle szelekciós mechanizmus nem működik akkor a szervezeti formák a nagy „zaj” miatt nem tudják befolyásolni az evolúciós pályák irányát (nagy változatosság). Alkalmazható mindez a hazai nonprofit szektor fejlődésére is. A szelekcióra példák azok a nonprofit szektorba integrálódott korábbi társadalmi szervezetek, melyek a kiválasztódás – pl. a tulajdonosi szerkezet megváltozása miatt – során végül mégsem tudtak megmaradni a szektorban. De ilyenek azok a – 1990 körül alakult – szervezetek is (pl. érdekképviselőek), amelyek a társadalmi önszerveződés „lázában” jöttek létre, de a mivel nem sikerült komolyabb támogatói bázist kialakítaniuk idővel szintén megszűntek. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy kezdetben mindössze négy szervezeti típust integrált a szektor (alapítványok, egyesületek és társadalmi szervezetek, illetve érdekképviselőek és nonprofit intézmények), de a fejlődés során 1994-től a szektorba kerültek a közalapítványok, közhasznú társaságok és köztestületek, majd az egyesületek és 2006 után a nonprofit gazdasági társaságok is. *A hazai nonprofit*

¹⁴³ Az alapítványi és egyesületi kedvezmények eltéréseire adott rendszerszintű válasznak tekinthető például, hogy az egyesületek alapítványokat hoztak létre, vagy az, hogy az 1%-os támogatások és a közhasznúsággal kapcsolatos kedvezmények megszerzése érdekében a nonprofit szervezetek úgy változtatták meg tevékenységi körüket, hogy azáltal hozzájuthattak a lakossági adományokhoz és a közhasznúsági státusz által elérhető más kedvezményekhez.

szektor fejlődése ilyen értelemben mindkét evolúciós követelmények megfelelt. Egyrészt lehetővé tette a különböző erőforrásokkal rendelkező és eltérő szervezeti formájú szervezetek együttélését (változatosság), másrészt a régi-új szervezetek és a különböző szervezeti típusok számára elegendő időt biztosított a kiválasztódásra (szelekció) is. A környezeti tényezőkhöz nem alkalmazkodó, vagy azoknak megfelelni nem tudó szervezetek az idők során kihullottak a szektorból, míg mások éppen a környezeti változások hatására választották a nonprofit formát (pl. az állami és önkormányzati intézmények által alapított alapítványok és közhasznú társaságok).

A nonprofit szektor hazai leírásakor Grabher és Stark megközelítésének másik jól használható eleme azokkal a „*laza kapcsolódásokkal*”, vagy más megfogalmazásban a „*gyenge kötések erejével*” függ össze, amelyek lehetővé tették, hogy a gazdasági és politikai szereplők újjászervezzék erőforrásaikat. A szerzők szerint az államszocializmus összeomlása nem légtüres intézményi teret és atomizált szereplőket hagyott hátra, hanem egy olyan átmeneti állapotot hozott létre, amelyben a különböző aktorok igyekeztek újrakombinálni hálózati erőforrásaikat. A hazai nonprofit szektor szempontjából ezzel kapcsolatban két dolgot érdemes kiemelni. Egyrészt azokat a pártállami időszakban is aktív társadalmi szerepet játszó személyeket és szervezeteket kell megemlíteni, amelyek a korábbi társadalmi szervezetek „átmentése”, vagy új nonprofit szervezetek létrehozása – és azok vezetői posztjának betöltése révén – próbálták meg erőforrásaikat mozgásban tartani és korábbi befolyásukat stabilizálni, s ezáltal a megváltozott társadalmi környezetben is befolyásos pozíciókat biztosítottak mind maguk mind szervezetük számára.¹⁴⁴ Másrészt, – jóval nagyobb hangsúllyal – a nonprofit szektor azon potenciálját érdemes kiemelni, ami a lazán összefűzött hálózatok evolúciós előnyeiből származhat. A hálózatelemzés megállapításai szerint ugyanis a sűrű és szorosan kapcsolt hálózat megerősíti tagjainak összetartozását, de egyúttal akadályozza is őket abban, hogy a környezetből információkat szerezzenek, és erőforrásokhoz jussanak. A hazai nonprofit szervezetek lazán összekapcsolódó hálózata ilyen értelemben rendszerszintű előnyökkel és hátrányokkal is jár. *A laza hálózati kapcsolatok előnye, hogy az egyes nonprofitok úgy alkalmazkodhatnak a külvilág feltételeihez, hogy az az egész rendszerre hatással lenne. A civil jellegű szervezeteknek például nem kell a közalapítványok, vagy a közhasznú*

¹⁴⁴ Ezzel kapcsolatban példaként említhetők azok a többnyire ifjúsági és időskorú generációkat, vagy bizonyos munkavállalói- és szakmai csoportokat tömörítő érdekképviseleti jellegű szervezetek, amelyek csak (részben) létező társadalmi bázisukra hivatkozva folyamatosan részt vettek és részt vesznek ma is a különböző érdekegyeztetési fórumok munkájában. Lásd még erről Ungváry Krisztián „*Papírdandár*” c. 2007. március 02-ei keltezésű cikkét a *Heti Világgazdaságban*.

társaságok problémáival foglalkozniuk, csak akkor, ha az az ő működési feltételeiket is nagymértékben befolyásolná. A laza hálózatok másik előnye, hogy megőriznek sok független észlelőegységet, s ezért jobban ismerik a környezetüket. Nagyon leegyszerűsítve, a környezetvédő szervezetek így a környezeti, a szociálisak pedig a szociális kérdésekre fókuszálhatnak anélkül, hogy más alrendszerek (tevékenységcsoportok) problémáival, illetve azok megoldásaival is szembesülniük kellene. Végül, az ilyen hálózatok szereplői több potencióális mutációt és megoldási lehetőséget tartalmaznak, s ezáltal jóval változatosabb környezeti reakciókra képesek, mint a szorosan összekapcsolódó hálózatok. *Mindennek azonban természetesen „ára” is van. Feltehetően éppen a nonprofit szektor heterogenitása és a szervezetek közötti laza kapcsolathálózat az oka, hogy a nonprofitok gyakran nem tudnak egységesen véleményt megfogalmazni a különböző kormányzati intézkedéseket illetően, és a szektor szervezetei már hosszú évek óta nem tudtak megállapodni sem a pályázati követelmények egységesítése, sem a nonprofitokra vonatkozó etikai kódex elfogadása ügyében.*

Az evolúciós elméletből végül érdemes kiemelni azt az értelmezést is, ami magyarázatot adhat a hazai nonprofit szektor gazdasági sikereire, s ezen belül a legdinamikusabban fejlődött szervezeti típus, a közhasznú társaságok szektorban elért lenyűgöző teljesítményére. A kelet-európai átalakulások elemzői szerint a változások többértelműsége és az orientációk, észlelések sokfélesége (pl. a szolgáltatásokat illetően piaci ellátók vs. állami, önkormányzati feladatellátás) jelentős veszéllyel is járhat.¹⁴⁵ Ezeknek a „két- és többértelműségeknek” az elfogadása azonban rendszerszinten akár az alkalmazkodóképesség egyik fontos előfeltétele is lehet. Sőt, a „többértelműségek” elfogadása új szereplők megjelenését is elősegítheti. A szerzők ezzel kapcsolatban Georg Simmel munkái alapján az ún. „nevető harmadik” példáját említik, aki ...*”stabil vállalkozói pozíciókat építhet ki a többértelműség fedezékében.”*... Hazai viszonylatban ilyen társadalmi szereplőnek tekinthetők a nonprofit szervezetek, s ezeken belül különösen a közhasznú társaságok. Magyarországon a többi gazdasági szereplővel szemben a nonprofitok úgy tehettek szert piaci előnyre, hogy ki- és felhasználva a nonprofit jelleg biztosította kedvezményeket közvetlen módon reagálhattak a kielégítetlen piaci keresletre (pl. alternatív oktatási és szociális szolgáltatásokkal), és betölthették a korábbi ellátási

¹⁴⁵ ...*”A sokféleség és a laza kapcsolódás strukturális szinten előmozdíthatja az alkalmazkodó készséget, mivel lehetővé teszi eltérő hatékonysági szintek együttélését, kognitív szinten azonban az irányultságok, észlelések, célok és világképek rendezetlen sokasága olyan hangzavart válthat ki, amely szétbomlasztja még a legcsekélyebb összetartást is.”*... (Grabher és Stark, 1996).

rendszerek átalakítása miatt kitöltetlenül maradó keresleti teret (pl. az egészségügyben a mentőszolgálati és a betegszállítási igények kielégítésével, a gyermekellátásban a nonprofit-magán bölcsődék és óvodák létrehozásával). A 90-es évek elején az ilyen ún. „tertius” stratégiák követése kifejezetten kedvező lehetőségeket biztosított a nonprofitoknak a szolgáltatási piacon, ráadásul úgy, hogy közben a rájuk vonatkozó adományozási és adó-jóváírási szabályok további „kiskapukat” biztosítottak a gazdálkodási költségek „egyensúlyban tartására”. Részből a „nevető harmadik” jelenség áll a közhasznú társaságok hazai viszonylatban szinte egyedülálló sikeressége mögött is. Bár a dolgozat későbbi részében részletesen is foglalkozom e témával, érdemes már most felhívni a figyelmet arra, hogy a közhasznú társaságok a költségvetési, a piaci és a civil nonprofit szereplőkkel szemben is komoly előnyben voltak (és vannak) a szolgáltatások piacán. Jellegükből adódóan egyidejűleg rendelkeznek a nonprofit lét biztosította kedvezményekkel, a rugalmas piaci magatartásból és a vállalkozásokból, valamint az állami- és önkormányzati támogatásokból származó előnyökkel, s más gazdasági szereplőkkel összehasonlítva elsőként válhattak az egyenlők között.

A közhasznú társaságok jó példák az ún. rekombináns módszerekkel létrehozott hálózatokra is.¹⁴⁶ Utóbbiakban az önálló jogi személyiségű szervezetek névlegesen függetlenek ugyan, de valójában mégis keveredik bennük az állami/önkormányzati, illetve a piaci gazdálkodási forma és tulajdonosi jelleg. A nonprofitokra alkalmazva ez azt jelenti, hogy az alapító állami- és önkormányzati intézmények a közhasznú társaságok alapításával csökkentették saját szervezeti kockázatukat és megvédték intézményi hálózatukat (és dolgozóikat) a transzformációs megrázkódtatások bizonytalanságaival szemben. A rekombináns formából fakadóan azonban a szervezetek egy részében idővel elmosódtak a határvonalak a magán- és az állami tulajdon között, s gazdasági cselekvéseikben egyre kevésbé lehetett feltárni a különbséget a köz- és magánérdekek képviselői között. A kockázatcsökkentő stratégiák alkalmazása és a különböző gazdálkodási formák ötvözése révén a Kht.-ok többféle igazoló elv alkalmazásával szerezhettek újabb és újabb erőforrásokat. A környezettől függően egyaránt hivatkozhattak akár a nonprofit akár az állami/önkormányzati, vagy a piaci érdekekre. Ez a

¹⁴⁶ Habár a szerzők a rekombináns tulajdonnal kapcsolatban az állami nagyvállalatok vezetőit hozzák fel példaként – akik egymás vállalataiban tulajdont szerezve olyan ún. „bolygóvállalatokat” hoznak létre, melyekben kereszttulajdonosok sokasága van, és komplex módon keveredik bennük a magán és állami tulajdon – megállapításaik adaptálhatók a közhasznú társaságokra is.

többértelműség elősegítette a rugalmas környezeti alkalmazkodást is, ami a támogatások megszerzéséért vívott versenyben jelentős versenyelőnyhöz jutatta őket.

Starkék érvelése szerint a vagyoni elemek többértelműsége a bázisául szolgáló hálózati sajátosságokkal társulva megteremtheti egy sajátos játékstratégia alapját is. Ez arra támaszkodik, hogy az egyes cselekvésekre egyidejűleg többféle nézőpontból is lehet összefüggő magyarázatot találni, és hogy nem lehet feltárni a köz- és magánszereplők motivációit. Mindennek eredménye a rugalmas opportunizmus, vagyis a szabad választási lehetőségek fenntartása a be nem látható jövőbeli eseményeket illetően. A határvonalak opportunistá homályba burkolása azonban komoly társadalmi költségekkel is járhat, mert elmosva a felelősséget gátolja a gazdasági szereplők elszámoltathatóságát. Feltételezhető, hogy a közhasznú társaságok megszüntetésében a fenti szempontok is szerepet játszottak. Esetükben ugyanis a nonprofit jelleg folyamatosan keveredett az állami/önkormányzati (társadalmi) és a piaci (magán) érdekekkel, s ahogy a szerzők fogalmazzák: *... "ha a szereplők többféle elv szerint is elszámoltathatók, ennek révén kibújhatnak bármiféle elszámoltatás alól" ... (Grabher és Stark, 1996).*

Az értekezés eddig tárgyalt részei a szektor kialakulását és fejlődését befolyásoló folyamatokat próbálták meg leírni. A továbbiakban azt mutatom be, hogy mindezek hogyan befolyásolták a nonprofit szektor összetételét és gazdasági erőforrásait az 1996 és 2006 közötti időszakban.

V. A nonprofit szektor belső szerkezetének változásai, 1996-2006

A hazai nonprofit szektor rendkívül heterogén összetételű. A szervezetek nagymértékben különböznek jogi formájuk, tevékenységi szerkezetük, valamint működési és gazdálkodási lehetőségeik szerint. Egyaránt megtalálhatók a szektorban a több száz milliós bevételű és a pár ezer forinttal gazdálkodó, sőt a bevételek nélkül működő szervezetek. Vannak jelentős alkalmazotti létszámmal működők, mások önkéntes segítőkre is támaszkodhatnak, számos nonprofitnak pedig tagjaik sincsenek.

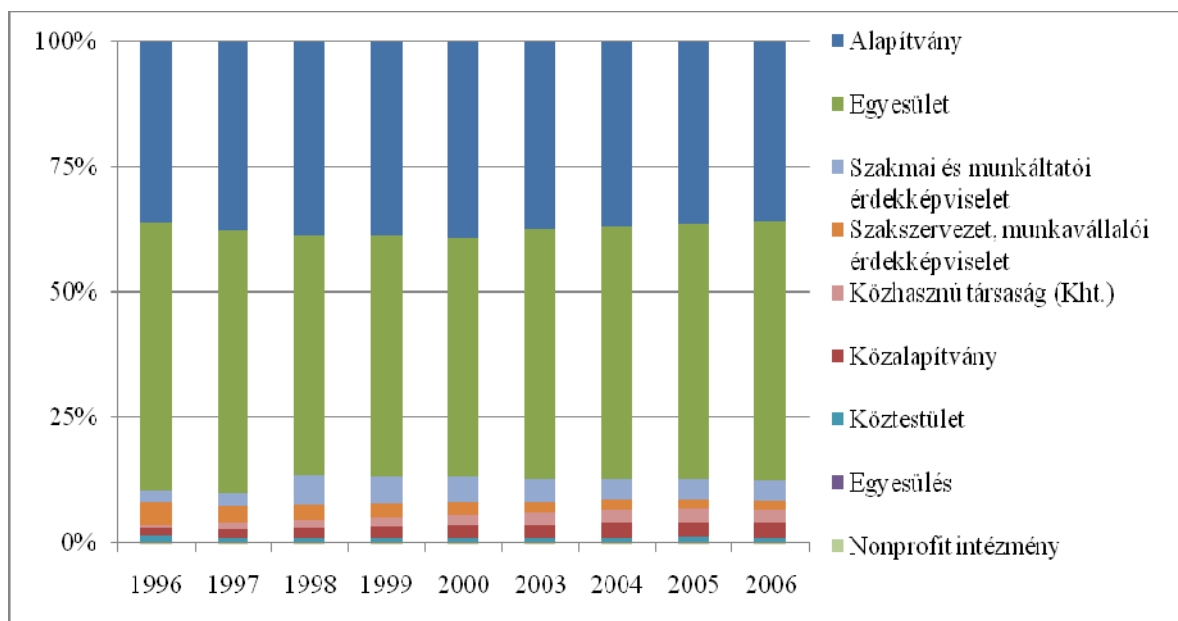
Az alábbi fejezetekben a hazai nonprofit szektorban 1996 és 2006 között történt legfontosabb változásokat mutatom be. Elsőként a szervezetszám jogi formák szerinti alakulását vizsgálom meg, majd a nonprofitok területi elhelyezkedésében és tevékenységszerkezetében történt változásokat ismertetem. Ezt követően a szektor foglalkoztatottsági mutatóit más nemzetgazdasági területekkel hasonlítom össze, majd az anyagi erőforrások (bevételek) szektoron belül végbement koncentrációját elemzem külön is kitérve az állami, és a normatív és nem normatív támogatásokhoz történő hozzáférésre, valamint a civil és nem civil jellegű nonprofitok eltérő helyzetére.

5.1. A szervezetek jogi formája és a szervezetszám alakulása

A nonprofit szektor szervezeteinek *jogi forma szerinti összetételét* az elmúlt két évtizedben alapvetően három, egyben korszakhatárt is jelző időszak befolyásolta. Az *első az 1987 és 1990 közötti évekre* tehető, amikor lehetővé vált az alapítványtétel és az egyesülési törvény elfogadását követően véget ért a társadalmi önszerveződések hatalom által tiltott és kontrollált időszaka. A kilencvenes években a szektor szervezeteinek száma eleinte gyorsabb, majd mérsékeltebb ütemben, de folyamatosan növekedett, s ez a trend a szektor egészét tekintve egészen 1999-ig folytatódott. A vizsgált időszak egészét tekintve az alapítványok szektoron belüli részaránya inkább nőtt, míg az egyesületeké csökkent. A szektor extenzív növekedését az 1997-es évnél lezáró kutatók megállapításai némi kiegészítésre szorulnak, a növekedési és stagnáló időszakok ugyanis a szektor egészére is meghatározó befolyást gyakorló két legnagyobb szervezeti formánál eltérően alakultak. Az alapítványok száma 1999-ig, míg az egyesületeké 1997-ig folyamatosan növekedett, s összességében *a szektor egészére a kilencvenes évek végéig inkább a növekedési trend volt a jellemző*. Az ezt követő stagnáló időszakot követően a szervezetszám kis mértékben ismét emelkedett, s 2003-tól a ma is érvényes szervezeti arányok váltak jellemzővé. Azóta

szinte változatlan a két szervezeti forma részaránya, a nonprofitok 36-37%-a alapítványként, míg 50-52%-a egyesületként működik.

7. ábra
A nonprofit szervezetek aránya jogi formájuk szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Külön tanulmányt igényelne a szektorba tartozó munkavállalói- és szakmai, munkáltatói érdekképviselők szervezeti demográfiájának vizsgálata. Mindenkori számarányukra egyaránt hatással volt a gazdasági átalakulás és a korábbi munkavállalói érdekképviselői rendszer szétbomlása, valamint a tulajdonosi szerkezetváltozás, s az ennek következtében létrejövő új érdekképviselői rendszer kialakulása. A munkavállalói érdekképviselők száma a vizsgált időszakban folyamatosan csökkent, míg a szakmai, munkáltatói szervezeteké hullámzóan alakult. A munkavállalói szervezetek jelenleg az összes nonprofit 2%-át, míg a szakmai, munkáltatói érdekképviselők a 4%-át teszik ki.

A szektoron belüli *második korszakhatárt jelző időszak az 1994-es évhez köthető*, amikor a Polgári Törvénykönyv módosítást követően új szervezeti formák (a közalapítványok, a közhasznú társaságok és a köztisztviselők) kerültek be a nonprofit szektorba. E szervezetek számbeli aránya sohasem volt igazán számottevő, ugyanakkor a közalapítványok, és különösen a közhasznú társaságok integrálása alapvetően megváltoztatta a szektorba áramló források nagyságrendjét és szervezetek közötti

megoszlását.¹⁴⁷ Az összes nonprofit szervezet között a közalapítványok számaránya 1996 és 2006 között 2-3%, a közhasznú társaságoké 1-3% között változott, a köztestületek aránya pedig 1%-ot képviselt.¹⁴⁸

A szektorba tartozó szervezetek jogi formáját illetően a *harmadik korszakhatárt jelző időszak a 2007-2009. közötti időszak lesz*. Ekkor már új közalapítvány, illetve közhasznú társaság nem alapítható, a létezők Kht.-nak pedig át kell alakulniuk nonprofit gazdasági társasággá, vagy jogutód nélkül megszűnnek. Ma még nem lehet pontosan prognosztizálni, hogy ezeknek a törvényi szabályozásoknak milyen hatása lesz, mindazonáltal – figyelembe véve, hogy jelenleg a közhasznú társaságoknál összpontosul a szektor anyagi és humán erőforrásainak meghatározó hányada – az biztos, hogy az elkövetkező években jelentősen átalakul a hazai nonprofit szektor szervezeti és gazdasági szerkezete.

5.2. A szervezetek területi elhelyezkedése és tevékenységszerkezete

A magyarországi települések közel kilenctizedében működik nonprofit szervezet, ugyanakkor – célzott kutatások hiányában – nagyon kevés információ van arról, hogy milyen kapcsolat van a nonprofitok területi elhelyezkedése és az adott település, régió társadalmi- és gazdasági mutatói, erőforrásai között. Csak feltételezhető, hogy ebben a korábbi történeti- és kulturális hagyományok, az intézményi ellátottság, a lakossági szükségletek kielégítetlensége, a gazdasági szereplők jelenléte, a potencionális adományozói és támogatói csoportok előfordulása, a lakosság társadalmi aktivitása, illetve a nonprofitok együttműködése az önkormányzati és piaci szereplőkkel¹⁴⁹ egyaránt fontos szerepet játszik. Összetett környezeti mutatók hiányában a kutatók által nyújtott kép ezért szükségszerűen vázlatos marad, a továbbiakban én is ennek tudatában mutatom be a nonprofit szektor területi adatait.

A nonprofit szervezetek településtípusok szerinti eloszlását illetően a vizsgált időszakban két adatsor érdemel nagyobb figyelmet. A fővárosi székhelyű nonprofitok

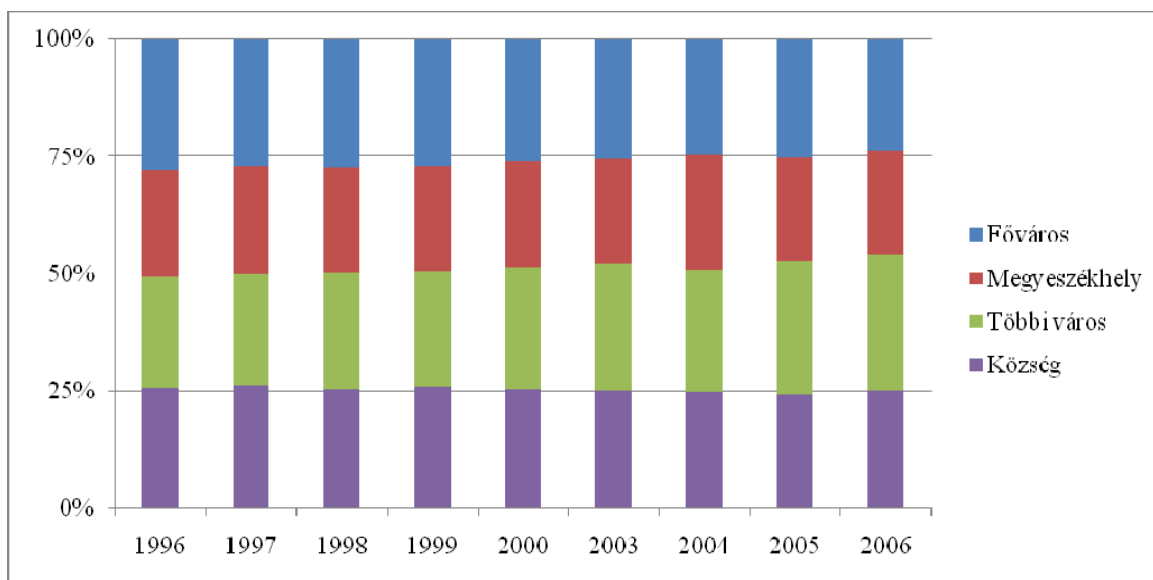
¹⁴⁷ A disszertációban ennek hatására később részletesen is kitérek.

¹⁴⁸ 2006-ban az összes nonprofit szervezet között a közalapítványok és közhasznú társaságok számaránya egyaránt 2,8%, a köztestületeké pedig 0,8% volt. A fenti elemzésben nem említett egyesületek 2004-től kerültek be a szektorba, míg az ún. nonprofit intézmények már a kezdetektől a nonprofit szervezetek közé tartoztak. Számarányuk azonban a többi szervezettípushoz képest elenyésző, 2006-ban együttesen az összes nonprofit szervezet 0,3%-át tették ki.

¹⁴⁹ Jó példája ennek Osváth T. László tanulmánya, aki empirikus adatokat felhasználva mutatta ki, hogy a sport, szabadidős, hobbi, településfejlesztési és a közbiztonsági szervezetek nyugat-dunántúli megyékben tapasztalható magasabb előfordulása részben a Balaton környéki üdülőkörzet sajátosságaival, a nagyobb helyi társadalmi aktivitással és az idegenforgalmi ágazat helyi közéletben betöltött kiemelkedő jelentőségével magyarázható (Osváth, 2002).

számarányának csökkenése és a (nem nagy)városi szervezetek arányának növekedése.¹⁵⁰ Előbbi a nonprofitok fővárosi koncentrációjának enyhülését jelzi, míg utóbbi megerősíti azt a feltételezést, hogy a civil és nonprofit szervezetek legoptimálisabb működési helyszínei ma is a városok, amelyek kedvező működési környezetet (pl. a kistelepülésekhez képest szélesebb tagsági és támogatói bázist) biztosítanak a nonprofit szervezetek céljainak megvalósításához. 2000 óta gyakorlatilag változatlan a nonprofitok településtípusok szerinti eloszlása, a szervezetek nagyjából egyötöde működik a települési hierarchia különböző szintjein.¹⁵¹

8. ábra
A nonprofit szervezetek aránya településtípusok szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Érdemibb eltérések vannak a szervezetek területi előfordulását illetően szervezeti típusok szerint. A potencióális támogatók közelségével, illetve a szolgáltatásokat igénybe vevők nagyobb számával magyarázható, hogy a magánalapítványok és a közhasznú társaságok az átlagosnál jóval gyakrabban fordulnak elő a nagyvárosokban. 2006-ban 46, illetve 44%-uk a 100 ezernél nagyobb lélekszámú településeken végezte tevékenységét. A többségében helyi önkormányzatok által létrehozható közalapítványok több mint fele (55,5%) viszont az 5000 fős, vagy annál kisebb lélekszámú településeken működött, úgy tűnik, hogy még a legkisebb települések önkormányzatai is bíztak abban, hogy

¹⁵⁰ A fővárosban működő nonprofitok aránya 1996 és 2006 között 28-ról 24%-ra csökkent, míg a városokban (de nem a megyeszékhelyeken) működő szervezeteké 23-ról 29%-ra nőtt.

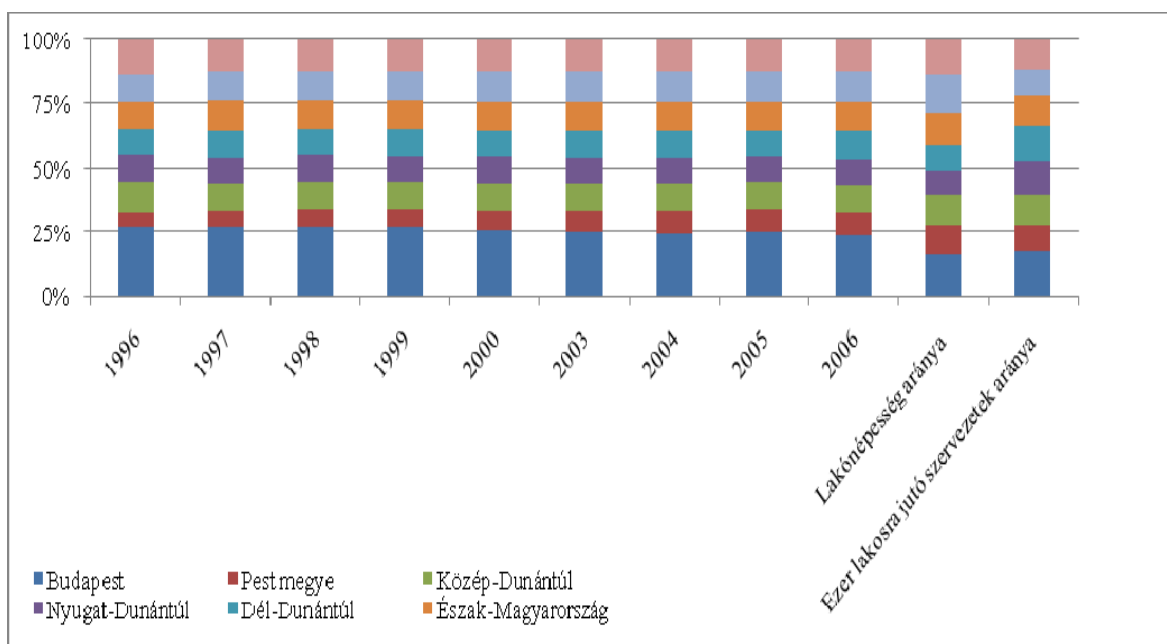
¹⁵¹ Az egyetlen kivételt a már említett városi szervezetek jelentik, amelyek részaránya 2000 és 2006 között 26-29% között változott.

közalapítványok létrehozásával kiegészíthetik szűkös költségvetési forrásait. Az egyesületek az átlagost meghaladó mértékben fordultak elő a kisebb településeken, de az adatok összességében arra utalnak, hogy a nonprofitok területi különbségei sokkal inkább az adott térség társadalmi- és gazdasági tényezőivel (pl. az alapítványok előfordulása az oktatási és egészségügyi intézmények jelenlétével, illetve hiányával), s nem a népességnagyság túlságosan is leegyszerűsített mutatójával magyarázhatók.

Összehasonlítva az 1990-es évek második felére és a 2000-es évekre vonatkozó megyei és regionális adatokat szintén két adatsor emelhető ki. A Budapesten működő nonprofitok arányának jelentős csökkenése, és Pest megye idősora. A főváros vonzáskörzetébe tartozó megyében a vizsgált időszakban megduplázódott a szervezetek száma, s 2006-ban már minden tízedik szervezet itt működött.

9. ábra

A nonprofit szervezetek aránya regionális elhelyezkedésük szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Megjegyzés: A lakónépességre és az ezer lakosra vonatkozó mutatók 2006-ra vonatkoznak.

A szektor egészére azonban hosszú évek óta egy területi megosztottság jellemző. A nonprofitok egyharmada a Közép-Magyarországi régióban (egyötödük a fővárosban) működik, míg a szervezetek 31%-a dunántúli, 36%-a pedig az alföldi és az észak-magyarországi régióban végezte a munkáját. A lakosság számát is figyelembe véve az észak-kelet-magyarországi megyékben (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Szabolcs-

Szatmár-Bereg) kisebb a nonprofitok előfordulásának valószínűsége, míg egyes dunántúli megyékben (Somogy, Veszprém Zala) ugyanez a mutató meghaladja az országos átlagot.

Összességében azonban *arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy ..."a fejlettebb dunántúli és elmaradottabb kelet-magyarországi megyék" ... típusú kijelentések a magyar nonprofit szektor esetében nem érvényesek.* Az idősoros adatok alapján minden régióban voltak (és vannak) jobb és rosszabb mutatókkal rendelkező területek, s a különbségek magyarázatára önmagukban az aggregált szintű demográfiai jellegű mutatók nem elégségesek. Osváth László találó megállapítását idézve: *... "a szektort egyre kevésbé tudjuk leírni a szervezetszám változásával, a mutató az ezredfordulóra elavult. A nonprofit szektor fejlettsége egy térségben ma már nem annyira az ott megtalálható szervezetek számától, sokkal inkább hatékonyságuktól, szervezetségüktől, hálózataiktól, együttműködéseiktől függ" ... (Osváth, 2005).* Kiegészítve Osváth László észrevételeit, a szektor elemzőinek – több tudományterület kutatóinak összefogásával – a nonprofit szektorban meglévő területi különbségek mérésére az eddigieknél jóval komplexebb – a demográfiai mutatók mellet az intézményi ellátottságot, a jövedelemi- és fogyasztási viszonyokat, a gazdasági, piaci vállalkozások előfordulását és a nonprofitok hálózati kapcsolatait is figyelembe vevő – mérőszámokat kellene kidolgoznia ahhoz, hogy egzaktabb kijelentéseket lehessen megfogalmazni a nonprofit szektor területi különbségeit illetően.

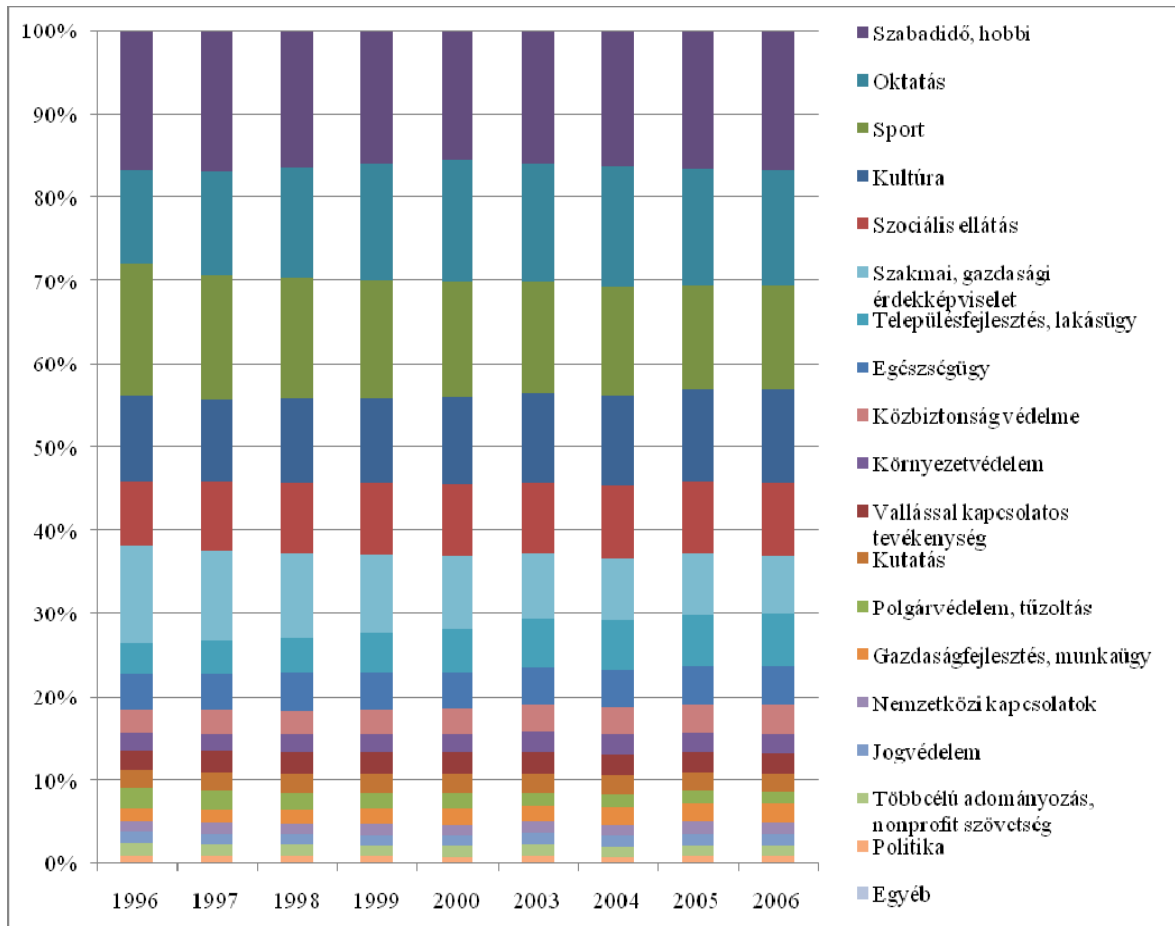
A nonprofit szektor *tevékenységszerkezetét* az állandóság és a változások elsőre paradoxnak hangzó fogalmaival lehet leírni. A *tevékenységszerkezet* – az 1990-es évek elejétől máig érvényes – stabilitását jelzi, hogy *az összes szervezet több mint háromnegyede hét tevékenységcsoportba* (csökkenő sorrendben: szabadidő, oktatás, sport, kultúra, szociális ellátás, szakmai- és gazdasági érdekképviselés, településfejlesztés) *besorolható.*¹⁵² Mindez részben a rendszerváltást megelőző évek öröksége,¹⁵³ másrészt *jelzi a tevékenységi struktúra – fejlett országoktól elérő – hazai sajátosságát. Azt, hogy a nonprofitok döntő része alapvetően három jól elkülöníthető csoportba sorolható: a rekreációs jellegűbe* (pl. a sport- és szabadidős egyesületek), *az intézményekhez kötődőkhöz*

¹⁵² E hét tevékenységcsoportba tartozott 1996-ban a nonprofitok 78, 2006-ban „már csak” 76%-a, míg a szervezetek kevesebb, mint egyharmada további 11 másik tevékenységcsoportba volt besorolható.

¹⁵³ Akkor a társadalmi szervezetek háromnegyedét a sport- és szabadidős, valamint az önkéntes tűzoltó egyesületek alkották.

(pl. az oktatási és szociális alapítványok), és az *érdekképviseleti* jellegűbe (pl. a munkavállalói és szakmai- gazdasági érdekképviseletek).¹⁵⁴

10. ábra
A nonprofit szervezetek aránya tevékenységcsoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

A fenti állandóság ugyanakkor egyfajta hullámmozgással járt együtt, s az egyes tevékenységcsoportok „súlya” a hazai szociális- és gazdasági környezet váltoásaival összefüggően az évek során hol csökkent, hol megnőtt. Jó példái ennek az oktatási és településfejlesztési nonprofitok. Az *oktatási* intézmények már a 90-es évek elején felismerték, hogy működési forrásaik kiegészítésére és a hozzájuk áramló támogatások kezelésére az egyik legrugalmasabban használható szervezeti forma az alapítvány. Ma már

¹⁵⁴ A kulturális és településfejlesztési nonprofitok átmenetet képeznek az egyes csoportok között. A színházakat működtető közhasznú társaságok például az intézményekhez kötődő, míg a kulturális hagyományokat ápoló szervezetek inkább a rekreációs szervezetek csoportjába sorolhatók. Hasonló a helyzet a településfejlesztési szervezetekkel is. Az állampolgárok önszerveződése révén létrejött faluszépítő egyesületek a rekreációs jellegű, míg az önkormányzatok által létrehozott közalapítványok az intézményekhez köthető nonprofitok csoportjába tartoznak. A fent említett hármas kategória rendszerbe a hazai nonprofit szervezetek döntő része besorolható.

kevés olyan oktatási intézmény van, amelynek ne lenne legalább egy alapítványa, s ezzel magyarázható, hogy az oktatási szervezetek száma a 90-es évek elejéhez képest a duplájára nőtt, s jelenleg az összes nonprofit 14%-a kapcsolódik valamilyen nevelési, oktatási intézményhez.

Hasonló folyamatok játszódtak le a *településfejlesztési* szervezeteknél is. Eleinte a közvetlen környezetükért tenni akaró lokálpatrióták hoztak létre ilyen egyesületeket, de idővel az önkormányzatok is felismerték a bennük rejlő lehetőségeket. A kezdetben állampolgári önszerveződések által megfogalmazott célok idővel úgy intézményesültek, hogy az önkormányzatok közalapítványokat, majd közhasznú társaságokat hoztak létre a lakossági- és vállalati támogatások megszerzése, illetve a településüzemeltetési feladatok ellátása érdekében. Nagyrészt ezzel függ össze, hogy az ilyen típusú szervezetek száma a vizsgált időszakban a háromszorosára nőtt, és a kétezres évek második felére a településfejlesztési szervezetek az összes nonprofit 6%-át képviselték.

A fentiekben leírtakhoz képest éppen ellentétes irányú trendek voltak viszont érvényesek a sport, valamint a szakmai- és gazdasági érdekvédelemmel foglalkozó szervezeteknél. A döntően egyesületi formában működő *sportszervezetek* szektoron belüli aránya nagyjából a felére csökkent, s jelenleg a nonprofitok valamivel több, mint egytizedét (12%) teszik ki. Ennek okai a gazdasági rendszerváltásban és az erőforrás-igényes sporttevékenység bizonytalan támogatási viszonyaiban egyaránt kereshető. Az 1970-es és 1980-as években sok sportegyesület állami vállalatokhoz, mezőgazdasági termelőszövetkezetekhez kötődött, de ezek jelentős része 1990 után megszűnt vagy átalakult. A profit- és hatékonyság orientált vállalati stratégiák többségével viszont már nem fért össze a sportegyesületek fenntartása, s helyüket részben az önkormányzatok és a központi költségvetési alá tartozó intézmények vették át. A hosszú távú támogatókat és kiszámítható tulajdonosokat kereső sportegyesületek helyzetét tovább nehezítették az átláthatatlan finanszírozási és tulajdonosi viszonyok, valamint a sportügyek kormányzati kezelésének állandó változása és a politikai pártok beavatkozásai. A hosszabb távú stratégia hiánya nem meglepő módon mára – finoman szólva is – zavaros helyzetet teremtett, egyre kevésbé találni szakmai befektetőket, és a sportegyesületek nem számíthatnak a forráshiányos önkormányzatok támogatására sem. A rendszerváltozást követő 18 év – úgy tűnik – sajnos nem volt elég arra, hogy a hazai amatőr, és a professzionális sportegyesületek stabil működési- és finanszírozási feltételek között végezhessék munkájukat.

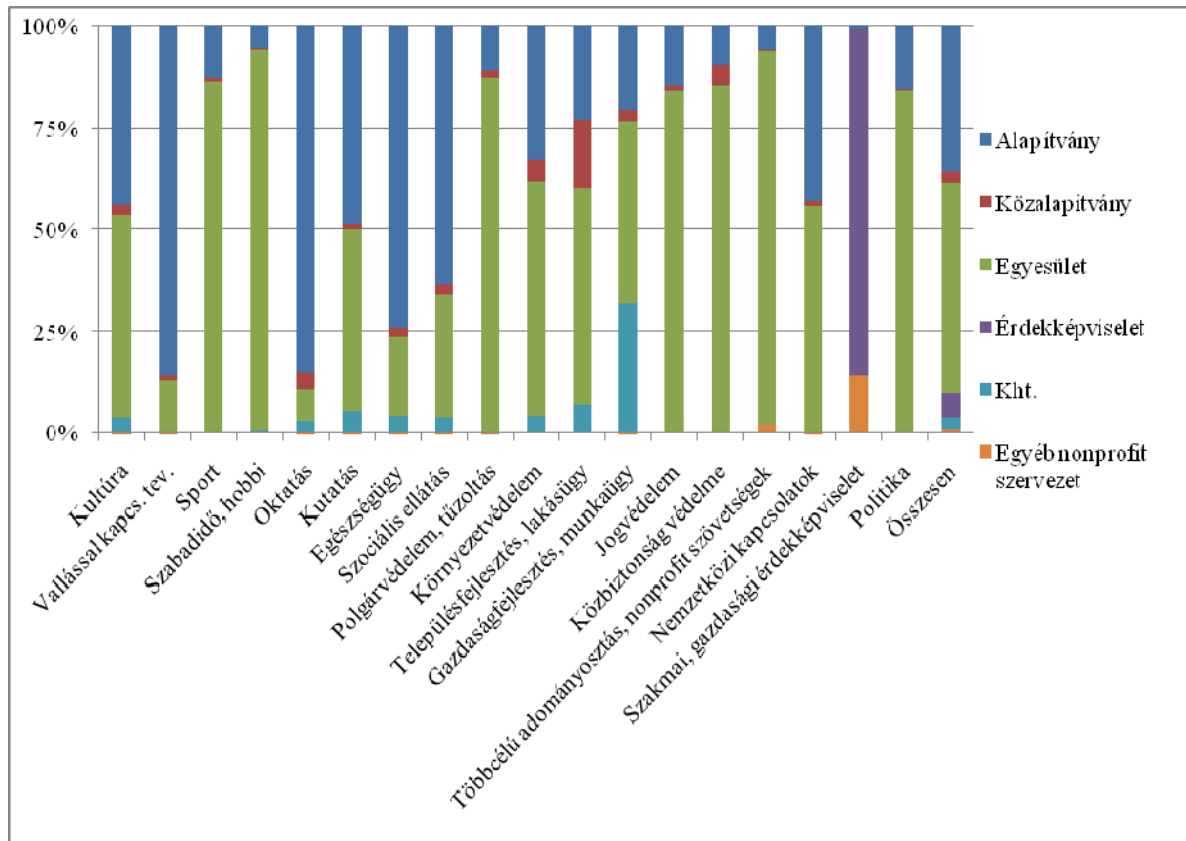
A tulajdonosi szerkezetváltozással és az új érdekképviselési rendszer létrejöttével magyarázható, hogy a szakmai- és gazdasági érdekképviselések szektoron belüli aránya a 90-es évek elejéhez képest szintén jelentősen visszaesett. 1989 után számos – korábban egy-egy nagy szakmai szervezetbe (pl. Kisiparosok Országos Szervezete, Kiskereskedők Országos Szervezete, Magyar Kereskedelmi Kamara stb.), vagy a transzmissziós szerepet betöltő nagy szakszervezetekbe tömörített – új érdekképviseleti kezdeményezés jelent meg, s próbálta meg érdekeit képviselni a megváltozott gazdasági környezetben. A korábban említett evolúciós paradigmának megfelelően a szervezetek egy részénél ez sikeresen meg is valósult, de mások kevésbé voltak eredményesek. A gyorsan változó szociális- és gazdasági térben a régi-új szervezetek egy része a szükséges támogatói háttér hiányában nem tudott fennmaradni, de előfordult az is, hogy az intézményezültség egy magasabb szintjére lépve egy másik szervezetbe integrálódott. Arra is volt példa, hogy a régi-új érdekképviseletek akarva-akaratlanul hirtelen egy-egy nagyobb politikai párt holdudvarában találták magukat, számuk és szektoron belüli arányuk jelentős csökkenése azonban elsősorban a gazdasági szerkezet megváltozásával, s a régi helyébe lépő új érdekképviseleti rendszer „természetes” fejlődésével magyarázható.

A nonprofit szervezetek tevékenység szerkezetének másik fontos sajátossága, hogy az szorosan összefügg a szervezetek jogi formájával. A következő ábrából jól látható, hogy a lakossági és intézményi adományok gyűjtése és szétosztása céljából létrehozott alapítványok magas aránya leginkább az oktatási, a szociális és egészségügyi, valamint a kulturális és vallási tevékenységet végző nonprofitoknál feltűnő.¹⁵⁵ Feltűnő, de nem meglepő. E szervezeteket alapvetően a korábban már említett (többnyire egy adott) intézményhez való kötöttség jellemzi. Az oktatási és kulturális, a szociális és egészségügyi intézmények alapítványok létrehozásával igyekeztek pótlólagos forrásokhoz jutni, amelyekkel kiegészíthették az állami és önkormányzati támogatásokat. Esetükben az alapítványi forma választása ezért részben a rugalmasabb, kötöttségek nélkül felhasználható pénzügyi források megszerzésének motivációjával, illetve a hiányos finanszírozás kényszerével magyarázható. Némileg más a helyzet az egyházak esetében, amelyek a költségvetési források pótlása mellett feltehetően a támogatók és a bevételi források körének bővítése érdekében éltek – jogszerűen és részben történelmi hagyományaik folytatásaként – gyakran az alapítványtétel lehetőségével.

¹⁵⁵ 2006-ban az összes alapítvány több mint háromnegyede (78%-a) ezt az öt területet jelölte meg főtevékenységként.

11. ábra

A nonprofit szervezetek száma tevékenységcsoportok és jogi formájuk szerint, 2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Megjegyzés: Az ábra csak a legfrissebb, 2006-os adatokra vonatkozik, de az idősoros adatok szerint a korábbi években is nagyon hasonló megoszlások voltak érvényesek.

A civil értékek, az önkifejezés és az érdekvédelmi célok megvalósítására leginkább alkalmas szervezeti forma az *egyesület*. Így működik a szabadidős- és sport, a kulturális, a jog- és környezetvédelmi, valamint az önkéntes tűzoltókat, polgárőröket tömörítő szervezetek többsége.¹⁵⁶ Számukra az egyesületi forma biztosítja azt a társadalmi teret, amelyben a legkülönbözőbb egyéni és csoportcélok megvalósíthatók akár úgy is, hogy nélkülözik a magasabb szintű intézményesültséget és a komolyabb mértékű anyagi és humán erőforrásokat. A többségében önkormányzatok által létrehozott *közalapítványokat* a települések fejlesztése, a helyi oktatási, kulturális és szociális célok támogatása érdekében hozták létre, míg a szektor erőforrásainak jelentős része felett rendelkező *közhasznú társasági forma* elsősorban a gazdaság- és településfejlesztési, valamint a kutatási, oktatási és szociális tevékenységet végző nonprofitoknál a leginkább jellemző.

Összefoglalóan elmondható, hogy a nonprofit szektor tevékenység szerkezetében is visszatükröződnek az 1990 utáni társadalmi- és gazdasági változások. A korábbi

¹⁵⁶ 2006-ban az összes egyesület 81%-a ezt a hét területet jelölte meg főtevékenységeként.

szervezeti struktúra részbeni átörökítése, az önkormányzatok és intézményeik forrás kiegészítésre irányuló törekvései, a régi és új érdekképviselési rendszer átmenete, valamint az alapítói igényekhez rugalmasan illeszthető új nonprofit szervezeti formák bevezetése egyaránt szerepet játszott a tevékenységstruktúra változásában, illetve fennmaradásában. A tevékenységszerkezet jellemzően hármas tagolódása, valamint a nonprofitok főtevékenysége és a jogi formák közötti kapcsolat alapján azonban szintén csak vázlatos képet kaphatunk a szektor egészéről. Pontosabb következtetéseket vonhatunk le, ha megvizsgáljuk a szektor anyagi és humán erőforrásainak időbeli alakulását és megoszlását. Utóbbi elsősorban a szervezetek (s kiemelkedő mértékben egy bizonyos szervezeti forma: a közhasznú társasági) jogi formájával mutat szoros kapcsolatot.

5.3. A nonprofit szervezetek által foglalkoztatottak

A nemzetközi kutatásokból ismert, hogy a nyugat-európai és az angolszász országokban a nonprofitok fontos munkaerő-piaci szereplők, és egyes szolgáltatási ágazatokban meghatározó szerepet játszottak a munkahelyteremtésben is.¹⁵⁷ A hazai adatok azonban ezzel részben éppen ellentétes trendeket jeleznek, és a fejlett országoktól eltérő, sajátosan magyar fejlődési útra vonatkozó hipotéziseket támasztják alá.

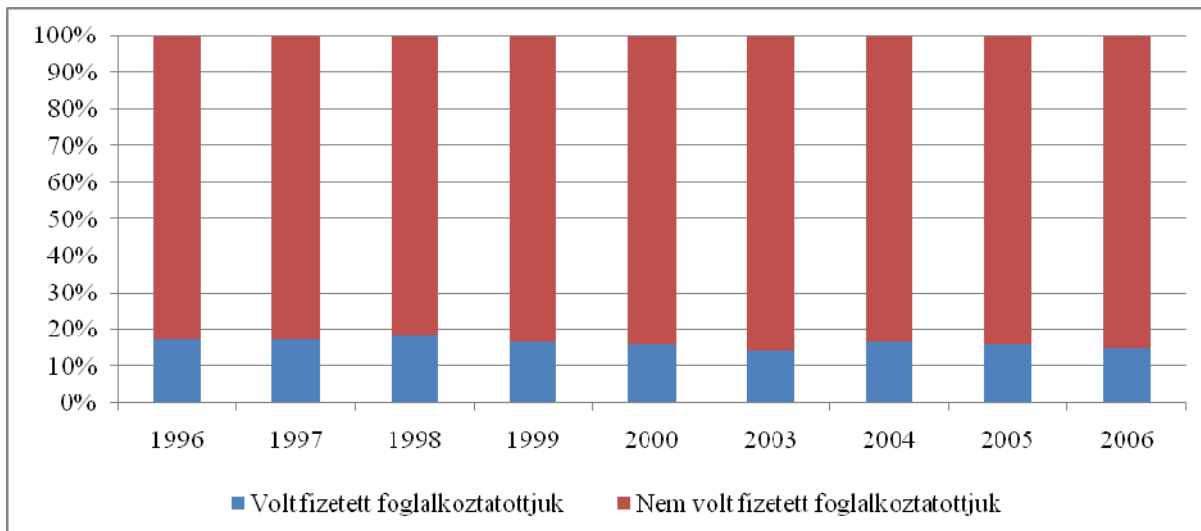
Annak ellenére, hogy a nonprofit szektorban évek óta egyenletesen növekszik a foglalkoztatottak száma,¹⁵⁸ a fizetett munkavállalók alkalmazása mindig is csak a szervezetek viszonylag alacsony hányadára volt jellemző. A szektor munkaerő-piaci súlyának növekedését hangsúlyozó véleményeket „megfelelő távolságtartással” érdemes kezelni, a foglalkoztatottakkal rendelkező szervezetek aránya ugyanis sohasem haladta meg a 18%-ot, vagyis a nonprofitok kevesebb, mint egyötödére volt jellemző, hogy voltak fizetett munkavállalóik. 2006-ban a nonprofit szervezetek 15,0%-nak volt fizetett

¹⁵⁷ A korábban már említett nemzetközi összehasonlító kutatás szerint a vizsgált 35 országban a nonprofitok ún. számított főállású foglalkoztatottjainak száma (az egyházi alkalmazottakkal együtt) 39,5 millió fő volt. A szervezetek átlagosan a gazdaságilag aktív népesség 4,4 százalékát foglalkoztatták, vagyis majdnem minden huszadik keresőképes személy náluk talált munkát (*Salamon-Sokolowski-List, 2003*). 1990 és 1995 között a nonprofit munkahelyek száma az egészségügy és a szociális ellátás területén növekedett a legnagyobb mértékben. Az egészségügyben 40 százalékkal, a szociális ellátásban 32 százalékkal nőtt az új nonprofit munkahelyek száma. 1989-es adatok szerint az Egyesült Államokban a szociális ellátásban foglalkoztatottak 58 százaléka nonprofit szervezeteknél dolgozott, de hasonló volt a helyzet Németországban is, ahol – 1991-es adatok alapján – például az idősek ellátásával, a mozgássérültek megsegítésével, valamint a családi segítségnyújtással foglalkozók több mint 60 százaléka dolgozott nonprofit szervezeteknél (*Salamon-Anheier, 1993*).

¹⁵⁸ 1996-ban a nonprofit szektorban az ún. számított főállású foglalkoztatotti létszám (amely a főállású teljes munkaidős a főállású részmunkaidős, valamint a nem főállású foglalkoztatottak számát is tartalmazza) 49.454 fő, míg 2006-ban 85.852 fő volt.

foglalkoztatottja, míg a legnagyobb foglalkoztatási rátájú évben (1998-ban) ugyanez a mutató 18,4% volt.

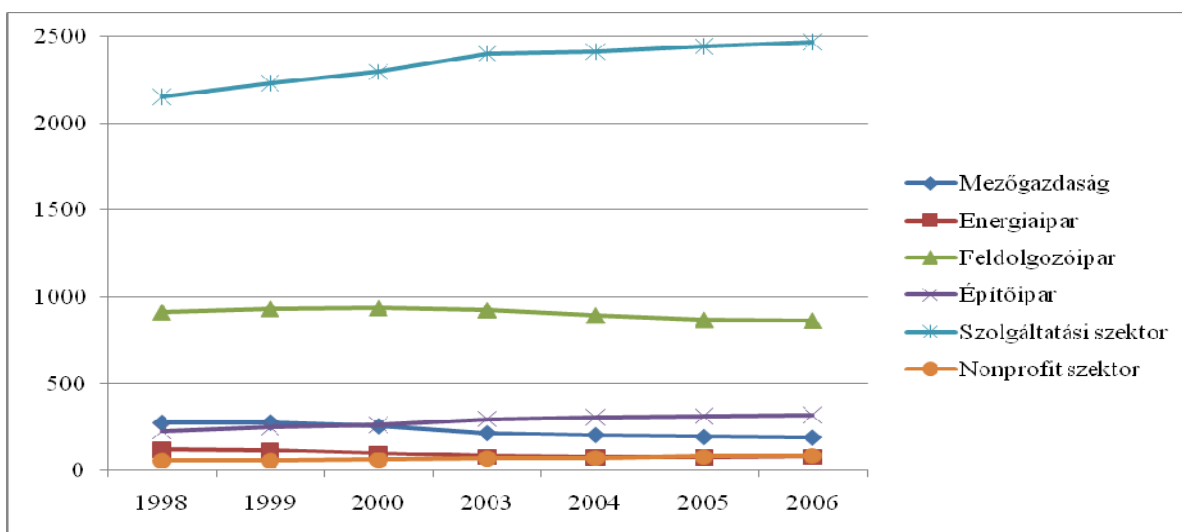
12. ábra
A nonprofit szervezetek aránya aszerint, hogy volt-e fizetett munkavállalójuk, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

A hazai szektor tényleges munkaerő-piaci helyzetét leginkább a nemzetgazdaság többi ágazatával történő összehasonlítás során lehet reálisan értékelni. A következő ábrából látható, hogy a hazai munkaerőpiacon a nonprofitok egyenlőre nem tudtak komoly gazdasági tényezővé válni.

13. ábra
A foglalkoztatottak száma ezer főben megadva nemzetgazdasági ágak szerint és a nonprofit szektorban, 1998-2000, 2003-2006

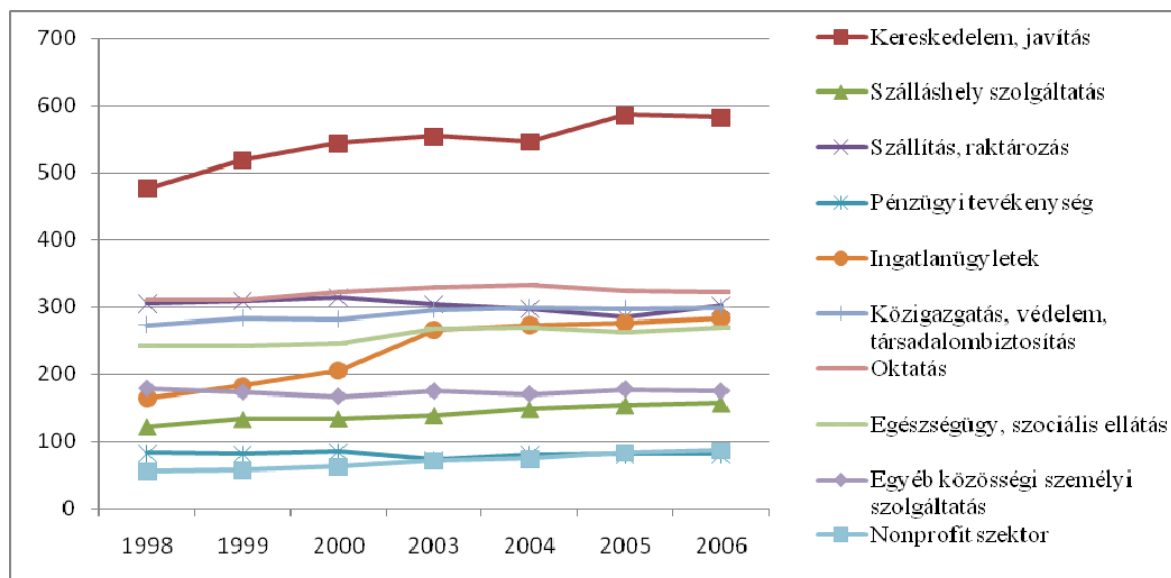
Forrás: KSH adatfelvételek.

Megjegyzés: A nonprofit szektor foglalkoztatottjainak száma a számított főállású foglalkoztatottakra vonatkozik.

A nonprofitok által foglalkoztatottak száma még a szolgáltatási szektor egyes alágazataival történő összehasonlítás alapján sem nevezhető komoly nagyságrendűnek.¹⁵⁹ Miközben a fejlett országokban a nonprofitok fontos munkahelyteremtő szerepet töltek be – elsősorban a szolgáltatási szférában – Magyarországon ennek csak „nyomai” látszanak.

14. ábra

A foglalkoztatottak száma ezer főben megadva a szolgáltatási és a nonprofit szektorban, 1998-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Megjegyzés: A nonprofit szektor foglalkoztatottjainak száma a számított főállású foglalkoztatottakra vonatkozik.

A magyarországi helyzet további jellemzője, hogy a szektorban foglalkoztatottak rendkívül nagymértékben koncentrálnak egy meghatározott szervezetcsoportnál. Az 1990 évek elején a legtöbb munkavállalót még a civil jellegű szervezetek (egyesületek, alapítványok, érdekképviselőek) alkalmazták, de idővel az egyesületeknél és érdekképviselőknél foglalkoztatottak száma jelentősen csökkent,¹⁶⁰ az 1994 után alapított közhasznú társaságok pedig „viharos” gyorsasággal átrendezték a szektor foglalkoztatási szerkezetét. Alkalmazottaik száma folyamatosan nőtt, jelenleg is a szektor

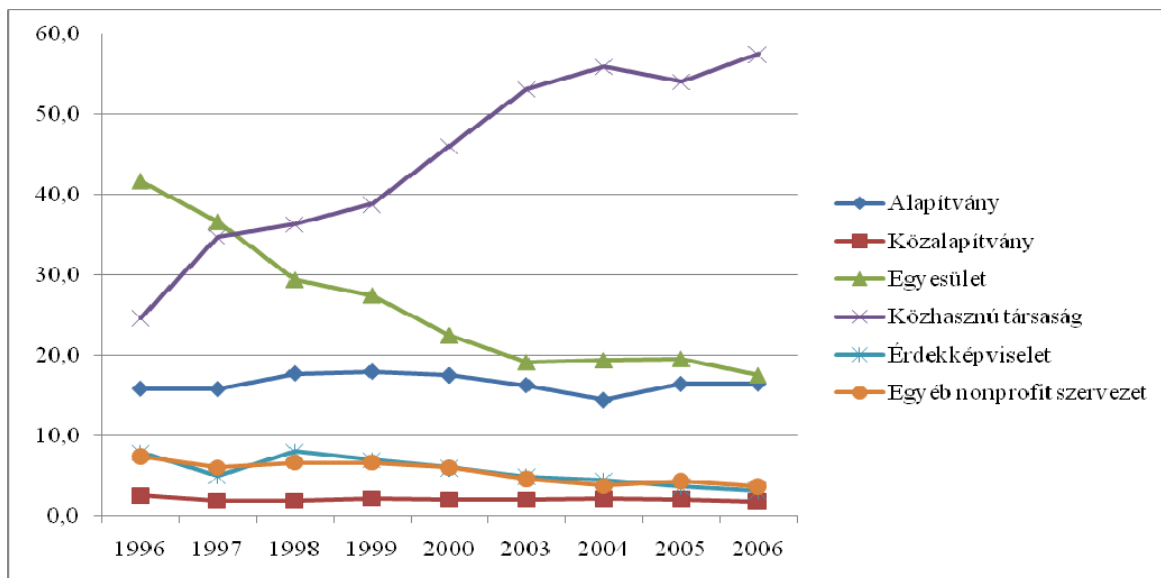
¹⁵⁹ A vizsgált nyolc éves periódus (1998-2006) alatt a nemzetgazdaság egészével összehasonlítva a nonprofit szektorban foglalkoztatottak részaránya 1,5-ről 2,2%-ra, míg a szolgáltatási szektor egészével összehasonlítva 2,6-ről 3,5%-ra változott. Az ún. számított főállású foglalkoztatottak száma 1998-ban 56 ezer fő, 2006-ban 86 ezer fő volt a nonprofit szektorban.

¹⁶⁰ Az alapítványoké viszont nőtt. Figyelemre méltó, hogy az egyesületek és alapítványok ma már nagyjából ugyanannyi fizetett munkavállalót alkalmaznak, miközben a szervezetek között az egyesületek aránya jóval nagyobb.

legnagyobb munkaadói, 2006-ban az összes fizetett foglalkoztatott 57%-át ők alkalmazták, vagyis minden második nonprofitoknál munkát vállaló náluk dolgozott.

15. ábra

A számított főállású foglalkoztatottak aránya jogi forma szerint 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Megjegyzés: A nonprofit szektor foglalkoztatottjainak száma a számított főállású foglalkoztatottakra vonatkozik.

Meghatározó szerepüket még pontosabban megérthetjük, ha részletesebben megvizsgáljuk a szektor foglalkoztatási szerkezetében történt változásokat. A következő táblából jól látható, hogy 10 év alatt a fizetett alkalmazottak létszáma a szektorban 36, míg a Kht.-nál 37 ezer fővel növekedett.¹⁶¹ Ez, a látszólag ellentmondásos adat úgy jöhet ki, hogy 1996-hoz képest 2006-ban egyes szervezettípusok (egyesületek, munkavállalói érdekképviselők) már csak jóval kevesebb munkavállalót tudtak alkalmazni, de ezt a közhasznú társaságok bővülő foglalkoztatotti potenciálja nemcsak kiegyenlítette, hanem a szektor egészét illetően még az alkalmazotti létszám bővülését is elősegítette.

A foglalkoztatási szerkezetben történt változások tehát – ne legyenek illúzióink – valójában nem a szektor egészének kedvezőbb munkaadói pozíciójával függnek össze, hanem azzal, hogy a közhasznú társaságok jóval több fizetett munkavállalót tudtak alkalmazni, s ez a szektor egészére is kedvező hatást gyakorolt.

¹⁶¹ 1996 és 2006 között a foglalkoztatottak száma a szektor egészében közel a kétszeresére, míg a közhasznú társaságoknál több mint négyszeresére nőtt.

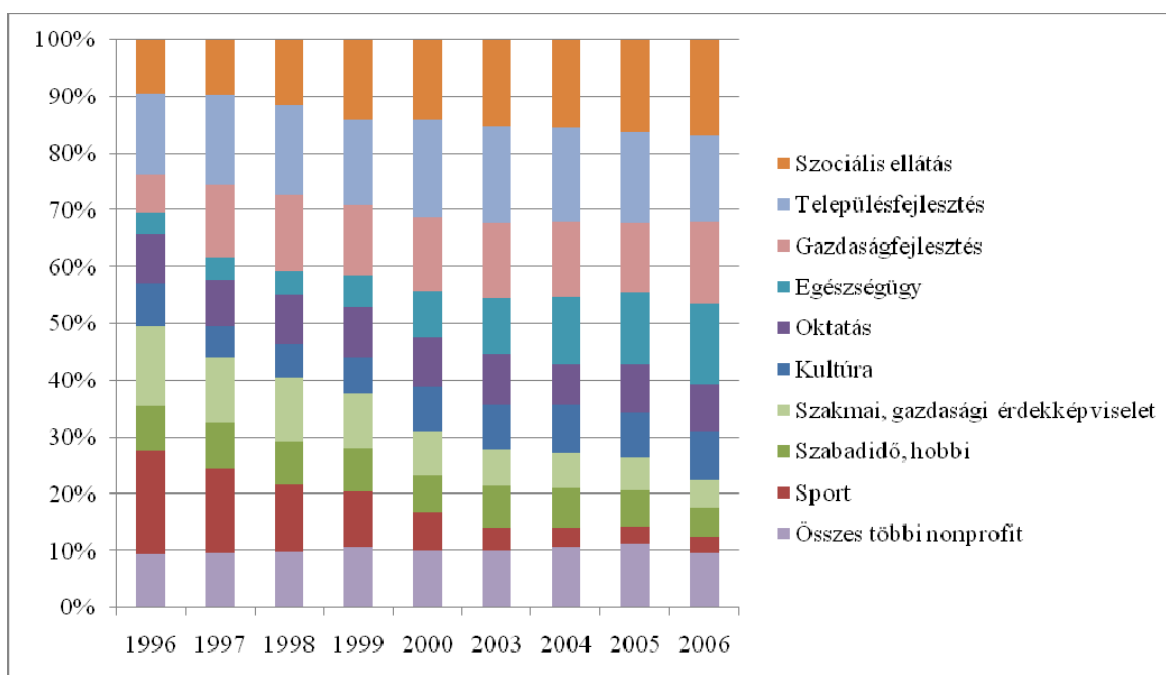
3. A nonprofit szervezetek főállású foglalkoztatottjainak változása 1996 és 2006 között

Jogi forma	Számított főállású foglalkoztatottak			
	száma (fő)		változása	
	1996	2006	különbség (1996-2006)	változás (1996=100%)
Alapítvány	7 823	14 127	+6 304	180,6
Közalapítvány	1 251	1 548	+297	123,7
Egyesület	20 613	15 019	-5 594	72,9
Egyesülés	0	359	+359	0
Köztestület	1 750	1 389	-361	79,4
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	2 040	666	-1 374	32,6
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	1 867	1 982	+115	106,2
Közhasznú társaság (Kht.)	12 182	49 391	+37 209	405,4
Nonprofit intézmény	1 927	1 371	-556	71,1
<i>Összes foglalkoztatott</i>	<i>49 453</i>	<i>85 852</i>	<i>+36 399</i>	<i>173,6</i>

Forrás: KSH adatfelvételek.

Az alkalmazottak koncentrációja nemcsak a nonprofit jogi formája, hanem a szervezetek tevékenysége alapján is kimutatható. A 2006-os adatok alapján mindössze négy csoportba (csökkenő sorrendben: szociális tevékenység, településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, egészségügy) besorolható az összes foglalkoztatott 61%-a, de ha a kulturális és az oktatási szervezeteket is figyelembe vesszük, akkor már 78%-a.

16. ábra
A számított főállású foglalkoztatottak aránya tevékenységcsoportok szerint, 1993-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

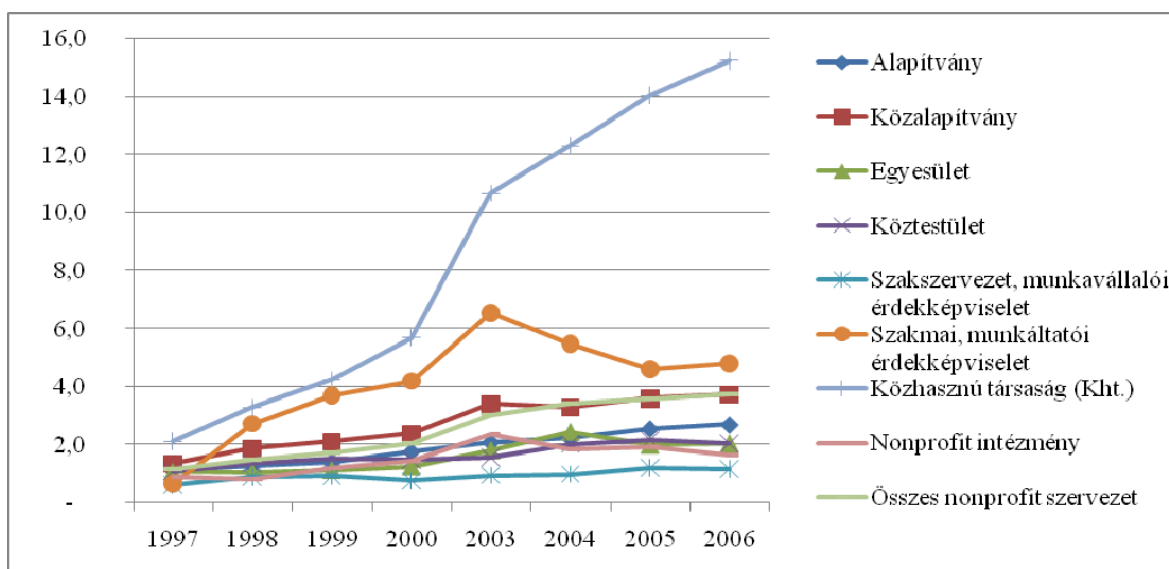
A szektor belső szerkezetének – korábban ismertetett – átalakulásával és a közhasznú társaságok színre lépésével magyarázható, hogy a fizetett munkavállalók száma a sport és érdekképviselői szervezeteknél csökkent leginkább, míg a növekedés a Kht.-ok „profiljába” tartozó település- és gazdaságfejlesztési, valamint a szociális tevékenységet végző nonprofitoknál volt megfigyelhető.

Összességében a foglalkoztatottakra vonatkozó adatok szintén a hazai nonprofit szektor „Janus” arcát tárják elénk. A fejlett nonprofit szektorral rendelkező országokban a szektorok közötti együttműködés hatására a növekvő állami támogatás többnyire együtt járt az állami- és önkormányzati feladatok átadásával, egyes szolgáltatói szerepek átvállalásával, s ennek következményeként nőtt a nonprofitok szektorban foglalkoztatottak száma. Magyarországon viszont – mint a következő fejezetből látni lehet – az állami támogatás növekedése ellenére sem a tömeges feladatátadás, sem az alkalmazottak számának jelentős növekedése nem jellemző. Némi bizakodásra ad azért okot, hogy egyes szolgáltatási ágazatokban nőtt a nonprofitoknál alkalmazottak száma. A fejlett országokban a nonprofitok e területeken komoly munkahelyteremtő funkciót töltenek be, és az utóbbi években Magyarországon is vannak ennek jelei. Erre utal legalábbis a kulturális, valamint a szociális- és egészségügyi közhasznú társaságoknál alkalmazott munkavállalók növekvő száma. Jelenleg nehezen megválaszolható kérdés azonban, hogy ez a lendület a Kht.-ok megszüntetésével és nonprofit gazdasági társaságok létrejöttével megmarad-e. Az elmúlt években számos kulturális, egészségügyi és szociális intézmény alakult át közhasznú társasággá, s részben ezzel is magyarázható e szervezettípus szektoron belüli jelentős térnyerése. Az 1998-2002 közötti időszakban felmerült a teljes egészségügyi intézményrendszer nonprofit szervezeti formában történő üzemeltetése is, a jelenlegi trendek azonban inkább a piaci típusú privatizáció irányába mutatnak. Az utóbbi években napirenden volt a felsőoktatási intézmények nonprofit gazdasági társaságokká történő átalakítása is, de ennek megvalósíthatósága ma még teljesen bizonytalan. Az elkövetkező néhány év feltehetően döntően befolyásolja majd a nonprofit szektor egészének foglalkoztatotti struktúráját, és meghatározó hatással lesz a szervezetek bevételi szerkezetére is.

5.4. A nonprofit szervezetek bevételei

A szektor bevételei 1996 és 2006 között megnégyszereződtek,¹⁶² de a nonprofitok nagyjából 8%-nak a kétezres évek második felében sem volt semmilyen bevételi forrása.¹⁶³ Még ha figyelembe is vesszük, hogy vannak olyan szervezet- és tevékenységtípusok ahol erre nincs is szükség (pl. tipikusan a szabadidős és kulturális egyesületek egy része) az, hogy majdnem minden tízedik szervezet még mindig bevételek nélkül működik, mindenképpen elgondolkodtató. A bevétel-növekedés háttérében álló folyamatokat is akkor érthetjük meg igazán, ha megvizsgáljuk az egyes szervezeti formák idősoros mutatóit.

17. ábra
A nonprofit szervezetek bevételének növekedése az 1996-os évhez viszonyítva

Forrás: KSH adatfelvételek.

A fenti ábrából látható, hogy a szektor egészét jellemző bevétel növekedés elsősorban a szakmai- munkáltatói érdekképviselőket, s különösen a közhasznú társaságok átlagost meghaladó növekedési mutatóival magyarázható. A vizsgált 10 éves periódusban a szakmai- munkáltatói érdekképviselőket bevétele az ötszörösére, a közhasznú társaságoké a tizenötszörösére (!) nőtt, miközben a többi nonprofit esetében a bevétel növekedés mértéke átlagos, vagy annál kisebb volt. A közhasznú társaságok kiemelkedő jelentőségét misem bizonyítja jobban, hogy *a vizsgált időszakban több olyan év¹⁶⁴ is volt, amikor a*

¹⁶² 1996-ban a szektor összes bevétele 239 milliárd forint volt, míg 2006-ban 896 milliárd forint.

¹⁶³ A következő fejezetek elemi adatai is megtalálhatók a Függelék „Összefoglaló táblázatok” c. részében.

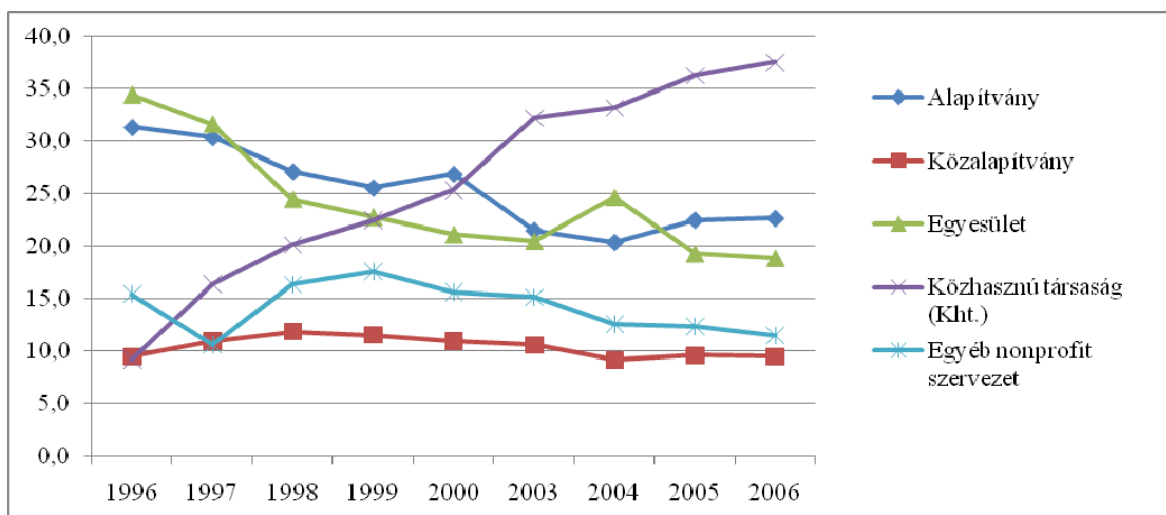
¹⁶⁴ A 1996-os és 1997-es évek viszonylatában a teljes bevétel-növekedés 54,4%-a, a 2005-ös és 2006-os év viszonylatában 64,0%-a a közhasznú társaságok bevétel-növekedéséből származott.

szektor teljes bevétel növekedésének több mint fele (!) a Kht.-ok bevételi forrásainak növekedéséből származott.

A következő ábrából az látható, hogy az adott években az összes bevétel hány százaléka felett rendelkezettek a különböző szervezettípusok. A szervezetek kevesebb, mint 3%-át képviselő közhasznú társaságok részesedése folyamatosan nőtt, miközben a civil jellegű (alapítványok és egyesületek) szervezeteké egyre kisebb lett. 1996-ban még „csak” az összes bevétel 9, 2006-ban már közel 40%-a (37,6%) összpontosult a közhasznú társaságoknál. Tíz év alatt gyakorlatilag kicserélődtek a szektor bevételeinek meghatározó hányadát kitermelő szervezetek, s a közhasznú társaságok szerepe egyre meghatározóbbá vált a szektor gazdasági fejlődésében.

18. ábra

A nonprofit szervezetek bevételének megoszlása jogi forma szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

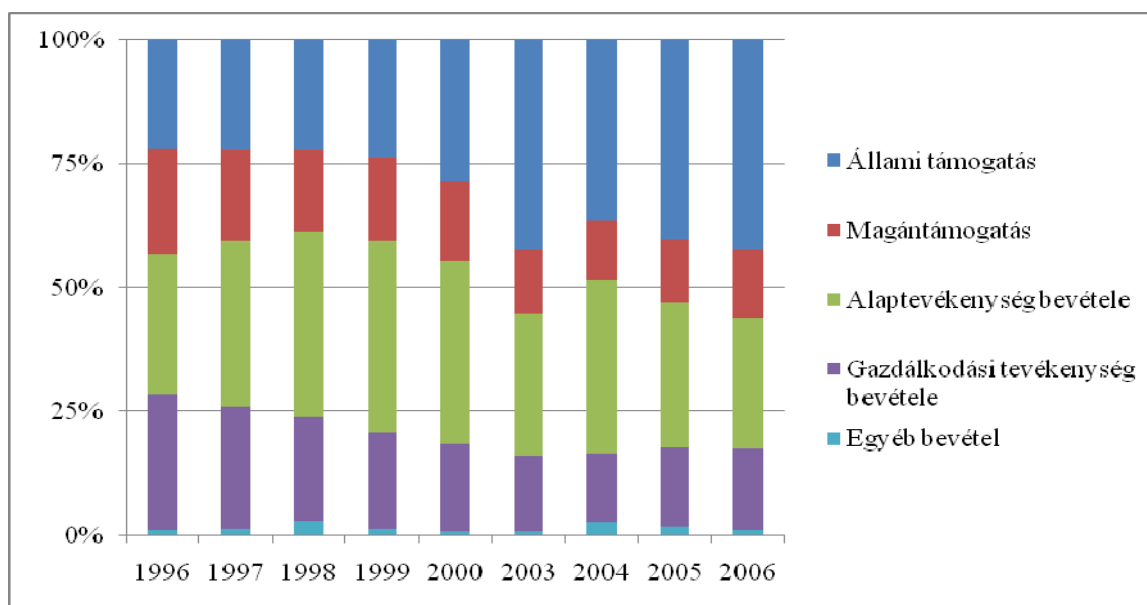
A jelenség magyarázatát részben az állami támogatások¹⁶⁵ növekedésében, s annak szervezeti formák közötti eloszlásában kereshetjük. A nonprofitok bevételi szerkezetét elemző hazai vizsgálatokban az egyik – többnyire negatív kontextusban – visszatérő megállapítás az volt, hogy a szektor bevételi szerkezete – az állami támogatások alacsony mutatói miatt – eltér a fejlett országokétól. Az utóbbi években a kutatók meglepéssel „nyugtázták”, hogy ma már a hazai nonprofitok bevételi szerkezete hasonló, mint a

¹⁶⁵ Az „állami támogatások” közé tartoznak a központi költségvetésből, az önkormányzatoktól, a központi alapoktól, a költségvetési intézményektől, a Nemzeti Civil Alapprogramtól kapott támogatások, az iparüzési adóból és a Személyi jövedelemadó 1%-ból származó támogatások, valamint az ÁFA visszatérítésből és a TB alapokból származó bevételek.

jelentős nonprofit hagyományokkal bíró országokban: a magántámogatások¹⁶⁶ aránya kisebb lett, az állami támogatásoké pedig jelentősen megnőtt. Mielőtt azonban megállapítanánk, hogy e téren sikeresen utolértük a mintaadó országokat¹⁶⁷ érdemes alaposabban is megvizsgálni a szektorban lejátszódott folyamatokat. Az első látásra bizakodásra okot adó mutatók ugyanis elrejtik a mélyebb rétegekben történt változásokat.

Kétségtelen tény, hogy az állami támogatások részaránya 1996 és 2006 között majdnem a duplájára nőtt,¹⁶⁸ s ezt úgy is lehet interpretálni, hogy a nonprofit szervezeteket egyre nagyobb mértékben támogatja a kormányzat és az önkormányzatok.

19. ábra
A nonprofit szektor bevételének megoszlása a főbb bevételi források szerint, 1996-2000,
2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

A valóság azonban összetettebb, mert az állami támogatásokból eltérő arányban részesednek a különböző nonprofitok. A következő ábrában az látható, hogy az adott években az összes állami támogatás összegének mekkora hányada összpontosult az egyes szervezeti formáknál.

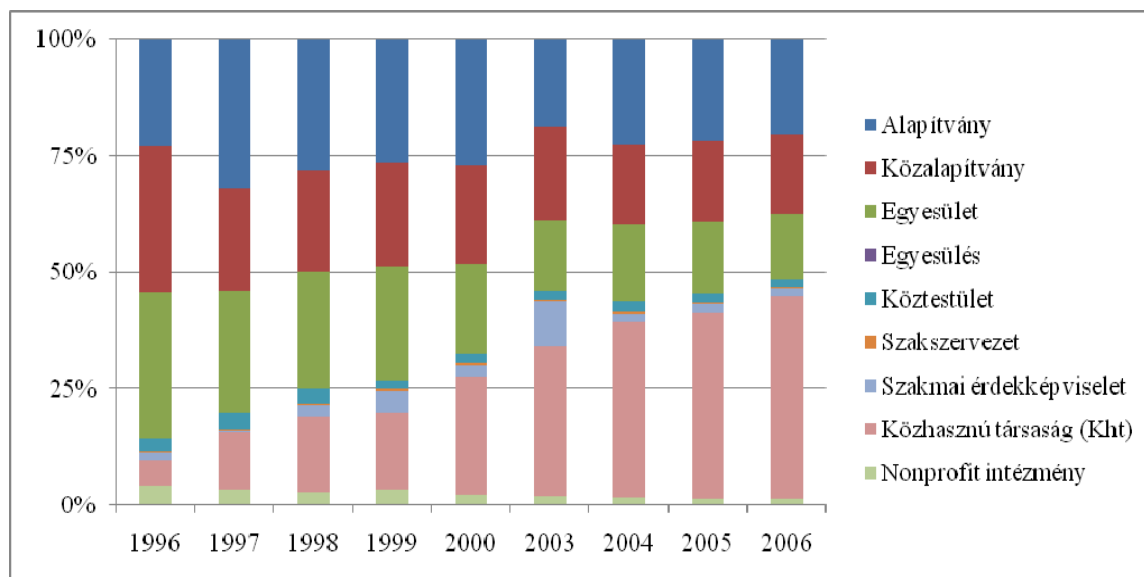
¹⁶⁶ A „magántámogatások” közé tartoznak a piaci szférából (pl. vállalatoktól) származó, a lakosságtól, a külföldről és a más nonprofit szervezetektől kapott támogatások.

¹⁶⁷ Mindezt ugyanis úgy is lehet értelmezni, hogy az államtól elvileg független nonprofit szektor a bevételeket illetően egyre függőbb helyzetbe kerül az állammal szemben vagy, hogy a magántámogatások arányának csökkenése azzal függ össze, hogy a nonprofitok a „bizalom hiánya” és az adományozási szabályok szigorítása miatt nem tudnak elegendő támogatást szerezni az állampolgároktól és a piaci szervezetektől.

¹⁶⁸ 1996-ban a szektor összes bevételének 22,1% (összegeként 52,7 Mrd Ft), 2006-ban 42,2%-a (összegeként 378,4 Mrd Ft) származott állami támogatásokból.

20. ábra

Az állami támogatásból származó bevételek megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Az összes bevételnél leírtakkal megegyezően ezúttal is az állapítható meg, hogy miközben a civil jellegű szervezetek részesedése – arányait tekintve –¹⁶⁹ egyre kisebb lett, a közhasznú társaságoké folyamatosan nőtt. 1996-ban az összes állami támogatás 5, 2006-ban már 44%-a került a közhasznú társaságokhoz.¹⁷⁰ Eközben az alapítványok azonos mutatói 23-ról 21%-ra, az egyesületeké pedig 31-ről 14%-ra változtak.

Összefoglalóan elmondható, hogy az elmúlt 10 évben a nonprofit szektor gazdasági növekedése elsősorban a közhasznú társaságok évről-évre növekvő „teljesítményével” magyarázható, ennek háttérében pedig az áll, hogy a Kht.-ok folyamatosan egyre több állami támogatási forráshoz jutottak hozzá. A szektor gazdasági mutatói tehát egyre szorosabban összekapcsolódtak a közhasznú társaságok teljesítményével, de vajon az állami támogatások növekedése együtt járt-e az állami- és önkormányzati feladatok nonprofitoknak történő átadásával is? Erre a kérdésre a következő fejezetben kerestem választ.

¹⁶⁹ Összességében a civil jellegű szervezetek által kapott állami támogatások összege is folyamatosan nőtt.

¹⁷⁰ A Kht.-ok 1996-ban 2,9 Mrd Ft, 2006-ban 165,4 Mrd Ft (!) állami támogatásban részesültek.

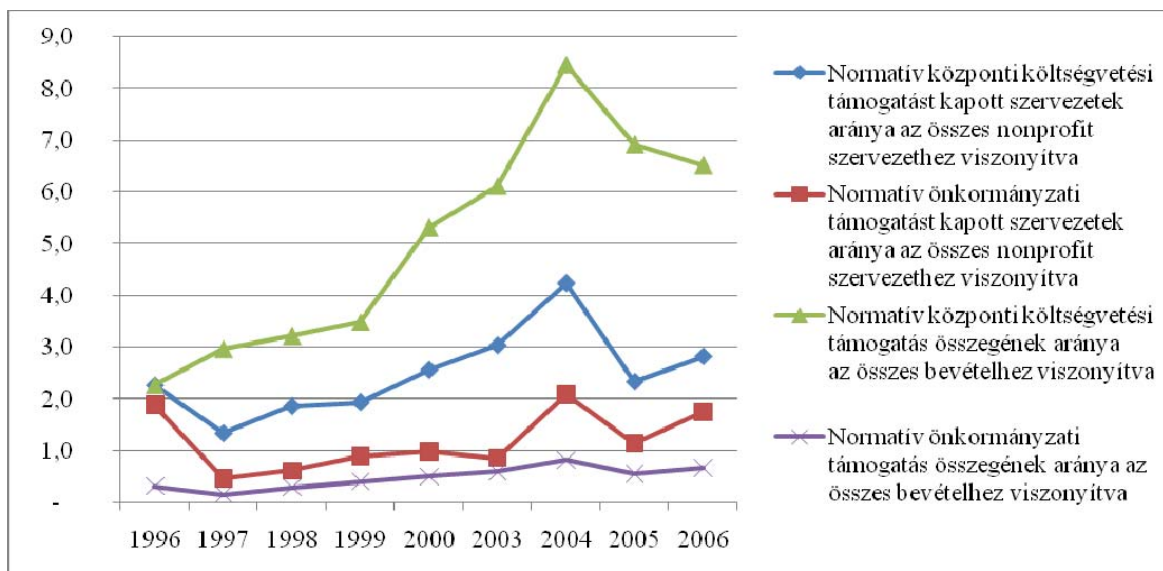
5.5. A normatív és nem normatív támogatások gyakorisága és eloszlása

A nonprofit szervezetekkel foglalkozó közgazdaságtudományi és interdiszciplináris elméletek egyik alapkérdése, hogy a nonprofitok milyen szerepet töltenek be a társadalmi szükségletek kielégítésében és a közszolgáltatások biztosításában. Az ezzel kapcsolatos megállapítások szerint a nonprofitok kiegészíthetik a közjavak állami kínálatát, és egyúttal alternatív szolgáltató szerepet is betölthetnek a piaci szektor által előállított magánjavakkal szemben. Az alábbiakban azt vizsgálom meg, hogy a magyarországi nonprofit szervezetek közül hányan végeztek normatív támogatással járó közfeladatokat, és ezek a szervezetek mekkora állami vagy önkormányzati támogatásban részesültek. Az eredmények révén nemcsak alaposabb képet kaphatunk a szolgáltatást végző nonprofitokról, hanem választ adhatunk arra a kérdésre is, hogy Magyarországon milyen mértékű együttműködés alakult ki a különböző szektorok között.

A nonprofitok által végzett közszolgáltatások jól mérhető mutatója, hogy hány szervezet, és mekkora normatív (vagyis a központi költségvetés által is elismert célú és automatikusan járó) támogatásban részesült a vizsgált időszakban.

21. ábra

A normatív támogatást kapott szervezetek, és az általuk kapott támogatások összegének aránya az összes nonprofit szervezethez és az összes bevételhez viszonyítva, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Annak ellenére, hogy a jogszabályok már régóta lehetőséget biztosítanak az állami- és önkormányzati feladatok nonprofit szervezetek által történő ellátására¹⁷¹ kifejezetten alacsony azon nonprofitok hányada, amelyek központi költségvetési (állami) vagy önkormányzati normatív támogatásban részesültek.¹⁷² A vizsgált időszakban a szektor egészéhez viszonyítva a központi költségvetési normatívából részesülő nonprofitok részaránya 1-4%, míg az önkormányzati normatívát kapott szervezeteké 0,5-2% között változott, s az idősoros adatok alapján trend jellegű következtetéseket is csak korlátozottan lehet levonni.

Mindenképpen figyelemre méltó, hogy az önkormányzati normatívát kapott szervezetek száma mindig is lényegesen kisebb volt, mint az állami normatívából részesülőké, ami arra utal, hogy éppen azon a – helyi önkormányzatok – szintjén nincs szoros együttműködés a különböző szektorok között, ahol az a leginkább indokolt és várható lenne. Utóbbit alátámasztja az is, hogy a normatív önkormányzati támogatások összege rendkívül alacsony, a vizsgált időszakban sohasem haladta meg a nonprofitok összes bevételeinek 1%-át. Némileg más a helyzet a központi költségvetésből származó normatív forrásokkal. Ezek összes bevételekhez viszonyított aránya 2004-ig folyamatosan növekedett, majd azt követően csökkent, s a legfrissebb adatok szerint a nonprofitok összes bevételeinek 6%-át tette ki.¹⁷³

A normatív támogatás feltételének tekinthető szerződéses kapcsolatok hiánya sajnos nem új keletű jelenség, korábbi – kifejezetten a szociális nonprofitokra – vonatkozó adatfelvételekből ismert, hogy csak a nonprofit szervezetek elenyésző hányadának volt szerződéses kapcsolata az állami, önkormányzati és piaci szervezetekkel, és a rendszeres együttműködés előfordulása is igen alacsony szintű volt (Bocz, 1997 és 2004). Ha a központi költségvetés és az önkormányzatok csak viszonylag kevés nonprofit szervezetet támogatnak normatív alapon, akkor miért alakulhatott ki sokakban mégis az a kép, hogy a civil és nonprofit szektor, illetve az állam és az önkormányzatok között szoros az együttműködés? Részben azért, mert az állami szervek és önkormányzatok támogatják ugyan a nonprofitokat, de ezt nem normatív módon teszik. A következő ábrából látható,

¹⁷¹ Az 1993-ban elfogadott szociális törvény lehetőséget teremt arra, hogy állami szerv vagy helyi önkormányzat nonprofit szervezettel szerződést kössön szociális szolgáltatások ellátására, de hasonló a helyzet az oktatást illetően is. Mint korábban jeleztem az 1985-ös oktatási törvény 1990. évi módosítása megszüntette az állam monopolisztikus szerepét az iskoláztatásban.

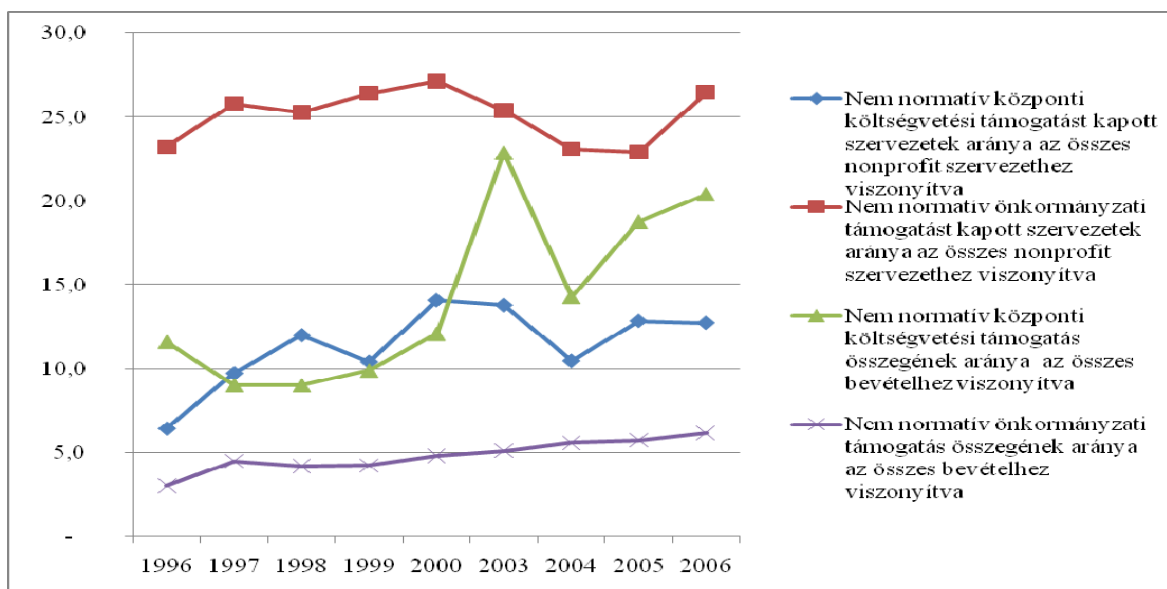
¹⁷² A központi költségvetési normatívából részesülő nonprofitok száma 1996 és 2006 között 635 és 2.200 db, míg az önkormányzati normatívát kapottaké 223 és 1.095 db szervezet között változott.

¹⁷³ További célzott vizsgálatokat igényelne annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mindez egy tudatos kormányzati politika (pl. a költségvetési megszorítások) következménye, vagy más, attól független tényezőkkel (pl. a szektor bevételi szerkezetének átalakulásával) magyarázható.

hogy az állam és az önkormányzatok lényegesen több nonprofitnak nyújtottak nem normatív támogatást, s ennek összege nagyságrendileg is meghaladta a normatív forrásokét.¹⁷⁴ Az állam és az önkormányzatok tehát valóban jelentős támogatást nyújtanak a nonprofitoknak, csak hogy ezt nem automatikusan és feladat-ellátáshoz kötötten biztosítják, hanem esetlegesen, s nagy teret adva az „egyedi mérlegelési” szempontoknak.

22. ábra

A nem normatív támogatást kapott szervezetek, és az általuk kapott támogatások összegének aránya az összes nonprofit szervezethez és az összes bevételhez viszonyítva, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

A normatív támogatásból részesülő nonprofitok alacsony mutatói azért is figyelemre méltók, mert az 1990 óta eltelt 18 év lehetőséget nyújtott volna a különböző szektorok közötti intézményesült együttműködés kialakítására. Habár a szektor hazai kialakulásának első szakaszában még hiányos volt a törvényi szabályozás és kevésbé volt kiszámítható a gazdasági környezet, az utóbbi években nagyrészt már biztosították az együttműködés feltételei. Stabil jogszabályi háttár vonatkozik a nonprofit szervezetek alapítására és gazdálkodására, az állami és önkormányzati intézményekkel történő együttműködésre, és elfogadták a szektorral kapcsolatos legalapvetőbb jogszabályokat (pl. a közhasznúsági és az ún. önkéntes törvényt) is.

¹⁷⁴ A központi költségvetésből, de nem normatív támogatásból részesülő nonprofitok száma 1996 és 2006 között 2.924 és 7.427 db, míg az önkormányzati, de nem normatív támogatást kapottaké 10.536 és 15.428 db szervezet között változott.

A szorosabb együttműködés – véleményem szerint – a szükséges bizalom hiányával, és a mindenkori kormányzatoknak a szektorok közötti munkamegosztás kialakítására vonatkozó koncepciótlanságával magyarázható. Évek óta zajlik például az egészségügyi- és szociális, valamint az oktatási és önkormányzati rendszerek átalakítása, de hiányoznak az olyan megvitatható és nyilvános kormányzati stratégiák,¹⁷⁵ amely egyértelműen megfogalmaznák, hogy milyen szerepük lesz (lehet) a nonprofit szervezeteknek az új vagy az éppen átalakuló ellátási- és szolgáltatási rendszerekben.

A normatív támogatások és a működési költségek közötti növekvő távolság viszont – nem meglepő módon – elbizonytalanítja a nonprofit szervezetek. Érdeemes-e egyáltalán közfeladatokat átvállalniuk, ha a működéshez szükséges források elégtelenek, és a normatív támogatásokhoz is csak jelentős késéssel tudnak hozzáférni?¹⁷⁶ Hiányzik az együttműködéshez szükséges bizalom is. A különböző (állami, nonprofit és forprofit) intézmények gyakran egymás versenytársai (különösen a kisebb településeken), kevés a példaértékű együttműködés, és nem születtek meg azok a hazai hatástanulmányok sem, amelyek összehasonlíthatnák az azonos területen működő, de eltérő fenntartójú szervezetek hatékonyságát és teljesítményét. A nonprofitok egy része egyáltalán nem rendelkezik a stabil működéshez szükséges humán és anyagi javakkal (pl. szakképzett munkaerő és ingatlan), sok szervezet infrastrukturális és működési háttere pedig alig elégséges a komolyabb állami, önkormányzati feladatok ellátására, illetve átvállalására.

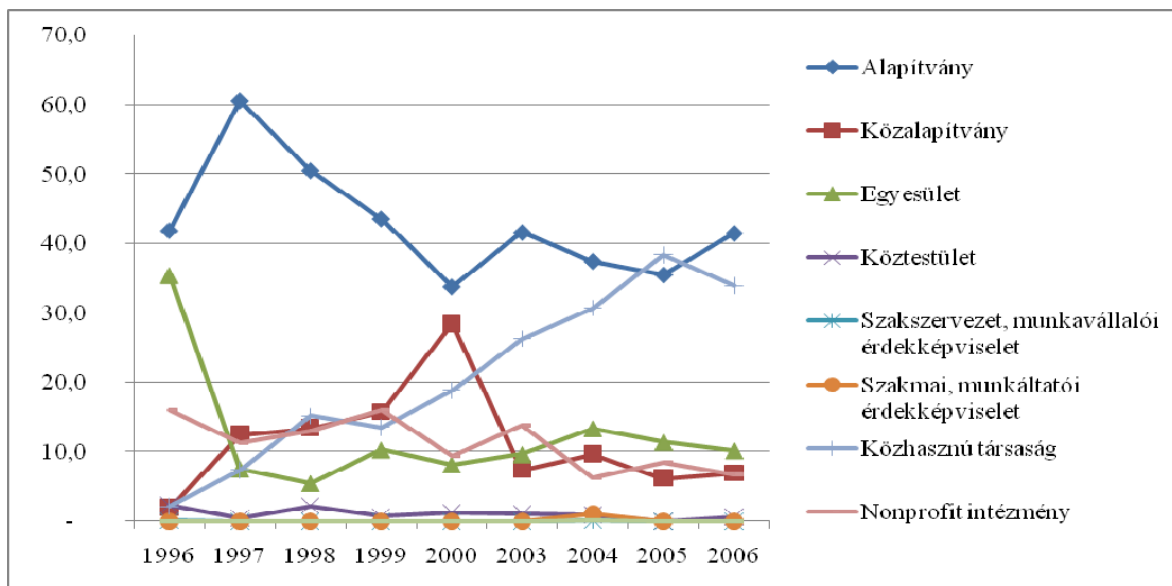
A normatív és nem normatív támogatásokra vonatkozó eredmények alapján végül említést érdemel az is, hogy az egyes szervezettípusok milyen arányban részesültek ezekből a támogatásokból. A következő ábrából látható, hogy az évek múlásával a közhasznú társaságok növekvő mértékben rendelkezhetnek a központi és az önkormányzati támogatások egyre nagyobb hányada felett, miközben az alapítványok és egyesületek részesedése meglehetősen hektikusan változott. Kiemelésre érdemesek még a nem normatív költségvetési támogatások közalapítványokra vonatkozó adatai. A 25. ábrából látható, hogy a központi költségvetés igen jelentős mértékben a saját maga által létrehozott közalapítványokat finanszírozta e támogatásokból. A 90-es évek második felében az ilyen források nagyjából 40%-a, míg 2006-ban „már csak” 27% került közalapítványokhoz.

¹⁷⁵ Kivételként meg kell említeni a Magyar Bálint nevéhez kötődő oktatáspolitikai koncepciót, valamint az egészségügyi intézményrendszer átalakításának a FIDESZ kormányzati időszakában kidolgozott koncepcióját, amelyek kitértek a különböző tulajdonosi formák kérdéskörére és problematikájára.

¹⁷⁶ Lásd például ezzel kapcsolatban az Egészségügyi Minisztérium és a nonprofit betegszállítók, mentőszolgálatok vitáját.

23. ábra

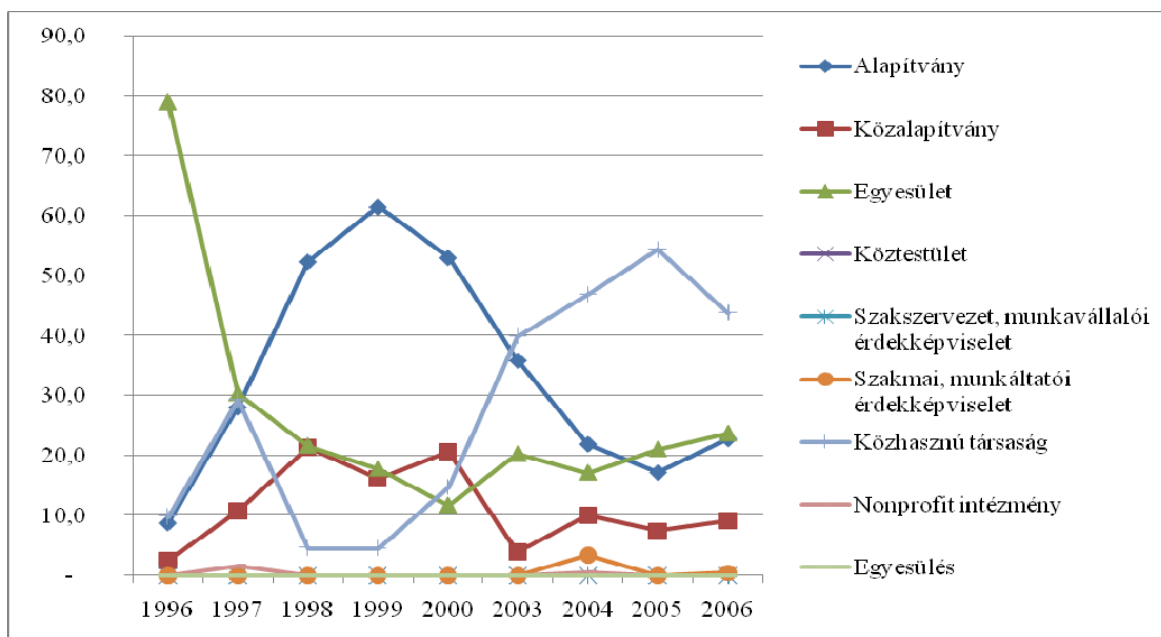
A normatív központi költségvetési támogatás összegének megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

24. ábra

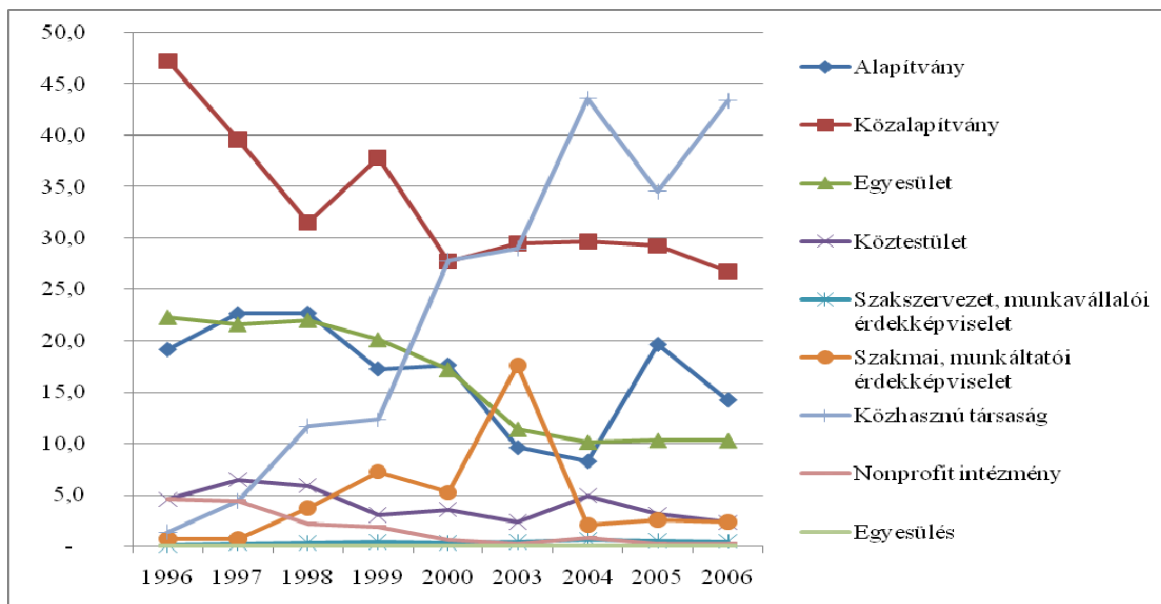
A normatív önkormányzati támogatás összegének megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

25. ábra

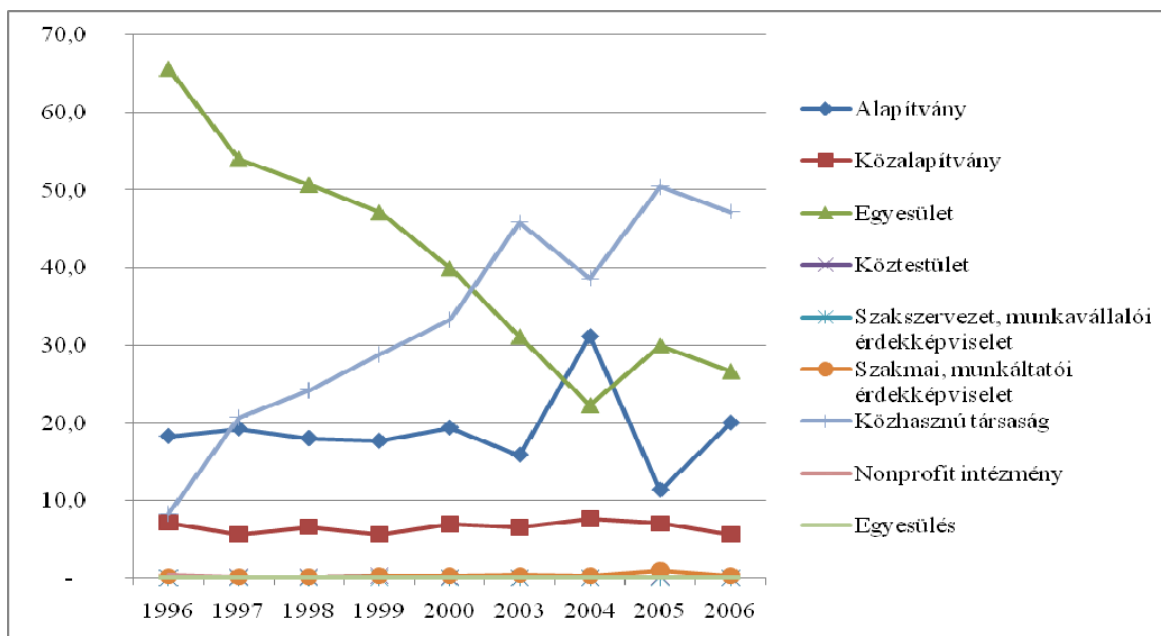
A nem normatív központi költségvetési támogatás összegének megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

26. ábra

A nem normatív önkormányzati támogatás összegének megoszlása a szervezetek jogi formája szerint, 1996-2000, 2003-2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Összefoglalóan elmondható, hogy a nonprofitok feladatvállalása egyáltalán nem nevezhető általános gyakorlatnak, s jelentős különbség figyelhető meg a normatív és nem

normatív állami, illetve önkormányzati támogatást kapott szervezetek számát és a támogatások nagyságrendjét illetően. *Az állami és önkormányzati szervek elsősorban nem normatív támogatásokat adnak a nonprofit szervezeteknek, és meglehetősen kevés és évente változó számú szervezet jut csak hozzá a kiszámítható és stabil működési feltételeket jelentő normatív forrásokhoz.* Az állami költségvetésből származó normatív támogatások összege jelentősen nőtt ugyan a vizsgált időszakban,¹⁷⁷ de igen egyenlőtlenül oszlott meg a szervezetek jogi formája szerint.

A nonprofit szektor bevételi forrásainak jelenlegi szerkezete, illetve a szektorok közötti együttműködés alacsony szintje és a bizalom hiánya miatt a közeljövőben sem várható, hogy a nonprofit szervezetek a jelenleginél lényegesen nagyobb és gazdasági értelemben is számottevő szerepet fognak betölteni a társadalmi szükségletek kielégítésében és a közfeladatok ellátásában. Úgy tűnik, hogy az állami és az önkormányzati intézmények a két szektor kapcsolatának szorosabbá válását nagyrészt nonprofit szervezetek létrehozásával „oldották meg”, s a szolgáltatói feladatokat nem átadták, hanem inkább általuk alapított nonprofit szervezetekbe – elsősorban közhasznú társaságokba – szervezték ki.

5.6. Civil és nem civil jellegű szervezetek a nonprofit szektorban

Az elmúlt években egyre több kutató hívta fel a figyelmet arra, hogy a szektoron belül egyre markánsabb különbségek jellemzik a civil (magánalapítványok, egyesületek) és nem civil (közalapítványok, közhasznú társaságok) jellegű szervezeteket. A Bartal Anna által „szervezeti és erőforrásbeli dualitásnak” (Bartal, 2008) nevezett jelenség alapvetően azt jelenti, hogy miközben a szervezetszámot illetően továbbra is a civil jellegű szervezetek alkotják a szektor meghatározó hányadát, a szektor anyagi és humán erőforrásai egyre nagyobb mértékben a nem civil jellegű szervezeteknél összpontosulnak. Vannak, akik e folyamat kezdetét a 2000-es évek elejétől számítják, az idősoros adatok azonban ennél régebbi, már a kilencvenes évek közepétől kezdődő átalakulást jeleznek.

A történet még az 1990-es évek első harmadában kezdődött, amikor a 1993. évi XCII. törvény elfogadását követően három új nonprofit jogi forma került be a Polgári Törvénykönyvbe: a közalapítvány, a köztestület és a közhasznú társaság.¹⁷⁸ Az új

¹⁷⁷ 1996-ban 5,4 Mrd Ft, míg 2006-ban 58,5 Mrd Ft volt.

¹⁷⁸ A törvény megszületésének körülményeiről és az ezzel kapcsolatos szakmai vitákról lásd bővebben Kuti Éva: „Hívjuk talán nonprofitnak” c. könyvének III. fejezetét. A szerző tanulságosan mutatja be, hogy a szakmai szervezetek hogyan akadályozták meg, hogy a közhasznú társaságok bevezetése miatt a többi nonprofit

szervezeti formák kodifikálásával szervezetileg is elhatárolhatóak lettek a magánkezdemenyezés alapján (magánalapítványok, egyesületek) létrehozható, illetve az országgyűlési, a kormányzati és az önkormányzati kezdemenyezés alapján (közalapítvány, köztestület) létrejövő nonprofit szervezetek. A szervezeti formák bővítésekor a törvényalkotókat több cél is motiválta. Egyrészt úgy gondolták, hogy az új szervezetcsoporthoz egyfajta közvetítő szerepet töltenek majd be a civil társadalom és az állam, illetve a magánszféra között, másrészt úgy vélték, hogy létrehozatalukkal nemcsak a civil társadalom fokozottabb szerepvállalását segítik elő, hanem egyúttal a szűkülő állami erőforrások ellenére is kedvezőbb lehetőségek nyílnak majd a közfeladatok magasabb színvonalú ellátására. A kitűzött célok azonban csak igen felemás módon valósultak meg.

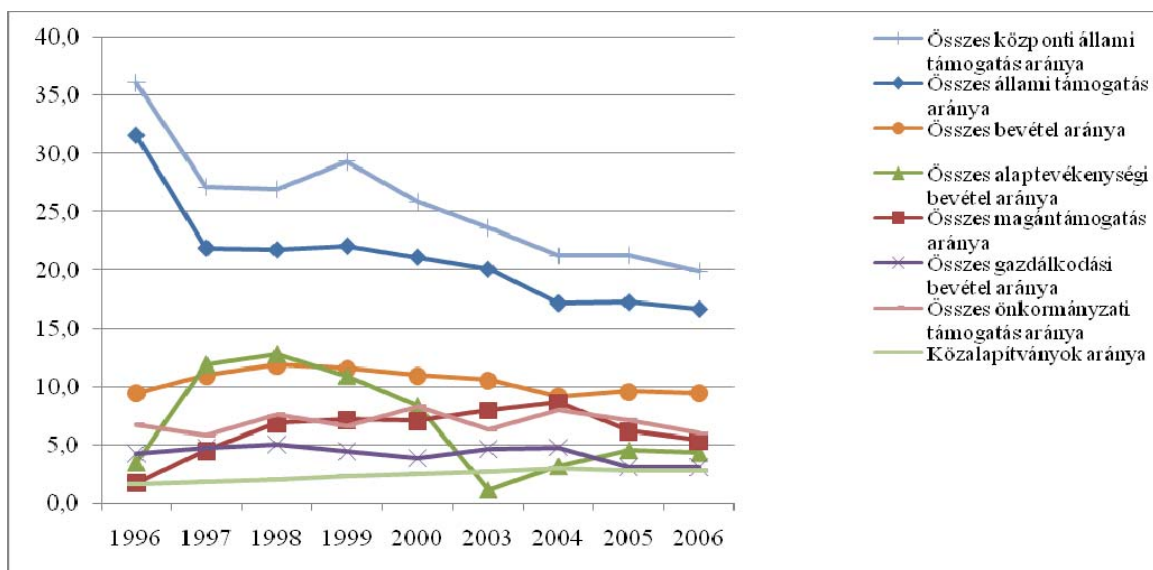
A közalapítványokat az állami és önkormányzati közfeladatok hatékonyabb ellátása, a költségvetéstől független anyagi források bevonása érdekében hozták létre azt feltételezve, hogy az újonnan létrehozott szervezetek részben átveszik, illetve kiegészítik majd az állami- és önkormányzati intézmények által végzett feladatokat. A későbbiekben – főleg az önkormányzati szférában – a lakosság bevonását, az állampolgári támogatások megszerzését is rajtuk keresztül próbálták megvalósítani, de valójában sem az államháztartáson kívüli források bevonása, sem a lakossági támogatások megszerzése nem volt eredményes. Az önkormányzati szektorban a forráshiány és az önkormányzatok érdektelensége már a kezdetektől megkérdőjelezte a közalapítványok sikerességét. A központi költségvetés viszont hosszú ideig igen kedvező feltételeket biztosított működésükhöz. A különböző kormányok nagy „lendülettel” hozták létre – nem ritkán saját pártpreferenciáiknak megfelelően – költségvetési forrásokból ilyen szervezeteket,¹⁷⁹ s ez a közalapítványok bevételi szerkezetében is visszatükröződött. Az alábbi táblázatban az látható, hogy a különböző bevételi források hány százaléka felett rendelkezettek az adott évben a közalapítványok. Még ha évről-évre kisebb mértékben is, de az állami, és ezen belül a központi költségvetési források jelentős hányada összpontosult náluk, s ezekhez mérten sem a magántámogatások, sem az alap- és gazdálkodási tevékenységgel összefüggő bevételek – vagyis azok a nem költségvetésből származó források, amelyek megszerzése érdekében létrehozták őket – nem változtak számottevő mértékben.

szervezetnél megtiltsák az üzletszerű gazdasági (vállalkozási) tevékenységet és azt, hogy a Kht.-ok alapítóinak a közhasznú tevékenységről előzetesen szerződést kelljen kötniük a felügyeleti szervvel.

¹⁷⁹ Minden kormányzati ciklusra jellemző volt, hogy a közalapítványok kuratóriumaiba az éppen hatalmon lévő pártokhoz közel álló szakértők kerültek, s ezek összetétele a választási eredményektől függően változott (pl. Nemzeti Gyermek- és Ifjúsági Közalapítvány).

27. ábra

A közalapítványok aránya az összes nonprofit szervezet között és részesedésük aránya a különböző bevételi forrásokból, 1996–2000, 2003–2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

Gazdálkodási fegyelmük és működésük költséghatékonysága ugyanakkor folyamatosan kívánnivalókat hagyott maga után. Az Állami Számvevőszék (ÁSZ) által vizsgált közalapítványok között szinte egy olyan sem volt, ahol ne találtak volna kisebb-nagyobb szabálytalanságokat, sőt visszaéléseket (ÁSZ, 2000,2001,2002,2003,2004.). Egy 2005-ben készített ÁSZ jelentés kendőzetlen őszinteséggel mutatta be a valóságot. ...”Az Országgyűlés és a Kormány által alapított közalapítványok gazdálkodásának törvényességére és célszerűségére vonatkozó vizsgálataink feltárták, hogy az alapítói céltól eltérően a közalapítványokat csaknem teljes egészében a központi költségvetés finanszírozza. A létrehozásuk eredeti szándéka – az államháztartáson kívüli források, ezen belül a civil szféra bevonása az állami közfeladatok ellátásának finanszírozásába – nem teljesült.... Az állami feladatok csökkentését a fejezetek, azok intézményei gazdasági és közhasznú társaságok, alapítványok létesítésével oldották meg, ez sok esetben azt jelentette, hogy érdemi funkció- és feladatelemezés nélkül saját érdekeltségű, államháztartáson kívüli szervezetekbe mentették át a létszámot.”...(ÁSZ, 2005).

A közalapítványok sorsát végül egy 2006-ban elfogadott törvény¹⁸⁰ pecsételte meg, amely 2006-tól megtiltotta új közalapítványok létrehozását. A meglévők szabályozását szigorították, több nagy állami közalapítványt megszüntettek,¹⁸¹ utóbbiak feladatainak egy részét jogutód szervezetek vették át, de voltak olyanok is, amelyeket jogutód nélkül szüntettek meg. A kormányzat közalapítványokkal kapcsolatos „ambivalens” viszonyát azonban jól érzékelteti, hogy *a számukra biztosított költségvetési támogatások továbbra is jelentős nagyságrendet képviselnek*. A 2008-as költségvetési törvényben a közalapítványoknak külön soron nevesítve 21,7 milliárd Ft összegű támogatás szerepelt.¹⁸²

A kormányzati átalakítások következtében nem jártak sokkal jobban a köztestületek sem. A *köztestületi*¹⁸³ forma bevezetésével a törvényhozók azt vélelmezték, hogy számos közfeladatot hatékonyabban látnak el az érintettek öngazgatásán alapuló szervezetek, mint az állami vagy helyi önkormányzati szervek. Bár a köztestületek minden esetben közfeladatot látnak el, elvileg függetlenek az államtól és a helyi önkormányzatoktól. A köztestületi rendszer kialakítása azonban nem járt együtt az állami- és helyi önkormányzati feladatok újragondolásával, s ehhez kapcsolódóan az államháztartás bevételi és kiadási oldalának felülvizsgálatával. Az államtól való tényleges *függetlenséget a mai napig gátolja, hogy a köztestületek egy részének működése továbbra is nagymértékben állami forrásoktól függ*,¹⁸⁴ és az utóbbi években a kormányzat közvetlen módon is beavatkozott a kamarák életébe. Utóbbira személetes példa az egészségügyi érdekvédelmi szervezetek jogkörének megváltoztatása, s a szakmai kamarák szerepének csökkentése.

2006 végén az egészségügyi szakmai kamarák (Magyar Orvosi Kamara, Magyar Gyógyszerészi Kamra, Magyar Egészségügyi Szakdolgozói Kamara) kötelező tagságának eltörlésével¹⁸⁵ az egészségügyi érdekképviselők jogosítványait és támogatói bázisát

¹⁸⁰ Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2006. évi LXV. törvény.

¹⁸¹ Ilyen volt például az Illyés Közalapítvány, a Magyar Koraszülött Mentő Közalapítvány, a Határon Túli Magyar Oktatásért Apáczai Közalapítvány, az Új Kézfogás Közalapítvány, az Arany János Közalapítvány a Tudományért stb.

¹⁸² *Forrás:* 2007. évi CLXIX. törvény a Magyar Köztársaság 2008. évi költségvetéséről. A 2009. évi költségvetés erre vonatkozó adatai a dolgozat elkészítésekor még nem voltak hozzáférhetőek.

¹⁸³ Köztestületek jellemzően a szakmai- és gazdasági kamarák, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia. Talán kevésbé ismert, hogy az 1993. évi XCII. törvény általános indoklása a köztestületek hagyományos típusai közé sorolta a közbirtokosságokat, a hegyközségeket, valamint a tőzsdét is.

¹⁸⁴ 2006-ban a köztestületek összes bevételeinek 28%-a állami támogatásokból származott.

¹⁸⁵ Az Európai Unió országainak többségében az orvosok, ügyvédek, építészek és más hasonló szakmák képviselői számára kötelező a kamarai tagság.

jelentős mértékben meggyengítették, azok számos korábbi közfeladatát és hatáskörét átcsoportosították, illetve megszüntették. A kormányzat – az egységes szakmai tiltakozás ellenére – a törvénymódosításokkal az érdekképviseltek és szakmai önszerveződések szerepének erősítése helyett nagymértékben növelte az állami befolyást. Nem véletlen, hogy sokan ezt az egészségügy átalakítása kapcsán esetlegesen ellenérdekelt szakmai csoportok érdekérvényesítési jogainak korlátozásaként, az egészségügyi kormányzattal szembeni szakmai kontroll tudatos csökkentéseként értékelték.¹⁸⁶

A szektor egészére azonban nem a közalapítványok és köztestületek, hanem a *közhasznú társaságok* voltak igazán nagy hatással. Utóbbiak olyan közhasznú tevékenységet rendszeresen végző jogi személyek, amelyeket a nonprofit formában végzett szolgáltatások bővítése érdekében hoztak létre. Cégszerű működésükben a nonprofit jelleg jelen van, de a civil jelleg egyik fontos kritériuma (az önkéntesség és öntevékenység) már hiányzik. Szektoron belüli és azon kívüli kiemelkedő sikerességüket részben annak köszönhetik, hogy a költségvetési, a piaci és a civil nonprofit szereplőkkel szemben is komoly előnyben vannak (voltak) a szolgáltatások piacán. ...”*A piaci szereplőkkel szemben élvezik a nonprofit szervezeteknek biztosított adókedvezményeket, a költségvetési szereplőkkel szemben élvezik a kötetlenebb gazdálkodás és vállalkozás előnyeit, a civil nonprofit szervezetekkel szemben pedig élvezik az állami tőkejuttatások, támogatások és szolgáltatások (például infrastruktúra) áldásait.*”... (Bíró, 2002).

A nonprofit szektorban játszott szerepük azért is ellentmondásos, mert jelentős részüket állami, önkormányzati szervek alapították¹⁸⁷ és működésük is nagymértékben a tőlük kapott támogatásoktól függ.¹⁸⁸ A 90-es évek második felétől a különböző állami intézmények – részben a költségvetési szervekre vonatkozó szigorúbb gazdálkodási szabályozás megkerülése érdekében – közhasznú társaságokat hoztak létre, s a minisztériumok is Kht.-ok alapításával játszották ki a létszámleépítésekre vonatkozó központi rendelkezéseket. Az előírt létszámleépítéseket ezáltal úgy lehetett végrehajtani, hogy a leépítendő munkaerő egy részét az adott minisztérium által alapított közhasznú társaság vette át, s így nemcsak „a kecske lakhatott jól, de a káposzta is megmaradt”. A „megszüntette megőrzés” pragmatikus elvét követve az alapítóknak nemcsak a munkaerő csökkentésére vonatkozó központi előírásokat sikerült teljesítenie, hanem – az anyagi

¹⁸⁶ Ezt alátámasztja az is, hogy más kamarák (pl. ügyvédek, közjegyzők) esetében fel sem merült a kötelező kamarai tagság eltörlése.

¹⁸⁷ 1996 és 2000 között az állami intézmények legalább 70 közhasznúsági társaságot alapítottak.

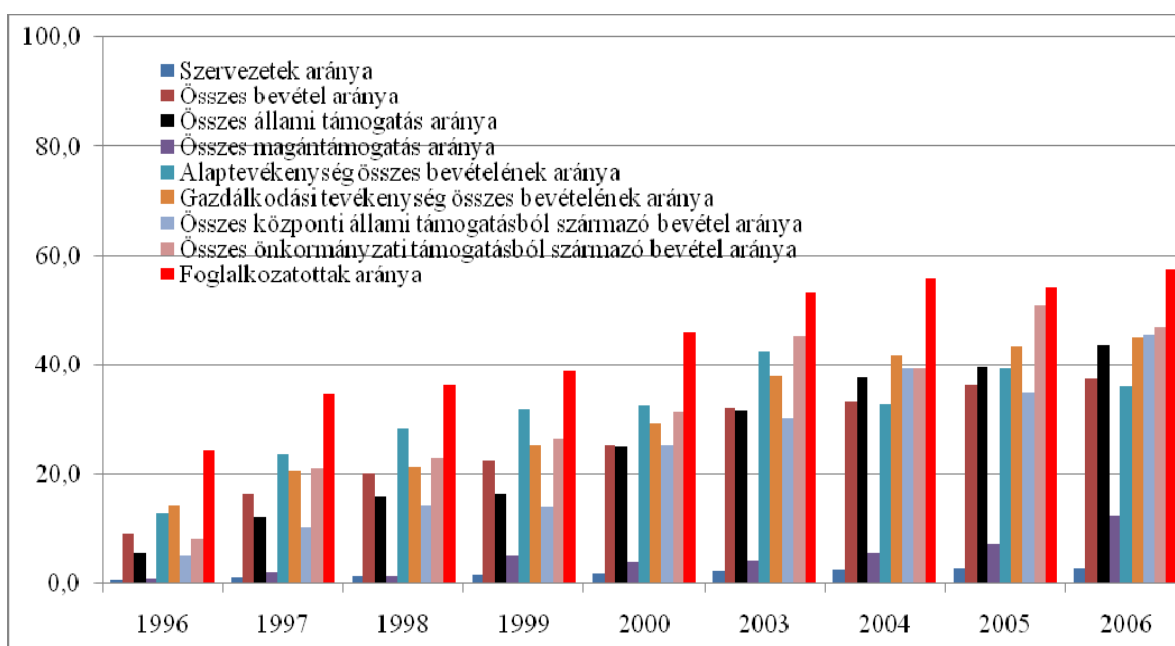
¹⁸⁸ Ilyen értelemben a Kht.-ok egy része nem is lehetne nonprofit szervezetnek, mivel esetükben a kormányzattól való függetlenség elve nem érvényesül.

támogatások feletti rendelkezés megőrzése révén – az irányítási jogosítványaikról, a személyi döntések befolyásolásának lehetőségeiről sem kellett lemondaniuk.¹⁸⁹ A közhasznú társasági forma továbbá lehetővé tette a gazdálkodási és támogatási források (pl. EU, állami pályázatok) bővítését is.

A következő ábrából látható, hogy a közhasznú társaságok milyen „fényes karriert” futottak be a nonprofit szektorban. Miközben a nonprofit szervezetek között számarányuk soha nem haladta meg a 3%-ot hazai viszonylatban példa nélküli, „varázslatos” teljesítménynek nevezhető az, ahogy egyre nagyobb mértékben diszponálhattak a szektor állami támogatásokból származó bevételi forrásai felett.¹⁹⁰ A tényszerűséghez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy a Kht.-ok termelik ki a szektor vállalkezési és az alaptevékenységből származó bevételeinek egyre nagyobb hányadát, és ők foglalkoztatják a szektor munkavállalóinak többségét.

28. ábra

A közhasznú társaságok aránya az összes nonprofit szervezet között és részesedésük a különböző bevételi forrásokból, 1996–2000, 2003–2006

Forrás: KSH adatfelvételek.

A dolgozat írójának közhasznú társaságokkal kapcsolatos hozzáállása azonban meglehetősen ellentmondásos. Gazdálkodási és irányítási szempontból e szervezetek jelentős része – a kormányzattól való függetlenség hiánya miatt – csak korlátozott

¹⁸⁹ Az állami intézmények által alapított közhasznú társaságok „kormányzatfüggő” működésére jó példa a Millenáris Kht., amely a különböző parlamenti ciklusokban más-más vezetőség irányítása alatt állt.

¹⁹⁰ Hasonló a helyzet az önkormányzati támogatások esetében is. 1996-ban az összes önkormányzati támogatás 8, 2006-ban viszont már az ilyen bevételek 47%-a (!) a közhasznú társaságoknál koncentrált.

értelemben tekinthető nonprofitnak, s a számukra nyújtott támogatásokkal az állam és az önkormányzatok gyakran a saját befolyási körükbe tartozó szervezetek részére biztosítottak és biztosítanak ma is költségvetési forrásokat. Másrészt, a szektor gazdasági növekedése, illetve az állami támogatások növekvő részaránya jelentős részben éppen ezeknek a „félállami” szervezeteknek nyújtott támogatásnak volt köszönhető az elmúlt 18 évben, s ki ne örülne annak a rokonnak, aki ajándékot hoz az egész családnak.

A közhasznú társaságok „különleges szerepét” azonban a kormányzat is felismerte, és a társasági törvény, valamint a Ptk. módosításával gyakorlatilag megszüntették a közhasznú társasági formát. A gazdasági társaságokról szóló törvény¹⁹¹ értelmében 2007. július 1. után közhasznú társaság már nem alapítható, a létezők pedig 2009-ig társasági szerződésük módosításával nonprofit korlátolt felelősségű társaságként működhetnek tovább, más nonprofit gazdasági társasággá alakulhatnak át, vagy jogutód nélkül megszűnhetnek.¹⁹² A jogszabályalkotók lényegében a piaci szférához hasonló viszonyokat hoztak létre a nonprofit gazdasági társaságoknál (ngt.) azáltal, hogy a rendszeres közhasznú tevékenység már nem szerepel előírásként, s a nyereséget sem kell közhasznú tevékenységre fordítani, az a társaság vagyonát gyarapíthatja. Megmaradt ugyanakkor az a törvényi korlátozás, hogy a ngt. nyereségét nem oszthatja fel a tagok és részvényesek között, s az üzletszerű gazdasági tevékenység is csak kiegészítő jelleggel végezhető. Gyakorlati tapasztalatok hiányában nehéz prognosztizálni, hogy az új törvényi szabályozás milyen hatással lesz a szektor egészére és a társadalmi szükségletek kielégítésére. Jelenleg csak feltételezhető, hogy a nonprofit gazdasági társaságok – részben átvéve a közhasznú társaságok szerepét – továbbra is a szektor meghatározó szereplői lesznek, de a jövőbeni „súlyukat” leginkább az fogja befolyásolni, hogy milyen mértékben tudnak hozzáférni az állami és önkormányzati támogatásokhoz.

A különböző gazdálkodási források¹⁹³ bevételi szerkezetben betöltött szerepét illetően markáns változások történtek a szektor nem civil és civil jellegű¹⁹⁴ (magánalapítványok és egyesületek) szervezeteinél. A közhasznú társaságok részesedése az állami és gazdálkodási bevételekből folyamatosan nőtt, miközben az egyesületeknél az

¹⁹¹ 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról.

¹⁹² A közhasznú társaságokra és a nonprofit gazdasági társaságokra vonatkozó rendelkezések összehasonlítását a jogszabályi mellékletben táblázatos formában is bemutatom.

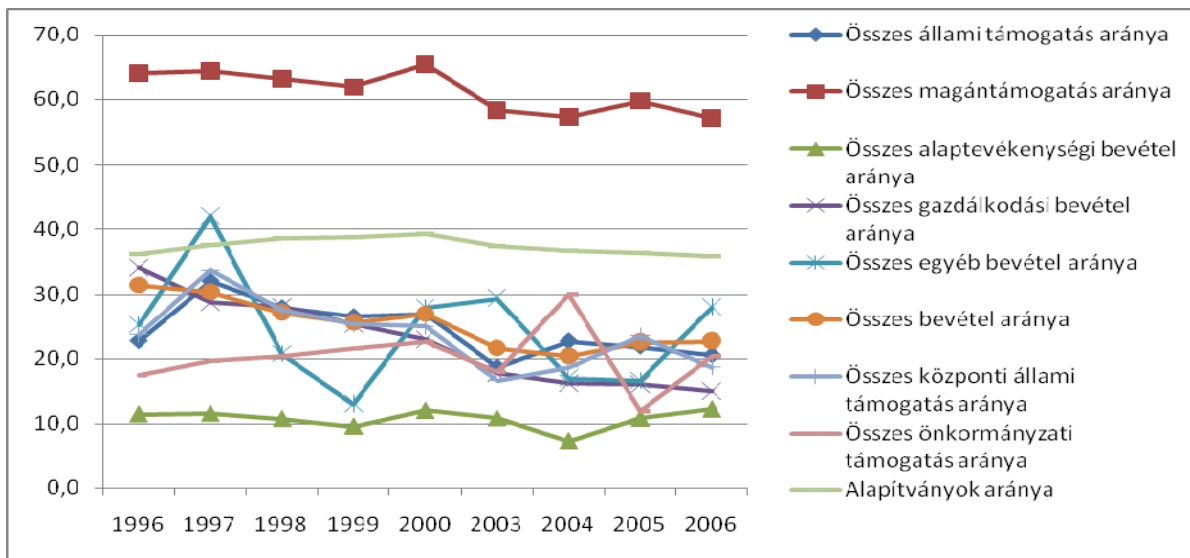
¹⁹³ Állami- és magántámogatások, illetve az alap- és gazdálkodási tevékenységből származó bevételek.

¹⁹⁴ A kategorizálás a nonprofit szervezetek jogi formája alapján történt. A civil jellegű szervezetekhez soroltam a (magán) alapítványokat és egyesületeket, míg a nem civil jellegű szervezetek közé az összes többi nonprofit szervezetet (közalapítványok, köztisztviselők, közhasznú társaságok stb.). Habár a besorolás meglehetősen leegyszerűsített a „civil” jelleg ennél kidolgozottabb besorolását (pl. az alapítók, a részletes tevékenység és célcsoport, a szervezet által támogatottak köre ismeretének hiányában) nem lehetett megvalósítani.

állami és önkormányzati források részaránya egyre kisebb lett. Köztes helyzetet képviselnek viszont az alapítványok, amelyeknél a gazdálkodási tevékenységből származó források aránya csökkent, míg az állami és önkormányzati támogatásoké hektikusan változott. Figyelemre méltó azonban, hogy az alapítványok magántámogatásokból származó jövedelmei szintén csökkenő tendenciára utalnak, bár még mindig meghatározó szerepet játszanak e szervezettípus bevételei között.

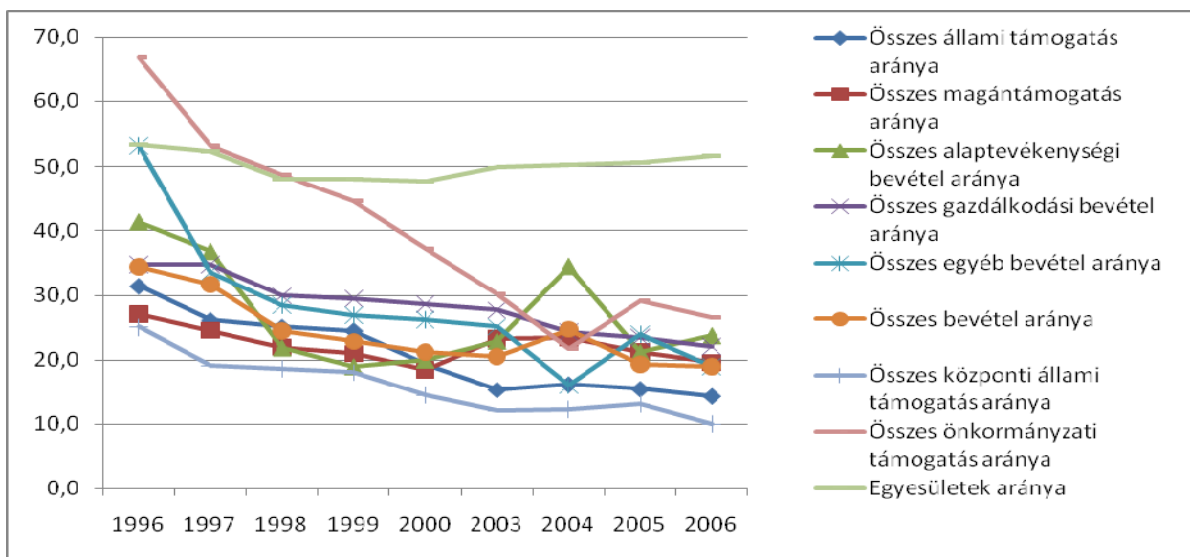
29. ábra

Az alapítványok aránya az összes nonprofit szervezet között és részesedésük a különböző bevételi forrásokból, 1996–2000, 2003–2006

30. ábra

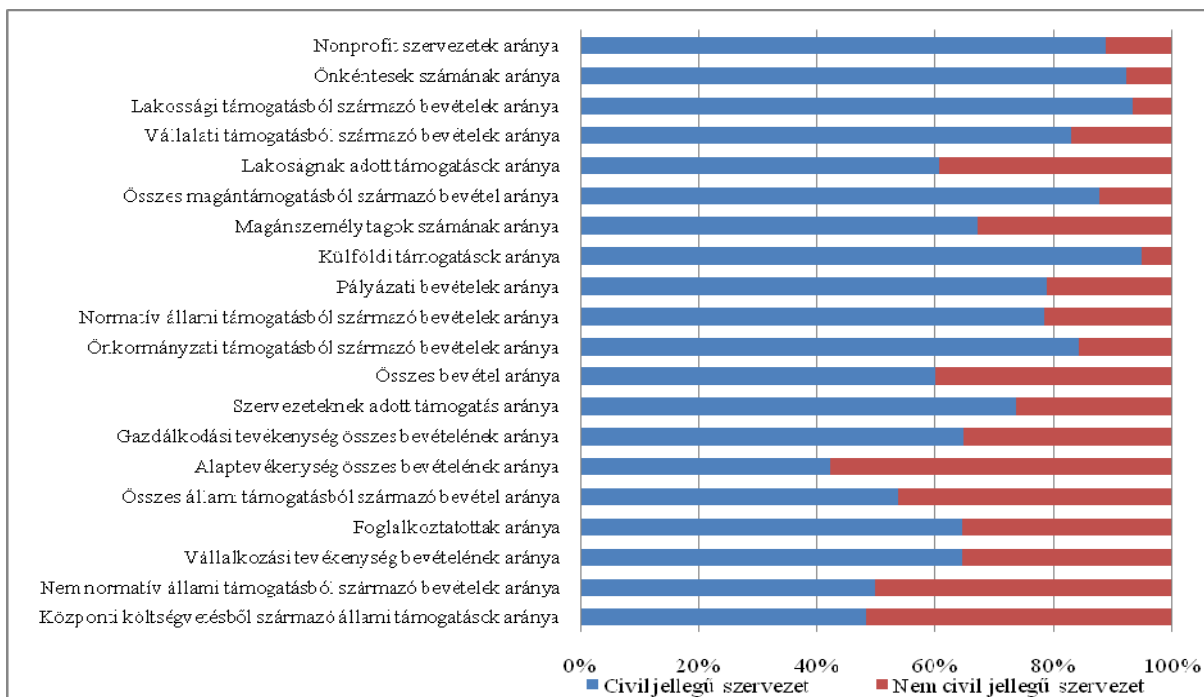
Az egyesületek aránya az összes nonprofit szervezet között és részesedésük a különböző bevételi forrásokból, 1996–2000, 2003–2006

A civil és nem civil jellegű nonprofitok legfontosabb adatait összefoglaló ábrából jól látható, az a fokozatos, de folyamatos eltolódás, amelynek következtében a szektor legfontosabb erőforrásai egyre inkább a nem civil jellegű szervezeteknél összpontosultak.

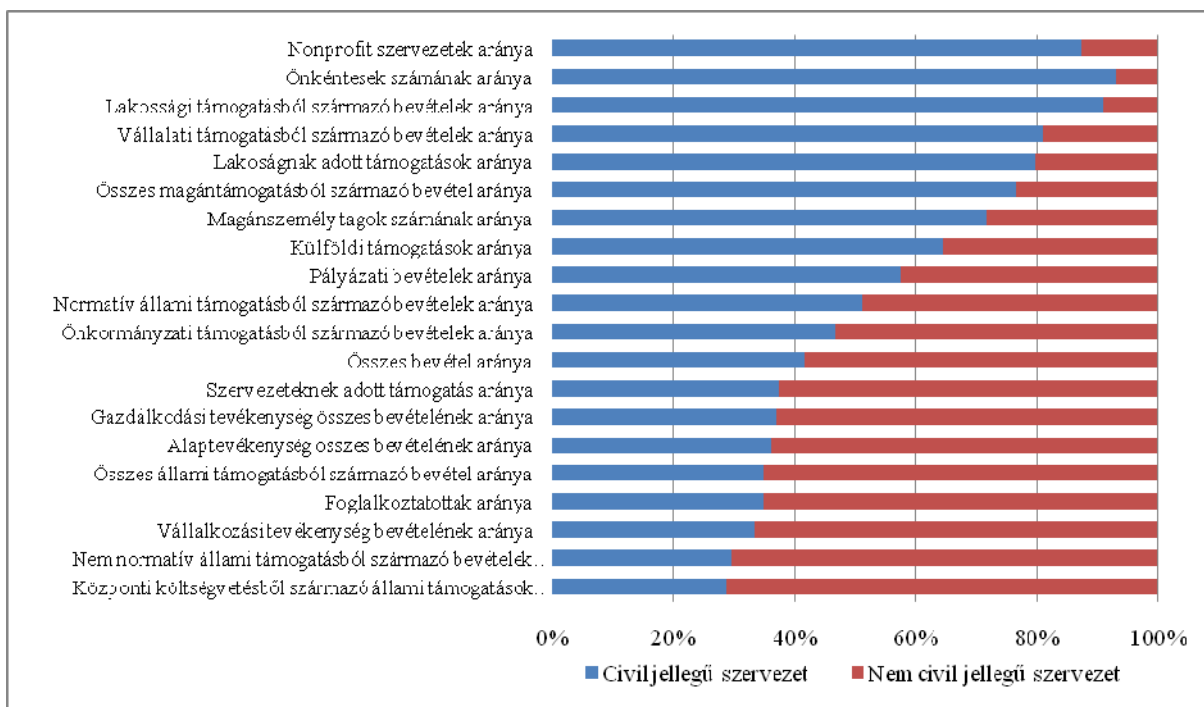
31. ábra

A civil és nem civil jellegű nonprofit szervezetek fontosabb mutatói 1996-ban

32. ábra

A civil és nem civil jellegű nonprofit szervezetek fontosabb mutatói 2006-ban

Forrás: KSH adatfelvételek.

Az 1996-os és 2006-os adatok összehasonlítása alapján a két szervezetcsoport közötti „határt” az alapján lehet meghúzni, hogy honnan származtak a szervezetek bevételei, és a lakosság vagy az állam támogatására számíthattak-e nagyobb mértékben. A civil jellegű szervezetek számbelileg még 2006-ban is jelentős többséget alkottak, és a tagjaik mellett az önkéntesek is potenciónalis támogatási háttérrel biztosították céljaik megvalósításához. Hozzájuk került a lakossági és vállalati támogatások nagyobbik hányada, és viszonylag jelentős volt a pályázati és a külföldi támogatásokból származó bevételeik részaránya. Velük összehasonlítva a nem civil jellegű szervezeteknél összpontosult viszont az állami támogatások döntő hányada, valamint az alap- és vállalkozási tevékenységből származó bevételek többsége.

Összefoglalóan elmondható, hogy *a nonprofit szektor a 90-es évek második felétől – az új nonprofit jogi formák szektorba kerülésének hatására – nagymértékben polarizálódott, és a meghatározó anyagi (pl. állami- és önkormányzati támogatások, az alap- és gazdálkodási tevékenységből származó bevételek) és humán (foglalkoztatottak) erőforrások egyre nagyobb mértékben koncentráálódtak a szektor nem civil jellegű szervezeteinél.* Utóbbiak közül külön is meg kell említeni a közhasznú társaságokat, amelyek több szempontból is a szektor gazdasági növekedésének katalizátorai voltak. A támogatói bázis megváltozása és az egyes szervezeti típusok bevételi szerkezetének átrendeződése tovább növelheti a szektoron belüli egyenlőtlenségeket, s ez a szakma képviselőinek gyors és összehangolt fellépését tenné szükségessé. *A forrásokhoz történő egyenlőtlen hozzáférés eltérő fejlődési esélyeket biztosít a civil és nem civil jellegű szervezeteknek, s ez a szektor kettészakadásához vezethet.*

A megváltozott helyzet új cselekvési stratégiákat igényel, s a nonprofitok és az állam, illetve az önkormányzatok kapcsolatát is érdemes lenne újragondolni. Az állami- és önkormányzati feladatok fokozottabb átvállalása érdekében célzott kormányzati programokat lenne érdemes elindítani akár elkülönült kormányzati alapok létrehozásával, ugyanakkor a nonprofit szektor szervezeteinek is lépéseket kellene tennie annak érdekében, hogy erősítsék a szektor iránti – ma még sokszor távolságtartó – bizalmat. Az állami- és önkormányzati intézményeknek viszont valódi együttműködő partnerként kellene kezelnie a nonprofitokat az érdekegyeztetési- és jogszabály alkotási folyamatokban, s mindez – sokszor csak hosszabb távon realizálódó, de a társadalom egésze szempontjából megtérülő – erőfeszítéseket igényel a szektor szervezetei és az állami és önkormányzati szféra részéről.

VI. A nonprofit törvények hatása a szektor működésére

Az elmúlt évtizedben számos jogszabály született a nonprofitok anyagi forrásainak bővítése, a működési feltételek stabilizálása, a szervezetek iránti bizalom növelése és az intenzívebb lakossági kapcsolatok megerősítése érdekében. Az ún. „NOSZA”¹⁹⁵ projektet kivéve azonban alig vizsgálták, hogy a jogi szabályozás elérte-e a törvényalkotók eredeti szándékát, valóban elősegítette-e a nonprofitok kiegyensúlyozottabb működését és a különböző forrásokhoz történő hozzáférését. Az alábbiakban azt vizsgálom meg, hogy három alapvető jogszabály – az ún. 1+1%-os, az ún. közhasznúsági, és a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló törvény – hogyan befolyásolta a szektoron belül meglévő egyenlőtlenségeket és növelte-e a nonprofitok iránti bizalmat.

6.1. A személyi jövedelemadó 1+1%-a

A nonprofit szervezetek iránt megnyilvánuló állampolgári bizalom egyik jól mérhető mutatója a személyi jövedelemadóból a nonprofit és civil szervezeteknek, illetve bejegyzett egyházaknak felajánlható ún. 1+1%-os adó összege. Külföldi előzményei egészen a XVIII. század végéig visszavezethetők, amikor az állam- és az egyház szétválasztása során az állami és egyházi döntéshozók megoldást kerestek az egyházak finanszírozásának problémájára. Németországban és Ausztriában jelenleg is olyan rendszer működik, amelyben az állam által beszedett egyházadót visszaosztják az egyes egyházi felekezeteknek. A másik, Európában kialakult gyakorlat szerint az állampolgárok felajánlhatják személyi jövedelemadójuk meghatározott százalékát bizonyos célokra, többek között nonprofit szervezetek támogatására. Ilyen modell működik például Spanyolországban és Olaszországban, s nagyrészt hasonló rendszer van Lengyelországban, Litvániában, Szlovákiában és Romániában (*Nagy, 2005*).

Magyarországon már 1991-ben felmerült az egyszázalékos adó ötlete, de akkor még kizárólag az egyházak finanszírozásával kapcsolatban. Elegendő politikai támogatás hiányában és a történelmi egyházak tiltakozása miatt a javaslat évekig „fiókban” maradt, majd az 1994-ben létrejött kormánykoalíció programjában ismét megjelent, de ekkor már bővített formában a nonprofit és civil szervezetekre is kiterjedően. Érdemi előrelépésre azonban csak 1995-ben került sor, amikor a decemberben elfogadott személyi

¹⁹⁵ Nonprofit Szektor Analízis c. projekt.

jövedelemadó törvényben¹⁹⁶ már konkrétan is megfogalmazták, hogy a magánszemélyek nyilatkozatban rendelkezhetnek befizetett adójuk egy százalékáról meghatározott kedvezményezettek részére. A különböző lobbicsoportok nyomása és a parlamenti pártok közötti nézetkülönbségek miatt az egy százalékos törvény kidolgozása azonban még további egy évet vett igénybe, s a parlament végül 1996 decemberében fogadta el a jogszabályt (*Bossányi, 1997; Kuti-Vajda, 2000*).

Ennek alapján az adófizetők első alkalommal 1997-ben rendelkezhetek befizetett adójuk 1%-ról¹⁹⁷ kedvezményezettként vagy egy nonprofit, civil szervezetet, kiemelt intézményt, vagy egy egyházat megjelölve. A törvényt a történelmi egyházak észrevételei miatt már 1997-ben módosították, mivel az eredeti szabályozás szerint a nonprofit, civil szervezetek és az egyházak egymás „versenytársai” voltak az adófizetői felajánlásokat illetően. A módosítást követően az adófizetők adójuk 1%-át nonprofit, civil szervezet, kiemelt intézmény, másik 1%-át pedig egyházak, illetve az ún. évente változó tartalmú költségvetési előirányzatok részére ajánlhatják fel. A hazai szabályozás szerint a potenciális kedvezményezettek köre meglehetősen tág, a felajánlásokhoz történő hozzájárulás feltételrendszere pedig – bár még mindig bürokratikus – racionális szabályozású. Az 1%-os felajánlások mindenkori összege a szektor egésze számára nemcsak az adott év bevételei szempontjából fontos. A jelenleg hatályos szabályozás szerint ugyanis az állam a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló törvény szerint az NCA-nak évente ugyanannyi forrást biztosít, mint amennyi az előző adóévben 1%-ként felajánlásra került, de ez az összeg nem lehet kevesebb, mint a megelőző költségvetési évben a magánszemélyek által ténylegesen befizetett személyi jövedelemadó 0,5 %-a.

Az 1%-os rendszer számos *társadalmi előnye* sorolható fel: az adófizetők közvetlenül rendelkezhetnek adójuk felhasználásáról, s ez által az állampolgárok direkt formában is részt vesznek az állami újraelosztás folyamatában. A felajánlások nemcsak többletforrásokat biztosítanak a kedvezményezett szervezetek, intézmények működéséhez, hanem közvetlenebb, partneri kapcsolatot is feltételeznek az állampolgár és a támogatott szervezet, intézmény között. A támogatott szervezetek – a jogszabályi keretek között – viszonylag szabadon használhatják fel az adófizetői hozzájárulásokat, ami kiszámíthatóbb működési feltételeket, a bevételek hosszabb távú tervezhetőségét segíti elő. A rendszer hozzájárul a nonprofit, civil szervezetek közötti verseny erősödéséhez is, mivel az

¹⁹⁶ A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény 45. paragrafusára szerint.

¹⁹⁷ Habár az 1%-os felajánlásokat sokan egyfajta magánjótékonysági adománynak tartják, valójában ezek a források az állami költségvetés személyi jövedelemadó-bevételéből származó „közpénzek”.

adófizetők támogatásáért a szervezeteknek minden évben újra és újra meg kell küzdeniük a felajánlások piacán. Az 1%-os adományok továbbá viszonylag sok nonprofit szervezet számára hozzáférhetők, szemben az állami, önkormányzati, vagy akár a piaci és az alapítványi – célirányosan felhasználható és gyakran nehézkes adminisztrációt igénylő pályázati – forrásokkal.¹⁹⁸ A rendszer ezen túl tömeges olyan értelemben is, hogy az adófizetők széles rétegei számára nyújt lehetőséget személyes elkötelezettségük és a társadalom más csoportjai iránti szolidaritásuk kifejezésére. Az 1%-os rendszer nemcsak ráirányítja az adózók figyelmét a nonprofit szervezetekre, hanem úgy erősítheti a nonprofitok és a lakosság kapcsolatát, az adományozói magatartást, hogy egyúttal az állampolgároknak is visszajelzési lehetőséget teremt bizalmuk, vagy éppen fenntartásuk kifejezésére a nonprofit szervezetek működésével kapcsolatban.

A rendszer előnyei mellett érdemes azonban annak hátrányaira is felhívni a figyelmet. A felajánlások államigazgatási költségei például hosszú évek óta ismeretlenek, nem lehet tudni, hogy a nyilvántartási és eljárási tevékenységet végző adóhatóság, végső soron a társadalom számára mekkora ráfordítást jelent az 1+1%-os rendszer működtetése és fenntartása. A másik bizonytalansági tényező az ellenőrzési mechanizmusok korlátozottságával, illetve hiányával függ össze. Sajnos kevés – kizárólag az APEH által publikált – adat hozzáférhető a jogszabályi előírások betartásának tapasztalatairól. Az adóhatóság 2007-es beszámolója szerint a korábbi évekhez képest kedvezően változott ugyan a felajánlásban részesült szervezetek „fegyelme”, de a 2006-ban végzett 281 (2005-ben 202) adóhatósági ellenőrzés eredményeképpen 42 millió Ft-ot (2005-ben 25,5 millió Ft-ot) kellett a kedvezményezetteknek vissza fizetniük (APEH, 2006, 2007). Ez az összeg töredéke az összes felajánlásnak, de figyelembe véve azt, hogy a kedvezményezettek körülbelül 1%-a kerül csak be az ellenőrzésre kijelöltek körébe valószínűsíthető, hogy nagyságrendileg több százmillió forintot tesz ki az a összeg, amelyet a szervezetek – feltehetően jóhiszeműen – úgy használnak fel, hogy a jogszabályi rendelkezéseket nem, vagy csak hiányosan tartják be.

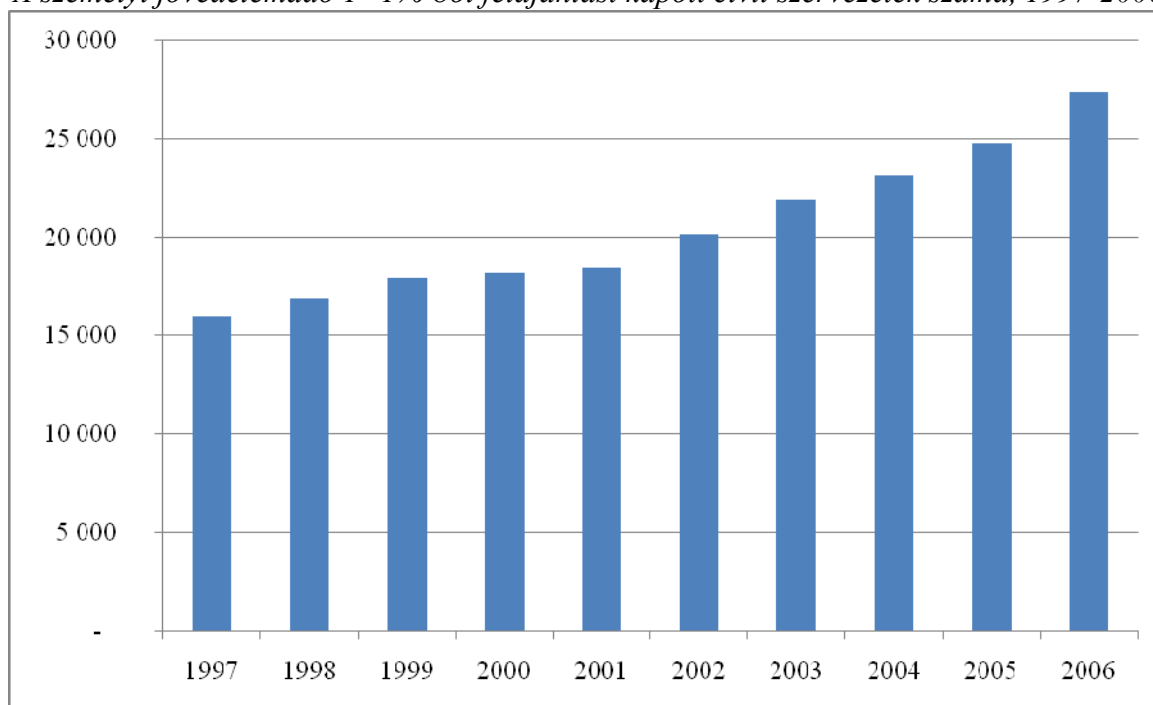
A törvény bevezetését követően évről-évre egyre több szervezet és egyre nagyobb összeggel részesült az 1%-os felajánlásokból. Az APEH adatai szerint az első rendelkezési év adataival összehasonlítva 2006-ra a felajánlást kapott szervezetek száma 16-ról 26

¹⁹⁸ Az 1%-os törvény áttörést jelentett abban az értelemben is, hogy az egyesületek is bekerültek a potencióális kedvezményezetti körbe. Az adótörvények ugyanis az alapítványi formához kötötték az adományozók által igénybe vehető kedvezményeket. Az egyesületek esetében mindössze az önszegélyező feladatot is vállaló társadalmi szervezet, önszegélyező egyesület által nyújtott szociális segély volt adómentes.

ezerre,¹⁹⁹ míg a civileknek felajánlott összeg a négyszeresére (2,0-ról 7,7 milliárd forintra) nőtt. Az első pillanatban még „komoly fejlődést tükröző” adatok azonban kicsit megtévesztők, a valóság jóval árnyaltabb. A 2006-ban felajánlást kapott mintegy 26 ezer szervezet az összes működő nonprofit kevesebb, mint felét (44,2%) tette ki, igaz ez is számottevő nagyságrend, hiszen 1997-ben ugyanez a mutató még csak 33,7%-volt. Figyelembe véve azonban a potencióális szervezeti kört és a kilenc éves időbeli periódust a felajánlásban részesült szervezetek számának növekedését csak jóindulattal nevezhetjük dinamikusnak.²⁰⁰

33. ábra

A személyi jövedelemadó 1+1%-ból felajánlást kapott civil szervezetek száma, 1997-2006

Forrás: APEH

¹⁹⁹ Az 1%-os támogatást kapott szervezetek összetételéről és a felajánlott összeg nagyságáról kétféle (APEH és KSH) adatforrás áll rendelkezésre. Az azonos időszakra vonatkozó adatok azonban nincsenek összhangban egymással. Ennek egyik oka az, hogy az APEH adatai teljes körűek, míg a KSH eredményei kérdőíves – egyedi módszertani feldolgozáson alapuló – adatgyűjtésekből származnak. A KSH adatai továbbá a statisztikai nyilvántartásban szereplő nonprofit szervezetekre, míg az APEH adatai egy tágabb szervezeti és intézményi kört magába foglaló szervezetegyüttesre vonatkoznak. Az APEH-nál például a civil szférába tartoznak a felsőoktatási intézmények és a könyvtári, levéltári és múzeumi tevékenységet folytató intézmények is. Ebben a fejezetben mindkét adatforrást felhasználom, mert a vizsgálati terület mindkét intézmény adatait felhasználva dolgozhatok fel a leghatékonyabban.

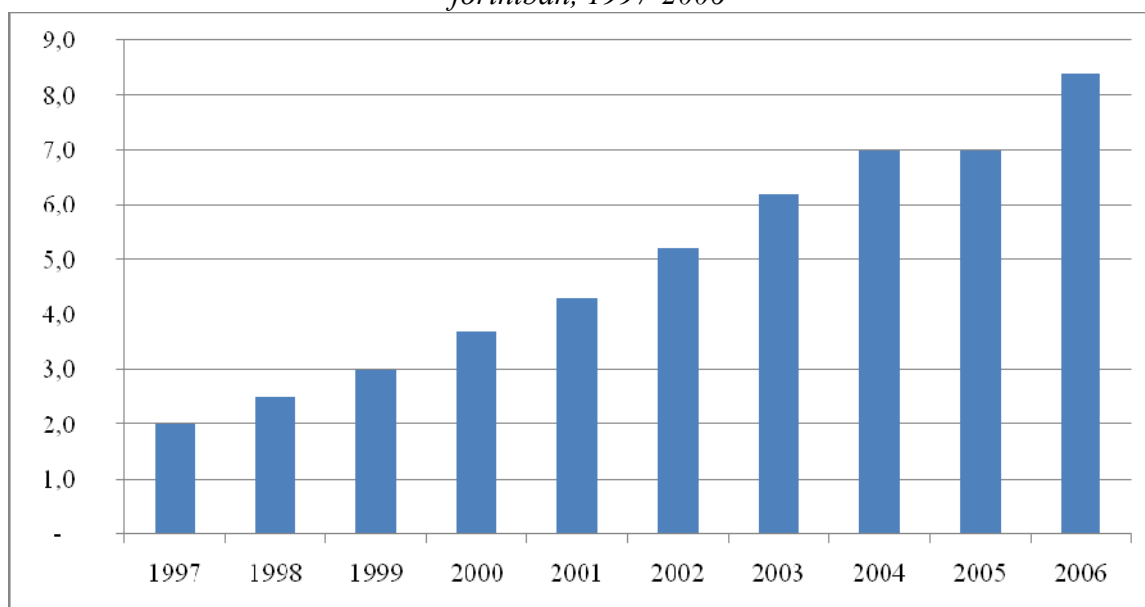
²⁰⁰ Az adatok értelmezésénél nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a hatályos előírások szerint az 1%-os felajánlásra jogosultak köre mindig is kisebb volt, mint a szektorban működő szervezetek száma. Előbbiek pontos számát azonban igen nehéz pontosan meghatározni.

Az, hogy a nonprofitok számítanak-e az adófizetők felajánlásaira, és ezt milyen sikerességgel teszik több tényező együttes következménye. Az ezzel kapcsolatos kutatások szerint ebben fontos szerepet játszik a szervezetek tevékenysége és mérete, a működés helyszíne, a személyes érintettség, a kapcsolathálózatok tudatos felhasználása, a potenciális célcsoport és a korszerű adománygyűjtési technikák ismerete. A nonprofitok ismertsége, a befektetett költségek és a várható nyereség közötti különbségek tapasztalatai, a jól átgondolt célok megfogalmazása, a felajánlásokkal kapcsolatos információk és az adományozóknak történő visszajelzések egyaránt hatással vannak arra, hogy a szervezetek élnek-e az 1%-os rendszer nyújtotta lehetőségekkel, és milyen hatékonysággal tudják „megszólítani” a potencióális felajánlókat (*Gerencsér, 1999; Bíró-Gerencsér, 2000; Kuti-Vajda, 2000*).

A szervezetszám növekedése mellett jóval meggyőzőbb mutató és a szabályozás sikerességére utal, hogy a felajánlott összeg 1997 és 2006 között a négyszeresére növekedett. Ebben viszont fontos szerepe volt az adóalap megváltozásának, pontosabban annak, hogy az adófelajánlást tehető magánszemélyek jövedelme – s így felajánlható adója – 1997 és 2006 között nagymértékben nőtt.²⁰¹

34. ábra

A személyi jövedelemadó 1+1%-ból a civil szervezeteknek felajánlott összeg milliárd forintban, 1997-2006

Forrás: APEH

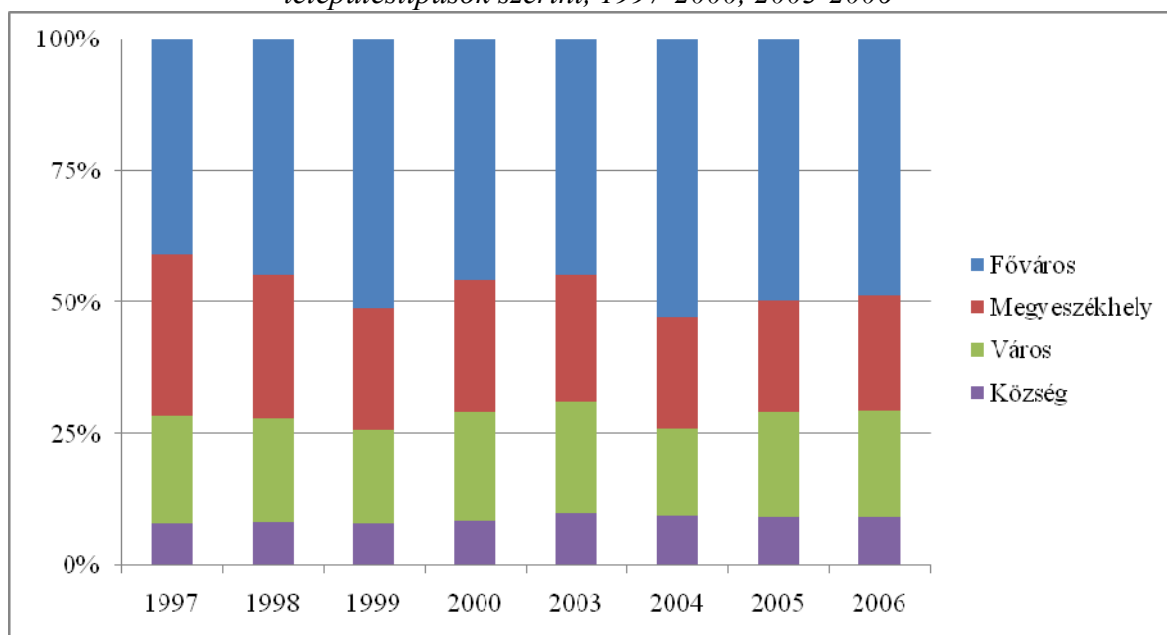
²⁰¹ Az egy főre jutó bruttó jövedelem összege 1998-ban 378.131 Ft, míg 2005-ben 1.005.325 Ft volt (*Társadalmi Jellemzők, KSH, 2007*). Az 1%-os rendszer értékelésekor sokszor nem veszik figyelembe, hogy az adatok alapvetően keresztmetszeti jellegűek, s a támogatást kapott szervezetek számát a potencióálisan jogosultakhoz, a támogatási összeget pedig a mindenkori adóalap figyelembe vételével kellene értékelni.

Tény azonban, hogy – alapvetően a nonprofit ernyőszervezeteknek és a hatékonyabb lakossági kampányoknak köszönhetően – az érvényes felajánlást tett magánszemélyek száma is jelentősen növekedett: 1997-ben még 1,1 millió 2006-ban már 1,5 millió fő ajánlotta fel adója 1%-át civil és nonprofit szervezeteknek. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a progresszíven adózók²⁰² száma 2006-ban 3,3 millió fő volt a 1,5 millió fős nagyságrend számottevőnek nevezhető, ugyanakkor jelzi azt is, hogy jelentős tartalékok vannak még az 1%-os felajánlásokat illetően, és a lakosság (az adófizetők) egy tekintélyes része továbbra is bizalmatlan a nonprofit szervezetekkel szemben.

Leginkább idealistának nevezhetőek viszont azok a törvény bevezetését követően megfogalmazott elvárások is, amelyek szerint az 1%-os felajánlások egyik legnagyobb előnye az lesz, hogy ...”*egyenletesebben, a kisebb vidéki nonprofitok számára előnyösebben teríti a támogatásokat*”... (Kuti-Vajda, 1997). A felajánlott összegek bővítették ugyan a nonprofitok gazdálkodási forrásait, de *a területi egyenlőtlenségeket nem csökkentették.*

35. ábra

A személyi jövedelemadó 1%-os bevételéből részesülő szervezetek bevételének megoszlása településtípusok szerint, 1997-2000, 2003-2006

Forrás: KSH

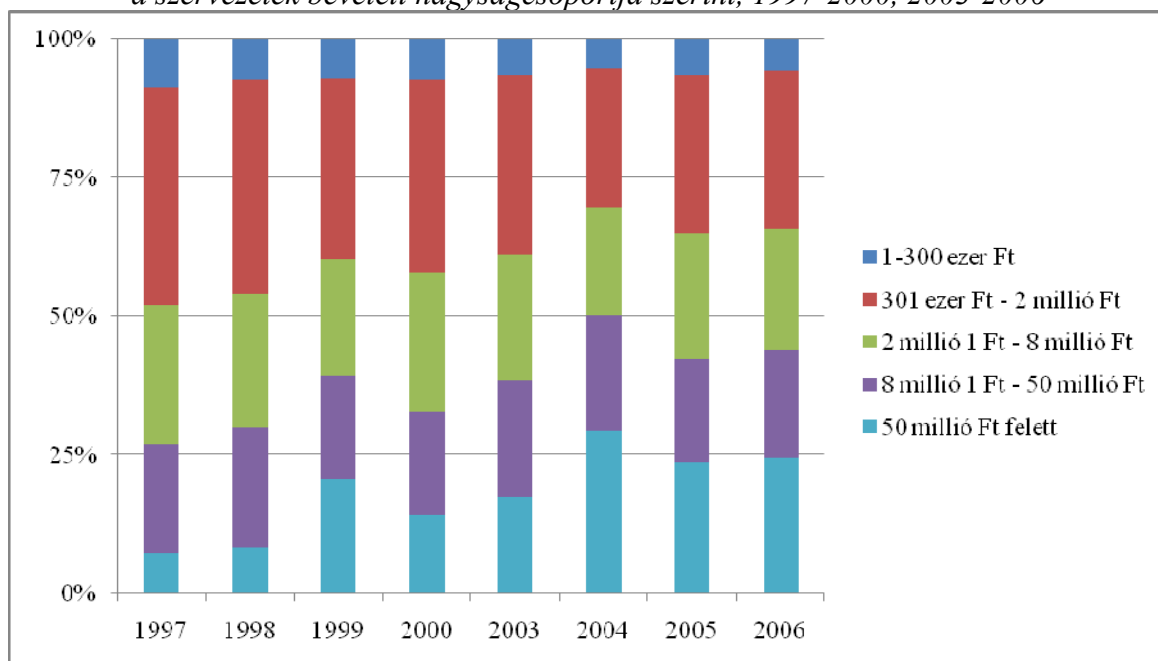
²⁰² Progresszíven adózók azok az adófizető magánszemélyek, akik az összevont adóalapjuk kedvezményekkel csökkentett adójaként „0” forintot meghaladó összegű adót vallottak be. Azon magánszemélyek, akiknek nem volt összevonás alá eső jövedelme, vagy a személyi jövedelemadó bevallásában, munkáltatói elszámolásában, vagy adóhatósági adómegállapításában „0” forint szerepelt az összevont adóalap kedvezményekkel csökkentett adójaként, kizárólag „0” forint összegű felajánlást tehettek volna.

A fővárosi szervezetek mindig is jóval nagyobb arányban részesültek a felajánlásokból, mint a kisebb településeken működők. Habár a nonprofitok nagyjából egyötöde működik a különböző településtípusokon a fővárosi szervezetek részesedése az első 1997-es rendelkezési évi 41-ről 2006-ra 49%-ra nőtt, míg a községieké 8%-ról 9%-ra változott. Még ha figyelembe is vesszük, hogy a budapesti szervezetek hatékonyabban tudják „megszólítani” a számbelileg is jelentős és nagyobb összegű felajánlásokat tehető fővárosi lakosokat, akkor is azt a következtetést kell levonni, hogy az Szja. 1%-os törvény e tekintetben a – már meglévő – területi egyenlőtlenségeket nem mérsékelte.

Nem igazán teljesültek azok az elvárások sem, amelyek a Szja 1%-os támogatásoktól a kis bevételű szervezetek forrásainak bővülését és pénzügyi helyzetük stabilizálódását várták. A törvény bevezetése az ilyen szervezetek számára valóban lehetőséget biztosított többletforrások elnyerésére, de részesedésük a felajánlásokból ennek ellenére folyamatosan csökkent. 1997-ben még a 2 millió Ft-nál kisebb bevételből gazdálkodó szervezetekhez jutott a felajánlások 48%-a, 2006-ban ugyanez a mutató már csak 34% volt. Ezzel ellentétesen változtak viszont a felajánlások a nagy bevételű (az 50 millió forintnál nagyobb bevételű) szervezeteknél. 1997-ben az összes felajánlás 7%-a összpontosult náluk, 2006-ban már 24%-a.

36. ábra

A személyi jövedelemadó 1%-os bevételéből részesülő szervezetek bevételének megoszlása a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006

Forrás: KSH

Az idősoros adatok egyértelműen azt jelzik, hogy az állampolgári *felajánlásokból egyre kisebb arányban részesülnek a szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkező szervezetek, és egyre nagyobb mértékben jutnak hozzá a már eleve kedvezőbb anyagi helyzetben lévő nonprofitok.* Ennek magyarázata részben az, hogy a kis nonprofitoknak gyakran egyszerűen nem éri meg versenyeznie a nagyobb szervezetekkel az 1%-os felajánlásokért. Habár az utóbbi években javult a helyzet, de számukra a felajánlással összefüggő kampányok (pl. hirdetések, a lakosság mozgósítása) és az adminisztratív lebonyolítás (pl. az APEH-nek benyújtandó igazolások) „költségei” sokszor nem állnak arányban a várható haszonnal (*Bíró-Gerencsér, 2000*). Más szavakkal: számukra a befektetési költség gyakran nagyobb, mint a várható megtérülési ráta. A kisebb településeken a potenciális adományozók köre is korlátozott, az általuk felajánlható összeg pedig nagyságrendileg is kisebb, mint a nagy települések adózó állampolgáraié. Velük szemben a nagyobb anyagi és személyi erőforrásokkal rendelkező nonprofitok hatékonyabban és szakszerűbben tudják mozgósítani a lakosságot az 1%-ok megszerzése érdekében.

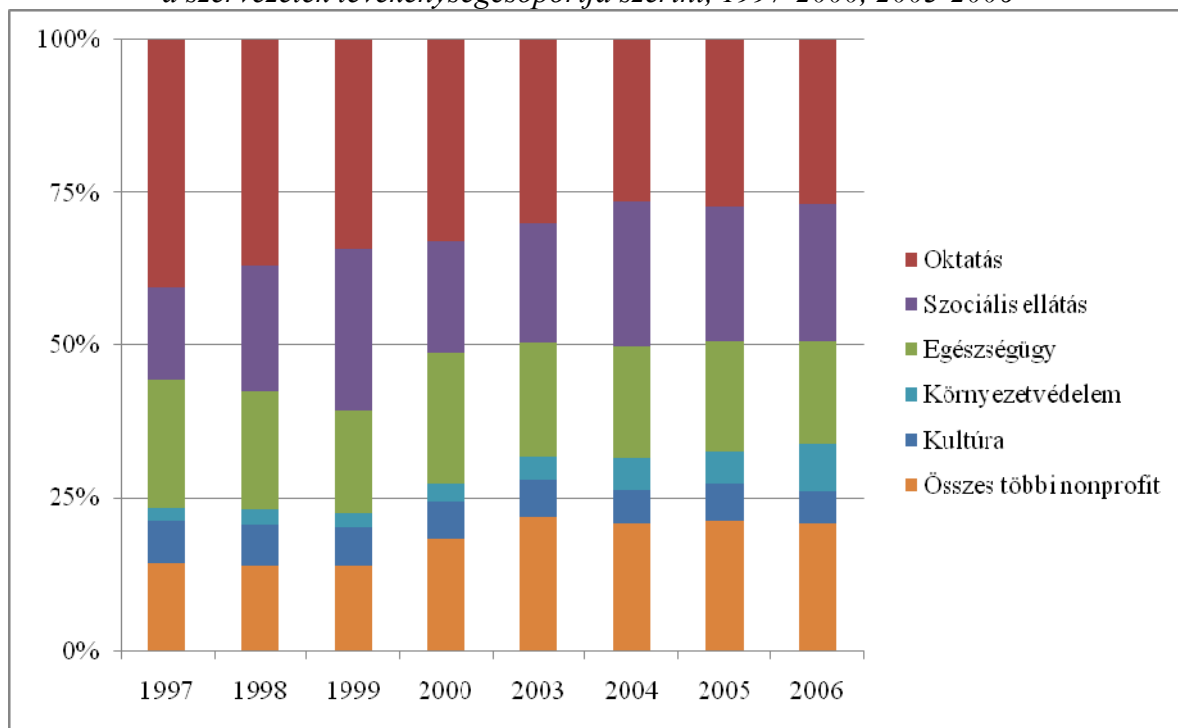
A felajánlásokkal kapcsolatos kép még kevésbé biztató, ha az 1%-os bevételeket a szervezetek szektoron belüli számarányával is összehasonlítjuk. *Nemcsak arról van szó ugyanis, hogy egyre inkább a nagy bevételű nonprofitokhoz jut a felajánlások egyre nagyobb hányada, hanem egyúttal arról is, hogy egyre kevesebb szervezethez áramlanak ezek a bevételek.* 1997-ben a felajánlást kapott szervezetek 73%-a 2 milliónál kisebb bevételű szervezet volt és hozzájuk került az Szja. bevételek közel fele (48%-a). 2006-ban ugyanezek a mutatók már 68, illetve 34%-ra változtak. Velük szemben állnak viszont a közepes és nagy bevételű szervezetek adatai. 1997-ben a 8 millió forintnál nagyobb bevételű szervezetek tették ki az 1%-os szervezetek 10%-át miközben a felajánlások 27%-a került hozzájuk. 2006-ban a szervezetek 11%-át képviselték miközben a támogatások 44%-a összpontosult náluk.

Az 1%-os felajánlások koncentrációja nemcsak a nonprofitok területi elhelyezkedés és gazdálkodási erőforrásai, hanem *a szervezetek tevékenységcsoportja szerint is jellemző.* A köztudatban élő – nagyrészt a média sugallta – képpel ellentétben a felajánlások nem annyira az állatmenhelyekhez és egészségügyi intézményekhez, hanem elsősorban az oktatási és szociális intézményekhez áramlanak. Már a törvény bevezetését követő évben megfigyelhető volt – és a mai napig is érvényes –, hogy a felajánlások döntő része (1997-ben még 86, 2006-ban „már csak” 79%-a) öt tevékenységi területhez (csökkenő sorrendben oktatás, szociális ellátás, egészségügy, kultúra, környezetvédelem) köthető. Mindez részben a szektor belső szerkezetével – a szervezetek tevékenység szerinti

megoszlásával – függ össze, de egyúttal visszatükrözi az adományozók nonprofitokkal kapcsolatos preferenciát is. Jelzi, hogy a felajánlók mely tevékenységterületeket tartanak társadalmilag hasznosnak, illetve melyek azok a nonprofitok, amelyek közvetlenül is kapcsolatban vannak az adományozók személyével vagy közvetlen környezetével. Előbbire jó példák a szociális és környezetvédelmi nonprofit szervezetek, melyek számarányuknál nagyobb mértékben jutnak hozzá a felajánlásokhoz, és amelyeket elsősorban társadalmi jelentőségük miatt támogatnak. Utóbbiakra viszont jó példák azok az oktatási és egészségügyi intézmények által alapított nonprofitok, amelyekben az adományozó gyermekeit tanítják, vagy ahol a felajánlót, vagy annak valamelyik családtagját kezelték.

37. ábra

A személyi jövedelemadó 1%-os bevételéből részesülő szervezetek bevételének megoszlása a szervezetek tevékenységcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006

Forrás: KSH

Figyelemre méltó azonban, hogy az idősoros adatok a Szja 1%-os felajánlások átrendeződését jelzik. Ennek legjobb példái az oktatási szervezetek, ahol részben az általános iskolai tanulók – pontosabban az érintett adófelajánlást tehető szülők – számának csökkenésével magyarázható, hogy az oktatási nonprofitok részesedése az évek során folyamatosan csökkent. 1997-ben még az összes 1%-os bevétel 41%-a került hozzájuk, 2006-ban ez már „csak” 27% volt. Valószínűleg közrejátszott ebben a felajánlók

preferenciának megváltozása, és egyes nonprofit szervezetek hatékonyabb marketing tevékenysége is,²⁰³ ennek alátámasztására azonban további vizsgálatok lennének szükségesek.

Habár az egyes nonprofit szervezetek – s különösen a Nonprofit Információs Központ (NIOK) – az elmúlt években egyre intenzívebb és hatékonyabb kampányt folytatnak a társadalmi aktivitás növelése, az adózók mozgósítása érdekében a nonprofitok iránti lakossági bizalom csak kis mértékben nőtt. Ez részben a szervezetek passzivitásával és – az elégtelen ellenőrzési mechanizmusok miatt – az időről-időre felszínre kerülő visszaélésekkel és botrányokkal magyarázható,²⁰⁴ ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az államigazgatási szervek tevékenysége²⁰⁵ és a politikai döntéshozók felelőssége sem.

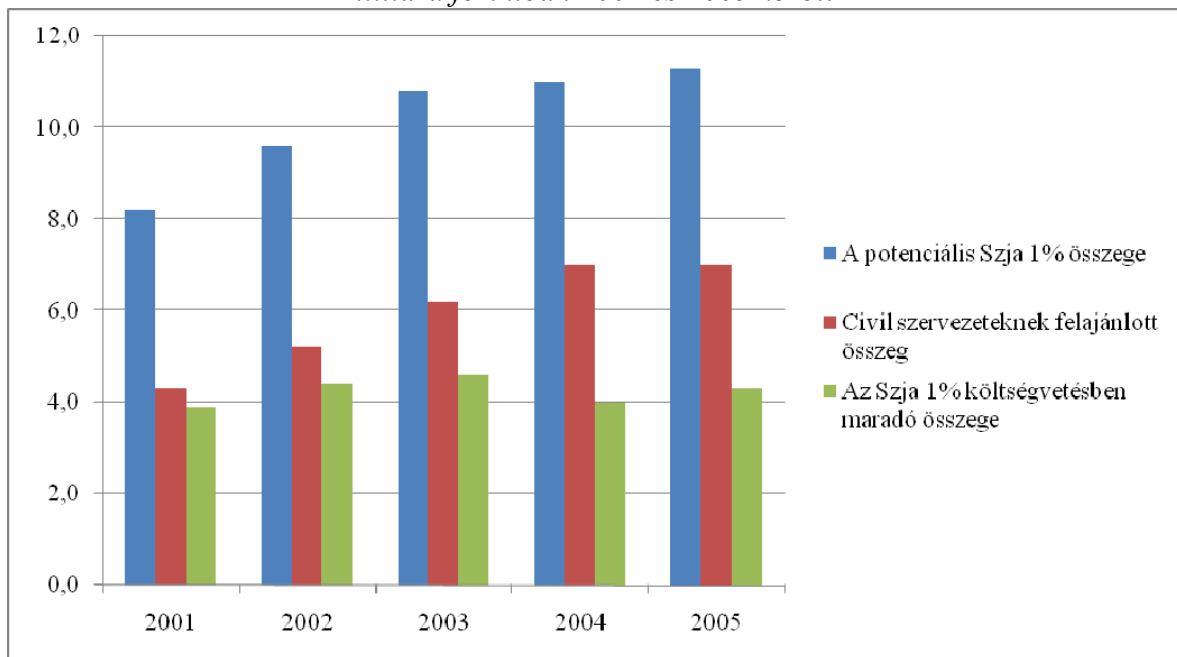
A nonprofitokkal kapcsolatos lakossági bizalmatlanságot és a jelenlegi rendszer hiányosságát jelzi az is, hogy Szja 1% költségvetésben maradó hányada továbbra is igen jelentős. 2005-ben a potenciálisan felajánlható 11 milliárd Ft-os összegéből (vagyis abból, amit ténylegesen felajánlhattak volna az adózók) 4 milliárd Ft, vagyis a teljes összeg több mint egyharmada maradt az állami költségvetésben. Az alábbi táblából jól látható, hogy a felajánlható és a ténylegesen felajánlott összeg növekedése ellenére a költségvetésben maradt forintok továbbra is igen jelentős nagyságrendet képviselnek.

²⁰³ Ezt jelzi például az állatvédelemmel- és sporttal foglalkozó szervezetek növekvő részesedése.

²⁰⁴ Jó példa erre a „Gyermekrák Alapítvány” 1999-es esete és a 2007. évben kirobbant ún. „Zuschlag ügy”. A „Gyermekrák Alapítvány” már évek óta az egyik legnagyobb kedvezményezettje az 1%-os felajánlásoknak. A szervezet 1999-ben még nem volt jogosult 1%-os adományok gyűjtésére, de az APEH „tévedésből” mégis átutalt számukra 102 millió forintot, melyet később zároltak. Az ügy pikantériája, hogy az alapítvány ellen csalás miatt tett feljelentést a Fővárosi Ügyészség később elutasította, a nyomozást pedig megtagadta arra hivatkozva, hogy a feljelentésben foglaltak nem minősültek bűncselekménynek. A jogosulatlanul felajánlott pénz 2004-ig a költségvetést gazdagította és a szaktárca végül egészségügyi intézményeknek osztotta szét. A különösen nagy kárt okozó ún. „Zuschlag ügyben” olyan egyesületek és alapítványok jutottak hozzá – részben személyes kapcsolathálók révén – állami és más pályázati forrásokhoz, amelyek tényleges tevékenységet nem végeztek, illetve a megszerzett pénzeket teljesen más célra használták fel. A vádhatóság bünszervezet tagjaként, különösen nagy kárt okozó, folytatólagosan elkövetett csalás büntette és más bűncselekmények elkövetése miatt 2007-ben nyújtott be vádiratot Zuschlag János és 15 társa ellen. A Bács-Kiskun Megyei Főügyészség szerint a vádlottak civil szervezetek révén 75 millió forint állami támogatás jogosulatlanul megszerzésében működtek közre.

²⁰⁵ A nonprofitok és az államigazgatási szervek között fennálló kommunikációs zavarra jó példa a 2005. évi Szja. 1%-os felajánlások határidejének esete. A korábbi évekhez hasonlóan 2005-ben is módosították az 1%-os felajánlásokkal kapcsolatos határidőket, de a nonprofit szervezetek és az adózók erről nem, vagy csak késve értesültek. Sok nonprofit szervezetnek ezért 2006-ban nem maradt elég ideje kampányolni az 1%-os adományok megszerzése érdekében, s a munkáltató közvetítésével adót fizetők egy része szintén kicsúszott a határidőből. Mindez komoly szakmai vitát váltott ki a nonprofit szervezetek és az APEH között. Az ombudsman általános helyettese végül az adóhivatalt marasztalta el, aki hiába védekezett azzal, hogy adózási szaklapokban és honlapján már 2005-ben, majd 2006 elején sajtótájékoztatón is jelezte a határidő megváltoztatását. A ténytudásához az is hozzátartozik, hogy a határidő változtatás pontos hatását nem lehet megítélni, és az idősoros adatok alapján az 1%-os felajánlások száma 2005 és 2006 között nem csökkent, hanem lényegében stagnált.

38. ábra
A személyi jövedelemadó 1%-os bevételének potenciónalisán felajánlható, a civil szervezeteknek felajánlott és a költségvetésben maradó összege milliárd forintban 2001 és 2005 között

Forrás: APEH

Az adóhatóság 2006-os adataiból két említésre méltó jelenség szintén megállapítható. Egyrészt választ ad arra a kérdésre, hogy a személyi jövedelemadót közvetlenül benyújtók nagyobb valószínűséggel ajánlják-e fel adójuk egy százalékát civil szervezeteknek, mint akik a munkáltatójukon keresztül teszik ezt? Mindez azért lehet érdekes, mert egyes szervezetek és kutatók is felvetették, hogy a munkáltatók segítségével adózók kisebb gyakorisággal ajánlják fel adójuk 1%-át civil szervezeteknek. Az APEH 2006-os adatai szerint a válasz egyértelműen nem.²⁰⁶ A potenciónalis felajánlókhoz képest mindkét csoportban nagyjából 30-30% volt azok aránya, akik érvényes felajánlást tettek. Az tehát, hogy valaki személyesen, vagy munkáltatója közvetítésével nyújtotta be adóbevallását nem függött össze az érvényes felajánlások előfordulásával.²⁰⁷

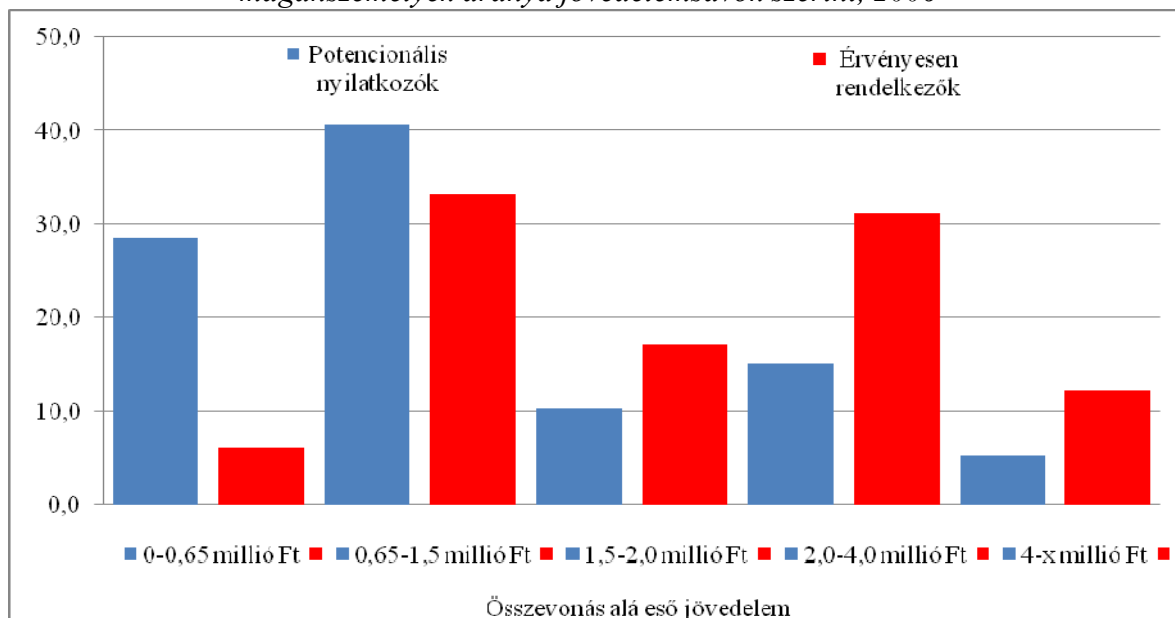
Másrészt, megválaszolható az a kérdés is, hogy az érvényes felajánlók milyen jövedelmű társadalmi rétegekből kerülnek ki. Vajon a magasabb jövedelmi rétegekbe

²⁰⁶ Pontosabb következtetéseket lehetne azonban levonni, ha több évre vonatkozóan is hozzáférhetőek lennének ezek az adatok.

²⁰⁷ A 2007. évtől a munkáltatónak már nem kötelessége részt vállalnia a munkáltatók Szja-bevallásának elkészítésében.

tartozók gyakrabban ajánlják-e fel adójuk 1%-át, mint az alacsonyabb jövedelmi kategóriákba tartozók?²⁰⁸

39. ábra
A civil szervezetekre potenciónalis nyilatkozó és az érvényesen rendelkező magánszemélyek aránya jövedelemsávok szerint, 2006

Forrás: APEH

A fenti ábrából látható, hogy az érvényes felajánlók (az ábrában a piros színű oszlopok) legnagyobb arányban a második és negyedik jövedelmi rétegbe tartoztak, nem igaz tehát sem az, hogy a legszegényebbek, sem az, hogy a leggazdagabbak a leggyakoribb felajánlók. A még pontosabb értelmezéshez segítséget nyújt, ha az érvényesen felajánlót összevetjük a potenciónalis adományozók (az ábrában a kék oszlopok) mutatóival.²⁰⁹ Feltehetően a már elve alacsony jövedelmi szinttel magyarázható, hogy a legkisebb jövedelműeknél a legkevesebb az érvényes felajánlást tevők aránya. Meglepően magas viszont a 650 ezer és 1,5 millió Ft-os jövedelműek adományozási hajlandósága, de a valódi határ az ezt meghaladó jövedelműeknél húzható meg.

Annak valószínűsége, hogy valaki adója 1%-át civil szervezeteknek ajánlja fel a 2-4 millió Ft-os jövedelmű rétegeknél a leginkább jellemző, ők alkotják a civil szervezetek legnagyobb társadalmi bázisát. Ennek azért van komoly jelentősége, mert a nonprofit

²⁰⁸ Nagyon érdekes eredményeket hozhatna a jövedelem és a felajánlás összege közötti kapcsolatok vizsgálata, erre azonban az APEH adatai nem adtak lehetőséget.

²⁰⁹ Ez lényegében azt jelenti, hogy az összes potenciónalis felajánlóhoz viszonyítjuk az egyes potenciónalis jövedelmi csoportba tartozókat, és ugyanezt tesszük az érvényesen felajánlók esetében is.

szervezeteknek 1%-os kampányukban – és a lakossági támogatások megnyerése érdekében – elsősorban őket kellene megcéloznia, ha adományokat, felajánlásokat akarnak gyűjteni.

Az ún. 1%-os rendszer a múltban és a jelenben is a viták keresztjében állt, átalakítása szinte folyamatosan napirenden van. Az adminisztrációs terhek a törvény hatályba lépése óta csökkentek, ugyanakkor a jelenlegi rendszer ellenőrzési mechanizmusai továbbra is hiányosak. Az utóbbi időben felmerült a rendszer radikális átalakítása is.²¹⁰ A Szabad Demokraták Szövetségének javaslata szerint az eddigi kettő helyett három százalék felhasználásáról rendelkezhetnének az állampolgárok, s ennek összege alkotná a civil és egyházi intézmények működésének fedezetét. Az állam így szinte teljesen kivonulna a civil szervezetek és az egyházak támogatásából, a jövőben csak a közfeladatot ellátó civil- és egyházi szervezetek számíthatnának állami támogatásra. Az elképzelés jelentősen kiszélesítené a felajánlásra jogosultak körét (pl. az inaktívakkal és a felsőoktatásban tanulókkal), ugyanakkor csökkentené (sőt akár meg is szüntetné) a NCA és a parlament eddigi újraelosztó szerepét. Az SZDSZ javaslatát végül nem fogadták el, de a tervezet a mai napig a politikai közbeszéd tárgya.

Több sikerrel járt a Magyar Demokrata Fórum elképzelése, melynek köszönhetően a jövőben az adózók visszaigazolást kaphatnak arról, hogy felajánlásuk eljutott-e a címzettekhez, vagy sem. A MDF javaslatának elfogadásával a törvényhozók enyhítettek a korábbi szigorú szabályozáson, és a visszacsatolás révén közvetlenebb kapcsolat alakulhat ki az adózó és a támogatott szervezet között. A rendszer szépséghibája ugyanakkor, hogy a megoldás részleges és egyoldalú. Részleges, mert csak azok kapnak automatikusan is visszaigazolást, akik elektronikusan nyújtják be bevallásukat, a papíron benyújtók csak külön kérvény beadását követően jogosultak ugyanerre. Továbbá egyoldalú azért, mert csak a felajánlók értesülhetnek arról, hogy az általuk támogatott szervezet megkapta-e a felajánlást, a támogatott szervezet továbbra sem kaphat információt arról, hogy pontosan kik támogatták. Utóbbit a személyes adatok védelmére hivatkozva utasítják el az ellenzők, de ez meglehetősen álságos, hiszen az állampolgárok naponta kaphatnak kéretlen reklámleveleket, vagy politikai pártok által készített szórólapokat annak ellenére, hogy semmilyen kapcsolatuk nincs a feladókkal. Az 1%-os adományok esetében viszont többnyire tudatos és egyfajta személyes elkötelezettséget is feltételező döntésről van szó, s nem a parlamentre, hanem az érintetteknek kellene bízni, valamint jogszabályi garanciákkal

²¹⁰ Lásd ezzel kapcsolatban a Szabad Demokraták Szövetsége által a 2008. évi költségvetés vitájakor, illetve a Magyar Demokrata Fórum által 2008 júniusában beterjesztett módosító javaslatokat.

kellene biztosítani, hogy az 1%-os adományokon kívül más módon is támogathassák – ha akarják – az állampolgárok az őket megkereső nonprofit szervezeteket. A jelenlegi szabályozás lényegében korlátozza a nonprofit szervezetek társadalmi bázisát, mert nem teszi lehetővé, hogy a nonprofitok célzott módon is megkereshessék potencionális támogatóikat.

Összefoglalóan megállapítható, hogy *az 1%-os rendszer révén sikerült növelni a közvetlen társadalmi részvételt, de ez nem csökkentette, sőt inkább növelte a szektoron belül meglévő egyenlőtlenségeket. Habár a rendszer több szempontból nem váltotta be a bevezetéskor megfogalmazott elvárásokat, legfőbb társadalmi előnye – az állampolgárok bevonása a redisztribúciós folyamatokba – vitathatatlan. Az utóbbi időben számos előremutató lépés történt – elsősorban az adminisztratív terhek csökkentése, és a nyilvánosság növelése érdekében –, de a nonprofitokkal kapcsolatos lakossági bizalmat tovább kell erősíteni.* A potenciális és a tényleges felajánlók száma között meglévő távolság önmagáért beszél. Az esélyegyenlőség növelése érdekében a rendszer belső átalakítására is szükséges lenne: a vidéki és főleg a kisebb forrásokkal gazdálkodó nonprofitok hátrányosabb helyzetét mindenképpen kompenzálni kellene, akár más pályázati rendszerek (pl. NCA) átalakításával is.

6.2. A közhasznúsági törvény

Az Országgyűlés hosszas előkészítő munka után 1997-ben fogadta el az ún. közhasznúsági törvényt.²¹¹ A szektorral foglalkozó szakértők már régóta bírálták, hogy a nonprofitokra vonatkozó adószabályok elsősorban a szervezetek jogi formája alapján határozták meg az adókedvezményeket, s ennek során sem a szervezetek tényleges tevékenységét, sem annak esetleges közcélját nem vették figyelembe. Végül, hazai viszonylatban ritkán előforduló szakmai és kormányzati konszenzus alakult ki arról, hogy a nonprofit szektorra vonatkozó kedvezményeket és támogatásokat a szervezetek közhasznú tevékenysége alapján kell szabályozni.

A jogalkotók a törvény megalkotásával egyidejűleg akartak világos és rendezett viszonyokat teremteni a különböző jogszabályok által érintett nonprofitok számára, másrészt kedvezményeket biztosítani a társadalmi szempontból fontos, „közhasznú” szervezeteknek.²¹² A törvény általános indoklásában az is megfogalmazódott, hogy a

²¹¹ Az 1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről.

²¹² A szabályozás végül mégsem lett következetes. A kedvezményezetttek körébe oda nem illő szervezetek (pl. a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, a Felsőoktatási és Tudományos Tanács és a Magyar Rektori

jogszabály elfogadásával az állami és a piaci szektor között elhelyezkedő nonprofit szektor működését, az állami szerepvállalás helyett a polgárok és civil szervezetek közfeladatok ellátásában nyújtott nagyobb szerepét kívánták elősegíteni.²¹³

A közhasznúsági státusz²¹⁴ megszerzése révén a szervezetek és azok támogatói számos adó- és egyéb kedvezményt vehetnek igénybe. A hazai²¹⁵ gyakorlatban a közhasznú szervezeteket cél szerinti tevékenységük után társasági adómentesség, vállalkozási tevékenységük után társasági adókedvezmény, helyi adókedvezmény, illeték- és vámkedvezmény, egyéb jogszabályban meghatározott kedvezmény illeti meg.²¹⁶ Szintén számos kedvezményt kap az, aki igénybe veszi a közhasznú szervezetek szolgáltatását, illetve támogatja e szervezeteket. A közhasznú szervezet által – cél szerinti juttatásként – nyújtott szolgáltatás igénybevevőjét a kapott szolgáltatás után személyi jövedelemadó mentesség, az adományozókat pedig társasági, illetve személyi jövedelemadó kedvezmény illeti meg.

A törvény hatásvizsgálata során több releváns kérdés is felmerülhet. A törvény elfogadását követően a szervezetek milyen mértékben éltek a jogszabályok adta lehetőségekkel, és a közhasznúsági státusz megszerzése növelte-e az ilyen szervezetek iránti bizalmat. A továbbiakban azt vizsgálom meg, hogy a törvény elfogadását követő években növekedett-e számottevő mértékben a közhasznú szervezetek száma, mely szervezetek rendelkeznek jellemzően közhasznú státusszal, és a lakosság és az üzleti szféra vajon nagyobb valószínűséggel ad-e támogatást a közhasznú szervezeteknek, mint a nem közhasznúaknak.

Konferencia), a közhasznú tevékenységekbe pedig vitatható tevékenységi körök (pl. euroatlanti integráció elősegítése, út, híd, alagút üzemeltetése stb.) is bekerültek. A nonprofit szervezetek egységes törvényi szabályozása azóta sem született meg. A közhasznú szervezetek és tevékenységek részletes felsorolását a disszertáció „*Fogalmak*” c. melléklete tartalmazza.

²¹³ Arra kérdésre, hogy a törvény elfogadása csakugyan elősegítette-e az állami, önkormányzati feladatok átvállalását, s a nonprofitok valóban nagyobb szerepet játszanak-e a közfeladatok ellátásában egy korábbi fejezetben kerestem választ.

²¹⁴ A közhasznú szervezetek két típusa (fokozata) különböztethető meg: a (többletjogosítványokkal nem rendelkező) közhasznú szervezetek, valamint a további kedvezményeket igénybe vehető kiemelkedően közhasznú szervezetek. Utóbbi státuszt csak azok a szervezetek kaphatják meg, melyek olyan közfeladatot látnak el, melyről törvény vagy törvény felhatalmazása alapján más jogszabály szerint állami szervnek vagy a helyi önkormányzatnak kell gondoskodnia, illetve tevékenységük és gazdálkodásuk legfontosabb adatait a helyi és/vagy országos sajtó alapján nyilvánosságra hozzák.

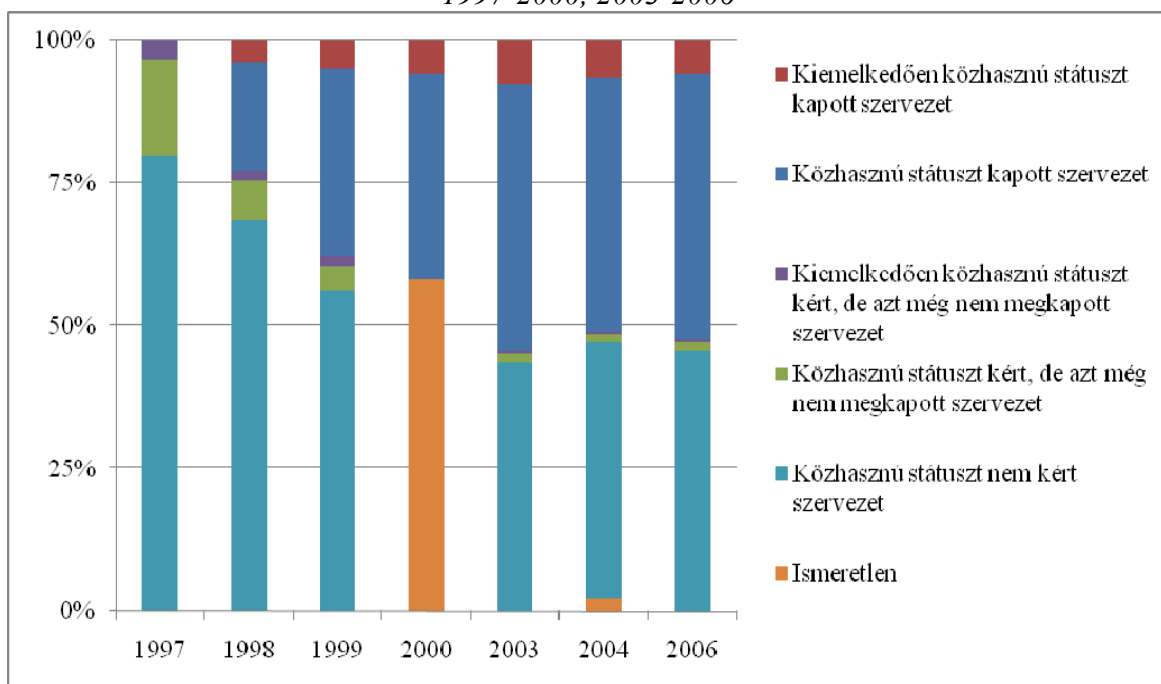
²¹⁵ A nemzetközi gyakorlatban a közhasznú szervezeteknek nyújtott kedvezmények jellege és mértéke is eltérő. Alaptevékenységük és vállalkozási tevékenységük rendszerint adómentességet, vagy adókedvezményt élvez. Általános gyakorlat az is, hogy a közhasznú szervezetek alaptevékenységéhez tartozó, bevétel ellenében végzett szolgáltatás adómentes és a helyi adók és illetékek vonatkozásában is számos kedvezményt kapnak.

²¹⁶ Sajnos vannak, akik vissza is éltek ezzel. A kiemelkedően közhasznú „*Egy-másért, Egy-Másért Alapítvány*” vezetőjét és társait például az ügyészség és a vám- és pénzügyőrség 1,25 milliárd Ft-os csempészettel, illetve adócsalással gyanúsította meg, mert az alapítvány térítésmentes adományként kapott árukat hozott be az országba, de azokat nem szétosztotta, hanem egy kereskedelmi cégen keresztül értékesítette.

1997-ben még nehéz volt megjósolni, hogy milyen következményei lesznek, a törvény elfogadásának. A témával foglalkozó szakértők többsége úgy vélte, hogy a nonprofitok jelentős része – felismerve a jogszabályi kedvezményekben rejlő lehetőségeket – előbb vagy utóbb, de kérvényezni fogja a közhasznú szervezetként történő nyilvántartásba vételt. Előzetes elvárásuk nagyrészt be is igazolódott. 1998-tól kezdődően folyamatosan nőtt a közhasznú státuszt kapott szervezetek aránya, de a folyamat 2003-ra elérte csúcspontját. Azóta a működő nonprofitok valamivel több, mint felére jellemző, hogy közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú státusszal rendelkezik, és számottevő mennyiségi növekedésre valószínűleg a jövőben sem lehet számítani. Úgy tűnik, hogy azok a szervezetek, akik ezt a minősítést meg akarták szerezni ezt meg is tették, míg azok, akik nem tartották fontosnak, a későbbiekben sem fogják kérvényezni.

40. ábra

A nonprofit szervezetek aránya aszerint, hogy kértek-e és kaptak-e közhasznúsági státuszt, 1997-2000, 2003-2006

Forrás: KSH

Melyek azok a szervezetek, akikre leginkább jellemző, hogy közhasznú státusszal rendelkeznek? Jogi forma szerint ez az átlagost meghaladó mértékben az alapítványoknál és a közhasznú társaságokra fordul elő, ami nem meglepő, hiszen adománygyűjtési tevékenységük, illetve gazdálkodásuk miatt főleg ezek a szervezettípusok érdekeltek a közhasznú besorolással járó személyi jövedelem- és társasági adó kedvezmények

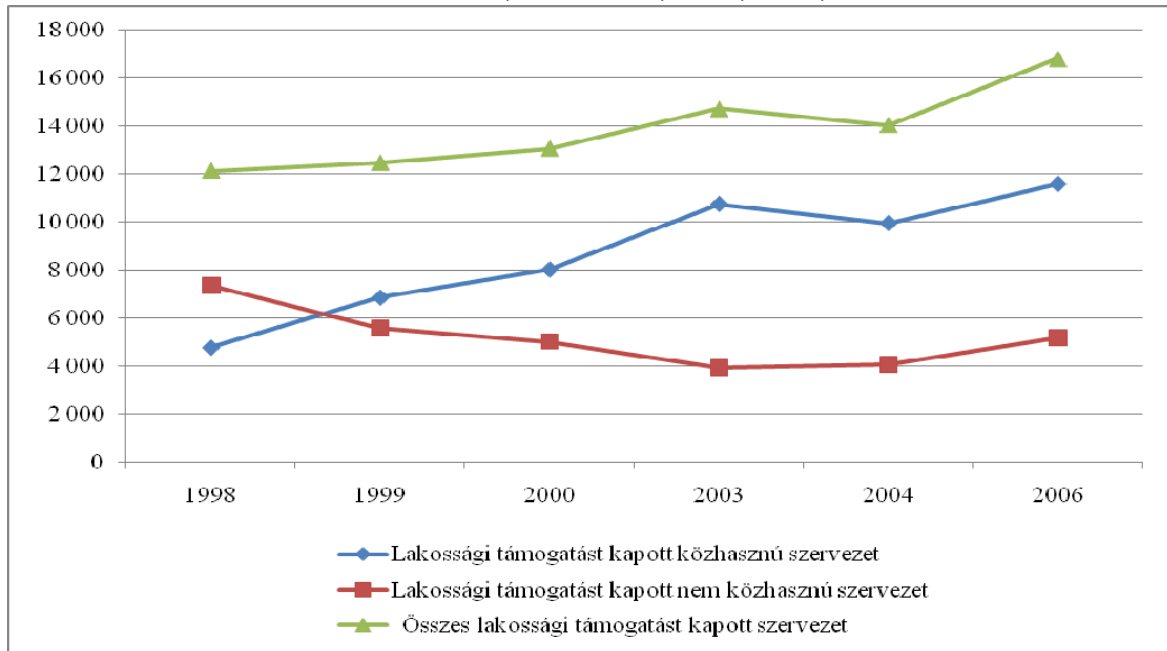
igénybevételében. 2006-ban az összes alapítvány 74, a közalapítványok 86, illetve a közhasznú társaságok 92%-a rendelkezett közhasznú ilyen besorolással, míg ugyanez a mutató az egyesületeknél 38% volt. A közhasznú szervezetek főként a nagyobb településeken működnek és leginkább kulturális, oktatási, egészségügyi, szociális, valamint település- és gazdaságfejlesztési tevékenységet látnak el.

A törvény hatását illetően fontos kérdés, hogy a potenciális támogatókat befolyásolja-e, hogy egy adott nonprofit szervezet rendelkezik-e ilyen besorolással, vagy sem. Más megfogalmazásban: a lakosság és az üzleti szféra nagyobb valószínűséggel ad-e támogatást a közhasznú szervezeteknek, mint a nem közhasznúaknak? Habár célzott kutatások hiányában nem tudjuk, hogy a támogatást azért kapja-e egy nonprofit szervezet, mert közhasznú (és az adományozó különféle kedvezményekben részesül) vagy, mert a támogató szerint hasznos tevékenységet lát-e el feltételezhető, hogy a közhasznú besorolás a potenciális adományozók számára egyfajta biztosítékul szolgál az adott szervezet – jog által is elismert – megbízhatóságát illetően.

A közhasznú szervezeteket megillető támogatások eredményességének megítélése ellentmondásos. 2003-ban az Igazságügyi Minisztérium támogatásával már készült egy tanulmány,²¹⁷ amely megállapította, hogy a ... *”magán vagy üzleti adományok mértéke nem mutatja a bizalom növekedését, a közhasznúság állami szférán kívüli forrásteremtő funkció hatékony működését”*... (Civil Iroda Alapítvány, 2003). Az idősoros statisztikai adatok ezt részben alátámasztják, de részben cáfolják is. A lakosság ugyanis továbbra is nagyjából változatlan intenzitással, de támogatja a közhasznú szervezeteket, míg a vállalati, gazdálkodói szféra támogatói hajlandósága általános értelemben és a közhasznúak esetében is csökkent. A következő ábrákból jól látható, hogy a törvény elfogadása óta a lakossági támogatást kapott közhasznú szervezetek száma szinte folyamatosan nőtt, míg a vállalati támogatást kapott közhasznúak száma 2003-ig növekedett, de azóta csökkenő, stagnáló mutatók jellemzik.

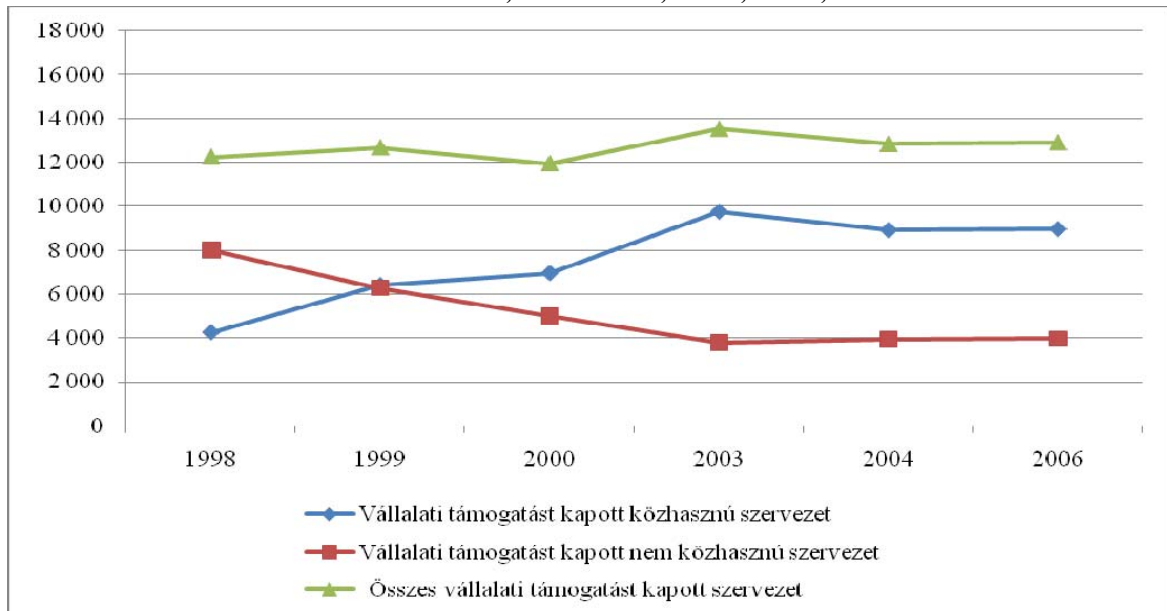
²¹⁷ A kutatásban 500 darabos mintával dolgoztak és adataikat mélyinterjúkkal egészítették ki.

41. ábra
A lakossági támogatást kapott közhasznú és nem közhasznú státussal rendelkező szervezetek száma, 1998-2000, 2003, 2004, 2006

Forrás: KSH

42. ábra
A vállalati támogatást kapott közhasznú és nem közhasznú státussal rendelkező szervezetek száma, 1998-2000, 2003, 2004, 2006

Forrás: KSH

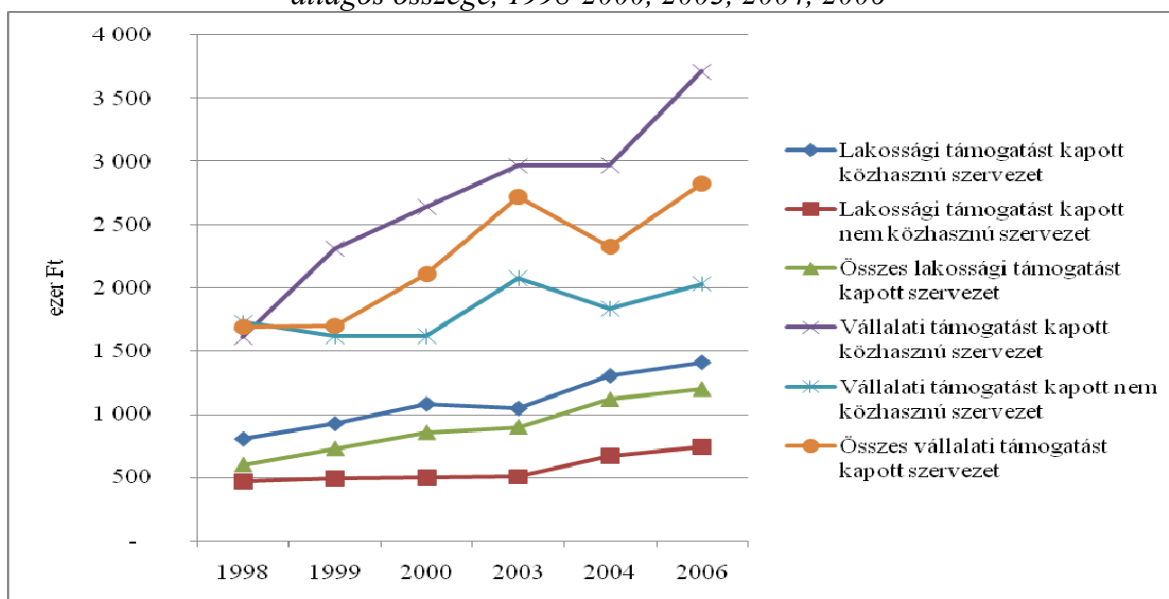
A pontosabb következtetések levonása érdekében 2004-re és 2006-ra vonatkozóan logisztikus regressziós módszerrel is megvizsgáltam, hogy a lakosság és az üzleti szféra vajon nagyobb valószínűséggel ad-e támogatást a közhasznú szervezeteknek, mint a nem

közhasznúaknak. Az eredmények szerint a közhasznúsági besorolás mindkét évben növelte annak esélyét,²¹⁸ hogy a nonprofitok kaptak-e lakossági, illetve vállalati támogatást.

A közhasznú szervezetek esetében a támogatást kapott szervezetek száma mellett érdemes figyelembe venni az átlagos támogatás összegét is, amely szintén jelzésértékű a lakosság és a vállalatok által a nonprofitoknak nyújtott támogatások nagyságrendjét illetően.

43. ábra

A lakossági és vállalati támogatást kapott közhasznú szervezeteknek adott támogatások átlagos összege, 1998-2000, 2003, 2004, 2006

Forrás: KSH

A fenti ábrából két eredményt érdemes kiemelni. Egyrészt azt, hogy közhasznú szervezeteknek adott átlagos vállalati támogatások összege nagyságrendileg jóval nagyobb, mint a lakosság által adott adományoké. Másrészt azt, hogy a közhasznú szervezetek iránti nagyobb bizalomra utal, hogy a lakossági és a vállalati támogatást kapott közhasznú nonprofitok egyaránt nagyobb összegű támogatásban részesültek, mint a nem közhasznúak.

Összefoglalóan elmondható, hogy a közhasznúsági törvény legfőbb erénye, hogy integrált formában szabályozta a közhasznú szervezetekre vonatkozó előírásokat, és a nemzetközi gyakorlatot is figyelembe véve számos kedvezményt biztosított a nonprofit

²¹⁸ Másképpen megfogalmazva: a 2006-os adatok alapján annak esélye, hogy a közhasznú státusszal rendelkező szervezetek között lakossági pénztámogatás kapott szervezetet találunk 2,6-szor nagyobb volt, mint a nem közhasznú besorolású szervezeteknél. A vállalati támogatást kapott szervezetek esetében ugyanez a mutató 2,5-szeres volt. A logisztikus regresszió konkrét eredményeit a dolgozat „Függelék” c. része tartalmazza.

szervezetek hatékonyabb működéséhez. A szektor szervezeteinek nagy része felismerte az ebben rejlő lehetőségeket, és a 2000-es évek első harmadára a szervezetek több mint fele meg is szerezte a közhasznú besorolást. A lakosság és a vállalati, üzleti szféra nemcsak nagyobb valószínűséggel, de nagyobb összeggel is támogatja a közhasznú besorolású szervezeteket. Célzott vizsgálatok hiányában viszont nem tudjuk pontosan, hogy ebben a közhasznú minősítésen túl még milyen szempontok és milyen mértékben játszanak szerepet. A rendelkezésre álló adatok alapján csak feltételezhető, hogy a közhasznú minősítés fontos, de nem kizárólagos szempont a nonprofit szervezetek támogatása során.

A törvény pozitív hatásai mellett fel kell hívni a figyelmet az ellenőrzési rendszer hiányosságaira is. A szabályozás során például hiába rögzítették a gazdálkodásból származó eredmény (nyereség) felosztásának tilalmát²¹⁹ és a vállalkozási tevékenységre vonatkozó korlátokat,²²⁰ a gyakorlatban ezek kontrollja véletlenszerű és a szakmai ellenőrzések tapasztalatait gyakran figyelmen kívül hagyják. A felügyeletet ellátó²²¹ adóhatóság és az ügyészség szakmai- és emberi erőforráshiánnyal küzd, míg a rendkívül alapos és tárgyyszerű Állami Számvevőszéki jelentéseknek sokszor semmilyen következménye nincs. Szintén problémát okoz az ún. *közhasznúsági jelentések nyilvánossága*. Ezek az elvileg nyilvános és bárki számára hozzáférhető éves jelentések tartalmazzák az egyes szervezetek legfontosabb adatait,²²² a valóságban azonban ezeket a szervezetek gyakran nem a megfelelő formában hozzák nyilvánosságra, és tartalmi ellenőrzésük is esetleges. A jövő szempontjából fontos kérdés lehet az is, hogy a közhasznú besorolású nonprofit gazdasági társaságoknál hogyan fogják összhangba hozni a közhasznúsági jelentések nyilvánosságának kötelezettségét a gazdasági társaságok esetlegesen üzleti titoknak minősülő, és adatvédelmi szabályok alá eső gazdasági érdekeivel. Már most valószínűsíthető ugyanis, hogy a közérdekű adatok nyilvánossága, és a gazdasági adatok titkossága érdekütközéssel fog járni.

A törvény azon célkitűzése, hogy az állami szerepvállalást csökkentve a civil és nonprofit szervezetek nagyobb szerepet vállaljanak a közfeladatok ellátásában csak kis mértékben teljesült. Az állami és önkormányzati normatív támogatásokra vonatkozó eredmények szerint az ilyen támogatást kapott – vagyis állami- és vagy önkormányzati

²¹⁹ Azt a létesítő okiratban meghatározott tevékenység(ek)re kell fordítani.

²²⁰ Azt a szervezetek csak a közhasznú tevékenység érdekében, s azt nem veszélyeztetve végezhetnek.

²²¹ A törvényességi felügyelet az ügyészség feladata, a pénzügyi felügyelet az adóhatóság látja el, a költségvetési támogatások vonatkozásában az ellenőrzést az Állami Számvevőszék, illetve szerződés alapján a támogatást nyújtó fél gyakorolja.

²²² Például a számviteli beszámolót, a költségvetéstől kapott támogatásokat, a tisztségviselőknek nyújtott juttatásokat stb.

közfeladatot ellátó – nonprofit szervezetek száma a törvény elfogadását követően megduplázódott, illetve megtriplázódott ugyan,²²³ de tényleges számuk továbbra is kifejezetten alacsony. A 2006-ban működő közel 60 ezer nonprofit közül összesen 1644 szervezet részesült állami, 1023 pedig önkormányzati normatívából, s ez arra utal, hogy a szektorok közötti együttműködés továbbra is kis mértékű és korlátozott.

6.3. A Nemzeti Civil Alapprogram (NCA)

Az 1%-os törvény elfogadását követő évek egyik fontos tanulsága az volt, hogy a potenciónálisan felajánlható összeg, illetve a civil és nonprofit szervezetekhez ténylegesen eljutott összeg közötti különbség – ha idővel csökkent is – továbbra is számottevő maradt. A szakmai- és a civil szervezetek képviselői éveken keresztül próbálták meggyőzni a döntéshozókat arról, hogy a költségvetésben maradó hányad valamilyen formában kerüljön vissza a nonprofit szervezetekhez, de törekvésük sokáig visszhang nélkül maradt. Végül 2002-ben kormányzati szinten is elvi döntés született egy, a nonprofit szervezetek támogatását szolgáló központi alap létrehozásáról, s az Országgyűlés 2003-ban fogadta el a Nemzeti Civil Alapprogramról (NCA) rendelkező 2003. évi L. törvényt. Ennek értelmében az NCA az 1%-os felajánlásokkal azonos összeggel, de legalábbis a ténylegesen befizetett személyi jövedelemadó összegének felével támogathatja a pályázaton nyertes nonprofit szervezeteket.

A döntéshozók a jogszabály megalkotásától több cél megvalósulását is remélték: a hazai civil társadalom megerősítését, a civil szervezetek társadalmi szerepvállalásának elősegítését, a kormányzat és a civil társadalom közötti partneri viszony és munkamegosztás előmozdítását, valamint az állami, önkormányzati közfeladatok hatékonyabb ellátását. A kitűzött feladatok ellátása érdekében a NCA pénzügyi háttéréhez alapvetően négy bevételi forrást biztosítottak. A pályázati támogatások és a működési költségek legnagyobb hányadát a személyi jövedelemadó 1%-os felajánlásokból a tárgyévet megelőző évben a kedvezményezettek számára ténylegesen kiutalt jövedelemadó-hányaddal megegyező összeg²²⁴ teszi ki, melyet a Magyar Államkincstár

²²³ 1998-ban 883, 2006-ban 1644 nonprofit szervezet kapott normatív állami támogatást. Az önkormányzati normatívát kapott szervezetek száma 1998-ban 294, 2006-ban 1023 volt. A pontosabb képhez az is hozzátartozik, hogy az ilyen támogatást kapott nonprofitok egy részét állami- és vagy önkormányzati intézmények alapították, vagy azok szervezetei egységeiből hozták őket létre (pl. a települések üzemeltetését végző közhasznú társaságok). A közfeladatot ellátó – és az államtól vagy az önkormányzatoktól független – nonprofitok száma ezért valószínűsíthetően még a fentieknél is kevesebb.

²²⁴ Egy példával élve ez a következőt jelenti: ha a 2007-es évben az adóköteles magánszemélyek személyi jövedelemadójukból 10 milliárd forintot ajánlottak volna fel az 1%-ra jogosult kedvezményezettek javára, de

(MÁK) utal át a NCA számára, de a jogi- és a nem jogi személyek befizetései, adományai, a költségvetési céltámogatások, valamint jogszabályban meghatározott egyéb bevételek is az alapprogram bevételei közé tartoznak. A támogatások kezelését az „ESZA Kht.” végzi, melynek jelenlegi tulajdonosa a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő ZRt. Az NCA irányító testülete egy 17 főből álló Tanács, az ún. operatív – a támogatási döntéseket hozó – szervek pedig a civil szervezetek által delegált tagokból álló Kollégiumok.

A NCA megalapításakor kitűzött célok teljesülését jelenleg nehéz megalapozottan értékelni. Egyrészt viszonylag „fiatal” intézményrendszerrel van szó, másrészt kevés a nyilvánosan is hozzáférhető információ az NCA működéséről és a pályázati források felhasználásának hatékonyságáról. Ezidáig mindössze két átfogóbb (*Kuti, 2004 és 2006*) és egy tematikus (*Philos és Századvég Alapítvány, 2007*) kutatás, valamint egy Állami Számvevőszéki vizsgálat (*ÁSZ, 2006*) elemezte az alap működését, illetve a kollégiumok pályázatainak felhasználását. Ezek eredményei leginkább ellentmondásosnak nevezhetők. A Kuti Éva által készített legutóbbi elemzés szerint az alapprogram pályázati rendszere hatékonyabb és egyenletesebb forráselosztást eredményezett, ami a korábbi – a központi támogatások egyedi döntéseken alapuló – elosztási rendszeréhez képest²²⁵ valóban nagy előrelépést jelentett, és jelentősen növelte a szervezetek által elérhető pályázati forrásokat. A megelőző évek adataival összehasonlítva a nonprofitok jóval nagyobb arányban pályázhattak működési- és programtámogatásokra, és a regionális alapú forráselosztásnak köszönhetően területileg is arányosabb lett a támogatási pénzek elosztása.

A szervezetek jelentős része azonban nem élt, vagy nem tudott élni a felkínált lehetőséggel. A bevezetést követő években a működő nonprofitok körülbelül 90%-a lett volna jogosult pályázni a NCA forrásaira, ugyanakkor a 2004-ben és 2005-ben kiírt első

ebből csak 5 milliárd forint lett volna az APEH által 2008-ban jogszerűen ténylegesen kiutalt összeg, akkor az NCA személyi jövedelemadóból származó bevételi forrása szintén 5 milliárd forintot tett volna ki, melyet a MÁK utalt volna át az NCA részére. A 2003. évi L. törvény 2. paragrafusa szerint az Alapprogram bevételei közé tartozik: ...”a megelőző költségvetési évben magánszemélyek jövedelemadójaként ténylegesen befizetett összeg 1%-ából a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény 4. §-ában megjelölt kedvezményezetteknek a tárgyévben ténylegesen kiutalt jövedelemadó-hányaddal megegyező összeg. Az Alapprogram számára átutalt támogatási összeg nem lehet kevesebb, mint a megelőző költségvetési évben a magánszemélyek által ténylegesen befizetett személyi jövedelemadó 0,5%-a.”...

²²⁵ Külön tanulmányt érdemelne a nonprofit szervezetekre vonatkozó korábbi költségvetési elosztási rendszer elemzése, amelyet a pártpolitikai szempontok érvényesítése és a mindenkori kormánypártokhoz közel álló nonprofit szervezetek kiemelt támogatása jellemezett. Az 1990-es évektől kezdődően a minisztériumok mellett az Országgyűlés ún. Társadalmi Bizottsága döntött a nonprofit, civil szervezeteknek nyújtott központi költségvetési támogatások összegéről és címzettjeiről, munkájukat azonban leginkább „a kecskére bízták a káposztát” mondással lehetne a legjobban értékelni.

három fordulóban ténylegesen mintegy 12 ezer szervezet²²⁶ (vagyis az összes 2004-ben működő nonprofit 23, 2005-ben 21%-a)²²⁷ nyújtott be támogatási kérelmet.

A különböző nonprofit szervezetek esélyegyenlőségét részben az is csökkentette, hogy nem azonos feltételekkel indulhattak a pályázati források elnyeréséért. Egyes szervezettípusokat tudatosan (pl. pártok, érdekképviselők, politikai szervezetek, munkaadói és munkavállalói érdekképviselők, egyházak, közalapítványok, a költségvetési törvényben nevesítetten szereplő állami támogatást kapott szervezetek), másokat (Kht.) hallgatólagosan, továbbá időbeli korlátok és a közhasznú jogállás megkövetelésével zártak ki a pályázható szervezetek köréből.²²⁸

Az NCA egyik feladata a szektorban létező egyenlőtlenségek csökkentése kellene, hogy legyen, de a NCA támogatásokról ismertté vált adatok (*Kuti, 2006*) szerint a támogatások jelentős mértékben koncentráltak a szervezetek székhelye és tevékenysége szerint. 2004-ben és 2005-ben a kiosztott támogatások 72, illetve 68%-át a fővárosban és a megyeszékhelyeken működő szervezeteknek ítélték meg, a községi szervezetek részesedése 11, illetve 12%-ot tett ki.²²⁹ Ezek a mutatók nagyon hasonló eloszlást mutatnak a pályázati támogatások nonprofit szektor egészében mért eredményeivel. A különbség abban mutatkozik meg, hogy a NCA támogatások kisebb arányban kerültek a fővárosi, és nagyobb mértékben kerültek a megyeszékhelyeken és városokban működő szervezetekhez.

Az adatok összességében arra utalnak, hogy a NCA támogatások inkább stabilizálták a – több szempontból is kedvezőbb adottságokkal rendelkező – városi szervezetek helyzetét, s alig csökkentették az eleve rosszabb körülmények között működő községi szervezetek hátrányát.

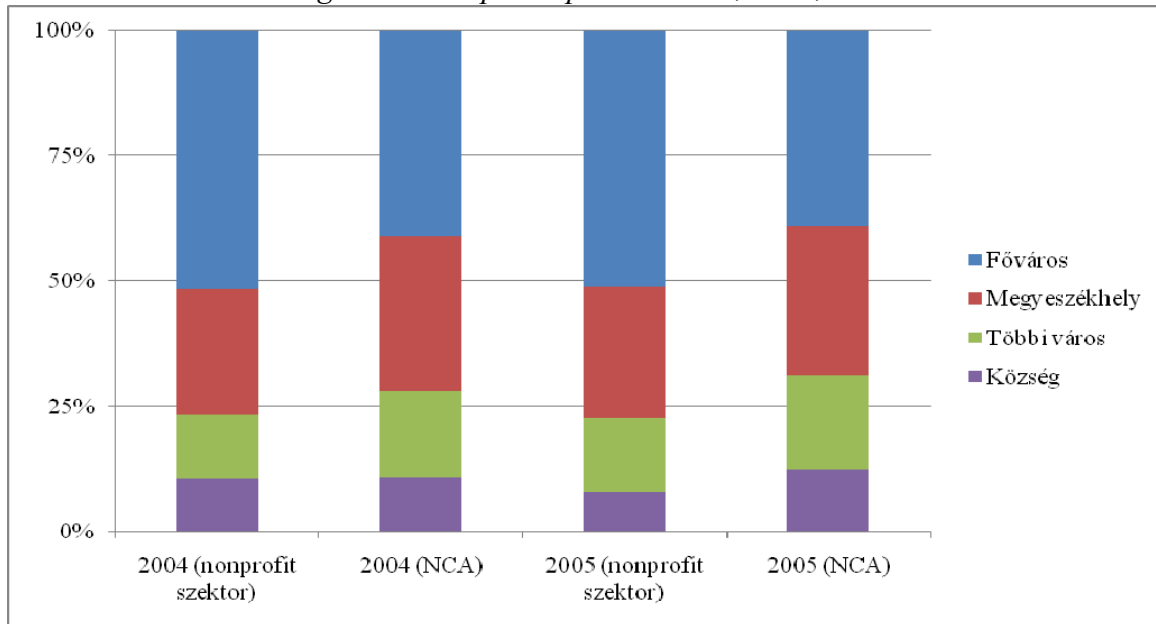
²²⁶ A pályázatot benyújtó szervezetek háromnegyede sikeresen, egynegyedük pedig sikertelenül pályázott az első három pályázati fordulóban.

²²⁷ A KSH adatfelvételeiben a működő nonprofit szervezetek számára vonatkozó adatokhoz viszonyítva.

²²⁸ Csak azon szervezetek pályázhatnak, melyeket a bíróság a pályázati kiírás évét megelőzően egy évvel nyilvántartásba vett, és a nem közhasznú jogállású civil szervezeteknek csak működési támogatásra, illetve az Alaprogram működésével kapcsolatos költségek fedezetére történhetnek kifizetések. Nem kaphatnak a NCA-tól működési támogatást azok a civil szervezetek sem, amelyek a pályázat kiírásának évében a költségvetési törvényben nevesítve részesültek – működési célú – támogatásban. Utóbbi rendelkezést a „rutinos” minisztériumi illetékesek azzal kerülik meg, hogy a költségvetési törvényben nem nevesítve szerepeltetik a támogatásban részesített szervezeteket. A jogszabály a kedvezményezettek köréből kizárja a közvetlen politikai tevékenységet folytató szervezeteket és a gazdasági érdek-képviselői szerveket is.

²²⁹ Ez természetesen a benyújtott pályázatok minőségével és az egyes kollégiumok döntési mechanizmusaival (pl. azzal, hogy előnyben részesítették-e a kistélepüléseken működő nonprofitokat) is nagymértékben összefüggött. Elgondolkodtató azonban, hogy a kért és kapott támogatások településtípusok szerinti megoszlása között szinte alig volt különbség, ami arra utal, hogy meglehetősen leegyszerűsített elosztási szempontok vezérelték a kollégiumi döntéshozókat.

44. ábra
 A nonprofit szektor összes pályázati bevételeinek és a NCA pályázati kiadásainak
 megoszlása településtípusok szerint, 2004, 2005

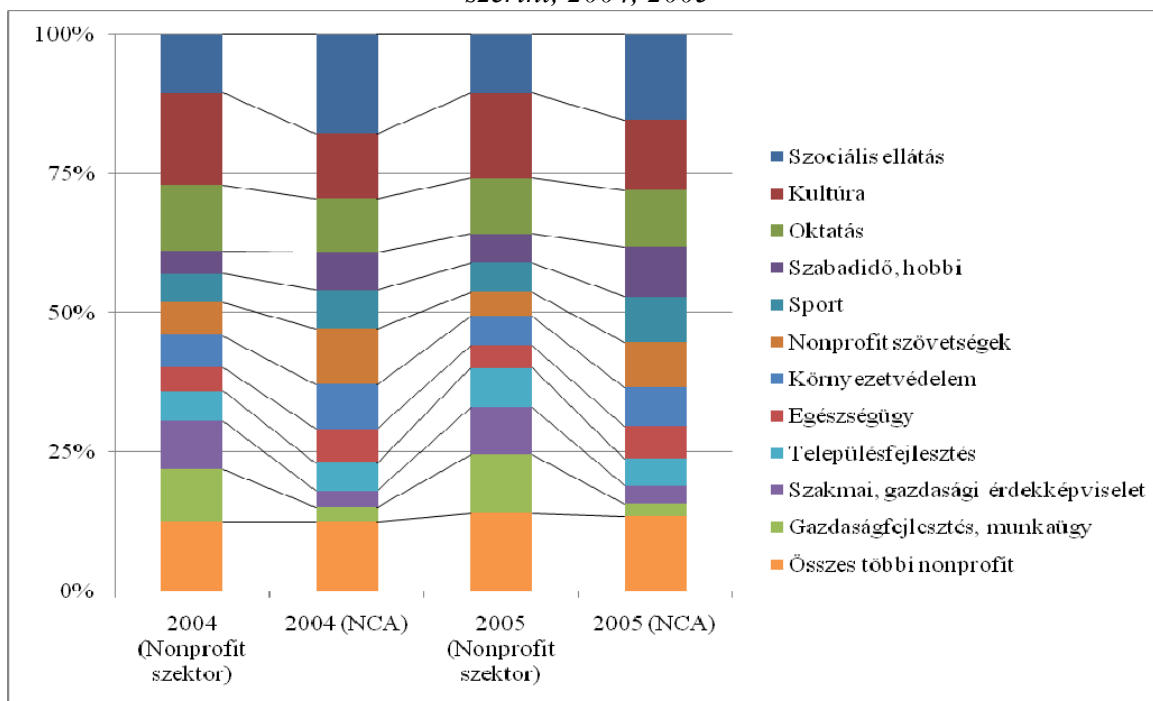

Forrás: KSH, NCA

Szintén a koncentrációt jelzi, és az egyes szervezetcsoportokat kiemelten preferáló döntéshozói magatartásra utal a támogatások tevékenységcsoportok szerinti megoszlása. Az NCA kollégiumai 2004-ben és 2005-ben is a szociális és a kulturális szervezeteket támogatták a legnagyobb összeggel, de viszonylag magas támogatást kaptak a nonprofit szövetségek, valamint a környezetvédelmi, az oktatási, és a sport és szabadidős szervezetek is. 2004-ben és 2005-ben az említett tevékenységeket végző pályázók kapták az összes anyagi támogatás 70%-át. Összetettebb, és a kedvezményezett tevékenységcsoportokat pontosabban kiemelő képet kapunk azonban, ha az NCA-ra vonatkozó adatokat összehasonlítjuk a nonprofit szektor egészének pályázati támogatásra vonatkozó mutatóival. A következő ábrából látható, hogy az *NCA elosztási rendszerének igazi nyertesei a szociális, a sport- és szabadidős szervezetek, valamint a nonprofit szövetségek voltak.* A szektor egészére vonatkozó adatokkal összehasonlítva ezek a szervezetek nagyobb arányban részesültek az NCA pályázati forrásaiból, míg a „vesztesek” csoportjába tartoztak a kevésbé „civil jellegűnek” nevezhető gazdaságfejlesztéssel, szakmai, gazdasági érdekképviselettel foglalkozó szervezetek.

45. ábra

A nonprofit szektor összes pályázati bevételének és a NCA pályázati kiadásainak megoszlása a legnagyobb arányú támogatást kapott szervezetek tevékenységcsoportja szerint, 2004, 2005

Forrás: KSH, NCA

Mindez arra utal, hogy a kollégiumi döntéshozók között létezett, illetve létezik egyfajta preferencia sorrend, melynek során az NCA-hoz pályázókat rangsorolják. Ez önmagában természetesen nem baj, a problémát az jelenti, ha ez „fekete dobozként” működik és a potenciális pályázók számára nem ismerhető meg. A döntési és elosztási szempontok nyilvánossága ugyanis nemcsak a támogatásért pályázók munkáját könnyítené meg, hanem egyúttal növelné az NCA működésének transzparenciáját is. Ha már a pályázatok kiírásakor nyilvánosságra hoznák az egyes kollégiumok mérlegelési szempontjait az a kiszámíthatóság mellett a beadott pályázatok minőségét is nagymértékben javítaná, és egyúttal növelné a NCA kollégiumai iránti bizalmat is.

Részben a NCA támogatási rendszerének hiányosságával magyarázható az is, hogy a legkisebb anyagi forrásokkal gazdálkodó nonprofit szervezetek egy „22-es csapdjához” hasonlítható ellentmondással kénytelenek szembesülni, ha működési célú pályázatot nyújtanak be az NCA-hoz. Ezeknél a pályázatoknál ugyanis az adott szervezet előző évi bevételének függvényében 2004 óta korlátozzák az elnyerhető pályázat összegét.²³⁰ A

²³⁰ Az ún. „sávós” rendszer lényege, hogy a szervezet előző évi korrigált ráfordításai (az alaptevékenység összes ráfordítása „-” a szervezeteknek és/vagy személyeknek nyújtott támogatás összege) alapján limitálják az elnyerhető támogatás összegét. Az NCA 2008-as pályázati kiírásában a támogatások maximuma a

pályázók ezért mindig csak egy limitált összegű támogatást igényelhetnek, s ez leginkább a kis bevételű nonprofitokat hozza hátrányos helyzetbe. Lehetőségeiket az is súlyosbítja, hogy a támogatási igények mindig meghaladják az elnyerhető forrásokat, s ezért az NCA által ténylegesen megítélt összeg általában is kevesebb, mint a kért támogatás. A kisebb nonprofitoknak emiatt már pályázatuk benyújtásakor szembesülniük kell azzal a ténnyel, hogy a potenciónalisán megítélt összeg eleve kevesebb lesz, mint amennyi forrásra pályáztak, és az igényelt támogatás limitált összeghatára miatt a stabilabb működési feltételek kialakítása is veszélybe kerülhet. Velük szemben a nagyobb bevételű szervezetek már eleve rendelkeznek olyan tartalékokkal, ami sikertelen, vagy kisebb összegű pályázat elnyerése esetén sem veszélyezteti működési stabilitásukat. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az NCA jelenlegi támogatási elvei (és gyakorlata szerint is) a kisebb bevételű szervezetek arányaiban nagyobb mértékben juthatnak hozzá a támogatási forrásokhoz, de még ezt figyelembe véve is azt mondhatjuk, hogy a jelenlegi pályázati rendszer továbbra is a kisebb szervezetek számára hátrányos. Érdemes lenne a döntéshozóknak elgondolkodni azon, hogy a kis bevételű szervezeteknél – legalább néhány évig – eltöröljék a pályázati korlátokat, ezáltal lehetőséget biztosítva számukra, hogy a támogatási pénzeket is felhasználva megalapozhassák hosszabb távú működésüket.

A fentieket alátámasztja az *Állami Számvevőszék* 2006-os jelentése is, amely határozott bírálatokat fogalmazott meg a NCA támogatási rendszerével, az irányító- és döntéshozó szervekre, illetve a támogatások lebonyolítását végző intézményekre vonatkozóan. Kritikájuk szerint a Tanács nem határozott meg tartalmi bírálati szempontokat, a kialakított támogatási rendszer pedig csak részben tette lehetővé a törvényben meghatározott célok és feladatok teljesítését: ...*”hátrányos helyzetet teremtett a kisebb szervezetek számára ... és...nem biztosította a szervezetek megerősítését”*... (ÁSZ, 2006). A jelentés megállapította azt is, hogy hiányos volt a beszámoltatási rendszer, indokolatlanul hosszú volt a pályázatok benyújtása és lezárása közötti időszak, a MÁK pedig nem volt felkészült a feladatok ellátására és a jogosulatlan pályázatok kiszűrésére. Az ÁSZ az ellenőrzött nonprofitokat is elmarasztalta, a szervezetek jelentős része ugyanis

következésképpen volt megszabva: 500 ezer forintnál kisebb ráfordítású szervezeteknél a maximális támogatás 500 ezer Ft volt. 500 ezer és 3 millió forint közötti ráfordítású szervezeteknél a maximális támogatás 500 ezer Ft „+” az 500 ezer forint feletti rész 28%-a volt. A 3-10 millió forint közötti ráfordítású szervezeteknél a maximális támogatás 1,2 millió Ft „+” a 3 millió forint feletti rész 25%-a volt. A 10 millió forintnál nagyobb ráfordítású szervezeteknél a maximális támogatás 3 millió Ft „+” a 10 millió forint feletti rész 20%-a, de maximum 7 millió Ft volt. Érdemes ezzel kapcsolatban arra is utalni, hogy a nonprofit szektor egészére vonatkozó adatok szerint a szektor szervezeteinek 44%-a kevesebb, mint 500 ezer forintból, 32%-uk 501 ezer és 3 millió Ft közötti összegből, 12%-uk 3-10 millió Ft-ból, míg 12%-uk 10 millió Ft-nál nagyobb bevételből gazdálkodhatott 2006-ban.

nem vezetett elkülönített nyilvántartást az NCA támogatásokról és voltak, akik nem számoltak el megfelelően pályázataik felhasználásáról sem.

A tényekhez az is hozzátartozik, hogy az NCA munkáját a kormány sem könnyítette meg. Az elvileg független testületet 2005-ben, 2006-ban és 2007-ben is maradványképzésre²³¹ kötelezték, és emiatt a jogerősen megítélt támogatási összegek egy részének kifizetésére csak jelentős csúszásokkal került sor. A területért felelős minisztériumon belüli folyamatos átszervezések szintén állandó problémát okoznak. A NCA működési zavarait jól jelzi, hogy 2008-as adatok szerint a 2007. évben a NCA rendelkezésére álló összeg egyharmadát még ki sem utalták, s a NCA elnöke szerint amit a támogatások utalását koordináló ESZA Kht. „2007-ben művelt, az katasztrofális volt”.²³²

Végül, érdemes megjegyezni azt is, hogy *NCA működésének transzparenciája továbbra sem kielégítő*. 2007-ben az Országgyűlés elfogadta ugyan a közpénzek átláthatóságáról szóló törvényt, de ennek rendelkezései – az eredeti tervezetet jelentősen fellazítva²³³ – a jövőben is lehetővé teszik, hogy a nonprofit szervezetek által delegált kollégiumi tagok szervezetei pályázatot nyújtsanak be az NCA-hoz. Ez részben érthető, hiszen nehéz lenne jogalapot találni arra, hogy a delegáltak által képviselt vagy érintett szervezetek miért ne pályázhatnak az alapprogram támogatásaira, ugyanakkor a rendszer az ellenőrzési mechanizmusok és a nyilvánosság hiányában lehetőséget nyújt a visszaélésekre is. Mindenképpen elgondolkodtató, hogy a NCA tagjai által érintett és elnyert (!) szervezetek pályázati pénzeinek összege egyes becslések szerint 2006-ban 1-2 milliárd Ft közötti összeget (!), 2007-ben pedig 450 millió Ft-os nagyságrendet képviselt (*Bogár, 2007; Dobszay, 2008*).²³⁴ A korábbi évek gyakorlatához képest – amikor az adott kollégiumban ülő képviselők saját szervezetük pályázatát is elbírálhatták – azonban már az is előrelépés, hogy az említett jogszabály szigorította az ezzel kapcsolatos eljárásrendet, s a jövőben az érdekelt kollégiumi tag testülete már nem dönthet az érintett szervezetének

²³¹ A 2006. évi költségvetésről szóló törvény szerint például a támogatásokra fordítható 6,199 Mrd Ft-ból 2006-ban mindössze 2,747 Mrd Ft pályázati támogatás volt kifizethető, míg a fennmaradó összeget (3,451 Mrd Ft-ot) csak 2007-ben fizethették ki a pályázatot nyert szervezeteknek.

²³² *Forrás:* <http://www.nonprofit.hu/hirek/egyhir/628896.html>.

²³³ A törvénytervezet például kizárta volna, hogy döntésben részt vevőkhöz köthető civil szervezeteket a pályázók köréből, de ezt a nonprofit lobbisták sikeresen megakadályozták.

²³⁴ A tényekhez hozzátartozik, hogy 2007-ben a NCA elfogadott egy olyan ajánlást, mely szerint egy kollégiumtól legfeljebb 2 millió forintot, összesen pedig legfeljebb 18 millió Ft-ot kaphat egy olyan szervezet, amelyben közvetve vagy közvetlenül valamelyik NCA döntéshozó is érdekelt. Az NCA saját adatai szerint 2007-ben összesen 241 pályázatnál lehetett megállapítani valamilyen érintettséget. Lásd minderről bővebben: a Magyar Narancs 2007. november 22-ei számának „Az élet harc” c. cikkét és a Heti Világgazdaság 2008. évi 25. számának „Civil pénzek elosztása: vége a mutyizásnak?” c. írását.

támogatásáról, azt egy másik a személyes érintettséggel nem terhelt kollégiumnak kell elbírálnia.

Nagymértékben növelné az átláthatóságot és az NCA tagjai iránti bizalmat, ha minden évben nyilvánosságra hoznák, hogy a Tanács és a Kollégiumok tagjai ténylegesen milyen pályázatoknál voltak érintettek, s a hozzájuk kapcsolódó szervezetek mekkora összegű támogatásban részesültek.²³⁵ A NCA nagyobb társadalmi nyilvánossága érdekében egy a jelenleginél jóval hatékonyabb ellenőrző- és nyilvántartó rendszert kellene kidolgozni, amely nemcsak a visszaéléseket küszöböli ki, hanem a támogatott szervezetek pályázatainak minőségét is folyamatosan vizsgálja, s ennek tapasztalatait beépítik a jövőbeli döntéshozatali folyamatokba. Lényegesen nagyobb nyilvánosságot kellene kapnia a NCA gazdálkodásának is, és indokolt lenne évről-évre nyilvánosságra hozni a legfontosabb bevételi és kiadási adatokat, beleértve a működési költségeket és a személyi kifizetéseket is.²³⁶ Nehezen érthető és bizalmatlanságot szülhet, hogy a NCA – egyébként sok szempontból informatív és jól használható – honlapján semmilyen erre vonatkozó információ nem elérhető, így nem lehet tudni, hogy a rendszer fenntartása és működtetése milyen terheket ró a társadalom egészére.

Összefoglalóan elmondható, hogy *a NCA létrejötté anyagi szempontból jelentősen növelte a szektor potenciális pályázati forrásainak nagyságát, ugyanakkor a támogatási rendszer a szektoron belüli egyenlőtlenségeket csak kis mértékben csökkentette. A forráselosztási szempontok esetében nem ismerhető fel egy hosszú távú stratégiai koncepció, a kiszámítható gazdálkodást pedig a kormányzat által előírt tartalékképzési kötelezettség, a közreműködő államigazgatási szervek bürokratikus működése is folyamatosan megnehezíti. A NCA testületeinek jelenlegi működése ma még leginkább egy „fekete dobozhoz” hasonlítható, amelyből hiányzik a társadalmi nyilvánosság és transzparencia. A NCA tanácsának és kollégiumainak tagjaira vonatkozó összeférhetetlenségi szabályok továbbra is rendkívül enyhék, és nem zárják ki az egyedi érdekek érvényesítését, a pályázati rendszerrel kapcsolatos visszaéléseket.*

²³⁵ A NCA törvény módosítását tartalmazó jogszabály – 2008. év végén fogadták el az NCA összeférhetlenségi szabályait szigorító 2008. évi LXXXVI. törvényt – oly módon „rendezte” ezt a problémát, hogy a testületi tagoknak nyilatkozniuk kell az érdekeltségi körükbe tartozó szervezetekről és a nyilatkozatokat egy honlapon nyilvánosságra is kell hozni.

²³⁶ A nyilvánosság részére is rendelkezésre álló információk szerint a Tanács és a Kollégiumok tagjai évente körülbelül 160-170 millió Ft összegű díjazásban részesülnek. A NCA összes működési költsége nem haladhatja meg a tárgyévben ténylegesen kiutalt személyi jövedelemadó hányad nagyjából 10%-át. 2004-ben a NCA tényleges működési költsége 273,4 milliárd Ft volt (ÁSZ, 2006).

VII. Zárófejezet

A nonprofit szektor szerkezete és erőforrásai is sokat változott az elmúlt 18 évben. Mai társadalmi elismertsége és gazdasági ereje is jóval nagyobb, mint a 90-es évek elején. A látványos mennyiségi fejlődés mögött azonban olyan trendek és koncentrációs folyamatok is megfigyelhetők, amelyek már most is kihívásokat és új típusú cselekvési stratégiákat igényelnek a szektor szervezeteitől és a döntéshozóktól. Erre utalnak a bevételi források és foglalkoztatottak nagymértékű koncentrálódására, az állami/önkormányzati és nonprofit szektor közötti korlátozott együttműködésre, és a nonprofit törvények egyes szándékolatlan következményeire vonatkozó eredmények. Az értekezés elkészítésének egyik célja az volt, hogy szektort kevésbé ismerők pontosabb információkat kapjanak a szektor „mélyrétegeiben végbemenő folyamatokról és azok lehetséges következményeiről. A dolgozatban ezért tudatosan nem a szektor által elért eredmények, hanem sokkal inkább a felmerülő problémák bemutatására törekedtem. Csak remélhető, hogy az olvasók ezt nem értik félre, s az esetenként kevésbé pozitív képet sugalló eredmények mögött feltételezik a szektor jobbítására törekvő szándékot is. A jövőbeni cselekvések kidolgozásához a jelenlegi helyzet minél alaposabb ismerete is szükséges. Ennek bemutatására tettem kísérletet az értekezésben.

7.1. A kutatás módszerei, a felhasznált adatok

A disszertációban többféle elemzési megközelítést és vizsgálati módszert alkalmaztam. A dolgozat első és második részében a nemzetközi és hazai szakirodalmat felhasználva bemutattam a civil és nonprofit szervezetek fogalomhasználatával összefüggő különböző értelmezéseket, a nonprofit szervezetek létrejöttével és társadalmi szerepével kapcsolatos legfontosabb elméleti megközelítéseket.

A disszertáció harmadik és negyedik részében adatforrásként a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) nonprofit szervezetekre vonatkozó adatfelvételeinek eredményeit tartalmazó adatbázisokat, illetve a Nemzeti Civil Alapprogram (NCA) és az Adó- és Pénzügyi Ellenőrző Hatóság (APEH) személyi jövedelemadó bevallásra vonatkozó adatait használtam fel.

A KSH-ban az 1990-es évek eleje óta évenkénti rendszerességgel vizsgálják a hazai nonprofit szervezetek legfontosabb működési és gazdálkodási mutatóit. A postai úton végrehajtott kérdőíves adatgyűjtések az 1993 és 2000, illetve 2003 és 2006 közötti évekre

vonatkozóan²³⁷ teljes körűek voltak és kiterjedtek az összes Magyarországon nyilvántartásba vett nonprofit szervezetre. A KSH adatgyűjtéseiben ugyanakkor az évek során jelentős változások történtek, a megfigyelési kör, a kérdőívben felhasznált kérdések, valamint az adatfeldolgozás módszertana is átalakult. Az összehasonlíthatóság érdekében, a különböző évekhez kapcsolódó mutatókat és a disszertációban felhasznált adatbázisokat – ahol lehetséges volt – több lépcsőben egységesítettem.

A dolgozatban használt fogalmak azonosak a KSH által általánosan használt megnevezésekkel. A nonprofit szervezetek tevékenységcsoportok szerinti besorolása a nemzetközi gyakorlatban használatos osztályozási rendszer (International Classification of Nonprofit Organization) adaptálásával készült. Ennek alapján a szervezetek főtevékenységük alapján 18 főcsoportba, 62 csoportba, illetve 192 alcsoportba vannak besorolva.

A KSH-ban használt módszer²³⁸ szerint a szektor egészét jellemző statisztikai mutatók a válaszoló szervezetek adatai alapján vannak megbecsülve. A nem válaszoló szervezetek pótlása és az ún. „teljeskörűsítési eljárás” az utóbbi években nem súlyozásossal, hanem egy dinamikus imputálási módszerrel történt. Ennek lényege az, hogy a nem válaszoló, de a nonprofit szervezetek regiszteréből ismert jellemzőkkel bíró szervezetek hiányzó adatai a hozzájuk hasonló, de válaszoló (ún. donor) szervezetek adatai alapján vannak pótolva. A szakmailag pontosabb adatszolgáltatás érdekében a 2004-es adatok feldolgozása során a modellezésbe bekerültek a megszűnt nonprofit szervezetek is,²³⁹ s ez befolyásolta a 2004-re vonatkozó mutatókat is.

A dolgozatban felhasznált adatbázisok az 1996-2000 és 2003-2006 közötti évekre vonatkoznak, megfelelő elemszámúak és tartalmazzák mindazokat az információkat, amelyekre vonatkozóan a hipotéziseket megfogalmaztam. A kutatás elvégzéséhez az adatbázisok változóit egységesítettem, valamint új képzett változókat hoztam létre. Az elemzés során keresztmetszeti adatokat elemeztem.

²³⁷ A 2001. és a 2002. évekre vonatkozóan reprezentatív adatgyűjtéseket végeztek.

²³⁸ Ennek részletes leírását tartalmazzák a „Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004” és a „Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2005” c. KSH kiadványok.

²³⁹ A korábbi években azok a nem válaszoló szervezetek, amelyekről nem volt felhasználható információ (pl. nem küldtek vissza kérdőívet, rossz volt a cím, nem jelezték megszűnésüket stb.) automatikusan kaptak „donort” és működő szervezetként voltak regisztrálva. Az elemzésből ezért korábban csak azok a szervezetek estek ki, amelyek jelezték megszűnésüket. A 2004-re vonatkozó felvétel feldolgozása során a donorkereső eljárásban a nem válaszoló, és megszűnő szervezeteket is modellezve voltak, ezért a nem válaszoló szervezetek egy része (megszűnő szervezetként modellezve) értelemszerűen kikerült az elemzési sokaságból. Részben ezzel magyarázható például, hogy 2004-ben kevesebb nonprofit szervezet működött Magyarországon, mint 2003-ban.

A disszertációban az adatok vizsgálata során két egyszerű, de jól használható módszert, a keresztábra elemzést és a logisztikus regressziós elemzést használtam. A felvételekben szereplő mutatókat alapvetően hagyományos megoszlási viszonyszámok és index jellegű összetett mutatók segítségével vizsgáltam. Az adatbázisok elemzését az SPSS programcsomaggal végeztem el.

A dolgozatban csak azoknál a táblázatoknál jelöltem meg külön forráshivatkozást, ahol nem a KSH adatait használtam fel, illetve ahol egy fejezetben belül több különböző adatforrásra (pl. KSH, APEH, NCA) hivatkoztam. Az értekezés szöveges részében elsősorban megoszlási viszonyszámokon alapuló Excel programmal készített ábrahivatkozásokat használtam, utóbbiak számadatait az „Összefoglaló táblázatok” c. rész tartalmazza.²⁴⁰ Az alábbi táblázatban összefoglalóan ismertetem a nonprofit adatgyűjtéseknél az 1991 és 2005 közötti időszakban történt fontosabb változásokat.

4. A nonprofit szervezetek adatgyűjtésének módszertanában történt fontosabb változások 1991 és 2005 között

Év-szám	A változások leírása
1991	A nonprofit szervezetek statisztikai megfigyelésének kezdete. Az APEH-től átvett adatok felhasználása.
1992	Módszertani változás I. A KSH által végzett nonprofit adatfelvételek kezdete. Szorzószámokon alapuló módszer használata. A pénzügyi és foglalkoztatotti adatokat csak az 500 ezer Ft-nál nagyobb bevételű szervezeteknek kellett kitöltenie.
1993	A bevételi adatokat minden szervezetnek ki kellett töltenie. A kiadási és foglalkoztatotti adatokat csak az 500 ezer Ft-nál nagyobb bevételű szervezeteknek kellett kitöltenie.
1995	A kiadási és foglalkoztatotti adatokat minden szervezetnek ki kellett töltenie. Közalapítványok, közhasznú társaságok, köztestületek bekerülése a megfigyelési körbe. Tematikus, a szektor egyes részterületeire vonatkozó kiegészítő adatfelvételek végrehajtásának kezdete.
1997	Módszertani változás II. A szorzószámokon alapuló módszert az ún. teljeskörűsítési módszer váltja fel. Az Önkéntes Kölcsönös Biztosító Pénztárak kikerülnek a megfigyelési körből.
1998	Két adatforrás (OITH, NPREG) integrált használata a megfigyelési kör meghatározása érdekében.
2001	Módszertani változás III. Reprezentatív adatfelvétel, egyedi módszertan használata.
2002	Módszertani változás IV. Reprezentatív adatfelvétel, egyedi módszertan használata.
2003	Módszertani változás V. A reprezentációs módszer újbóli használata. Egyesülések bekerülése a megfigyelési körbe.
2004	Módszertani változás VI. A reprezentációs módszer továbbfejlesztése, hosszútávon alkalmazható módszertan kidolgozása. A megszűnő szervezetek modellezése. Három adatforrás (OITH, GSZR, NPREG) integrált használata a megfigyelési kör meghatározása során.
2005	Módszertani változás VII. A megszűnő szervezetek modellezésének megszüntetése, a 2003-ban használt eljárás ismételt használata.

²⁴⁰ Az „Összefoglaló táblázatok” c. részbe tartalmi okokból – az arányszámok ellenőrzését lehetővé tévő – elemi számadatokat helyeztem el. Az ezeken alapuló megoszlási arányszámokat a dolgozat ábrái tartalmazzák.

7.2. A dolgozat főbb tudományos megállapításai, eredményei

Az alábbiakban a disszertáció elején megfogalmazott hipotézisek sorrendjében összefoglalom a dolgozat főbb tudományos megállapításait és eredményeit.

7.2.1. Civil társadalom, civil szervezetek, nonprofit szervezetek

A pontos fogalmi elhatárolás érdekében a dolgozat első részében a civil és nonprofit szervezetek fogalmának kialakulását és jelentéstartalmuk – konkrét történeti-gazdasági kontextustól függő – értelmezéseit mutattam be. A humanista és társadalomtudományi gondolkodók (pl. H. Grotius, J. Locke, A. Tocqueville, I. Kant, W. Hegel, K. Marx, R. Dahrendorf, J. Habermas, J. Keane, J. Alexander stb.) munkásságának kronologikus feldolgozásával a civil társadalom klasszikus teóriáitól a civil és nonprofit szervezetek kortárs értelmezései felé haladva annak bizonyítására törekedtem, hogy a két fogalom mai, rokon értelmű kifejezésként történő használata elfedi koronként is változó sajátos jelentéstartalmukat. A két szervezetcsoport között van ugyan átfedés, de eszmetörténeti hátterük, időbeli kialakulásuk, a létrejöttüket elősegítő és/vagy gátló konkrét társadalmi- és gazdasági tényezők (az európai kontinens vs. az Egyesült Államok; az autonóm állampolgárok jogainak érvényre juttatása vs. törekvés a magán és közületi szektorok elhatárolására; a nonprofit szektor kialakulásának körülményei a demokratikus és poszt szocialista országokban) jelentősen különböztek. Tértől és időtől függően társadalmi jelentésük (pl. a civil társadalom értelmezése nyugat- és kelet-európában) is eltért, szinonimaként történő használatuk miatt viszont eredeti jelentéstartalmuk oly módon heterogenizálódhat, hogy végül a civil és nonprofit szervezetek nem lesznek sem civilek, sem nonprofitok.

A civil és nonprofit szervezetek fogalmának elméleti története és jelentéstartalmuk vizsgálata alapján kijelenthető, hogy a civil és nonprofit szervezetek két alapvetően eltérő szervezetcsoportot alkotnak, és bár ezek nem azonosak, de a nonprofit szervezeteknek éppúgy lehetnek civil jellegzetességeik (pl. az önkéntesség, a kormánytól való függetlenség), mint ahogy a civil szerveződéseknek is lehetnek nonprofitokra jellemző sajátosságai (pl. intézményesült működés a profitszerzés elsődleges célja nélkül).

7.2.2. A magyar nonprofit szektor kialakulását és fejlődését meghatározó tényezők

A nonprofit szervezetek létrejöttére és társadalmi szerepére vonatkozó külföldi elméletek bemutatását követően a hazai társadalmi- és gazdasági környezet változásaira fókuszálva

annak bizonyítására törekedtem, hogy a magyarországi nonprofit szektor kialakulásának feltételei és a szektor hazai fejlődése is nagymértékben eltért a demokratikus társadalmi berendezkedésű országok gyakorlatától. *A nonprofit szektor magyarországi kifejlődését a nemzetközi elméletekben megfogalmazott magyarázatok helyett jóval erőteljesebben befolyásolták a hazai társadalmi- és gazdasági szerkezet átalakulásával és a kormányzat jogszabályalkotó tevékenységével összefüggő folyamatok.*

Az 1980-as évek végén mindössze 8,5 ezer társadalmi szervezet (egyesület és érdekképviselő) működött Magyarországon, míg a 2000-es évek második felében már közel 60 ezer (összesen kilenc szervezeti formát) működő szervezetet integrált a szektor. A jelentős számbeli növekedés és a szerkezeti változás több, részben egymással is összefüggő tényezővel magyarázható.

A szektor kialakulásának társadalompolitikai kereteit a *politikai szerkezet* 1980-as évek végén, 1990-es évek elején történt átalakulása biztosította. A 80-as évek vége előtt csak a politikailag neutrális egyesületek és a hatalom által kontrollált érdekképviselők működhetek legálisan, a demokratikus politikai berendezkedés viszont már lehetőséget nyújtott a valódi társadalmi önszerveződések, illetve a megváltozott környezetnek megfelelően új célokat követő új szervezeti formák (pl. alapítványok, érdekképviselők) törvényes megalapítására. A politikai- és gazdasági környezet megváltozása „mérhetően is” jelentős szerepet játszott a nonprofitok – s ezen belül különösen az alapítványok és érdekképviselők – számának gyors növekedésében, s megfelelő háttérrel biztosított a szektor további fejlődéséhez.

Az újonnan létrejött nonprofitok mellett azonban továbbélt a múlt is. *Sok korábbi társadalmi szervezetek fennmaradt, sőt az 1945-48 közötti időszakban megszüntetett szervezetek egy része újjáalakult.* Leginkább azok a – jellemzően városi és sport- és szabadidős, valamint kulturális tevékenységet végző társadalmi szervezetek – tudtak fennmaradni, amelyek stabil szervezeti- és támogatói bázissal rendelkeztek, s nem kötődtek szorosan a pártállami intézményrendszerhez, vagy a szocialista nagyvállalatokhoz és a mezőgazdasági termelőszövetkezetekhez. A 90-es évek elején elsősorban a kisebb településeken és egyesületi formában működő (pl. sport, tűzoltó) szervezetek, az államszocialista rendszerhez kötődő nagy szakszervezetek helyi alapszervezetei, és a rendszerváltozás előtt, illetve után létrejött, de tömegbázissal nem rendelkező politikai jellegű szervezetek szűntek meg nagy számban. Említést érdemel továbbá a szervezetek egy sajátos csoportja is, amelyek lényegében „ott próbálták meg folytatni, ahol elődeik abbahagyták”. A 90-es évek elején több, korábban betiltott, vagy

„megszűnésre ítéltetett” egyesület – többnyire a régi tagok aktivitásának köszönhetően – újjáalakult, és az 1948 előtti tevékenységét igyekezett több-kevesebb sikerrel tovább folytatni.

A 90-es évek első évtizedében a szektor fejlődését jelentősen *befolyásolta a gazdasági környezet, s ezen belül a vállalatok tulajdonosi szerkezetének átalakulása* is. Az állami tulajdon privatizációja következtében sok – korábban állami vállalatokhoz és termelősövetekhez kötődő – társadalmi szervezet (pl. sportszervezetek, politikai ifjúsági és szakszervezeti alapszervezetek) a donor intézmények átalakulása következtében megszűnt. A környezeti feltételek megváltozása azonban nemcsak a régi szervezetek megszűnését, hanem az újak kialakulását is elősegítette. Az új tulajdonosok és munkavállalók a 90-es évek elején új típusú érdekképviselőket hoztak létre, az önkormányzatok pedig a lakossági és vállalati támogatások megszerzése, a települések üzemeltetése érdekében először alapítványokat, majd 1994-től közalapítványokat és közhasznú társaságokat alapítottak. A 90-es évek elejének rendkívül kedvező adózási és adományozási szabályozását felhasználva a magánszemélyek- és különböző intézmények (magán) alapítványokat, majd 1994 után az országgyűlés és a kormányzati intézmények a közfeladatok ellátása érdekében közalapítványokat és közhasznú társaságokat alapítottak. A nonprofit szervezeti forma adta lehetőségeket idővel az összes gazdasági szereplő felismerte, s ez hosszabb távon a szektor belső szerkezetét is jelentősen megváltoztatta.

A nevelési- és oktatási intézmények példáján keresztül szemléltetve azt is sikerült bemutatni, hogy – a nemzetközi elméletekkel összhangban – a szektor hazai kifejlődését az is elősegítette, hogy a nonprofitok olyan *kielégítetlen szükségleteket tudtak pótolni, illetve olyan intézményi ellátásokat tudtak alternatív szolgáltatóként betölteni*, amelyek a korábbi politikai rendszerben állami monopóliumok voltak. A nonprofit formában működő oktatási intézmények elemzése arra is felhívta a figyelmet, hogy a nonprofit szolgáltatók hazai elterjedése valószínűleg jóval hosszabb folyamat lesz, mint azt sokan várták, s a nonprofitok csak a jelentős többletkeresleti igények felmerülését kihasználva, és a konkurens szolgáltatók által kevésbé védett ellátások piacán (a középszintű oktatás egyes területein) tudtak valódi versenyhelyzetbe kerülni az állami és önkormányzati fenntartású intézményekkel szemben.

Magyar sajátosságként értékelhető, hogy a nonprofit szervezeti forma nemcsak a kielégítetlen szükségletek pótlására nyújtott lehetőséget, hanem *a forráshiányos állami és önkormányzati intézmények számára lehetővé tette a gazdálkodási bevételek bővítését és külső támogatói források megszerzését is*. A nemzetközi megközelítések közül érdemes

visszautalni azokra a támogatási elméletekre, melyek szerint a nonprofitok létrehozásának elsődleges célja a különböző támogatások megszerzése. Magyarországi viszonylatban ez a motiváció szintén fontos szerepet játszott a nonprofitok alapításában, de itthon ezt nagymértékben elősegítette a költségvetési intézmények forráshiányos gazdálkodása, a normatív támogatások, illetve a működtetési költségek közötti „olló” növekedése. Utóbbi megállapítás különösen érvényes azokra az egészségügyi- és szociális, valamint oktatási intézményekre, amelyek alapítványaik létrehozásával nemcsak a lakosságot, hanem a vállalati, üzleti szervezeteket is igyekeztek bevonni az intézmények finanszírozásába, sőt az ilyen bevételek révén a költségvetési intézményekre vonatkozó szigorúbb gazdálkodási kereteket is rugalmasabbá teheték. A forráshiányos működés miatt létrehozott nonprofitok számát a 2006-ra vonatkozó adatok alapján legalább 4-5 ezerre, míg az általuk a lakosságtól és vállalatoktól kapott támogatások összegét legalább 8,4 milliárd (!) forintra lehet becsülni.

A hazai civil és nonprofit szervezetek társadalmi szerepének felismerése és kormányzati elismertsége a tágabb világpolitikai- és világgazdasági környezet megváltozásával, az ún. *globális civil társadalom kialakulásával* is összefüggött. Az új típusú (pl. környezetvédelmi és regionális) kihívások, a hagyományos politikai pártok és az állam háttérbe szorulása következtében a nem-kormányzati szervezetek aktív szereplőivé váltak a globális és az európai uniós döntési folyamatoknak, s ez együtt járt hazai szerepük felértékelődésével is. Részben ezzel magyarázható, hogy a hazai kormányok az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet fordítottak a társadalmi érdekegyeztetési mechanizmusokra, és az államigazgatási döntések által érintett társadalmi csoportokat képviselő ún. ernyőszervezetekkel való kommunikációra.

A magyarországi nonprofit szervezetek összetételét és működési feltételeit az elmúlt 18 évben leginkább a mindenkori kormányzatnak a jogi- és pénzügyi környezetet befolyásoló tevékenysége, s a nonprofitoknak nyújtott közvetett és közvetlen támogatások határozták meg. A hazai és külföldi szerzők kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy kormányzati politika a szektor környezeti feltételrendszerének tudatos alakításával nagymértékben ösztönözheti a nonprofit szervezetek elterjedését és szolgáltatói szerepvállalását. A magyarországi gyakorlat azonban meglehetősen ellentmondásos képet nyújt a két szféra viszonyáról. A pártállami politika 1989 előtt kifejezetten akadályozta a civil és nonprofit szervezetek megalapítását, s csak a politikai rendszerváltást követően vált lehetővé az egyesülés szabadsága és a hazai nonprofit szektor kialakulása. *Az 1990-93 közötti folyamatokban egyidejűleg volt megfigyelhető a korábbi struktúrák lebomlása és*

az újak kialakulása. A korábbi társadalmi szervezetek egy részének továbbélése mellett a gazdasági és tulajdonosi szerkezetváltás következtében sok szervezet megszűnt, ugyanakkor az 1990 és 1991-es évek liberális pénzügyi szabályozása rendkívül kedvező lehetőségeket teremtett az új nonprofit szervezetek megalapítására, s ez meghatározó szerepet játszott a szektor gyors ütemű kifejlődésében. Részben az adókedvezményekkel történő visszaélések, de sokkal inkább az államháztartás romló pénzügyi helyzete miatt a 90-es évek első harmadától egyre szigorúbban szabályozták a nonprofitok pénzügyi mozgásterét és az új nonprofit szervezeti formák 1993-as kodifikálásával a kormányzat a szektor szervezeti struktúráját is átalakította.

Az 1990-es évek közepére nagyjából stabilizálódtak a nonprofitokra vonatkozó adózási jogszabályok, s ez lehetőséget teremtett arra is, hogy a hazai viszonylatban új, de a nemzetközi gyakorlatban már bevált gyakorlatokat itthon is meghonosítsák. A kormány egyértelműen kedvezőbb gazdálkodási és infrastrukturális körülményeket teremtett a nonprofit szervezetek számára az 1996-ban elfogadott 1%-os, az 1997-es és 1999-es – a társadalmi szervezetek által használt ingatlanok rendezésről – szóló, valamint az 1997-es közhasznúsági törvények elfogadásával. 2000-ben a személyi jövedelemadó kedvezményeket tovább korlátozták, de az új évtized első éveit egy meglehetősen csendes, a háttérben a további nonprofit törvényeket előkészítő szakmai munkákkal jellemezhető időszakként írhatók le. Ennek első kézzelfogható eredményei 2003-ban jelentek meg, amikor elfogadták a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló törvényt, majd 2005-ben, amikor az önkéntes tevékenység kodifikációjára került sor.

Az évtized közepétől hangsúlyváltás történt a kormányzati munkában, s egymás után születtek meg a szektor szerkezetét is jelentősen átalakító jogszabályok. A 2006-os gazdasági társaságokról szóló törvény a közhasznú társaságok, a polgári törvénykönyv módosítása pedig a közalapítványok létrehozásának lehetőségét szüntette meg. Ennek hátterében részben a gazdálkodási szabályokat kijátszó „kiskapuk bezárásának” szándéka és a társadalmi szempontból kevésbé hatékony szervezeti formák működésének szigorítása húzódott meg, s ez hosszabb távon átláthatóbb viszonyokat teremthet a szektor egészében. A kormányzati beavatkozások későbbi hatásait azonban mindenképpen szükséges lenne már a döntés-előkészítés szakaszában felmérni, a nagy ellátórendszerek társadalmi konszenzus nélküli átalakítása ugyanis jelentősen csökkentheti a tervezett intézkedések hatékonyságát. A megegyezés hiánya leginkább az egészségügyi- és oktatási intézményrendszer átalakítása kapcsán mutatkozott meg, s a kormányzat és az érdekképviselők között kialakult viták, az állami hatáskörök bővítése egyértelműen jelzi,

hogy a civil és a kormányzati szféra közötti érdekegyeztetési rendszer továbbra sincs összhangban egymással. *A 2005-2008 közötti évek kormányzati időszaka az intenzívebb állami beavatkozással, a nonprofit szektor szerkezetét befolyásoló szabályozási rendszer jelentős átalakításával és a korlátozott érdekegyeztetési folyamatokkal jellemezhető.*

Összefoglalóan kijelenthető, hogy a hipotézis vizsgálatának eredményeként igazolható volt az a feltételezés, hogy a hazai nonprofit szektor kialakulása és fejlődése is jelentősen eltért a fejlett országok gyakorlatától. Ennek okai részben a különböző politikai- és gazdasági környezeti változásokban (pl. az 1948-1988 közötti időszakban a civil önszerveződések korlátozása, az érdekképviselők politikai befolyásoltsága, az oktatási, szociális- és egészségügyi szolgáltatások korábbi állami monopóliuma), részben a rendszerváltozást követő folyamatokban (pl. 1989-től a politikai szerkezet megváltozása, a gazdasági- és tulajdonosi szerkezet átalakulása, a forráshiányos állami- és önkormányzati intézményrendszer) keresetők. Az oktatási tevékenységet végző és az állami-és önkormányzati intézmények által alapított nonprofitok példáján keresztül kimutatható volt, hogy a kielégítetlen kereslettel és a támogatások megszerzésével kapcsolatos motivációk szintén szerepet játszottak a szektor hazai kialakulásában, de a magyarországi fejlődést leginkább a szektor gazdálkodási lehetőségeit és a szervezetek összetételét meghatározó kormányzati politika befolyásolta. Utóbbi nemcsak a jogszabályi környezet változásaival (pl. a nonprofitokat érintő az adózási kedvezmények liberális majd egyre szigorúbb szabályozása, az új típusú nonprofit – pl. közalapítványi és közhasznú társasági – szervezeti formákat 1993-ban létrehozó, majd azok alapítását 2006-ban megtiltó kormányzati intézkedések, a nonprofit törvények megalkotása) támasztható alá, hanem számszerűen is kimutatható a nonprofit szektorba áramló állami források változása alapján. A szektor hazai helyzetének egyik paradoxonja azonban éppen ez utóbbival függ össze. Annak ellenére ugyanis, hogy 1996 és 2006 között jelentősen nőtt a szektor állami támogatása, az állami és különösen az önkormányzati feladatokat átvállaló nonprofitok száma továbbra is kifejezetten kevésnek mondható, s a normatív támogatási források is a nonprofitok meghatározott (alapítványok és közhasznú társaságok) csoportjainál koncentráálódtak.

7.2.3. Az állam, az önkormányzatok, illetve a nonprofit szektor korlátozott együttműködése

A fejlett nonprofit szektorral rendelkező országokban a növekvő állami támogatás többnyire együtt járt az állami és önkormányzati feladatok átadásával, átvállalásával, s

ennek következményeként nőtt a nonprofitok szektorban foglalkoztatottak száma is. Az idősoros adatok elemzése alapján kimutatható, hogy Magyarországon ennek hatása jóval ellentmondásosabban alakult. Az állami támogatás jelentős növekedése ellenére ugyanis sem a tömeges feladatátadás, sem az alkalmazottak számának számottevő növekedése nem jellemző. A szektorban nőtt ugyan a foglalkoztatottak száma, de a fizetett munkavállalók alkalmazása mindig is csak a nonprofitok alacsony hányadánál és jól körülhatárolható típusainál volt megfigyelhető.²⁴¹ A nemzetgazdaság más ágazataival történő összehasonlítás révén igazolható volt az a feltételezés is, hogy a nonprofit szervezetek nem váltak komoly gazdasági szereplőkké a hazai munkaerőpiacon.

Az állam- és az önkormányzatok, illetve a nonprofit szervezetek közötti együttműködés hiányát alátámasztja, hogy a normatív támogatást kapott – vagyis közfeladatot ellátó – szervezetek szektoron belüli aránya továbbra is igen alacsony, a vizsgált 10 év alatt az állami normatívából részesülő nonprofitok részaránya 1-4%, míg az önkormányzati normatívát kapott szervezeteké 0,5-2% között változott. Az empirikus adatok arra utalnak, hogy a nonprofit és az állami, önkormányzati szektor közötti kooperáció továbbra sem számottevő, az állami és az önkormányzati intézmények a két szektor kapcsolatának szorosabbá válását főként saját nonprofit szervezetek létrehozásával „oldották meg”, s a szolgáltatói feladatokat nem átadták független nonprofitoknak, hanem általuk alapított nonprofit szervezetekbe – elsősorban közhasznú társaságokba – szervezték ki.

Az idősoros adatok vizsgálata alapján alátámasztható az a hipotézis, hogy a nonprofit és az állami, önkormányzati szektor között csak igen korlátozott mértékű együttműködés alakult ki a társadalmi szolgáltatások biztosításában, a szektor állami támogatásának növekedése nem járt együtt sem a nonprofitok részére történő közfeladatok tömeges átadásával, sem a nonprofit szervezeteknél alkalmazottak számának jelentős növekedésével.

7.2.4. A gazdasági erőforrások koncentrációjának hatása

A nonprofit szektor 90-es évek második felétől – az új nonprofit jogi formák szektorba kerülésének hatására – nagymértékben polarizálódott, és az anyagi és humán erőforrások egyre nagyobb mértékben koncentráálódtak a szektor nem civil jellegű szervezeteinél. A

²⁴¹ A vizsgált 10 éves periódusban a foglalkoztatottakkal rendelkező nonprofitok aránya sohasem haladta meg a 18%-ot, vagyis szervezetek kevesebb, mint egyötödére volt jellemző, hogy volt fizetett munkavállalójuk. 2006-ban a szektorban foglalkoztatottak 57%-át a közhasznú társaságok alkalmazták.

forrásokhoz történő egyenlőtlen hozzáférés eltérő fejlődési esélyeket biztosít a civil és nem civil jellegű szervezeteknek, s ez hosszabb távon a szektor kettészakadásához vezethet.

Az időszoros adatok alátámasztották azt a hipotézist, hogy a foglalkoztatottak és a gazdasági erőforrások egyre nagyobb mértékben koncentráálódtak a szektor nem civil jellegű szervezeteinél, s ezen belül a közhasznú társaságoknál. Ennek következtében a civil jellegű szervezetek (alapítványok és egyesületek) gazdasági potenciálja egyre kisebb lett, miközben a közhasznú társaságoknak nyújtott támogatások révén az állam- és az önkormányzatok gyakran a saját befolyási körükbe tartozó szervezetek részére biztosítottak jelentős anyagi forrásokat.

Az 1990 évek elején a legtöbb munkavállalót még a civil jellegű szervezetek alkalmazták, de az 1994 után alapított közhasznú társaságok „viharos” gyorsasággal átrendezték a szektor foglalkoztatási szerkezetét. Fizetett alkalmazottaik száma 10 év alatt 37 ezer fővel növekedett, jelenleg is ők a szektor legnagyobb munkaadói, 2006-ban minden második nonprofitnál dolgozó munkavállaló közhasznú társaságtól kapta a fizetését. Hasonló folyamatok figyelhetők meg a szektor bevételeinek esetében is. A szervezetek kevesebb, mint 3%-át képviselő közhasznú társaságok részesedése a szektor bevételi szerkezetben folyamatosan nőtt. 1996-ban „csak” a szektor összes bevételének 9, és az összes állami támogatás 5%-a felett rendelkeztek, de 2006-ban már az ilyen bevételek 40 (!), és az állami források 44%-a (!) náluk koncentrálódtak. Habár gazdálkodási és szervezeti szempontból e szervezetek csak korlátozott értelemben tekinthetők nonprofitnak, a szektor egészének gazdasági növekedése, és az állami támogatások növekvő részaránya nagyrészt ezeknek a „félállami” szervezeteknek adott támogatásoknak volt köszönhető az elmúlt 18 évben.

Jelenleg nehezen megválaszolható kérdés, hogy a közhasznú társaságok megszűntetését és a nonprofit gazdasági társaságok létrejöttét követően hogyan alakul majd a pénztámogatások szektoron belüli eloszlása. Csak feltételezhető, hogy a törvényi szabályozás, a szigorúbb gazdálkodási környezet, és a gazdasági megszorítások hatására a jövőben kevesebb lesz az állami- és önkormányzati támogatás, s ez hosszabb távon – paradox módon – még csökkentheti is a gazdasági erőforrások jelenlegi koncentrációját.

7.2.5. A nonprofit törvények hatása

A hipotézis vizsgálata részben alátámasztotta, de részben cáfolta az eredeti feltételezést. A személyi jövedelemadó 1%-os felhasználásáról és a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló

törvények elfogadását követően jelentősen bővültek a szervezetek potencióális támogatási forrásai, és közhasznúsági törvény által biztosított kedvezőbb működési feltételek hozzájárultak a szektor megerősödéséhez. A törvényalkotók szándékával ellentétben viszont a forrásokhoz történő egyenlőtlen hozzáférés növelte a szektoron belüli egyenlőtlenségeket, és a nonprofitoknak területi elhelyezkedésüktől, tevékenységcsoportjuktól, illetve bevételi forrásaik nagyságától függően igen eltérő esélyei voltak ezek megszerzésére. Az alábbiakban az egyes törvényekre vonatkozóan külön-külön is bemutatom, hogyan váltották be a velük kapcsolatban megfogalmazott elvárásokat.

Az ún. 1%-os törvény legfőbb érdeme, hogy úgy bővítette a nonprofit szervezetek potencióális bevételi forrásait, hogy egyúttal bevonta az állampolgárokat a redistribúciós folyamatokba. A felajánlási rendszer elősegítette a nonprofitok és a lakosság közvetlenebb kapcsolatát, és hozzájárult a civil és nonprofit szervezetek közötti verseny erősödéséhez. A törvény szabályozási rendszere azonban még mindig túlzottan bürokratikus, a felajánlások ellenőrzése pedig meglehetősen hiányos. A nonprofitokkal szemben meglévő továbbra is létező lakossági bizalmatlansággal kapcsolatos feltevést részben cáfolták, részben alátámasztották az adatok. A felajánlást kapott szervezetek száma és az adófizetők által felajánlott összeg is növekedett az vizsgált időszakban, de a nonprofitokkal szembeni lakossági „távolságtartást” jelzi, hogy a potencióális adományozók nagyjából fele továbbra sem él a felajánlás lehetőségével. Az 1%-os rendszer másik problémája, hogy nem csökkentette a szektor területi egyenlőtlenségeit, s nem segítette elő a kis bevételű szervezetek pénzügyi helyzetének stabilizálódását sem. Az idősoros adatok alapján kirajzolódó trend szerint egyre inkább viszonylag kevés, de nagy bevételű nonprofitnál koncentrálódik a felajánlások egyre nagyobb hányada.

Az ún. közhasznúsági törvény elfogadásával a jogalkotók számos kedvezmény igénybevételének lehetőségét biztosítottak a nonprofitok számára, s ezzel egyértelműen kedvezőbb működési feltételeket teremtettek számukra. A hagyományos és regressziós módszerrel vizsgált adatok egyaránt alátámasztották azt a feltevést, hogy a lakosság és a vállalati, üzleti szféra nagyobb valószínűséggel, és nagyobb összeggel támogatja a közhasznú besorolású szervezeteket. A közhasznúsági törvény pozitív hatásai mellett ugyanakkor ennél a jogszabálynál is fel kell hívni a figyelmet a rendszer azon problémájára, hogy a felügyeletet ellátó adóhatóság és ügyészség erőforráshiánya miatt a nonprofit szervezetek közhasznúsági ellenőrzése esetleges és gyakran következmények nélküli. A törvény azon célkitűzése, hogy az állami szerepvállalást csökkentve a civil és

nonprofit szervezetek nagyobb szerepet vállaljanak a közfeladatok ellátásában csak kis mértékben teljesült. Az állami és önkormányzati normatív támogatásokra vonatkozó eredmények szerint az ilyen támogatást kapott – vagyis állami- és vagy önkormányzati közfeladatot ellátó – nonprofit szervezetek száma a törvény elfogadását követően növekedett ugyan, de tényleges számuk továbbra is kifejezetten alacsony. A 2006-ban működő közel 60 ezer nonprofit közül összesen 1644 szervezet részesült állami, 1023 pedig önkormányzati normatívából, s ez arra utal, hogy a szektorok közötti együttműködés kis mértékű és korlátozott szintű.

Az állami költségvetésből biztosított pályázati források szempontjából a Nemzeti Civil Alapprogramról rendelkező törvény elfogadása fontos előrelépés volt a korábbi – a központi támogatások egyedi döntéseken alapuló – elosztási rendszeréhez képest. Növelte a nonprofitok által elérhető pályázati forrásokat, ugyanakkor több szempontból sem csökkentette a szektoron belüli egyenlőtlenségeket. A támogatási döntések alapján arra lehet következtetni, hogy az NCA döntéshozói a városi székhelyű és bizonyos tevékenységi körű nonprofitoknak (pl. a szociális, a sport- és szabadidős szervezetek, nonprofit szövetségek) nagyobb valószínűséggel nyújtanak támogatást, és a kialakított támogatási rendszer hátrányosan érintette a kisebb szervezeteket. A NCA transzparenciája, – s ezen belül különösen a döntéshozók érintettsége- és érdekeltsége az egyes pályázatok elbírálásában – továbbra sem kielégítő, a kormányzat pedig a maradványképzési kötelezettség révén többször is korlátozta az NCA működési lehetőségeit.

7.2.6. A következtetések összegzése, a szektor kutatásának jövőbeni lehetőségei

A nonprofit szektor és a kormányzat kapcsolatát illetően összefoglalóan elmondható, hogy minden kormányzati ciklus idején hiányzott az az egyértelmű és világos kormányzati stratégia, amely a társadalmi szolgáltatások, a közfeladatok ellátása érdekében elősegítené a szektorok közötti hatékonyabb munkamegosztás kialakulását. Az elmúlt 18 évben a civil és nonprofit szervezetekkel kapcsolatos kormányzati intézményrendszert a folytonos átalakítás, a feladatok- és hatáskörök különböző kormányzati intézményi szintek közötti megosztása, a támogatási döntéseket pedig részben a pártpolitikai befolyásoltság jellemezte.

A civil és nonprofit szervezetek, illetve a kormányzat közötti érdekegyeztetés rendszerére leginkább az ellentmondásosság volt a jellemző, a hatalmon lévő politikai érdekcsoportok igyekeztek olyan intézményi struktúrákat létrehozni, amelyek a mindenkori kormányzathoz közelebb álló szervezetek számára biztosítottak előnyösebb

működési feltételeket. *Az utóbbi évtizedben elfogadott nonprofit (pl. a közhasznúsági és az önkéntes) törvények stabilabb és kiszámíthatóbb működési körülményeket teremtettek a nonprofit szféra részére, de a szabályozási- és ellenőrzési rendszer következetlenségei, valamint az állami támogatások transzparenciájának hiánya jelentősen csökkentette a szektorok közötti együttműködés hatékonyságát. Annak ellenére, hogy nagymértékben nőtt a szektor állami támogatása viszonylag kevés nonprofit szervezet vállalt át korábban állami- és önkormányzati szervek által ellátott feladatokat, és a két szektor kapcsolatának fejlesztésre irányuló kormányzati programok hatékonysága is erősen megkérdőjelezhető.*

A jéghegyekhez hasonlóan *a nonprofit szektor sem pontosan az, aminek látszik.* A csak a felszínt látó megfigyelők számára a szektor gazdasági ereje, állami és lakossági támogatása folyamatosan növekszik. Az összesített adatok azonban elfedik a mélyrétegekben zajló szerkezeti átalakulásokat és koncentrálódási folyamatokat. Azt, hogy *a humán és anyagi erőforrások (foglalkoztatottak és bevételek) egyre inkább a szektor szervezeteinek alig néhány százalékát képviselő közhasznú társaságoknál összpontosulnak,*²⁴² *és a civil jellegű nonprofitok (alapítványok és egyesületek) egyre kisebb mértékben rendelkezhetnek a gazdálkodási erőforrások felett, illetve azt, hogy az adófizető állampolgárok jelentős része továbbra is bizalmatlan a nonprofit szervezetekkel szemben.* Az idősoros adatok részletesebb elemzése nélkül nem lenne látható, hogy nagyrészt – a sokszor állami és önkormányzati szervek által létrehozott – közhasznú társaságoknak köszönhető a szektor egészének gazdasági növekedése és az állami támogatások növekvő részaránya. Csak a szektorra vonatkozó különböző (KSH, APEH, NCA) adatforrások egyidejű vizsgálata tette lehetővé annak bizonyítását is, hogy szerkezeti formájuktól, területi elhelyezkedésüktől, tevékenységi körüktől függően a nonprofitoknak igen eltérő esélyei vannak az egyes támogatási források megszerzésére, és még a szektor működési feltételeit javító nonprofit törvényeknél is kimutatható, hogy – a törvényalkotók eredeti szándékától függetlenül – azok bizonyos esetekben nem csökkentették, hanem növelték a szektoron belüli egyenlőtlenségeket.

Végül, de nem utolsó sorban a keresztmetszeti jellegű idősoros adatok elemzése arra is felhívta a figyelmet, hogy *a nonprofit szektor hazai működése és hatékonysága a jelenlegi adatbázisok alapján csak korlátozott értelemben vizsgálható.* Az alapvetően „input” jellegű adatforrások miatt hiányoznak a kimeneti jellegű, és a támogatások

²⁴² A legfrissebb, 2006-os adatok szerint a szektor összes fizetett foglalkoztatottjának 57%-a (1996-ban 25%), és a szektor összes (2006-ban 896 Mrd Ft) bevételének 38%-a (1996-ban 9%) a szektor szervezeteinek 3%-át (1996-ban 1%) képviselő közhasznú társaságoknál összpontosult.

hatékonyságának megítéléséhez szükséges információk (pl. a nonprofitoktól szolgáltatás kapott magánszemélyek száma; az azonos feladatokat végző nonprofit és a forprofit szervezetek teljesítményének összehasonlítása), a szektor szervezeteinek működését ezért gyakran nem is lehet összehasonlítani más, hasonló tevékenységi területen, de eltérő gazdasági formában működő (pl. oktatás, egészségügy) szervezetekkel. Az értekezés közhasznú társaságokkal, illetve civil és nem civil jellegű szervezetekkel kapcsolatos eredményei alapján fontos lenne, hogy a szektor egészének elemzése mellett a korábbiaknál jóval nagyobb hangsúlyt kapjon az egyes szervezeti típusok, a területi jellemzők, a szolgáltatási tevékenységet végzők, valamint a környezeti (pl. jogi, közgazdasági) tényezők szektorra gyakorolt hatásának részletesebb vizsgálata. A nonprofit szektorra vonatkozó kutatásokban a keresztmetszeti adatfelvételek mellett egyre indokoltabb lenne akár kismintás, de panelszerű vizsgálatok végrehajtása.²⁴³

²⁴³ A panel jellegű adatok elemzésére tett kísérletet a dolgozat szerzője, amikor 2004-ben az 1998, 1999, 2000 és 2003-as adatfelvételek során minden évben válaszoló szervezetek adatait elemezte (Bocz et al., 2005).

VIII. Hivatkozások jegyzéke

- 1% - „Forintszavazatok” civil szervezetekre. [2000]. Tanulmányok. Nonprofit Kutatások 9. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport.
- Aberle, D. [1966]. The Peyote Religion Among the Navaho. Chicago. Aldine Press.
- Adó-és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal [2005]. Tájékoztató a 2004. évi SZJA 1-1%-os felajánlásokról. APEH.
- Adó-és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal [2006]. Tájékoztató a Magyar Országgyűlés Társadalmi szervezetek Bizottsága részére a személyi jövedelemadó 1-1 %-áról tett rendelkező nyilatkozatok feldolgozásának 2005. rendelkező évi tapasztalatairól. APEH.
- Adó-és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal [2007]. Tájékoztató a Magyar Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi, Civil- és Vallásügyi Bizottsága részére a személyi jövedelemadó 1+1 %-áról tett rendelkező nyilatkozatok feldolgozásának 2006. rendelkező évi tapasztalatairól. APEH.
- Adó-és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal [2007]. Tájékoztató a 2006. évi szja-bevallások szja 1+1%-ának feldolgozásáról. APEH.
- Állami Számvevőszék [2000]. 0002 sz. Jelentés a Nemzeti Gyermekek és Ifjúsági Közalapítvány működésének pénzügyi-gazdasági ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2001]. 0136 sz. Jelentés az Új Kézfogás Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2002]. 0228 sz. Jelentés a közalapítványoknak és az alapítványoknak az 1998-2001. évek között juttatott nem normatív központi költségvetési támogatás felhasználásának ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2002]. sz. 0237 Jelentés a társadalmi szervezeteknek és köztestületeknek juttatott költségvetési támogatások ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2003]. 0315 sz. Jelentés a Magyar Televízió Közalapítvány és az MTV Rt. működésének ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2003]. 0304 sz. Jelentés a Magyar Mozgóképek Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2003]. 0323 sz. Jelentés a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről. ÁSz.

- Állami Számvevőszék [2003]. 0335 sz. Jelentés a Magyar Rádió Közalapítvány és a Magyar Rádió Részvénytársaság működésének ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2003]. A nonprofit szektor működése és ellenőrzése. 2003. december. ÁSZ. Önkormányzati és Területi Ellenőrzési Igazgatóság. Fejlesztési és Módszertani Intézet.
- Állami Számvevőszék [2004]. 0402 sz. Jelentés a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2004]. 0408 sz. Jelentés a Hungária Televízió Közalapítvány és a Duna Televízió Rt. működésének ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2004]. 0466 sz. Jelentés az Illyés Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2005]. 0467 sz. Jelentés az államháztartáson kívüli állami feladatellátás rendszerének ellenőrzéséről. ÁSz.
- Állami Számvevőszék [2006]. 0635 sz. Jelentés a Nemzeti Civil Alapprogramból civil szervezeteknek juttatott költségvetési támogatások ellenőrzéséről. ÁSz.
- Alexander, J. C. [1987]. *The Social Requisites of Altruism and Voluntarism. Some Notes on What Makes a Sector Independent. Sociological and Interest-Group Barriers to Reform.* Chicago. University of Chicago Press.
- Alexander, J. C. [1998]. *Uncivil Hierarchies.* In: Jeffrey C. Alexander (ed.) *Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalisation.* London. Sage.
- Andorka R. [1997]. *Bevezetés a szociológiába.* Osiris kiadó.
- Anheier, H. K. – Glasius, M. – Kaldor, M. (szerk.) [2004]. *Globális Civil Társadalom I.* Budapest. Typotex kiadó.
- Anheier, H. K. [2002]. *The Third Sector in Europe: Five Theses.* Civil Society Working Paper No. 12. Center for Civil Society. London. London School of Economics.
- Arató A. [1990]. *Forradalom, civil társadalom és demokrácia Kelet-Európában.* *Mozgó Világ* 1990/8.
- Arató A. [1992]. *Civil társadalom Lengyelországban és Magyarországon.* *Politikatudományi Szemle* 2.
- Arrow, K. [1963]. *Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care.* *American Economic Review* 53.
- Az egyesületek száma törvényhatóságoként 1932 végén. Az egyesületek taglétszáma 1932 végén. Az egyesületek pénzügyi eredményei 1932 végén [1935]. *Magyar*

- Statisztikai Évkönyv 1934. Budapest. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.
- Az Európai Közösség Bizottságának Közleménye az önkéntes szervezetek és alapítványok szerepének erősítéséről Európában [1998]. Budapest. Európa Ház.
- Badelt, Ch. [2002]. Handbuch der Nonprofit Organisationen. Strukturen und Management. Stuttgart. Schäffer-Pöschel Verlag.
- Bagyó J. [1929]. Törvényhozásunk emberbaráti működése az elmúlt évszázadban. In: A Magyar filantrópia könyve. Szerk.: Béry László. Légrády Testvérek.
- Balázs M. [1991]. Az alapítványi élet indulása Magyarországon. Esély 1.
- Bartal A. M. [1999]. Nonprofit alapismeretek kézikönyve. Ligatura kiadó.
- Bartal A. M. [2005]. Nonprofit elméletek, modellek és trendek. Századvég kiadó.
- Beck, B. M. [1970]. The Voluntary Social Welfare Agency. A Reassessment. Social Service Review 44.
- Beck, B. M. [1971]. Governmental Contracts with Non-profit Social Welfare Corporations. In: Smith, B. L. R. – Hague, D. C. (eds.). The Dilemma of Accountability in Modern Government. New York. St. Martin's Press.
- Ben-Ner, A. [1986]. Non-Profit Organizations: Why Do They Exist in Market Economies? In: Rose-Ackerman, S (ed.). The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy. Oxford. Oxford University Press.
- Ben-Ner, A. – Gui, B. [1993]. The Nonprofit Sector in the Mixed Economy. Michigan. University of Michigan Press.
- Ben-Ner, A. – Van Hoomissen, T. [1989]. The Relative Size of the Nonprofit Sector in the Mixed Economy: Theory and Estimation. Minneapolis. University of Minneapolis.
- Ben-Ner, A. – Van Hoomissen, T. [1992]. An Empirical Investigation of the Joint Determination of the Size of the For-profit, Nonprofit and Government Sectors. Annals of Public and Cooperative Economics 63.
- Bíró E. [2002]. Márkus Eszter (szerk.) Nonprofit szektor analízis. Civil szervezetek jogi környezete Magyarországon Budapest. Emla Egyesület.
- Bíró E. [2005]. A KCR – dimenzió. A közfeladat-ellátásban való civil részvétel jogi akadályai. NOSZA tanulmányok. Márkus Eszter (szerk.). Budapest. Emla Egyesület.
- Bíró L. – Gerencsér B. [2000]. A civil szervezetek véleménye az 1%-os törvényről és annak végrehajtásáról. In: 1% - „Forintszavazatok” civil szervezetekre. Tanulmányok. Nonprofit kutatások 9. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport.

- Bocz János [1992]. Egyesületi statisztika Magyarországon. Statisztikai Szemle. 70. Évfolyam 10. sz.
- Bocz J. – Gyulavári A. – Kuti É.– Locherné Kelédi I. – Sebestény I. – Vajda Á. [1994]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1992. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. – Gyulavári A. – Kuti É. – Locherné Kelédi I. – Mészáros G. – Sebestény I. [1995]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1993. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. – Kuti É. – Locherné Kelédi I. – Mészáros G. – Sebestény I. [1996]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1994. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. – Kuti É. – Locherné Kelédi I. – Mészáros G. – Sebestény I. [1997]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1995. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. – Emri I. – Kuti É. – Mészáros G. – Sebestény I. [1998]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1996. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. [1997]. A nonprofit szervezetek szerepe a szociális szolgáltatások biztosításában. Az államtalanítás dilemmái: munkaerőpiaci kényszerek és választások. In: Landau E. – Szalai J. – Vince P. (szerk.). Budapest. Aktív Társadalom Alapítvány.
- Bocz et al. [1998]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1996. Társadalomstatisztikai Közlemények. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. [2001]. Egészségügyi nonprofit szervezetek Magyarországon. Társadalomstatisztikai Füzetek 32. sz. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz et al. [2001]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1999. Társadalomstatisztikai Közlemények. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz et al. [2002]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2000. Társadalomstatisztikai Közlemények. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz et al. [2003]. A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői, 2001. Társadalomstatisztikai Füzetek 37. szám. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. [2004]. Szociális nonprofit szervezetek Magyarországon 1994-ben és 2002-ben. Társadalomstatisztikai Füzetek 41. sz. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz et al. [2004]. A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői, 2002. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz et al. [2005]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2003. Társadalomstatisztikai Közlemények. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.

- Bocz J. – Géring Zs. – Kmetty Z. – Szabó K. – Kreitl P. [2006]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004. Társadalomstatistikai Közlemények. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Bogár Zsolt [2007]. Az élet harc. A civil szervezetek állami finanszírozása. Magyar Narancs XIX. évfolyam 47. szám. 2007. november 22.
- Bossányi Katalin [1997]. Egy százalék. Mozgó világ 1. szám.
- Bourdieu, P. [1997]. Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest. Új Mandátum Könyvkiadó. Eredeti mű: Pierre Bourdieu: „Ökonomische Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital”. Sociale Welt, 1983. Sonderband 2.
- Bullain N. [2005]. Átfogó jogi reformkoncepció: Lépések egy értékalapú civil jövőkép felé. Civil Szemle 1.
- Clarkson, K. [1972]. Some Implications of Property Rights in Hospital Management. Journal of Law and Economics 15.
- Coleman, J. S. [1988]. Social Capital in The Creation of Human Capital. American Journal of Sociology, 94.
- Coleman, J. S. [1990]. Foundations of Social Theory. Cambridge and London. Belknap Press of Harvard University Press.
- Coleman, J. S. [1998]. A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.) Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Budapest. Aula Kiadó.
- Cooley, C H. [1969]. Sociological Theory and Social Research. New York. Wiley.
- Czakó Á. – Harsányi L. – Kuti É. – Vajda Á. [1995]. Lakossági adományok és önkéntes munka. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal - Nonprofit Kutatócsoport.
- Czike K. – Bartal A. M. [2005]. Önkéntesek és nonprofit szervezetek – az önkéntes tevékenységet végzők motivációi és szervezeti típusok az önkéntesek foglalkoztatásában. Budapest. Civitalis Egyesület.
- Czike K. – Kuti É. [2006]. Önkéntesség, jótékonyág, társadalmi integráció. Nonprofit Kutatóközpont és Önkéntes Központ Alapítvány.
- Dahrendorf, R [1997]. After 1989: Morals, Revolution and Civil Society. New York. St. Martin's Press.
- Davies, J. C. [1962]. Towards a Theory of Revolution. American Sociological Review, 27.
- DiMaggio, P. J. – Anheier, H. K. [1990]. The Sociology of Nonprofit Organizations and Sectors. Annual Review of Sociology, 1990.

- Dobrovits S. [1935]. Magyarország egyesületeinek statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle. 1935. évi 1. szám.
- Dobszay János [2008]. Civil pénzek elosztása: vége a mutyizásnak? Heti Világgazdaság 2008. évi 25. szám.
- Douglas, J. [1987]. Political Theories of Nonprofit Organization. In: Powell, W. W. (ed.). The Nonprofit Sector: A Research Handbook. New Haven. Yale University Press.
- Durkheim, É. [2003]. Az öngyilkosság. Budapest. Osiris kiadó.
- Egyesületek Magyarországon, 1989 [1991]. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.
- Etzioni, A. – Halevy, E. [1983]. Bureaucracy and Democracy: A Political Dilemma. London. Routledge and Kegan Paul.
- European Parliament [1993]. Report of the Committee on Culture, Youth, Education and the Media on Foundation and Europe. DOC EN/RR/241/241238.
- Eyermann, R. – Jamison A. [1991]. Social Movements. Cambridge. Polity Press.
- Evers, A. [1988]. Shifts in the Welfare Mix: Introducing a New Approach for the Study of Transformation in Welfare and Social Policy. In: Evers, A. – Winterberger, H. (eds.): Shifts in the Welfare Mix. Vienna: European Centre for Social Welfare Training and Research. Magyarul: Eltolódások a jólétmixben. In: Társadalmi rétegződés (szerk.: Andorka, R., Hradil, S., Peschar, J.) Budapest. Aula Kiadó, 1995.
- Evers, A. [1995]. Part of the Welfare Mix: The Third Sector as a Intermediate Area. Voluntas, vol.6. No. 2.
- Evers, A. – Olk, T. [1996]. Wohlfartspluralismus – Analytische und normativ-politische Dimensionen eines Leitbegriffs. In: Evers, A. – Olk, T.: Wohlfartspluralismus: Vom Wohlfartsstaat zur Wohlfartsgesellschaft. Opladen: Westdeutscher.
- Fama, E. – Jensen, M. [1983]. Separation of Ownership and Control. Journal of Law and Economics 26.
- Fama, E. – Jensen, M. [1983]. Agency Problems and Residual Claims. Journal of Law and Economics 26.
- Fitch, L.C. [1974]. Increasing the Role of the Private Sector in Providing Public Services. In: Hawley, W. D. – Rogers, D. (eds.). Improving the Quality of Urban Management. Beverly Hills: Sage Publications.
- Flora, P. et al. [1982]. State, Economy and Society in Western Europe 1815-1975. Frankfurt-London. Campus-Macmillan.

- Fülöp S. [2002]. A civil-nonprofit szektorba tartozó szervezetfajták. In: Bíró E. Márkus Eszter (szerk). Nonprofit szektor analízis. A civil szervezetek jogi környezete Magyarországon. Budapest. EMLA Egyesület.
- Fulcher, J [1991]. A New Stage of the Development of Capitalist Society? *Sociology Review*, 1.
- Fukuyama, F. [1997]. Bizalom: A társadalmi erények és a jólét megteremtése (ford. Somogyi Pál László). Budapest. Európa Könyvkiadó.
- Gerencsér B. [1999]. Az 1%-os törvény végrehajtásával és megítélésével kapcsolatos vélemények a civil szervezetek körében. Budapest. Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány.
- Giddens, A. [1984]. *The Constitution of Society*. Cambridge. Polity Press.
- Giddens, A. [1993]. *Sociology*. Cambridge. Polity Press.
- Giddens, A. [1998]. *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge. Polity Press.
- Glózer R. [1999]. A civil társadalom funkcióváltozása Magyarországon 1989-1999 (konferencia-előadás, internetes publikáció a doktori program hivatalos honlapján: <http://www.communicatio.hu/cikkek/glozerrita/civilfunkcio.htm>).
- Glózer R. [2006]. A civil társadalomtól a nonprofit szektorig. Diskurzus a civil társadalomról Magyarországon a rendszerváltozás utáni évtizedekben. Ph.D. értekezés. Pécs. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- Grabher, G. – Stark, D. [1996]. A szervezett sokféleség – evolúciólemélet, hálózatelemzés és a poszt szocialista átalakulás. *Közgazdasági Szemle*. XLIII. évf. 1996. szeptember.
- Gusfield, J. R. [1955]. Social Structure and Moral Reform: A Study of the Woman's Christian Temperance Union. *American Journal of Sociology*, 61.
- Habermas, J. [1993]. A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Budapest. Századvég – Gondolat Kiadó.
- Halmai G. [1990]. Az egyesülés szabadsága. Az egyesülési jog története. Budapest. Atlantisz Medvetánc.
- Hansmann, H. B. [1980]. The Role of the Nonprofit Enterprise. *Yale Law Journal* 89/5.
- Hansmann, H. B. [1981]. Nonprofit Enterprise in the Performing Arts. *Bell Journal of Economics* 12.
- Hansmann, H. B. [1981]. Reforming Nonprofit Corporation Law. *University of Pennsylvania Law Review* 129.

- Hansmann, H. B. [1985]. *The Effect of Tax Exemption and Other Factors on Competition Between Nonprofit and For-Profit Enterprise*. Yale University, Program on Non-Profit Organizations Working Paper No. 65.
- Hansmann, H. B. [1987]. *Economics Theories of Nonprofit Organization*. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven. Yale University Press.
- Hargrove, E. [1975]. *The Missing Link*. Washington, D.C. The Urban Institute Press.
- Harsányi L. [1992]. *A nonprofit szektor szabályozásának vitás kérdései*. In: Kuti É. (szerk.) *A nonprofit szektor Magyarországon*. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport.
- Harsányi L. [1997]. *Az állam és a nonprofit szektor*. INFO-Társadalomtudomány No. 42.
- Harsányi L. – Széman Zs. [1999]. *Halak és hálók. Kapcsolatok a helyi szociálpolitikában*. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport.
- Hartz, L. [1948]. *Economical Policy and Democratic Thought in Pennsylvania, 1776-1860*. Cambridge, Mass. Harvard University Press.
- Hegyesi G. [1991]. *Integrációs modellek és nonprofit szektor*. Esély 1.
- Held, D. [1987]. *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Holtmann, A. G. [1983]. *A Theory of Non-Profit Firms*. *Economica* 50.
- James, E. [1982]. *The Private Provision of Public Services: A Comparison of Holland and Sweden*. Yale University, Program on Non-Profit Organizations Working Paper No. 60.
- James, E. [1983]. *How Nonprofits Grow: A Model*. *Journal of Policy Analysis and Management* 2.
- James, E. [1986]. *The Public/Private Division of Responsibility for Education: An International Comparison*. *Economics of Education Review* 6.
- James, E. [1986]. *Differences in the Private Educational System in Modern and Developing Countries*. Mimeo.
- James, E. [1987]. *The Nonprofit Sector in Comparative Perspective*. In: Powell, W. W. (ed.) *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven. Yale University Press.
- James, E. (ed.) [1989]. *Nonprofit Organizations in International Perspective: Studies in Comparative Culture and Policy*. New York. Oxford University Press.
- James, E. – Benjamin, G. [1987]. *Public versus Private Education: The Japanese Experiment*. London. MacMillan.

- James, E. – Rose-Ackerman, S. [1986]. *The Nonprofit Enterprise in Market Economies*. London. Harwood Academic Publishers.
- Jones, G. R. [1995]. *Organizational Theory: Text and Cases*. Massachusetts. Addison-Wesley.
- Keane, J [1998]. *Civil Society. Old Images, New Visions*. Polity Press in association with Blackwell Publishers Limited, Oxford. Magyarul megjelent: *A civil társadalom. Régi képzetek, új látomások*. Budapest, 2004. Typotex kiadó.
- Kecskés L. [1988]. *Az alapítványi jog fejlődése*. Magyar Jog 2.
- Kerrine, Th. M. – Neuhaus, R. J. [1979]. *Mediating Structures: A Paradigm for Democratic Pluralism*. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 446.
- Kopp M. – Skrabski Á. – Szedmák S. [1998]. *A szociális kohézió jelentősége a magyarországi morbiditás és mortalitás alakulásában*. In: *Magyarország az ezredfordulón, Népeség, orvos, társadalom* (Szerk: Glatz Ferenc) MTA. SOTE Magatartástudományi Intézet, Önkéntes Kölcsönös Pénztárakat Támogató Alapítvány.
- Könyves T. K. ifj. [1929]. *Budapest községi népjólét- és kórházügyének története 1686-tól napjainkig*. In: *A Magyar filantropia könyve*. Szerk.: Béry László. Légrády Testvérek.
- Központi Statisztikai Hivatal [2007]. *Társadalmi jellemzők*. Budapest.
- Kramer, R. [1987]. *Voluntary Agencies and Personal Social Services*. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven. Yale University Press.
- Kramer, R. [2000]. *A Third Sector in the Third Millennium? Voluntas, Volume 11. Number 1, March, 2000*. Springer Netherlands.
- Krashinsky, M. [1984]. *Transaction Costs and a Theory of the Nonprofit Organization*. Yale University, Program on Non-Profit Organizations Working Paper No. 84.
- Krashinsky, M. [1997]. *Stakeholder Theories of the Non-profit Sector*. *Voluntas* 8/2.
- Kuti É. [1991]. *A nonprofit elméletek és a nonprofit gyakorlat lehetőségei Magyarországon*. *Közgazdasági Szemle* 1.
- Kuti É. [1996]. *A nonprofit szervezetek szerepe a kilencvenes évek magyar társadalmában és gazdaságában*. *Közgazdasági Szemle* 10.

- Kuti É. [1998]. Hívjuk talán nonprofitnak... A jótékonyág, a civil kezdeményezés és az állami keretektől kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport.
- Kuti É. [2008]. A magyarországi civil társadalom és a nonprofit szektor helyzete, uniós kapcsolatai, fejlődési irányai. Szakértői anyag a Gazdasági és Szociális Tanács részére.
- Kuti É. – Marschall M. [1991]. A nonprofit szektor fogalma. Egy definíciós vita, és ami mögötte van. Esély 1.
- Kuti É. – Marschall M. (szerk.) [1991]. A harmadik szektor. Tanulmányok. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport.
- Kuti É. – Vajda Á. [2000]. Állampolgári „szavazás” közpénzekről és civil szervezetekről. In: 1% - „Forintszavazatok” civil szervezetekre. Tanulmányok. Nonprofit Kutatások 9. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport.
- Kuti É. [2004]. Szándékok, szereplők eredmények. A Nemzeti Civil Alapprogram első pályázati fordulójának tapasztalatai az adatok tükrében. Budapest. ICsSzEM és NCA.
- Kuti É. – Sebestény A. [2006]. A Nemzeti Civil Alapprogram első három pályázati fordulója az empirikus adatok fényében. Budapest. ICsSzEM és PC–Büro Bt.
- Lee, A. J. – Weisbrod, B. A. [1977]. Collective Goods and the Voluntary Sector: The Case of the Hospital Industry. In: Weisbrod, B. A. (ed.). The Voluntary Nonprofit Sector. Lexington. Lexington Books.
- Lévai K. – Széman Zs. [1993]. Társadalmi trigonometria. Budapest. Scientia Humana.
- Magyarország különböző egyletei [1862]. In: (Szerk.) Hunfalvy János. Statisztikai Közlemények. A hazai állapotok ismeretének előmozdítására. Pest. MTA Statisztikai Bizottsága. 4. kötet I. füzet.
- Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban [1880]. Hivatalos Statisztikai Közlemények. (Szerk.) Dr. Varga Gyula. Budapest. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. XLII.
- Miró Kiss Ida [2002]. Globális? Civil? Társadalom? - Avagy minek nevezzetek? <http://informaciostarsadalom.wordpress.com/globalis-civil-tarsadalom-avagy-minek-nevezzetek/>
- Miszlivetz, F. [2000]. A civil társadalom nyomvonalai az új európai térben. Kritika. XXIX. évfolyam 12. szám.

- Messinger, S. L. [1955]. Organizational Transformation: A Case Study of Declining Social Movement. *American Sociological Review*, 20.
- Molnár M. [1992]. A civil társadalom: „előtte” és „utána”. *Világosság* 11. szám.
- Nagy E. [1999]. A civil társadalomtól a polgári társadalomig. In: Csefkó F. – Horváth Cs. (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. Pécs. MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézete – Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület.
- Nagy M. [2005]. *2% Dél-Szlovákiában. Somorja – Dunaszerdahely*. Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Neave, G. [1983]. The Nonstate Sector in the Education Provision of Member States of the European Community. Report to the Education Services of the Commission of the European Community, Brussels.
- Nelson, R. R. – Krashinsky, M. [1973]. Public Control and Organization of Day Care for Young Children. *Public Policy* 22/1.
- Newhouse, J. [1970]. Toward a Theory of Nonprofit Institutions: An Economic Model of a Hospital. *American Economic Review* 60/2.
- Némedi Dénes [2001]. Utószó. In: Émile Durkheim. *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest. Osiris kiadó.
- Nisbet, R. [1962]. *Community and Power*. New York. Oxford University Press.
- Offe, C. [1985]. *Disorganized Capitalism*. Cambridge. MIT Press.
- Osváth T. L. [2002]. A terciér szektor területi tagozódása és új szereplői. Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Regionális Földrajzi Tanszék.
- Osváth T. L. [2005]. *A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon. Útmutató és kézikönyv a civil szervezetek térségi együttműködésének elveiről, módszereiről, eljárási rendjéről*. Országos Civil Érdekképviselőért Egyesület.
- Pajkossy G. [1993]. *Egyesületek a reformkori Magyarországon*. *História* XV/2.
- Papházi T. [1997]. *Egyesületek, társadalom, egészségügy*. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport.
- Perrow, C. [1961]. Organizational Prestige: Some Functions and Dysfunctions. *American Journal of Sociology*, 66.
- Philos Alapítvány és Századvég Alapítvány [2007]. *A Nemzeti Civil Alapprogram Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégiuma által 2004-ben és 2005-ben finanszírozott kutatási pályázatok monitoring vizsgálata*.
- Powell, W. W. (ed.) [1987]. *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven. Yale University Press.

- Putnam, R. D. [1995]. Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. *Political Science & Politics* 28/4.
- Raschke, J [1985]. *Neue Soziale Bewegungen*. Campus. In: Bihari M. – Pokol B. *Politológia*. Budapest. ELTE és Tankönyvkiadó.
- Rein, M. – Rainwater, L. [1986]. Introduction. In.: Rein, M. – Rainwater, L. (eds.): *Public-Private Interplay in Social Protection*. New York. Armonk.
- Reisz L. [1988]. Egyletek a dualizmuskori Magyarországon. *Statisztikai Szemle* 10.
- Revita Alapítvány [2007]. A civil szervezetek támogatását célzó szolgáltató rendszerek működése és hatékonysága. A Szociális és Munkaügyi Minisztérium megbízásából készült tanulmány.
- Rose, R. [1985]. The State's Contribution to the Welfare Mix. *Studies in Public Policy*. No. 140. University of Strathclyde.
- Rose-Ackerman, S. [1985]. *Nonprofit Firms: Are Government Grants Desirable?* Mimeo.
- Rose-Ackerman, S. [1986]. *The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy*. New York. Oxford University Press.
- Salamon, L. M. [1981]. Rethinking Public Management: Third-Party Government and the Changing Forms of Government Action. *Public Policy* 29/3.
- Salamon, L. M. [1983]. *Nonprofit Organizations and the Rise of Third-Party Government: The Scope, Character and Consequences of Governmental Support of Nonprofit Organizations*. Paper presented at the Independent Sector Spring Research Forum, New York, May.
- Salamon, L. M. [1984]. *Nonprofit Organizations: The Lost Opportunity*. In: Palmer, J. – Sawhill, I. (eds.). *The Reagan Record*. Cambridge. Ballinger.
- Salamon, L. M. [1984]. *Nonprofits: The Results are Coming In*. *Foundation News* 25/ 4.
- Salamon, L. M. [1987]. Of Market Failure, Voluntary Failure, and Third-Party Government: Toward a Theory of Government – Nonprofit Relations in the Modern Welfare State. *Journal of Voluntary Action Research*.
- Salamon, L. M. [1987]. *Partners in Public Service: The Scope and Theory of Government-Nonprofit Relations*. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven. Yale University Press.
- Salamon, L. M. [1993]. *The Global Associational Revolution: The Rise of the Third Sector on the World Scene*. Occasional Paper No. 15, Baltimore. The Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies.

- Salamon, L. M. – Abramson, A. J. [1982]. *The Federal Budget and the Non-Profit Sector*. Washington D.C. Urban Institute Press.
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. [1992]. *In Search of the Nonprofit Sector I: The Question of Definitions*. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project Working Papers No. 2. Baltimore. Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. [1993]. *A harmadik út – Másodlagos anyagi támogatás, külső vezetés és társadalmi szolgáltatások biztosítása az Egyesült Államokban és Németországban*. OECD - jelentés.
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. [1995]. *Szektor születik*. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. [1996]. *Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally*. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, No. 22, Baltimore. The Johns Hopkins University.
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. – Sokolowski, W. and Associates [1996]. *The Emerging Sector. A Statistical Supplement*. Baltimore. The Johns Hopkins Institute for Policy Studies.
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. [1998]. *Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally*. *Voluntas* 9/3.
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. [1998]. *The Emerging Sector Revisited. A Summary*. Baltimore. The Johns Hopkins University.
- Salamon, L. M. – Musselwhite, J. C. Jr. [1983]. *Voluntary Organizations and the Crises of the Welfare State*. Washington D.C. Urban Institute Press.
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. – List, R. – Toepler, S. – Sokolowski, W. and Associates [1999]. *Global Civil Society. Dimension of the Nonprofit Sector*. Baltimore. The Johns Hopkins University, Center for Civil Society Studies.
- Salamon, L. M. – Sokolowski, W. – List, R. [2003]. *Global Civil Society An Overview*. Baltimore. The Johns Hopkins University, Center for Civil Society Studies – Institute for Policy Studies.
- Schuler D. [1935]. *Az alapítványszerű juttatásokra és alapítványokra vonatkozó törvények és jogszabályok*. Budapest. Budapest Székesfőváros Házinyomdája.
- Sebestény I. [1998]. *Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata, 1996*. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.

- Seeley, J. et al. [1957]. Community Chest. Toronto: University of Toronto Press.
- Seibel, W. [1991]. A kormány és a nonprofit szektor közötti kapcsolat nemzetközi összehasonlításban: Franciaország és az NSZK. Esély 1.
- Seligman, A. B. [1992]. Érvék a „civil társadalom” ellen. Szociológiai Szemle 1992/1.
- Seligman, A. B. [1997]. A civil társadalom eszméje Budapest. Kávé kiadó.
- Smelser, N. J. [1963]. Theory of Collective Behaviour. New York. Free Press.
- Smith, B. H. [1975]. Religion and Social Change: Classical Theories and New Formulations in the Context of Recent Development. Latin America Research Review 10/2. Summer.
- Somogyi Z. [1941]. A középkori Magyarország szegényügye. Budapest. Stephaneum.
- Staats, E. [1975]. New Problems of Accountability for Federal Programs. In: Smith, B. L. R. (ed.). The New Political Economy: The Public Use of the Private Sector. London. The MacMillan Press, Ltd.
- Steinberg, R. – Gray, B. H. [1993]. The Role of Nonprofit Enterprise in 1992: Hansmann Revisited. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 22.
- Szabó I. [2000]. A települési önkormányzatok és a civil szervezetek kapcsolatrendszere. In: Csegény P. – Kákai L. (szerk.): Köztes helyzet? A civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában. Miniszterelnöki Hivatal.
- Szabó M. [1993]. Alternatív mozgalmak Magyarországon. Budapest. Gondolat.
- Szabó M. [1994]. A társadalmi mozgalmak szerepe a demokratikus politikai rendszer intézményesedésének folyamatában Magyarországon. Szociológiai Szemle 3.
- Szabó M. [2004]. Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom. Századvég.
- Szalai E. [2002]. Civil társadalom. Mítosz vagy valóság? Élet- és Irodalom. XLVI. évf. 18. szám. 2002. május 03.
- Szalai J. [1997]. Az egészségügyi alapítványokról. INFO-Társadalomtudomány No. 42.
- Széman Zs. [1996]. Az önkormányzatok és a civil szféra kapcsolata. In: Lévai K. – Straussman, J. (szerk.). Innovatív önkormányzatok. Budapest. Helyi Társadalom Kutató Csoport.
- Tarrow, S. [1995]. The Europeanisation of Conflict: Reflections from a Social Movements Perspective. West European Politics Vol. 18. No. 2.
- Tilly, C. [1978]. From Mobilization to Revolution. Reading, Mass. Addison–Wesley.
- Tocqueville, A. [1983]. A demokrácia Amerikában. Budapest: Gondolat Kiadó. A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű: Alexis de Tocqueville: De la démocratie en Amérique. Paris, Michel Levy Frères 1874.

- Touraine, A. [1977]. *The Self-production of Society*. Chicago. University of Chicago Press.
- Touraine, A. [1981]. *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Törnquist-Chesnier, M. [2004]. NGOs and International Law. *Journal of Human Right*, Vol 3. No. 2.
- Török M. [1995]. *Alapfokú kézikönyv civil szervezetek számára*. Budapest. NIOK.
- Ungváry Krisztián [2007]. *Papírdandár*. HVG. 2007. március 02. *Heti Világgazdaság*. hvg.hu.
- Utasi Ágnes [2002]. *A bizalom hálójája. Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás*. Budapest. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Vajda Á. [1995]. *Alapítványok, egyesületek és önkormányzati intézmények*. Európa Fórum 2.
- Vajda Á. [1997]. *A nonprofit szervezetek szerepe a társadalomépítésben*. INFO-Társadalomtudomány 42.
- Vámosi Nagy Sz. [1998]. 1 százalék - közvetlen demokrácia? In: Kurtán S. – Sándor P. – Vass L. (szerk.). *Magyarország politikai évkönyve, 1998*. Budapest. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Vargha Gy. [1880]. *Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban*. Hivatalos Statisztikai Közlemények. Budapest. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal.
- Weber, M. [1987]. *Gazdaság és társadalom 1. Szociológiai kategóriatan*. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weisbrod, B. A. [1964]. *Collective-Consumption Services of Individual-Consumption Goods*. *Quarterly Journal of Economics* 78.
- Weisbrod, B. A. [1975]. *Toward a Theory of the Voluntary Non-Profit Sector in a Three-Sector Economy*. In: Rose-Ackermann, S. (ed.). *The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy*. Oxford University Press. New York.
- Weisbrod, B. A. [1977]. *The Voluntary Nonprofit Sector: An Economic Analysis*. Lexington. Lexington Books.
- Weisbrod, B. A. [1988]. *The Nonprofit Economy*. Cambridge. Harvard University Press.
- Vercseg I. [2004]. *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak*. Parola-füzetek. I-III. rész. Budapest. Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Woolcock, M. [2000]. *The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes*. Human Resources Development Canada and the OECD, International

- Symposium. The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well Being, March 19-21, 2000. Quebec City. Canada.
- Zald, M. N. – Ash, R. [1966]. Social Movement Organizations: Growth, Decay, and Change. *Social Forces*, 44.
- Zauner, A. [2002]. Über Solidarität zu Wissen. Ein systemtheoretischer Zugang zu Nonprofit Organisationen, In: *Handbuch der Nonprofit Organisation. Strukturen und Management* (Hrsg: Christoph Badelt) Schaffer-Poeschel Verlag.
- Young, D. R. [1981]. Entrepreneurship and the Behavior of Nonprofit Organizations: Elements of a Theory. In: M. White (ed.) *Nonprofit Firms in a Three-Sector Economy*. Washington. Urban Institute.

Internet hivatkozások:

London School of Economics:

<http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/>

ENSZ

<http://www.un.org/dpi/ngosection/criteria.asp/>

Európai Unió

http://ec.europa.eu/governance/white_paper/index_en.htm/

http://www.ces.eu.int/pages/en/acs/SCO/SCO_accueil_en.htm/

Open Society Institute

http://www.soros.org/resources/articles_publications/publications/lawguide_20040215

The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies

<http://www.jhu.edu/~ccss/publications/books/index.html#overview>

<http://www.jhu.edu/~ccss/publications/cnpwork/>

<http://www.jhu.edu/ccss/unhandbook/handbookdraft.html>

Világ Bank

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/CSO/0,,contentMDK:20101499~menuPK:244752~pagePK:220503~piPK:220476~theSitePK:228717,00.html>

IX. Függelék

9.1. Jogszabályok

1853–1900

1853. évi november 26-i Királyi pátens.

1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában.

1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.

1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról.

1869. évi XVI. törvénycikk a pénzügyintézetek, részvénytársulatok és egyletek üzletére vonatkozó bélyeg és illeték szabályozásáról.

1871. évi XXXIII. törvénycikk a királyi ügyészségről.

1872. évi VIII. törvénycikk az ipartörvény.

1934/1873. Eln. számú BM rendelet.

1508/1875. BM számú körrendelet az egyletek tárgyában.

5008/1875. Eln. számú BM rendelet.

1884. évi XVII. törvénycikk ipartörvény.

1900–1945

1912. évi LXIII. törvénycikk a háború estére szóló kivételes intézkedésekről.

5479/1914 M.E. számú rendelet az egyesületi jog korlátozásáról.

5735/1914. M.E. számú rendelet.

1442/1916. M.E. számú rendelet.

1919. évi III. néptörvény az egyesülés és gyülekezés szabadságáról.

A Tanácsköztársaság Alkotmánya.

5084/1919. M.E. számú rendelet az egyesületek alakításának tárgyában.

88.318/1919. VII. BM számú körrendelet.

1920. évi XVIII. törvénycikk a mezőgazdasági érdekképviseletekről.

1922. évi XI. törvénycikk

77.000/1922. VII. BM számú rendelet.

1938. évi XV. törvénycikk a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról.

1938. évi XVII. törvénycikk az egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról.

1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről.

1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról.

1210/1944 M.E. számú rendelet a zsidók közszolgálatának és közmegebízatásának, továbbá ügyvédi működésének megszüntetéséről.

1520/1944. M.E. számú rendelet a zsidók önkormányzatáról és érdekképviseléséről.

529/1945. M.E. számú rendelet.

1945–1988

1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról.

1946. évi X. törvénycikk az emberi alapjogok hatályosabb védelméről.

89.000/1946. (V. 16.) BM számú rendelet.

438.300/1947. BM számú rendelet.

1140/1948. (II. 13.) Kormányrendelet.

1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmánya.

1955. évi 18. törvényerejű rendelet az egyesületekről.

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

1970. évi 35. törvényerejű rendelet az egyesületekről.

1972. I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről.

1977. évi IV. törvény a MNK polgári törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről.

1981. évi 29. törvényerejű rendelet az egyesületekről szóló 1970. évi 35. számú tvr. módosításáról és egységes szövegéről.

2037/1981. (XII. 29.) MT.H. számú határozat az egyesületek felügyeletének egyes kérdéseiről.

15/1982. (IX. 07.) MÉM számú rendelet a mezőgazdasági és élelmezésügyi ágazat területén működő egyesületekről.

12/1982. (X. 12.) MM számú rendelet a művelődési célú országos egyesületekről.

13/1983. (EÜ. K. 13.) EÜM utasítás a Magyar Orvostudományi Társaságok és egyesületek Szövetsége, valamint egyesületei feletti felügyeletről.

1983. évi 27. törvényerejű rendelet az egyesületekről szóló 1981. évi 29. számú tvr. módosításáról.

1987. évi 11. törvényerejű rendelet az egyes polgári jogi szabályok módosításáról.

1989–2007

1989. évi II. törvény az egyesülési jogról.

16/1989. (II. 16.) MT rendelet a társadalmi szervezetek gazdálkodó tevékenységéről.

6/1989. (VI. 08.) IM számú rendelet a társadalmi szervezetek nyilvántartásának ügyviteli szabályairól.

1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról.

1989. évi XLIV. törvény a vállalkozási nyereségadóról szóló 1988. évi IX. törvény módosításáról.

1989. évi XLV. törvény a magánszemélyek jövedelemadójáról.

1990. évi I. törvény a Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról.

1990. évi LXX. törvény a társadalmi szervezetek által használt állami tulajdonú ingatlanok jogi helyzetének rendezéséről.

1991. évi XVIII. törvény a számvitelről.

1991. évi LXXXVI. törvény a társasági adóról.

1991. évi XC. törvény a magánszemélyek jövedelemadójáról.

114/1992. (VII. 23.) Korm. rendelet a társadalmi szervezetek gazdálkodó tevékenységéről.

115/1992. (VII. 23.) Korm. rendelet az alapítványok gazdálkodási rendjéről.

1993. évi XCII. törvény a Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról.

1993. évi XCIX. törvény a társasági adóról szóló 1991. évi LXXXVI. törvény módosításáról.

1993. évi CI. törvény a magánszemélyek jövedelemadójáról szóló 1991. évi XC. törvény módosításáról.

1994. évi LXXXII. törvény a magánszemélyek jövedelemadójáról szóló 1991. évi XC. törvény módosításáról.

1994. évi LXXXIII. törvény a társasági adóról szóló 1991. évi LXXXVI. törvény módosításáról

1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról.

1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról.

1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról.

1996. évi CXXVI. törvény a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról.

1997. évi CXXIX. törvény a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény módosításáról.

1997. évi CV. törvény a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény módosításáról.

1997. évi CVI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény módosításáról.
1997. évi CXLII. törvény a társadalmi szervezetek által használt állami tulajdonú ingatlanok jogi helyzetének rendezéséről.
1997. évi CXLIV. törvény a gazdasági társaságokról.
1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről.
1999. évi CVII. törvény a társadalmi szervezetek által használt állami tulajdonú ingatlanok jogi helyzetének rendezéséről szóló 1997. évi CXLII. törvény módosításáról.
2000. évi C. törvény a számvitelről.
- 224/2000. (XII. 19.) Korm. rendelet a számviteli törvény szerinti egyes egyéb szervezetek beszámoló készítési és könyvvezetési kötelezettségének sajátosságairól.
2001. évi CVI. törvény a társadalmi szervezetek és az alapítványok nyilvántartásba vételére vonatkozó rendelkezések módosításáról.
2001. évi CXIV. törvény a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény módosításáról.
2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról.
- 237/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a számviteli törvény szerinti egyes egyéb szervezetek beszámoló készítési és könyvvezetési kötelezettségeinek sajátosságairól szóló 224/2000. (XII. 19.) Korm. rendelet módosításáról.
2004. évi XCIX. törvény a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény módosításáról.
2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről.
2005. évi CLXXVII. törvény az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény, valamint a társadalmi szervezetek által használt állami tulajdonú ingatlanok jogi helyzetéről szóló 1997. évi CXLII. törvény módosításáról.
2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról.
- 2118/2006. (VI. 30.) Korm. határozat az államháztartás hatékony működését elősegítő szervezetei átalakításokról és az azokat megalapozó intézkedésekről.
2006. évi LXV. törvény az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról.
- 1065/2007. (VIII. 23.) Korm. határozat a kormányzati civil kapcsolatok fejlesztését szolgáló egyes intézkedésekről.
2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról.
2007. évi CLXXXI. törvény a közpénzekből nyújtott támogatások átláthatóságáról.

5. A nonprofit szektorra vonatkozó fontosabb jogszabályok változása

Évszám	A jogi szabályozás tartalma	
1987.	Az 1987. évi 11. tvr. visszaállítja az alapítvány jogintézményét.	
1989.	Az 1989. évi II. tv., az egyesülési szabadságról.	
	A vállalkozási nyereségadóról szóló törvény értelmében a nonprofit szervezetek alaptevékenysége adómentes. Az alapítványoknak nyújtott vállalati adományok levonhatók az adóalapból.	
1990.	A magánszemélyek jövedelemadójáról szóló törvény értelmében az alapítványoknak adott lakossági adományok levonhatók az adóalapból. Az alapítványok által kifizetett ösztöndíjak adómentesek.	
	A Polgári Törvénykönyv módosítása következtében az alapítványok bejegyzéséhez nincs már szükség hatósági engedélyre.	
1991.	A számviteli törvény alapján megszűnik a természetbeni adományok adókedvezménye.	
	<p><i>Személyi jövedelemadó</i></p> <p>Csak a törvényben meghatározott tevékenységet folytató – és erről adóhivatali igazolással rendelkező – alapítványoknak ellenszolgáltatás nélkül nyújtott lakossági adományok kaptak adómentességet.</p>	<p><i>Társasági adó</i></p> <p>Csak azok a nonprofitok kaphattak társasági adómentességet, amelyek vállalkozási tevékenységből elért bevétele nem haladta meg az adóévben elért összes bevétel 10%-át, de legfeljebb 10 millió Ft-ot. Csak a törvényben meghatározott tevékenységet folytató – és erről adóhivatali igazolással rendelkező – alapítványoknak ellenszolgáltatás nélkül nyújtott vállalati adományok kaptak adómentességet</p>
1992.	Kormányrendeletek szabályozzák az alapítványok és társadalmi szervezetek gazdálkodási rendjét, az alaptevékenységnek tekinthető alapítványi és egyesületi tevékenységeket.	
1993.	A 1959. IV. évi Polgári Törvénykönyv módosítása következtében három új szervezeti formát lehet létrehozni: a közalapítványt, a köztestületet és a közhasznú társaságot.	
	<p><i>Személyi jövedelemadó</i></p> <p>Az adófizetők adóalapjából levonható legfeljebb az előző évi adóalap után fizetendő, az adókedvezményekkel csökkentett összegű adó 50 százalékáig terjedően a belföldi székhelyű alapítvány céljára átadott összeg, ha az adóhatóság előzetesen hozzájárult, hogy az alapítvány a befizetésről a levonásra jogosító igazolást adjon.</p>	<p><i>Társasági adó</i></p> <p>Az adózás előtti eredményt az adóalap számításakor csökkenti a belföldi székhelyű alapítvány céljára átadott pénzeszköz, de összesen legfeljebb az előző évi fizetendő társasági adó 50 százalékának megfelelő összeg, ha az adóhatóság előzetesen hozzájárult, hogy az alapítvány a befizetésről a levonásra jogosító igazolást adjon.</p>

A nonprofit szektorra vonatkozó fontosabb jogszabályok változása (folytatás)

	<i>Személyi jövedelemadó</i>	<i>Társasági adó</i>
1994.	A fizetendő adóból levonható a belföldi székhelyű alapítvány (közalapítvány) céljára az adóévben befizetett összeg 30 százaléka, az alapítvány (közalapítvány) igazolása alapján, amennyiben az alapítvány betegségmegelőző és gyógyító, szociális, tudományos, kutatási, műemlékvédelmi, környezetvédelmi, természettudományi, kulturális, oktatási, sport, vallási és hitéleti célt, gyermek- és ifjúságvédelmi célt, az állampolgári jogok, a közrend, közbiztonság védelmét, az öregek és a hátrányos helyzetűek, illetőleg a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli magyarsággal kapcsolatos előbbi célok megvalósítását, menekültek megsegítését, a törvényhozói munka elősegítését szolgálja, és ha egyidejűleg az alapítvány működési szabályzata, valamint az alapítványi pénzeszközök felhasználása alapján egyaránt kizárható, hogy az adományozott összeget akár közvetlenül, akár valamely szolgáltatással összefüggésben vagyoni előny megszerzése vagy nyújtása érdekében adják	Az adózás előtti eredményt az adóalap számításakor csökkenti a kulturális, az oktatási, a szociális, az egészségügyi, a hitéleti, a környezetvédelmi, a gyermek és ifjúsági és a sport céllal létrehozott közalapítványnak adott hozzájárulás teljes összege, továbbá a belföldi székhelyű alapítványnak átadott pénzeszköz az adóévi pozitív adóalap 20 százalékanak megfelelő összegben, az alapítvány igazolása alapján, ha az alapítvány betegségmegelőző és gyógyító, szociális, tudományos, kutatási, környezetvédelmi, műemlékvédelmi, természettudományi, kulturális, oktatási, sport, vallási és hitéleti célt, gyermek- és ifjúságvédelmi célt, az állampolgári jogok, a közrend, közbiztonság védelmét, az öregek és a hátrányos helyzetűek, illetőleg a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli magyarsággal kapcsolatos előbbi célok megvalósítását, menekültek megsegítését, a törvényhozói munka elősegítését szolgálja, és az alapítvány működési szabályzata, valamint az alapítványi pénzeszközök felhasználása alapján egyaránt kizárható, hogy az adományozott összeget akár közvetlenül, akár valamely szolgáltatással összefüggésben, előre meghatározott vagyoni előny megszerzése vagy nyújtása érdekében adják.
1995.	<i>Személyi jövedelemadó</i> Nincs érdemi változás.	<i>Társasági adó</i> Nincs érdemi változás.
1996.	<i>Személyi jövedelemadó</i> Az 1996. évi CXXVI. tv., ún. 1%-os (a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról) törvény elfogadása.	<i>Társasági adó</i> Nincs érdemi változás.
1997.	A 1997. évi CLVI. tv, az ún. közhasznúsági törvény elfogadása	
	Az 1997. évi CXLII tv. alapján a nonprofit szervezetek tulajdonába kerülnek azok a tevékenységükhöz szükséges állami tulajdonú ingatlanok, amelyekre a korábbiakban ingyenes használati jogot szereztek.	
	<i>Személyi jövedelemadó</i>	<i>Társasági adó</i>
	A közhasznúknak nyújtott lakossági adományok 30, illetve a kiemelkedően közhasznú nonprofitoknak adott lakossági támogatások 35%-a vonható le a fizetendő adóból. A levonható összeg felső határa közhasznú kedvezményezett esetén az adó 15, kiemelkedően közhasznú támogatott esetén az adó 30%-a. Együttes előfordulás esetén a befizetett összeg legfeljebb 35%-a vonható le a fizetendő adóból.	A közhasznúknak nyújtott vállalati adományok 20, illetve a kiemelkedően közhasznú nonprofitoknak adott támogatások 150%-a vonható le az adóalapból. A levonható összeg felső határa mindkét esetben az adóalap 20%-a. A közhasznú nonprofit szervezetnek akkor kell társasági adót fizetnie, ha vállalkozási bevétele meghaladja az összbevétel 10%-át vagy 20 millió Ft-ot. A kiemelkedően közhasznú szervezetek esetében ez az arány 15%.

A nonprofit szektorra vonatkozó fontosabb jogszabályok változása (folytatás)

	<i>Személyi jövedelemadó</i>	<i>Társasági adó</i>
1998.	Nincs változás.	Az adózás előtti eredmény csökkentéseként az adomány teljes összege és a közhasznú szervezetekről szóló törvény szerinti tartós adományozás esetén az első teljesítést követő évtől ezen a jogcímen adott adomány további 20%-a, de együttesen legfeljebb az adózás előtti eredmény 20%-a érvényesíthető közhasznú szervezet támogatása esetén; másfélszerese és a közhasznú szervezetekről szóló törvény szerinti tartós adományozás esetén az első teljesítést követő évtől ezen a jogcímen adott adomány további 20%-a, de együttesen legfeljebb az adózás előtti eredmény 20%-a érvényesíthető kiemelkedően közhasznú szervezet támogatása esetén. A levonható összeg felső határa nem haladhatja meg az adózás előtti eredmény 25%-át. Az adózó akkor csökkentheti az adózás előtti eredményt, ha rendelkezik a közhasznú szervezet, a kiemelkedően közhasznú szervezet, a közérdekű kötelezettségvállalás szervezője által az adóalap megállapítása céljából kiállított igazolással, amely tartalmazza a kiállító és az adózó megnevezését, székhelyét, adószámát, az adomány összegét és a támogatott célt, továbbá - közhasznú szervezet, kiemelkedően közhasznú szervezet esetében - a közhasznúsági kategóriát és a besorolásról rendelkező bírósági határozat számát.
1999.	1999. évi CVII. törvény a társadalmi szervezetek által használt állami tulajdonú ingatlanok jogi helyzetének rendezéséről szóló 1997. évi CXLII. törvény módosításáról.	
	<i>Személyi jövedelemadó</i>	<i>Társasági adó</i>
	Nincs érdemi változás.	Nincs érdemi változás.

A nonprofit szektorra vonatkozó fontosabb jogszabályok változása (folytatás)

	<i>Személyi jövedelemadó</i>	<i>Társasági adó</i>
2000.	<p>Az összevont adóalap adóját csökkenti - a másolat megőrzése mellett kiadott igazolás alapján - a közcélú adomány kedvezménye. <i>Magánszemély adományozónál a közhasznú szervezet, kiemelkedően közhasznú szervezet részére befizetett összeg után a befizetés 30%-a jár vissza az adóból.</i> Az adólevonás lehetősége ez esetben: <i>a kiemelkedően közhasznú szervezetnek nyújtott közcélú adomány esetében legfeljebb évi 100 ezer forint, közhasznú szervezet esetében legfeljebb évi 50 ezer forint.</i> A két korlátot külön-külön kell figyelembe venni, így az, aki kiemelkedően közhasznú szervezet mellett közhasznú szervezetet is támogat, együttvéve akár 150 ezer forintig terjedően is csökkentheti az adóját. Az ismertetett korlátok keretein belül is <i>emelt (35%) mértékű kedvezmény illeti meg azokat, akik szerződésben vállalnak vagy vállaltak kötelezettséget arra, hogy valamely közhasznú, kiemelkedően közhasznú szervezetet tartósan támogatnak.</i> A tartós adományozás címén járó emelt szintű kedvezmény a támogatás második évétől jár. A közhasznú szervezetekről szóló törvényben szabályozott feltételek szerint a pénzbeli adomány akkor minősül tartós adománynak, ha az adományozó a közhasznú szervezettel kötött írásbeli szerződésben vállal kötelezettséget arra, hogy az adományt legalább négy évig, évente legalább egy alkalommal azonos vagy növekvő összegben, ellenszolgáltatás nélkül adja a közhasznú szervezetnek. A támogatás igénybevételének minden esetben feltétele, hogy a közhasznú szervezet, a kiemelkedően közhasznú szervezet, a közérdekű kötelezettségvállalás szervezője igazolást adjon a támogatásról az azt juttatónak.</p>	Nincs érdemi változás.
2003.	2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról.	
	<i>Személyi jövedelemadó</i>	<i>Társasági adó</i>
	Nincs érdemi változás.	Nincs érdemi változás.
2005.	2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről.	
	<i>Személyi jövedelemadó</i>	<i>Társasági adó</i>
	Nincs érdemi változás.	Nincs érdemi változás.
2006.	2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról.	
	Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2006. évi LXV. törvény elfogadása.	
	2118/2006. (VI. 30.) Korm. határozat az államháztartás hatékony működését elősegítő szervezetei átalakításokról és az azokat megalapozó intézkedésekről.	
	<i>Személyi jövedelemadó</i>	<i>Társasági adó</i>
	Nincs érdemi változás.	Nincs érdemi változás.
2007.	A Kormány 1065/2007. (VIII. 23.) határozatának elfogadása a kormányzati civil kapcsolatok fejlesztését szolgáló egyes intézkedésekről.	
	2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról.	
	2007. évi CLXXXI. törvény a közpénzekből nyújtott támogatások átláthatóságáról.	
2008.	2008. évi LXXXVI. törvény a NCA-ról szóló 2003. évi L. törvény módosításáról.	

Forrás: Kuti (1998) tábláját felhasználva Bocz (2008)

Megjegyzés: Az évszám az elfogadás, s nem a hatályba lépés éveére vonatkozik.

6. A közhasznú társaságokra és a nonprofit gazdasági társaságokra vonatkozó szabályozás összehasonlítása

Megnevezés	Közhasznú társaság	Nonprofit gazdasági társaság
<i>Jogállás</i>	közhasznú tevékenységet rendszeresen végző jogi személy	nem jövedelemszerzésre irányuló közös gazdasági tevékenység folytatására alapított jogi személy
<i>Alapítók</i>	külföldi és belföldi természetes és jogi személyek, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok	külföldi és belföldi természetes és jogi személyek, valamint jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok
<i>Létrejötté</i>	a cégjegyzékbe való bejegyzéssel jön létre	a cégjegyzékbe való bejegyzéssel jön létre
<i>Nonprofit jellege</i>	a társadalom közös szükségleteinek kielégítésére irányuló tevékenységét nyereség- és vagyonszerzési cél nélkül végzi, nyereségét nem oszthatja fel, azt a közhasznú tevékenység finanszírozására kell fordítania	üzletszerű gazdasági tevékenységet csak kiegészítő jelleggel folytathat, a gazdasági társaság tevékenységéből származó nyereség a tagok (részvényesek) között nem osztható fel
<i>Üzletszerű gazdasági tevékenységet</i>	csak a közhasznú tevékenység elősegítése érdekében folytathat	csak kiegészítő jelleggel folytathat
<i>A tevékenységből származó nyereség</i>	a tagok között nem osztható fel	a tagok, részvényesek között nem osztható fel
	a közhasznú tevékenység finanszírozására kell fordítani	a társaság vagyonát gyarapítja
<i>Nevében fel kell-e tüntetni nonprofit jellegét</i>	nem, a társaság cégnevében a közhasznú társaság elnevezést, illetve a „kht.” rövidítést kell feltüntetni	igen, a társaság cégnevében a társasági forma megjelölésénél fel kell tüntetni nonprofit jellegét
<i>Közhasznú és kiemelkedően közhasznú jelleg (státusz)</i>	A közhasznú szervezeti minőséget kérelemre a cégjegyzéket vezető cégbíróóság állapítja meg; a közhasznú szervezeti jelleget cégnevében nem kell feltüntetnie	A közhasznú szervezeti minőséget kérelemre a cégjegyzéket vezető cégbíróóság állapítja meg; a közhasznú szervezeti jelleget cégnevében feltüntetheti, de ez nem kötelező
<i>Közhasznú tevékenység folytatásának feltételeiről kötött szerződéseibe</i>	a szerződés tárgya, a közhasznú társaság tevékenységével szolgált közszükséglet fajtája szerint érintett személyek, „fogyasztók” betekinhetnek az üzleti titok védelmére vonatkozó rendelkezések tiszteletben tartásával	a gazdasági társaságokról szóló törvény erről nem rendelkezik
<i>Felügyelő bizottság</i>	létrehozása kötelező	a tagok jogosultak létrehozását előírni, de általános jelleggel csak bizonyos esetekben kötelező
<i>Legfőbb szerve</i>	taggyűlés, illetve egyszemélyes társaság esetében az adott személy	a gazdasági társaság formájától függően változó (taggyűlés, közgyűlés)
<i>Ellenőrzés, felügyelet</i>	az adóellenőrzést az illetékes adóhatóság, a költségvetési támogatás felhasználását az Állami Számvevőszék, a közhasznú működés tekintetében a törvényességi felügyeletet az ügyészség, továbbá a cégbíróóság látja el	az adóellenőrzést az illetékes adóhatóság, a törvényességi felügyeletét a gazdasági társaság székhelye szerint illetékes cégbíróóság látja el
<i>Megszűnés</i>	a cégjegyzékből való törléssel	a cégjegyzékből való törléssel

Forrás: Bocz, 2008

9.2. Fogalmak

Alapítvány

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 74/A §-a értelmében magánszemély, jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság (a továbbiakban együtt: alapító) – tartós közérdekű célra – alapító okiratban alapítványt hozhat létre. Alapítvány elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatása céljából nem alapítható. Az alapítvány javára a célja megvalósításához szükséges vagyont kell rendelni. Az alapítvány jogi személy. Az alapítvány a bírósági nyilvántartásba vételével jön létre.

Egyesület

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 61. §-a értelmében az egyesület olyan önkéntesen létrehozott, önkormányzattal rendelkező szervezet, amely az alapszabályában meghatározott célra alakul, nyilvántartott tagsággal rendelkezik, és céljának elérésére szervezi tagjai tevékenységét. Az egyesület jogi személy. Az egyesület a bírósági nyilvántartásba vételével jön létre. Az egyesület a vagyonával önállóan gazdálkodik. Egyesület elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatására nem alapítható.

Egyesülés

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 74/H. §-a értelmében az egyesülés a tagok által gazdálkodásuk eredményességének előmozdítására és gazdasági tevékenységük összehangolására, valamint szakmai érdekeik képviselésére alapított jogi személyiséggel rendelkező kooperációs társaság. Az egyesülés saját nyereségre nem törekszik, vagyonát meghaladó tartozásaiért a tagok korlátlanul és egyetemlegesen felelnek. Az egyesülés az összehangolási feladatok teljesítését segítő egyéb szolgáltatási és közös gazdálkodási tevékenységet is végezhet. Az egyesülés a cégjegyzékbe való bejegyzéssel, a bejegyzés napjával jön létre. Az „egyesülés” elnevezést a kooperációs társaság cégnevében fel kell tüntetni. Az egyesülésre vonatkozó részletes szabályokat külön törvény állapítja meg. Alapításukat és működésüket a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény 317-331. §-ai szabályozzák.

Érdekképviselő

A munkáltatók, a munkavállalók (pl. szakszervezet), és a szakmai- és foglalkozási csoportok (pl. kamarák), valamint az egyesülési jog alapján létrehozott szervezetek érdekeinek képviselésére, védelmére létrehozott szervezet.

A Fővárosi bíróság értelmezésében az érdekképviselési célra alapított szervezet legtágabb értelemben bármely szakmai, társadalmi csoport érdekképviselését jelentheti. Ilyen szervezet lehet köztestület, egyesülés, szakszervezet, egyesület stb. Ennél szűkebb értelemben érdekképviselési célra alapított szervezeten a társadalmi szervezet gyűjtőkategóriába tartozó szervezeteket is érthetjük, ide tartoznak a pártok is. A disszertációban az érdekképviselések kifejezést szűkebb értelemben, csak a munkavállalói (pl. szakszervezet) és a szakmai- munkáltatói érdekképviseléseket értve alatta használom.

Közalapítvány

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 74. §-a szerint a közalapítvány olyan alapítvány volt, amelyet az Országgyűlés, a Kormány, valamint a helyi és/vagy kisebbségi önkormányzat közfeladat ellátásának folyamatos biztosítása céljából hozhat létre. Közfeladatnak minősül az az állami vagy helyi önkormányzati feladat, amelynek ellátásáról – jogszabály alapján – az államnak vagy az önkormányzatnak kell gondoskodnia. A közalapítvány létrehozása nem érintette az államnak, illetve az önkormányzatnak a feladat ellátására vonatkozó kötelezettségét. Törvény közalapítvány létrehozását kötelezővé tehetette. Közalapítvány alapítására jogosult szerv alapítványt csak közalapítványként hozhatott létre.

2006-ban az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2006. évi LXV. törvény alapján új közalapítványokat már nem lehet létrehozni, a meglévőkre szigorúbb szabályozást léptettek érvénybe, számos közalapítványt pedig megszüntettek, vagy feladataikat más szervezetekhez integrálták. A közalapítványi vagyont az eredeti alapítványi célhoz hasonló célra kellett felhasználni.

Köztestület

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 65. §-a értelmében a köztestület önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező szervezet, amelynek létrehozását törvény rendeli el. A köztestület a tagságához, illetőleg a tagsága által végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el. A köztestület jogi személy. Köztestület különösen a Magyar Tudományos Akadémia, a gazdasági, illetve a szakmai kamara. Célja érdekében akkor végezhet vállalkozási tevékenységet, ha a létesítéséről szóló törvény ezt megengedi. Működésének elveit nem a tagság, hanem a törvényhozó határozza meg. A

közttestületekre – ha törvény eltérően nem rendelkezik – az egyesületekre – vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

Közhasznú társaság

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 65. §-a értelmében a közhasznú társaság közhasznú – a társadalom közös szükségleteinek kielégítését nyereség- és vagyonszerzési cél nélkül szolgáló – tevékenységet rendszeresen végző jogi személy. A közhasznú társaság üzletszerű gazdasági tevékenységet a közhasznú tevékenység elősegítése érdekében folytathat; a társaság tevékenységéből származó nyereség nem osztható fel a tagok között.

A közhasznú társaságra – a Ptk-ban meghatározott eltérésekkel – a gazdasági társaságokról szóló törvénynek a gazdasági társaságokra irányadó közös szabályait, valamint a korlátolt felelősségű társaságra vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni. A társasági szerződésben meg kell határozni a közhasznú társaság által végzett közhasznú tevékenységet és – szükség szerint – az általa folytatott üzletszerű gazdasági tevékenységet. Közhasznú társaság alapítható úgy is, hogy az egyes jogi személyek vállalata – ideértve azt a vállalatot is, amelynek cégnevében az intézet megjelölés szerepel –, illetve a gazdasági társaság közhasznú társasággá alakul át. Ebben az esetben a közhasznú társaság válik az egyes jogi személyek vállalata (intézete), illetve a gazdasági társaság jogutódjává.

A közhasznú társaságnak az alapítására megfelelően alkalmazni kell a gazdasági társaságok átalakulására vonatkozó szabályokat, kivéve, ha a jogelőd korlátolt felelősségű társaság, amelyből a társasági szerződés megfelelő módosításával hozható létre közhasznú társaság. A közhasznú társaság a cégjegyzékbe való bejegyzéssel, a bejegyzés napjával jön létre. A közhasznú társaság elnevezést – vagy annak „kht.” rövidítését – a társaság cégnevében fel kell tüntetni. A közhasznú társaságnál felügyelő bizottság létrehozása és könyvvizsgáló választása kötelező. Közhasznú társaság gazdasági társasággá nem alakulhat át, csak közhasznú társasággal egyesülhet, illetve csak közhasznú társaságokká válhat szét. Az egyesülésre, illetve szétválásra a gazdasági társaságokra vonatkozó törvény rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell.

A gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény 365. §-a értelmében 2007. július 1. után közhasznú társaság nem alapítható. A 2007. július 1-jén a cégnyilvántartásba bejegyzett vagy bejegyzés alatt álló közhasznú társaság 2009. június 30-ig a közhasznú társaságokra irányadó szabályok szerint működhet tovább. A közhasznú társaság 2007.

július 1-jét követő két éven belül társasági szerződése módosításával nonprofit korlátolt felelősségű társaságként működhet tovább, más nonprofit gazdasági társasággá alakulhat át, vagy jogutód nélküli megszűnését határozhatja el. A közhasznú társaság 2009. június 30-ig köteles a cégbíróságnál nonprofit gazdasági társaságként történő nyilvántartásba vételét kérni, vagy jogutód nélküli megszűnését a cégbíróságnak bejelenteni. E határidő eredménytelen eltelte után a cégbíróság a társasággal szemben a megszűntnek nyilvánítás törvényességi felügyeleti intézkedést alkalmazza. Ahol törvény közhasznú társaságot említ, azon – a gazdasági társaságokról szóló törvényben foglaltak kivételével – 2009. június 30-ig közhasznú társaságot, illetve nonprofit gazdasági társaságot, 2009. július 1-jétől pedig kizárólag nonprofit gazdasági társaságot kell érteni.

Nonprofit gazdasági társaság

Alapításukat és működésüket a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény szabályozza. A törvény 4. §-a szerint a gazdasági társaság nem jövedelemszerzésre irányuló közös gazdasági tevékenység folytatására is alapítható (nonprofit gazdasági társaság). Nonprofit gazdasági társaság bármely társasági formában – tehát lehet közkereseti társaság (kkt.), betéti társaság (bt.), korlátolt felelősségű társaság (kft.), részvénytársaság (rt.) – alapítható és működtethető. Mivel a nonprofit gazdasági társaság bármely társasági formában alapítható és működtethető nem önálló gazdasági társasági típus, nem önálló cégforma. A gazdasági társaságok mind a négy formája működhet nonprofit jelleggel. A gazdasági társaság nonprofit jellegét a gazdasági társaság cégnevében a társasági forma megjelölésénél fel kell tüntetni. A nonprofit gazdasági társaság tevékenysége – más gazdasági szervezetekkel ellentétben – nem irányulhat jövedelemszerzésre, a társaság üzletszerű gazdasági tevékenységet csak kiegészítő jelleggel folytathat, és a társaság esetleges nyeresége a tagok (részvényesek) között nem osztható fel, az a gazdasági társaság vagyont gyarapítja.

A nonprofit társaság közhasznú tevékenységet is folytathat, ha ennek mibenlétét meghatározza a társasági szerződésben (alapszabály, alapító okirat) és megfelel a közhasznú szervezetekről szóló törvény kritériumainak. Külön törvény határozza meg, hogy a nonprofit gazdasági társaság milyen előfeltételek fennállása esetén minősül közhasznú szervezetnek, és ehhez milyen követelményeket kell teljesítenie. Vagyis, a közhasznú szervezeti minőséget – a társaság alapításakor vagy később – kérelemre a cégjegyzéket vezető megyei (fővárosi) bíróság (a továbbiakban: cégbíróság) állapítja meg. A közhasznú szervezeti jelleget cégnevében a nonprofit gazdasági társaság feltüntetheti. A

társaság így közhasznú jogállásúvá válhat, de azt az egyes kedvezmények csak akkor illetik meg, ha kérelme alapján a bíróság a közhasznú jogállását megállapítja.

Ha a nonprofit gazdasági társaság egyben közhasznú szervezet is, úgy jogutód nélküli megszűnése esetén a vagyon nem osztható fel. A tartozások kiegyenlítését követően tagjainak (részvényeseinek) csak a megszűnés kori saját tőke adható ki, legfeljebb a tagok (részvényesek) vagyoni hányadának teljesítéskori értéke erejéig. Az ezt meghaladó vagyont a cégbíróság a létesítő okirat, a társasági szerződés (alapszabály, alapító okirat) rendelkezései szerint fordítja közcélokra. Ha ilyen rendelkezést a létesítő okirat nem tartalmaz, akkor a cégbíróság – az alapítványi szabályokhoz hasonló módon – a megmaradt vagyont a megszűnő nonprofit gazdasági társaság által betöltött közfeladatokkal azonos vagy azokhoz hasonló közérdekű célra fordítja.

Nonprofit gazdasági társaság létrejöhet úgy is, hogy a már működő gazdasági társaság legfőbb szerve elhatározza a nonprofit gazdasági társaságként való továbbműködést. Nonprofit gazdasági társaság más társasági formába csak nonprofit jellegének megtartásával alakulhat át, nonprofit gazdasági társasággal egyesülhet, illetve nonprofit gazdasági társaságokká válhat szét.

Az adózási jogszabályok a nonprofit gazdasági társaságokra vonatkozóan – a társasági adó törvény kivételével – nem tartalmaznak különleges szabályokat, még abban az esetben sem, ha a nonprofit gazdasági társaság közhasznú besorolással rendelkezik. A jelenleg érvényes jogszabályok alapján a nonprofit gazdasági társaságok általános adóalanyok, s nem illeti meg őket sem adómentesség, sem adókedvezmény.

A társasági adóról és osztalékadóról szóló törvény értelmében azonban a közhasznú és a kiemelkedően közhasznú nonprofit gazdasági társaságok adómentességet élveznek azon bevételeikkel kapcsolatban, ami szerződés alapján átvállalt közfeladat ellátásából származik. Ennek alapján a közhasznú bevételük azon része adómentes, amely helyi önkormányzattal, vagy költségvetési szervvel (társadalmi közös szükséglet kielégítéséért felelős szervvel) folyamatos szolgáltatás teljesítésére megkötött, a szolgáltatásért felszámítható díj mértékét és a díj változásának feltételeit is tartalmazó szerződés alapján folytatott tevékenységből származik. A közhasznú besorolással nem rendelkező nonprofit gazdasági társaságok esetében viszont az általános szabályok szerint állapítják meg az adóalapot és az adófizetési kötelezettséget.

Társadalmi szervezet

Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény 2. §-a szerint a magánszemélyek, a jogi személyek, valamint ezek jogi személyiséggel rendelkező szervezetei – tevékenységük célja és alapítói szándéka szerint – társadalmi szervezetet hozhatnak létre. A társadalmi szervezet olyan önkéntesen létrehozott, önkormányzattal rendelkező szervezet, amely az alapszabályban meghatározott célra alakul, nyilvántartott tagsággal rendelkezik, és céljának elérésére szervezi tagjai tevékenységét.

Társadalmi szervezet minden olyan tevékenység végzése céljából alapítható, amely összhangban áll az Alkotmánnyal, és amelyet törvény nem tilt. Társadalmi szervezet elsődlegesen gazdasági-vállalkozási tevékenység végzése céljából nem alapítható, de célja érdekében vállalkozási tevékenységet is folytathat. Az egyesülési jog alapján fegyveres szervezet nem hozható létre. Az egyesülési jog gyakorlása nem sértheti az Alkotmány 2. §-ának (3) bekezdését, nem valósíthat meg bűncselekményt és bűncselekmény elkövetésére való felhívást, valamint nem járhat mások jogainak és szabadságának sérelmével.

A társadalmi szervezet, a társadalmi szervezetek szövetsége, továbbá – ha az alapszabály így rendelkezik – a társadalmi szervezetek szervezeti egysége jogi személy. A társadalmi szervezetnek az a szervezeti egysége nyilvánítható jogi személlyé, amelynek önálló ügyintéző és képviselői szerve van, valamint a működéséhez szükséges vagyonnal (önálló költségvetéssel) rendelkezik. A társadalmi szervezet megalakulását követően kérni kell annak bírósági nyilvántartásba vételét. A társadalmi szervezet a nyilvántartásba vétellel jön létre. Nem minősül társadalmi szervezetnek a magánszemélyeknek az egyesülési jog alapján létrehozott olyan közössége, amelynek működése nem rendszeres, vagy nincs nyilvántartott tagsága vagy az egyesülési törvényben meghatározott szervezete.

Az alapítvány/társadalmi szervezet bevételei

A 115/1992. (VII. 23.) Korm. rendelet 3. § (1) bekezdésének a)-b) pontja és a 114/1992. (VII. 23.) Korm. rendelet 3. § (1) bekezdésének a)-b) pontja alapján a vállalkozási tevékenység bevétele, valamint a cél szerinti tevékenység bevételei (minden olyan bevétel, amely nem a vállalkozási tevékenységhez kapcsolódó befizetés, ideértve a céltámogatást is).

Az alapítvány/társadalmi szervezet költségei (kiadásai)

A 115/1992. (VII. 23.) Korm. rendelet 3. § (2) bekezdésének a)-b)-c) pontja és a 114/1992. (VII. 23.) Korm. rendelet 3. § (2) bekezdésének a)-b)-c) pontja alapján a vállalkozási tevékenység közvetlen költségei, a cél szerinti tevékenység közvetlen költségei, az alapítvány kezelő szervének költségei (kiadásai) és az egyéb közvetett költségek (kiadások).

Civil szervezet (a NCA és az APEH értelmezésében)

A Nemzeti Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvény 14. §-a alapján az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény alapján létrejött, jogi személyiséggel bíró társadalmi szervezet, szövetség (kivéve a pártot, a munkaadói és munkavállalói érdek-képviselői szervezetet, a biztosító egyesületet valamint az egyházat), és a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény alapján létrejött alapítvány (ide nem értve a közalapítványt).

Az APEH értelmezésében az – Szja. 1+1%-os törvény alapján a – civil szférába tartoznak az alapítványok; a közalapítványok; a társadalmi szervezetek; az országos közgyűjtemények és egyéb kulturális intézetek; a Magyar Tudományos Akadémia; az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram; a könyvtári, levéltári, múzeumi, egyéb kulturális, egyéb szórakoztatási tevékenységet folytató intézmények; az országos gyűjtőkörű szakmúzeumok, valamint egyéb (fentiekbe be nem sorolt) szervezetek is.

Elkülönített állami pénzalap

Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény 4. §-a szerint az állam egyes feladatait részben államháztartáson kívüli forrásokból finanszírozó olyan alap, amely működésének jellege az államháztartáson belül elkülönített finanszírozást tesz szükségessé.

Kiemelkedően közhasznú közalapítvány

A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény 5. § és a BH2001. 451 számú, egyedi ügyben hozott bírósági végzés alapján a kiemelkedően közhasznú közalapítványnak a közhasznú közalapítványokra előírt követelmények teljesítésén túl közhasznú tevékenysége során olyan közfeladatot kell ellátnia, amelyről törvény vagy törvény felhatalmazása alapján más jogszabály rendelkezése szerint, valamely állami szervnek vagy a helyi önkormányzatnak kell gondoskodnia, az alapító okirata szerinti tevékenységének és gazdálkodásának legfontosabb adatait a helyi vagy országos sajtó útján is nyilvánosságra hozza, továbbá a közhasznú tevékenységet maga látja el.

Közhasznú tevékenység

A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény 26. § c) pontja szerint a társadalom és az egyén közös érdekeinek kielégítésére irányuló következő – a szervezet létesítő okiratában szereplő – cél szerinti tevékenységek:

1. egészségmegőrzés, betegségmegelőzés, gyógyító-, egészségügyi rehabilitáció tevékenység,
2. szociális tevékenység, családsegítés, időskorúak gondozása,
3. tudományos tevékenység, kutatás,
4. nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés,
5. kulturális tevékenység,
6. kulturális örökség megóvása,
7. műemlékvédelem,
8. természetvédelem, állatvédelem,
9. környezetvédelem,
10. gyermek- és ifjúságvédelem, gyermek- és ifjúsági érdekképviselés,
11. hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése,
12. emberi és állampolgári jogok védelme,
13. a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység,
14. sport, a munkaviszonyban és a polgári jogi jogviszony keretében megbízás alapján folytatott sporttevékenység kivételével,
15. közrend és közlekedésbiztonság védelme, önkéntes tűzoltás, mentés, katasztrófa-elhárítás,
16. fogyasztóvédelem,
17. rehabilitációs foglalkoztatás,
18. munkaerőpiacon hátrányos helyzetű rétegek képzésének, foglalkoztatásának elősegítése – ideértve a munkaerő-kölcsönzést is – és a kapcsolódó szolgáltatások,
19. euroatlanti integráció elősegítése,
20. közhasznú szervezetek számára biztosított – csak közhasznú szervezetek által igénybe vehető – szolgáltatások,
21. ár- és belvízvédelem ellátásához kapcsolódó tevékenység,
22. a közforgalom számára megnyitott út, híd, alagút fejlesztéséhez, fenntartásához és üzemeltetéséhez kapcsolódó tevékenység,

23. bűnmegelőzés- és áldozatvédelem.

A közhasznú szervezetek típusai

A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény 2. §-a alapján közhasznú szervezetté minősíthető a Magyarországon nyilvántartásba vett

- a) társadalmi szervezet kivéve a biztosító egyesületet és a politikai pártot, valamint a munkáltatói és a munkavállalói érdek-képviselési szervezetet,
- b) alapítvány,
- c) közalapítvány,
- d) közhasznú társaság,
- e) köztestület, ha a létrehozásáról szóló törvény azt lehetővé teszi,
- f) országos sportági szakszövetség,
- g) nonprofit gazdasági társaság,
- h) a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, a Felsőoktatási és Tudományos Tanács, a Magyar Rektori Konferencia,
- i) európai területi együttműködési csoportosulás,
- j) nem költségvetési szervként működő felsőoktatási intézmény,
- k) közhasznú tevékenységet ellátó szociális szövetkezet.

A közhasznú szervezetek két típusa (fokozata) különböztethető meg: „általánosan” közhasznú szervezet, illetve kiemelkedően közhasznú szervezet. Közhasznú jogállását a közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú szervezet a közhasznú szervezetként való nyilvántartásba vétellel szerzi meg.

A közhasznú szervezetet, illetve támogatóját megillető kedvezmények

A társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény, a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény, az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény, a helyi adókról szóló 1990. évi C. törvény, a vámjogról, a vámeljárásról, valamint a vámigazgatásról szóló 1995. évi C. törvény, továbbá az irányadó más jogszabályok szerinti mértékben és feltételek szerint:

- a) a közhasznú szervezetet
 1. a létesítő okiratában meghatározott cél szerinti tevékenysége után társasági adómentesség,
 2. vállalkozási tevékenysége után társasági adókötelezettséget érintő kedvezmény,
 3. helyi adókötelezettséget érintő kedvezmény,

4. illetékkedvezmény,
 5. vámkedvezmény,
 6. egyéb – jogszabályban meghatározott – kedvezmény,
- b) a közhasznú szervezet által – cél szerinti juttatásként – nyújtott szolgáltatás igénybevevőjét a kapott szolgáltatás után személyi jövedelemadó mentesség,
- c) a közhasznú szervezet támogatóját a közhasznú szervezet – létesítő okiratban rögzített céljaira – adott támogatás (a továbbiakban: adomány) után társasági adókötelezettséget érintő kedvezmény, illetve személyi jövedelemadó kötelezettséget érintő kedvezmény,
- d) tartós adományozás esetén a c) pont szerinti támogatót a támogatás második évétől külön kedvezmény illeti meg.

Az adományozó *magánszemélyeket (adózó állampolgárokat)* megillető kedvezmények: közcélú adományozás esetén a támogató az adományként a civil szervezet részére befizetett összeg 30 százalékaival csökkentheti az adott évre számított összevont adóalap adóját. Az összevont adóalap adója legfeljebb azonban

- a) kiemelkedően közhasznú szervezet esetében összesen 100 ezer forinttal;
- b) a közhasznú szervezet esetében összesen 50 ezer forinttal csökkenthető.

Az Szja. törvény további korlátozásokat állapít meg az érvényesíthető kedvezmény mértékét illetően a bevallott éves jövedelem nagyságát és az egymás mellett párhuzamosan érvényesített kedvezményeket alapul véve. Ha a magánszemély bevallott összes éves jövedelme nem haladja meg a 3.400.000,- Ft-ot, úgy a közcélú adomány kedvezményét és a Szja. törvényben felsorolt egyéb kedvezményeket együttesen legfeljebb 100.000,- Ft értékben érvényesítheti. Ha a magánszemély bevallott összes éves jövedelme meghaladja a 3.400.000,- Ft-ot, úgy a közcélú adomány kedvezményét és a Szja. törvényben felsorolt egyéb kedvezményeket együttesen legfeljebb évi 100 ezer forintnak a 3.400.000,- Ft feletti összes jövedelem 20 százalékát meghaladó részének megfelelő összegben érvényesítheti. Ha a magánszemély bevallott összes éves jövedelme meghaladja a 3.900.000,- Ft-ot, úgy nem érvényesítheti az itt hivatkozott kedvezményeket. Egyebekben a Szja. törvényben meghatározott kedvezmények szerinti csökkentő tételek együttes összege legfeljebb az összevont adóalap adójának összegéig terjedhet.

Tartós adományozás esetén a támogató a közcélú adomány esetére meghatározott mértéken túl, a támogatás második évétől külön kedvezményként további 5 százalékkal csökkentheti az adott évre számított összevont adóalap adóját. A tartós adományozásra is érvényesek a közcélú adományozásnál felsorolt, az igénybe vehető kedvezmény összegére

vonatkozó korlátozások. Az adományozó *szervezeteket (cégeket)* az adózás előtti eredmény csökkentésekor megillető kedvezmények:

- a) közhasznú szervezet támogatása esetén az adomány teljes összege és tartós adományozás esetén az első teljesítést követő évtől ezen a jogcímen adott adomány további 20 százaléka (összesen az adomány 120%-a), de együttesen legfeljebb az adózás előtti eredmény 20 százaléka érvényesíthető,
- b) kiemelkedően közhasznú szervezet támogatása esetén az adomány másfélszerese és tartós adományozás esetén az első teljesítést követő évtől ezen a jogcímen adott adomány további 20 százaléka (összesen az adomány 170%-a), de együttesen legfeljebb az adózás előtti eredmény 20 százaléka érvényesíthető.

Amennyiben az adományozók közhasznú és kiemelkedően közhasznú szervezetet is támogatnak egyidejűleg, az e két jogcímen elszámolt csökkentés együttesen igénybe vehető mértéke nem haladhatja meg az adózás előtti eredmény 25 százalékát. Az adózó szervezet akkor csökkentheti az adózás előtti eredményét, ha rendelkezik a közhasznú szervezet, a kiemelkedően közhasznú szervezet által az adóalap megállapítása céljából kiállított igazolással.

Közérdekű önkéntes tevékenység

A közérdekű önkéntes tevékenységről szóló 2005. évi LXXXVIII. törvény 2. §-a alapján közérdekű önkéntes tevékenység a fogadó szervezetnél a 3. §-ban meghatározott tevékenységi körben ellenszolgáltatás nélkül végzett munka, kivéve, ha

- a) a személy a tevékenységet maga vagy közeli hozzátartozója javára végzi,
- b) a tevékenység jogszabályi kötelezésen, jogerős bírósági határozaton, illetve hatósági kötelezésen alapul,
- c) a felek úgy állapodnak meg, hogy azt más jogviszony keretében végzik, így különösen polgári jogi viszonyban, társadalmi szervezet, közhasznú társaság, illetve egyház tagjaként, alapítvány, közalapítvány kezelő szervének tagjaként vagy egyházi személyként.

A törvény hatálya nem terjed ki az önkéntes véradásra, az önkéntes, illetve létesítményi tűzoltóként végzett tevékenységre, illetve a polgári természetűként végzett tevékenységre.

A törvény 3. §-a szerint fogadó szervezet lehet

- a) a helyi önkormányzat, a helyi önkormányzatok társulása és a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulása az általa biztosított közszolgáltatások és katasztrófavédelmi feladatai körében;

- b) a kisebbségi önkormányzat a jogszabályban meghatározott közfeladatai körében;
- c) a költségvetési szerv az alaptevékenysége körében;
- d) a magyarországi székhelyű közhasznú, kiemelkedően közhasznú szervezet a közhasznú és a működésével összefüggő tevékenysége körében;
- e) a magyarországi székhelyű egyházi jogi személy a hitéleti, a közcélú és a működésével összefüggő tevékenysége körében;
- f) a jogszabályban meghatározott közszolgáltatásai, vagy e közszolgáltatásokhoz kapcsolódóan a közszolgáltatásait igénybe vevőknek nyújtott többlétszolgáltatások körében a magyarországi székhelyű, illetve magyar hatóság által kiadott működési engedéllyel rendelkező, jogképes
 - fa) szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltató, illetve intézmény,
 - fb) egészségügyi szolgáltató,
 - fc) közoktatási intézmény,
 - fd) felsőoktatási intézmény,
 - fe) muzeális intézmény,
 - ff) nyilvános könyvtár,
 - fg) közlevéltár,
 - fh) nyilvános magánlevéltár,
 - fi) közművelődési intézmény;
- g) a nem jogképes fogadó intézmény fenntartója a fogadó intézmény jogszabályban meghatározott közszolgáltatásai, vagy e közszolgáltatásokhoz kapcsolódóan a fogadó intézmény közszolgáltatásait igénybe vevőknek nyújtott többlétszolgáltatások körében.

Kuratórium

Az alapítvány, közalapítvány kezelő szervének általánosan használt elnevezése.

Nonprofit szervezet

Tartalmi szempontból a nonprofit szervezetek közé sorolhatók mindazon szerveződések, melyeknél érvényesül a profitszétosztás tilalma, a kormányzati szektortól való szervezeti függetlenség, az intézményesültség (önálló jogi személyiség), valamint az önkormányzatiság (önigazgatás, önálló vezetőség) és bizonyos mértékben az önkéntesség, öntevékenység.

Nonprofit szervezetek a nemzetgazdasági elszámolás rendszerében

A nemzetgazdasági elszámolás rendszerében a nonprofit szervezetek teljesítményét három alrendszerben számolják el. A nemzeti számlák összeállításakor a *háztartásokat segítő szervezetek* közé sorolják azokat a nonprofitokat, amelyek alapvetően a lakosságot szolgálják, bevételszerző tevékenységet csak korlátozott mértékben folytatnak, finanszírozási forrásaik között pedig túlsúlyban vannak a magántámogatások. Említést érdemel azonban, hogy a nemzetgazdasági elszámolások a háztartásokat segítő nonprofit szektorba sorolják a politikai pártokat és az egyházakat, szerzetesrendeket is.

A *kormányzati szektorba* tartoznak a költségvetési rend szerint gazdálkodó központi és helyi önkormányzati költségvetési intézmények, az elkülönített állami pénzalapok, valamint a társadalombiztosítási alapok. Itt számolják el a nem piaci tevékenységet folytató közösségi tulajdonú vállalatok (pl. az ÁPV Rt.) tevékenységét is, valamint azokat a közalapítványi, alapítványi vagy közhasznú társasági formában működő nonprofit intézményeket, melyeknek működésében az állami felügyelet közvetlenül érvényesül, továbbá bevételeiknek több mint 50%-a költségvetési forrásból származik.

A *vállalati szektorba* tartoznak a jogi személyiségű vállalkozások és a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok, kivéve a főtevékenységként pénzügyi tevékenységet folytató vállalatokat. Ide tartoznak a nagyrészt piaci termelést folytató, azaz költségeiket árbevételből fedező nonprofit intézmények; továbbá a munkaadói érdekképviselők, a vállalkozók, munkáltatók és termelők szervezetei, valamint a gazdaság- és vállalkozásfejlesztési céllal működő alapítványok, közalapítványok és közhasznú társaságok.

Nonprofit szektor statisztikai fogalma

A hatályos jogszabályok alapján a hazai statisztikai definíció szerint formai szempontból a nonprofit szektorba tartoznak a magán- és közalapítványok, az egyesületek, az egyesülések, az érdekképviselők és szakszervezetek, a köztestületek, a közhasznú társaságok, valamint a nonprofit szervezetek által alapított intézmények. A nemzetközi gyakorlatot figyelembe véve nem tartoznak viszont a hazai nonprofit szektorba az önkéntes kölcsönös biztosítópénztárak (mert esetükben nem érvényesül a profitszétosztás tilalma), a politikai pártok és azok helyi szervezetei (mert céljuk a közhatalom és a kormányzati jogosítványok megszerzése), valamint az egyházak és a szerzetesrendek (mert a világi nonprofit szervezetek működési kereteit meghatározó szabályozás rájuk nem érvényes).

Nonprofit szektor

Olyan szervezetek (egyesületek, alapítványok, társadalmi szervezetek, közhasznú társaságok, nonprofit gazdasági társaságok) összefoglaló elnevezése, melyek nem tartoznak sem a szorosán vett állami, sem a gazdasági, üzleti szférához.

Országos hatókörű civil szervezet

A Nemzeti Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvény 14. §-a alapján az a civil szervezet, mely a törvény végrehajtásáról szóló rendeletben meghatározott módon, hitelt érdemlően bizonyítja, hogy a létesítő okirata szerinti tevékenységét legalább hét megyére kiterjedő hatókörrel végzi.

Regionális hatókörű civil szervezet

A Nemzeti Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvény 14. §-a alapján az a civil szervezet, mely a törvény végrehajtásáról szóló rendeletben meghatározott módon, hitelt érdemlően bizonyítja, hogy a létesítő okirata szerinti tevékenységét legalább egy megyére kiterjedő hatókörrel végzi.

Személyi jövedelemadó 1+1%-a

A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény 1. §-a szerint a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény jogot ad a magánszemélynek arra, hogy befizetett adója meghatározott részének (1+1%-ának) felhasználásáról az adóévet követő évben (a rendelkező nyilatkozat évében) külön törvényben rögzített mértékben, megjelölt kedvezményezett(ek) javára és eljárás szerint nyilatkozatban rendelkezzen. A kedvezményezettek köre két csoportra oszlik. A törvény alkalmazásában *kedvezményezett egyrészt:*

- a) azon – az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény szerinti – társadalmi szervezet (kivéve a pártot, munkaadói és munkavállalói érdek-képviselői szervezetet), amelyet a bíróság a magánszemély rendelkező nyilatkozata évének első napja előtt legalább két évvel, és
- b) azon alapítvány, amelyet a bíróság a magánszemély rendelkező nyilatkozata évének első napja előtt legalább két évvel, továbbá
- c) azon kiemelkedően közhasznú alapítvány, társadalmi szervezet és közalapítvány, amelyet a bíróság a rendelkező nyilatkozat évének első napja előtt legalább egy évvel kiemelkedő közhasznú szervezetként, illetve közalapítványként

nyilvántartásba vett és az alapszabálya, illetőleg az alapító okirata szerint a rendelkező nyilatkozat évének első napja előtt legalább egy évvel – a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény 26. § c) pontjában meghatározott – közhasznú tevékenységgel ténylegesen foglalkozik;

d) a Magyar Tudományos Akadémia;

e) az Országos Tudományos Kutatási Alaprogram (OTKA);

f) a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 2. és 3. számú mellékletében szereplő országos közgyűjtemény és a következőkben felsorolt egyéb kulturális intézmény:

1. Magyar Állami Operaház,
2. Magyar Országos Levéltár,
3. Országos Széchényi Könyvtár,
4. Magyar Filmarchívum,
5. Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár;

g) az országos gyűjtőkörű szakmúzeumok;

h) az a könyvtári, levéltári, múzeumi, egyéb kulturális, illetve alkotó- és előadó-művészeti tevékenységet folytató szervezet, amely a rendelkező nyilatkozat évének első napja előtti három év valamelyikében a helyi önkormányzattól, az országos, illetve a helyi kisebbségi önkormányzattól vagy a központi költségvetéstől egyedi támogatásban részesült és nem tartozik az előző kategóriákba;

i) a felsőoktatásról szóló törvény 1. számú mellékletében meghatározott felsőoktatási intézmény.

A megjelöltek közül kizárólag az a szervezet lehet kedvezményezett, amely belföldi székhelyű, és magyarországi közösség, illetőleg a határon túli magyarság érdekében működik, és nyilatkozik arról, hogy megfelel a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény 4. § (1) bekezdésének d) pontja – ezzel összefüggésben a 26. §-ának d) pontja – szerinti feltételnek, ennek megfelelően módosította alapszabályát, alapító okiratát, és nyilatkozik arról, hogy esedékes köztartozása nincs, és nyilatkozik arról, hogy az alapszabálya, alapító okirata szerinti közhasznú tevékenységét a rendelkező nyilatkozat(ok) évét megelőző egy év óta megszakítás nélkül ténylegesen folytatja, eleget téve minden rá vonatkozó jogszabályi rendelkezésnek. A törvény 4. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott kiemelkedően közhasznú alapítvány, társadalmi szervezet szerződés másolatának az adóhatósághoz történő becsatolásával igazolja, hogy

tevékenységét állami szervvel vagy önkormányzattal a rendelkező nyilatkozat évének első napja előtt legalább egy évvel kötött szerződés alapján végzi.

A törvény (2) bekezdés d) pontjában foglaltaktól függetlenül, az (1) bekezdés a), b) és c) pontjában, valamint a (4) bekezdésben megjelölt szervezetek közül az is lehet kedvezményezett, amely – ha a (2) bekezdés rendelkezéseinek egyébként megfelel – hozzájárul az őt e törvény szerint megillető összegből a köztartozásainak kiegyenlítéséhez; pontosan megjelölve az összeg címzettjeit és a kiegyenlítés sorrendjét. Ebben az esetben az adóhatóság a köztartozás kiegyenlítéséről levélben tájékoztatja a kedvezményezettet. Kedvezményezett lehet az a törvény (1) bekezdés c) pontjában említett kiemelkedően közhasznú alapítvány, társadalmi szervezet is, amely az (1) bekezdés a)-b) pontjában foglalt feltételeknek megfelel, de a kiemelkedően közhasznú szervezetként történő bírósági nyilvántartásba vételtől számítva az egy év még nem telt el.

A törvény alkalmazásában *kedvezményezett továbbá*: a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény szerinti egyház, vallásfelekezet, vallási közösség – ide nem értve az egyház szervezeti egységét, intézményét –, ha az állami adóhatóság a technikai számmal látta el, és a rendelkező nyilatkozat évére vonatkozó költségvetési törvényben az Országgyűlés által meghatározott kiemelt előirányzat.

X. Összefoglaló táblázatok

7. Az alapítványok, egyesületek (egyletek) és más nonprofit szervezetek száma 1862 és 2006 között

Év	Alapítvány	Egyesületek és egyéb nonprofit szervezetek	Összesen
1862	–	319	319
1878	–	1 917	1 917
1932	–	14 365	14 365
1970	–	8 886	8 886
1982	–	6 570	6 570
1989	400	8 396	8 796
1990	1 865	14 080	15 945
1991	6 182	17 869	24 051
1992	9 703	20 660	30 363
1993	11 884	22 778	34 662
1994	14 216	25 943	40 159
1995	15 650	27 133	42 783
1996	17 109	28 207	45 316
1997	18 603	28 762	47 365
1998	19 225	28 159	47 384
1999	19 754	28 417	48 171
2000	19 700	27 444	47 144
2001	20 205	28 898	49 103
2002	20 710	30 352	51 062
2003	21 216	31 806	53 022
2004	20 805	31 586	52 391
2005	22 255	34 439	56 694
2006	22 464	35 778	58 242

Megjegyzés: A 2001-es és 2002-es adatok reprezentatív felvételek alapján becsült adatok. 2002-ben például – a feldolgozás módszertanától függően – az alapítványok becsült minimális száma 20295, maximális száma 21161 volt, az egyesületek és egyéb nonprofit szervezetek esetében ugyanezek a mutatók 28526 és 30664 voltak. Az egyéb nonprofit szervezetek közé tartoznak az egyesülések, köztisztviselők, munkaadói- és munkavállalói érdekképviseletek, a közhasznú társaságok és a nonprofit szervezetek intézményei.

8. Az egyesületek száma tevékenységcsoportok szerint 1862, 1878, 1932, 1982, 1987, 1989

Megnevezés	1862	1878	1932	1982	1987	1989
Kulturális, vallási	88	346	1809	14	90	327
Sport	1	24	951	4 575	3 013	3 048
Szabadidős, hobby	87	276	4 684	1 433	1 729	1 998
Oktatási, tudományos	11	87	102	99	119	134
Egészségügyi, szociális	97	365	2 851	9	12	563
Tűzoltó	–	118	1 335	2 705	1 481	1 167
Szakmai	21	612	2 351	-	-	638
Egyéb	14	89	282	51	126	521
<i>Összesen</i>	<i>319</i>	<i>1 917</i>	<i>14 365</i>	<i>8 886</i>	<i>6 570</i>	<i>8 396</i>

Forrás: Az 1862 és 1989 közötti adatok forrásai a Magyar Tudományos Akadémia és a Központi Statisztikai Hivatal kiadványai.

Megjegyzés: Az 1862-es és 1878-as adatok egyaránt a jelenlegi országterületen működő egyesületekre vonatkoznak. A korabeli országterületen 1862-ben 579, míg 1878-ban 3.995 egyesület működött az akkori statisztikák alapján.

9. A nonprofit szervezetek száma jogi formájuk szerint, 1989-2006

Jogi forma	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	400	1 865	6 182	9 703	11 884	14 132	15 192	16 392	17 767	18 299	18 653	18 532	20 205	20 710	19 781	19 242	20 656	20 819
Közalapítvány	x	x	x	x	x	84	458	717	836	926	1 101	1 168			1 435	1 563	1 599	1 645
Egyesület	8 396	14 080	17 869	20 660	22 778	25 943	27 133	24 188	24 807	22 721	23 125	22 420	28 898	30 352	26 407	26 345	28 665	30 071
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	..							1 985	1 644	1 524	1 441	1 283			1 176	1 103	1 096	1 059
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	..							1 023	1 285	2 736	2 548	2 322			2 458	2 224	2 456	2 398
Köztestület	x							x	x	x	x	618	467	493
Közhasznú társaság	x	x	x	x	x	344	505	633	752	888	1 223	1 360	1 543	1 620		
Nonprofit intézmény	x	49	54	52	55	59	50	46	40	38		
Egyesülés	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	16	149	109
<i>Összesen</i>	<i>8 796</i>	<i>15 945</i>	<i>24 051</i>	<i>30 363</i>	<i>34 662</i>	<i>40 159</i>	<i>42 783</i>	<i>45 316</i>	<i>47 365</i>	<i>47 384</i>	<i>48 171</i>	<i>47 144</i>	<i>49 103</i>	<i>51 062</i>	<i>53 022</i>	<i>52 391</i>	<i>56 694</i>	<i>58 242</i>

Megjegyzés: A „x” azt jelenti, hogy az adott jogi forma még nem létezett. A KSH 2001-re és 2002-re vonatkozó adatai reprezentatív adatgyűjtésen alapultak, a jogi formára vonatkozó adatok nem teljesen megbízhatóak.

10. A nonprofit szervezetek száma területi elhelyezkedésük szerint, 1996-2000, 2003-2006

Főváros, megye, régió	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006	A lakónépesség aránya 2006-ban	Az 1000 lakosra jutó szervezetek aránya 2006-ban
Budapest	12 655	12 785	12 938	12 976	12 309	13 466	13 015	14 278	13 884	16,9	8,2
Pest	2 329	3 287	3 406	3 508	3 561	4 408	4 561	5 142	5 509	11,7	4,7
<i>Közép-Magyarország</i>	<i>14 984</i>	<i>16 072</i>	<i>16 344</i>	<i>16 484</i>	<i>15 870</i>	<i>17 874</i>	<i>17 576</i>	<i>19 420</i>	<i>19 393</i>	<i>28,6</i>	<i>6,8</i>
Fejér	1 361	1 396	1 415	1 382	1 387	1 698	1 657	1 810	1 934	4,3	4,5
Komárom-Esztergom	1 818	1 301	1 334	1 369	1 332	1 511	1 466	1 529	1 521	3,1	4,8
Veszprém	1 913	2 110	2 121	2 215	2 093	2 308	2 260	2 453	2 488	3,6	6,8
<i>Közép-Dunántúl</i>	<i>5 092</i>	<i>4 807</i>	<i>4 870</i>	<i>4 966</i>	<i>4 812</i>	<i>5 517</i>	<i>5 383</i>	<i>5 792</i>	<i>5 943</i>	<i>11,0</i>	<i>5,4</i>
Győr-Moson-Sopron	2 416	1 909	1 943	1 904	1 952	2 121	2 144	2 255	2 370	4,4	5,4
Vas	1 128	1 200	1 290	1 368	1 397	1 570	1 539	1 633	1 672	2,6	6,4
Zala	1 591	1 689	1 761	1 748	1 701	1 810	1 831	1 924	1 992	2,9	6,8
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	<i>5 135</i>	<i>4 798</i>	<i>4 994</i>	<i>5 020</i>	<i>5 050</i>	<i>5 501</i>	<i>5 514</i>	<i>5 812</i>	<i>6 034</i>	<i>9,9</i>	<i>6,0</i>
Baranya	1 788	2 123	1 975	1 899	1 733	2 037	2 075	2 273	2 402	4,0	6,0
Somogy	1 807	2 044	1 932	2 010	1 945	2 005	2 018	2 161	2 239	3,3	6,8
Tolna	1 031	1 089	1 127	1 191	1 208	1 347	1 349	1 444	1 513	2,4	6,3
<i>Dél-Dunántúl</i>	<i>4 626</i>	<i>5 256</i>	<i>5 034</i>	<i>5 100</i>	<i>4 886</i>	<i>5 389</i>	<i>5 442</i>	<i>5 878</i>	<i>6 154</i>	<i>9,6</i>	<i>6,4</i>
Borsod-Abaúj-Zemplén	2 394	2 756	2 735	2 806	2 797	3 138	3 196	3 446	3 549	7,1	4,9
Heves	1 410	1 505	1 521	1 562	1 520	1 706	1 644	1 757	1 868	3,2	5,8
Nógrád	832	1 006	792	813	842	984	977	1 032	1 130	2,1	5,3
<i>Észak-Magyarország</i>	<i>4 636</i>	<i>5 267</i>	<i>5 048</i>	<i>5 181</i>	<i>5 159</i>	<i>5 828</i>	<i>5 817</i>	<i>6 235</i>	<i>6 547</i>	<i>12,4</i>	<i>5,2</i>
Hajdú-Bihar	1 707	2 062	1 993	2 138	2 220	2 525	2 443	2 701	2 779	5,4	5,1
Jász-Nagykun-Szolnok	1 734	1 812	1 663	1 732	1 571	1 726	1 752	1 834	1 837	4,0	4,6
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 442	1 697	1 750	1 819	1 833	2 134	2 167	2 314	2 402	5,7	4,2
<i>Észak-Alföld</i>	<i>4 883</i>	<i>5 571</i>	<i>5 406</i>	<i>5 689</i>	<i>5 624</i>	<i>6 385</i>	<i>6 362</i>	<i>6 849</i>	<i>7 018</i>	<i>15,2</i>	<i>4,6</i>
Bács-Kiskun	2 190	2 173	2 093	2 127	2 140	2 548	2 385	2 518	2 550	5,3	4,8
Békés	1 434	1 567	1 730	1 752	1 732	1 893	1 835	1 943	2 154	3,8	5,6
Csongrád	2 336	1 854	1 865	1 852	1 871	2 087	2 077	2 247	2 449	4,2	5,8
<i>Dél-Alföld</i>	<i>5 960</i>	<i>5 594</i>	<i>5 688</i>	<i>5 731</i>	<i>5 743</i>	<i>6 528</i>	<i>6 297</i>	<i>6 708</i>	<i>7 153</i>	<i>13,3</i>	<i>5,3</i>
<i>Összesen</i>	<i>45 316</i>	<i>47 365</i>	<i>47 384</i>	<i>48 171</i>	<i>47 144</i>	<i>53 022</i>	<i>52 391</i>	<i>56 694</i>	<i>58 242</i>	<i>100,0</i>	<i>5,8</i>

11. A nonprofit szervezetek száma településtípusok szerint, 1996-2000, 2003-2006

Településtípus	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Főváros	12 655	12 785	12 938	12 976	12 309	13 466	13 015	14 278	13 884
Megyeszékhely	10 334	10 935	10 717	10 741	10 575	11 895	12 726	12 536	12 855
Többi város	10 657	11 254	11 696	11 925	12 315	14 335	13 553	16 048	16 810
Község	11 670	12 391	12 033	12 529	11 945	13 326	13 097	13 832	14 693
<i>Összesen</i>	<i>45 316</i>	<i>47 365</i>	<i>47 384</i>	<i>48 171</i>	<i>47 144</i>	<i>53 022</i>	<i>52 391</i>	<i>56 694</i>	<i>58 242</i>

12. A nonprofit szervezetek száma tevékenységcsoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006

Tevékenységcsoport	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Kultúra	4 680	4 656	4 826	4 970	4 942	5 710	5 685	6 230	6 527
Vallással kapcsolatos tevékenység	1 089	1 199	1 242	1 295	1 295	1 423	1 381	1 445	1 457
Sport	7 130	7 140	6 789	6 740	6 469	7 008	6 751	7 049	7 190
Szabadidő, hobbi	7 559	7 943	7 796	7 664	7 346	8 545	8 496	9 323	9 739
Oktatás	5 105	5 856	6 275	6 771	6 866	7 573	7 665	7 984	8 107
Kutatás	959	1 020	1 046	1 063	1 057	1 148	1 130	1 195	1 189
Egészségügy	1 913	2 075	2 108	2 084	2 111	2 418	2 419	2 638	2 739
Szociális ellátás	3 496	3 882	4 052	4 178	4 137	4 548	4 587	4 991	5 136
Polgárvédelem, tűzoltás	1134	1085	1009	968	892	842	813	842	864
Környezetvédelem	984	1 012	973	996	1 019	1 246	1 191	1 341	1 398
Településfejlesztés, lakásügy	1 673	1 948	2 060	2 349	2 401	3 004	3 065	3 410	3 637
Gazdaságfejlesztés, munkaügy	672	730	741	851	878	1 015	1 060	1 248	1 288
Jogvédelem	549	572	553	560	561	682	675	804	823
Közbiztonság védelme	1 197	1 322	1 375	1 434	1 408	1 702	1 743	1 875	1 995
Többcélú adományozás, nonprofit szövetség	701	706	690	684	688	772	754	760	766
Nemzetközi kapcsolatok	618	661	663	678	637	749	722	829	811
Szakmai, gazdasági érdekképviselet	5 396	5 114	4 772	4 490	4 088	4 145	3 880	4 218	4 070
Politika	461	444	414	396	349	492	374	512	506
<i>Összesen</i>	<i>45 316</i>	<i>47 365</i>	<i>47 384</i>	<i>48 171</i>	<i>47 144</i>	<i>53 022</i>	<i>52 391</i>	<i>56 694</i>	<i>58 242</i>

13. A nonprofit szervezetek száma aszerint, hogy volt-e fizetett foglalkoztatottjuk, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Volt fizetett foglalkoztatott	7 828	8 203	8 713	8 012	7 641	7 710	8 633	9 027	8 739
Nem volt fizetett foglalkoztatott	37 488	39 162	38 671	40 159	39 503	45 312	43 758	47 667	49 503
<i>Összesen</i>	<i>45 316</i>	<i>47 365</i>	<i>47 384</i>	<i>48 171</i>	<i>47 144</i>	<i>53 022</i>	<i>52 391</i>	<i>56 694</i>	<i>58 242</i>

14. A nonprofit szervezetek száma a fizetett foglalkoztatottak státusza szerint, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Főállású teljes munkaidőben foglalkoztatott	45 378	47 709	50 723	51 530	56 004	63 302	66 611	74 720	75 413
Főállású rész munkaidőben foglalkoztatott	3 947	5 770	6 059	6 166	10 100	12 765	12 402	14 335	20 035
Nem főállásban foglalkoztatott	21 020	22 344	21 582	23 277	14 676	11 204	7 488	7 125	4 212
<i>Összesen</i>	<i>70 345</i>	<i>75 823</i>	<i>78 364</i>	<i>80 973</i>	<i>80 780</i>	<i>87 271</i>	<i>86 501</i>	<i>96 180</i>	<i>99 660</i>

15. A nonprofit szervezetek számított főállású foglalkoztatottjainak létszáma jogi forma szerint, 1996-2000, 2003-2006

Jogi forma	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	7 823	8 338	9 912	10 219	10 928	11 506	10 608	13 552	14 127
Közalapítvány	1 251	1 010	1 053	1 224	1 276	1 443	1 571	1 706	1 548
Egyesület	20 613	19 342	16 432	15 623	14 032	13 544	14 243	16 145	15 019
Egyesülés	–	–	–	–	–	–	43	447	359
Köztestület	1 750	1 651	1 932	1 714	1 380	1 263	1 458	1 503	1 389
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	2 040	1 350	1 387	1 236	1 084	804	720	650	666
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	1 867	1 244	3 074	2 734	2 639	2 620	2 528	2 302	1 982
Közhasznú társaság (Kht)	12 182	18 364	20 321	22 118	28 801	37 648	41 158	44 670	49 390
Nonprofit intézmény	1 927	1 529	1 800	2 073	2 382	1 977	1 233	1 625	1 371
<i>Összesen</i>	<i>49 453</i>	<i>52 828</i>	<i>55 911</i>	<i>56 941</i>	<i>62 522</i>	<i>70 805</i>	<i>73 562</i>	<i>82 600</i>	<i>85 851</i>

Megjegyzés: A számított főállású foglalkoztatotti létszám a következő módon volt kiszámítva: főállású teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma + főállású részmunkaidőben foglalkoztatottak * 0,5 + nem főállású foglalkoztatottak * 0,1.

16. A nonprofit szervezetek számított főállású foglalkoztatottjainak létszáma tevékenységcsoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006

Tevékenységcsoport	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Kultúra	3 752	3 013	3 318	3 698	4 898	5 638	6 397	6 618	7 468
Vallással kapcsolatos tevékenység	185	203	263	287	370	645	660	692	610
Sport	8 947	7 910	6 650	5 683	4 326	2 796	2 619	2 666	2 554
Szabadidő, hobbi	3 943	4 148	4 244	4 267	4 069	5 301	5 006	5 208	4 236
Oktatás	4 272	4 254	4 856	5 155	5 443	6 299	5 150	6 993	7 024
Kutatás	782	918	1 171	1 456	1 457	1 599	1 598	1 782	1 630
Egészségügy	1 942	2 091	2 267	3 145	5 005	6 916	8 626	10 515	12 098
Szociális ellátás	4 698	5 102	6 375	7 909	8 689	10 706	11 259	13 362	14 369
Polgárvédelem, tűzoltás	196	308	333	264	334	510	570	769	752
Környezetvédelem	1 197	1 169	1 338	1 467	1 633	1 842	2 135	2 376	2 475
Településfejlesztés, lakásügy	7 087	8 372	8 848	8 621	10 820	12 072	12 302	13 150	13 134
Gazdaságfejlesztés, munkaügy	3 178	6 767	7 588	6 987	8 194	9 430	9 804	10 163	12 493
Jogvédelem	169	230	313	382	344	550	836	1024	789
Közbiztonság védelme	22	36	45	115	114	115	246	418	145
Többcélú adományozás, nonprofit szövetség	1752	1678	1466	1674	1491	1396	1392	1537	1349
Nemzetközi kapcsolatok	318	483	463	293	428	437	318	463	327
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	6 941	6 042	6 248	5 457	4 857	4 493	4 566	4 694	4 216
Politika	73	105	124	80	49	59	76	171	185
Összesen	49 454	52 829	55 910	56 940	62 521	70 804	73 560	82 601	85 854

Megjegyzés: A számított főállású foglalkoztatotti létszám a következő módon volt kiszámítva: főállású teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma + főállású részmunkaidőben foglalkoztatottak * 0,5 + nem főállású foglalkoztatottak * 0,1.

17. A nonprofit szervezetek száma aszerint, hogy volt-e önkéntes segítőjük, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Volt önkéntes segítőjük	18 070	19 599	23 310	29 035	32 547	33 698	32 416	28 526	35 132
Nem volt önkéntes segítőjük	27 246	27 766	24 074	19 136	14 597	19 324	19 368	28 168	23 110
Összesen	45 316	47 365	47 384	48 171	47 144	53 022	52 391	56 694	58 242

Megjegyzés: 1995 előtt nem szerepelt az önkéntes segítők számára vonatkozó kérdés a KSH adatfelvételeiben.

18. A nonprofit szervezetek önkénteseinek száma, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Rendszeres önkéntes segítők száma			154 714			101 280	223 297		155 652
Alkalmi önkéntes segítők száma			224 679			298 630	253 862		282 241
Összes önkéntes segítő	400 206	381 221	379 393	312 727	408 237	399 910	477 159	371 739	437 893

Megjegyzés: 2003 előtt az 1998-as év kivételével a kérdőívekben az összes önkéntes számára vonatkozott a kérdés, nem szerepelt bontás az alkalmi és rendszeres önkéntesekre vonatkozóan. A 2005-re vonatkozó kérdőívben egy összevont kérdés szerepelt az összes önkéntes számára vonatkozóan.

19. A nonprofit szervezetek száma aszerint, hogy volt-e bevételük, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Volt bevétel	39 153	41 467	42 828	43 590	43 725	48 991	48 218	52 025	53 549
Nem volt bevétel	6 163	5 898	4 556	4 581	3 419	4 031	4 173	4 669	4 693
Összesen	45 316	47 365	47 384	48 171	47 144	53 022	52 391	56 694	58 242

20. A nonprofit szervezetek bevételének összege jogi formájuk szerint, 1996-2000, 2003-2006

Jogi forma	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	74 970,7	86 380,0	97 313,8	106 281,3	133 311,2	157 269,4	166 622,1	192 180,7	202 879,0
Közalapítvány	22 743,2	31 198,6	42 571,0	480 89,1	54 367,5	77 495,4	75 147,1	82 277,9	85 009,4
Egyesület	82 295,2	89 905,0	87 705,5	945 69,1	104 716,6	149 780,4	201 391,2	164 736,1	169 011,6
Egyesülés	–	–	–	–	–	–	1 330,2	9 191,4	7 484,6
Köztisztület	10 295,2	11 407,6	14 256,3	16 019,2	15 540,4	16 394,1	21 021,8	22 496,7	21 196,1
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	11 047,2	7 093,8	10 218,2	10 557,6	8 679,3	10 787,5	11 229,5	13 644,6	13 163,6
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	11 076,1	7 521,2	30 461,0	41 110,8	46 635,5	72 711,8	60 804,8	51 369,7	53 383,9
Közhasznú társaság (Kht)	22 087,9	46 728,1	72 489,7	93 528,5	125 721,9	235 815,3	271 818,3	310 001,7	33 6543,5
Nonprofit intézmény	4 522,4	41 27,9	3 674,0	5 426,8	6 565,6	10 799,7	8 364,3	8 856,3	7 572,4
Összesen	239 037,9	284 362,2	358 689,5	415 582,4	495 538,0	731 053,6	817 729,3	854 755,1	896 244,1

21. A nonprofit szervezetek bevételének összege összevont bevételi csoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006

Bevételi forrás	1996	1997	1998	1999	2002	2003	2004	2005	2006
Állami támogatás	52 710,6	63 329,3	79 507,8	98 164,4	275 012,1	308 964,0	297 674,7	344 134,6	378 353,7
Magántámogatás	50 666,2	51 942,3	59 382,4	70 633,0	93 785,1	95 117,6	98 366,7	110 287,3	126 466,2
Alaptevékenység bevétele	68 202,5	95 490,1	134 381,3	160 893,8	227 980,2	210 740,9	287 585,9	250 149,4	235 820,0
Gazdálkodási tevékenység bevétele	65 358,9	69 922,1	75 527,9	81 254,7	96 065,2	110 590,0	114 801,8	136 386,1	147 331,6
Egyéb bevétel	2 099,7	3 678,4	9 890,1	4 636,5	4 820,6	5 641,1	19 300,0	13 797,7	8 272,6
<i>Összesen</i>	<i>239 037,9</i>	<i>284 362,2</i>	<i>358 689,5</i>	<i>415 582,4</i>	<i>697 663,2</i>	<i>731 053,6</i>	<i>817 729,3</i>	<i>854 755,1</i>	<i>896 244,1</i>

22. A nonprofit szervezetek bevételének összege részletes bevételi csoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006

Bevételi forrás	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Normatív központi támogatás	5 430,0	8 435,7	11 559,3	14 513,3	26 365,2	44 729,6	69 193,5	59 167,1	58 482,9
Nem normatív központi támogatás	27 791,7	25 667,8	32 394,1	41 191,3	59 933,7	167 409,0	116 832,3	160 582,4	183 125,5
Központi alapoktól kapott támogatás	11 486,8	14 153,5	12 221,3	12 384,6	19 586,6	36 706,8	30 525,0	39 953,8	55 975,2
Nemzeti Civil Alapprogramból (NCA) származó bevétel	x	x	x	x	x	x	6 605,4	x	8 468,2
Szja 1%-ból származó bevétel	x	1 770,1	2 362,1	3 080,1	3 643,1	6 663,6	8 259,3	7 150,2	7 598,2
ÁFA visszatérítésből származó bevétel*	x	x	x	1 916,3	2 992,2	2 756,1	2 011,4	1 371,8	1 130,6
Normatív önkormányzati támogatás	780,2	472,3	1 066,4	1 693,3	2 538,6	4 351,6	6 723,2	4 777,5	6 085,9
Nem normatív önkormányzati támogatás	7 221,9	12 829,9	15 047,0	17 648,6	23 873,0	37 448,6	45 680,9	49 051,5	55 371,1
Költségvetési intézménytől kapott támogatás	x	x	4 857,6	5 736,9	1 267,0	8 285,3	11 325,5	1 412,8	1 836,3
Átengedett iparüzési adóból származó bevétel	x	x	x	x	718,0	613,2	517,7	556,6	279,8
TB-alapoktól származó bevétel	x	x	x	x	x	x	x	20 110,9	x
<i>Összes állami támogatás</i>	<i>52 710,6</i>	<i>63 329,3</i>	<i>79 507,8</i>	<i>98 164,4</i>	<i>140 917,4</i>	<i>308 964,0</i>	<i>297 674,7</i>	<i>344 134,6</i>	<i>378 353,7</i>
Vállalati támogatás	16 693,2	16 693,2	19 680,2	20 683,4	24 961,9	25 207,5	36 782,4	33 684,1	41 180,1
Lakossági támogatás	6 023,7	6 023,7	6 568,8	7 272,6	9 089,7	11 168,7	13 241,9	15 712,3	16 921,9
Külföldi támogatás	19 037,4	19 037,4	16 299,5	20 569,3	29 493,4	31 578,2	30 111,6	35 513,6	38 170,7
Nonprofit szervezetektől kapott támogatás	8 911,9	8 911,9	9 393,8	10 857,1	7 088,0	12 038,6	14 981,8	13 456,6	14 014,6
<i>Összes magántámogatás</i>	<i>50 666,2</i>	<i>50 666,2</i>	<i>51 942,3</i>	<i>59 382,4</i>	<i>70 633,0</i>	<i>79 993,0</i>	<i>95 117,6</i>	<i>98 366,7</i>	<i>110 287,3</i>

22. A nonprofit szervezetek bevételének összege részletes bevételi csoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006 (folytatás)

Bevételi forrás	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Tagdíjbevétel magán személyektől	8 777,1	8 238,6	9 928,6	12 175,0	11 341,6	15 827,7	17 861,5	40 606,9	18 958,2
Tagdíjbevétel jogi személyektől	13 901,4	13 808,3	17 110,8	16 185,9	17 763,2	17 134,6	17 631,1		19 218,6
Alaptevékenység ár- és díjbevétele	41 028,7	64 091,0	91 565,7	109 703,8	133 058,2	x	x	x	x
Alaptevékenység értékesítési bevétele	4 495,3	9 352,2	15 776,2	22 829,1	20 942,5	x	x	x	x
Alaptevékenység bevétele állami, önkormányzati szervektől	x	x	x	x	x	63 830,4	69 879,6	66 444,7	50 990,0
Alaptevékenység bevétele jogi és magán személyektől	x	x	x	x	x	113 948,2	182 171,4	143 097,8	146 653,2
<i>Alaptevékenység összes bevétele</i>	<i>68 202,5</i>	<i>95 490,1</i>	<i>134 381,3</i>	<i>160 893,8</i>	<i>183 105,5</i>	<i>210 740,9</i>	<i>287 585,9</i>	<i>250 149,4</i>	<i>235 820,0</i>
Vállalkozási tevékenységből származó bevétel	40 643,3	46 878,2	50 365,7	55 905,6	65 228,3	86 944,4	80 492,0	108 738,3	106 869,3
Bérleti díjkból származó bevétel	x	x	x	x	x	x	8 883,1	6 586,7	9 371,9
Kamatbevétel, kamatjóváírás**	14 150,1	12 717,1	0,0	11 767,8	11 282,2	6 950,4	12 961,1	9 881,1	10 549,5
Pénzügyi műveletekből származó bevétel***	10 565,5	10 326,8	25 162,2	13 581,3	11 047,9	16 695,3	12 465,4	11 180,0	20 540,9
<i>Gazdálkodási tevékenység összes bevétele</i>	<i>65 358,9</i>	<i>69 922,1</i>	<i>75 527,9</i>	<i>81 254,7</i>	<i>87 558,4</i>	<i>110 590,0</i>	<i>114 801,8</i>	<i>136 386,1</i>	<i>147 331,6</i>
Hitel- és kölcsönfelvételből származó bevétel	1 752,9	2 099,3	8 567,3	4 034,9	2 898,9	5 303,1	5 087,4	7 779,7	7 664,0
Egyéb bevétel	346,8	1 579,1	1 322,8	601,6	1 034,8	338,0	14 212,5	6 018,0	608,6
<i>Összes bevétel</i>	<i>239 037,9</i>	<i>284 362,2</i>	<i>358 689,5</i>	<i>415 582,4</i>	<i>495 508,0</i>	<i>731 053,6</i>	<i>817 729,3</i>	<i>854 755,1</i>	<i>896 244,1</i>

Megjegyzés: *Az áfa-visszatérítésből származó bevételek 1998-ig az „Egyéb bevételek” között szerepeltek. **A kamatbevételek és kamatjóváírások 1998-ig a „Pénzügyi műveletekből származó bevételek” között szerepeltek. ***2006-ban tartalmazza a tárgyi eszközök értékesítéséből származó bevételeket is. A „x” azt jelenti, hogy az adott bevételre vonatkozó kérdés nem szerepelt a kérdőívben.

23. A nonprofit szervezetek bevételének összege tevékenységcsoportok szerint, 1996-2000, 2003-2006

Tevékenységcsoport	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Kultúra	27 838,5	30 361,5	41 111,1	46 819,9	61 272,7	94 867,1	96 756,7	115 058,2	126 799,0
Vallással kapcsolatos	2 223,3	3 375,2	4 152,7	4 881,3	6 867,6	7 313,7	7 976,5	6 477,9	7 310,3
Sport	27 501,3	30 846,8	33 726,8	32 571,3	33 509,0	39 293,3	37 719,5	41 704,0	41 709,7
Szabadidő, hobbi	13 936,8	16 599,7	20 973,1	21 024,5	26 042,2	45 264,4	48 702,9	44 137,8	45 242,7
Oktatás	21 022,6	32 483,8	44 233,8	52 894,6	66 309,9	92 562,6	94 903,1	107 722,3	113 802,5
Kutatás	8 821,4	8 015,9	11 878,2	13 318,0	15 284,5	20 923,0	21 037,2	23 370,3	26 373,0
Egészségügy	6 161,7	7 685,2	8 719,9	10 855,1	18 523,0	40 699,7	47 651,9	64 296,6	72 227,8
Szociális ellátás	22 617,6	29 037,7	33 644,0	37 725,8	41 041,2	63 993,1	69 915,3	85 603,8	90 814,2
Polgárvédelem, tűzoltás	723,3	1 143,8	1 219,5	1 341,6	1 548,7	2 291,5	2 849,4	3 112,4	3 296,2
Környezetvédelem	3 665,0	5 019,4	5 663,2	7 325,0	9 548,6	26 523,6	29 877,3	33 128,9	34 262,5
Településfejlesztés, lakásügy	13 460,6	23 977,0	29 594,1	36 756,2	48 233,0	71 676,5	83 456,9	93 488,1	93 085,0
Gazdaságfejlesztés, munkaügy	24 667,9	29 930,7	37 389,2	48 577,5	60 771,3	78 502,9	133 566,3	83 276,0	98 024,4
Jogvédelem	2 266,4	3 010,7	6 969,9	8 210,1	6 792,8	8 947,8	10 748,3	13 600,6	9 527,2
Közbiztonság védelme	863,9	1 340,9	1 826,5	2 090,8	3 283,2	3 694,9	3 890,3	5 609,4	5 010,3
Többcélú adományozás,	15 275,0	14 271,5	18 018,6	19 917,0	20 926,6	27 856,7	28 139,7	26 796,9	24 850,8
Nemzetközi kapcsolatok	4 898,9	4 575,3	4 622,7	5 480,2	7 362,4	8 832,7	8 218,4	9 289,4	7 794,3
Szakmai, gazdasági	42 027,9	41 417,3	53 899,6	64 922,3	66 790,6	95 637,5	89 785,4	93 284,4	91 920,0
Politika	1 065,8	1 269,8	1 046,6	871,2	1 400,7	2 172,6	2 553,3	4 798,1	4 194,2
<i>Összesen</i>	<i>239 037,9</i>	<i>284 362,2</i>	<i>358 689,5</i>	<i>415 582,4</i>	<i>495 508,0</i>	<i>731 053,6</i>	<i>817 729,3</i>	<i>854 755,1</i>	<i>896 244,1</i>

24. A normatív és nem normatív támogatást kapott nonprofit szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006

Bevételi forrás	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Normatív központi támogatás	1 026	635	883	933	1 209	1 610	2 220	1 325	1 644
Nem normatív központi támogatás	2 924	4 617	5 689	5 023	6 634	7 306	5 495	7 292	7 427
Központi alapoktól kapott támogatás	3 905	3 997	3 212	3 682	3 857	4 344	4 074	10 844	2 863
Normatív önkormányzati támogatás	858	224	294	430	463	458	1 095	651	1 023
Nem normatív önkormányzati támogatás	10 536	12 206	11 981	12 728	12 795	13 468	12 098	12 996	15 428
<i>Összesen</i>	<i>19 249</i>	<i>21 679</i>	<i>22 059</i>	<i>22 796</i>	<i>24 958</i>	<i>27 186</i>	<i>24 982</i>	<i>33 108</i>	<i>28 385</i>
Összes nonprofit szervezet száma az adott évben	45 316	47 365	47 384	48 171	47 144	53 022	52 391	56 694	58 242

25. A normatív és nem normatív támogatások összege millió forintban, 1996-2000, 2003-2006

Bevételi forrás	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Normatív központi támogatás	5 430,0	8 435,7	11 559,3	14 513,3	26 365,2	44 729,6	69 193,5	59 167,1	58 482,9
Nem normatív központi támogatás	27 791,7	25 667,8	32 394,1	41 191,3	59 933,7	167 409,0	116 832,3	160 582,4	183 125,5
Központi alapoktól kapott támogatás	11 486,8	14 153,5	12 221,3	12 384,6	19 586,6	36 706,8	30 525,0	39 953,8	55 975,2
Normatív önkormányzati támogatás	780,2	472,3	1 066,4	1 693,3	2 538,6	4 351,6	6 723,2	4 777,5	6 085,9
Nem normatív önkormányzati támogatás	7 221,9	12 829,9	15 047,0	17 648,6	23 873,0	37 448,6	45 680,9	49 051,5	55 371,1
<i>Összesen</i>	<i>52 710,6</i>	<i>61 559,2</i>	<i>72 288,1</i>	<i>87 431,1</i>	<i>132 297,1</i>	<i>290 645,6</i>	<i>268 954,9</i>	<i>313 532,3</i>	<i>359 040,6</i>
Összes nonprofit szervezet bevétele az adott évben	239 037,9	284 362,2	358 689,5	415 582,4	495 508,0	731 053,6	817 729,3	854 755,1	896 244,1

26. A közhasznú társaságok és a többi nonprofit szervezet fontosabb mutatóinak változása, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés		1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Szervezetek száma (db)	Közhasznú társaság	344	505	633	752	888	1 223	1 360	1 543	1 620
	Többi nonprofit	44 972	46 860	46 751	47 419	46 256	51 799	51 031	55 151	56 622
	<i>Összesen</i>	<i>45 316</i>	<i>47 365</i>	<i>47 384</i>	<i>48 171</i>	<i>47 144</i>	<i>53 022</i>	<i>52 391</i>	<i>56 694</i>	<i>58 242</i>
Foglalkoztatottak száma (fő)	Közhasznú társaság	12 182	18 364	20 321	22 118	28 801	37 648	41 158	44 670	49 391
	Többi nonprofit	37 271	34 464	35 590	34 823	33 721	33 157	32 404	37 930	36 461
	<i>Összesen</i>	<i>49 453</i>	<i>52 828</i>	<i>55 911</i>	<i>56 941</i>	<i>62 522</i>	<i>70 805</i>	<i>73 562</i>	<i>82 600</i>	<i>85 852</i>
Összes bevétel (millió Ft)	Közhasznú társaság	22 088	46 728	72 490	93 529	125 722	235 815	271 818	310 002	336 544
	Többi nonprofit	216 950	237 634	286 200	322 054	369 816	495 238	545 911	544 753	559 701
	<i>Összesen</i>	<i>239 038</i>	<i>284 362</i>	<i>358 690</i>	<i>415 582</i>	<i>495 538</i>	<i>731 054</i>	<i>817 729</i>	<i>854 755</i>	<i>896 244</i>
Állami támogatások összege (ezer Ft)	Közhasznú társaság	2 917 636	7 839 864	12 698 081	16 029 056	35 593 833	98 113 174	112 121 972	136 724 337	165 436 112
	Többi nonprofit	49 792 991	55 489 439	66 809 699	82 135 331	105 323 574	210 850 776	185 552 770	207 410 381	212 917 615
	<i>Összesen</i>	<i>52 710 627</i>	<i>63 329 303</i>	<i>79 507 780</i>	<i>98 164 387</i>	<i>140 917 407</i>	<i>308 963 950</i>	<i>297 674 742</i>	<i>344 134 718</i>	<i>378 353 727</i>
Magántámogatások összege (ezer Ft)	Közhasznú társaság	526 638	1 050 928	857 223	3 613 815	3 062 806	3 862 287	5 565 872	8 060 813	15 820 447
	Többi nonprofit	50 139 528	50 891 372	58 525 167	67 019 221	76 930 217	91 255 317	92 800 914	102 226 494	110 645 770
	<i>Összesen</i>	<i>50 666 166</i>	<i>51 942 300</i>	<i>59 382 390</i>	<i>70 633 036</i>	<i>79 993 023</i>	<i>95 117 604</i>	<i>98 366 786</i>	<i>110 287 307</i>	<i>126 466 217</i>
Alaptevékenység összes bevétele (ezer Ft)	Közhasznú társaság	8 875 616	22 837 223	38 225 911	51 536 779	59 689 497	89 955 227	94 826 296	98 895 467	85 083 651
	Többi nonprofit	59 326 851	72 652 905	96 155 404	109 357 034	123 416 012	120 785 683	192 759 627	151 253 973	150 736 363
	<i>Összesen</i>	<i>68 202 466</i>	<i>95 490 128</i>	<i>134 381 315</i>	<i>160 893 813</i>	<i>183 105 509</i>	<i>210 740 910</i>	<i>287 585 923</i>	<i>250 149 440</i>	<i>235 820 014</i>
Gazdálkodási tevékenység összes bevétele (ezer Ft)	Közhasznú társaság	9 406 801	14 386 651	16 166 072	20 672 735	25 757 818	42 014 588	48 056 276	59 480 019	66 426 026
	Többi nonprofit	55 952 092	55 535 479	59 361 864	60 581 979	61 800 564	68 575 446	66 745 532	76 905 955	80 905 585
	<i>Összesen</i>	<i>65 358 894</i>	<i>69 922 130</i>	<i>75 527 936</i>	<i>81 254 714</i>	<i>87 558 382</i>	<i>110 590 034</i>	<i>114 801 808</i>	<i>136 385 974</i>	<i>147 331 611</i>
Összes központi állami támogatásból származó bevétel (ezer Ft)	Közhasznú társaság	2 244 331	5 047 553	8 115 947	9 690 900	26 865 176	75 583 600	85 903 680	90 789 573	135 775 604
	Többi nonprofit	42 464 203	43 209 566	48 058 749	58 398 272	79 020 381	173 261 916	130 647 232	168 913 777	161 807 959
	<i>Összesen</i>	<i>44 708 534</i>	<i>48 257 119</i>	<i>56 174 696</i>	<i>68 089 172</i>	<i>105 885 557</i>	<i>248 845 516</i>	<i>216 550 912</i>	<i>259 703 350</i>	<i>297 583 563</i>
Összes önkormányzati támogatásból származó bevétel (ezer Ft)	Közhasznú társaság	673 304	2 792 311	3 693 329	5 167 696	8 320 125	18 921 703	20 788 534	27 352 542	28 816 246
	Többi nonprofit	7 328 788	10 509 785	12 420 105	14 174 135	18 091 426	22 878 516	31 615 632	26 476 453	32 640 799
	<i>Összesen</i>	<i>8 002 093</i>	<i>13 302 096</i>	<i>16 113 434</i>	<i>19 341 831</i>	<i>26 411 551</i>	<i>41 800 219</i>	<i>52 404 166</i>	<i>53 828 995</i>	<i>61 457 045</i>

Megjegyzés: A foglalkoztatottak számára vonatkozó adat a számított főállású foglalkoztatottak adatait tartalmazza. Az összes központi állami támogatásból származó bevételek adata a normatív, a nem normatív és a központi alapoktól kapott támogatások összegét tartalmazza. Az összes önkormányzati támogatásból származó bevételek adata a normatív és a nem normatív önkormányzati támogatások összegét tartalmazza

27. A civil és nem civil jellegű nonprofit szervezetek fontosabb mutatói, 1996-2000, 2003-2006

Évszám	Jelleg	Szervezetek száma	Összes bevétel	Pályázati bevétel	Foglalkoztatottak száma	Önkéntesek száma	Magánszemély tagok száma	Lakosságnak adott támogatás	Szervezeteknek adott támogatás
		db	millió Ft		fő	fő	fő	millió Ft	
1996	Civil jellegű szervezet	40 627	188 525	10 673	45 881	371 383	4 393 869	7 496	15 505
	Nem civil jellegű szervezet	5 004	123 948	2 839	25 299	29 618	2 134 020	4 841	5 534
	<i>Összesen</i>	<i>45 631</i>	<i>312 473</i>	<i>13 511</i>	<i>71 180</i>	<i>401 001</i>	<i>6 527 889</i>	<i>12 337</i>	<i>21 038</i>
1997	Civil jellegű szervezet	42 574	176 285	12 418	46 388	365 342	3 839 230	8 863	15 447
	Nem civil jellegű szervezet	4 791	108 077	3 423	29 435	15 879	1 021 311	6 454	16 965
	<i>Összesen</i>	<i>47 365</i>	<i>284 362</i>	<i>15 841</i>	<i>75 823</i>	<i>381 221</i>	<i>4 860 541</i>	<i>15 317</i>	<i>32 412</i>
1998	Civil jellegű szervezet	41 020	185 019	13 106	42 227	351 756	2 591 386	8 488	15 522
	Nem civil jellegű szervezet	6 364	173 670	5 545	36 137	27 637	1 427 030	8 627	26 613
	<i>Összesen</i>	<i>47 384</i>	<i>358 689</i>	<i>18 652</i>	<i>78 364</i>	<i>379 393</i>	<i>4 018 416</i>	<i>17 116</i>	<i>42 135</i>
1999	Civil jellegű szervezet	41 778	200 850	17 466	42 526	284 226	2 881 997	9 326	17 442
	Nem civil jellegű szervezet	6 393	214 732	5 519	38 447	28 501	1 612 886	11 605	30 314
	<i>Összesen</i>	<i>48 171</i>	<i>415 582</i>	<i>22 985</i>	<i>80 973</i>	<i>312 727</i>	<i>4 494 883</i>	<i>20 931</i>	<i>47 755</i>
2000	Civil jellegű szervezet	40 952	238 028	25 169	36 049	362 526	3 231 450	9 750	21 442
	Nem civil jellegű szervezet	6 192	257 480	9 860	44 731	45 711	1 682 247	9 797	47 830
	<i>Összesen</i>	<i>47 144</i>	<i>495 508</i>	<i>35 029</i>	<i>80 780</i>	<i>408 237</i>	<i>4 913 697</i>	<i>19 547</i>	<i>69 272</i>
2003	Civil jellegű szervezet	46 188	307 050	37 281	33 408	372 582	2 924 580	14 236	27 537
	Nem civil jellegű szervezet	6 834	424 004	16 504	53 863	27 328	1 496 981	14 380	54 918
	<i>Összesen</i>	<i>53 022</i>	<i>731 054</i>	<i>53 785</i>	<i>87 271</i>	<i>399 910</i>	<i>4 421 561</i>	<i>28 616</i>	<i>82 455</i>
2004	Civil jellegű szervezet	45 587	368 013	38 185	31 091	437 300	2 067 108	24 126	28 716
	Nem civil jellegű szervezet	6 804	449 716	19 156	55 410	39 859	1 252 005	22 970	42 326
	<i>Összesen</i>	<i>52 391</i>	<i>817 729</i>	<i>57 341</i>	<i>86 501</i>	<i>477 159</i>	<i>3 319 113</i>	<i>47 096</i>	<i>71 042</i>
2005	Civil jellegű szervezet	49 321	356 917	40 304	37 215	345 218	..	15 376	33 072
	Nem civil jellegű szervezet	7 373	497 838	20 933	58 965	26 521	..	17 858	53 459
	<i>Összesen</i>	<i>56 694</i>	<i>854 755</i>	<i>61 237</i>	<i>96 180</i>	<i>371 739</i>	<i>..</i>	<i>33 234</i>	<i>86 532</i>
2006	Civil jellegű szervezet	50 890	371 891	46 096	34 716	407 648	2 693 741	27 553	34 935
	Nem civil jellegű szervezet	7 352	524 354	33 774	64 944	30 245	1 061 665	6 991	58 231
	<i>Összesen</i>	<i>58 242</i>	<i>896 244</i>	<i>79 871</i>	<i>99 660</i>	<i>437 893</i>	<i>3 755 406</i>	<i>34 544</i>	<i>93 166</i>

28. A civil és nem civil jellegű nonprofit szervezetek fontosabb mutatói, 1996-2000, 2003-2006 (folytatás)

Évszám	Jelleg	Összes állami támogatás	Központi állami támogatás	Önkormányzati támogatás	Normatív állami támogatás	Nem normatív állami támogatás	Szjal%-ból származó bevétel	NCA támogatásból származó bevétel
1996	Civil jellegű szervezet	28 528,4	21 785,6	6 742,8	4 883,9	17 574,4		–
	Nem civil jellegű szervezet	24 474,9	23 215,5	1 259,4	1 326,3	17 553,2		–
	<i>Összesen</i>	<i>53 003,3</i>	<i>45 001,2</i>	<i>8 002,1</i>	<i>6 210,2</i>	<i>35 127,6</i>		–
1997	Civil jellegű szervezet	36 844,6	25 442,0	9 673,6	6 019,6	20 747,3	1 729,0	–
	Nem civil jellegű szervezet	26 484,7	22 815,2	3 628,5	2 888,5	17 750,3	41,1	–
	<i>Összesen</i>	<i>63 329,3</i>	<i>48 257,1</i>	<i>13 302,1</i>	<i>8 908,1</i>	<i>38 497,6</i>	<i>1 770,1</i>	–
1998	Civil jellegű szervezet	42 119,3	25 876,0	11 119,8	7 257,3	24 795,5	2 294,8	–
	Nem civil jellegű szervezet	37 388,5	30 298,7	4 993,6	5 368,4	22 645,5	67,3	–
	<i>Összesen</i>	<i>79 507,8</i>	<i>56 174,7</i>	<i>16 113,4</i>	<i>12 625,7</i>	<i>47 441,1</i>	<i>2 362,1</i>	–
1999	Civil jellegű szervezet	50 076,2	29 476,9	12 773,6	9 157,5	26 818,0	2 983,2	–
	Nem civil jellegű szervezet	48 088,2	38 612,3	6 568,3	7 049,4	32 021,8	97,0	–
	<i>Összesen</i>	<i>98 164,4</i>	<i>68 089,2</i>	<i>19 341,8</i>	<i>16 206,9</i>	<i>58 839,9</i>	<i>3 080,1</i>	–
2000	Civil jellegű szervezet	65 172,2	41 739,1	15 795,0	12 697,3	35 009,5	3 525,8	–
	Nem civil jellegű szervezet	75 745,2	64 146,5	10 616,6	16 206,5	48 797,2	117,3	–
	<i>Összesen</i>	<i>140 917,4</i>	<i>105 885,6</i>	<i>26 411,6</i>	<i>28 903,8</i>	<i>83 806,7</i>	<i>3 643,1</i>	–
2003	Civil jellegű szervezet	105 019,9	71 155,3	20 047,1	25 359,7	52 714,1	6 371,3	–
	Nem civil jellegű szervezet	203 944,0	177 690,2	21 753,1	23 721,5	152 143,6	292,3	–
	<i>Összesen</i>	<i>308 964,0</i>	<i>248 845,5</i>	<i>41 800,2</i>	<i>49 081,2</i>	<i>204 857,8</i>	<i>6 663,6</i>	–
2004	Civil jellegű szervezet	115 585,5	66 882,6	27 025,5	37 783,5	45 861,2	7 874,2	6 332,8
	Nem civil jellegű szervezet	182 089,2	149 668,3	25 378,7	38 133,2	116 652,0	385,2	272,7
	<i>Összesen</i>	<i>297 674,7</i>	<i>216 550,9</i>	<i>52 404,2</i>	<i>75 916,7</i>	<i>162 513,3</i>	<i>8 259,4</i>	<i>6 605,5</i>
2005	Civil jellegű szervezet	128 341,6	46 809,8	22 061,5	29 555,8	68 282,1	6 845,8	
	Nem civil jellegű szervezet	215 793,1	52 311,1	31 767,5	34 388,8	141 351,8	301,4	
	<i>Összesen</i>	<i>344 134,7</i>	<i>99 120,9</i>	<i>53 829,0</i>	<i>63 944,6</i>	<i>209 633,9</i>	<i>7 150,2</i>	
2006	Civil jellegű szervezet	131 775,8	85 458,1	28 677,6	33 024,9	70 688,8	7 319,3	8 172,0
	Nem civil jellegű szervezet	246 577,9	212 125,5	32 779,4	31 543,9	167 807,8	278,9	296,2
	<i>Összesen</i>	<i>378 353,7</i>	<i>297 583,6</i>	<i>61 457,0</i>	<i>64 568,8</i>	<i>238 496,6</i>	<i>7 598,2</i>	<i>8 468,2</i>

29. A civil és nem civil jellegű nonprofit szervezetek fontosabb mutatói, 1996-2000, 2003-2006 (folytatás)

Évszám	Jelleg	Összes magán támogatás	Vállalati támogatás	Lakossági támogatás	Külföldi támogatás	Alaptevékenység összes bevétele	Gazdálkodási tevékenység összes bevétele	Vállalkozási tevékenység bevétele
		millió Ft						
1996	Civil jellegű szervezet	46 140,1	15 358,9	5 660,1	18 110,6	39 333,5	46 150,7	26 180,7
	Nem civil jellegű szervezet	6 360,8	3 134,2	384,0	926,7	53 807,9	25 036,5	14 694,5
	<i>Összesen</i>	<i>52 500,9</i>	<i>18 493,1</i>	<i>6 044,2</i>	<i>19 037,4</i>	<i>93 141,4</i>	<i>71 187,2</i>	<i>40 875,2</i>
1997	Civil jellegű szervezet	46 140,6	17 688,1	6 210,5	14 808,3	46 186,2	44 335,0	27 732,5
	Nem civil jellegű szervezet	5 801,7	1 992,2	358,3	1 491,1	49 303,9	25 587,2	19 145,8
	<i>Összesen</i>	<i>51 942,3</i>	<i>19 680,3</i>	<i>6 568,7</i>	<i>16 299,4</i>	<i>95 490,1</i>	<i>69 922,1</i>	<i>46 878,3</i>
1998	Civil jellegű szervezet	50 509,7	17 868,7	6 936,4	17 118,6	43 823,3	43 714,0	27 011,8
	Nem civil jellegű szervezet	8 872,7	2 814,6	336,2	3 450,8	90 558,0	31 814,0	23 353,9
	<i>Összesen</i>	<i>59 382,4</i>	<i>20 683,3</i>	<i>7 272,6</i>	<i>20 569,3</i>	<i>134 381,3</i>	<i>75 527,9</i>	<i>50 365,7</i>
1999	Civil jellegű szervezet	58 501,8	22 277,4	8 627,5	22 238,3	45 971,1	44 454,4	28 867,9
	Nem civil jellegű szervezet	12 131,3	2 684,5	462,2	7 255,0	114 922,7	36 800,3	27 037,7
	<i>Összesen</i>	<i>70 633,0</i>	<i>24 961,9</i>	<i>9 089,7</i>	<i>29 493,4</i>	<i>160 893,8</i>	<i>81 254,7</i>	<i>55 905,6</i>
2000	Civil jellegű szervezet	67 020,2	22 144,9	10 575,2	25 212,9	58 665,4	45 042,3	31 293,7
	Nem civil jellegű szervezet	12 972,9	3 062,5	593,6	6 365,3	124 440,1	42 516,0	33 934,6
	<i>Összesen</i>	<i>79 993,0</i>	<i>25 207,5</i>	<i>11 168,8</i>	<i>31 578,2</i>	<i>183 105,5</i>	<i>87 558,4</i>	<i>65 228,3</i>
2003	Civil jellegű szervezet	77 552,2	31 011,6	12 350,3	23 029,1	71 226,2	50 177,9	37 464,2
	Nem civil jellegű szervezet	17 565,4	5 770,8	891,6	7 082,5	139 514,7	60 412,1	49 480,2
	<i>Összesen</i>	<i>95 117,6</i>	<i>36 782,4</i>	<i>13 241,9</i>	<i>30 111,6</i>	<i>210 740,9</i>	<i>110 590,0</i>	<i>86 944,4</i>
2004	Civil jellegű szervezet	79 357,2	28 991,6	14 176,4	25 869,3	120 266,5	46 431,8	28 564,4
	Nem civil jellegű szervezet	19 009,6	4 692,6	1 536,0	9 644,3	167 319,4	68 370,1	51 927,7
	<i>Összesen</i>	<i>98 366,8</i>	<i>33 684,1</i>	<i>15 712,4</i>	<i>35 513,6</i>	<i>287 585,9</i>	<i>114 801,8</i>	<i>80 492,0</i>
2005	Civil jellegű szervezet	89 240,1	34 393,9	15 348,9	28 747,3	79 960,6	53 778,9	37 964,2
	Nem civil jellegű szervezet	21 047,2	6 786,2	1 573,0	9 423,4	170 188,8	82 607,1	70 774,1
	<i>Összesen</i>	<i>110 287,3</i>	<i>41 180,1</i>	<i>16 921,9</i>	<i>38 170,7</i>	<i>250 149,4</i>	<i>136 386,0</i>	<i>108 738,3</i>
2006	Civil jellegű szervezet	96 931,2	29 519,1	18 387,5	29 975,9	84 849,3	54 447,5	35 605,9
	Nem civil jellegű szervezet	29 535,0	6 944,4	1 819,6	16 523,5	150 970,7	92 884,1	71 263,4
	<i>Összesen</i>	<i>126 466,2</i>	<i>36 463,5</i>	<i>20 207,1</i>	<i>46 499,4</i>	<i>235 820,0</i>	<i>147 331,6</i>	<i>106 869,3</i>

30. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézmények száma, és az ezen intézményekben nevelt gyermekek és tanulók száma a 1996/1997 és az 1999/2000 tanévek között

Megnevezés	Tanév							
	1996/1997		1997/1998		1998/1999		1999/2000	
	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes
	feladatellátási hely							
Óvoda	115	4 708	121	4 682	155	4 701	172	4 643
Általános iskola	60	3 765	66	3 952	76	3 931	87	3 897
Szakiskola	40	605	69	548	44	509	45	467
Gimnázium	26	497	33	511	36	533	36	533
Felsőoktatási intézmény	5	139	6	140	6	141	6	143
	intézményben nevelt gyermek és tanuló (a nappali oktatásban a nappali tagozaton)							
Óvoda	5 986	395 518	5 905	384 669	6 695	376 135	7 080	366 871
Általános iskola	6 353	976 423	6 718	973 401	7 852	973 326	8 943	969 755
Szakiskola	3 765	158 407	4 547	143 911	5 091	128 203	5 207	117 038
Gimnázium	2 276	166 989	2 704	169 107	3 092	171 769	3 497	175 492
Felsőoktatási intézmény	6 722	145 843	6 826	156 904	7 384	168 183	7 582	177 654

Forrás: Oktatás statisztikai évkönyvek 2001/2002-2007-2008, Magyar Statisztikai Évkönyv, 1999.

Megjegyzés: A nonprofit és más piaci szereplők adatai nem tartalmazzák sem az önkormányzatok, sem a központi költségvetési szervek, valamint egyházak és felekezetek által létrehozott szervezetek adatait. A nonprofit és más piaci szereplőkre vonatkozó 1996-1999 közötti adatok az 1999-es Magyar Statisztikai Évkönyvből, a 2001-2008 közötti adatok az oktatási statisztikai évkönyvekből származnak. A szakiskolákra és gimnáziumokra vonatkozó 1996-2000 közötti összesített adatok az intézményekre és nem a feladatellátási helyekre vonatkoznak. Az ábra nem tartalmazza a 2000/2001. tanévre vonatkozó adatokat, mert nem megbízhatóak.

31. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézmények száma, és az ezen intézményekben nevelt gyermekek és tanulók száma a 2001/2002 és a 2005/2006 tanévek között

Megnevezés	Tanév									
	2001/2002		2002/2003		2003/2004		2004/2005		2005/2006	
	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes
	feladatellátási hely									
Óvoda	191	4 633	196	4 641	208	4 611	208	4 579	209	4 526
Általános iskola	91	3 852	90	3 748	105	3 748	107	3 690	109	3 614
Szakiskola	70	491	80	491	80	491	101	511	117	537
Gimnázium	143	685	160	728	178	728	195	743	207	761
Felsőoktatási intézmény	9	156	10	157	11	169	12	170	14	172
	intézményben nevelt gyermek és tanuló (a nappali oktatásban a nappali tagozaton)									
Óvoda	7 521	342 285	7 506	331 707	7 226	327 508	7 517	325 999	7 646	326 605
Általános iskola	9 724	944 244	9 548	930 386	10 819	909 769	12 707	887 785	11 658	859 315
Szakiskola	9 288	123 951	9 163	123 341	10 435	123 457	11 320	123 403	11 616	122 162
Gimnázium	7 296	182 267	7 408	186 508	8 141	190 447	9 129	193 366	8 792	197 217
Felsőoktatási intézmény	9 595	192 974	11 271	203 379	12 493	216 296	13 319	225 512	14 226	231 482

Forrás: Oktatás statisztikai évkönyvek 2001/2002-2007-2008, Magyar Statisztikai Évkönyv, 1999.

Megjegyzés: A nonprofit és más piaci szereplők adatai nem tartalmazzák sem az önkormányzatok, sem a központi költségvetési szervek, valamint egyházak és felekezetek által létrehozott szervezetek adatait. A nonprofit és más piaci szereplőkre vonatkozó 1996-1999 közötti adatok az 1999-es Magyar Statisztikai Évkönyvből, a 2001-2008 közötti adatok az oktatási statisztikai évkönyvekből származnak. A szakiskolákra és gimnáziumokra vonatkozó 1996-2000 közötti összesített adatok az intézményekre és nem a feladatellátási helyekre vonatkoznak. Az ábra nem tartalmazza a 2000/2001. tanévre vonatkozó adatokat, mert nem megbízhatóak.

32. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézmények száma, és az ezen intézményekben nevelt gyermekek és tanulók száma a 2006/2007 és a 2007/2008 tanévekben

Megnevezés	Tanév			
	2006/2007		2007/2008	
	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes
	feladatellátási hely			
Óvoda	228	4 524	226	4 386
Általános iskola	124	3 591	146	3 418
Szakiskola	155	580	195	600
Gimnázium	254	807	283	822
Felsőoktatási intézmény	14	172	14	173
	intézményben nevelt gyermek és tanuló (a nappali oktatásban a nappali tagozaton)			
Óvoda	8 633	327 644	8 014	323 958
Általános iskola	14 221	828 943	13 985	809 160
Szakiskola	12 192	119 637	13 624	123 192
Gimnázium	10 876	200 292	36 577	200 026
Felsőoktatási intézmény	14 782	238 674	15 547	242 893

Forrás: Oktatás statisztikai évkönyvek 2001/2002-2007-2008, Magyar Statisztikai Évkönyv, 1999.

Megjegyzés: A nonprofit és más piaci szereplők adatai nem tartalmazzák sem az önkormányzatok, sem a központi költségvetési szervek, valamint egyházak és felekezetek által létrehozott szervezetek adatait. A nonprofit és más piaci szereplőkre vonatkozó 1996-1999 közötti adatok az 1999-es Magyar Statisztikai Évkönyvből, a 2001-2008 közötti adatok az oktatási statisztikai évkönyvekből származnak. A szakiskolákra és gimnáziumokra vonatkozó 1996-2000 közötti összesített adatok az intézményekre és nem a feladatellátási helyekre vonatkoznak. Az ábra nem tartalmazza a 2000/2001. tanévre vonatkozó adatokat, mert nem megbízhatóak.

33. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási intézmények száma, és az ezen intézményekben nevelt gyermekek és tanulók száma az 1997/1998 és a 2007/2008 tanévekben

Megnevezés	Tanév			
	1997/1998		2007/2008	
	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes	Nonprofit és más piaci szereplő által fenntartott	Összes
	feladatellátási hely			
Óvoda	121	4 682	226	4 386
Általános iskola	66	3 952	146	3 418
Szakiskola	39	548	195	600
Gimnázium és szakközépiskola együtt	81	1 207	617	1 777
Felsőoktatási intézmény	6	140	14	173
Összesen	313	10 529	1 198	10 354
	intézményben nevelt gyermek és tanuló (a nappali oktatásban a nappali tagozaton)			
Óvoda	5 905	384 669	8 014	323 958
Általános iskola	6 718	973 401	13 985	809 160
Szakiskola	4 547	143 911	13 624	123 192
Gimnázium és szakközépiskola együtt	14 099	393 350	66 261	442 042
Felsőoktatási intézmény	6 826	156 904	15 547	242 893
Összesen	38 095	2 052 235	117 431	1 941 245

Forrás: Oktatás statisztikai évkönyvek 2001/2002-2007-2008, Magyar Statisztikai Évkönyv, 1999.

Megjegyzés: A nonprofit és más piaci szereplők adatai nem tartalmazzák sem az önkormányzatok, sem a központi költségvetési szervek, valamint egyházak és felekezetek által létrehozott szervezetek adatait. A nonprofit és más piaci szereplőkre vonatkozó 1997/1998-as adatok az 1999-es Magyar Statisztikai Évkönyvből, a 2007/2008-as adatok az Oktatási Statisztikai Évkönyvből származnak. A szakiskolákra vonatkozó 1997/1998-as adat az intézményekre és nem a feladatellátási helyekre vonatkozik. A tábla nem tartalmazza gyógypedagógiai intézmények és speciális szakiskolák adatait, mert nem összehasonlíthatóak.

34. A központi költségvetés kiadásainak főösszege, valamint ebből a társadalmi önszerveződésekre fordított kiadások összege és aránya 1996 és 2008 között

Kiadások	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kiadások főösszege (millió Ft)	2 206 102	2 692 454	2 994 593	3 565 176	4 054 227	4 487 769	5 840 489	5 667 443	6 240 751	7 003 392	8 517 337	8 491 860	9 034 307
Ebből: a társadalmi önszerveződések támogatása (millió Ft)	4 992	3 390	2 496	2 866	2 930	3 001	3 059	2 658	3 676	3 738	5 092	5 153	5 171
Társadalmi önszerveződések támogatása (%)	0,23	0,13	0,08	0,08	0,07	0,07	0,05	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06

Forrás: Pénzügyminisztérium. Kiadások - 1996 januártól. 2008. 09. 17. <http://www2.pm.gov.hu/>

Megjegyzés: a 2008. évi adat előirányzat.

35. Az összes és a normatív központi költségvetési és önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma és a támogatások összege, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezetek száma	1 027	635	883	933	1 209	1 610	2 220	1 325	1 644
Normatív önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma	857	223	294	430	463	458	1 095	651	1 023
<i>Összes nonprofit szervezet száma</i>	<i>45 316</i>	<i>47 365</i>	<i>47 384</i>	<i>48 171</i>	<i>47 144</i>	<i>53 022</i>	<i>52 391</i>	<i>56 694</i>	<i>58 242</i>
Normatív központi költségvetési támogatás összege (millió Ft)	5 430,0	8 435,8	11 559,3	14 513,3	26 365,2	44 729,6	69 193,5	59 167,1	58 482,9
Normatív önkormányzati támogatás összege (millió Ft)	780,2	472,3	1 066,4	1 693,3	2 538,6	4 351,6	6 723,2	4 777,5	6 085,9
<i>Összes bevétel (millió Ft)</i>	<i>239 037,9</i>	<i>284 362,2</i>	<i>358 689,5</i>	<i>415 582,4</i>	<i>495 508,0</i>	<i>731 053,6</i>	<i>817 729,3</i>	<i>854 755,1</i>	<i>896 244,1</i>

Forrás: KSH adatfelvételek.

36. A normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	232	284	341	387	457	691	747	546	571
Közalapítvány	7	16	21	28	30	33	65	31	32
Egyesület	475	214	176	275	309	350	790	433	458
Köztestület	274	40	274	158	299	319	172	-	294
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	3	-	-	-	-	-	23	-	-
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	-	25	-	-	-	-	72	-	-
Közhasznú társaság	17	35	51	59	86	191	327	294	275
Nonprofit intézmény	19	21	20	26	28	26	22	21	14
Egyesülés	-	-	-	-	-	-	2	-	-
<i>Összesen</i>	<i>1 027</i>	<i>635</i>	<i>883</i>	<i>933</i>	<i>1 209</i>	<i>1 610</i>	<i>2 220</i>	<i>1 325</i>	<i>1 644</i>

37. A normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezeteknek nyújtott támogatások összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	2 272 799	5 110 162	5 836 838	6 323 774	8 902 817	18 607 545	25 913 323	20 997 322	24 256 530
Közalapítvány	106 194	1 058 549	1 560 157	2 288 585	7 514 530	3 344 707	6 695 187	3 671 884	4 071 239
Egyesület	1 926 381	633 464	630 727	1 490 827	2 150 144	4 307 375	9 243 468	6 731 532	5 937 800
Köztestület	126 097	41 746	258 103	101 761	316 842	498 521	690 932	-	399 832
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	6 881	-	-	-	-	-	147 557	-	-
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	-	4 063	-	-	-	-	802 057	-	-
Közhasznú társaság	117 848	625 498	1 756 500	1 969 585	4 982 983	11 781 025	21 276 980	22 745 667	19 874 199
Nonprofit intézmény	873 841	962 332	1 516 984	2 338 745	2 497 851	6 190 444	4 365 218	5 020 704	3 943 284
Egyesülés	-	-	-	-	-	-	58 782	-	-
<i>Összesen</i>	<i>5 430 041</i>	<i>8 435 814</i>	<i>11 559 309</i>	<i>14 513 277</i>	<i>26 365 167</i>	<i>44 729 617</i>	<i>69 193 504</i>	<i>59 167 109</i>	<i>58 482 884</i>

38. A normatív önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	64	75	135	182	202	153	188	124	173
Közalapítvány	6	6	11	17	12	11	25	13	32
Egyesület	778	138	137	216	226	252	801	463	734
Köztestület	-	-	-	-	-	-	3	-	3
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	-	-	-	-	-	-	6	-	2
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	-	-	-	-	-	-	9	-	13
Közhasznú társaság	9	4	10	15	23	41	62	51	65
Nonprofit intézmény	-	-	1	-	-	1	1	-	1
Egyesülés	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Összesen</i>	<i>857</i>	<i>223</i>	<i>294</i>	<i>430</i>	<i>463</i>	<i>458</i>	<i>1 095</i>	<i>651</i>	<i>1 023</i>

39. A normatív önkormányzati támogatást kapott szervezeteknek nyújtott támogatások összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	68 025	132 517	558 754	1 041 609	1 346 948	1 561 530	1 472 487	820 394	1 388 484
Közalapítvány	18 849	50 547	227 478	273 413	521 170	169 497	674 962	352 793	553 847
Egyesület	616 681	143 499	231 015	301 306	297 376	883 285	1 154 271	1 006 533	1 442 080
Köztestület	-	-	-	-	-	-	900	-	5 113
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	-	-	-	-	-	-	4 011	-	272
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	-	-	-	-	-	-	231 761	-	28 280
Közhasznú társaság	76 606	137 986	49 172	76 951	373 096	1 737 121	3 152 011	2 597 762	2 667 783
Nonprofit intézmény	-	7 766	20	-	-	150	32 833	-	14
Egyesülés	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Összesen</i>	<i>780 161</i>	<i>472 315</i>	<i>1 066 439</i>	<i>1 693 279</i>	<i>2 538 590</i>	<i>4 351 583</i>	<i>6 723 236</i>	<i>4 777 482</i>	<i>6 085 873</i>

40. Az összes és a nem normatív központi költségvetési és önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma és a támogatások összege, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Nem normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezetek száma	2 924	4 617	5 689	5 023	6 634	7 306	5 495	7 292	7 427
Nem normatív önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma	10 536	12 206	11 981	12 728	12 795	13 468	12 098	12 996	15 428
<i>Összes nonprofit szervezet száma</i>	<i>45 316</i>	<i>47 365</i>	<i>47 384</i>	<i>48 171</i>	<i>47 144</i>	<i>53 022</i>	<i>52 391</i>	<i>56 694</i>	<i>58 242</i>
Nem normatív központi költségvetési támogatás összege (millió Ft)	27 791,7	25 667,8	32 394,1	41 191,3	59 933,8	167 409,1	116 832,3	160 582,4	183 125,5
Nem normatív önkormányzati támogatás összege (millió Ft)	7 221,9	12 829,8	15 047,0	17 648,6	23 873,0	37 448,6	45 680,9	49 051,5	55 371,2
<i>Összes bevétel (millió Ft)</i>	<i>239 037,9</i>	<i>284 362,2</i>	<i>358 689,5</i>	<i>415 582,4</i>	<i>495 508,0</i>	<i>731 053,6</i>	<i>817 729,3</i>	<i>854 755,1</i>	<i>896 244,1</i>

Forrás: KSH adatfelvételek.

41. A nem normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	622	1 139	1 491	1 309	1 615	1 848	1 267	1 765	1 718
Közalapítvány	46	156	146	85	126	169	157	169	194
Egyesület	2 087	3 106	3 542	3 015	4 203	4 376	3 196	4 117	4 546
Köztestület	42	49	45	139	70	84	178	349	74
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	20	32	46	30	38	39	24	34	46
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	56	35	286	269	307	390	302	394	377
Közhasznú társaság	31	66	106	150	243	367	342	440	451
Nonprofit intézmény	20	34	27	26	32	33	25	16	13
Egyesülés	-	-	-	-	-	-	4	8	8
<i>Összesen</i>	<i>2 924</i>	<i>4 617</i>	<i>5 689</i>	<i>5 023</i>	<i>6 634</i>	<i>7 306</i>	<i>5 495</i>	<i>7 292</i>	<i>7 427</i>

*42. A nem normatív központi költségvetési támogatást kapott szervezeteknek nyújtott támogatások összege
ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006*

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	5 316 923	5 802 045	7 337 538	7 101 037	10 557 210	16 046 700	9 644 095	31 494 796	26 043 846
Közalapítvány	13 129 232	10 146 087	10 206 577	15 562 080	16 617 214	49 339 437	34 667 639	46 943 033	48 931 173
Egyesület	6 196 577	5 547 662	7 127 923	8 286 339	10 301 658	19 065 158	11 818 421	16 552 710	18 797 941
Köztisztület	1 265 495	1 662 139	1 913 221	1 244 849	2 119 721	3 936 911	5 738 506	4 945 167	4 218 458
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	31 942	66 672	105 845	162 350	211 031	700 302	707 248	744 328	830 275
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	197 279	185 893	1 207 104	2 986 770	3 146 488	29 475 212	2 450 596	4 096 012	4 362 271
Közhasznú társaság	387 011	1 127 494	3 790 102	5 086 432	16 663 009	48 499 962	50 899 771	55 440 044	79 425 952
Nonprofit intézmény	1 267 197	1 129 837	705 750	761 454	317 421	345 461	899 656	302 861	419 892
Egyesülés	-	-	-	-	-	-	6 392	63 482	95 668
<i>Összesen</i>	<i>27 791 655</i>	<i>25 667 829</i>	<i>32 394 060</i>	<i>41 191 311</i>	<i>59 933 752</i>	<i>167 409 143</i>	<i>116 832 324</i>	<i>160 582 433</i>	<i>183 125 476</i>

43. A nem normatív önkormányzati támogatást kapott szervezetek száma, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	2 143	2 722	2 572	2 863	2 846	2 994	2 616	2 599	3 091
Közalapítvány	305	364	366	442	453	465	485	474	554
Egyesület	7 961	8 827	8 644	8 984	8 926	9 440	8 450	9 202	11 018
Köztisztület	2	14	13	27	24	23	35	35	16
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	50	50	39	33	34	25	12	15	18
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	13	53	132	121	138	163	141	173	215
Közhasznú társaság	42	156	197	237	349	345	353	488	501
Nonprofit intézmény	19	20	18	21	25	13	6	7	7
Egyesülés	-	-	-	-	-	-	-	3	8
<i>Összesen</i>	<i>10 535</i>	<i>12 206</i>	<i>11 981</i>	<i>12 728</i>	<i>12 795</i>	<i>13 468</i>	<i>12 098</i>	<i>12 996</i>	<i>15 428</i>

44. A nem normatív önkormányzati támogatást kapott szervezeteknek nyújtott támogatások összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Alapítvány	1 320 234	2 473 083	2 709 207	3 119 087	4 629 556	5 945 959	14 227 052	5 575 899	11 084 549
Közalapítvány	518 281	725 652	999 942	997 909	1 661 208	2 475 801	3 497 576	3 460 154	3 123 596
Egyesület	4 737 836	6 924 477	7 620 842	8 311 568	9 521 073	11 656 326	10 171 666	14 658 748	14 762 470
Köztisztület	99	19 547	26 069	58 247	18 101	9 088	14 837	64 698	37 990
Szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő	3 258	4 755	4 375	6 700	3 720	4 538	3 223	31 802	27 780
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	12 988	13 854	24 388	48 019	60 511	122 116	118 487	476 481	147 969
Közhasznú társaság	596 699	2 654 325	3 644 157	5 090 745	7 947 029	17 184 582	17 636 523	24 754 780	26 148 463
Nonprofit intézmény	32 536	14 088	18 015	16 277	31 763	50 226	11 566	23 651	22 523
Egyesülés	-	-	-	-	-	-	-	5 300	15 832
<i>Összesen</i>	7 221 932	12 829 781	15 046 995	17 648 552	23 872 961	37 448 636	45 680 930	49 051 513	55 371 172

45. A központi alapoktól támogatást kapott nonprofit szervezetek fontosabb mutatói, 1996-2000, 2003-2006

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
A központi alapoktól kapott támogatás összege (millió Ft)	11 486,8	14 153,5	12 221,3	12 384,6	19 586,6	36 706,8	30 525,0	39 953,8	55 975,2
Összes bevétel (millió Ft)	239 037,9	284 362,2	358 689,5	415 582,4	495 508,0	731 053,6	817 729,3	854 755,1	896 244,1
A központi alapoktól kapott támogatás összegének aránya az összes bevételhez viszonyítva	4,8	5,0	3,4	3,0	4,0	5,0	3,7	4,7	6,3
A központi alapoktól támogatást kapott nonprofit szervezetek száma	3 905	3 997	3 212	3 682	3 587	4 344	4 074	10 844	2 863
Összes nonprofit szervezet száma	45 316	47 365	47 384	48 171	47 144	53 022	52 391	56 694	58 242
A központi alapoktól támogatást kapott szervezetek aránya az összes nonprofit szervezethez viszonyítva	8,6	8,4	6,8	7,6	7,6	8,2	7,8	19,1	4,9

46. A közalapítványok különböző bevételi forrásainak összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006

Évszám	Állami támogatás	Magántámogatás	Alaptevékenységi bevétel	Gazdálkodási bevétel	Egyéb bevétel	Összes bevétel	Összes központi állami támogatás	Összes önkormányzati támogatás
1996	16 660 781	884 466	2 404 221	2 786 688	7 006	22 743 162	16 123 651	537 130
1997	13 904 136	2 348 742	11 415 536	3 343 962	186 229	31 198 605	13 088 386	776 199
1998	17 341 193	4 080 920	17 244 528	3 825 008	79 383	42 571 032	15 145 345	1 227 420
1999	21 720 773	5 064 421	17 660 615	3 619 905	23 391	48 089 105	19 963 369	1 271 322
2000	29 836 199	5 635 569	15 393 731	3 420 910	81 047	54 367 456	27 372 181	2 182 378
2003	62 177 338	7 582 495	2 451 269	5 179 799	104 531	77 495 432	58 793 018	2 645 298
2004	51 234 010	8 496 800	9 187 975	5 516 091	712 279	75 147 155	45 972 261	4 172 538
2005	59 491 748	6 829 640	11 497 870	4 234 920	223 725	82 277 903	55 243 281	3 812 947
2006	63 251 146	6 834 781	10 264 838	4 556 429	102 258	85 009 452	59 197 823	3 677 443

47. A közalapítványok részesedése a különböző bevételi forrásokból és a szervezetek aránya, 1996-2000, 2003-2006

Évszám	Állami támogatás	Magán-támogatás	Alap-tevékenységi bevétel	Gazdálkodási bevétel	Egyéb bevétel	Összes bevétel	Összes központi állami támogatás	Összes önkormányzati támogatás	Szervezetek
	aránya								
1996	31,6	1,7	3,5	4,3	0,3	9,5	36,1	6,7	1,6
1997	22,0	4,5	12,0	4,8	5,1	11,0	27,1	5,8	1,8
1998	21,8	6,9	12,8	5,1	0,8	11,9	27,0	7,6	2,0
1999	22,1	7,2	11,0	4,5	0,5	11,6	29,3	6,6	2,3
2000	21,2	7,0	8,4	3,9	2,1	11,0	25,9	8,3	2,5
2003	20,1	8,0	1,2	4,7	1,9	10,6	23,6	6,3	2,7
2004	17,2	8,6	3,2	4,8	3,7	9,2	21,2	8,0	3,0
2005	17,3	6,2	4,6	3,1	1,6	9,6	21,3	7,1	2,8
2006	16,7	5,4	4,4	3,1	1,2	9,5	19,9	6,0	2,8

48. Az alapítványok különböző bevételi forrásainak összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006

Évszám	Állami támogatás	Magántámogatás	Alaptevékenységi bevétel	Gazdálkodási bevétel	Egyéb bevétel	Összes bevétel	Összes központi állami támogatás	Összes önkormányzati támogatás
1996	11 964 053	32 419 243	7 807 890	22 251 262	528 240	74 970 689	10 575 794	1 388 259
1997	20 317 441	33 413 200	11 052 290	20 052 276	1 544 765	86 379 972	16 240 718	2 605 600
1998	22 205 694	37 481 041	14 432 174	21 150 219	2 044 500	97 313 628	15 424 677	3 267 961
1999	26 027 401	43 700 891	15 437 492	20 513 726	601 836	106 281 346	17 185 510	4 160 696
2000	37 896 833	52 306 495	21 993 728	20 017 155	1 096 930	133 311 141	26 375 529	5 976 504
2003	57 645 850	55 466 759	22 901 302	19 599 055	1 656 445	157 269 411	41 354 960	7 507 489
2004	67 414 117	56 391 342	21 035 536	18 507 372	3 273 698	166 622 065	40 366 328	15 699 539
2005	75 162 758	65 925 521	27 028 630	21 782 650	2 281 176	192 180 735	60 867 798	6 396 293
2006	77 542 060	72 226 249	28 842 283	21 954 936	2 313 459	202 878 987	55 733 957	12 473 033

49. Az alapítványok részesedése a különböző bevételi forrásokból és a szervezetek aránya, 1996-2000, 2003-2006

Évszám	Állami támogatás	Magán-támogatás	Alap-tevékenységi bevétel	Gazdálkodási bevétel	Egyéb bevétel	Összes bevétel	Összes központi állami támogatás	Összes önkormányzati támogatás	Szervezetek
	aránya								
1996	22,7	64,0	11,4	34,0	25,2	31,4	23,7	17,3	36,2
1997	32,1	64,3	11,6	28,7	42,0	30,4	33,7	19,6	37,5
1998	27,9	63,1	10,7	28,0	20,7	27,1	27,5	20,3	38,6
1999	26,5	61,9	9,6	25,2	13,0	25,6	25,2	21,5	38,7
2000	26,9	65,4	12,0	22,9	27,9	26,9	24,9	22,6	39,3
2003	18,7	58,3	10,9	17,7	29,4	21,5	16,6	18,0	37,3
2004	22,6	57,3	7,3	16,1	17,0	20,4	18,6	30,0	36,7
2005	21,8	59,8	10,8	16,0	16,5	22,5	23,4	11,9	36,4
2006	20,5	57,1	12,2	14,9	28,0	22,6	18,7	20,3	35,8

50. Az egyesületek különböző bevételi forrásainak összege ezer forintban, 1996-2000, 2003-2006

Évszám	Állami támogatás	Magántámogatás	Alaptevékenységi bevétel	Gazdálkodási bevétel	Egyéb bevétel	Összes bevétel	Összes központi állami támogatás	Összes önkormányzati támogatás
1996	16 561 565	13 715 752	28 178 533	22 722 897	1 116 404	82 295 151	11 207 048	5 354 517
1997	16 527 117	12 727 371	35 133 947	24 282 688	1 233 895	89 905 018	9 201 242	7 067 976
1998	19 913 621	13 028 614	29 391 099	22 563 736	2 808 455	87 705 525	10 451 335	7 851 857
1999	24 048 801	14 800 895	30 533 574	23 940 705	1 245 129	94 569 104	12 291 411	8 612 874
2000	27 275 342	14 713 665	36 671 636	25 025 188	1 030 788	104 716 619	15 363 537	9 818 449
2003	47 374 075	22 085 436	48 324 909	30 578 881	1 417 080	149 780 381	29 800 313	12 539 611
2004	48 171 417	22 965 869	99 230 985	27 924 385	3 098 526	201 391 182	26 516 261	11 325 937
2005	53 178 934	23 314 641	52 931 937	31 996 175	3 314 401	164 736 088	33 989 422	15 665 281
2006	54 233 800	24 704 968	56 007 037	32 492 568	1 573 181	169 011 554	29 724 101	16 204 550

51. Az egyesületek részesedése a különböző bevételi forrásokból és a szervezetek aránya, 1996-2000, 2003-2006

Évszám	Állami támogatás	Magán-támogatás	Alap-tevékenységi bevétel	Gazdálkodási bevétel	Egyéb bevétel	Összes bevétel	Összes központi állami támogatás	Összes önkormányzati támogatás	Szervezetek
	aránya								
1996	31,4	27,1	41,3	34,8	53,2	34,4	25,1	66,9	53,4
1997	26,1	24,5	36,8	34,7	33,5	31,6	19,1	53,1	52,4
1998	25,0	21,9	21,9	29,9	28,4	24,5	18,6	48,7	48,0
1999	24,5	21,0	19,0	29,5	26,9	22,8	18,1	44,5	48,0
2000	19,4	18,4	20,0	28,6	26,2	21,1	14,5	37,2	47,6
2003	15,3	23,2	22,9	27,7	25,1	20,5	12,0	30,0	49,8
2004	16,2	23,3	34,5	24,3	16,1	24,6	12,2	21,6	50,3
2005	15,5	21,1	21,2	23,5	24,0	19,3	13,1	29,1	50,6
2006	14,3	19,5	23,7	22,1	19,0	18,9	10,0	26,4	51,6

A személyi jövedelemadó 1%-a

52. A Szja. 1%-os felajánlást kapott civil szervezetek száma és a civil szervezeteknek felajánlott összeg az APEH adatai szerint, 1997-2007

Megnevezés	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Felajánlást kapott civil szervezetek száma (db)	15 949	16 824	17 865	18 238	18 489	20 178	21 904	23 136	24 826	25 728	27 426
Civil szervezeteknek felajánlott összeg (Mrd Ft)	2,0	2,5	3,0	3,7	4,3	5,2	6,2	7,0	7,0	7,7	8,4

Forrás: APEH

53. A Szja. 1%-os bevételek összege településtípusok szerint, 1997-2000, 2003-2006

Településtípus	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Főváros	722,5	1 058,7	1 568,3	1 662,7	2 983,2	4 370,5	3 544,0	3 686,4
Megyeszékhely	543,6	639,0	715,5	919,4	1 607,7	1 752,3	1 522,3	1 669,1
Város	361,7	467,9	548,5	750,8	1 415,8	1 354,5	1 426,3	1 537,1
Község	142,3	196,5	247,8	310,2	656,9	782,1	657,6	705,6
Összesen	1 770,1	2 362,1	3 080,1	3 643,1	6 663,6	8 259,4	7 150,2	7 598,2

Forrás: KSH

54. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek bevételének összege a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006

Bevételnagyság csoport	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
1-300 ezer Ft	154,1	172,0	222,7	266,6	442,8	440,1	459,2	434,6
301 ezer Ft - 2 millió Ft	694,1	914,3	998,4	1 263,6	2 144,9	2 072,7	2 060,4	2 173,0
2 millió 1 Ft - 8 millió Ft	445,1	567,0	651,0	922,8	1 519,8	1 609,3	1 598,3	1 661,2
8 millió 1 Ft - 50 millió Ft	349,6	513,4	574,0	672,9	1 397,9	1 720,2	1 345,9	1 479,4
50 millió Ft felett	127,2	195,4	634,0	517,2	1 158,2	2 417,0	1 686,5	1 850,0
Összesen	1 770,1	2 362,1	3 080,1	3 643,1	6 663,6	8 259,3	7 150,2	7 598,2

Forrás: KSH

55. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek száma a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006

Bevételnagyság csoport	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
1-300 ezer Ft	2 406	2 413	3 094	3 550	5 017	4 887	5 365	5 013
301 ezer Ft - 2 millió Ft	3 706	4 234	4 702	5 583	8 714	8 685	9 717	9 765
2 millió 1 Ft - 8 millió Ft	1 429	1 506	1 765	2 154	3 287	3 602	4 014	4 053
8 millió 1 Ft - 50 millió Ft	6 79	843	986	1 163	1 897	1 989	2 178	2 101
50 millió Ft felett	164	181	285	320	649	691	798	707
<i>Összesen</i>	<i>8 384</i>	<i>9 177</i>	<i>10 832</i>	<i>12 770</i>	<i>19 564</i>	<i>19 854</i>	<i>22 072</i>	<i>21 639</i>

Forrás: KSH

56. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek bevételének aránya a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006

Bevételnagyság csoport	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
1-300 ezer Ft	8,7	7,3	7,2	7,3	6,6	5,3	6,4	5,7
301 ezer Ft - 2 millió Ft	39,3	38,7	32,5	34,7	32,2	25,1	28,8	28,6
2 millió 1 Ft - 8 millió Ft	25,1	24,0	21,1	25,3	22,8	19,5	22,4	21,9
8 millió 1 Ft - 50 millió Ft	19,7	21,7	18,6	18,5	21,0	20,8	18,8	19,5
50 millió Ft felett	7,2	8,3	20,6	14,2	17,4	29,3	23,6	24,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH

57. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek aránya a szervezetek bevételi nagyságcsoportja szerint, 1997-2000, 2003-2006

Bevételnagyság csoport	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
1-300 ezer Ft	28,7	26,3	28,6	27,8	25,6	24,6	24,3	23,2
301 ezer Ft - 2 millió Ft	44,2	46,1	43,4	43,7	44,6	43,8	44,0	45,1
2 millió 1 Ft - 8 millió Ft	17,0	16,4	16,3	16,9	16,8	18,1	18,2	18,7
8 millió 1 Ft - 50 millió Ft	8,1	9,2	9,1	9,1	9,7	10,0	9,9	9,7
50 millió Ft felett	2,0	2,0	2,6	2,5	3,3	3,5	3,6	3,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH

*58. A Szja. 1%-ot kapott szervezetek bevételének összege a szervezetek
tevékenységcsoportja szerint, 1997-2006*

Tevékenységcsoport	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Kultúra	119,9	155,2	198,6	222,0	399,0	447,0	433,0	413,1
Vallás	35,8	91,7	114,0	160,5	300,7	383,5	307,3	344,6
Sport	22,5	24,0	29,1	117,1	359,1	302,0	336,1	345,2
Szabadidős tevékenységek	59,2	15,3	52,6	130,0	292,8	305,1	316,5	371,1
Oktatás	718,5	874,0	1 051,1	1 197,6	1 992,4	2 179,1	1 951,9	2 037,1
Tudomány	28,8	47,5	53,4	63,3	113,5	151,3	101,6	82,2
Egészségügy	370,8	459,3	512,2	776,9	1 248,1	1 495,8	1 296,7	1 286,8
Szociális ellátás	268,6	485,7	826,6	672,9	1 322,6	1 979,6	1 584,2	1 715,0
Polgárvédelem, tűzoltás	4,4	7,2	9,1	22,4	44,5	48,9	46,1	42,8
Környezetvédelem	38,1	59,0	71,0	105,6	255,8	440,8	373,3	574,7
Településfejlesztés	46,6	58,5	66,8	73,4	136,1	188,7	143,7	158,4
Gazdaságfejlesztés	2,9	3,3	6,4	6,6	7,8	15,5	12,1	14,4
Jogvédelem	3,2	6,4	7,7	8,6	19,5	67,3	26,0	24,1
Közbiztonság védelme	20,3	28,2	26,8	28,7	43,9	40,0	40,2	40,2
Többcélú adományosztás, nonprofit szövetségek	10,4	12,9	15,9	15,5	35,7	96,7	40,9	33,7
Nemzetközi kapcsolatok	7,3	17,6	20,0	28,4	51,3	58,5	70,7	59,3
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	11,7	16,2	18,8	13,6	39,2	57,0	66,4	44,3
Politikai szervezetek	1,1	0,0	0,0	0,0	1,6	2,6	3,6	11,2
<i>Összesen</i>	<i>1 770,1</i>	<i>2 362,0</i>	<i>3 080,1</i>	<i>3 643,1</i>	<i>6 663,6</i>	<i>8 259,4</i>	<i>7 150,2</i>	<i>7 598,2</i>

Forrás: KSH

59. A Szja. 1%-os bevételéből részesülő nonprofit szervezetek aránya, 1997, 2000, 2003-2006

Tevékenység-csoport	1997		2000		2003		2004		2005		2006	
	a Szja 1%-os											
	be-vétel	szervezetek	be-vétel	szervezetek	be-vétel	szervezetek	be-vétel	szervezetek	be-vétel	szervezetek	be-vétel	szervezetek
	aránya											
Kultúra	6,8	15,3	6,1	12,9	6,0	11,8	5,4	11,5	6,1	11,6	5,4	11,4
Vallás	2,0	3,4	4,4	4,9	4,5	4,4	4,6	4,4	4,3	4,3	4,5	4,3
Sport	1,3	2,2	3,2	5,5	5,4	10,4	3,7	10,1	4,7	10,5	4,5	10,5
Szabadidős tevékenységek	3,3	6,2	3,6	7,7	4,4	10,0	3,7	10,3	4,4	10,8	4,9	11,5
Oktatás	40,6	29,4	32,9	28,9	30,0	26,2	26,4	26,5	27,2	25,2	26,9	25,4
Tudomány	1,6	3,0	1,7	2,2	1,7	1,8	1,8	1,9	1,4	1,8	1,1	1,5
Egészségügy	20,9	8,3	21,3	7,9	18,7	7,2	18,1	7,1	18,1	7,2	16,9	6,8
Szociális ellátás	15,2	15,4	18,5	14,8	19,8	13,2	24,0	12,7	22,2	12,9	22,6	12,5
Polgárvédelem, tűzoltás	0,2	1,1	0,6	1,2	0,7	1,1	0,6	1,2	0,6	1,1	0,6	1,2
Környezetvédelem	2,2	3,3	2,9	2,8	3,8	2,6	5,3	2,4	5,2	2,4	7,6	2,6
Településfejlesztés	2,6	4,9	2,0	4,9	2,0	5,2	2,3	5,5	2,0	5,5	2,1	5,8
Gazdaságfejlesztés	0,2	0,5	0,2	0,7	0,1	0,5	0,2	0,6	0,2	0,7	0,2	0,6
Állampolgári jogok védelme	0,2	0,6	0,2	0,5	0,3	0,6	0,8	0,6	0,4	0,7	0,3	0,5
Közbiztonság védelme	1,1	2,9	0,8	2,5	0,7	2,1	0,5	2,1	0,6	2,1	0,5	2,2
Többcélú adományoztatás, nonprofit szöv.	0,6	0,9	0,4	0,7	0,5	0,8	1,2	0,9	0,6	0,9	0,4	0,7
Nemzetközi kapcsolatok	0,4	1,3	0,8	1,3	0,8	1,2	0,7	1,2	1,0	1,2	0,8	1,3
Gazdasági érdekvédelem	0,7	1,0	0,4	0,6	0,6	0,8	0,7	0,9	0,9	0,9	0,6	1,0
Politikai szervezetek	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH

60. A Szja. meghatározott részének felhasználására vonatkozó adatok, 1997–2006

Megnevezés	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
A személyi jövedelemadó bevallásban, illetve adómegállapítás útján elszámoló magánszemélyek száma (millió fő)			4,3	4,4	4,4	4,5	4,5	4,5	4,4	4,4
Az érvényesen rendelkező magánszemélyek száma (millió fő)			1,16	1,34	1,36	1,38	1,44	1,40	1,37	1,57
Azon magánszemélyek száma, akiknek nem volt legalább egy érvényes rendelkező nyilatkozatuk (millió fő)			3,1	3,1	3,0	3,1	3,1	3,1	3,0	2,8
<i>Összes érvényes rendelkező nyilatkozat száma (ezer db)</i>	1 058	1 738	1 657	1 984	2 028	2 082	2 193	2 185	2 167	2 535
Civil szervezeteket megjelölő érvényes nyilatkozatok száma (ezer db)	1 058	1 190	1 152	1 283	1 299	1 330	1 397	1 364	1 335	1 533
Egyházakat és kiemelt költségvetési előirányzatot megjelölő érvényes nyilatkozatok száma (ezer db)		548	505	693	718	748	796	820	832	1 001
Egyházakat megjelölő érvényes nyilatkozatok száma (ezer db)				523	559	541	649	650	634	720
Összes kedvezményezett száma	15 949	16 886	17 939	18 398	18 628	20 290	22 018	23 255	24 957	27 576
Felajánlást kapott civil szervezetek száma	15 949	16 824	17 865	18 238	18 489	20 178	21 904	23 136	24 826	27 426
Felajánlást kapott egyházak és költségvetési előirányzatok száma		62	74	90	100	105	114	119	131	150
<i>Összes felajánlott összeg (milliárd Ft)</i>	2,0	3,7	4,4	5,9	6,9	8,4	10,1	11,6	13,1	14,4
Civil szervezeteknek felajánlott összeg (milliárd Ft)	2,0	2,5	3,0	3,7	4,3	5,2	6,2	7,0	7,0	7,7
Egyházaknak felajánlott összeg (milliárd Ft)				1,6	2,0	2,2	3,0	3,5	3,5	4,1
Költségvetési előirányzatoknak felajánlott összeg (milliárd Ft)				0,6	0,6	0,9	0,8	1,1	1,3	1,8
Egy érvényes civil rendelkező nyilatkozatra jutó átlagos felajánlási összeg (Ft)	1 936	2 117	2 601	2 964	3 420	1006	4 616	5 305	5 454	5 665
Egy civil kedvezményezettre jutó átlagos felajánlási összeg (Ft)	128 460	149 750	167 755	202 419	233 838	255 751	284 781	302 708	283 176	306 255
<i>A potenciális Szja 1+1% összege (milliárd Ft)</i>					16,3	19,3	21,6	22,0	22,4	26,1
Ebből: a Szja 1+1% költségvetésben maradó összege (milliárd Ft)					9,4	11,0	11,5	10,4	9,3	11,7
<i>A potenciális Szja 1% összege (milliárd Ft)</i>					8,2	9,6	10,8	11,0	11,3	12,0
Ebből: a Szja 1% költségvetésben maradó összege (milliárd Ft)					3,9	4,4	4,6	4,0	4,3	4,3
<i>Az érvénytelen rendelkező nyilatkozatok száma minden év augusztusi adatok szerint (ezer db)</i>	165	83	106	149	76	105	206
Civil szervezeteknek ténylegesen felajánlott, de, végül nem átutalt – költségvetésben maradó – összeg (millió Ft)									218,5	229,4
Kedvezményezettként megjelölt civil szervezetek száma, akik a kedvezményezeti eljárást követően nem kapták meg a felajánlott összeget (pl. adatlap vissza nem küldése, nem kérte a kiutalást, jogerős elutasítás miatt)									4 878	4 922

Forrás: Tájékoztató a 2006. évi szja-bevallások Szja. 1+1%-ának feldolgozásáról. Tájékoztató a Magyar Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi, Civil- és Vallásügyi Bizottsága részére a személyi jövedelemadó 1+1 %-áról tett rendelkező nyilatkozatok feldolgozásának 2006. rendelkező évi tapasztalatairól. Tájékoztató

a Magyar Országgyűlés Társadalmi szervezetek Bizottsága részére a személyi jövedelemadó 1-1 %-áról tett rendelkező nyilatkozatok feldolgozásának 2005. rendelkező évi tapasztalatairól. Tájékoztató a 2004. évi SZJA 1-1%-os felajánlásokról. A személyi jövedelemadó kiemelt országos adatai. APEH, 2005, 2006, 2007.

61. A civil szervezetekre érvényesen rendelkező magánszemélyek száma a nyilatkozatok származási helye és a jövedelemsáv szerint, 2006

Megnevezés	Jövedelemsáv											
	0-0,65		0,65-1,5		1,5-2,0		2,0-4,0		4-x		Összesen	
	millió Ft											
	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők
száma (ezer fő)												
Személyi jövedelemadó bevallás	952	69	848	225	177	104	301	216	137	107	2415	721
Munkáltatói elszámolás	292	13	934	220	277	127	362	202	96	56	1961	619
ADAM	7	-	2	-	-	-	-	-	-	-	9	-
<i>Összesen</i>	<i>1251</i>	<i>82</i>	<i>1784</i>	<i>445</i>	<i>454</i>	<i>231</i>	<i>663</i>	<i>418</i>	<i>233</i>	<i>163</i>	<i>4385</i>	<i>1340</i>

Forrás: APEH tájékoztató a Magyar Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi, Civil- és Vallásügyi Bizottsága részére a személyi jövedelemadó 1+1 %-áról tett rendelkező nyilatkozatok feldolgozásának 2006. rendelkező évi tapasztalatairól.

Megjegyzés: Az adatok a 2006. november 29-ei állapotra vonatkoznak. ADAM = adóhatósági adómegállapításról szóló nyilatkozat.

62. A civil szervezetekre érvényesen rendelkező magánszemélyek aránya a nyilatkozatok származási helye és a jövedelemsáv szerint, 2006

Megnevezés	Jövedelemsáv											
	0-0,65		0,65-1,5		1,5-2,0		2,0-4,0		4-x		Összesen	
	millió Ft											
	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők
aránya, %												
Személyi jövedelemadó bevallás	39,4	9,6	35,1	31,2	7,3	14,4	12,5	30,0	5,7	14,8	100,0	100,0
Munkáltatói elszámolás	14,9	2,1	47,6	35,5	14,1	20,5	18,5	32,6	4,9	9,0	100,0	100,0
ADAM	77,8	-	22,2	-	-	-	-	-	-	-	100,0	-
<i>Összesen</i>	<i>28,5</i>	<i>6,1</i>	<i>40,7</i>	<i>33,2</i>	<i>10,4</i>	<i>17,2</i>	<i>15,1</i>	<i>31,2</i>	<i>5,3</i>	<i>12,2</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: APEH tájékoztató a Magyar Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi, Civil- és Vallásügyi Bizottsága részére a személyi jövedelemadó 1+1 %-áról tett rendelkező nyilatkozatok feldolgozásának 2006. rendelkező évi tapasztalatairól.

Megjegyzés: Az adatok a 2006. november 29-ei állapotra vonatkoznak. ADAM = adóhatósági adómegállapításról szóló nyilatkozat.

63. A civil szervezetekre érvényesen rendelkező magánszemélyek aránya a nyilatkozatok származási helye és a jövedelemsáv szerint, 2006

Megnevezés	Jövedelemsáv											
	0-0,65		0,65-1,5		1,5-2,0		2,0-4,0		4-x		Összesen	
	millió Ft											
	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők	Poten- ciális nyilat- kozók	Érvé- nyesen rendel- kezők
aránya, %												
Személyi jövedelem- adó bevallás	76,1	84,1	47,5	50,6	39,0	45,0	45,4	51,7	58,8	65,6	55,1	53,8
Munkáltatói elszámolás	23,3	15,9	52,4	49,4	61,0	55,0	54,6	48,3	41,2	34,4	44,7	46,2
ADAM	0,6	-	0,1	-	-	-	-	-	-	-	0,2	-
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: APEH tájékoztató a Magyar Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi, Civil- és Vallásügyi Bizottsága részére a személyi jövedelemadó 1+1 %-áról tett rendelkező nyilatkozatok feldolgozásának 2006. rendelkező évi tapasztalatairól.

Megjegyzés: Az adatok a 2006. november 29-ei állapotra vonatkoznak. ADAM = adóhatósági adómegállapításról szóló nyilatkozat.

Közhasznú szervezetek

64. A közhasznú szervezetek száma jogi formájuk, településtípus és tevékenységcsoportok szerint, 1998, 2000, 2003, 2006

Megnevezés	1998		2000		2003		2006	
	Közhasznú	Nem közhasznú	Közhasznú	Nem közhasznú	Közhasznú	Nem közhasznú	Közhasznú	Nem közhasznú
<i>Jogi forma</i>								
Alapítvány	6 448	11 851	10 933	7 599	14 821	4 960	15 334	5 485
Közalapítvány	496	430	884	284	1 280	155	1 417	228
Egyesület	3 115	19 606	6 562	15 858	10 570	15 837	11 529	18 542
Köztestület	77	416	188	284	213	279	113	370
Munkavállalói érdekképviselő	59	1 465	176	1 107	186	990	92	967
Munkáltatói érdekképviselő	146	2 590	401	1 921	609	1 849	539	1 859
Közhasznú társaság	506	127	610	278	1 170	53	1 488	132
Nonprofit intézmény	7	45	10	49	15	35	8	30
Egyesülés	–	–	–	–	–	–	1	108
<i>Összesen</i>	<i>10 854</i>	<i>36 530</i>	<i>19 764</i>	<i>27 380</i>	<i>28 864</i>	<i>24 158</i>	<i>30 521</i>	<i>27 721</i>
<i>Településtípus</i>								
Főváros	2 482	10 456	4 977	7 332	7 476	5 990	7 698	6 186
Megyeszékhely	3 073	7 644	4 880	5 695	6 853	5 042	7 291	5 564
Többi város	3 127	8 569	5 444	6 871	7 884	6 451	8 882	7 928
Község	2 172	9 861	4 463	7 482	6 651	6 675	6 650	8 043
<i>Összesen</i>	<i>10 854</i>	<i>36 530</i>	<i>19 764</i>	<i>27 380</i>	<i>28 864</i>	<i>24 158</i>	<i>30 521</i>	<i>27 721</i>
<i>Tevékenységcsoport</i>								
Kultúra	1 321	3 505	2 312	2 630	3 508	2 202	3 887	2 640
Vallás	478	764	823	472	1 102	321	1 113	344
Sport	910	5 879	1 810	4 659	2 673	4 335	2 499	4 691
Szabadidős tevékenységek	869	6 927	1 864	5 482	2 939	5 606	3 078	6 661
Oktatás	2 284	3 991	4 050	2 816	5 640	1 933	5 956	2 151
Tudomány	232	814	462	595	645	503	697	492
Egészségügy	810	1 298	1 314	797	1 924	494	2 182	557
Szociális ellátás	1 574	2 478	2 503	1 634	3 394	1 154	3 734	1 402
Polgárvédelem, tűzoltás	128	881	280	612	392	450	376	488
Környezetvédelem	304	669	516	503	835	411	914	484
Településfejlesztés	599	1 461	1 158	1 243	1 829	1 175	2 041	1 596
Gazdaságfejlesztés	266	475	458	420	677	338	805	483
Jogvédelem	109	444	190	371	321	361	415	408
Közbiztonság védelme	332	1 043	622	786	1 030	672	1 078	917
Többcélú adományoztatás, nonprofit szövetségek	188	502	274	414	391	381	408	358
Nemzetközi kapcsolatok	134	529	270	367	415	334	448	363
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	275	4497	761	3 327	1 010	3 135	752	3 318
Politikai szervezetek	41	373	97	252	139	353	138	368
<i>Összesen</i>	<i>10 854</i>	<i>36 530</i>	<i>19 764</i>	<i>27 380</i>	<i>28 864</i>	<i>24 158</i>	<i>30 521</i>	<i>27 721</i>

65. A közhasznú szervezetek aránya jogi formájuk, településtípus és tevékenységcsoportok szerint, 1998, 2000, 2003, 2006

Megnevezés	1998		2000		2003		2006	
	Közhasznú	Nem közhasznú	Közhasznú	Nem közhasznú	Közhasznú	Nem közhasznú	Közhasznú	Nem közhasznú
<i>Jogi forma</i>								
Alapítvány	59,4	32,4	55,2	27,8	51,4	20,5	50,2	19,8
Közalapítvány	4,6	1,2	4,5	1,0	4,4	0,6	4,6	0,8
Egyesület	28,7	53,7	33,2	58,0	36,6	65,6	37,8	66,9
Köztisztviselő	0,7	1,1	1,0	1,0	0,7	1,2	0,4	1,3
Munkavállalói érdekképviselő	0,5	4,0	0,9	4,0	0,6	4,1	0,3	3,5
Munkáltatói érdekképviselő	1,3	7,1	2,0	7,0	2,1	7,7	1,8	6,7
Közhasznú társaság	4,7	0,3	3,1	1,0	4,1	0,2	4,9	0,5
Nonprofit intézmény	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0	0,1
Egyesülés	–	–	–	–	–	–	0,0	0,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>Településtípus</i>								
Főváros	22,9	28,6	25,2	26,8	25,9	24,8	25,2	22,3
Megyeszékhely	28,3	20,9	24,7	20,8	23,7	20,9	23,9	20,1
Többi város	28,8	23,5	27,5	25,1	27,3	26,7	29,1	28,6
Község	20,0	27,0	22,6	27,3	23,0	27,6	21,8	29,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>Tevékenységcsoport</i>								
Kultúra	12,2	9,6	11,7	9,6	12,2	9,1	12,7	9,5
Vallás	4,4	2,1	4,2	1,7	3,8	1,3	3,6	1,2
Sport	8,4	16,1	9,2	17,0	9,3	17,9	8,2	16,9
Szabadidős tevékenységek	8,0	19,0	9,4	20,0	10,2	23,2	10,1	24,0
Oktatás	21,0	10,9	20,5	10,3	19,5	8,0	19,5	7,8
Tudomány	2,1	2,2	2,3	2,2	2,2	2,1	2,3	1,8
Egészségügy	7,5	3,6	6,6	2,9	6,7	2,0	7,1	2,0
Szociális ellátás	14,5	6,8	12,7	6,0	11,8	4,8	12,2	5,1
Polgárvédelem, tűzoltás	1,2	2,4	1,4	2,2	1,4	1,9	1,2	1,8
Környezetvédelem	2,8	1,8	2,6	1,8	2,9	1,7	3,0	1,7
Településfejlesztés	5,5	4,0	5,9	4,5	6,3	4,9	6,7	5,8
Gazdaságfejlesztés	2,5	1,3	2,3	1,5	2,3	1,4	2,6	1,7
Jogvédelem	1,0	1,2	1,0	1,4	1,1	1,5	1,4	1,5
Közbiztonság védelme	3,1	2,9	3,1	2,9	3,6	2,8	3,5	3,3
Többcélú adományozás, nonprofit szövetségek	1,7	1,4	1,4	1,5	1,4	1,6	1,3	1,3
Nemzetközi kapcsolatok	1,2	1,4	1,4	1,3	1,4	1,4	1,5	1,3
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	2,5	12,3	3,9	12,2	3,5	13,0	2,5	12,0
Politikai szervezetek	0,4	1,0	0,5	0,9	0,5	1,5	0,5	1,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH

66. A közhasznú szervezetek aránya jogi formájuk, településtípus és tevékenységcsoportok szerint, 1998, 2000, 2003, 2006

Megnevezés	1998		2000		2003		2006	
	Közhasznú	Nem közhasznú	Közhasznú	Nem közhasznú	Közhasznú	Nem közhasznú	Közhasznú	Nem közhasznú
<i>Jogi forma</i>								
Alapítvány	35,2	64,8	59,0	41,0	74,9	25,1	73,7	26,3
Közalapítvány	53,6	46,4	75,7	24,3	89,2	10,8	86,1	13,9
Egyesület	13,7	86,3	29,3	70,7	40,0	60,0	38,3	61,7
Köztisztület	15,6	84,4	39,8	60,2	43,3	56,7	23,4	76,6
Munkavállalói érdekképviselő	3,9	96,1	13,7	86,3	15,8	84,2	8,7	91,3
Munkáltatói érdekképviselő	5,3	94,7	17,3	82,7	24,8	75,2	22,5	77,5
Közhasznú társaság.	79,9	20,1	68,7	31,3	95,7	4,3	91,9	8,1
Nonprofit intézmény	13,5	86,5	16,9	83,1	30,0	70,0	21,1	78,9
Egyesülés	–	–	–	–	–	–	0,9	99,1
<i>Összesen</i>	<i>22,9</i>	<i>77,1</i>	<i>41,9</i>	<i>58,1</i>	<i>54,4</i>	<i>45,6</i>	<i>52,4</i>	<i>47,6</i>
<i>Településtípus</i>								
Főváros	19,2	80,8	40,4	59,6	55,5	44,5	55,4	44,6
Megyeszékhely	28,7	71,3	46,1	53,9	57,6	42,4	56,7	43,3
Többi város	26,7	73,3	44,2	55,8	55,0	45,0	52,8	47,2
Község	18,1	81,9	37,4	62,6	49,9	50,1	45,3	54,7
<i>Összesen</i>	<i>22,9</i>	<i>77,1</i>	<i>41,9</i>	<i>58,1</i>	<i>54,4</i>	<i>45,6</i>	<i>52,4</i>	<i>47,6</i>
<i>Tevékenységcsoport</i>								
Kultúra	38,5	72,6	46,8	53,2	61,4	38,6	59,6	40,4
Vallás	38,5	61,5	63,6	36,4	77,4	22,6	76,4	23,6
Sport	13,4	86,6	28,0	72,0	38,1	61,9	34,8	65,2
Szabadidős tevékenységek	11,1	88,9	25,4	74,6	34,4	65,6	31,6	68,4
Oktatás	36,4	63,6	59,0	41,0	74,5	25,5	73,5	26,5
Tudomány	22,2	77,8	43,7	56,3	56,2	43,8	58,6	41,4
Egészségügy	38,4	61,6	62,2	37,8	79,6	20,4	79,7	20,3
Szociális ellátás	38,8	61,2	60,5	39,5	74,6	25,4	72,7	27,3
Polgárvédelem, tűzoltás	12,7	87,3	31,4	68,6	46,6	53,4	43,5	56,5
Környezetvédelem	31,2	68,8	50,6	49,4	67,0	33,0	65,4	34,6
Településfejlesztés	29,1	70,9	48,2	51,8	60,9	39,1	56,1	43,9
Gazdaságfejlesztés	35,9	64,1	52,2	47,8	66,7	33,3	62,5	37,5
Jogvédelem	19,7	80,3	33,9	66,1	47,1	52,9	50,4	49,6
Közbiztonság védelme	24,1	75,9	44,2	55,8	60,5	39,5	54,0	46,0
Többcélú adományozás, nonprofit szövetségek	27,2	72,8	39,8	60,2	50,6	49,4	53,3	46,7
Nemzetközi kapcsolatok	20,2	79,8	42,4	57,6	55,4	44,6	55,2	44,8
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	5,8	94,2	18,6	81,4	24,4	75,6	18,5	81,5
Politikai szervezetek	9,9	90,1	27,8	72,2	28,3	71,7	27,3	72,7
<i>Összesen</i>	<i>22,9</i>	<i>77,1</i>	<i>41,9</i>	<i>58,1</i>	<i>54,4</i>	<i>45,6</i>	<i>52,4</i>	<i>47,6</i>

Forrás: KSH

67. A nonprofit szervezetek száma, aszerint, hogy kaptak-e lakossági és vállalati támogatást 1998 és 2006 között

Megnevezés	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Lakossági támogatást kapott közhasznú szervezet	4 771	6 863	8 033	10 772	9 971	..	11 609
Lakossági támogatást kapott nem közhasznú szervezet	7 376	5 618	5 041	3 955	4 088	..	5 211
<i>Összes lakossági támogatást kapott szervezet</i>	<i>12 147</i>	<i>12 481</i>	<i>13 074</i>	<i>14 727</i>	<i>14 059</i>	<i>14 779</i>	<i>16 820</i>
Vállalati támogatást kapott közhasznú szervezet	4 253	6 404	6 954	9 756	8 912	..	8 960
Vállalati támogatást kapott nem közhasznú szervezet	8 002	6 273	4 998	3 773	3 925	..	3 950
<i>Összes vállalati támogatást kapott szervezet</i>	<i>12 255</i>	<i>12 677</i>	<i>11 952</i>	<i>13 529</i>	<i>12 837</i>	<i>13 549</i>	<i>12 910</i>

Forrás: KSH

68. A nonprofit szervezetek aránya, aszerint, hogy kaptak-e lakossági és vállalati támogatást 1998 és 2006 között

Megnevezés	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Lakossági támogatást kapott közhasznú szervezet	39,3	55,0	61,4	73,1	70,9	..	69,0
Lakossági támogatást kapott nem közhasznú szervezet	60,7	45,0	38,6	26,9	29,1	..	31,0
<i>Összes lakossági támogatást kapott szervezet</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>..</i>	<i>100,0</i>
Vállalati támogatást kapott közhasznú szervezet	34,7	50,5	58,2	72,1	69,4	..	69,4
Vállalati támogatást kapott nem közhasznú szervezet	65,3	49,5	41,8	27,9	30,6	..	30,6
<i>Összes vállalati támogatást kapott szervezet</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>..</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH

69. A közhasznú szervezeteknek nyújtott lakossági és vállalati támogatások átlagos összege ezer Ft-ban 1998 és 2006 között

Megnevezés	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006
Lakossági támogatást kapott közhasznú szervezet	802	923	1 078	1 044	1 302	..	1 408
Lakossági támogatást kapott nem közhasznú szervezet	467	490	498	504	668	..	740
<i>Összes lakossági támogatást kapott szervezet</i>	<i>599</i>	<i>728</i>	<i>854</i>	<i>899</i>	<i>1 118</i>	<i>1 145</i>	<i>1 201</i>
Vállalati támogatást kapott közhasznú szervezet	1 611	2 312	2 642	2 967	2 971	..	3 174
Vállalati támogatást kapott nem közhasznú szervezet	1 726	1 619	1 617	2 076	1 836	..	2 031
<i>Összes vállalati támogatást kapott szervezet</i>	<i>1 688</i>	<i>1 697</i>	<i>2 109</i>	<i>2 719</i>	<i>2 324</i>	<i>3 039</i>	<i>2 824</i>

Forrás: KSH

70. A lakossági támogatást kapott közhasznú szervezetek regressziós modellje, 2004

Megnevezés	-2 Log Likelihood	Chi-square	Együtt-ható (B)	Standard hiba	Wald	Szignifikancia szint	Esélyráta (Exp (B))
Block Number 0	60942,092		-1,003	0,010	10348,571	0,000	0,367
Block Number 1	57823,271	3118,821	1,143	0,021	2898,726	0,000	3,137
Konstans			-1,663	0,017	9504,186	0,000	0,190

A modell magyarázó ereje: Cox & Snell R^2 : 0,058; Nagelkerke R^2 : 0,084; R^2L : 0,051; OLS R^2 : 0,058.
Egyéb modell statisztikák: szabadságfok: 1; a helyes becslés aránya: 73,2; N= 52391. A modell magyarázó változója a szervezet közhasznú státuszát jelző dummy változó volt. Az ún. referencia kategória a „nem közhasznú szervezet” státusz volt.

71. A lakossági támogatást kapott közhasznú szervezetek regressziós modellje, 2006

Megnevezés	-2 Log Likelihood	Chi-square	Együtt-ható (B)	Standard hiba	Wald	Szignifikancia szint	Esélyráta (Exp (B))
Block Number 0	70014,949		-0,901	0,009	9716,391	0,000	0,406
Block Number 1	67340,640	2674,310	0,975	0,019	2533,577	0,000	2,652
Konstans			-1,463	0,015	9059,159	0,000	0,231

A modell magyarázó ereje: Cox & Snell R^2 : 0,045; Nagelkerke R^2 : 0,064; R^2L : 0,038; OLS R^2 : 0,045.
Egyéb modell statisztikák: szabadságfok: 1; a helyes becslés aránya: 71,1; N= 58242. A modell magyarázó változója a szervezet közhasznú státuszát jelző dummy változó volt. Az ún. referencia kategória a „nem közhasznú szervezet” státusz volt.

72. A vállalati támogatást kapott közhasznú szervezetek regressziós modellje, 2004

Megnevezés	-2 Log Likelihood	Chi-square	Együtt-ható (B)	Standard hiba	Wald	Szignifikancia szint	Esélyráta (Exp (B))
Block Number 0	58342,722		-1,125	0,010	12273,292	0,000	0,325
Block Number 1	55990,317	2352,406	1,018	0,022	2209,039	0,000	2,768
Konstans			-1,711	0,017	9735,108	0,000	0,181

A modell magyarázó ereje: Cox & Snell R^2 : 0,044; Nagelkerke R^2 : 0,065; R^2L : 0,040; OLS R^2 : 0,044.
Egyéb modell statisztikák: szabadságfok: 1; a helyes becslés aránya: 75,5; N= 52391. A modell magyarázó változója a szervezet közhasznú státuszát jelző dummy változó volt. Az ún. referencia kategória a „nem közhasznú szervezet” státusz volt.

73. A vállalati támogatást kapott közhasznú szervezetek regressziós modellje, 2006

Megnevezés	-2 Log Likelihood	Chi-square	Együtt-ható (B)	Standard hiba	Wald	Szignifikancia szint	Esélyráta (Exp (B))
Block Number 0	61620,344		-1,256	0,010	15851,914	0,000	0,285
Block Number 1	59650,984	1969,360	0,917	0,021	1853,889	0,000	2,501
Konstans			-1,795	0,017	10910,482	0,000	0,166

A modell magyarázó ereje: Cox & Snell R^2 : 0,033; Nagelkerke R^2 : 0,051; R^2L : 0,031; OLS R^2 : 0,033.
Egyéb modell statisztikák: szabadságfok: 1; a helyes becslés aránya: 77,8; N= 58242. A modell magyarázó változója a szervezet közhasznú státuszát jelző dummy változó volt. Az ún. referencia kategória a „nem közhasznú szervezet” státusz volt.

NCA

74. A pályázati támogatást kapott nonprofit szervezetek száma és megoszlása településtípusok szerint, 2004, 2005

Településtípus	2004		2005	
	szervezet, db	megoszlása, %	szervezet, db	megoszlása, %
Főváros	4 110	25,9	4 463	25,3
Megyeszékhely	4 234	26,7	4 421	25,1
Többi város	4 287	27,0	5 132	29,1
Község	3 256	20,5	3 616	20,5
Összesen	15 887	100,0	17 632	100,0

Forrás: KSH

75. A nonprofit szervezetek pályázati támogatásból származó bevételeinek összege és megoszlása településtípusok szerint, 2004, 2005

Településtípus	2004		2005	
	összege, millió Ft	megoszlása, %	összege, millió Ft	megoszlása, %
Főváros	29 520,3	51,5	31 313,6	51,1
Megyeszékhely	14 401,3	25,1	16 054,8	26,2
Többi város	7 324,8	12,8	9 076,3	14,8
Község	6 094,4	10,6	4 792,4	7,8
Összesen	57 340,8	100,0	61 237,1	100,0

Forrás: KSH

76. A NCA első három fordulója során kért és kiosztott támogatások összege és megoszlása településtípusok szerint, 2004, 2005

Településtípus	A kért támogatás		A kiosztott támogatás	
	összege, millió Ft	megoszlása, %	összege, millió Ft	megoszlása, %
Főváros	19 656,6	42,0	4 773,9	40,1
Megyeszékhely	13 039,6	27,7	3 606,9	30,3
Többi város	8 739,9	18,7	2 133,1	17,9
Község	5 412,9	11,6	1 388,2	11,7
Összesen	46 850,0	100,0	11 902,1	100,0

Forrás: NCA, Kuti, 2006

77. A NCA első három fordulója során támogatást kért és kapott szervezetek száma, 2004, 2005

Megnevezés	Csak 2004-ben	Mindkét évben	Csak 2005-ben
	pályázott szervezet		
2004-ben kért, de nem kapott; 2005-ben nem kért	1 222	–	–
2004-ben kapott, 2005-ben nem kért	613	–	–
2004-ben és 2005-ben is kért, de egyik évben sem kapott	–	402	–
2004-ben kért, de nem kapott, 2005-ben kapott	–	1 027	–
2004-ben kapott, 2005-ben kért, de nem kapott	–	674	–
Mindkét évben kapott	–	3 812	–
2004-ben nem kért, 2005-ben kért, de nem kapott	–	–	1 460
2004-ben nem kért, 2005-ben kapott	–	–	2 740
Összesen	1 835	5 915	4 200

Forrás: NCA, Kuti, 2006

78. A NCA-tól kapott támogatások összege és aránya, 2004, 2006

Településtípus	2004		2006	
	összege, millió Ft	megoszlása, %	összege, millió Ft	megoszlása, %
Főváros	3 120,3	47,2	3 088,6	36,4
Megyeszékhely	1 861,6	28,2	2 545,4	30,1
Város	944,1	14,3	1 779,0	21,0
Község	679,5	10,3	1 055,2	12,5
Összesen	6 605,5	100,0	8 468,2	100,0

Forrás: KSH

79. A NCA-tól elnyert támogatási összeg és annak megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 2004, 2005

Tevékenységcsoport	Elnyert támogatás			
	összege, millió Ft		megoszlása, %	
	2004	2005	2004	2005
Kultúra	744,8	706,0	11,9	12,6
Vallás	115,2	136,0	1,8	2,4
Sport	424,5	455,4	6,7	8,2
Szabadidős tevékenységek	443,9	506,7	7,0	9,1
Oktatás	602,1	561,6	9,5	10,1
Tudomány	196,5	176,0	3,1	3,2
Egészségügy	384,0	321,7	6,1	5,8
Szociális ellátás	1 121,5	856,6	17,8	15,2
Polgárvédelem, tűzoltás	53,6	45,9	0,8	0,8
Környezetvédelem	508,0	392,4	8,0	7,0
Településfejlesztés	318,6	274,7	5,0	4,9
Gazdaságfejlesztés	168,0	124,5	2,7	2,2
Jogvédelem	148,9	149,4	2,4	2,7
Közbiztonság védelme	66,1	58,8	1,0	1,1
Többcélú adományosztás, nonprofit szövetségek	635,1	451,6	10,0	8,1
Nemzetközi kapcsolatok	151,9	140,7	2,4	2,5
Szakmai, gazdasági érdekképviselet	186,5	181,6	3,0	3,3
Politikai szervezetek	50,9	42,4	0,8	0,8
Összesen	6 320,1	5 582,0	100,0	100,0

Forrás: NCA, Kuti, 2006

80. A pályázati támogatást kapott nonprofit szervezetek száma és megoszlása
tevékenységcsoportok szerint, 2004, 2005

Tevékenységcsoport	Pályázati támogatást kapott			
	szervezetek száma, db		szervezetek megoszlása, %	
	2004	2005	2004	2005
Kultúra	2 391	2 618	15,1	14,8
Vallás	236	286	1,5	1,6
Sport	2 329	2 581	14,7	14,6
Szabadidős tevékenységek	2 702	2 926	17,0	16,6
Oktatás	1 478	1 689	9,3	9,6
Tudomány	283	316	1,8	1,8
Egészségügy	598	669	3,8	3,8
Szociális ellátás	1 545	1 677	9,7	9,5
Polgárvédelem, tűzoltás	359	383	2,3	2,2
Környezetvédelem	490	562	3,1	3,2
Településfejlesztés	850	1 010	5,4	5,7
Gazdaságfejlesztés	404	430	2,5	2,4
Jogvédelem	324	358	2,0	2,0
Közbiztonság védelme	478	598	3,0	3,4
Többcélú adományosztás, nonprofit szövetségek	447	428	2,8	2,4
Nemzetközi kapcsolatok	234	288	1,5	1,6
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	651	701	4,1	4,0
Politikai szervezetek	88	112	0,6	0,6
<i>Összesen</i>	<i>15 887</i>	<i>17 632</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH

81. A pályázati támogatást kapott nonprofit szervezetek pályázati bevételének összege és megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 2004, 2005

Tevékenységcsoport	Pályázati bevétel			
	összege, millió Ft		megoszlása, %	
	2004	2005	2004	2005
Kultúra	9 438,8	9 365,7	16,5	15,3
Vallás	976,4	434,7	1,7	0,7
Sport	2 983,1	3 168,8	5,2	5,2
Szabadidős tevékenységek	2 283,1	3 216,8	4,0	5,3
Oktatás	6 842,2	6 113,4	11,9	10,0
Tudomány	2 428,9	2 523,4	4,2	4,1
Egészségügy	2 400,3	2 450,8	4,2	4,0
Szociális ellátás	6 004,5	6 423,8	10,5	10,5
Polgárvédelem, tűzoltás	412,9	393,2	0,7	0,6
Környezetvédelem	3 328,6	3 276,6	5,8	5,4
Településfejlesztés	3 110,9	4 359,9	5,4	7,1
Gazdaságfejlesztés	5 427,3	6 428,0	9,5	10,5
Jogvédelem	1 914,5	3 612,0	3,3	5,9
Közbiztonság védelme	304,1	406,8	0,5	0,7
Többcélú adományosztás, nonprofit szövetségek	3 382,2	2 655,3	5,9	4,3
Nemzetközi kapcsolatok	822,2	1 047,7	1,4	1,7
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	4 950,0	5 179,3	8,6	8,5
Politikai szervezetek	330,4	180,9	0,6	0,3
<i>Összesen</i>	<i>57 340,8</i>	<i>61 237,1</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH

82. A nonprofit szektor összes pályázati bevételének és a NCA pályázati kiadásainak megoszlása a szervezetek tevékenységcsoportja szerint, 2004, 2005

Tevékenységcsoport	2004			2005		
	Nonprofit szektor	NCA	Különbség (nonprofit szektor vs. NCA)	Nonprofit szektor	NCA	Különbség (nonprofit szektor vs. NCA)
Kultúra	16,5	11,9	-4,6	15,3	12,6	-2,6
Vallással kapcsolatos tevékenység	1,7	1,8	+0,1	0,7	2,4	+1,7
Sport	5,2	6,7	+1,5	5,2	8,2	+3,0
Szabadidő, hobbi	4,0	7,0	+3,0	5,3	9,1	+3,8
Oktatás	11,9	9,5	-2,4	10,0	10,1	+0,1
Kutatás	4,2	3,1	-1,1	4,1	3,2	-1,0
Egészségügy	4,2	6,1	+1,9	4,0	5,8	+1,8
Szociális ellátás	10,5	17,8	+7,3	10,5	15,3	+4,9
Polgárvédelem, tűzoltás	0,7	0,8	+0,1	0,6	0,8	+0,2
Környezetvédelem	5,8	8,0	+2,2	5,4	7,0	+1,7
Településfejlesztés, lakásügy	5,4	5,0	-0,4	7,1	4,9	-2,2
Gazdaságfejlesztés, munkaügy	9,5	2,7	-6,8	10,5	2,2	-8,3
Jogvédelem	3,3	2,4	-0,9	5,9	2,7	-3,2
Közbiztonság védelme	0,5	1,0	+0,5	0,7	1,1	+0,4
Többcélú adományozás, nonprofit szövetség	5,9	10,0	+4,1	4,3	8,1	+3,8
Nemzetközi kapcsolatok	1,4	2,4	+1,0	1,7	2,5	+0,8
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	8,6	3,0	-5,6	8,5	3,3	-5,2
Politika	0,6	0,8	+0,2	0,3	0,8	+0,5

Forrás: KSH, NCA

XI. Publikációs jegyzék

Magyar nyelvű publikációk

Könyvrészek

- Bocz János [1996]. Helyi hatalmi elit, polgármesterek és önkormányzati képviselők, 1994. Magyarország Politikai Évkönyve 1995-ről. In: Kurtán S. – Sándor P. – Vass L. (szerk.). Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. Budapest. 485–514. old.
- Bocz János [1997a]. A nonprofit szervezetek szerepe a szociális szolgáltatások biztosításában. Az államtalanítás dilemmái: munkaerőpiaci kényszerek és választások. In: Landau E. – Szalai J. – Vince P. (szerk.) Aktív Társadalom Alapítvány. Budapest. 604–660. old.
- Bocz et al. [1998a]. Nonprofit szervezetek Magyarországon. In: Kurtán S. – Sándor P. – Vass L. (szerk.). Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988-1998). II. kötet. Táblázatok. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. Budapest. 673–691. old.
- Bocz János [2001]. Változások a helyi politikai elitben. Magyarország Politikai Évkönyve 2000-ről. In: Kurtán S. – Sándor P. – Vass L. (szerk.). Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány. 660–684. old.

Folyóirat-cikkek

- Bocz János [1992]. Egyesületi statisztika Magyarországon. Statisztikai Szemle. 70. Évfolyam 10. sz. 840–852. old.
- Bocz János [1995]. Nonprofit szervezetek Magyarországon. Statisztikai Szemle. 73. Évfolyam 6. sz. 465–486. old.
- Bocz et al. [1995]. Gyakorlati, módszertani és stratégiai kérdések a nonprofit szektor statisztikai megfigyelésében. Gazdaság és Statisztika. 46. Évfolyam 3. sz. 51–63. old.
- Bocz János [1997b]. Önszerveződésből civil társadalom. Társadalmi Szemle. 52. Évfolyam 12. sz. 68–79. old.
- Bocz János [1997c]. A szociális nonprofit szervezetek helyzete Magyarországon. Info-Társadalomtudomány. 42. sz. 51–58. old.
- Bocz János [1999]. A nonprofit szervezetek statisztikája. Statisztikai Szemle. 77. Évfolyam 8. sz. 639–647. old.

- Bocz et al. [1999]. Nonprofit szervezetek Magyarországon 1. Comitatus 1999. 12. szám. 44–50. old.
- Bocz János [2001]. Sunbelt XXI - Konferenciaismertető. Szociológiai Szemle. 2001. évi 3. szám. 139–147. old.
- Bocz et al. [2000]. Nonprofit szervezetek Magyarországon 2. Comitatus 2000. 1-2. szám. 60–65. old.
- Bocz János [2004]. Újraválasztott polgármesterek, avagy kiket és miért választanak meg ismét a szavazópolgárok. Századvég Új Folyam 33. szám. 2004. 3. szám. 99–117. old.
- Bocz János [2004]. Döntéshozók – Törvényhozók, 1990–2002. Statisztikai Szemle 82. Évfolyam 12. szám. 1107–1121. old.
- Bocz János – Kmetty Zoltán [2008]. Egészségügyi nonprofit szervezetek. Civil Szemle 5. Évfolyam 1-2. szám. 39–60. old.

Konferencia-előadások

- Bocz János [1996]. A szociális nonprofit szervezetek szerepe Magyarországon. Előadás „Az állami újraelosztás szerepe a szegénység felszámolásában” című konferencián. 1996. november 22–23., Budapest.
- Bocz János [2002]. Társadalmi integráció?! De ez mit jelent?! A Magyar Szociológiai Társaság Konferenciája. Előadás „A mai magyar társadalom és szociális integráció” című konferencián. 2002. december 12–13., Szeged.
- Bocz János [2008]. A politikai döntéshozók összetétele az 1990-es évek elejétől 2006-ig. Poli2008. Előadás a politológus hallgatók vándorkonferenciáján. 2008. április 11., Pécs.

Műhelytanulmányok

- Bocz et al. [1994a]. Társadalmi szervezetek 1991-ben Magyarországon. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz et al. [1994b]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1992. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz et al. [1994c]. Alapítványok és egyesületek. A nonprofit szektor statisztikája. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

- Bocz János [1995]. Önkormányzati képviselők, polgármesterek. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Bocz et al. [1995]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1993. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz János [1996]. Az önkormányzatok döntéshozói, 1994. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Bocz et al. [1996]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1994. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz János [1997d]. Szociális nonprofit szervezetek Magyarországon. Társadalomstatisztikai Füzetek 19. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentése. Budapest.
- Bocz et al. [1997]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1995. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz et al. [1998b]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1996. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz János [1999]. Az önkormányzatok döntéshozói, 1990–1998. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Bocz et al. [1999]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1997. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz et al. [2000]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1998. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz János [2001]. Egészségügyi nonprofit szervezetek Magyarországon. Társadalomstatisztikai Füzetek 32. sz. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz et al. [2001]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1999. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz János – Harscsa István [2001]. A háztartások közötti együttműködés jellemzői. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Bocz et al. [2002]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2000. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz János [2003]. Az önkormányzatok döntéshozói 1990–2002. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Bocz et al. [2003]. A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői, 2001. Társadalomstatisztikai Füzetek 37. szám. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

- Bocz et al. [2003]. Társadalmi Helyzetkép, 2002. In: Bukodi Erzsébet (szerk.). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 165–179. old.
- Bocz János [2004]. Szociális nonprofit szervezetek Magyarországon 1994-ben és 2002-ben. Társadalomstatisztikai Füzetek 41. sz. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz et al. [2004]. A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői, 2002. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz János – Medgyesi Márton [2004]. A háztartások közötti együttműködés jellemzői II. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 100 old.
- Bocz et al. [2004]. Társadalmi Helyzetkép, 2003. In: Bukodi Erzsébet (szerk.). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 189–205. old.
- Bocz János – Nagy Renáta – Sebestény István [2005]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2003. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz et al. [2006]. Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bocz et al. [2007]. Társadalmi Helyzetkép, 2005. In: Harcsa István (szerk.). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 161–174. old.

Idegen nyelvű publikációk

Konferencia-előadások

- Bocz János [1994]. The Changing Roles of Voluntary Social Service Organizations in Hungary. Előadás a „*Inaugural Conference of the International Society for Third-Sector Research*” című konferencián. 1994. július 7–10., Pécs.
- Bocz János [2000]. The Participation of the Political Elite in Nonprofit Organisations in Hungary. Előadás a „*Fourth International Conference of the International Society for Third-Sector Research*” című konferencián. 2000. július 3–8., Dublin (Írország).
- Bocz János – Harcsa István [2001]. A háztartások közötti együttműködés jellemzői Magyarországon, a nyolcvanas évek közepén és a kilencvenes évek végén. Előadás a „*Sunbelt XXI. International Sunbelt Social Network Conference*” című konferencián. 2001. április 25–28., Budapest.